

พรรคพลังธรรม : ความรุ่งเรืองและความเสื่อมถอย

นางสาว สุกัญญา วินิจศาสตร์

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการปกครอง ภาควิชาการปกครอง

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2544

ISBN 974-17-0006-7

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

RISE AND FALL OF PALANG DHARMA PARTY

Miss Sukunya Winitsart

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts in Government**

Department of Government

Faculty of Political Science

Chulalongkorn University

Academic Year 2001

ISBN 974-17-0006-7

หัวข้อวิทยานิพนธ์ พรรคพลังธรรม : ความรุ่งเรืองและความเสื่อมถอย
โดย นางสาวสุกัญญา วินิจศาสตร์
สาขาวิชา การปกครอง
อาจารย์ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโท

.....คณบดีคณะรัฐศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.ไชยวัฒน์ คำชู)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.วิทยา สุจริตชนารักษ์)

.....อาจารย์ที่ปรึกษา
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิชญ์ เสถียรพงษ์)

สุกัญญา วินิจศาสตร์ : พรรคพลังธรรม : ความรุ่งเรืองและความเสื่อมถอย (RISE AND FALL OF PALANG DHARMA PARTY) อ.ที่ปรึกษา : รศ. ดร.ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ , 275 หน้า . ISBN 974-17-0006-7.

การศึกษาวิจัยเรื่อง พรรคพลังธรรม : ความรุ่งเรืองและความเสื่อมถอย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาว่า ความรุ่งเรืองและความเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรม เป็นผลมาจากปัจจัยใดบ้าง และอย่างไร

วิธีการในการศึกษาวิจัย เป็นการศึกษาวิจัยเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มรวมพลังและพรรคพลังธรรมเป็นหลัก และสิ่งพิมพ์ เช่น หนังสือ หนังสือพิมพ์ บทความในวารสาร บทความวิเคราะห์และวิทยานิพนธ์ เอกสารสิ่งพิมพ์ของพรรคพลังธรรม เป็นต้น

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรมเป็นผลมาจากปัจจัย 4 ประการด้วยกัน คือ 3 ปัจจัยแรกประกอบด้วย ปัจจัยด้านผู้นำที่ดี ปัจจัยด้านอุดมการณ์ทางการเมืองของผู้นำพรรคและพรรคพลังธรรมที่ดีและปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กรที่ดี ทั้ง 3 ปัจจัยได้รับการสนับสนุนโดยปัจจัยที่สี่คือ ปัจจัยด้านสถานการณ์ทางการเมืองที่มีส่วนสำคัญในการผลักดันให้ปัจจัยทั้ง 3 ของพรรคพลังธรรมได้รับการตอบรับจากประชาชนด้วยดี

ความเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรมก็เป็นผลมาจากปัจจัยทั้ง 4 ประการด้วยกันคือ ปัจจัยด้านผู้นำพรรคที่เปลี่ยนแปลงไป ปัจจัยด้านอุดมการณ์ทางการเมืองของผู้นำพรรคและพรรคพลังธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป ปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กรของพรรคพลังธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป บวกกับปัจจัยที่สี่คือ ปัจจัยด้านสถานการณ์ทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป ยิ่งทำให้พรรคพลังธรรมเสื่อมถอยลง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาควิชา การปกครอง ลายมือชื่อนิติ.....
สาขาวิชา การปกครอง ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....
ปีการศึกษา 2544 ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

4181192324 : MAJOR GOVERNMENT

KEY WORD : RISE / FALL / PALANG DHARMA PARTY

SUKUNYA WINITSART : RISE AND FALL OF PALANG DHARMA PARTY. THESIS ADVISOR : ASSO. PROF. PRICHA HONGSKRILERS, Ph.D. 275 pp. ISBN 974-17-0006-7.

The research on Rise and Fall of Palang Dharma Party is aimed at studying causes of the rise and fall of Palang Dharma Party.

The methodology of this research was based on printed documents and literatures, including newspapers, books, journals, articles and theses, and so on, which are relevant to Palang Dharma Party.

The study indicated that rise of Palang Dharma Party stemmed from four major factors. The first three factors comprised good leadership, ideology of the party and its leader, and party structure. The fourth factor, political situation during the period, apparently supported the first three factors, resulting from high public acceptance of the party. In addition, the study indicated that the fall of Palang Dharma Party resulted from four factors. The first three factors consisted of changes in political leadership, ideology of the party towards its leaders, and finally party structure. The fourth factor, changes in political situation, worsen the impact of the first three factors, resulting in the fall in public acceptance of the party.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Department / Program ..Government..... Student's signature

Field of studyGovernment..... Advisor's signature

Academic year2001..... Co-advisor's signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงและดำเนินไปได้ด้วยดี เนื่องจากได้รับความกรุณาให้คำแนะนำ ข้อคิดเห็น และเอาใจใส่อย่างดียิ่งจากอาจารย์ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ กราบขอบพระคุณอาจารย์อนุสรณ์ ลิ้มมณี , อาจารย์พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว , อาจารย์วิทยา สุจริตชนารักษ์ , อาจารย์สุชาย ตรีรัตน์ , อาจารย์พิชญ์ เสงี่ยมพงษ์ และอาจารย์ไชยันต์ ไชยพร ที่ได้ช่วยอบรมสั่งสอนและให้คำแนะนำด้วยความเอาใจใส่อย่างดียิ่ง และกราบขอบพระคุณสำหรับความเอื้ออาทรของบุพการีทั้งสองท่าน ซึ่งสนับสนุนในด้านการเงินและให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยเสมอมาจนสำเร็จการศึกษา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้คงมีอาจสำเร็จลงได้ หากปราศจากกำลังใจที่มีให้ตลอดมาจากเพื่อนๆ พี่น้องและครอบครัว พี่อรพินทร์ วินิจผล ที่ช่วยให้คำปรึกษา รวมทั้งเจ้าหน้าที่ฝ่ายทะเบียนที่ให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ

หากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีผลดีประการใดประการหนึ่ง ผู้วิจัยขออุทิศให้กับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นสถานศึกษาที่ได้ให้ความรู้แก่ผู้วิจัยอย่างมาก สำหรับความผิดพลาดที่เกิดขึ้นนั้นผู้วิจัยขอน้อมรับไว้แต่ผู้เดียว

ศุภัญญา วินิจศาสตร์
กุมภาพันธ์ 2545

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

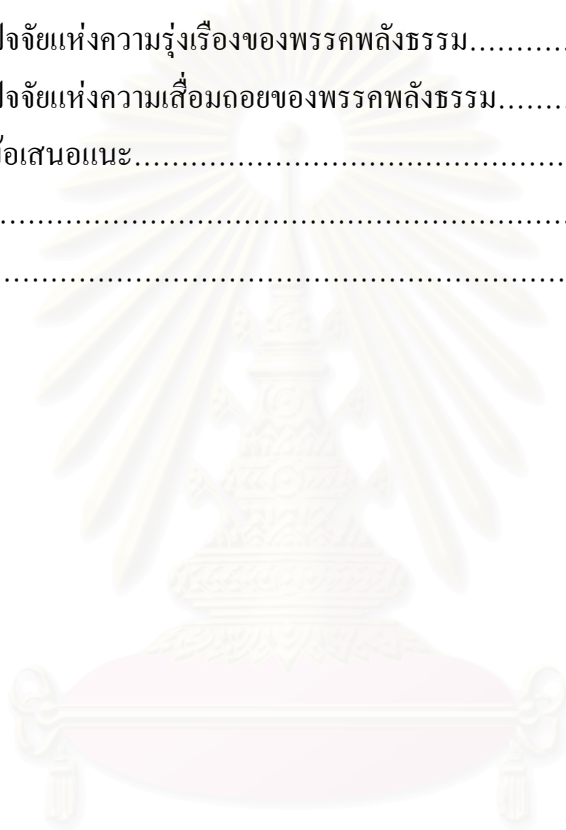
	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
1.1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	5
1.3. สมมติฐานในการวิจัย.....	5
1.4. แนวความคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา.....	7
1.5. วิธีดำเนินการวิจัย.....	7
1.6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	8
1.7. ขอบเขตของการศึกษา.....	8
1.8. คำนิยามศัพท์.....	8
1.9. การเสนอรายงานการศึกษา.....	9
2 กรอบความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	10
2.1. ความสำคัญและหน้าที่ของพรรคการเมือง.....	10
2.2. ทฤษฎีการกำเนิดของพรรคการเมือง.....	12
2.3. ทฤษฎีการสิ้นสุดของพรรคการเมือง.....	15
2.4. ปัญหาพรรคการเมืองไทยและต้นเหตุความเสื่อมถอยของ พรรคการเมือง.....	17
2.5. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	19
2.6. การประยุกต์ทฤษฎีกับการศึกษาความรุ่งเรืองและความเสื่อมของ พรรคพลั้งกรรม.....	24
3 ความรุ่งเรืองและปัจจัยแห่งความรุ่งเรืองของพรรคพลั้งกรรม.....	32
3.1. สภาพการณ์โดยทั่วไปก่อนการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร 14 พ.ย. 2528.....	32

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
3	3.2. บทวิเคราะห์ปัจจัยแห่งความรุ่งเรืองของกลุ่มรวมพลังจาก ผลการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร 14 พ.ย. 2528.	35
	3.3. สภาพการณ์โดยทั่วไปก่อนการเลือกตั้งทั่วไป 24 ก.ค.2531.....	51
	3.4. บทวิเคราะห์ปัจจัยแห่งความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรมจากผล การเลือกตั้งทั่วไป 24 ก.ค. 2531.....	61
	3.5. สถานการณ์โดยทั่วไปก่อนการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร 7 ม.ค. 2533.	76
	3.6. บทวิเคราะห์ปัจจัยแห่งความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรมจากผล การเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร 7 ม.ค.33.....	81
	3.7. สภาพการณ์โดยทั่วไปก่อนการเลือกตั้งทั่วไป 22 มี.ค. 2535.....	99
	3.8. บทวิเคราะห์ปัจจัยแห่งความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรมผล การเลือกตั้งทั่วไป 22 มี.ค. 2532.....	110
	3.9. สภาพการณ์โดยทั่วไปก่อนการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร 19 เม.ย. 2535.....	123
	3.10. บทวิเคราะห์ปัจจัยแห่งความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรมจากผล การเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร 19 เม.ย. 2535.	124
	3.11. สรุปผลการศึกษา.....	133
4	ความเสื่อมถอยและปัจจัยแห่งความเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรม	
	4.1. สถานการณ์โดยทั่วไปก่อนการเลือกตั้งทั่วไป 13 ก.ย. 2535.....	138
	4.2. บทวิเคราะห์ปัจจัยแห่งความเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรมจากผล การเลือกตั้งทั่วไป 13 ก.ย. 2535.....	148
	4.3. สถานการณ์โดยทั่วไปก่อนการเลือกตั้งทั่วไป 2 ก.ค. 2538.....	163
	4.4. บทวิเคราะห์ปัจจัยแห่งความเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรมจากผล การเลือกตั้งทั่วไป 2 ก.ค. 2538.....	172
	4.5. สถานการณ์โดยทั่วไปก่อนการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร 2. มี.ย. 2539.....	200
	4.6. บทวิเคราะห์ปัจจัยแห่งความเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรมจากผล การเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร 2 มี.ย. 2539.....	208
	4.7. สถานการณ์โดยทั่วไปก่อนการเลือกตั้งทั่วไป 17 พ.ย. 2539.....	227

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4.8. บทวิเคราะห์ปัจจัยแห่งความเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรมจากผล การเลือกตั้งทั่วไป 17 พ.ย. 2539.....	229
4.9. สรุปผลการศึกษา.....	244
5 บทสรุป.....	255
5.1. ปัจจัยแห่งความรู้เรื่องของพรรคพลังธรรม.....	256
5.2. ปัจจัยแห่งความเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรม.....	258
5.3. ข้อเสนอแนะ.....	265
รายการอ้างอิง.....	266
ประวัติผู้วิจัย.....	275

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 แสดงรายชื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรพรรคพลังธรรมที่ได้รับเลือกตั้ง เมื่อวันที่ 24 ก.ค. 2531.....	58
2 แสดงผลการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดกรุงเทพมหานครเมื่อวันที่ 7 ม.ค. 2533.....	80
3 แสดงรายชื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรพรรคพลังธรรมที่ได้รับเลือกตั้ง เมื่อวันที่ 22 มี.ค. 2535.....	104
4 แสดงผลการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดกรุงเทพมหานครเมื่อวันที่ 19 เม.ย. 2535.....	124
5 แสดงรายชื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรพรรคพลังธรรมที่ได้รับเลือกตั้ง เมื่อวันที่ 13 ก.ย. 2535.....	142
6 แสดงรายชื่อสมาชิกคนสำคัญของพรรคพลังธรรมที่เข้าดำรงตำแหน่ง รัฐมนตรีในคณะรัฐมนตรีจากการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 13 ก.ย. 2535.....	145
7 แสดงรายชื่อผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองของพรรคพลังธรรม.....	145
8 แสดงรายชื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรพรรคพลังธรรมที่ได้รับเลือกตั้ง เมื่อวันที่ 2 ก.ค. 2538.....	165
9 แสดงรายชื่อผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองของสมาชิกพรรคพลังธรรม ภายหลังการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 2 ก.ค. 2538.....	170

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า พรรคการเมืองเป็นสถาบันทางการเมืองที่สำคัญอย่างหนึ่งซึ่งช่วยให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยดำเนินไปอย่างได้ผล จะเห็นได้ว่าในประเทศที่การปกครองระบอบประชาธิปไตยดำเนินไปอย่างราบรื่นและมีความเจริญรุ่งเรือง มักจะมีระบบพรรคการเมืองที่มีประสิทธิภาพดี อาทิ อังกฤษและสหรัฐอเมริกา เป็นต้น ซึ่งตรงข้ามกับประเทศไทยของเราที่มีระบอบประชาธิปไตยที่นับจากอดีตจนถึงปัจจุบันรวมทั้งสิ้นมีอายุถึง 68 ปีแล้ว แต่ระบบพรรคการเมืองของเราก็หาได้มีระยะเวลาในการพัฒนาการที่ยาวนานเช่นนั้นไม่ เพราะพรรคการเมืองไทยในอดีตส่วนใหญ่ก่อตั้งขึ้นมาได้โดยอาศัยกฎหมายเป็นฐานรองรับ¹ มากกว่าจะก่อตั้งมาจากเจตจำนงของประชาชนเอง ดังนั้นระยะเวลาที่ใช้ในการพัฒนาระบบพรรคการเมืองและระบอบประชาธิปไตยของไทยอย่างแท้จริงจึงมีอยู่น้อยมาก เพราะระยะเวลาส่วนใหญ่ของการพัฒนาระบบพรรคการเมืองและระบอบประชาธิปไตยของไทยหมดไปกับการปฏิวัติ รัฐประหารของฝ่ายทหาร² โดยฝ่ายทหารจะเข้ามาควบคุมกฎระเบียบในการบริหารปกครองประเทศแทน ทำให้พรรคการเมืองไทยขาดความต่อเนื่องในการพัฒนาระบบพรรคการเมืองให้มีความเป็นสถาบันมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้พรรคการเมืองไทยยังมีสภาพที่ล้มลุกคลุกคลาน กำเนิดก่อตั้งได้ง่ายและเสื่อมสลายได้ง่ายเช่นกัน ซึ่งแตกต่างกับสถาบันอื่นๆในสังคมไทย เช่น สถาบันทหารและสถาบันข้าราชการที่มีความเข้มแข็งมากกว่า

แม้ว่าระยะเวลาในการพัฒนาประชาธิปไตยและระบบพรรคการเมืองของไทยจะมีระยะเวลาที่น้อยมาก แต่ในปัจจุบันระบบพรรคการเมืองของไทยก็สามารถพัฒนาไปได้ในระดับ

¹ กนก วงษ์ตระหง่าน , พรรคการเมืองไทย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2536) , หน้า 26.

² กระมล ทองธรรมชาติ , การเลือกตั้ง พรรคการเมือง และเสถียรภาพของรัฐบาล (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2531) หน้า 94.

หนึ่ง คือเริ่มมีความเข้มแข็งและมั่นคงมากกว่าในอดีตที่ผ่านมา แม้ว่าจะไม่มากนัก เพราะยังคงมีพรรคการเมืองที่เกิดและดับไปภายในเวลาที่รวดเร็วจำนวนมาก เช่น พรรคหน้าไทย พรรคประชาชน แต่ระบบพรรคการเมืองก็ได้มีการพัฒนาและผ่านการทดสอบความเข้มแข็งขององค์กรพรรคการเมืองมาได้ดี โดยเฉพาะรัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 ที่มีการบัญญัติในพระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ. 2541 ในการก่อตั้งพรรคการเมือง ในหมวดพรรคการเมือง ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถจัดตั้งพรรคการเมืองได้ง่ายและเสรี (รัฐธรรมนูญมาตรา 8)

การก่อตั้งพรรคได้ง่ายมีผลคือ เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองได้มากและสะดวกยิ่งขึ้น แต่ปัญหาที่ตามมาคือการที่มีพรรคการเมืองเกิดใหม่ได้ง่าย โดยที่พรรคการเมืองส่วนใหญ่ที่จัดตั้งขึ้นมาไม่สามารถพัฒนาและปรับปรุงองค์กรของตนให้เข้มแข็งและมั่นคงได้ เฉกเช่นเดียวกับกลุ่มรวมพลัง ที่ก่อตั้งขึ้นในปี 2528 และพัฒนามาเป็นพรรคพลังธรรม ที่ก่อกำเนิดในปี 2531 ที่นำมาเป็นกรณีศึกษา โดยเน้นการศึกษาในช่วงระยะเวลา ปี พ.ศ.2528-2540 ที่พรรคพลังธรรมเจริญรุ่งเรืองสูงสุดและเสื่อมถอยลงมากที่สุด กลุ่มรวมพลังภายใต้การนำของหัวหน้ากลุ่ม พล.ต.จำลอง ศรีเมือง การก่อกำเนิดกลุ่มรวมพลังใน ปี พ.ศ.2528 ได้ชูภาพลักษณ์ของ พล.ต.จำลอง ที่มีความซื่อสัตย์สุจริต เน้นความมีคุณธรรมในการดำเนินกิจกรรมทางการเมือง เป็นทางเลือกใหม่สำหรับผู้เบื่อหน่ายนักการเมืองแบบเก่าๆ ประกอบกับการก่อตั้งกลุ่มในช่วงนั้นเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสม กับสถานการณ์ที่ประชาชนรู้สึกเบื่อหน่ายในระบบการเมืองแบบเก่าๆ นักการเมืองแบบเก่าที่ขาดจริยธรรม การคอร์รัปชันอย่างมโหฬาร และการไร้ความสามารถในการบริหารประเทศ ส่งผลให้กลุ่มรวมพลังได้รับความนิยมเป็นอย่างสูงในหมู่ประชาชนถึงขนาดที่ พล.ต.จำลอง ลงสมัครรับเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดกรุงเทพมหานคร ในนามกลุ่มรวมพลัง เมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน 2528 ได้รับชัยชนะด้วยคะแนนอย่างท่วมท้นเป็นประวัติการณ์³ ต่อจากนั้นพรรคพลังธรรมจึงได้รับการก่อตั้งขึ้นในวันที่ 9 มิถุนายน 2531 ก่อนการเลือกตั้งทั่วไป 24 กรกฎาคม 2531 เพียง 45 วัน⁴ การก่อตั้งพรรคพลังธรรมก็ไม่ต่างไปจากการกำเนิดกลุ่มรวมพลัง คือการชูบารมีส่วนตัวของ พล.ต.จำลอง ที่ทำงานจริงจัง ซื่อสัตย์สุจริต เสียสละตนเอง บวกกับสภาพความเบื่อหน่ายทางการเมืองที่มีอยู่เป็นทุนเดิมในสังคม

³ สมบัติ จันทร์วงศ์, วิวัฒนาการและแนวโน้มของพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีพรรคพลังธรรม (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , 2532) , หน้า 12.

⁴ มติชน . 8 มิถุนายน 2532 , หน้า 10.

ดังนั้นการก่อตั้งพรรคพลังธรรมในช่วงนั้นจึงเป็นเพียงการลงสมัครรับเลือกตั้งทั่วไปของสมาชิกพรรคพลังธรรม ผลการเลือกตั้งในครั้งนั้น ซึ่งเป็นครั้งแรกของการลงสมัครรับเลือกตั้งในนามของพรรคพลังธรรม ปรากฏว่าพรรคพลังธรรมได้รับที่นั่งในสภาไป 10 ที่นั่งในเขตกรุงเทพมหานคร แต่ก็ไม่ได้เข้าร่วมในการจัดตั้งรัฐบาลในสมัยนั้น โดย พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ หัวหน้าพรรคชาติไทยเป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาล หลังจากนั้นรัฐบาลที่นำโดย พล.อ.ชาติชาย ก็ถูกโค่นล้มโดยคณะรัฐประหาร และจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปในเดือนมีนาคม 2535 การเลือกตั้งในครั้งนี้สมาชิกของพรรคพลังธรรมได้รับการเลือกตั้งเข้ามาเป็นจำนวนที่สูงที่สุดในเขตกรุงเทพฯ คือ 32 ที่นั่ง จาก 35 ที่นั่ง นับเป็นความสำเร็จอย่างสูงสุดของพรรคพลังธรรมที่ไม่สามารถจะเกิดขึ้นได้อีก ต่อจากนั้นสถานการณ์ทางการเมืองเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ความขัดแย้งจากการจัดตั้งรัฐบาล ความไม่พอใจจากการคัดเลือกว่านายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรีของรัฐบาลก่อให้เกิดความแตกแยกระหว่างขั้วความคิดทางการเมืองของคนในสังคม จนกลายเป็นความรุนแรงทางการเมืองในที่สุด ซึ่งเหตุการณ์ในครั้งนั้น พล.ต.จำลอง ได้เข้าไปมีบทบาทอย่างมาก โดยเป็นแกนนำประชาชนต่อต้านรัฐบาลที่นำโดยทหารในขณะนั้น เมื่อเหตุการณ์สงบลงก็ปรากฏข่าวการหายสาบสูญของประชาชนไปเป็นจำนวนมาก ซึ่งคาดว่าน่าจะเสียชีวิตไปในเหตุการณ์พฤษภาทมิฬแล้ว หลังจากเหตุการณ์รุนแรงครั้งนี้แล้ว ความเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรมก็เริ่มส่อแววขึ้น จากผลการเลือกตั้งในวันที่ 13 กันยายน 2535 พรรคพลังธรรมได้รับที่นั่ง ในเขต กรุงเทพฯ ทั้งหมด 23 ที่นั่ง ลดลงจากเดิม 9 ที่นั่ง ความเสื่อมถอยของพรรคเป็นผลมาจาก ในขณะนั้น พล.ต.จำลอง ผู้นำของพรรคพลังธรรมถูกโจมตีในด้านภาพพจน์ที่ผ่านมาและการแสดงบทบาททางการเมืองในช่วงเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ส่งผลให้คะแนนนิยมของประชาชนใน กรุงเทพฯ ที่เคยมีต่อพรรคพลังธรรมลดน้อยลงไป⁵ ผลการเลือกตั้ง 13 ก.ย. 35 พรรคประชาธิปไตยภายใต้การนำของนายชวน หลีกภัย ได้เป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาล และได้เชิญพรรคพลังธรรม ภายใต้การนำของหัวหน้าพรรคคนใหม่ นายบุญชู โรจนเสถียร เข้าเป็นพรรคร่วมรัฐบาล ทางพรรคพลังธรรมได้ตอบรับการเข้าร่วมรัฐบาล สมาชิกชนชั้นนำของพรรคหลายคนได้เข้าดำรงตำแหน่งทางการเมืองตั้งแต่รัฐมนตรีว่าการ รัฐมนตรีช่วยว่าการ ที่ปรึกษาและอื่นๆ อีก แต่การเข้าร่วมรัฐบาลของพรรคพลังธรรมในครั้งนี้นับเป็นจุดเริ่มต้นแห่งความเสื่อมถอยทางการเมืองและความหายนะของพรรค เนื่องจากการเข้าร่วมเป็นฝ่ายรัฐบาลที่เต็มไปด้วยอำนาจและผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง จึงก่อให้เกิดความขัดแย้งทั้งกับสมาชิกภายในพรรคพลังธรรมและพรรคการเมืองอื่น ภาพพจน์เดิมของพรรคการเมืองและนักการเมืองที่ดูใสสะอาดก็เริ่มจางหายไปจากความคิดของคนในสังคม

⁵ พิชาช รัตนดิถก ณ ภูเก็ต , ชนชั้นกับการเลือกตั้ง : ความรุ่งเรืองและความตกต่ำของสามพรรคในกรุงเทพมหานคร (กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรามหาวิทยาลัยเกริก , 2541) , หน้า 116-125.

พรรคพลังธรรมกลายเป็นพรรคการเมืองและนักการเมืองแบบเก่าๆ ที่มีแต่ความขัดแย้งในเรื่องของผลประโยชน์ของตนและกลุ่มคน เกิดความแตกแยกและแก่งแย่งผลประโยชน์กันเองภายในสมาชิกพรรคพลังธรรม บวกกับสภาพการณ์ที่ออกมาคือ ความด้อยประสิทธิภาพของพรรคพลังธรรมในการแก้ปัญหาให้กับประชาชน ดังนั้นการเลือกตั้งในครั้งต่อมาคือ วันที่ 2 กรกฎาคม 2538 พรรคพลังธรรมภายใต้การนำของหัวหน้าพรรคคนใหม่ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร มหาเศรษฐีจากธุรกิจโทรคมนาคมที่หันมาเล่นการเมืองระดับชาติ จำนวน ส.ส.ที่พรรคได้รับเลือกตั้งในเขตกรุงเทพมหานครจึงเหลือเพียง 16 คน ผลการเลือกตั้ง 2 ก.ค. 38 พรรคพลังธรรมได้เข้าร่วมรัฐบาลที่มีนายบรรหาร ศิลปอาชา หัวหน้าพรรคชาติไทยเป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาล การเข้าร่วมรัฐบาลกับพรรคการเมืองที่ได้ชื่อว่าเป็นพรรคมารจากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ และเป็นพรรคการเมืองที่เป็นตัวแทนอิทธิพลของนักธุรกิจการเมืองจากท้องถิ่นที่คน กรุงเทพฯ รังเกียจ ส่งผลให้ภาพลักษณ์ของพรรคพลังธรรมในสายตาประชาชนเสื่อมทรุดลง บวกกับการบริหารงานรัฐบาลในนามพรรคพลังธรรมที่ผ่านการเข้าร่วมรัฐบาลมาถึง 2 ครั้ง ไม่มีผลงานที่น่าพอใจปรากฏออกมา จึงยังเป็นการทำลายความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพรรคพลังธรรมมากขึ้นไปอีก และความเสื่อมถอยจนถึงจุดต่ำสุดทางการเมืองของพรรคพลังธรรม คือการเลือกตั้งในวันที่ 17 พฤศจิกายน 2539 พรรคพลังธรรมภายใต้การนำของ พ.ต.ท.ทักษิณ ได้ที่นั่ง ส.ส. ในเขตกรุงเทพมหานครเพียงที่นั่งเดียว และเป็น ส.ส. หนึ่งเดียวของพรรคพลังธรรม คือ นางสุดารัตน์ เกตุราพันธ์ เพราะในสนามเลือกตั้งอื่นพรรคพลังธรรมก็พ่ายแพ้การเลือกตั้งให้กับพรรคการเมืองอื่นๆ อย่างสิ้นเชิง⁶

แม้ว่าพรรคพลังธรรมจะเหลือ ส.ส. เพียงหนึ่งเดียว แต่ความขัดแย้งของสมาชิกภายในพรรคและหัวหน้าพรรคพลังธรรมคนใหม่คือ นายไชยวัฒน์ สิ้นสูงศ์ "ไม่ได้ลดลงกลับยิ่งเพิ่มและปรากฏออกมามากขึ้น จนท้ายที่สุดจึงเกิดการแตกหักโดยที่ ส.ส. หนึ่งเดียวในพรรคได้ไปตั้งกลุ่มการเมืองใหม่ เพื่อสร้างฐานเสียงในกรุงเทพมหานคร หลังจากนั้นจึงลาออกจากพรรคพลังธรรมไปสังกัดพรรคการเมืองใหม่ คือพรรคไทยรักไทยอย่างเต็มตัว ส่งผลให้พรรคพลังธรรมในปัจจุบัน ไม่มีส.ส.หลงเหลืออยู่ในสังกัด สามารถกล่าวได้ว่าพรรคพลังธรรมได้มาถึงขั้นที่เสื่อมถอยจนถึงจุดต่ำสุดทางการเมือง ทั้งหมดนี้จึงนำไปสู่คำถามในการศึกษาพรรคพลังธรรมว่า "ปัจจัยสำคัญอะไรที่ทำให้พรรคพลังธรรมรุ่งเรืองและเสื่อมถอยได้ในที่สุด"

⁶ ผู้จัดการรายวัน . 26-27 เมษายน 2540 , หน้า 8.

วัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการของพรรคพลังธรรม ในช่วงปี 2528-2540 เพราะเป็นช่วงที่พรรคพลังธรรมเจริญรุ่งเรืองและเสื่อมถอย ในแง่ของการเป็นสถาบันหลักของระบอบประชาธิปไตย
2. เพื่อให้ทราบถึงปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้พรรคพลังธรรมเจริญเติบโตและรุ่งเรืองได้ว่ามีปัจจัยใดบ้าง
3. ปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้พรรคพลังธรรมเสื่อมถอยจนถึงจุดต่ำสุดว่ามีปัจจัยใดบ้าง
4. เพื่อให้ทราบถึงแนวทางในการพัฒนาพรรคการเมืองให้มีความเป็นสถาบันทางการเมืองที่มั่นคงและเข้มแข็งในอนาคตได้

สมมติฐานในการศึกษา

ปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้พรรคพลังธรรมเจริญรุ่งเรือง ประกอบไปด้วย 4 ปัจจัยด้วยกันคือ

1. ปัจจัยด้านผู้นำ

ความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรมมาจากการชูภาพลักษณ์ของผู้นำ ซึ่งเป็นคนชื่อสัตย์ สมถะ ไม่โก่งกิ้น และมีอุดมการณ์ทางการเมืองที่ต้องการทำการเมืองให้สะอาด ซึ่งเป็นที่ต้องการของคนในสังคมในขณะนั้น

2. ปัจจัยด้านอุดมการณ์ทางการเมืองของผู้นำพรรค และพรรคพลังธรรม

อุดมการณ์ทางการเมืองของพรรคพลังธรรมขึ้นอยู่กับตัวผู้นำ ผู้นำพรรคเป็นเช่นไร อุดมการณ์ทางการเมืองก็เป็นเช่นนั้น ในตอนเริ่มต้นผู้นำพรรคที่ชื่อสัตย์ ไม่โก่งกิ้น อุดมการณ์ทางการเมืองของพรรคก็คือ การดำเนินกิจกรรมทางการเมืองอย่างขาวสะอาด ส่งผลให้พรรคได้รับความนิยมนิยมจากประชาชนในสังคมอย่างสูง

3. ปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กรของพรรคพลังธรรม

ช่วงที่พรรคพลังธรรมรุ่งเรือง โครงสร้างองค์กรของพรรคพลังธรรมทั้ง สมาชิกพรรค บุคลากร ทีมงาน ผู้สนับสนุนทุกฝ่ายให้ความร่วมมือสามัคคี ประสานงานกันดีมาก การดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของสมาชิกพรรคและพรรคพลังธรรมก็เป็นไปได้ด้วยดี

4. ปัจจัยด้านสถานการณ์

ช่วงที่พรรคพลังธรรมรุ่งเรืองนั้น ประชาชนในสังคมมีความเบื่อหน่าย การโกงกิน และคอร์รัปชันของพรรคการเมืองและนักการเมืองแบบเก่า ๆ ดังนั้นความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรมได้ใช้สถานการณ์ให้เป็นประโยชน์ โดยเสนอตัวเข้ามาเป็นนักการเมืองและพรรคการเมืองแบบใหม่ที่ชาวสะอาด จนได้รับความนิยมจากคนในสังคมอย่างมากมาย

ปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้พรรคพลังธรรมเสื่อมถอยจนถึงจุดต่ำสุดทางการเมืองสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ปัจจัยด้วยกันคือ

1. ปัจจัยด้านผู้นำ

เมื่อผู้นำคนเดิมมีการเปลี่ยนแปลงไป ไม่ซื่อสัตย์ ไม่จริงจังต่อประชาชนแล้ว อีกทั้งมีการเปลี่ยนแปลงตัวผู้นำพรรคไปเป็นบุคคลอื่น ภาพลักษณ์ของผู้นำคนใหม่ซึ่งต่างไปจากอดีตที่ผู้นำต้องซื่อสัตย์ มีจริยธรรม กลับกลายเป็นผู้นำแบบนักธุรกิจ ส่งผลให้อุดมการณ์ทางการเมืองของพรรคเปลี่ยนแปลงไปตามผู้นำพรรค คนในสังคมซึ่งไม่ต้องการผู้นำพรรคประเภทนี้ จึงเกิดความเบื่อหน่าย ทำให้พรรคพลังธรรมเสื่อมถอยในที่สุด

2. ปัจจัยด้านอุดมการณ์ทางการเมืองของผู้นำพรรค และพรรคพลังธรรม

เมื่อสถานการณ์ทางการเมืองเปลี่ยนแปลงไป ตัวผู้นำพรรคมีการเปลี่ยนแปลงไป อุดมการณ์ทางการเมืองก็เปลี่ยนแปลงไป มีความขัดแย้ง แยกแยก ใส่ร้ายป้ายสีกันเองทั้งภายในพรรคและนอกพรรค เพื่อแสวงหาผลประโยชน์และตำแหน่งทางการเมืองมากขึ้น จนประชาชนในสังคมเริ่มเบื่อหน่ายและนำไปสู่การเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรมในที่สุด

3. ปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กรของพรรคพลังธรรม

เมื่อสถานการณ์ทางการเมืองได้เปลี่ยนแปลงไป มีอำนาจทางการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้อง โครงสร้างองค์กรของพรรคพลังธรรมก็เริ่มขัดแย้งและแตกแยกกันอย่างรุนแรง การจัดองค์กรของพรรคที่รวบอำนาจการตัดสินใจไว้ที่กลุ่มคนไม่กี่คน การไม่สามารถจัดองค์กรของพรรคให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงในสังคม การขาดอุดมการณ์ของสมาชิกพรรคและความขัดแย้งแตกแยกกันของสมาชิกชนชั้นนำของพรรคพลังธรรม ความไม่สามารถจัดการกับปัญหาความขัดแย้งภายในพรรคให้สงบลงได้ เหล่านี้ทำให้พรรคพลังธรรมเสื่อมถอยลงจนถึงจุดต่ำสุดทางการเมือง

4. ปัจจัยด้านสถานการณ์

เมื่อสถานการณ์ทางการเมืองเปลี่ยนแปลงไป คนเริ่มต้องการพรรคการเมืองและนักการเมืองที่สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมให้ตนได้ ซึ่งพรรคพลังธรรมไม่สามารถตอบสนองในจุดนี้ได้ รวมทั้งพรรคพลังธรรมเองก็ไม่สามารถปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลง

ของสังคม ส่งผลให้ความนิยมในตัวพรรคพลังธรรมของประชาชนลดน้อยลง จนทำให้พรรคตกต่ำลงและเสื่อมถอยในที่สุด

แนวความคิดทางทฤษฎี

1. ทฤษฎีและแนวความคิดการก่อกำเนิดพรรคการเมืองในทัศนะของนักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการไทย
2. ทฤษฎีและแนวความคิดการเสื่อมถอยและการสิ้นสุดของพรรคการเมืองจากนักวิชาการไทย
3. แนวความคิดเกี่ยวกับปัญหาของพรรคการเมืองในประเทศไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

สำหรับวิธีการศึกษาค้นคว้าเรื่องปัจจัยสำคัญที่ทำให้พรรคพลังธรรมรุ่งเรืองและเสื่อมถอย จะใช้การศึกษาในรูปแบบพรรณนาและวิเคราะห์ (Descriptive and Analytical Methods) ควบคู่กันไป โดยวิธีการศึกษาวิจัยจะเป็นการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary) ซึ่งจะศึกษาถึงทฤษฎี แนวความคิดเกี่ยวกับพรรคการเมือง ทฤษฎีการก่อกำเนิดพรรคการเมืองและทฤษฎีการเสื่อมถอยของพรรคการเมือง อธิบายร่วมกันถึงการก่อกำเนิด ความรุ่งเรืองและความเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรม โดยศึกษาจากประวัติความเป็นมาของกลุ่มรวมพลังหรือพรรคพลังธรรม ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งในปี 2528 มาจนถึงปี พ.ศ. 2540 โดยใช้ทั้งเอกสารปฐมภูมิและเอกสารทุติยภูมิ (Primary and Secondary Source) ซึ่งเป็นการศึกษาจากเอกสารประวัติศาสตร์ โดยเป็นข้อมูลจากเอกสารทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษที่มีความเกี่ยวข้องกับพรรคพลังธรรม เอกสารปฐมภูมิที่สำคัญ ได้แก่ บทความและผลงานการเขียนของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง เอกสารทุติยภูมิก็เช่น หนังสือ เอกสารข้อมูลการเลือกตั้งในปีต่างๆ เอกสารวิเคราะห์การเลือกตั้งในปีต่างๆ ด้วย หนังสือพิมพ์รายวัน หนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ วิทยานิพนธ์ ตลอดจนจุลสาร วารสารต่างๆ ทั้งจากห้องสมุดคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , หอสมุดกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , ห้องสมุดคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และหอสมุดแห่งชาติ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ได้รับทราบมากกว่าที่กลุ่มรวมพลังหรือพรรคพลังธรรมจะก้าวขึ้นมา มีบทบาททางการเมืองได้อย่างมากนั้น กลุ่มรวมพลังหรือพรรคพลังธรรมมีการจัดโครงสร้างองค์กรอย่างไรบ้าง
2. ทำให้ทราบว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้พรรคพลังธรรมก่อกำเนิดและเจริญเติบโตจนถึงจุดสูงสุดทางการเมืองได้ภายในระยะเวลาอันสั้นมีปัจจัยอะไรบ้าง
3. ทำให้ทราบว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้พรรคพลังธรรมเสื่อมถอยและจนถึงจุดต่ำสุดทางการเมืองคืออะไร
4. ข้อเสนอที่ได้จากการศึกษาวิจัยจะเป็นแนวทางให้พรรคการเมืองอื่นๆ หารามาตราการในการป้องกันไม่ให้พรรคการเมืองของตนต้องประสบกับสภาวะเช่นเดียวกับพรรคพลังธรรม

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษานี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์พรรคพลังธรรม ตั้งแต่ยังมิได้จัดตั้งพรรคการเมืองเป็นเพียงกลุ่มทางการเมือง ระยะเวลาตั้งแต่ปี 2528-2540 ทั้งนี้เพื่อศึกษาสถานการณ์ของพรรคพลังธรรมตามสมมติฐานที่กำหนดไว้ โดยการดำเนินการศึกษาพรรคพลังธรรมจะเน้นในเขตกรุงเทพมหานครเป็นหลัก เนื่องจากฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมส่วนใหญ่อยู่ในเขตกรุงเทพมหานครเป็นสำคัญ เราสามารถเห็นลักษณะของความรุ่งเรืองอย่างสูงสุดของพรรคและความเสื่อมถอยจนสู่จุดต่ำสุดของพรรคได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

คำนิยามศัพท์

ความรุ่งเรือง หมายถึง สภาวะที่องค์กรหรือสถาบันสามารถดำเนินการ โดยได้รับการยอมรับและสนับสนุนจากสังคมเป็นอย่างมาก ความรุ่งเรืองของสถาบันทางการเมืองวัดได้จากคะแนนเสียงที่ได้รับจากการเลือกตั้งหรือจำนวน ส.ส. ในสังกัดพรรค จำนวนสมาชิกและการดำเนินการทางการเมืองของพรรคที่ได้รับการสนับสนุนและช่วยเหลือจากประชาชนเป็นอย่างดี

ความเสื่อมถอย หมายถึง สภาวะที่ไร้ซึ่งการพัฒนาและสภาวะที่การดำเนินงานของสถาบันดำเนินไปในทิศทางที่ตกต่ำลงกว่าสภาพที่สถาบันเคยดำรงอยู่ การที่สถาบันพรรคการเมืองดำเนินไปในทิศทางทางการเมืองที่ตกต่ำลง สามารถวัดได้จากคะแนนเสียงที่ได้รับจากการ

เลือกตั้งหรือจำนวน ส.ส. ในสังกัดพรรคการเมือง จำนวนสมาชิกพรรค และความขัดแย้งที่ไม่สามารถประนีประนอมกันได้ ซึ่งมีเพิ่มมากขึ้น

การเสนอรายงานการศึกษา

บทที่ 1 ความสำคัญและความเป็นมาของพรรคพลังธรรม วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทที่ 2 แนวคิดกรอบทฤษฎี ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและนำทฤษฎีมาประยุกต์ใช้

บทที่ 3 ความรู้เรื่องของพรรคพลังธรรม ประวัติความเป็นมาทางการเมืองของพรรคพลังธรรม ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งกลุ่มรวมพลัง จนถึงการเลือกตั้งในวันที่ 19 เม.ย. 2535 และวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลให้พรรคพลังธรรมเจริญรุ่งเรือง

บทที่ 4 ความเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรม สถานการณ์หลังการเลือกตั้งในวันที่ 19 เม.ย. 2535 จนถึงการเลือกตั้งในวันที่ 17 พ.ย. 2539 และวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลให้พรรคพลังธรรมเสื่อมถอย

บทที่ 5 บทสรุป สรุปผลการศึกษาวิจัยและข้อเสนอแนะ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

ตามหลักการของกระบวนการทางการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่คือนั้น นอกจากจะมีฝ่ายผู้ปกครองที่ประชาชนเป็นผู้เลือกตั้งเข้ามาในสภาและตัวของฝ่ายประชาชนเองที่จะเป็นผู้ที่ตัดสินใจว่าจะเลือกผู้ใดให้ได้รับตำแหน่งผู้แทนของประชาชนได้เข้าไปนั่งในสภาที่ทรงเกียรติแล้ว จำเป็นอยู่เองที่จะต้องมีส่วนที่เป็นตัวกลางทำหน้าที่เชื่อมโยงระหว่างตัวผู้แทนและประชาชน สถาบันที่ว่าคือ พรรคการเมือง พรรคการเมืองไม่เพียงแต่ทำหน้าที่เชื่อมโยงระหว่างผู้แทนและประชาชนเท่านั้น แต่พรรคการเมืองยังมีหน้าที่ทางการเมืองและความสำคัญทางการเมืองการปกครองอีกมากมายดังที่นักวิชาการหลายท่าน ได้กล่าวถึง คือ

ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ รวบรวมความสำคัญของพรรคการเมือง โดยสรุปไว้ว่า¹

1. พรรคการเมืองเป็นเครื่องประกันเสรีภาพและความเสมอภาคของประชาชนจากผู้มีอำนาจทางการเมือง
2. พรรคการเมืองเป็นสัญลักษณ์ (symbol) ของระบอบประชาธิปไตย โดยเฉพาะระบบรัฐสภา (parliamentary system)
3. พรรคการเมืองเป็นเครื่องช่วยให้การเมืองพัฒนาไปตามแนวทางของอุดมการณ์ประชาธิปไตย
4. พรรคการเมืองเป็นเครื่องกำหนดเจตจำนงทางการเมืองของประชาชน และมีส่วนสำคัญในการกำหนดนโยบายทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม
5. พรรคการเมืองเป็นกลไกที่แก้ไขความขัดแย้งทางความคิดในทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม
6. พรรคการเมืองเป็นเครื่องมือในการสร้างประชามติและทำให้ประชามตินั้นเกิดผลอย่างมีประสิทธิภาพ
7. พรรคการเมืองมีบทบาทในการพัฒนาทางการเมือง

¹ ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ , พรรคการเมืองและปัญหาพรรคการเมืองไทย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช , 2524) , หน้า 1 .

ความสำคัญของพรรคการเมืองที่กล่าวถึงข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงหน้าที่ของพรรคการเมืองที่พึงกระทำต่อระบบการเมือง พรรคการเมืองจะต้องมีบทบาทและหน้าที่หลายประการ อาทิ ²

1. พรรคการเมืองมีหน้าที่ให้การศึกษาแก่ประชาชนกล่าวคือ ทำหน้าที่เป็นตัวเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Socializing Agent) สร้างความสำนึกทางการเมือง (Political Consciousness) และสร้างการมีส่วนร่วมทางการเมือง (Political Participation) ให้แก่ประชาชน

2. พรรคการเมืองมีหน้าที่สรรหาบุคคลที่มีความสามารถที่จะเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร โดยพรรคเป็นผู้กลั่นกรองบุคคลดังกล่าวเพื่อแข่งขันในการเลือกตั้ง

3. พรรคการเมืองมีหน้าที่ประสานผลประโยชน์ของกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ซึ่งช่วยลดความตึงเครียดและการเผชิญหน้าทางการเมือง ซึ่งอาจจะนำไปสู่ความรุนแรงได้

4. พรรคการเมืองมีหน้าที่ระดมสรรพกำลังทางการเมืองจากทุกฝ่าย ตลอดจนรวบรวมความคิดเห็นจากประชาชนกลุ่มต่างๆ เพื่อนำเข้าไปสู่ระบบการเมือง

5. พรรคการเมืองมีหน้าที่เป็นฝ่ายค้าน (ในกรณีที่ไม่ได้เป็นฝ่ายรัฐบาล) เพื่อทำหน้าที่ตรวจสอบและควบคุมการทำงานของฝ่ายบริหารในรัฐบาล

6. พรรคการเมืองเป็นศูนย์กลางสำหรับการแสดงความคิดเห็นของกลุ่มต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น กลุ่มผลประโยชน์ สมาชิกพรรค ประชาชน เพื่อให้ความคิดเห็นของฝ่ายต่างๆ ได้รับการรับฟัง

7. พรรคการเมืองเป็นกลไกในการสร้างผู้นำทางการเมือง

เมื่อสถาบันพรรคการเมืองมีประโยชน์และคุณูปการมากมาย จึงเป็นหน้าที่ที่ควรกระทำในการรักษาไว้ซึ่งสถาบันพรรคการเมืองให้ดำรงอยู่ ไม่ให้สูญหายไปจนกลายเป็นผลกระทบที่ส่งต่อไปยังระบอบประชาธิปไตยของไทย และการที่เราจะสามารถรักษาสถาบันแห่งนี้เอาไว้ได้ เราควรที่จะต้องศึกษาถึงต้นกำเนิดของสถาบันแห่งนี้ว่า มีปัจจัยในการกำเนิดมาได้อย่างไรบ้าง เติบโตสูงสุดด้วยปัจจัยใด และตกต่ำหรือสิ้นสุดลงด้วยปัจจัยใด เพื่อที่เราจะได้ทราบถึงปัจจัยที่จะทำให้พรรคการเมือง กำเนิดและเติบโตได้อย่างเข้มแข็งและป้องกันปัจจัยที่จะทำให้พรรคการเมืองเสื่อมถอยจนถึงขั้นล่มสลายในที่สุด ซึ่งก็ตรงกับการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ที่ได้ทำการศึกษาถึง กำเนิดหรือความรุ่งเรืองของพรรคว่ามีปัจจัยใดเป็นองค์ประกอบบ้าง และความ

² ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ, พรรคการเมืองและปัญหาพรรคการเมืองไทย, หน้า 14-17.

ล้มเหลวหรือการสิ้นสุดของพรรคการเมืองว่ามีปัจจัยใดบ้าง โดยเน้นการศึกษาไปที่พรรคพลังธรรม เป็นกรณีศึกษา ทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาจึงเป็นทฤษฎีพรรคการเมืองเป็นหลักในการวิจัย

ทฤษฎีการกำเนิดและการเสื่อมถอยของพรรคการเมือง

เป็นการยากที่จะกล่าวว่าพรรคการเมืองเกิดขึ้นได้อย่างไร เพราะมีผู้ให้ทรรศนะในเรื่องกำเนิดและสิ้นสุดของพรรคการเมืองไว้ต่างๆ กัน ซึ่งแต่ละท่านก็ได้อ้างเหตุผลต่างๆ มาสนับสนุนทฤษฎีของตนจึงยากที่จะหาข้อยุติได้ อย่างไรก็ตามก็มีข้อเขียนของนักวิชาการที่กล่าวถึงกำเนิดและเสื่อมถอยหรือสิ้นสุดของพรรคการเมืองที่ตรงกับกรณีศึกษาคือพรรคพลังธรรม ในพรรคการเมืองไทย ของ กนก วงษ์ตระหง่าน บวกกับแนวความคิดของ ศ. Joseph LaPalombara และ ศ. Myron Weiner เริ่มจาก

กนก วงษ์ตระหง่าน ได้กล่าวถึงการกำเนิดของพรรคการเมืองไว้ว่า³ พรรคการเมืองที่กำเนิดขึ้นย่อมจะต้องมีปัจจัยภายนอกพรรค คือ บริบทที่อยู่แวดล้อมพรรคและปัจจัยภายใน คือ กลุ่มบุคคลและกลไกบางประการที่นำไปสู่การเกิดพรรคเสมอตามสภาพการณ์ในขณะนั้น ในบางกรณีปัจจัยภายนอกหรือบริบทหรือปัจจัยภายใน อาจจะมีนำหน้าในเชิงสาเหตุหรือการเกิดพรรคการเมืองมากกว่ากันก็ได้ โดยปัจจัยภายในพรรค พอจะแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

- 1.กำเนิดเพื่อสนับสนุนผู้นำทางการเมือง
- 2.กำเนิดโดยอาศัยอุดมการณ์

ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงรายละเอียดของกำเนิดพรรคการเมืองไทย ในแต่ละลักษณะต่อไป

ก.กำเนิดพรรคการเมืองเพื่อสนับสนุนผู้นำทางการเมือง

กำเนิดของพรรคการเมืองในลักษณะนี้ เพื่อสนับสนุนผู้นำทางการเมืองในขณะนั้นเป็นสำคัญ การเกิดอาจจะเกิดจากการนำพรรคการเมืองที่มีอยู่แล้วมารวมกัน หรืออาจจะรวบรวม

³กนก วงษ์ตระหง่าน , พรรคการเมืองไทย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2536) , หน้า 61.

รวมบุคคลต่างๆเข้าด้วยกันและตั้งเป็นพรรคการเมืองเพื่อสนับสนุนผู้นำทางการเมืองด้วยเช่นกัน ในเวลาเดียวกับปัจจัยบริบททางการเมืองในขณะนั้นก็มีส่วนเอื้อให้เกิดการตั้งพรรคการเมือง เพื่อสนับสนุนผู้นำทางการเมืองในขณะนั้นด้วย ดังที่จะนำกรณีศึกษาบางกรณีของพรรคการเมืองไทย มาแสดงให้เห็นปรากฏต่อไป เช่น กรณีการเกิดพรรคประชาธิปัตย์ซึ่งก่อตั้งขึ้นเพื่อสนับสนุน นายควง อภัยวงศ์ ที่เป็นผู้นำทางการเมืองคนสำคัญในขณะนั้น กรณีการเกิดพรรคสหพรรคที่ก่อตั้งเพื่อสนับสนุน จอมพลแปลก พิบูลสงคราม กรณีการเกิดพรรคชาติสังคมเพื่อสนับสนุนจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พรรคเสริมพลังศึลาที่ก่อตั้งเมื่อวันที่ 21 กันยายน พ.ศ.2498 เพื่อสนับสนุน จอมพลแปลก พิบูลสงคราม พรรคสหประชาไทยที่ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ.2511 เพื่อสนับสนุน จอมพลถนอม กิตติขจรและพรรคชาติประชาธิปไตยที่จดทะเบียนพรรคเมื่อวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ.2525 เพื่อสนับสนุน พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ทั้งนี้โดยการใช้ผู้นำทางการเมืองในขณะนั้นเป็นแกนหรือสัญลักษณ์ทางการเมืองในลักษณะการอาศัย “บารมี” ทางการเมืองของผู้นำรายนั้น เป็นเครื่องมือที่จะรวบรวมการสนับสนุนทางการเมืองในสภาให้เกิดขึ้นภายใต้พรรคการเมืองที่จัดตั้งขึ้นใหม่ จากกำเนิดของพรรคการเมืองเช่นนี้ย่อมจะเกิดปัญหาต่อพรรคการเมืองนั้น เมื่อผู้นำทางการเมืองรายนั้นหมดบารมีทางการเมือง นั่นคือการสิ้นสุดของพรรคการเมืองดังกล่าวก็จะมาถึง⁴

ข.กำเนิดของพรรคการเมืองโดยอาศัยอุดมการณ์

กำเนิดของพรรคการเมืองโดยอาศัยอุดมการณ์นี้เป็นการเกิดโดยมีอุดมการณ์หรือเป้าหมายบางอย่างที่ชัดเจนปรากฏให้เห็น กล่าวคือ พรรคการเมืองลักษณะนี้จะแสดงอุดมการณ์หรือเป้าหมายบางอย่างของตนอย่างชัดเจนในช่วงเวลาของการก่อตั้งพรรค ดังนั้นบุคคลที่เข้าร่วมพรรคจึงมักจะเห็นพ้องหรือยอมรับอุดมการณ์หรือเป้าหมายนั้น การเกิดพรรคโดยมีอุดมการณ์หรือเป้าหมายร่วมกันนี้ มักจะเกิดขึ้นภายใต้สถานการณ์ทางการเมืองที่เอื้อให้อุดมการณ์หรือเป้าหมายนี้มีความเด่นชัด กล่าวอีกนัยหนึ่งคือสถานการณ์ทางการเมืองนั้นมีส่วนกำหนดให้กลุ่มบุคคลที่ก่อตั้งพรรคจะต้องแสดงจุดยืนทางอุดมการณ์หรือเป้าหมายของตนที่ชัดเจน สำหรับอุดมการณ์นี้มักจะอาศัยฐานจากแนวนโยบาย พื้นฐานทางอาชีพและสังคมตลอดจนเป้าหมายหรืออุดมคติบางประการของสมาชิกพรรคเป็นแรงยึดเหนี่ยวร่วมกัน อุดมการณ์นี้อาจจะแสดงออกในเชิงนโยบายหรือผลประโยชน์ในทางศาสนา อาชีพ เชื้อชาติ ภูมิภาค เป็นต้น เมื่อพรรคการเมืองที่เกิดขึ้นมาโดยอาศัยอุดมการณ์เป็นรากฐานเช่นนี้ ครั้นอุดมการณ์เกิดเจือจางหรือหมดนัยสำคัญไป โดยเฉพาะเมื่อสมาชิกผู้ก่อตั้งหมดไปหรือสถานการณ์เอื้อให้เกิดอุดมการณ์ร่วมเปลี่ยนแปลง พรรคการเมือง⁵

⁴ กนก วงษ์ตระหง่าน , พรรคการเมืองไทย , หน้า 61-66.

⁵ เรื่องเดียวกัน , หน้า 66-67.

นั่นก็จะเปลี่ยนสภาพตามไปหรือไม่เช่นนั้นก็สิ้นสุดลง ดังนั้นความสามารถในการยื่นหยักรักษา
 อุดมการณ์จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงอยู่ของพรรคการเมืองลักษณะนี้ พรรคการเมืองไทยที่ถือ
 กำเนิดในลักษณะนี้ก็มี เช่น กรณีพรรคสัมมาชีพ-ช่วยชาวนา พรรคนี้ก่อตั้งขึ้นเพื่อมุ่งเป็นตัวแทน
 รักษาผลประโยชน์ของชาวนาโดยตรง ได้รับการเลือกตั้งในวันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2512 เพียง 1
 คน และไม่ปรากฏบทบาททางการเมืองที่เด่นชัดในเวลาต่อมา จึงทำให้เข้าใจได้ว่าพรรคสัมมาชีพ-
 ช่วยชาวนาเป็นการรวมตัวที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ที่เปิดให้มีการเลือกตั้งและกลุ่มผู้ก่อตั้งมีเป้าหมาย
 เพียงเพื่อการโฆษณาความคิดหรือนโยบายที่สะท้อนอุดมคติของตนในการหาเสียงเป็นสำคัญ กรณี
 พรรคปวงชนชาวไทยเกิดด้วยการก่อตั้งของกลุ่มทหาร ที่เรียกตัวเองว่า “ทหารประชาธิปไตย” เพื่อ
 แสดงบทบาททางการเมืองตามแนวอุดมการณ์ของกลุ่มทหารประชาธิปไตยเป็นกลุ่มที่เกิดจากการมี
 แนวความคิดร่วมกันมากกว่าความสัมพันธ์ส่วนตัวของบรรดาสมาชิก จากกรณีศึกษาของ 2 พรรค
 การเมืองข้างต้นจะเห็นว่าพรรคการเมืองของไทยที่ก่อตั้งด้วยอุดมการณ์หรืออุดมคติบางประการ
 ร่วมกันของบรรดาสมาชิกผู้ก่อตั้งนั้นมีเช่นกัน แต่ปัญหามีอยู่ที่ว่าพรรคการเมืองที่ถือกำเนิดใน
 ลักษณะนี้มักจะมีอายุไม่ยืนยาวกล่าวคือ พรรคการเมืองลักษณะนี้ไม่สามารถดำเนินการทาง
 การเมืองได้อย่างต่อเนื่องเป็นเวลานาน ด้วยเหตุผลสำคัญคือพรรคการเมืองเหล่านี้ไม่สามารถชนะ
 การเลือกตั้งได้ จึงขาดสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของพรรคการเมืองที่จะมีบทบาททางการเมืองอย่าง
 ต่อเนื่อง เมื่อพรรคไม่สามารถที่จะมีบทบาททางการเมืองอย่างต่อเนื่อง ความสำคัญของพรรคก็
 ลดลงในสายตาของประชาชน ประกอบกับความไม่สำเร็จของพรรคในการเลือกตั้ง มีส่วนผลักดัน
 ให้มีการเปลี่ยนผู้นำหรือแกนนำของพรรคที่พยายามสร้างอุดมการณ์ในพรรคได้ง่าย ผลที่ตามมาคือ
 อุดมการณ์ของพรรคจางหายไปพร้อมกับการเปลี่ยนผู้นำพรรค ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการสิ้นสุด
 ของพรรคที่เกิดโดยอาศัยอุดมการณ์⁶

จากที่แสดงถึงลักษณะการเกิดพรรคการเมืองทั้งสองลักษณะที่กล่าวนี้ เป็นการ
 แสดงให้เห็นถึงปัจจัยที่ผลักดันให้เกิดพรรคการเมืองของไทย นั่นคือ 1) ผู้นำทางการเมือง 2) อุดม
 การณ์หรืออุดมคติ หมายความว่าปัจจัยทั้งสองนี้ช่วยผลักดันให้เกิดพรรคการเมืองขึ้นในความเป็น
 จริง อย่างไรก็ตามการเกิดพรรคการเมืองไทยไม่ได้เกิดขึ้นโดยปัจจัยภายในพรรคตามลำพัง หาก
 แต่ยังคงอาศัยบริบททางการเมืองเป็นตัวช่วยให้เกิดพรรคการเมืองด้วย ในหัวข้อนี้ได้แสดงให้เห็นถึง
 การเกิดพรรคการเมืองด้วยปัจจัยภายในของกลุ่มผู้ก่อตั้งพรรคและบริบททางการเมืองที่ส่ง⁷

⁶ กนก วงษ์ตระหง่าน , พรรคการเมืองไทย , หน้า 67-74.

⁷ เรื่องเดียวกัน , หน้า 87.

ผลต่อการเกิดพรรคแล้ว ในหัวข้อต่อไปจะได้กล่าวถึงการเสื่อมถอยหรือการสิ้นสุดของพรรคการเมือง⁸

ศ. Joseph LaPalombara และ ศ. Myron Weiner นักรัฐศาสตร์ชาวสหรัฐอเมริกา อีกกลุ่มหนึ่งมีความเห็นว่า พรรคการเมืองเกิดขึ้นได้จากสาเหตุสำคัญๆ หลายประการ ซึ่งอธิบายในเชิงทฤษฎีได้ดังนี้

ทฤษฎีว่าด้วยประวัติศาสตร์และสถานการณ์ (Historical Situational Theories) ทฤษฎีนี้เชื่อว่าวิกฤตการณ์ต่างๆ ทางประวัติศาสตร์ก่อให้เกิดพรรคการเมืองขึ้นคือ วิกฤตการณ์เกี่ยวกับการสร้างความชอบธรรม (Legitimacy Crisis) เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พรรคการเมืองก่อตั้งขึ้น เนื่องจากประชาชนรู้สึกว่าการสร้างของอำนาจปกครองที่เป็นอยู่ไม่มีความชอบธรรม จึงมีการรวมตัวกันเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น กลุ่มนักปฏิวัติซึ่งโค่นล้มอำนาจของกษัตริย์ในฝรั่งเศส ปลายศตวรรษที่ 18 ขบวนการนักชาตินิยมโดยเฉพาะประเทศที่เป็นเมืองขึ้นที่ตั้งขึ้นเพื่อเรียกร้องหรือใช้อิทธิพลให้มีการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองเสียใหม่หรือเปิดโอกาสให้คนพื้นเมืองได้เข้าไปบริหารประเทศ⁹

กนก ได้กล่าวถึงการสิ้นสุดของพรรคการเมืองไว้ว่า¹⁰

การสิ้นสุดของพรรคการเมืองโดยปัจจัยภายในพรรค การสิ้นสุดของพรรคการเมืองโดยปัจจัยภายในพรรคเกิดขึ้น เมื่อปัจจัยภายในที่ก่อให้เกิดการตั้งพรรคหมดไป ดังที่กล่าวในหัวข้อก่อนหน้านี้นี้ว่ากำเนิดพรรคการเมืองโดยปัจจัยภายในพรรคมีปัจจัย 2 ด้านคือ ผู้นำและอุดมการณ์ นั้นหมายความว่าเมื่อปัจจัยทั้งสองเปลี่ยนแปลงไปย่อมจะส่งผลให้เกิดการสิ้นสุดของพรรคตามไปด้วย ดังที่จะกล่าวแยกเป็นด้านๆ ไป

1.การสิ้นสุดของพรรคการเมืองเมื่อเปลี่ยนตัวผู้นำ พรรคการเมืองที่ตั้งขึ้นเพื่อ

สนับสนุนผู้นำทางการเมืองมีปัจจัยสำคัญที่จะยึดบรรดาผู้สนับสนุนพรรคให้อยู่ร่วมกันคือ การยอมรับและเชื่อมั่นในตัวผู้นำทางการเมืองที่เป็นหัวหน้าพรรคหรือผู้นำพรรค พรรคการเมืองเหล่านี้

⁸ กนก วงษ์ตระหง่าน , พรรคการเมืองไทย , หน้า 87.

⁹ วิทยา นภาศิริกุลกิจ และสุรพล ราชภัณฑารักษ์ , พรรคการเมืองและกลุ่มผลประโยชน์ , พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , 2520) , หน้า 15-16.

¹⁰ กนก วงษ์ตระหง่าน , พรรคการเมืองไทย , หน้า 100-102.

มักจะมิมีบทบาทสูงในขณะที่ผู้นำรายนั้นยังคงอยู่ในอำนาจ และสามารถจัดสรรผลประโยชน์ให้แก่บรรดาผู้สนับสนุนได้อย่างทั่วถึง พรรคการเมืองลักษณะนี้มักจะพบความสัมพันธ์ในฐานะบุคคลระหว่างผู้นำกับผู้สนับสนุนตั้งแต่ก่อนตั้งพรรคการเมือง เช่น พรรคประชาธิปัตย์ เพื่อสนับสนุนนายกวาง อภิวงษ์ สหพรรคเพื่อสนับสนุนจอมพลแปลก พิบูลสงคราม และพรรคชาติสังคมเพื่อสนับสนุนจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์¹¹

การสิ้นสุดของพรรคการเมืองเหล่านี้เกิดขึ้นเมื่อผู้นำทางการเมืองที่พรรคสนับสนุนยุติบทบาททางการเมืองของตน การยุติบทบาททางการเมืองของผู้นำที่พบคือ¹²

เมื่อผู้นำทางการเมืองที่พรรคสนับสนุนยุติบทบาททางการเมืองของตนเอง เช่น กรณีพรรคชาติประชาธิปไตยที่สร้างขึ้นเพื่อสนับสนุนพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ใน พ.ศ.2525 แต่เมื่อพลเอกเกรียงศักดิ์ตัดสินใจที่จะยุติบทบาททางการเมืองของตนใน พ.ศ.2531 พรรคชาติประชาธิปไตยจึงสิ้นสุดลง

การสิ้นสุดของพรรคการเมืองที่สร้างขึ้นเพื่อการสนับสนุนผู้นำแสดงให้เห็นว่าพรรคการเมืองประเภทนี้จะสิ้นสุดลงเมื่อผู้นำที่พรรคให้การสนับสนุนยุติบทบาททางการเมืองผ่านพรรคที่สร้างขึ้น ไม่ว่าจะยุติบทบาทด้วยเหตุผลใดก็ตามการสิ้นสุดของพรรคในลักษณะนี้ช่วยให้ภาพสะท้อนที่น่าสนใจคือ พรรคการเมืองที่สร้างขึ้นเพื่อสนับสนุนผู้นำทางการเมืองมีฐานะที่จะสร้างความมั่นคงและต่อเนื่องให้พรรคต่ำ เพราะการอยู่รอดของพรรคถูกกำหนดโดยบทบาททางการเมืองของผู้นำพรรคเป็นหลัก¹³

2) การสิ้นสุดของพรรคการเมืองเมื่อเปลี่ยนอุดมการณ์ พรรคการเมืองที่สร้างขึ้นโดยอาศัยอุดมการณ์ อุดมคติ หรือหลักการและนโยบายบางประการที่บรรดาสมาชิกสมาชิกผู้ก่อตั้งสนับสนุนร่วมกัน สะท้อนให้เห็นว่าอุดมการณ์เป็นแรงยึดร่วมกันของพรรคดังนั้นการสิ้นสุดของพรรคการเมืองลักษณะนี้จึงเกิดขึ้นเมื่ออุดมการณ์ของพรรคหายไป หรือไม่สามารถนำไปดำเนินการทางการเมืองอย่างได้ผล หรือเกิดความคิดที่แตกต่างกันในเรื่องอุดมการณ์ เป็นที่น่าสังเกตว่าพรรคการเมืองที่สร้างขึ้นโดยอาศัยอุดมการณ์บางประการร่วมกัน มักจะไม่ประสบความสำเร็จ¹⁴

¹¹ กนก วงษ์ตระหง่าน , พรรคการเมืองไทย, หน้า 102.

¹² เรื่องเดียวกัน , หน้า 102-103.

¹³ เรื่องเดียวกัน , หน้า 103-104.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน.

สำเร็จทางการเมืองตามวิถีทางรัฐสภาเท่าใดนักและมักจะมิพบทบทภายใต้บริบททางการเมืองที่เอื้อประโยชน์ต่ออุดมการณ์นั้นเท่านั้น เมื่อบริบททางการเมืองเปลี่ยนแปลงไปพรรคการเมืองดังกล่าวก็ไม่สามารถมีบทบาทเช่นที่ผ่านมาได้และในที่สุดก็ต้องลดบทบาทลง สภาพเช่นนี้ทำให้เห็นว่าบริบททางการเมืองในแต่ละช่วงเวลามีความสำคัญต่อการเกิดอุดมการณ์ของพรรคการเมือง ดังที่กล่าวไว้ว่าสภาพแวดล้อมทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมเป็นปัจจัยที่กำหนดการเกิดพรรคการเมือง เช่นกันนั้นหมายความว่า การสิ้นสุดของพรรคการเมืองที่ยึดอุดมการณ์ถูกกำหนดโดยสภาพแวดล้อมทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมอยู่มากทีเดียว¹⁵

การสิ้นสุดของพรรคการเมือง เนื่องจากปัจจัยภายในพรรคที่ทำให้การตั้งพรรค สิ้นสุดลงหรือเปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงหรือสิ้นสุดของผู้นำหรืออุดมการณ์ก็ตาม อีกทั้งยังพบว่าบริบทที่เป็นสภาพแวดล้อมในแต่ละขณะมีผลต่อการสิ้นสุดของพรรคการเมืองด้วยเช่นกัน นั้นหมายความว่า การสิ้นสุดของพรรคการเมืองสามารถพิจารณาได้ทั้งที่พรรคการเมืองเป็นตัวแปรอิสระคือ ปัจจัยภายใน พรรคเป็นตัวกำหนดให้มีการเปลี่ยนแปลงขึ้น และพรรคการเมืองเป็นตัวแปรตามคือสภาพแวดล้อมหรือบริบทมีส่วนกำหนดให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพรรคการเมือง ฉะนั้นการศึกษาพรรคการเมืองในทุกขณะจำเป็นที่จะต้องพิจารณาพรรคการเมืองในฐานะที่เป็นตัวแปรอิสระและตัวแปรตามประกอบกันไปเสมอ¹⁶

ปัญหาพรรคการเมืองไทย

คงจะเป็นสิ่งที่ไม่สมบูรณ์ถ้าจะไม่ทบทวนปัญหาของพรรคการเมืองไทยที่มีการศึกษามาก่อน เพราะปัญหาต่างๆที่มีการชี้มาแล้วย่อมสะท้อนให้เห็นเรื่องสำคัญเกี่ยวกับพรรคการเมืองที่เป็นปัญหาและเป็นการชี้โดยปริยายว่า เพื่อจะพัฒนาพรรคการเมืองจำเป็นที่จะต้องแก้ไขปัญหานั้นด้วย นักวิชาการหลายท่านที่ศึกษาเรื่องพรรคการเมืองและชี้ปัญหาการพัฒนาพรรคการเมืองไทยไว้ เช่น ทินพันธ์ นาคะตะ ,ลิขิต ชีรเวคิน, กระทบต ทองธรรมชาติ และชัยอนันต์ สมุทวณิช เป็นต้น ปัญหาสำคัญของพรรคการเมืองที่พอสรุปได้มี 5 ประการคือ¹⁷

¹⁵ กนก วงษ์ตระหง่าน , พรรคการเมืองไทย , หน้า 104.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน , หน้า 107-108.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 326-327.

1. การขาดอุดมการณ์ของพรรคการเมืองกล่าวคือ พรรคการเมืองไม่มีอุดมการณ์ของตนเองที่จะยึดเหนี่ยวร่วมกันของบรรดาสมาชิกหรือที่มีก็คลุมเครือ เพื่อที่จะกำหนดให้พรรคเดินไปตามทิศทางที่อุดมการณ์¹⁸

2. พรรคการเมืองยังคงยึดมั่นในตัวบุคคลที่เป็นผู้นำ ไม่มีหลักการที่ชัดเจนจึงทำให้การคงอยู่และบทบาทของพรรคการเมืองขึ้นอยู่กับผู้นำของพรรคเป็นส่วนใหญ่¹⁹

3. สมาชิกพรรคการเมืองขาดระเบียบวินัย ทำให้พรรคการเมืองขาดความเป็นเอกภาพในการดำเนินกิจกรรมทางการเมือง การโยกย้ายหรือเปลี่ยนพรรคการเมืองของสมาชิกพรรคจึงเกิดขึ้นเสมอ²⁰

4. พรรคการเมืองขาดฐานสนับสนุนจากประชาชนอย่างแท้จริง เพราะพรรคการเมืองไม่ได้ขยายสาขาพรรคออกไปสู่ประชาชนในระดับท้องถิ่น อีกทั้งบทบาทของพรรคการเมืองเน้นบทบาทในรัฐสภาเป็นส่วนใหญ่ จึงทำให้บทบาทต่อประชาชนโดยตรงมีน้อย²¹

5. ปัญหาสภาพแวดล้อมของพรรค หมายความว่าพรรคการเมืองไม่สามารถที่จะพัฒนาตนเองได้ส่วนหนึ่ง เป็นเพราะปัจจัยที่มาจากสภาพแวดล้อมของพรรคการเมืองที่ไม่เปิดโอกาสหรือเอื้อประโยชน์ให้พรรคการเมืองที่จะมีบทบาทได้อย่างเต็มที่ เช่น การขาดการสนับสนุนจากประชาชนต่อพรรคการเมือง จึงทำให้พรรคการเมืองขาดแรงสนับสนุนจากประชาชนที่จะดำเนินกิจกรรมทางการเมืองที่สำคัญๆ ปัจจัยสภาพแวดล้อมเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงบริบทที่พรรคการเมืองไม่สามารถที่จะควบคุมได้ ตรงกันข้ามบริบทเหล่านั้นกลับเป็นตัวกำหนดการพัฒนาพรรคการเมืองอีกด้วย²²

¹⁸ กนก วงษ์ตระหง่าน , พรรคการเมืองไทย , หน้า 327.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน.

²⁰ เรื่องเดียวกัน

²¹ เรื่องเดียวกัน , หน้า 328.

²² เรื่องเดียวกัน , หน้า 329-330.

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่อง “พรรคพลังธรรม : ความรุ่งเรืองและความเสื่อมถอย ” ส่วนหนึ่งได้งานวิจัยที่ได้ทำการศึกษาไว้ก่อนหน้านี้มาเป็นแนวทางในการศึกษา ซึ่งงานวิจัยดังกล่าวมีเนื้อหาโดยสรุปดังนี้

Duncan McCargo ศึกษาเรื่อง “จำลอง ศรีเมือง และการเมืองไทยแบบใหม่” เน้นการศึกษาไปที่ตัว พล.ต.จำลอง ศรีเมือง เป็นหลัก McCargo สรุปว่า พรรคพลังธรรมเป็นมากกว่ากลุ่มทางการเมือง แต่ยังไม่ถึงระดับที่จะเป็นพรรคการเมืองได้ และมองการเกิดของพรรคพลังธรรมว่าเป็นไปเพื่อการสนับสนุนตำแหน่งและความทะเยอทะยานส่วนตัวของ พล.ต.จำลอง รวมทั้งเพื่อป้องกันตนเองจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย (ในขณะนั้น) ที่เป็นปฏิปักษ์กับเขา พรรคพลังธรรมจึงเป็นพรรคของจำลอง ดังนั้นความสำเร็จและความล้มเหลวของพรรคพลังธรรมจึงมาจากตัวของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง อย่างเป็นด้านหลัก²³

ชัยวัฒน์ ชื่นโกสุม ศึกษาเรื่อง “การสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมในเขตกรุงเทพมหานคร ศึกษาการสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมในเขต กรุงเทพฯ ว่าประกอบด้วยปัจจัยใดบ้าง ผลการศึกษาพบว่า พรรคพลังธรรมสามารถสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงในเขต กรุงเทพฯ ไว้ได้โดยอาศัยภาวะผู้นำทางการเมืองของหัวหน้าพรรค การจัดการทางการเมืองของพรรค โรงเรียนการเมืองของพรรค และการทำโครงการเสริมสร้างภาพลักษณ์อันเป็นที่ยอมรับของฐานคะแนนเสียงของพรรค²⁴

สยาม วัฒนะมงคลรักษ์ ศึกษาเรื่อง “อุดมการณ์กับการเปลี่ยนแปลงของพรรคพลังธรรม” ศึกษาความเจริญรุ่งเรืองและตกต่ำลงของพรรคพลังธรรมว่าเป็นผลมาจากอุดมการณ์ของพรรคหรือไม่ ผลการศึกษาพบว่า ความเจริญรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรมเป็นผลมาจากการที่อุดมการณ์ของพรรคมีความสอดคล้องกับสภาพสังคมในขณะนั้น ซึ่งเป็นสังคมที่ประสบปัญหา²⁵

²³ McCargo , Duncan . “Chamlong Srimuang and the New Thai Politics”, (London : Hurst & Company , 1997) , pp.141-183.

²⁴ ชัยวัฒน์ ชื่นโกสุม, “การสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมในเขต กทม.” , (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตสาขาวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ,2536) , หน้า ๘.

²⁵ สยาม วัฒนะมงคลรักษ์ , อุดมการณ์กับการเปลี่ยนแปลงของพรรคพลังธรรม” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตสาขาวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2540) , หน้า ๘.

ความมีคุณธรรมของนักการเมืองและพรรคการเมือง โดยมีบุคลิกภาพของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง เป็นส่วนส่งเสริม และการที่พรรคพลังธรรมตกต่ำลงเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงหัวหน้าพรรคที่ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงอุดมการณ์ของพรรค จากการยึดถือคุณธรรมเป็นการแสวงหาคะแนนนิยมจากประชาชน ประกอบกับความขัดแย้งที่พรรคพลังธรรมมีกับพรรคร่วมรัฐบาลอื่น ทำให้ประชาชนเกิดความเบื่อหน่ายและเสื่อมศรัทธาพรรคพลังธรรม เป็นผลให้พรรคพลังธรรมตกต่ำลงในที่สุด²⁶

ธนวัฒน์ ไพรอังกูร ศึกษาเรื่อง “การคัดเลือกบุคคลเป็นรัฐมนตรีของพรรคพลังธรรม : ศึกษาเฉพาะกรณี วันที่ 13 กันยายน 2535 และวันที่ 2 กรกฎาคม 2538” ศึกษาเกณฑ์สำคัญที่พรรคพลังธรรมใช้ในการคัดเลือกกำหนดตัวและตำแหน่งรัฐมนตรีของพรรค ผลการศึกษาพบว่าพรรคพลังธรรมให้ความสำคัญกับปัจจัย “ความรู้ความสามารถ” และ “ความช่วยเหลือแก่พรรค” เท่ากัน ส่วนปัจจัยรองลงมาคือ “ความอาวุโสทางการเมือง” สำหรับผู้มีอำนาจในการตัดสินใจคัดเลือกตัวนายกรัฐมนตรีคือ “กรรมการบริหารพรรค” โดยใช้เสียงข้างมากในที่ประชุม หรือมอบอำนาจให้หัวหน้าพรรคแต่เพียงผู้เดียวเป็นผู้ตัดสินใจ โดยพิจารณาจากรายชื่อที่สมาชิกพรรคไม่ว่าจะเป็นหรือไม่ได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็ตามมีสิทธิเท่าเทียมกัน ในการเสนอรายชื่อดังกล่าว²⁷

อุคร ขอมเจริญ ศึกษาเรื่อง “ความคิดทางการเมืองของพลตรีจำลอง ศรีเมือง” ศึกษา ความคิดทางการเมืองของพลตรีจำลอง ศรีเมืองว่ามีต้นกำเนิดมาจากอะไร ผลการศึกษาพบว่า ลักษณะความคิดทางการเมืองของพลตรีจำลอง ศรีเมืองนั้น ได้รับอิทธิพลจากการเรียนรู้อบรมกล่อมเกลามาจากภูมิหลัง ประสบการณ์และการศึกษา ตลอดจนจนสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ในช่วงเวลานั้นๆ มีส่วนสำคัญต่อการกำหนดแนวความคิดทางการเมือง ซึ่งความคิดดังกล่าวนี้ได้แสดงออกมาสอดคล้องกับแนวทางประชาธิปไตย²⁸

²⁶ สยาม วัฒนะมงคลรักษ์, “อุดมการณ์กับการเปลี่ยนแปลงของพรรคพลังธรรม”, หน้า ง.

²⁷ ธนวัฒน์ ไพรอังกูร, “การคัดเลือกบุคคลเป็นรัฐมนตรีของพรรคพลังธรรม : ศึกษากรณีวันที่ 13 กันยายน 2535 และวันที่ 2 กรกฎาคม 2538” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตสาขาวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า ง.

²⁸ อุคร ขอมเจริญ, “ความคิดทางการเมืองของพลตรีจำลอง ศรีเมือง” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตสาขาวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), หน้า ง.

สมบัติ จันทรวงศ์ ศึกษาเรื่อง “วิวัฒนาการและแนวโน้มพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีของพรรคพลังธรรม” ศึกษา การก่อกำเนิด พัฒนาการและแนวโน้มของพรรคพลังธรรมในอนาคต พบว่า การก่อตั้งกลุ่มรวมพลังมีจุดเน้นที่สำคัญคือตัวผู้นำที่มีลักษณะส่วนตัวคือ ชื่อสัตย์สุจริต มีคุณธรรม โดยมีเป้าหมายที่จะนำศาสนาเข้ามาชำระล้างการเมืองไทย นับเป็นความแตกต่างที่ไม่เคยมีพรรคการเมืองใดทำมาก่อน บวกกับสถานการณ์ทางการเมืองในขณะนั้น จึงได้รับความสนใจจากประชาชนอย่างมาก เมื่อ พล.ต.จำลอง นำกลุ่มรวมพลังเข้าลงสมัครชิงตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม. 2528 จนได้รับชัยชนะอย่างท่วมท้น ความสำเร็จครั้งนี้ต้องอาศัย 1) ฐานบารมีชื่อเสียงของ พล.ต.จำลอง เป็นจุดเริ่มต้น โดยมี 2) องค์กรหาเสียงคือกลุ่มรวมพลัง และ 3) องค์ประกอบสนับสนุนด้านสถานการณ์อื่นๆ เป็นตัวหนุน ต่อมากลุ่มรวมพลังได้พัฒนาไปเป็นพรรคพลังธรรม เพื่อส่งสมาชิกลงสมัครรับเลือกตั้งในการเลือกตั้งทั่วไป 24 ก.ค. 2531 ผลการเลือกตั้งที่ออกมาแสดงถึงความสำเร็จของพรรค แต่ปัญหาภายในพรรคซึ่งจะเป็นตัวการทำให้พรรคเสื่อมถอยลงก็ปรากฏออกมาด้วย ไม่ว่าจะเป็นกรณีที่มีความเกี่ยวข้องกับสำนักสันติอโศก ที่มีความขัดแย้งกับมหาเถรสมาคม หรือกรณีการผูกติดบทบาทของหัวหน้าพรรคเข้ากับพรรคพลังธรรม ซึ่งมีโอกาสเป็นไปได้ว่า หากชื่อเสียงของพรรคและหัวหน้าพรรคเสื่อมถอยลง โอกาสที่จะได้รับเลือกตั้งกลับเข้ามาอีกของ ส.ส. ส่วนหนึ่งจากพรรคพลังธรรมก็อาจลดน้อยลงไป แต่ก็ขึ้นอยู่กับความสามารถนำพาพรรคพลังธรรมให้ยืนหยัดรักษาภาพของความชื่อสัตย์สุจริต ควบคู่ไปกับการประสบความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ให้ประชาชนได้มากน้อยเพียงใดด้วย²⁹

สมบัติ จันทรวงศ์ ศึกษาเรื่อง รายงานการวิจัยเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ปี 2539 : การศึกษายุทธศาสตร์การสร้างภาพ ศึกษาเรื่องยุทธศาสตร์การสร้างภาพของผู้สมัครคนสำคัญ 3 ท่าน คือ พิจิตต รัตตกุล , พล.ต.จำลอง ศรีเมือง และ ร.อ.กฤษฏา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา สรุปว่า ภาพของ ดร.พิจิตต ถูกสรรค์สร้างและต่อยอดอย่างเป็นระบบในช่วงเวลาประมาณ 3 เดือนคือภาพของผู้สมัครอิสระที่มีความมุ่งมั่นจะทำงานอย่างจริงจังมาตลอดเวลา 4 ปี และเป็นภาพที่ได้รับความนิยมยอมรับของประชาชนผู้เลือกตั้งส่วนใหญ่ แสดงให้เห็นว่า กระบวนการสรรค์สร้างภาพของนักการเมืองให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมด้านยุทธศาสตร์การเลือกตั้งและมีผลกระทบในทางบวกต่อพฤติกรรมของผู้เลือกตั้งนั้น เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ในขณะที่กรณีของ พล.ต.จำลอง³⁰ ซึ่งสื่อมวลชนตั้งสมญานามว่า “จอมสร้างภาพ” นั้น นอกจากจะชี้ให้เห็นถึงพลวัตอันสูงยิ่งของ

²⁹ สมบัติ จันทรวงศ์, วิวัฒนาการและแนวโน้มของพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีของพรรคพลังธรรม (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532), หน้า 9-62.

³⁰ สมบัติ จันทรวงศ์, รายงานการวิจัยเรื่อง การเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ปี 2539 : การศึกษายุทธศาสตร์การสร้างภาพ (กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540), หน้า 1-87.

ภาพของผู้สมัครที่มีความเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและสถานการณ์ต่างๆ แล้ว ยังเป็นกรณีศึกษาที่สามารถชี้ให้เห็นได้เป็นอย่างดีถึงความล้มเหลวของวิธีการฉายภาพเดิมๆ ของผู้สมัครไปสู่ผู้เลือกตั้ง มีการรับรู้ภาพอีกภาพหนึ่งของผู้สมัคร ซึ่งตรงกันข้ามกับภาพที่ถูกฉายออกมาโดยสิ้นเชิง ส่วน ร.อ. กฤษฎา เป็นกรณีของการที่ภาพของผู้สมัครที่ถูกสร้างขึ้นอย่างสวยงามกลายเป็นสิ่งที่ผู้สมัครเองไม่สามารถไปให้ถึงหรือรักษาความเชื่อได้ของภาพดังกล่าวไว้ได้ตลอด³¹

พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต ศึกษาเรื่อง ชนชั้นกับการเลือกตั้ง : ความรุ่งเรืองและความตกต่ำของสามพรรคใน กทม. ศึกษาการตัดสินใจทางการเมืองของชนชั้นใน กทม. มีผลต่อความรุ่งเรืองและความตกต่ำของพรรคพลังธรรม โดยเน้นปัจจัยด้านตัวผู้นำและปัจจัยภายนอกพบว่า พรรคพลังธรรมสร้างและเติบโตมาจากผู้นำเชิงบุญบารมี ภายใต้รากฐานอำนาจทางศาสนาและคุณธรรม เมื่อบารมีของผู้นำเก่าเสื่อมถอยไป ด้วยเหตุผลจากทั้งพฤติกรรมทางการเมืองของตัวผู้นำเองและปัจจัยภายนอกที่พยายามสกัดกั้นวิถีทางการเมืองของผู้นำพรรค ท้ายที่สุดก็ต้องสรรหาผู้นำคนใหม่มาแทน บุคคลดังกล่าวมีความแตกต่างจากรากเหง้าของพรรค จึงเกิดความขัดแย้งกับภาพพจน์ดั้งเดิมของพรรคที่สาธารณชนรับรู้ รวมทั้งพฤติกรรมของผู้นำใหม่ ซึ่งมีผลด้านลบมากกว่าด้านบวก ทำให้คะแนนนิยมของพรรคเสื่อมถอยยิ่งขึ้น ชนชั้นกลางซึ่งมีความเปราะบางในการตัดสินใจและไม่จงรักภักดีต่อพรรคการเมืองใด จึงได้ถอดถอนการสนับสนุนต่อพรรคพลังธรรม เมื่อชนชั้นกลางซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่มีบทบาททางการเมืองใน กทม. และเป็นกลุ่มบุคคลที่ให้ความสนับสนุนพรรคพลังธรรมมาโดยตลอด ได้เปลี่ยนทัศนคติต่อพรรคไป พรรคพลังธรรมจึงต้องประสบกับความยากลำบากในการฟื้นตัวและกลับมารุ่งเรืองได้อีกดังเช่นในอดีต³²

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³¹ สมบัติ จันทร์วงศ์, รายงานการวิจัยเรื่อง การเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ปี 2539 : การศึกษายุทธศาสตร์การสร้างภาพ, หน้า 1-87.

³² พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต, ชนชั้นนำกับการเลือกตั้ง : ความรุ่งเรืองและความตกต่ำของสามพรรคในกรุงเทพมหานคร (กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2541), หน้า 116-129.

สังคีต พิริยะรังสรรค์ ศึกษาเรื่อง “พรรคพลังธรรม จากบุญนิยมสู่ทุนผสมบุญนิยม” ศึกษาการเปลี่ยนแปลงอุดมการณ์ของพรรคที่มีลักษณะเปิดกว้างและยืดหยุ่นมากขึ้นตามการเปลี่ยนแปลงตัวผู้นำพรรค สรุปว่า พรรคพลังธรรมสามารถแบ่งได้เป็น 3 ยุค ตามลักษณะของผู้นำ คือ ยุคแรก (พ.ศ. 2528-2534) เป็นยุคที่สายวัดหรือขบวนการบุญนิยมสร้างพรรคพลังธรรมขึ้นมา โลกทรรศน์ของพรรคมุ่งใช้ความคิด ความเชื่อแบบดั้งเดิมเข้ามาแก้ปัญหาความชั่วร้ายทางการเมืองและสังคม ยุคที่สอง (พ.ศ.2535-2537) พรรคได้รับเอาเลือนคใหม่ ซึ่งเป็นนักการเมืองที่มีภาพพจน์ค่อนข้างดี แต่วิถีปฏิบัติไม่ใคร่แตกต่างจากนักการเมืองทั่วไป จึงนำไปสู่ความปั่นป่วนและความแตกแยกภายในพรรคค่อนข้างมาก ในยุคที่สาม (พ.ศ.2538 เป็นต้นมา) พรรคกำลังอยู่ในกระบวนการเรียนรู้ที่จะผสมบุญนิยม ความคิด ความเชื่อในสังคมเกษตรกรรมซึ่งเป็น “คลื่นลูกที่หนึ่ง” เข้ากับนายทุนคือ ทักษิณ ที่เป็นสัญลักษณ์ของผู้บริหารในยุค “คลื่นลูกที่สาม” ที่เป็นสังคมข่าวสารข้อมูล ดังนั้นนโยบายและปฏิบัติการของพรรคพลังธรรมจะมีความยืดหยุ่นกว่าในอดีตที่ผ่านมา³³

ในส่วนการศึกษาของผู้วิจัย เรื่อง พรรคพลังธรรม : ความรุ่งเรืองและความเสื่อมถอย จะแตกต่างจากงานวิจัยที่ผ่านมา ที่มักจะเป็นการศึกษาพรรคพลังธรรมแบบเฉพาะส่วน โดยศึกษาเป็นประเด็นๆ ไป เช่น การสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมในเขต กทม. เกณฑ์การคัดเลือกบุคคลเป็นรัฐมนตรีของพรรคพลังธรรมหรือยุทธศาสตร์การสร้างภาพของผู้สมัครตำแหน่ง ผู้ว่าฯ ปี 2539 เหล่านี้มักจะมีประเด็นในการศึกษาเป็นเรื่องอื่นๆ ไม่ได้เน้นไปที่องค์กรพรรคพลังธรรมเพียงอย่างเดียว หรือถึงแม้จะมีงานวิจัยบางส่วนที่ได้ทำการศึกษางค์กรพรรคพลังธรรมอย่างเฉพาะเจาะจง เช่น งานของ สยาม วัฒนะมงคลรักษ์, พิชาय รัตนดิถ ฅ ภูเก็ต , สังคีต พิริยะรังสรรค์ หรือ McCargo แต่ก็มักจะเน้นประเด็นการศึกษาไปที่ตัวผู้นำหรือตัวพล.ต.จำลอง เป็นหลัก โดยมีปัจจัยด้านอุดมการณ์และปัจจัยภายนอกเป็นองค์ประกอบเสริมส่งผลให้งานวิจัยยังไม่ครบถ้วนพอ เนื่องจากยังขาดปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กร เพราะการศึกษาการบริหารงานของพรรคพลังธรรมว่าจะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว ก็ควรที่จะต้องศึกษาปัจจัยด้านการบริหารจัดการองค์กรของพรรคพลังธรรมด้วยว่ามีลักษณะเป็นเช่นไรและส่งผลต่อพรรคอย่างไร แม้กระทั่งงานวิจัยของ สมบัติ ที่ได้ทำการศึกษาพรรคพลังธรรมอย่างครบถ้วนตั้งแต่ก่อนกำเนิดจนกระทั่งพัฒนาเป็นพรรคพลังธรรม ก็ยังคิดชัดที่เป็นการศึกษาพัฒนาการของ

³³ สังคีต พิริยะรังสรรค์ , “พรรคพลังธรรมจากบุญนิยมสู่ทุนผสมบุญนิยม ,” ใน จิตสำนึกและอุดมการณ์ของขบวนการประชาธิปไตยร่วมสมัย .สังคีต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร , บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : 179 การพิมพ์ ,1996) , หน้า 127-152.

พรรคถึง ปี 2532 ยังขาดความสมบูรณ์ในการศึกษาพัฒนาการของพรรคในช่วงรุ่งเรืองจนกระทั่งเสื่อมถอยในปี 2539

ดังนั้นงานวิจัยเรื่อง พรรคพลั้งกรรม : ความรุ่งเรืองและความเสื่อมถอย จะเป็นงานวิจัยที่แตกต่างจากงานวิจัยในอดีต เน้นการศึกษาพรรคพลั้งกรรมเป็นหลัก โดยทำการศึกษาพรรคพลั้งกรรมอย่างรอบด้านและครบถ้วนมากกว่าจะเน้นที่ตัวผู้นำหรืออุดมการณ์เพียงอย่างเดียว เพื่อแก้ไขและเติมเต็มข้อบกพร่องของงานวิจัยที่ผ่านมา เพราะการศึกษาเรื่องนี้จะเป็นการศึกษาตั้งแต่การก่อกำเนิดกลุ่มรวมพลัง พัฒนามาเป็นพรรคพลั้งกรรมที่รุ่งเรืองเข้มแข็งและเสื่อมถอยในท้ายที่สุด ใช้เวลาในการศึกษาความเป็นมาของพรรคพลั้งกรรมทั้งสิ้น 13 ปี ตั้งแต่ปี 2528-2540 โดยจะทำการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลให้พรรคพลั้งกรรมเจริญรุ่งเรืองและเสื่อมถอยลงว่า ประกอบไปด้วยปัจจัยใดบ้าง ผ่านเหตุการณ์การเลือกตั้งทั้งสิ้น 9 ครั้ง เป็นการเลือกตั้งทั่วไป 5 ครั้ง เลือกตั้งผู้ว่าฯ ทม. 4 ครั้ง จึงเป็นการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับพรรคพลั้งกรรมตั้งแต่ก่อตั้งจนกระทั่งสิ้นสุดอย่างสมบูรณ์ที่สุด

การประยุกต์ทฤษฎีกับการศึกษาความรุ่งเรืองและความเสื่อมถอยของพรรคพลั้งกรรม

จากการศึกษาทฤษฎีการเกิดหรือความรุ่งเรืองและความเสื่อมถอยของพรรคการเมือง รวมถึงปัญหาต่างๆ ที่เป็นตัวการขัดขวางพัฒนาการของพรรคการเมืองจากนักวิชาการทางรัฐศาสตร์หลายท่าน เราสามารถนำทฤษฎีต่างๆ มาประมวลและสรุปให้เห็นถึง ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความรุ่งเรืองและความเสื่อมถอยของพรรคการเมือง โดยในการศึกษานี้ได้ใช้พรรคพลั้งกรรมเป็นกรณีศึกษา แยกเป็นปัจจัยที่ทำให้พรรคการเมืองรุ่งเรืองและปัจจัยที่ทำให้พรรคการเมืองเสื่อมถอย โดยเริ่มจาก

ปัจจัยที่ส่งผลให้พรรคการเมืองก่อเกิดและรุ่งเรือง คือ

1. ปัจจัยด้านผู้นำ การกำเนิดและความรุ่งเรืองของพรรคการเมืองมาจากการชูภาพลักษณ์ของผู้นำทางการเมือง ซึ่งเป็นลักษณะที่มีผู้นิยมและมีผู้สนับสนุนผู้นำคนนั้นเป็นจำนวนมาก เพราะเชื่อมั่นในคุณวุฒิ วิชาความรู้ ความสามารถและความนิยมในตัวผู้นำบารมีมีเอง จึงส่งผลให้เกิดมีพรรคการเมืองขึ้น และการจัดตั้งพรรคการเมืองโดยการเน้นการยึดตัวบุคคลที่มีภาวะผู้นำพิเศษเป็นหลักนั้นก็ส่งผลให้พรรคการเมืองนั้นๆ ได้รับการยอมรับและความนิยมจากประชาชนอย่างสูง จนถึงขั้นที่ส่งผลให้พรรคการเมืองนั้นๆ รุ่งเรืองจนถึงจุดสูงสุดทางการเมืองได้คือ สมาชิกของพรรคได้รับการเลือกตั้งเข้ามาในสภาเป็นจำนวนมาก การชูภาพลักษณ์โดยการเน้นที่ตัวผู้นำเพื่อก่อตั้งพรรค และส่งผลให้พรรคและสมาชิกพรรคได้รับความยอมรับจากประชาชนอย่างสูงนี้ ลักษณะ

ส่วนตัวของผู้นำพรรคการเมืองนั้น จะต้องเกิดขึ้นภายใต้สถานการณ์ทางการเมืองหรือบริบทของสังคมที่กำลังมีความต้องการบุคคลในลักษณะนี้อยู่ในขณะนั้น ในกรณีของพรรคพลังธรรมก็เช่นเดียวกัน พรรคพลังธรรมก่อตั้งและเจริญรุ่งเรืองจนถึงจุดสูงสุดทางการเมืองของพรรคคือ การที่สมาชิกของพรรคพลังธรรมสามารถได้รับเลือกตั้งจากประชาชนให้เข้าไปนั่งในสภาได้ในจำนวนที่สูงที่สุดที่พรรคพลังธรรมจะสามารถทำได้ โดยการเน้นที่ตัวผู้นำของพรรคที่มีภาวะผู้นำพิเศษคือ เป็นผู้นำที่กล้าประกาศถึงความเป็นนักปฏิบัติธรรมที่ซื่อสัตย์ของตนและนำความซื่อสัตย์และมีคุณธรรมที่ว่ามี มาเป็นจุดขายให้ประชาชนได้รับทราบและเป็นที่น่าสนใจของประชาชน ซึ่งในขณะนั้นเองบริบททางสังคมกำลังต้องการนักการเมืองที่สะอาด ไม่โกงกิน เพราะช่วงนั้นสภาพการณ์ทางการเมืองในบ้านเราเต็มไปด้วยนักการเมืองที่ทุจริต คอร์รัปชันและสาดโคลนเข้าใส่กัน ผู้นำพรรคพลังธรรมก็ประกาศตัวออกมาในระยะเวลาที่พอเหมาะที่คนในสังคมและสังคมกำลังต้องการบุคคลหรือนักการเมืองที่มีความซื่อสัตย์สุจริต เช่น หัวหน้าพรรคพลังธรรมอย่างเหมาะสมกับเวลา

2. ปัจจัยด้านอุดมการณ์ทางการเมืองของผู้นำพรรคและพรรคพลังธรรม คำว่า “อุดมการณ์ทางการเมือง” ที่เราใช้ศึกษานั้น ไม่ได้หมายความถึงอุดมการณ์อย่างแท้จริงหรือมีอุดมการณ์ที่แท้จริงแต่อย่างใด อุดมการณ์ที่เรานำมาใช้ในการศึกษาเป็นเพียงการตีความทางการเมืองจากภาพลักษณ์และภาพพจน์มากกว่าอุดมการณ์ที่แท้จริง ภาพลักษณ์และภาพพจน์ที่ว่า จะปรากฏผ่านทาง การแสดงความคิดเห็นหรือการประพฤติปฏิบัติที่เกี่ยวกับรัฐ สังคม เศรษฐกิจ ศาสนา ฯลฯ ก็ได้ ดังนั้นในการศึกษาเรื่องความรุ่งเรืองของพรรคการเมืองโดยอาศัยอุดมการณ์ พรรคการเมืองลักษณะนี้จะแสดงอุดมการณ์หรือเป้าหมายบางอย่างของตนอย่างชัดเจน ในช่วงเวลาของการก่อตั้งพรรค ดังนั้นบุคคลที่จะเข้าร่วมพรรคจึงมักจะเห็นพ้องหรือยอมรับอุดมการณ์หรือเป้าหมายนั้น การเกิดและความรุ่งเรืองของพรรคโดยมีอุดมการณ์หรือเป้าหมายร่วมกันนี้มักจะเกิดขึ้นภายใต้สถานการณ์ทางการเมืองที่เอื้อให้อุดมการณ์หรือเป้าหมายนี้มีความเด่นชัด กล่าวอีกนัยหนึ่งคือสถานการณ์ทางการเมืองนั้นมีส่วนกำหนดให้กลุ่มบุคคลที่ก่อตั้งพรรคและสมาชิกพรรค จะต้องแสดงจุดยืนอุดมการณ์หรือเป้าหมายของตนที่ชัดเจน สำหรับอุดมการณ์นี้มักจะอาศัยฐานจากแนวนโยบาย พื้นฐานทางอาชีพและสังคม ตลอดจนเป้าหมายหรืออุดมคติบางประการของสมาชิกพรรคเป็นแรงยึดเหนี่ยวร่วมกัน แต่โดยมากอุดมการณ์ที่ว่ามักจะมาจากอุดมการณ์ของผู้นำพรรคเอง เช่นเดียวกับพรรคพลังธรรมที่ชูอุดมการณ์ทางการเมืองว่า ต้องการทำการเมืองให้ขาวสะอาด ปราศจากการโกงกิน และการชูอุดมการณ์เช่นที่ว่าก็พอเหมาะกับช่วงเวลาในขณะนั้นที่สังคมและประชาชนกำลังเบื่อหน่ายสภาพการเมืองในสังคมอยู่อย่างพอเหมาะ เพราะสถานการณ์ในช่วงนั้น มีข่าวนักการเมืองและข้าราชการทุจริตอย่างมากมาย ประชาชนจึงต้องการนักการเมืองและพรรคการเมืองที่ขาวสะอาด และพรรคพลังธรรมสามารถเสนอตัวเข้ามาในสถานการณ์ที่เหมาะสมอย่างพอดี จึงได้รับการตอบรับและได้รับความนิยมนิยมจากประชาชนในสังคมอย่างมาก

3. ปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กร การก่อตั้งพรรคและความรุ่งเรืองของพรรคจะบรรลุผลได้ก็ต่อเมื่อ พรรคการเมืองนั้นมีโครงสร้างองค์กรที่ดีคือ พรรคได้รับการสนับสนุนจากประชาชนและจากคนกลุ่มต่างๆ อย่างสูง สมาชิกพรรคมีระเบียบวินัย มีความสามัคคี รวมกลุ่มกันร่วมแรงร่วมใจ รักหมู่คณะ มีการทำงานประสานซึ่งกันและกัน ตลอดจนความร่วมมือต่างๆ ของสมาชิกพรรค สมาชิกภายในองค์กรระดับบริหารสามารถประสานผลประโยชน์กันได้ดี ไม่มีการแบ่งเขาแบ่งเรา ทำให้พรรคการเมืองมีเอกภาพในการดำเนินกิจกรรมทางการเมือง พรรคการเมืองได้รับการสนับสนุนจากประชาชน ความพร้อมของเงินทุน เพื่อดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของพรรค กลุ่มหรือพรรคการเมืองที่ว่าควรมีลักษณะกว้างขวางประกอบด้วยคนหลายกลุ่ม นอกจากนี้พรรคการเมืองที่เข้มแข็งยังต้องมีการจัดองค์กรที่มีการแบ่งแยกแจกแจงโครงสร้างที่สลับซับซ้อนอีกด้วย ในกรณีของพรรคพลังธรรม การอธิบายเรื่องโครงสร้างองค์กรของพรรคพลังธรรมให้ได้ผลจะอธิบายโดยผ่านทางการศึกษาเรื่อง การบริหารการจัดการภายในพรรค กลวิธีการหาเสียงเลือกตั้ง การวางแผนดำเนินงานและการนำเสนอภาพกว้างๆ ที่เกี่ยวกับพรรค โดยโครงสร้างองค์กรในช่วงแรกเริ่มของการก่อตั้งพรรคจนถึงช่วงที่พรรคพลังธรรมรุ่งเรืองจนถึงจุดสูงสุดทางการเมืองคือ มีสมาชิกพรรคที่สามารถสอบผ่านเข้าไปเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นจำนวนมากที่สุดในประวัติศาสตร์ที่พรรคพลังธรรมจะสามารถทำได้ โครงสร้างองค์กรของพรรคมีความสามัคคีกันสูงมาก สมาชิกพรรคมีระเบียบวินัย ร่วมแรงร่วมใจทำงานประสานซึ่งกันและกันได้อย่างดี โดยมีเป้าหมายคือเพื่อให้ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ชนะการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครในปี พ.ศ.2528 และต่อจากนั้นก็ยังคงต้องการให้พรรคพลังธรรมได้เข้าไปเป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาล โดยมีการชู พล.ต.จำลอง เป็นนายกรัฐมนตรี สมาชิกจึงมีการทำงานที่ร่วมมือกันได้อย่างดี นอกจากนี้พรรคยังได้รับการสนับสนุนจากบุคคลหลากหลายกลุ่มไม่ว่าจะเป็น คนจน คนชนชั้นกลางหรือคนร่ำรวย ยิ่งไปกว่านั้นพรรคยังได้รับการสนับสนุนด้านเงินทุนจากบุคคลที่เป็นชนชั้นนำทางธุรกิจจำนวนมาก พรรคพลังธรรมจึงมีเงินทุนเพื่อดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของพรรค โครงสร้างองค์กรของพรรคในช่วงที่รุ่งเรืองมีการทำงานที่ประสานงานและร่วมมือกันอย่างดีมาก

4. ปัจจัยด้านสถานการณ์หรือทฤษฎีว่าด้วยประวัติศาสตร์และสถานการณ์ ซึ่งเชื่อว่าวิกฤตการณ์ต่างๆ ทางประวัติศาสตร์ก่อให้เกิดพรรคการเมืองและส่งผลให้พรรคการเมืองใดพรรคการเมืองหนึ่ง ซึ่งใช้สถานการณ์หรือบริบทของสังคมในขณะนั้นให้เป็นประโยชน์ก็สามารถจะรุ่งเรืองหรือได้รับความนิยมนจากประชาชนอย่างสูงได้ ยิ่งไปกว่านั้นวิกฤตการณ์เกี่ยวกับการสร้างความชอบธรรมยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พรรคการเมืองก่อตั้งขึ้นและรุ่งเรืองได้ อาจเนื่องจากสถานการณ์ในช่วงนั้นประชาชนเกิดความเบื่อหน่ายกับสภาพแวดล้อมต่างๆ ที่เป็นอยู่อย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองที่เป็นอยู่อย่างมากและต้องการสภาพที่ดีกว่าที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ซึ่งพรรคการเมืองที่สามารถสนองตอบความต้องการจุดนี้ของประชาชนได้

พรรคการเมืองพรรคอื่นๆ ก็ย่อมจะได้รับความนิยมนิยมจากประชาชนอย่างสูง หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า สภาพแวดล้อมของพรรคการเมืองเปิดโอกาสหรือเอื้อประโยชน์ให้พรรคการเมืองที่จะมีบทบาทได้อย่างเต็มที่หรือได้รับการสนับสนุนจากประชาชนต่อพรรคการเมือง ทำให้พรรคการเมืองมีแรงสนับสนุนจากประชาชนที่จะดำเนินกิจกรรมทางการเมืองที่สำคัญๆ เช่นเดียวกับพรรคพลังธรรมที่ก่อกำเนิดและรุ่งเรืองขึ้นมา โดยคุณภาพลักษณะของความสะอาด ไม่โกงกินของพรรคพลังธรรมซึ่งพอเหมาะกับสถานการณ์ในขณะนั้นที่บริบทของสังคมกำลังต้องการนักการเมืองและพรรคการเมืองที่ขาวสะอาด ประกอบกับสถานการณ์ในต่างประเทศเองในหลายๆ ประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ยังมีเหตุการณ์เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในประเทศไทยคือ ประชาชนจะได้รับทราบข่าวสารการคดโกง ทุจริตของนักการเมืองหรือข้าราชการในประเทศของตนและเกิดความเบื่อหน่ายในสภาพที่เป็นอยู่ ดังนั้นพรรคการเมืองอื่นๆ จึงต้องเสนอทางเลือกใหม่ให้ประชาชนได้ตัดสินใจ ทางเลือกใหม่ที่ว่าเป็นคือนักการเมืองที่ขาวสะอาดที่จะได้รับการยอมรับจากประชาชนในสถานการณ์เช่นนั้น ประเทศที่ว่าก็เช่น ประเทศไทยได้หันประเทศเกาหลีใต้ ประเทศญี่ปุ่น ประเทศจีนและประเทศมาเลเซีย

ปัจจัยที่ทำให้พรรคการเมืองเกิดความเสื่อมถอย คือ

1. ปัจจัยด้านผู้นำ พรรคการเมืองที่จัดตั้งขึ้นในประเทศไทย มักเป็นไปเพราะความต้องการที่จะสนับสนุนตัวบุคคลที่เป็นผู้นำบารมีชน (Charismatic Leader) มากกว่าเกิดจากการรวมกลุ่มบุคคลที่มีความคิดเห็นคล้ายคลึงกัน พรรคการเมืองจึงมีลักษณะพึ่งพาอาศัยและยึดติดกับตัวบุคคลที่มีภาวะผู้นำพิเศษ เป็นผู้นำพรรค หาได้พัฒนาขึ้นเพราะมีความคิดในทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมแนวใหญ่ตรงกันคือ มีการสนับสนุนตัวบุคคลเป็นหลัก การรวมกลุ่มของพรรคการเมืองไทยในอดีตมักเกิดจากความปรารถนาของผู้นำทางการเมือง แล้วจึงดึงพรรคพวกมาและหาอุดมการณ์หรือนโยบายภายหลัง ซึ่งโดยมากมักจะเป็นอุดมการณ์ของหัวหน้าพรรคเอง ความผูกพันในหมู่มวลชนมาจกที่อยู่ด้วยบารมีอำนาจของผู้เป็นหัวหน้าพรรค การมุ่งดำเนินงานของพรรคการเมืองเป็นแบบเฉพาะกิจ การจัดตั้ง การยุบเลิกและการยุบรวมพรรค กระทำได้เร็วและง่ายดาย นโยบายปรับเปลี่ยนได้เร็ว มีอัตราการเติบโตและการเสื่อมถอยถึงล่มสลายในระยะเวลาอันสั้น ดังนั้นพรรคการเมืองที่จัดตั้งขึ้นจึงมักไม่ค่อยคงอยู่ถาวร เมื่อบุคคลสำคัญของพรรคแตกแยกกันไป หรือเมื่อผู้นำของพรรคหมดอำนาจและบารมีลงไป ตัวพรรคการเมืองก็มักอยู่ไม่ได้คือพรรคจะถูกยุบและแตกสลายตามไปด้วย จะเห็นได้ว่าพรรคการเมืองในอดีตของไทยมักจะสลายตัวไปพร้อมกับการที่ผู้นำหมดอำนาจวาสนาหรือเสียชีวิตไป เช่น พรรคเสริมพลังศิลาของจอมพล ป. พรรคชาติสังคมของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้นการยึดเอาตัวบุคคลเป็นที่พึ่งทางการเมือง แทนที่จะยึดถือหลักการยอมทำให้พรรคการเมืองเสี่ยงต่อการล่มสลาย เพราะบทบาทของพรรคการเมืองยอมขึ้นอยู่กับผู้นำของพรรคเป็นส่วนใหญ่และบุคคลก็ยอมมีจุดอ่อน มีข้อบกพร่อง

มีความหลง การรวมกลุ่มแบบ Charisma จึงทำให้พรรคการเมืองไม่ยั่งยืนแตกแยกได้ง่าย หรืออาจจะกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า พรรคการเมืองจะแข็งแกร่งก็ต่อเมื่อหัวหน้าพรรคสามารถให้คุณให้ประโยชน์ได้อย่างทั่วถึงและประโยชน์ของแต่ละฝักฝ่ายสามารถประสานกันได้ แต่เมื่อใดก็ตามที่ผลประโยชน์ขัดกันและหัวหน้าพรรคหมดอำนาจ อิทธิพลของพรรคก็ลดลงและพรรคอาจสลายตัว นอกจากนี้การเปลี่ยนหัวหน้าพรรคเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยากยิ่งในระบบพรรคการเมืองของไทย เพราะเมื่อตั้งพรรคการเมืองโดยอาศัยขั้วและมีเงินทองของหัวหน้าพรรค การสืบทอดหรือการถ่ายโอนตำแหน่งหัวหน้าพรรค จึงเป็นเรื่องที่ไม่มีมีการคาดคิดไว้ล่วงหน้า แต่ที่มักคิดกันไว้ล่วงหน้ากลับเป็นเรื่องการกีดกันการสืบทอดตำแหน่งนี้ ฉะนั้นความมั่นคงของพรรคการเมืองจึงถูกพิจารณาเป็นเรื่องเดียวกันเสมอ พรรคการเมืองจึงมีลักษณะเจริญและเสื่อมถอยตามความเจริญและความเสื่อมของตัวบุคคลเป็นหลัก ในกรณีของพรรคพลังธรรมที่จัดตั้งขึ้นมาโดยการเน้นไปที่ตัวผู้นำเป็นหลัก ซึ่งได้รับการยอมรับจากประชาชนเป็นอย่างสูง แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งหัวหน้าพรรคการเมืองหรือหัวหน้าพรรคคนเดิมเกิดการเปลี่ยนแปลงไป ความนิยมจากประชาชนก็ลดน้อยลงเรื่อยๆ ความแตกแยกภายในพรรคก็เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ในท้ายที่สุดพรรคพลังธรรมก็อ่อนแอลงและเสื่อมถอยจนถึงจุดต่ำสุดทางการเมืองของพรรค

2. ปัจจัยด้านอุดมการณ์ทางการเมืองของผู้นำพรรคและพรรคพลังธรรม การขาดอุดมการณ์ทางการเมืองของพรรคการเมืองกล่าวคือ พรรคการเมืองของไทยไม่มีอุดมการณ์และนโยบายเป็นของตนเองที่จะยึดเหนี่ยวร่วมกันของบรรดาสมาชิกพรรคหรือที่มีก็คลุมเครือ แต่โดยส่วนมากมักจะเป็นอุดมการณ์ของหัวหน้าพรรคเอง และสมาชิกของพรรคการเมืองก็มีได้เชื่อมั่นในอุดมการณ์ของพรรคอย่างมั่นคง อุดมการณ์ของพรรคการเมืองที่มีก็เพื่อที่จะกำหนดให้พรรคการเมืองเดินไปตามทิศทางที่อุดมการณ์ชี้ ซึ่งการขาดอุดมการณ์ที่แน่นอนของพรรคการเมืองไทย ก่อให้เกิดการรวมตัวกันอย่างหลวมๆ ส่งผลให้ขาดสิ่งที่จะเป็นตัวร่วมในการดำเนินการ ทิศทางในการดำเนินงานจึงไม่ชัดเจนพอ บางพรรคตั้งขึ้นมาเพื่อแสวงโชคหรือเพื่อชื่อเสียงส่วนบุคคลเท่านั้น การรวมกันจึงขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ส่วนบุคคล ทำให้พรรคมีลักษณะเป็นกลุ่ม เป็นฝักเป็นฝ่าย ขัดแย้งและแตกแยกได้ง่าย เมื่อไม่อาจประนีประนอมจัดสรรผลประโยชน์กันได้ เช่น การจัดสรรตำแหน่งรัฐมนตรีเพื่อเข้าร่วมรัฐบาล พรรคการเมืองไทยเป็นพรรคการเมืองแต่ในนาม สมาชิกรวมกันโดยอาศัยชื่อเสียงของพรรค เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ในทางการเมืองและผลประโยชน์ส่วนตัว หากไม่มีอุดมการณ์ร่วมกันไม่ จึงทำให้ขาดความแน่นอนในการคุมเสียง มีการย้ายพรรคกันบ่อยและพรรคก็อาจจะล้มได้ง่ายถ้าผลประโยชน์ขัดกัน และการที่พรรคการเมืองโดนบีบบังคับ จากพวกนักการเมือง ซึ่งมักแบ่งแยกกันอยู่ ทำให้รัฐบาลไม่มั่นคงเท่าที่ควร ดังนั้นเรื่องความมั่นคงของพรรคการเมืองไทย จะเห็นได้ว่า สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ พรรคการเมืองนั้นๆ ขาดพลังทางแนวความคิดและอุดมการณ์ร่วมกัน สิ่งก็ตามมาก็คือ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสมาชิกพรรคก็น้อยลงตามไป

ด้วย องค์การพรรคการเมืองจึงอ่อนแอไม่มีความมั่นคง เพราะการก่อตั้งง่าย ๆ ก็มักจะล้มเลิกได้ง่าย นอกจากนั้นยังเกิดการย้ายพรรคของสมาชิกหรือการตั้งพรรคการเมืองใหม่ตามมาด้วย

ในเรื่องอุดมการณ์ของพรรคการเมือง เราอาจจะมองในอีกแง่หนึ่งได้ว่า พรรคการเมืองไทยทุกพรรคต่างมีอุดมการณ์ทางการเมืองทั้งสิ้น แต่ที่ขาดก็คือการไม่มีอุดมการณ์ที่แน่นอน เป้าหมายหลักของทุกพรรคคือการเข้าเป็นรัฐบาล แล้วติดตามด้วยการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวและส่วนพรรค ส่วนอุดมการณ์ที่จะหาความสมบูรณ์พูนสุขมาให้แก่ประชาชนผู้ทุกข์ยากที่จาริกไว้ในนโยบายพรรคเป็นเพียงตัวอักษรที่ไม่รู้ว่าสมาชิกพรรคสักกี่คนที่จะทำได้หมด เพราะไม่ได้เกิดจากอุดมการณ์จากการบากบั่นต่อสู้ แต่เกิดจากจินตนาการและความชัดเจนบวกกับความชัดเจนทางการเมืองจึงไม่ค่อยมีใครคำนึงถึง ในกรณีของพรรคพลังธรรมในระยะแรกของการก่อตั้งพรรคและช่วงที่พรรคพลังธรรมเจริญเติบโตจนถึงขีดสุดนั้น พรรคพลังธรรมได้มีอุดมการณ์และนโยบายพรรคเป็นของตนเอง อุดมการณ์ที่ว่าอาจจะเป็นอุดมการณ์ของหัวหน้าพรรคเองหรืออาจจะมีคนบางกลุ่มในพรรคเห็นชอบด้วยก็ดี แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงตัวผู้นำพรรคหรือเกิดความเปลี่ยนแปลงในตัวผู้นำพรรคเอง อุดมการณ์ทางการเมืองที่มีก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมาก ส่งผลให้คะแนนนิยมที่เคยได้รับจากประชาชนในช่วงแรกๆ ลดน้อยถอยลงไปเรื่อยๆ ซึ่งก็คือความเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรมนั่นเอง

3. ปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กร ปัญหาด้านโครงสร้างองค์กรของพรรคการเมืองเป็นปัญหาใหญ่ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาระบบพรรคการเมืองอย่างมาก เพราะเป็นส่วนสำคัญและเป็นลักษณะพื้นฐานของพรรคการเมือง ดังนั้นปัจจัยสำคัญด้านโครงสร้างองค์กรจะประกอบด้วย การจัดการภายในพรรค กลวิธีการเลือกตั้ง การวางแผนดำเนินงานและการนำเสนอภาพกว้างๆ ที่เกี่ยวกับพรรค โดยอาจจะแยกย่อยได้เป็น ปัญหาด้านการขาดความสนใจต่อมวลชน สาขาพรรค วินัยของพรรค องค์กรประกอบของพรรคและความผิดพลาดในการก่อตั้งพรรค

พรรคการเมืองไทยมิได้วิวัฒนาการมาจากกลุ่มผลประโยชน์เหมือนกับพรรคการเมืองในประเทศประชาธิปไตย จึงทำให้ขาดฐานและพลังสนับสนุนจากประชาชนและกลุ่มผลประโยชน์ ฉะนั้นจึงทำให้พรรคการเมืองสลายตัวได้ง่าย พรรคการเมืองไม่มีลักษณะตามกฎหมายที่แท้จริง แต่เป็นพรรคการเมืองตามนามธรรมมากกว่าและจำกัดอยู่ในหมู่สมาชิกที่สนับสนุนหัวหน้าพรรค ประชาชนไม่มีส่วนร่วมในการก่อตั้งพรรคเลย เพราะพรรคการเมืองไม่ได้ขยายสาขาของพรรคออกไปสู่ประชาชนในระดับท้องถิ่น อีกทั้งบทบาทของพรรคการเมืองเน้นบทบาทในรัฐสภาเป็นส่วนใหญ่ จึงทำให้บทบาทต่อประชาชนโดยตรงมีน้อย การขาดสาขาของพรรคการเมืองเป็นปัญหาที่สำคัญประการหนึ่งของพรรคการเมืองที่ทำให้เกิดช่องว่างระหว่าง

พรรคการเมืองกับประชาชน ทำให้การดำเนินงานกระทำอยู่ในขอบเขตที่จำกัดเฉพาะศูนย์กลางพรรคที่ตั้งอยู่ใน กรุงเทพฯ เท่านั้น การที่พรรคการเมืองไทยขาดพลังสนับสนุนจากประชาชนทำให้พรรคการเมืองขาดแคลนเงินทุน เพื่อดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของพรรค นอกจากนี้การที่กลุ่มหรือพรรคการเมืองมักมีลักษณะคับแคบหรือฐานสมาชิกมีจำกัดและแม้ว่าสมาชิกจะมีจำนวนมากก็มักจะเกิดความแตกแยกภายในออกเป็นกลุ่มย่อยและมีความขัดแย้งกัน ทำให้พรรคการเมืองมักเผชิญกับภาวะเสื่อมถอยได้ง่าย

สมาชิกพรรคการเมืองไทยมักขาดระเบียบวินัยและมุ่งที่จะหาประโยชน์จากรัฐบาลมากกว่าจะมุ่งหวังเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารประเทศ ผู้สมัครเป็นสมาชิกของพรรคส่วนใหญ่หวังจะได้รับการสนับสนุนจากพรรคในการหาเสียงบ้าง ขอให้สนับสนุนในเรื่องเงินทุนที่จะต้องใช้จ่ายในการเลือกตั้งบ้าง แต่ในการหาเสียงผู้สมัครรับเลือกตั้งยังต้องใช้คุณสมบัติส่วนตัว ความสามารถและคุณความดีของตนเป็นเครื่องเรียกคะแนนเสียงในการเลือกตั้ง ทั้งนี้เนื่องจากประชาชนยังมีความเข้าใจพรรคการเมืองน้อย จึงฟังเลื่องผู้สมัครเป็นสำคัญหรือไม่ก็เห็นแก่บุญคุณญาติพี่น้อง (เว้นแต่กรุงเทพฯ ซึ่งมีแนวโน้มเลือกพรรคมากกว่าตัวบุคคล) เมื่อผู้แทนส่วนมากได้รับเลือกเพราะคุณสมบัติส่วนตัว และความสามารถส่วนตัวเช่นนี้ การรวมตัวเป็นพรรคการเมืองจึงขาดระเบียบวินัย สมาชิกจึงมักทำตัวเป็นอิสระจากพรรค ถ้าพรรคไม่เห็นความสำคัญของตนก็พร้อมที่จะลาออกไปเป็นสมาชิกอิสระหรือไปสมัครเข้ากับพรรคการเมืองอื่น การย้ายสังกัดพรรคการเมืองจึงทำได้ง่าย ทำให้พรรคต้องจ้อสมาชิกของพรรค ฉะนั้นบุคคลสำคัญของพรรคจึงต้องคอยเอาใจลูกพรรคไว้บ้าง ด้วยการให้ผลประโยชน์ต่างตอบแทนอยู่เสมอ เช่น การดำรงตำแหน่งทางการเมือง อภิสิทธิ์ทางการเมืองหรือผลประโยชน์อื่นๆ การเมืองจึงเต็มไปด้วยความวุ่นวาย เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้นำทางการเมืองบางคนเสื่อมศรัทธาในระบบพรรคการเมืองและไม่สนใจที่จะสร้างพรรคการเมืองให้เข้มแข็ง

เราอาจจะพบเห็นบ่อยๆ เกี่ยวกับการโต้เถียงหรือข้อขัดแย้งของลูกพรรคกับหัวหน้าพรรคโดยปราศจากระเบียบวินัย นอกจากนี้การจัดองค์กรของพรรคไม่เป็นการจัดตามแบบการจัดรูปองค์กรรัฐบาล เป็นอำนาจนิติบัญญัติ บริหารและตุลาการ การจัดองค์กรของพรรคการเมืองควรจะมีการแบ่งอำนาจดังกล่าว เพื่อแบ่งปันกันทำหน้าที่ของตนและเพื่อควบคุมสมาชิกพรรคให้อยู่ในกรอบวินัยของพรรคและสามารถใช้มาตรการลงโทษสมาชิกพรรคได้ ในกรณีที่ไม่นับปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของพรรค ความขัดแย้งแตกแยกภายในพรรคเป็นปัจจัยที่บั่นทอนความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพรรค ความขัดแย้งต่างๆ นานามักจะเป็นความขัดแย้งที่เนื่องมาจากการแบ่งกลุ่มเพื่อสนับสนุนผู้นำภายในพรรค โดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวหรือผลประโยชน์ตอบแทนที่ตนคาดหวังว่าจะได้รับ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับนโยบายหรืออุดมการณ์แต่อย่างใด การจัดสรร

ผลประโยชน์ที่ไม่ลงตัว สมาชิกภายในกลุ่มระดับบริหารไม่สามารถประสานผลประโยชน์กันได้ มีการแบ่งเขาแบ่งเรา รวมทั้งใช้เล่ห์เพทุบายลอบแทงข้างหลัง เมื่อเกิดกรณีเหล่านี้ขึ้น สมาชิกมักเลือกเอาวิธีการลาออกไปจัดตั้งพรรคใหม่แทนที่จะหาทางโค่นล้มผู้นำพรรคเดิม ผลคือความเข้มแข็งของพรรคถูกหารด้วยสองเสมอ บางครั้งก็หารด้วยสามด้วยดี สุดท้ายความขัดแย้งจะบานปลายออกไปเท่าใด

พรรคการเมืองไทยเกือบทั้งหมดไม่มีความสามารถในการปรับปรุงตนเองให้สามารถอยู่รอดปลอดภัยได้ กล่าวคือเมื่อต้องเผชิญกับความท้าทายจากวิกฤตการณ์ทางการเมืองและทางเศรษฐกิจที่เพียบหนัก พรรคไม่สามารถแก้ไขภาวะการณั้ันได้ ดังนั้นพรรคจึงล่มก่อนที่จะได้ไปแก้ไขในวิกฤตการณ์ครั้งต่อไป เช่น กรณี 6 ตุลาคม 2519 เป็นตัวอย่างที่ดี ในกรณีของพรรคพลังธรรม โครงสร้างองค์กรของพรรคเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงหัวหน้าพรรค โครงสร้างองค์กรของพรรคก็เปลี่ยนไป เกิดความขัดแย้งแตกแยก แบ่งเป็นกลุ่มย่อยๆ ความขัดแย้งแตกแยกที่เกิดขึ้นมาจากความไม่สามารถประนีประนอมในเรื่องผลประโยชน์ได้ การแย่งชิงตำแหน่งกันเองทั้งภายในพรรคเองและภายในรัฐบาล ส่งผลให้พรรคต้องตกต่ำลงและเสื่อมถอยในที่สุด ปัญหาทั้ง 3 ข้อข้างต้นนี้เป็นปัญหาที่พรรคการเมืองจะต้องเป็นผู้ดำเนินการแก้ไขเองจึงจะทำให้พรรคการเมืองมีขีดความสามารถและประสิทธิภาพในการดำเนินงานมากขึ้น เพื่อที่จะสามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่างเป็นผลสำเร็จ

4. ปัจจัยด้านสถานการณ์หรือสภาพแวดล้อมของพรรค หมายความว่าพรรคการเมืองไม่สามารถที่จะพัฒนาตนเองได้ส่วนหนึ่งและเป็นเพราะปัจจัยที่มาจากสภาพแวดล้อมของพรรคการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ไม่เปิดโอกาสหรือเอื้อประโยชน์ให้พรรคการเมืองที่จะมีบทบาทได้อย่างเต็มที่ หรือความต้องการของคนในสังคมและสังคมเปลี่ยนแปลงไป โดยที่พรรคการเมืองก็ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นนั้นได้ คือพรรคการเมืองไม่สามารถจะใช้ประโยชน์จากสถานการณ์ ในขณะที่นั้นให้เป็นประโยชน์ต่อตนได้ เช่น การขาดการสนับสนุนจากประชาชนต่อพรรคการเมือง จึงทำให้พรรคการเมืองขาดแรงสนับสนุนจากประชาชนที่จะดำเนินกิจกรรมทางการเมืองที่สำคัญๆ ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงบริบทที่พรรคการเมืองไม่สามารถที่จะควบคุมได้ ตรงกันข้ามบริบทเหล่านั้นกลับเป็นตัวกำหนดการพัฒนาพรรคการเมืองอีกด้วย ในกรณีของพรรคพลังธรรม ความเสื่อมถอยของพรรคก็เนื่องมาจากสถานการณ์ในสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมตอนที่พรรคพลังธรรมรุ่งเรือง ความต้องการของสังคมที่มีต่อพรรคพลังธรรมเปลี่ยนแปลงไป ในขณะที่สถานการณ์ของพรรคพลังธรรมเองก็ไม่สามารถที่จะพัฒนาตนเองให้ทันกับความต้องการของสังคมได้ พรรคพลังธรรมจึงเสื่อมความนิยมไปจากใจประชาชนและกลายเป็นพรรคการเมืองที่ตกต่ำและเสื่อมถอยอย่างที่สุด

บทที่ 3

ความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรม

(ประวัติศาสตร์ทางการเมืองของพรรคพลังธรรม ตั้งแต่
เริ่มก่อตั้งกลุ่มรวมพลัง จนถึงการเลือกตั้งในวันที่ 19 เมษายน พ.ศ. 2535)

กลุ่มรวมพลัง

การเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ.2528

นับแต่อดีตที่ผ่านมาประชาชนในกรุงเทพมหานคร มักจะมีผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครที่มาจากพรรคการเมืองต่าง ๆ กัน และโดยส่วนน้อยที่จะมี ผู้ว่าฯ กทม. มาจากการเลือกตั้งของประชาชน เนื่องมาจากระเบียบกฎหมายในการบริหารราชการของกรุงเทพมหานครยังไม่เปิดกว้างให้มี ผู้ว่าฯ กทม. ที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชน จนกระทั่งปี พ.ศ. 2528 ได้มีการแก้ไขในพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 30 สิงหาคม พ.ศ.2528 และมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2528 เป็นการเปิดโอกาสให้ชาว กทม. มีโอกาสได้เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ของตนเอง จึงให้มีการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ในวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2528¹ หลังจากที่ชาว กรุงเทพฯ ได้วางเว้นจากการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ก่อนหน้านี้มาถึง 10 ปี² การเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ในปี 2528 นั้นมีกลุ่มการเมืองและพรรคการเมืองส่งผู้สมัครเข้ารับการเลือกตั้ง จำนวน 10 คน ประกอบด้วย³

หมายเลข 1 นายอดิศร อีสี่	สมัครในนามกลุ่มนวพล
หมายเลข 2 นายสมิตร สมิตินันท์	สมัครอิสระ แต่ขนานนามตัวเองว่า กลุ่มปากหมาเพื่อประชาชน
หมายเลข 3 นายมงคล สิมะโรจน์	สมัครในนามกลุ่มกรุงเทพก้าวหน้า
หมายเลข 4 นายชนะ รุ่งแสง	สมัครในนามพรรคประชาธิปไตย

¹ สยาม วัฒนะมงคลรักษ์ , “อุดมการณ์กับการเปลี่ยนแปลงของพรรคพลังธรรม.” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2540) , หน้า 44.

² บ้านเมืองวิเคราะห์ , 7 มิ.ย. 43 , หน้า 3.

³ รายงานพิเศษ , ใครเป็นใครที่จะได้เป็นผู้ว่าฯ กทม. มติชนสุดสัปดาห์ 8 ฉบับที่ 2808 (6/271) (10 พฤศจิกายน 2528) : 13-14.

หมายเลข 5 นายชิงชัย ต่อประดิษฐ์	สมัครในนามพรรคมวลชน
หมายเลข 6 นายอนันต์ ภักดีประไพ	สมัครในนามกลุ่มรัตนโกสินทร์ 28
หมายเลข 7 พล.ต.ต.มรว.เจตจันทร์ ประวิตร	สมัครในนามพรรคประชากรไทย
หมายเลข 8 พล.ต.จำลอง ศรีเมือง	สมัครในนามกลุ่มรวมพลัง
หมายเลข 9 พ.ต.อ.เขียน รัตนสุวรรณ	สมัครอิสระ
หมายเลข 10 นางสุนารี สันติชนารักษ์	สมัครอิสระ ⁴

โดยทั้ง 10 คนมีตัวเก็งอยู่ 4 คน คือ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง , นายชนะ รุ่งแสง พล.ต.ต.มรว.เจตจันทร์ ประวิตร และ นายมงคล สิมะโรจน์ แรกเริ่ม นายชนะ รุ่งแสง จากสังกัด พรรคประชาธิปไตยมีที่ทำว่ามีคะแนนนำใครต่อใคร โดยเฉพาะในช่วงเวลานั้นพรรคประชาธิปไตย สามารถครองพื้นที่สนามเลือกตั้ง ส.ส. ในกรุงเทพมหานคร ได้เกือบทั้งหมด จึงมีฐานเสียงค่อนข้าง แน่นหนา ⁵ แต่เมื่อนายพิชัย รัตตกุล หัวหน้าพรรคประชาธิปไตย ให้สัมภาษณ์เปรียบเทียบกับฟอร์ม ของผู้สมัครพรรคประชาธิปไตย ที่เป็นนายธนาคารใหญ่คือ นายชนะ รุ่งแสง กับ พล.ต.จำลอง ศรี เมือง ว่าเป็นเหมือน "สินค้าห่าง" กับ "สินค้าเบกะดิน" กระแสความเห็นอกเห็นใจที่มีต่อ พล.ต. จำลอง จากชนชั้นกลางและชนชั้นล่างก็ก่อตัวขึ้นอย่างรวดเร็วและเป็นไปอย่างกว้างขวางมาก ⁶

ผลของการเลือกตั้งจึงปรากฏว่าคะแนนของ พล.ต.จำลอง ทิ้งห่างนายชนะ รุ่งแสง ไปกว่าครึ่งคือ พล.ต.จำลอง ได้ 480,233 คะแนน ในขณะที่นายชนะ ได้เพียง 241,001 คะแนน รองลงมาคือ พล.ต.ต.มรว.เจตจันทร์ ได้ 140,190 คะแนน และนายมงคล ได้ 63,557 คะแนน ⁷

ชัยชนะของ พล.ต.จำลอง ที่มีอย่างท่วมท้นถึงขนาดที่คะแนนของ พล.ต.จำลอง คน เดียวมากกว่าคะแนนของผู้สมัครคนสำคัญๆ ทั้งหมดรวมกันเสียอีก มีสาเหตุที่น่าพิจารณาก็คือ ⁸

⁴ รายงานพิเศษ , ใครเป็นใครที่จะได้เป็นผู้ว่าฯ กทม.มติชนสุดสัปดาห์ 8 ฉบับที่ 2808 (6/271) หน้า 13-14.

⁵ บ้านเมืองวิเคราะห์ , 7 มิ.ย.43 , หน้า 3.

⁶ สังคีต พิริยะรังสรรค์ , “พรรคพลังธรรมจากบุญนิยมสู่ทุนผสมบุญนิยม ,” ใน จิตสำนึกและอุดมการณ์ของขบวนการประชาธิปไตยร่วมสมัย . สังคีต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร , บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : 179 การพิมพ์ , 1996) , หน้า 127-128.

⁷ บ้านเมืองวิเคราะห์ , 7 มิ.ย.43 , หน้า 3.

⁸ สมบัติ จันทร์วงศ์ , วัฒนาการและแนวโน้มของพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีพรรคพลังธรรม , (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , 2532) , หน้า 13-14.

เงื่อนไขทางกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งและตัวพระราชบัญญัติว่าด้วยการบริหาร กทม. เองนั้นจะเปิดช่องให้แก่พรรคการเมืองใหญ่หาเสียงได้ง่ายกว่า ผู้สมัครอย่าง พล.ต.จำลองมาก สำหรับเงื่อนไขทางการเมืองก็เช่นเดียวกัน การกำหนดให้การเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. เป็นการเลือกตั้งแบบรวมเขตทั้ง กรุงเทพฯ คือ ทั้ง 24 เขต ซึ่งเป็นเขตเลือกตั้งที่กว้างขวาง ทำให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งแต่ละคนจะต้องมีภาระที่หนัก ไม่ว่าจะป็นด้านค่าใช้จ่าย และความยากลำบากในการออกหาเสียง พบปะประชาชนในเขตต่างๆ ได้อย่างทั่วถึง โอกาสของพรรคหรือกลุ่มการเมืองที่มีความพร้อมมากที่สุดทั้งด้านการเงินและการจัดการจึงน่าจะมีสูงกว่าผู้สมัครหน้าใหม่ โดยเฉพาะผู้สมัครหน้าใหม่อย่าง พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ที่มีองค์กรที่เพิ่งจะเกิดขึ้น ในการเลือกตั้งครั้งนี้ของกลุ่มรวมพลังเป็นองค์กรสนับสนุน⁹

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่า พล.ต.จำลอง จะเป็นผู้สมัครหน้าใหม่ ในแง่ของการลงสมัครรับเลือกตั้ง แต่ พล.ต.จำลอง ก็ไม่ใช่คนที่ใหม่ต่อวงการเมืองแต่อย่างใด ในทางตรงข้ามอาจกล่าวได้ว่าในแง่ของงานการเมืองระดับชาติและการเป็นที่รู้จักของประชาชนแล้ว พล.ต.จำลอง ไม่ได้เป็นรองหรือโดยแท้จริงแล้วอาจจะเหนือกว่าผู้สมัครคนอื่นๆ ทุกคนด้วยซ้ำไป ทั้งนี้เพราะว่า พล.ต.จำลอง เป็นหนึ่งในกลุ่มทหาร"ยังเติร์ก"¹⁰

กลุ่มยังเติร์กก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2516 จากการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหารายได้ในกองทัพบก ผลกระทบทางการเมืองที่มีต่อกองทัพบกและต่อคณะทหารโดยส่วนรวมภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุ.ค.2516 กลุ่มยังเติร์กตั้งขึ้นมาโดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญคือ¹¹

“ต้องการที่จะรักษาเอกราช ต้องการนำสถานการณ์ทางการเมืองที่เห็นว่าเลวร้ายทุกขณะให้กลับคืนสู่ความมีระเบียบเรียบร้อย ปราศจากความวุ่นวาย ต้องการสร้างเอกภาพของ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁹ สมบัติ จันทร์วงศ์, วัฒนธรรมและแนวโน้มของพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีพรรคพลังธรรม , หน้า 13-14.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน .

¹¹ สังคีต พิริยะรังสรรค์ , “พรรคพลังธรรมจากอนุชนผู้ทศสมบุญนิยม ,” ใน จิตสำนึกและอุดมการณ์ของขบวนการประชาธิปไตยร่วมสมัย . สังคีต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร , บรรณาธิการ , หน้า 128.

กองทัพขึ้นใหม่ ภายหลังจากที่กองทัพมีความแตกแยกระหว่างผู้นำระดับสูง และกองทัพกู้เกียรติภูมิของทหาร ทำให้กองทัพเป็นกองทัพที่เข้มแข็ง มีประสิทธิภาพเป็นปึกแผ่นแน่นอนหา”¹²

กลุ่มยังเดิร์กมีบทบาทสำคัญเป็นอย่างมากในการผลักดันให้ พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันท์ ขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อปี พ.ศ.2520 และต่อมาก็ผลักดันให้ พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ ขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีต่อจาก พล.อ.เกรียงศักดิ์ ในปี พ.ศ.2524 โดย พล.ต.จำลอง เองเข้ามาประจำสำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม เพื่อต่อต้านกฎหมายการทำแท้งเสรี และในปี พ.ศ.2526 พล.ต.จำลอง ก็เป็นอีกคนหนึ่งที่มียุทธศาสตร์สำคัญยิ่ง ในการเคลื่อนไหวต่อต้านขบวนการแก้ไขรัฐธรรมนูญ ที่กองทัพพบในขณะนั้นเป็นผู้หนุนหลังอยู่ ซึ่งก็สามารถทำได้สำเร็จทั้ง 2 กรณี¹³

การวิเคราะห์ผลการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2528

ผลการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ในวันที่ 14 พฤศจิกายน 2528 พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ชนะการเลือกตั้งด้วยคะแนนที่ห่างจากคู่แข่งคนอื่นมาก ทั้งที่ พล.ต.จำลอง ได้เข้ามาเล่นการเมืองระดับท้องถิ่นเป็นครั้งแรก และตัวกลุ่มรวมพลังเองก็เพิ่งจะก่อตั้งได้ไม่นานนัก แต่ปรากฏว่าทั้ง พล.ต.จำลอง และกลุ่มรวมพลังก็สามารถนำพาตนเองเข้าสู่ศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร ในตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม. คนใหม่ จึงเป็นสิ่งที่น่าศึกษาว่า ปัจจัยที่ส่งเสริมให้ทั้ง พล.ต.จำลอง และกลุ่มรวมพลังสามารถเติบโตและรุ่งเรืองอย่างมากโดยวัดจากคะแนนที่ พล.ต.จำลอง ได้รับจนถึงขั้นแจ้งเกิดในเวทีการเมืองท้องถิ่นได้ ประกอบด้วย

1. ปัจจัยด้านผู้นำพรรคหรือกลุ่มการเมือง การวิเคราะห์ปัจจัยด้านผู้นำพรรคหรือกลุ่มนั้น ลักษณะของพรรคการเมืองไทยหรือกลุ่มการเมือง มักจะไม่สามารถแยกออกได้เด็ดขาดระหว่างผู้นำกลุ่มหรือพรรค และตัวผู้นำที่กล่าวถึงมักจะกลายเป็นตัวพรรคหรือกลุ่มการเมืองนั้นๆ ด้วย คือกลายเป็นสิ่งเดียวกันในความคิดของผู้คน โดยเฉพาะในกรณีของกลุ่มรวมพลังและ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ก็ไม่มีข้อยกเว้น ในด้านการวิเคราะห์การเลือกตั้งของกลุ่มรวมพลังในครั้งนี้ จะ

¹² สังคีต พิริยะรังสรรค์ , “พรรคพลังธรรมจากบุญนิยมสู่ทุนผสมบุญนิยม ,” ใน จิตสำนึกและอุดมการณ์ของขบวนการประชาธิปไตยร่วมสมัย. สังคีต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร , บรรณาธิการ , หน้า 128.

¹³ สมบัติ จันทร์วงศ์ , วิวัฒนาการและแนวโน้มของพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีพรรคพลังธรรม , หน้า 14-15.

นับเอากลุ่มรวมพลังและ พล.ต.จำลอง เป็นหน่วยในการวิเคราะห์เดียวกัน การเลือกตั้งในครั้งนี้พบว่า ชัยชนะที่ได้รับนั้นอาจจะมาจากปัจจัยอื่นๆ อีกด้วย แต่ที่เด่นมากคือปัจจัยด้านผู้นำ พล.ต.จำลอง และเป็นผู้สมัครรับเลือกตั้งในครั้งนี้ด้วย ความสำเร็จของกลุ่มรวมพลังในการเลือกตั้งครั้งนี้เกิดจากการประกาศตัวของ พล.ต.จำลอง ว่าเป็นนักการเมืองที่ซื่อสัตย์สุจริต ไม่โกงกิน เป็นนักปฏิบัติธรรมผู้เคร่งครัด เป็นคนสมถะ ซึ่งเป็นภาพลักษณ์ที่คนในสังคมในช่วงเวลานั้นกำลังต้องการบุคคลประเภทนี้เข้ามาเป็นนักการเมืองบริหารราชการกรุงเทพมหานคร การเสนอภาพลักษณ์ของ พล.ต.จำลอง และกลุ่มรวมพลัง จึงเป็นที่ยอมรับและได้รับความนิยมนิยมจากประชาชนอย่างสูง เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่รู้จักมหาจำลองดีในฐานะที่เป็นนักปฏิบัติธรรม ผู้เคร่งครัด เป็นคนสมถะใจซื่อมือสะอาด เป็นนักมั่งสวิงดีคนสำคัญ ที่ขยายความนิยมในการรับประทานอาหารมังสวิรัตขึ้นอย่างกว้างขวางทั่วประเทศ และถึงแม้ว่าจะเป็นที่รู้จักกันดีว่า พล.ต.จำลอง เป็นสานุศิษย์คนสำคัญของ “สันติอโศก” ที่ประกาศตนไม่ขึ้นกับมหาเถรสมาคม แต่วัตรปฏิบัติอันจริงจังของ พล.ต.จำลอง ก็ดูจะเป็นที่ชื่นชมและเป็นที่ยอมรับของศาสนิกชนโดยทั่วไป โดยเฉพาะเมื่อ พล.ต.จำลอง ยินดีรับเชิญไปแสดงปาฐกถาธรรมที่ต่างๆ ทั่วประเทศ นอกจากนี้ พล.ต.จำลอง ก็ยังยินดีที่จะเสวนาธรรมกับกลุ่มศาสนาต่างๆ ทุกศาสนา สุดแล้วแต่จะได้รับเชิญมาโดยตลอด นับตั้งแต่พ้นจากตำแหน่งเลขาธิการนายกรัฐมนตรีมา ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องน่าแปลกใจแต่อย่างใด เมื่อพรรคกิจสังคมได้ทำการสูมตัวอย่างความนิยมของประชาชนในเขต กทม. (ทั้งทางฝั่ง กรุงเทพฯ และฝั่งธนบุรี) แล้วปรากฏว่า พล.ต.จำลอง ได้รับความนิยมสูงสุด ถึงขนาดที่ทางคณะกรรมการพิจารณาคัดเลือกตัวบุคคลลงสมัครเป็น ผู้ว่าฯ กทม. ในนามของพรรคกิจสังคมได้มีมติที่จะส่ง พล.ต.จำลอง เป็นผู้สมัครในนามของพรรคอยู่แล้ว แต่ด้วยเหตุผลภายในบางประการของพรรคกิจสังคมทำให้ขั้นตอนช่วงนี้ล่าช้าไป จน พล.ต.จำลองประกาศลงสมัครเองในนามของกลุ่มรวมพลัง¹⁴

เพราะฉะนั้นจึงเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า เมื่อ พล.ต.จำลอง ลงสมัครรับเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม.นั้น พล.ต.จำลอง กระทำด้วยความรู้ว่าตนมีคะแนนนิยมจากประชาชนเป็นทุนเดิมในระดับที่สูงอยู่แล้ว ในแง่ของการกำเนิดกลุ่มรวมพลังจึงไม่ได้แตกต่างจากกำเนิดของกลุ่มการเมืองหรือพรรคการเมืองอื่นๆ แต่อย่างใด ตรงที่ว่ากลุ่มรวมพลังนี้มีหัวหน้ากลุ่มเป็นผู้นำที่มีบารมี (charismatic leadership) อยู่ในระดับสูงผู้หนึ่ง แต่ความแตกต่างของกลุ่มรวมพลังเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มหรือพรรคการเมืองอื่นๆ อยู่ตรงที่ลักษณะเฉพาะตัวของ พล.ต.จำลอง เองทำให้ พล.¹⁵

¹⁴ สมบัติ จันทรวงศ์, วิวัฒนาการและแนวโน้มของพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีพรรคพลังธรรม, หน้า 15.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน.

ต.จำลอง เป็นศูนย์กลางที่สามารถดึงดูดผู้คนจากกลุ่มต่างๆที่มีความหลากหลายพอสมควรเข้ามา
รวมกันสนับสนุนการรณรงค์หาเสียงของตนได้¹⁶

แต่ส่วนที่สำคัญที่สุดในการดึงเอาพลังเจียบซึ่งเคยนอนหลับทับสิทธิ์มาก่อนให้มา
ลงคะแนนให้แก่ พล.ต.จำลอง ก็คือ บุคลิกภาพและชื่อเสียงของ พล.ต.จำลอง เองดังจะเห็นได้จาก
ผลการสำรวจความคิดเห็นของชาว กทม. ที่ทางสำนักงานสถิติแห่งชาติได้จัดทำขึ้นก่อนการเลือกตั้ง
ประมาณ 10 วันนั้น ปรากฏว่าปัญหาสำคัญๆ และเร่งด่วนที่ชาว กรุงเทพฯ ต้องการที่จะให้มีการ
แก้ไขก็คือ ปัญหาน้ำท่วม ปัญหาการจราจร ปัญหาความสะอาดและการเก็บขยะ ปัญหาซ่อมแซม
ถนน การส่งเสริมผู้มีรายได้น้อยให้ประกอบอาชีพ และปัญหาการจัดระเบียบหาบเร่แผงลอย ซึ่งก็ล้วน
แต่เป็นปัญหาที่เป็นรูปธรรม ซึ่งพรรคและกลุ่มการเมืองอื่นๆ พยายามจะขายต่อประชาชนมาโดย
ตลอดระยะเวลาของการหาเสียงแทบทั้งสิ้น เช่น โครงการรถลอยฟ้า โครงการสร้างถนนสองชั้น
ฯลฯ แต่กว่าครึ่งของประชาชนที่ไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้ง กลับลงคะแนนให้แก่ พล.ต.จำลอง
ผู้ซึ่งไม่ได้เสนอนโยบายที่เป็นรูปธรรมสำหรับแก้ไขปัญหาดังกล่าวแต่อย่างใด นอกจากขายความ
‘ซื่อสัตย์’ และความมี ‘คุณธรรม’¹⁷

การเกิดขึ้นของกลุ่มรวมพลังนั้นเป็นที่น่าสังเกตว่า เน้นไปที่ปัจจัยด้านผู้นำเป็น
หลักสำคัญ โดยดูได้จากเนื้อหาในการปราศรัยหาเสียงของกลุ่มรวมพลัง เราจะพบว่าประเด็นที่ใช้
ในการหาเสียงจะเน้นที่ตัวผู้สมัครหรือตัวผู้นำกลุ่มรวมพลังเป็นหลัก เช่น เน้นที่ตัวคุณสมบัติและ
ประสบการณ์ของผู้สมัครคือ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง เป็นสำคัญ เน้นความยากจน ความมั่งคั่ง
การถือศีล 8 การเป็นผู้มีคุณธรรม การเป็นผู้ได้รับการสนับสนุนจากทุกกลุ่มศาสนาและการต่อสู้
คัดค้านกฎหมายการทำแท้งเสรี¹⁸ เหล่านี้คือประเด็นหลักที่กลุ่มรวมพลังใช้ในการหาเสียง โดยมี
งานศึกษาวิจัย ของ สมบัติ จันทรวงศ์ ที่ศึกษาเรื่องการปราศรัยหาเสียงของกลุ่มรวมพลังและ
พรรคการเมืองต่างๆ ในช่วงการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ ปี 2528 พบว่า เนื้อหาในการปราศรัยหาเสียงของ¹⁹

¹⁶ สมบัติ จันทรวงศ์, วิวัฒนาการและแนวโน้มของพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีพรรคพลัง
ธรรม , หน้า 15-16.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน , หน้า 18-19.

¹⁸ สมบัติ จันทรวงศ์ .”การปราศรัยหาเสียง : เนื้อหาและแบบแผน (ศึกษาเฉพาะกรณีการเลือกตั้งผู้ว่า
ราชการจังหวัดกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2528) , ” ใน อยู่เมืองไทย รวมบทความทางสังคมการเมืองเพื่อเป็น
เกียรติแก่ ศ.เสนห์ จามริก ในโอกาสอายุครบ 60 ปี . สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ,
บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , 2530) , หน้า 367- 368.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน , หน้า 369.

กลุ่มรวมพลังแทบทุกครั้งจะเน้นไปที่การปราศรัยถึงคุณสมบัติของตัวผู้นำกลุ่มคือ พล.ต.จำลอง เป็นสำคัญ เนื้อหาในการปราศรัยก็เช่น ความมีคุณธรรม ศีลธรรม ความบริสุทธิ์ ความยุติธรรม การเสียดสละความสุขส่วนตัว ความอดทนอย่างหุ่่นได้กาลในการต่อสู้กับสิ่งต่างๆ ความสามารถในการประสานงานทั้งกับหน่วยทหารและพลเรือน รวมทั้งความตั้งใจจริงของ พล.ต.จำลอง เหล่านี้ เป็นเนื้อหาส่วนใหญ่ที่จะใช้ในการปราศรัยแทบทุกครั้ง หรือแม้กระทั่งการกล่าวแก้ของกลุ่ม เราก็พบว่า กลุ่มรวมพลังจะถูกกลุ่มหรือพรรคการเมืองอื่นๆ โจมตีในเรื่องส่วนตัวของผู้สมัครเป็นส่วนมาก หรือเกือบทั้งหมดที่กลุ่มรวมพลังถูกกล่าวหาโจมตี ในการศึกษาของ สมบัติ ที่ได้ศึกษา เนื้อหาในการปราศรัยหาเสียงทั้ง 3 ครั้ง ของกลุ่มรวมพลังผลที่ออกมา คือ²⁰

ครั้งแรก การพูดเพื่อจูงใจหรือการปราศรัยที่เน้นไปที่ข้อดีข้อเด่นของผู้สมัครมีถึง 62% รองลงมาคือ การกล่าวโจมตีคู่ต่อสู้มี 21.13% และลำดับสุดท้ายคือ การกล่าวแก้ 10.39%

ครั้งที่สอง การพูดเพื่อจูงใจยังคงเป็นอันดับหนึ่งอยู่คือ 65.49% รองลงมาคือ การกล่าวแก้ 21.72% และสุดท้ายการโจมตี 5.29%

ครั้งที่สาม เป็นการปราศรัยใหญ่ปิดสนามของกลุ่มรวมพลัง ผลที่ออกมาคือ การจูงใจยังคงครองอันดับหนึ่งคือ 40.19% รองลงมาคือ การกล่าวแก้ 29.18% ซึ่งใกล้เคียงกับลำดับที่สามคือ การกล่าวโจมตี 28.75%

จากผลการวิจัยที่ออกมาสิ่งที่พบคือ ประเด็นในการหาเสียงจะเน้นไปที่ตัว พล.ต.จำลอง เป็นหลัก หรือเรียกว่าเป็นการขายด้านคุณสมบัติเฉพาะตัว ขายลักษณะที่เป็นนามธรรมของตัวผู้สมัคร ให้กับชาว กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นกลุ่มประชากรที่เข้าใจและพร้อมที่จะยอมรับลักษณะ เช่นที่ว่านี้ ยิ่งใกล้วันลงคะแนนเลือกตั้ง เราจะพบว่า ทั้งกลุ่มรวมพลังและตัว พล.ต.จำลอง เริ่มที่จะมั่นใจในชัยชนะที่จะได้รับและประเด็นหาเสียงที่ถูกใจชาว กทม. จึงยังคงเน้นที่จะปราศรัยถึงคุณสมบัติส่วนตัวของ พล.ต.จำลอง เป็นส่วนมาก แต่เมื่อใกล้วันเลือกตั้ง ประเด็นด้านนี้ก็ลดน้อยลงแต่ยังคงมากที่สุดอยู่ และไปเพิ่มการปราศรัยในส่วนของกล่าวแก้มากขึ้น เป็นการบ่งชี้ว่ากลุ่มและพรรคการเมืองคู่แข่งย่อมจะเล็งเห็นว่า แนวทางการหาเสียงของกลุ่มรวมพลังและ พล.ต.จำลอง ที่เน้นไปที่ลักษณะส่วนตัวของ พล.ต.จำลอง นั้นเป็นสิ่งที่ตรงกับความต้องการของประชาชนอย่าง

²⁰ สมบัติ จันทรวงศ์ .”การปราศรัยหาเสียง : เนื้อหาและแบบแผน (ศึกษาเฉพาะกรณีการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2528) , ” ใน อยู่เมืองไทย รวมบทความทางสังคมการเมืองเพื่อเป็นเกียรติแก่ ศ.เสนห์ จามริก ในโอกาสอายุครบ 60 ปี . สมบัติ จันทรวงศ์ และชัชวรัตน์ สถาอนันท์ , บรรณาธิการ , หน้า 369-392.

มาก จน พล.ต.จำลอง กลายเป็นตัวเก็งในการลงสมัครตำแหน่ง ผู้ว่าฯ ในครั้งนี้ กลุ่มและพรรคการเมืองคู่แข่งจึงได้ออกมาโจมตีแต่ลักษณะส่วนตัว พล.ต.จำลอง เพื่อหวังจะทำลายความน่าเชื่อถือประชาชนที่มีต่อตัวของ พล.ต.จำลอง เป็นสำคัญ การโจมตีจากคู่แข่งก็เช่น การกล่าวหาว่า พล.ต.จำลอง ที่ไม่ประกาศตัวรอง ผู้ว่าฯ เป็นคนใจน้อย จะทำงานเข้ากับคนอื่นไม่ได้²¹ ใช้ศาสนาหาเสียง ไม่กราบไหว้พระพุทธรูป และเคารพแต่พระของสำนักสันติอโศก หรือการที่ พล.ต.จำลอง เป็นคนถือศีลกินเพล ไม่สามารถเข้ากับข้าราชการของกรุงเทพมหานคร 4-5 หมื่นคนได้ หรือเวลา มีแขกบ้านแขกเมืองชั้นผู้ใหญ่มา นีก็จะรับประทานไม่ได้ นั่นก็จะรับประทานไม่ได้ ทำให้เสียบุคลิก²² เป็นต้น

ดังนั้นการกล่าวแก๊งมีเปอร์เซ็นต์ที่เพิ่มมากขึ้น เมื่อยิ่งใกล้วันลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง และเนื้อหาการกล่าวแก๊งก็ออกมาที่การแก๊งกล่าวหาทั้งหมดที่มีต่อตัว พล.ต.จำลอง หรือออกมาปกป้องตนเองนั่นเอง หันมาดูที่นโยบายที่กลุ่มหรือพรรคการเมืองอื่นนำมาเป็นประเด็นในการหาเสียงพบว่า กรณีของกลุ่มรวมพลัง แทบจะไม่มีโครงการหรือนโยบายที่เป็นรูปธรรม ประเภทว่าจะสร้างหรือทำอะไรเลยที่จะเสนอต่อประชาชน²³ ดังนั้นจึงเป็นการสรุปได้ในระดับหนึ่งว่า ชัยชนะที่กลุ่มรวมพลังได้รับจากการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ ในครั้งนี้มาจากปัจจัยด้านตัวผู้นำหรือ พล.ต.จำลอง เป็นหลัก โดยดูได้จากประเด็นที่ใช้ในการหาเสียงเลือกตั้งก็เป็นประเด็นที่เน้นที่ตัว พล.ต.จำลอง เป็นส่วนมาก และประเด็นที่ใช้ในการหาเสียงก็เป็นที่ต้องการของประชาชนในขณะนั้น สรุปก็คือ ชัยชนะที่ พล.ต.จำลอง ได้รับมาจากตัว พล.ต.จำลอง เองที่มีลักษณะเป็นคนซื่อตรง หรือตามลักษณะที่เรามักจะเรียกว่า “ใจซื่อมือสะอาด” รวมทั้งมีหลักการทำงานที่เอาจริงเอาจัง กล่าวพูดกล้าทำ และมีแนวโน้มว่าจะคอร์รัปชันน้อยกว่าคนอื่นๆ เป็นผู้ที่ไม่มักใหญ่ใฝ่สูงทางการเมือง เป็นคนดีมีคุณธรรมในสายตาของประชาชน เป็นผู้ที่เคร่งครัดในการถือศีล ดูเหมือนว่าจะตัดแล้วซึ่งกิเลสทั้งปวง และภาพวัตรปฏิบัติของ พล.ต.จำลอง จะเป็นหลักประกันอันมั่นคงว่า ผู้ว่าฯ กทม. คนนี้จะไม่มีการโกงกินอย่างแน่นอน

²¹ สมบัติ จันทรวงศ์ .”การปราศัยหาเสียง : เนื้อหาและแบบแผน (ศึกษาเฉพาะกรณีการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2528) , ” ใน อยู่เมืองไทย รวมบทความทางสังคมการเมืองเพื่อเป็นเกียรติแก่ ศ.เสนห์ จามริก ในโอกาสอายุครบ 60 ปี . สมบัติ จันทรวงศ์ และชัชวรินทร์ สถาอนันท์ , บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , 2530) , หน้า 368.

²² รายงานพิเศษ , ใครเป็นใครที่จะได้เป็นผู้ว่าฯ กทม. มติชนสุดสัปดาห์ 8 ฉบับที่ 2808 (6/271) หน้า 15.

²³ สมบัติ จันทรวงศ์ , วิวัฒนาการและแนวโน้มของพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีพรรคพลังธรรม , หน้า 19.

แต่ประเด็นด้านตัวผู้นำที่ใช้ในการหาเสียงของกลุ่มรวมพลังในแง่คุณสมบัติส่วนตัวของ พล.ต.จำลอง นั้น จะไม่สามารถใช้กับประชาชนอย่างได้ผลเลย ถ้าสถานการณ์ทางสังคมในขณะนั้น ไม่อยู่ในห้วงเวลาของการเบื่อหน่ายการ โกงกินของข้าราชการนักการเมืองแบบเดิมๆ พล.ต.จำลอง จึงเสนอทางออกคือ ตนเองให้กับชาว กทม. ในช่วงเวลาที่เหมาะสมอย่างยิ่ง

2. ปัจจัยด้านอุดมการณ์ทางการเมือง การก่อกำเนิดและความรุ่งเรืองของกลุ่มรวมพลัง แม้จะเพิ่งก่อกำเนิดได้ไม่นาน แต่สามารถได้รับการยอมรับจากประชาชนอย่างสูงนั้น ส่วนหนึ่งก็มิที่มาจากปัจจัยด้านอุดมการณ์ของผู้นำกลุ่มรวมพลังและตัวกลุ่มรวมพลังเอง แต่ที่กล่าวไว้แล้วว่า สำหรับในบริบทของสังคมไทยกลุ่มหรือพรรคการเมืองและตัวผู้นำกลุ่มหรือหัวหน้าพรรค นั้นไม่สามารถจะแยกศึกษากันได้อย่างเด็ดขาด เพราะในสังคมไทยมักจะมอง 2 สิ่งนี้เป็นสิ่งเดียวกัน เพราะฉะนั้นในแง่นี้อุดมการณ์ของกลุ่มการเมืองก็คืออุดมการณ์ของผู้นำกลุ่ม ภารกิจของกลุ่มรวมพลังอุดมการณ์ของผู้นำกลุ่มและกลุ่มคือ การทำการเมืองให้ชาวสะอาด ปราศจากการ โกงกิน ซึ่งเป็นอุดมการณ์และความคิดเห็นที่เกี่ยวกับศาสนา มีการนำหลักการทางศาสนามาใช้กับการเมือง ชัยชนะที่ทาง พล.ต.จำลอง และกลุ่มรวมพลังได้รับจากการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. นั้น เป็นการพิสูจน์อุดมการณ์ทางการเมืองว่า คนดีฯ แม้ไม่มีเงินก็สามารถชนะการเลือกตั้งได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับแนวทางอุดมการณ์ทางการเมืองในขณะนั้นที่เงินเป็นปัจจัยสำคัญในการเลือกตั้ง และเป็นแนวทางที่คนในสังคมในขณะนั้นเริ่มรู้สึกว่าเป็นแนวทางที่ส่งผลให้การเมืองในประเทศ มีแต่ปัญหาการ โกงกินหรือการถอนทุนคืนของนักการเมือง ประชาชนจึงมีความต้องการให้การเมืองปราศจากการทุจริตของนักการเมืองและต้องการนักการเมืองที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองที่ซื่อสัตย์สุจริต ไม่มีการโกงกินและชำระล้างการเมืองให้ชาวสะอาด โดยใช้อุดมการณ์ทางการเมืองที่อิงกับหลักศาสนา ซึ่งกลุ่มรวมพลังและ พล.ต.จำลอง ได้นำเสนอแนวทางอุดมการณ์ที่ชาวสะอาดนี้ให้กับประชาชน จึงได้รับการสนับสนุนจากประชาชนอย่างสูง

ดังนั้นการก่อกำเนิดและความรุ่งเรืองของทั้ง พล.ต.จำลอง และกลุ่มรวมพลัง ซึ่งวัดได้จากคะแนนเสียงที่ประชาชนเลือก ผู้ว่าฯ กทม. ที่ชื่อ พล.ต.จำลอง อย่างท่วมท้นจึงเป็นการวัดได้ว่า ปัจจัยที่ส่งเสริมให้กลุ่มรวมพลังสามารถกำเนิดและรุ่งเรืองได้ถึงเพียงนี้ มาจากปัจจัยด้านอุดมการณ์ทางการเมืองของกลุ่มรวมพลังและของ พล.ต.จำลอง เองที่ต้องการทำการเมืองให้ชาวสะอาด ในขณะเดียวกันกับสถานการณ์ในขณะนั้นสังคมการเมืองเต็มไปด้วยการคอร์รัปชันของนักการเมือง โดยมีข่าวตามหน้าหนังสือพิมพ์ถึงการ โกงกินของข้าราชการและนักการเมืองไม่เว้นแต่ละวัน จึงส่งผลให้ประชาชนเกิดความเอือมระอากับการ โกงกินและทุจริตของข้าราชการและนักการเมืองจึงต้องการนักการเมืองที่มีอุดมการณ์ที่จะเข้ามาทำการเมืองและล้างระบบการเมืองให้ชาวสะอาด ซึ่งทั้ง พล.ต.จำลอง และกลุ่มรวมพลังก็สามารถตอบสนองอุดมการณ์ในข้อนี้ได้เป็นอย่างดี

3.ปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กร โครงสร้างองค์กรของกลุ่มรวมพลังมีลักษณะเด่นที่ส่งผลให้ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง และกลุ่มรวมพลังสามารถได้รับชัยชนะจากการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม.ได้คือสมาชิกกลุ่มมีระเบียบวินัย ร่วมแรงร่วมใจ ทำงานประสานซึ่งกันและกันได้เป็นอย่างดี มีความสามัคคีกันสูงมาก โดยมีจุดศูนย์กลางอยู่ที่ตัว พล.ต.จำลอง เป็นหลักที่สามารถดึงดูดผู้คนจากหลากหลายกลุ่มที่มีความแตกต่างกันเข้ามารวมกันให้ความช่วยเหลือในการรณรงค์หาเสียงของตนได้ โดยที่กลุ่มสำคัญ แต่ละกลุ่มเหล่านี้ต่างก็มีพื้นฐานความสัมพันธ์กับ พล.ต.จำลอง ในรูปแบบที่ต่างกันออกไป ซึ่งสามารถแยกแยะได้ดังนี้คือ²⁴

กลุ่มแรก เป็นกลุ่มที่สาธารณชนสามารถแยกแยะได้ง่ายที่สุด เนื่องจากมีการแต่งกายและวัตรปฏิบัติที่เคร่งครัดแตกต่างจากคนทั่วไป ได้แก่ กลุ่มญาติธรรมชาวอโศก ซึ่งถือว่า พล.ต.จำลอง เป็นมิตรหรือเป็นญาติร่วมอุดมการณ์ทางศาสนา โดยมีโพธิรักษ์ (รัก รักย์พงศ์) เป็นผู้นำ พล.ต.จำลอง ผู้ซึ่งกำลังจะเล่นการเมืองแบบที่ถูกตั้งคือ แบบมีศีลธรรมและเสียสละ อันจะเป็นแบบอย่างของคนทุกๆ ไปต่อไป ในด้านของปริมาณญาติธรรมชาวอโศกในช่วงปี พ.ศ.2528 เฉพาะในเขต กรุงเทพฯ น่าจะมีอยู่ประมาณไม่เกิน 1,000 ครอบครัว แต่แม้ว่าจะจำนวนไม่มากนักพลังของกลุ่มญาติธรรมชาวอโศกอยู่ที่ว่ากลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีความผูกพันศรัทธาในตัว พล.ต.จำลอง อย่างแท้จริง การอุทิศตนเพื่อการรณรงค์หาเสียงของกลุ่มจึงเหนือกว่าที่ทีมงานรับจ้างของพรรคหรือกลุ่มการเมืองอื่นๆ อยู่มาก นอกจากนี้สมาชิกของกลุ่มก็มีการกระจายอยู่ในทุกวงการและทุกระดับฐานะของการศึกษา ซึ่งอาจจะแตกต่างจากคนทำงานของพรรคหรือกลุ่มการเมืองที่อาจจะกระจุกตัวอยู่เฉพาะในคนเพียงไม่กี่คน อีกทั้งสมาชิกของกลุ่มการเมืองส่วนมากยังเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการทำงานแบบอาสาสมัครตามหลัก “ประโยชน์สูงสุดประหยัดสุด” ของชาวอโศกมาแล้ว ความสามารถในการจัดองค์กรและเครื่องมืออุปกรณ์ต่างๆ ที่สามารถดัดแปลงมาใช้ในงานหาเสียงได้ทันทีจึงทำให้ฐานกำลังส่วนนี้ของ พล.ต.จำลอง เป็นส่วนที่มีความสำคัญอยู่มาก กลุ่มนี้มีสมาชิกคนสำคัญ เช่น นายไชยวัฒน์ สิ้นสูงส์ รองผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ. 2535 และ นายธำรงค์ แสงสุริยจันทร์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เขต 7 กรุงเทพมหานคร²⁵

²⁴ สมบัติ จันทรวงศ์, วิวัฒนาการและแนวโน้มของพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีพรรคพลังธรรม , หน้า 16.

²⁵ อุดร ขอมเจริญ , “ความคิดทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหบัณฑิตสาขาวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2536) , หน้า 67-68.

กลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มบุคคลในวงการอาชีพที่มีฐานะทางสังคมในระดับผู้นำชุมชน และมีความสัมพันธ์สนิทสนมกับ พล.ต.จำลอง มาตั้งแต่สมัย พล.ต.จำลอง มียศแก่พันตรีและเคยมีกิจกรรมทางการเมืองร่วมกันมาตั้งแต่สมัยหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 จนมาถึงช่วงเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 แต่ที่ปรากฏโดดเด่นออกมาก็คือ กลุ่มที่ พล.ต.จำลอง เคยเข้าไปมีส่วนช่วยงานชุมชนของบุคคลเหล่านี้ เมื่อครั้งน้ำท่วมใหญ่ใน กรุงเทพฯ เมื่อปลายปี พ.ศ.2518 กลุ่มนี้มีจำนวนมากพอสมควร มีความหลากหลายทั้งทางอาชีพและฐานะความเป็นอยู่และสมาชิกของกลุ่มก็มีความเข้มข้นทางการเมืองสูง และอยู่ในฐานะที่จะช่วยงานการเมืองของ พล.ต.จำลอง ในด้านปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการหาเสียงได้มากพอสมควร²⁶ จึงเห็นได้ว่าผู้ที่เคยร่วมงานกับ พล.ต.จำลอง ก็ยังมาร่วมงานการเมืองกับ พล.ต.จำลอง อีก กลุ่มนี้มีสมาชิก เช่น กลุ่มชมรมแม่บ้าน นางมาลี เสนจันทร์ศิไชย เจ้าของโรงเรียนอนุบาลลูกกรัก , ดร.เรื่อน สมณะ และนางเครือวัลย์ สมณะ นักธุรกิจนำเข้าผลิตภัณฑ์ทางการแพทย์ ซึ่งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเขต 3 กรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ.2535 สังกัดพรรคพลังธรรม , นางกัลยา พึ่งทองหล่อ เป็นต้น²⁷

กลุ่มที่สาม กลุ่มสุดท้าย แม้จะมีจำนวนเล็กที่สุดแต่อาจกล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มที่มีความชัดเจนทางการเมืองมากกว่ากลุ่มอื่นๆ ทั้งหมด นั่นคือ กลุ่มทหารยังเดิร์ก ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์กับ พล.ต.จำลอง มาก่อนในฐานะเพื่อนร่วมรุ่นนักเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้ารุ่น 7 เป็นทั้งเพื่อนร่วมรุ่นกับ พล.ต.จำลอง และเพื่อนร่วมอุดมการณ์ทางการเมืองในสมัยที่กลุ่ม “ยังเดิร์ก” เรื่องอำนาจ²⁸ สมาชิกคนสำคัญ เช่น พันเอกปราบ โชติกเสถียร , พันเอกบวร งามเกตุ และพันเอกกัมปนาท เกษวิริยการ เป็นต้น²⁹

อย่างไรก็ดี อาจกล่าวได้ว่าภาพของกลุ่มรวมพลังที่ปรากฏแก่สาธารณชนโดยทั่วไป นั้น (และเป็นภาพที่ในที่สุดแล้วทำความสำเร็จให้แก่การณรงค์หาเสียงของกลุ่ม) ไม่ใช่แม้แต่ภาพการผสมผสานของกลุ่มทั้ง 3 นี้ หรือภาพของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เป็นภาพของกลุ่มคน³⁰

²⁶ สมบัติ จันทรวงศ์, วิวัฒนาการและแนวโน้มของพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีพรรคพลังธรรม , หน้า 16-17.

²⁷ อุดร ขอมเจริญ, “ความคิดทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง” , หน้า 69-70.

²⁸ สมบัติ จันทรวงศ์, วิวัฒนาการและแนวโน้มของพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีพรรคพลังธรรม , หน้า 17.

²⁹ อุดร ขอมเจริญ, “ความคิดทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง” , หน้า 70.

³⁰ สมบัติ จันทรวงศ์, วิวัฒนาการและแนวโน้มของพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีพรรคพลังธรรม , หน้า 17-18.

ทุกเพศทุกวัยทุกวัยทุกอาชีพ ที่ร่วมมือร่วมใจกันอย่างแท้จริงที่จะผลักดัน พล.ต.จำลอง ที่มีลักษณะเป็น “นักการเมือง” น้อยที่สุด ให้เป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครเหนือผู้สมัครจากพรรคหรือกลุ่มการเมืองอื่นๆ ทั้งหมดให้จงได้ ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เนื่องจากว่า กลุ่มรวมพลังได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายของการหาเสียงของตนไว้อย่างชัดเจนแล้ว ตั้งแต่แรกเริ่มแล้วว่า จะเน้นกลุ่มพลังเงียบ คือกลุ่มที่ “รังเกียจ” หรือ “เบียดเบียน” พรรคการเมืองหรือนักการเมืองโดยทั่วไป โดยมุ่งให้เห็นถึงโอกาสอันดีที่จะได้มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเสียใหม่ ภาพของกลุ่มรวมพลังที่จะแทนภาพของประชาชนที่วันนี้ถูกเสนอกออกไปหลายแนวทางด้วยกัน แต่ที่เห็นได้ง่ายที่สุดก็คือ ในรูปของความหลากหลายของรูปแบบต่างๆ ของโปสเตอร์หรือเอกสารหาเสียง ซึ่งแทนที่จะเน้นความพร้อมเพรียงและระบบการบริหารงานที่ดี กลับมุ่งเน้นความประหยัดและเรียบง่าย โดยคณะผู้วางแผนการรณรงค์หาเสียงของ พล.ต.จำลอง ได้ตกลงกันไว้ล่วงหน้าแล้วว่า จะไม่กำหนดมาตรฐานรูปแบบ แต่จะควบคุมเรื่องข้อความที่ใช้ในการหาเสียงแทน นั่นก็คือในขณะที่กลุ่มหรือพรรคการเมืองอื่นๆ พยายามใช้ประโยชน์จากความเบียดเบียน หรือความไม่พอใจของประชาชนที่มีต่อรัฐบาลหรือพรรคการเมืองร่วมรัฐบาลในขณะนั้น กลุ่มรวมพลังกลับพยายามใช้ประโยชน์จากความเบียดเบียนและความไม่พอใจของประชาชนในระดับที่กว้างกว่ามาก คือเป็นความเบียดเบียนและความไม่พอใจต่อการเมืองและพรรคการเมืองอย่างที่เป็นอยู่และอย่างที่เคยเป็นมา เพราะฉะนั้นในขณะที่กลุ่มและพรรคการเมืองต่างๆ พยายามเสนอปัญหาของ กทม. และวิธีแก้ไขที่เป็นรูปธรรม และพยายามหาเสียงกับกลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจนลงไปพอสมควร เช่น กลุ่มพ่อค้า แม่ค้า หาบเร่ กลุ่มกรรมกร กลุ่มคนขับรถรับจ้าง กลุ่มรวมพลังของ พล.ต.จำลอง กลับเน้นที่จะหาเสียงกับกลุ่มพลังเงียบ ซึ่งถึงแม้ว่าจะจะเป็นกลุ่มที่มีจำนวนมากกว่า แต่คงจะหิбыกประเด็นหาเสียงที่เป็นรูปธรรมได้ยาก³¹

ความสำเร็จของกลุ่มรวมพลังอีกส่วนหนึ่งในการเปลี่ยนใจผู้ใช้สิทธิเลือกตั้งในกรุงเทพฯ ที่เคยฝักใฝ่พรรคการเมืองอื่นอยู่ก่อนให้มาสนับสนุนตน ตลอดจนการหาเสียงกับคนที่ไม่เคยลงคะแนนเสียงมาก่อน หรือคนที่ไม่ฝักใฝ่ทางการเมืองมาก่อนเลยให้ออกมาลงคะแนนให้กับผู้สมัครของตนนั้น ตัวของ พล.ต.จำลอง เองก็มีความสำคัญ ในแง่ที่มีความสามารถในด้านจิตวิทยามวลชนสูงมาก เช่น ภาพข่าวที่มีนักเรียนจากโรงเรียนเอาเงินที่หยอดกระปุกออมสินไว้มาบริจาคสมทบทุนหาเสียง และมีพ่อค้าแม่ค้าเอามาลัยมาให้เป็นกำลังใจในขณะหาเสียง หรือการประกาศต่อพระรูปพระปิยมหาราชว่าจะไม่มีวันโกงกินเป็นอันขาดแม้แต่บาทเดียว เป็นต้น ส่วนหนึ่งที่อยู่ที่วิธีการหาเสียงของกลุ่ม ซึ่งเรียกได้ว่า เป็นแนวทางของมวลชนอย่างแท้จริง โดย³²

³¹ สมบัติ จันทรวงศ์, วิวัฒนาการและแนวโน้มของพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีพรรคพลังธรรม, หน้า 17-18.

³² เรื่องเดียวกัน.

เฉพาะการขอความช่วยเหลือในรูปแบบบริจาคและอื่นๆ ที่กระทำกันอย่างกว้างขวาง และเปิดเผยซึ่ง
เป็นสิ่งแปลกใหม่สำหรับชาว กทม. ผสมกับแรงประโคมของสื่อมวลชนได้ทำให้ประชาชนที่มีส่วน
ร่วมในการช่วยเหลือบริจาคเงินทอง หรือช่วยเหลือภัยเกิดความรู้สึกผูกพันและมั่นใจ แม้เมื่อถูก
พรรคหรือกลุ่มการเมืองอื่นๆ รุกโจมตีตอนท้ายของการหาเสียง ก็ยังมีพลังที่จะต่อสู้มากยิ่งขึ้น³³

ด้านการจัดองค์กรของกลุ่มรวมพลัง แม้ว่าดูเผินๆ แล้วจะขาดความเป็นเอกภาพ
เพราะประกอบด้วยหลายกลุ่ม แต่แท้ที่จริงแล้วคณะทำงานของ พล.ต.จำลอง มีประสิทธิภาพสูง
มาก ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของการวางแผนซึ่งมีนายทหารรุ่นเดียวกันหลายคนมาช่วย หรือการ
ปฏิบัติงานการดึงเอาธนาคารพาณิชย์ขนาดใหญ่ของประเทศเข้ามาสนับสนุนการณรงค์หาเสียง
ของ พล.ต.จำลอง เพื่อคานกับผู้สมัครคนสำคัญที่เคยเป็นผู้บริหารธนาคารระดับใหญ่มาก่อน คือ
ตัวอย่างอันดีของทีมงานของ พล.ต.จำลอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอุทิศตนให้แก่งานของกลุ่มญาติ
ธรรมชาโวโสภซึ่งมีกระจายอยู่ในทุกวงการและมีความจริงจังในการทำงาน มีจำนวนไม่น้อยที่เป็น
คนชนชั้นกลางและประกอบอาชีพอิสระ ซึ่งสามารถหยุดกิจการมาช่วยกลุ่มรวมพลังหาเสียงได้
อย่างเต็มที่เท่าที่ต้องการ³⁴

ส่วนด้านความคิดริเริ่มก็มีสูง เช่น ได้มีการเสนอความคิดให้ขอความช่วยเหลือ
จากกลุ่มทำอาหารปันโตส่งตามบ้านให้ช่วยแจกใบปลิวของกลุ่มรวมพลังให้ หรือข้อเสนอที่ว่า
พรรคการเมืองอื่นเวลาไปหาเสียง เมื่อเลิกแล้วมักปล่อยให้มิชชะตักค้างอยู่เกลื่อนกลาด
เพราะฉะนั้นทางกลุ่มรวมพลังเมื่อไปปราศรัยหาเสียงจึงควรจัดให้มีอาสาสมัครทำความสะอาดให้
เรียบร้อย ซึ่งทางกลุ่มรวมพลังก็ได้นำไปปฏิบัติตั้งแต่วันปราศรัยใหญ่ครั้งแรก³⁵

ยิ่งไปกว่านั้นความพร้อมทางด้านการจัดการก็มีอยู่สูงด้วยคือ มีการจัดวางกรอบ
นโยบายในการหาเสียงคือ เน้นความประหยัดและเรียบง่าย ซึ่งแตกต่างจากพรรคประชาธิปัตย์
และพรรคประชากรไทยที่ทุ่มเทสร้างป้ายขนาดใหญ่ขึ้นทั่ว กรุงเทพฯ และจากสภาพดังกล่าวทำให้
วิธีการโฆษณาหาเสียงของกลุ่มรวมพลังซึ่งเน้นความประหยัดในด้านวัสดุและเรียบง่ายในด้านของ
วิธีการโดดเด่นขึ้นมา ในขณะที่เดียวกันก็ทำให้ชาว กรุงเทพฯ ระแวงการทุ่มเทเงินจำนวนมหาศาล³⁶

³³ สมบัติ จันทรวงศ์, วิวัฒนาการและแนวโน้มของพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีพรรคพลัง
ธรรม , หน้า 18.

³⁴ เรื่องเดียวกัน , หน้า 23.

³⁵ เรื่องเดียวกัน.

³⁶ เรื่องเดียวกัน , หน้า 21-22.

เพื่อการหาเสียงของพรรคและกลุ่มการเมืองอื่นๆ ด้วยไปพร้อมๆ กัน³⁷ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลยุทธ์ในการหาเสียงที่แปลกใหม่และได้รับความสนใจจากประชาชนค่อนข้างมาก

นอกจากนี้โครงสร้างองค์กรของกลุ่มรวมพลังยังมีการทำงานเป็นทีม ไม่อยู่ภายใต้อิทธิพลของนักการเมืองแต่ก็ไม่โดดเดี่ยวอย่างผู้สมัครอิสระ มีความอิสระในการตัดสินใจมากขึ้นและน่าจะมีความขัดแย้งในการบริหารงานน้อยกว่าระบบพรรคการเมือง หรือถ้ากลุ่มรวมพลังจะมีความขัดแย้งกันจริงๆ ความขัดแย้งต่างๆ ก็จะสามารถจบลงได้ เพราะทุกคนมีศูนย์กลางแห่งความสนใจอยู่ที่ชัยชนะของ พล.ต.จำลอง แม้เมื่อมีความขัดแย้งใดๆ ความขัดแย้งนั้นๆ ก็จะถูกลบเลือนไปได้

นอกจากความพร้อมทางด้านโครงสร้างองค์กรของกลุ่มรวมพลังในแง่ของบุคลากร แนวความคิด การหาเสียง การทุ่มเทกันทำงานของบุคลากรและความช่วยเหลือจากบุคคลหลายๆ ฝ่ายแล้ว อีกสิ่งหนึ่งที่จะเป็นตัวช่วยผลักดันให้การดำเนินงานของกลุ่มรวมพลังสามารถดำเนินการไปด้วยความราบรื่น นั่นก็คืองบประมาณหรือเงินที่จะช่วยในการดำเนินงานในการหาเสียงของกลุ่มรวมพลังนั่นเอง ซึ่งเราจะเห็นภาพว่ากลุ่มรวมพลังเป็นกลุ่มการเมืองจนๆ ที่ใช้คำว่า “แบกะดิน” เป็นตัวช่วยประชาสัมพันธ์กลุ่มการเมืองของตน แล้วอาจจะคิดไปว่ากลุ่มรวมพลังคงเป็นกลุ่มการเมืองที่ไม่ค่อยจะมีเงิน โดยอาจจะเห็นได้จากอุปกรณ์ที่ใช้ในการหาเสียงก็เป็นวัสดุเหลือใช้หรือราคาถูก แต่ความจริงแล้วเบื้องหลังของกลุ่มรวมพลังก็มี นักธุรกิจที่มีชื่อเสียงให้การสนับสนุนด้านการเงินอยู่เป็นจำนวนมากไม่น้อย เช่น นายเรื่อนและนางเครือวัลย์ สมณะ นักธุรกิจนำเข้าผลิตภัณฑ์ทางการแพทย์ เศรษฐีที่ดินย่านบางกะปิ, น.พ.ชิตพงษ์ ไชยวสุ ที่ปรึกษาด้านการแพทย์ของ บริษัท ซีบาไก๊ก จำกัด , นายประสิทธิ์ ฌรงค์เดช เจ้าของ บริษัท อานามัยภัณฑ์ ซึ่งเป็นโรงงานผลิตผ้าอนามัยแห่งแรกในประเทศไทย ผลิต “เชลลือกซ์” เจ้าของบริษัท “กระดาศไทยสก็อต” เป็นโรงงานผลิตกระดาศทิชชูแห่งแรกในประเทศไทย นอกจากนี้ยังได้จัดตั้ง บริษัท ประสิทธิ์อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด เป็นโรงงานผลิตผ้าอ้อมหรือผ้าเทียมแห่งแรกในย่านเอเชีย ต่อมาได้จัดตั้ง บริษัท บีดีเอฟ-อินทนิล เป็นผู้ผลิตพลาสติกเกรดพรีเมียมและแถบกวาเป็นแห่งแรกในประเทศไทย โดยเฉพาะสินค้าที่ขึ้นชื่ออย่างยิ่งคือ ครีมและโลชั่นยี่ห้อ “นีเวีย” และรวมถึง นายเกษม จาคิวณิช กรรมการผู้จัดการ บริษัท น้ำมันไทยออยล์ จำกัด ซึ่งนัก³⁸

³⁷ สมบัติ จันทรวงศ์, วิวัฒนาการและแนวโน้มของพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีพรรคพลังธรรม , หน้า 17., หน้า 21-22.

³⁸ สื่อธุรกิจ , 3 ต.ค. 39 , หน้า 17-18.

ธุรกิจ กลุ่มนี้เองที่ได้ร่วมกันลงขันผลักดัน พล.ต.จำลอง ให้ลงสมัครรับเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ปี 2528 และส่ง ส.ก และ ส.ข. ในนามกลุ่มรวมพลัง³⁹ จนกระทั่ง พล.ต.จำลอง และสมาชิกคนอื่นๆ ได้รับเลือกตั้งจากประชาชน แต่กลุ่มผู้สนับสนุนด้านการเงินของกลุ่มรวมพลังก็ให้ความสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง มิได้ออกมาให้การสนับสนุนอย่างโจ่งแจ้ง จึงไม่ได้ทำให้ภาพลักษณ์ของกลุ่มที่มีแต่ความสมถะได้รับความกระทบกระเทือนไปด้วย

ดังนั้นความพร้อมด้านโครงสร้างองค์กรในแง่ของการเงินนั้น กลุ่มรวมพลังก็มีได้น้อยหน้าไปกว่ากลุ่มหรือพรรคการเมืองอื่นๆ เพราะเราก็คงปฏิเสธไม่ได้ว่าเงินเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการเมืองไทยและการเลือกตั้งแทบทุกครั้ง และถ้าหากกลุ่มรวมพลังขาดการสนับสนุนในปัจจัยด้านการเงินจากกลุ่มนักธุรกิจเหล่านี้แล้วก็ไม่แน่ว่า พล.ต.จำลอง และกลุ่มรวมพลังจะสามารถชนะการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. อย่างถล่มทลาย ดังเช่นผลการเลือกตั้งที่ออกมา

จากสภาพดังกล่าวของกลุ่มรวมพลังจึงได้รับการชื่นชมและสนับสนุนจากประชาชนเป็นจำนวนมากที่ชื่นชอบวิธีการบริหารงานองค์กรของกลุ่มรวมพลัง ซึ่งสามารถปฏิบัติการกิจของตนเองได้อย่างดียิ่ง จนกลายเป็นภาพลักษณ์ที่ดีงามของกลุ่มรวมพลังที่ส่งผลในด้านจิตวิทยาต่อประชาชนให้ชื่นชอบวิธีการปฏิบัติงานของกลุ่มรวมพลัง จนกระทั่งทำให้ประชาชนเหล่านี้ไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ที่มาจากกลุ่มรวมพลัง เป็นการบ่งชี้ได้ดีว่า ชัยชนะดังกล่าวมาจากการบริหารจัดการเกี่ยวกับการเลือกตั้งที่ดีของกลุ่มรวมพลังนั่นเอง

4.ปัจจัยด้านสถานการณ์ ปัจจัยที่มีความสำคัญมากอีกประการหนึ่งที่ทำให้ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง และกลุ่มรวมพลังเกิดและรุ่งเรืองในการเลือกตั้งเพียงครั้งแรกก็คือ ปัจจัยด้านสถานการณ์ เป็นการบ่งชี้ว่าปัจจัยที่กล่าวมาข้างต้นทั้ง 3 ประการนั้น จะไม่สามารถทำให้ พล.ต.จำลอง และกลุ่มรวมพลังชนะการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ปี 2528 ได้เลย ถ้าปราศจากปัจจัยประการสุดท้ายคือ ปัจจัยด้านสถานการณ์ซึ่งเชื่อว่า วิกฤตการณ์ทางประวัติศาสตร์ก่อให้เกิดพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมือง และถึงขั้นที่สามารถส่งผลให้พรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองใดๆ ที่สามารถใช้สถานการณ์หรือบริบทของสังคมในขณะนั้นให้เป็นประโยชน์ ก็สามารถจะรุ่งเรืองหรือได้รับความนิยมนิยมจากประชาชนได้เช่นเดียวกับกลุ่มรวมพลัง ซึ่งก็มีสถานการณ์หลายๆ ด้านที่เป็นตัวช่วยสนับสนุนให้กลุ่มรวมพลังและ พล.ต.จำลอง สามารถชนะการเลือกตั้งอย่างล้นหลาม เริ่มจาก

³⁹ สื่อธุรกิจ , 3 ต.ค. 39 , หน้า 18.

4.1.สถานการณ์การเลือกตั้งในขณะนั้นพรรคการเมืองและกลุ่มการเมืองที่สำคัญอื่นๆ เกือบทั้งหมดล้วนเคยเป็นสมาชิกของพรรคประชาธิปัตย์มาแต่เดิมแล้วแตกแยกออกไปด้วยกันทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นพรรคประชากรไทย กลุ่มกรุงเทพก้าวหน้า ดังนั้นในการหาเสียงจึงอดไม่ได้ที่จะมีการหยิบยกเรื่องในอดีตมาโจมตีกัน อีกทั้งพรรคและกลุ่มการเมืองเหล่านี้ก็มักจะกล่าวหาซึ่งกันและกันว่าใช้วิธีการที่สกปรกในการหาเสียง ตั้งแต่การซื้อเสียง การกลั่นแกล้งส่งจดหมายให้ประชาชนไปใช้สิทธิในหน่วยเลือกตั้งที่ผิดความเป็นจริง การซื้อสินค้าของพรรคหนึ่งไปแจกจ่ายความขัดแย้งดังกล่าวในที่สุดแล้วถึงจุดฟ้องร้องกันต่อศาลทำให้ความรู้สึกหวาดเกรงว่าจะมีการกระทบกระทั่งกันในพรรคร่วมรัฐบาล ซึ่งได้มีผู้ออกข่าวเตือนไว้ตั้งแต่ต้นเกิดเป็นความจริงขึ้น นั่นคือภาพของการทะเลาะเบาะแว้งของนักการเมืองแบบเดิมมีสูง ในขณะที่กลุ่มรวมพลังของ พล.ต.จำลอง ค่อนข้างจะปลอดจากการโจมตีหรือถูกโจมตีด้วยกรณีทุจริตดังกล่าว จึงส่งผลให้ภาพพจน์ของกลุ่มรวมพลังเด่นชัดขึ้นมากในสายตาของประชาชน⁴⁰

สถานการณ์ของความขัดแย้ง การกระทบกระทั่งของนักการเมือง กลุ่มการเมือง และพรรคการเมืองต่างๆ โดยที่ พล.ต.จำลอง และกลุ่มรวมพลังไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในสถานการณ์ดังกล่าวด้วย ส่งผลให้ตัว พล.ต.จำลอง และกลุ่มรวมพลังกลายเป็นนักการเมืองและกลุ่มการเมืองที่ยืนอยู่เหนือความขัดแย้งดังกล่าว ทำให้ประชาชนที่เบื่อหน่ายกับสภาพดังกล่าวหันมาเลือก พล.ต.จำลอง และกลุ่มรวมพลังแทนนักการเมือง กลุ่มการเมืองและพรรคการเมืองที่กำลังมีความขัดแย้งและการกล่าวหาซึ่งกันและกันอยู่

4.2.สถานการณ์ของการได้รับการสนับสนุนจากสื่อมวลชนแขนงต่างๆ คือ พล.ต.จำลอง เป็นผู้สมัครคนเดียวที่สื่อมวลชนแทบทุกแขนง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหนังสือพิมพ์หลายฉบับให้การสนับสนุนอย่างเปิดเผย การจงใจเขียนสนับสนุน พล.ต.จำลอง ในรูปแบบต่างๆ นี้ ได้กระทำกันอย่างต่อเนื่องเป็นเวลาเกือบหนึ่งเดือนเต็ม ก่อนที่จะเบาบางลงไปบ้างในช่วงต้นเดือนพฤศจิกายนเป็นต้นไป คือประมาณ 2 สัปดาห์ก่อนการเลือกตั้งซึ่งก็น่าจะมีผลต่อทัศนคติและค่านิยมของชาว กรุงเทพฯ อย่างมหาศาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชั้นกลางซึ่งอ่านหนังสือพิมพ์มากที่สุด เพราะผู้คนที่ไปฟังการปราศรัยของผู้สมัครต่างๆ นั้นอย่างมากที่สุดที่ได้ครั้งหนึ่งๆ ก็ไม่เกิน 3,000-4,000 คน แต่ปริมาณหนังสือพิมพ์รายวันทุกฉบับรวมกันแล้วมีสูงเป็นล้านๆ ฉบับขึ้นไป⁴¹

⁴⁰ สมบัติ จันทรวงศ์, วิวัฒนาการและแนวโน้มของพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีพรรคพลังธรรม, หน้า 22.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

ในขณะเดียวกันปัญญาชนผู้มีเกียรติภูมิในทางสังคมจำนวนมากไม่น้อย เช่น นายแพทย์ประเวศ วะสี ก็ยินดีแสดงตนว่าอยู่ข้างเดียวกับ พล.ต.จำลอง ด้วยการให้สัมภาษณ์ลงหนังสือพิมพ์ กลุ่มศาสนา โดยเฉพาะกลุ่มผู้นำมุสลิมในชุมชนชาวมุสลิมต่างก็ให้การสนับสนุนกลุ่มรวมพลัง และองค์กรอาชีพต่างๆ เช่น สภาก่อการลูกจ้างสมาพันธ์แรงงานแห่งประเทศไทย สภาก่อการลูกจ้าง สภาแรงงานแห่งประเทศไทยและกลุ่มบุคคลต่างๆ ต่างก็ให้การสนับสนุน พล.ต.จำลอง โดยคำแถลงหรือการโฆษณาผ่านหนังสือพิมพ์ นอกจากหนังสือพิมพ์แล้ว รายการวิทยุที่ชาวบ้านนิยมฟังกันอย่างรายการของ สมหญิง ยิ่งยศ ก็สนับสนุน พล.ต.จำลอง มาโดยตลอดและกระทำมาตั้งแต่ต้น⁴² หรือการที่กลุ่มรวมพลังมีแนวทางปฏิบัติใดที่ดี (เช่น ในการปราศรัยหาเสียงของพรรคการเมืองอื่นเมื่อเลิกแล้วมักปล่อยให้มิชชะตักค้างอยู่เกือบจนกลาง เพราะฉะนั้นทางกลุ่มรวมพลังเมื่อไปปราศรัยหาเสียง จึงควรจัดให้มีอาสาสมัครทำความสะอาดให้เรียบร้อย ซึ่งทางกลุ่มรวมพลังก็ปฏิบัติตามตั้งแต่การปราศรัยครั้งแรก) สื่อมวลชนก็ช่วยนำไปกระจายข่าวเป็นการประชาสัมพันธ์ให้อีกด้วย⁴³ ความช่วยเหลือที่ พล.ต.จำลอง ได้รับจากสื่อมวลชนและคณะบุคคลต่างๆ นั้นมาจากแรงศรัทธาและความหวังที่มีต่อตัว พล.ต.จำลอง นั่นเอง สถานการณ์ที่ได้เปรียบของ พล.ต.จำลอง นี้จัดได้ว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากที่สุดประการหนึ่งในการทำให้ พล.ต.จำลอง ได้รับชัยชนะ⁴⁴

4.3.สถานการณ์อีกด้านหนึ่งคือ ความช่วยเหลือที่มาจากความต้องการไม่ให้คู่แข่งของ พล.ต.จำลอง คือพรรคประชากรไทยและโดยเฉพาะอย่างยิ่งพรรคประชาธิปัตย์เจริญเติบโตทางการเมืองขึ้นใน กรุงเทพฯ นี่คือการช่วยเหลือที่ พล.ต.จำลอง ได้รับจากพรรคการเมืองอื่นๆ ที่ไม่ได้ส่งคนลงสมัครชิงตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กรุงเทพมหานคร ด้วย เช่น พรรคกิจสังคม พรรคชาติไทย พรรคก้าวหน้า พรรคพลังใหม่ เหล่านี้เป็นพรรคการเมืองที่ไม่ต้องการให้พรรคการเมืองอย่างประชาธิปัตย์ยึดครอง กรุงเทพฯ ไป⁴⁵ พรรคการเมืองเหล่านี้มองว่าการเติบโตอย่างมากของพรรคประชาธิปัตย์ใน กรุงเทพฯ จะเป็นผลร้ายต่อพรรคการเมืองของตนในอนาคตคือ ถ้าพรรคประชาธิปัตย์สามารถชนะการเลือกตั้งในตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม. ในปี 2528 ไปได้ การเลือกตั้งทั่วไปในปี 2531 ก็เกรงว่า ผู้ว่าฯ กทม. จากพรรคประชาธิปัตย์จะลำเอียงเข้าข้างพรรคตนเอง ซึ่งจะส่งผลให้การปราศรัยหาเสียงของพรรคการเมืองอื่นๆ ใน กรุงเทพฯ เป็นไปด้วยความยากลำบาก

⁴² สมบัติ จันทรวงศ์, วิวัฒนาการและแนวโน้มของพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีพรรคพลังธรรม, หน้า 24.

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24-25.

หรือถ้าพรรคประชากรไทยและพรรคประชาธิปัตย์สามารถเกิดและเติบโตจนสามารถหยั่งรากลึกในกรุงเทพฯ ได้อาจจะเติบโตในเขต กรุงเทพฯ ได้ยาก พรรคการเมืองเหล่านี้จึงไม่ยากให้พรรคประชากรไทยและพรรคประชาธิปัตย์ชนะการเลือกตั้งในครั้งนี้

4.4.สถานการณ์ที่ทางกองทัพไม่ต้องการให้พรรคประชาธิปัตย์เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยสังเกตได้จากรายการวิทยุของกองทัพบกใน 2-3 วันสุดท้ายก่อนวันเลือกตั้งได้มีบทความออกมาโจมตีพรรคการเมืองอย่างรุนแรง⁴⁶ ท่าทีของผู้นำกองทัพและกองทัพที่พุ่งเป้าเข้าไปใส่พรรคประชาธิปัตย์โดยตรงก็เนื่องจาก กองทัพวิเคราะห์และสรุปว่าพรรคประชาธิปัตย์มักจะแสดงท่าทีเป็นปฏิปักษ์กับฝ่ายทหารอยู่เสมอ ความจริงฝ่ายทหารได้ขัดขวางพรรคประชาธิปัตย์ตั้งแต่การเลือกตั้งซ่อม ส.ส. กทม.เขต 2 และทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นในการเลือกตั้งผู้ว่าฯ กรุงเทพฯ⁴⁷

4.5.สถานการณ์ทางการเมืองในต่างประเทศ ในประเทศไต้หวันได้เกิดข่าวฉาวโฉ่เกี่ยวกับสถาบันการเงิน “สหกรณ์สินเชื่อเทนครดิต” (Tenth Credit Cooperation) ของนครไทเป เป็นธุรกิจการเงินใหญ่เป็นอันดับ 2 ของไต้หวัน มีบริษัทในเครือมากกว่า 100 บริษัท โดยเฉพาะประธานของ “เทนครดิต” คือ นายไช่เจินโจว ซึ่งมีตำแหน่งเป็น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอยู่ด้วย เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในเดือนกุมภาพันธ์ 2528 กระทรวงการคลังได้มีคำสั่งให้ “เทนครดิต” ยุติการดำเนินงาน 3 วัน เพราะพบว่ามีกรกระทำผิดกฎหมายอย่างรุนแรง เช่น ปลอมกู้ในอัตรากว่า 50% ให้กับกิจการของผู้ดำเนินการเอง โดยแอบใช้ชื่อพนักงานในกลุ่มบริษัทเข้ามาฝากเพื่อขอกู้และบัญชีไม่ตรงกับความเป็นจริง ต่อมารัฐมนตรีคลังจึงได้มีคำสั่งระงับการกู้เงินอย่างกะทันหันและให้ธนาคารกลางเข้าควบคุมทันที เหตุการณ์ครั้งนี้ยังความตื่นตระหนกแก่สมาชิกและประชาชนโดยทั่วไปต่างชิงกันไปถอนเงินกันใหญ่ ขณะเดียวกันธุรกิจทั้งหมดที่เกี่ยวกับนายไช่ ก็เกิดความปั่นป่วน มีเช็คค้างมากมาย โดยเฉพาะกลุ่มค้าแร่พลาสติกซึ่งการเงินของบริษัทได้อาศัยอิทธิพลของนายไช่ในสหกรณ์เทนครดิตค้ำอยู่ ภายหลังจากนายไช่ถูกควบคุมตัวจึงพบว่าหนี้สินของกลุ่มค้าแร่พลาสติกมีถึง 13,000 ล้านดอลลาร์ไต้หวัน ในนั้นนอกจากส่วนที่กู้จากสหกรณ์ 7 พันล้านเหรียญแล้ว ที่เหลืออีก 4 พันล้านเหรียญเป็นเงินสะสมของพนักงาน อีก 2 พันล้าน⁴⁸

⁴⁶ สมบัติ จันทรวงศ์, วัฒนการและแนวโน้มของพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีพรรคพลังธรรม, หน้า 25.

⁴⁷ รายงาน , “ ระวัง ! ยุทธการสะอูดเงาของ “มหาจำลอง” , ” มติชนสุดสัปดาห์ 8 , ฉบับที่ 2822 (6/273) (24 พฤศจิกายน 2528) : 13.

⁴⁸ วิภา อุตมฉันทน์ , “ ไต้หวัน , ” ใน เอเชียรายปี . อภิญา รัตนมงคลมาส , บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2529) , หน้า 44.

มาจากกองทุนธนาคาร ด้วยเหตุนี้หนี้สินทั้งหมดจึงผูกพันกับประชานิยมบ้าง บางคนต้องกลายเป็นเจ้าหนี้ที่หนี้สูญ บางคนก็ต้องกลายเป็นลูกหนี้โดยไม่รู้ตัว เพราะถูกแอบอ้างชื่อไปกู้เงิน บางคนต้องตกงานเพราะกิจการล้ม ผู้คนเหล่านี้ได้เดินขบวนเรียกร้องขอความเป็นธรรมหลายครั้ง โดยไม่แยแสต่อกฎหมายอันเข้มงวดของรัฐบาลได้หวั่น หลังจากเหตุการณ์นี้มีรัฐมนตรี 2 คน ขอลาออกคือรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐกิจและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง⁴⁹

กรณีเพนซ์เคเรตินับได้ว่าเป็นอาชญากรรมทางเศรษฐกิจที่ร้ายแรงเป็นประวัติการณ์ของไต้หวัน ได้สะท้อนให้เห็นการสมคบกันระหว่างนักธุรกิจใหญ่กับอิทธิพลทางการเมือง เพราะแท้ที่จริงแล้วปัญหาของสหกรณ์แห่งนี้ได้มีการตรวจพบกันแล้วตั้งแต่ ปี 2522 แล้วแต่ไม่ได้รับการแก้ไข หนังสือพิมพ์ของพรรคการเมืองฝ่ายค้านก็เปิดโปงพฤติกรรมของนายไช่ที่เลี้ยงดูผู้มีอำนาจต่างๆ อยู่เสมอ แต่ต่อมานายไช่ ก็ยังได้รับการเสนอชื่อโดยพรรคก๊กมินตั๋งเข้าชิงตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนิติบัญญัติ⁵⁰

สถานการณ์ทางการเมืองของประเทศไต้หวันที่เกิดจากการ โกงกินของนักธุรกิจการเมืองของพรรคร่วมรัฐบาล จนก่อให้เกิดปัญหาที่รุนแรงตามมามากมายในไต้หวัน ประชาชนจำนวนมากต้องพลอยเดือดร้อนไปด้วยการกระทำที่คอร์รัปชันของนักการเมือง ส่งผลให้ประชาชนในไต้หวันเองเกิดความรังเกียจนักการเมืองประเภทนี้ และสำหรับบ้านเราทางประเทศไทย เมื่อได้รับทราบข่าวสารจากทางประเทศไต้หวัน บวกกับการที่ประชาชนชาวไทยจำนวนมากไม่น้อยที่ได้พบเห็นภาพนักการเมืองไทยเองมีการทุจริตคอร์รัปชัน ชื่อเสียงการเลือกตั้งอย่างมากมาย จึงเกิดความเอือมระอา กับสภาพการณ์ที่นักการเมืองและข้าราชการมีแต่การทุจริตโกงกินกันอย่างไม่มีที่สิ้นสุด จึงมีความต้องการที่จะได้นักการเมืองที่ซื่อสัตย์สุจริตไม่โกงกินมาบริหารประเทศบ้าง เพื่อว่าปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันของข้าราชการและนักการเมืองจะลดน้อยลงไป ซึ่ง พล.ต.จำลอง และกลุ่มรวมพลังก็สามารถสนองตอบความต้องการในส่วนนี้ของคนในสังคมได้เป็นอย่างดี ด้วยการเสนอภาพลักษณ์ของ พล.ต.จำลอง เป็นบุคคลซื่อสัตย์สุจริต 8 ไม่คดโกง จึงได้รับเลือกตั้งจากประชาชน จนทำให้ พล.ต.จำลอง และกลุ่มรวมพลังสามารถเกิดและรุ่งเรืองจากการเลือกตั้งผู้ว่าฯ กรุงเทพมหานคร ในครั้งแรกได้

⁴⁹ วิภา อุตมพันธ์, “ไต้หวัน,” ใน เอเชียรายปี 2529/1986 . อภิญา รัตนมงคลมาส , บรรณาธิการ , หน้า 45.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน .

สถานการณ์หรือบริบททั้งหลายที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมดประกอบรวมกันกลายเป็นสถานการณ์ที่เอื้อต่อการกำเนิดและรุ่งเรืองของกลุ่มรวมพลังได้เป็นอย่างดี เพราะ พล.ต.จำลอง และกลุ่มรวมพลังได้เสนอทางเลือกที่แตกต่างจากกลุ่มและพรรคการเมืองอื่นๆ ในขณะนั้น โดยมิได้เน้นการเสนอทางเลือกในด้านนโยบายให้กับประชาชน แต่เสนอทางเลือกในแง่ที่เป็นนามธรรมคือ กลุ่มหรือพรรคการเมืองและนักการเมืองที่ซื่อสัตย์สุจริต ไม่โกงกิน และปฏิบัติธรรมให้มาเป็นนักการเมืองบริหารราชการ กรุงเทพฯ ให้กับประชาชน ซึ่งสถานการณ์ในสังคมเองประชาชนก็ได้รับทราบข่าวสารการโกงกินของข้าราชการนักการเมืองทั้งของประเทศไทยเองและต่างประเทศ จนประชาชนในสังคมเกิดความเอือมระอาและเบื่อหน่ายกับสถานการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในขณะนั้น พล.ต.จำลอง และกลุ่มรวมพลังก็อาศัยบริบทเหล่านี้เองเสนอทางเลือก ซึ่งกำลังเป็นที่ต้องการของคนในสังคมขึ้นมา และได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มบุคคลหลายๆ ฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นพรรคการเมือง กลุ่มองค์กรต่างๆ และสื่อมวลชนทั้งหลาย ที่ให้การสนับสนุน พล.ต.จำลอง และกลุ่มรวมพลังเป็นอย่างมาก จนสามารถกำเนิดและเติบโตในเขต กรุงเทพฯ

การเลือกตั้งทั่วไปเมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2531

หลังจากที่ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง และกลุ่มรวมพลังได้รับชัยชนะจากการเลือกตั้งผู้ว่าราชการ กรุงเทพฯ ในวันที่ 14 พฤศจิกายน 2528 ทาง พล.ต.จำลอง และกลุ่มรวมพลังได้เข้าบริหารราชการกรุงเทพมหานคร เรื่อยมาจนปี พ.ศ.2531 ภายหลังจากที่มีพระราชกฤษฎีกายุบสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 29 เมษายน พ.ศ.2531 พร้อมกำหนดให้มีการเลือกตั้ง ในวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ.2531 พล.ต.จำลอง และกลุ่มรวมพลังได้ร่วมกันจัดตั้ง “พรรคพลังธรรม” ขึ้น⁵¹

จากกลุ่มรวมพลังถึงพรรคพลังธรรม

จากสายตาของคนภายนอก การเกิดของพรรคพลังธรรมก็คือวิวัฒนาการตามลำดับขั้นของ “กลุ่มรวมพลัง” ที่เจริญเติบโตจากกลุ่มการเมืองท้องถิ่นมาเป็นพรรคการเมืองระดับชาติ แต่จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นจะเห็นได้ว่ากลุ่มรวมพลังนั้นแท้จริงแล้ว ประกอบไปด้วย กลุ่มสำคัญๆ มากกว่า 3 ขึ้นไป บทบาทของกลุ่มเหล่านี้ก็ย่อมจะแตกต่างกันออกไปด้วย หลังจากที่มีการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ได้ผ่านพ้นไปแล้ว กลุ่มต่างๆ ได้แสดงลักษณะเฉพาะตัวออกมาเด่นชัดอย่างน้อยที่สุดก็ในระหว่างกลุ่มย่อยด้วยตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากที่ พล.ต.จำลอง ได้คัดเลือก

⁵¹ อุดร ขอมเจริญ, “ความคิดทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง” , หน้า 71.

และเชื้อเชิญบุคคลชั้นนำบางคนของกลุ่มชาติธรรมจากสันตือโสภ กลุ่มยังเติร์ก และกลุ่มอื่นๆ เข้าไปร่วมงานด้วยในฐานะคณะผู้บริหารราชการกรุงเทพมหานคร สำหรับความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางดำเนินการทางการเมืองในระดับชาตินั้น กลุ่มรวมพลังมีความเห็นพ้องกันว่าควรจัดตั้งเป็นกลุ่มการเมืองอย่างน้อย 1 ปี ก่อนการตั้งพรรคอย่างแท้จริงเสียด้วยซ้ำ แต่เห็นว่าควรเตรียมตัวและคอยจังหวะที่เหมาะสมไปก่อน ซึ่งเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ทางการเมืองในระดับชาติขึ้นเป็นระยะช่วงก่อนการยุบสภาในเดือนเมษายน พ.ศ.2531 ก็ปรากฏว่าได้มีกลุ่มย่อยที่มาจาก ส.ก.บางเขตได้ขึงเคลื่อนไหวให้กลุ่มรวมพลังประกาศตั้งพรรคการเมืองเพื่อรณรงค์ในระดับชาติ⁵²

อย่างไรก็ตามในการเคลื่อนไหวครั้งนั้น กลุ่มย่อยในกลุ่มรวมพลังอื่นๆ ไม่เห็นด้วยคือ เห็นว่ายังเร็วเกินไปที่จะจัดตั้งพรรคการเมือง และมองว่าการเคลื่อนไหวของกลุ่มดังกล่าวเป็นความพยายามที่จะสร้างชื่อเสียงทางการเมืองให้แก่กลุ่มของตนเองมากกว่าอย่างอื่น แม้ตัว พล.ต.จำลอง เองก็เห็นว่า “ยังไม่จำเป็น” แต่กลุ่มย่อยในกลุ่มรวมพลังที่เป็นผู้ผลักดันเรื่องการจัดตั้งพรรคในครั้งนั้นก็ไม่วิตติความพยายาม หากได้มีการจัดเตรียมและเตรียมพร้อมสำหรับสถานการณ์ที่จะมีการจัดตั้งพรรคได้ในทันที พล.ต.จำลอง เห็นด้วย เว้นแต่เรื่องจำนวนสมาชิกในการก่อตั้งพรรคตามข้อบังคับของกฎหมายพรรคการเมือง ซึ่งในขณะนั้นเมื่อไม่ได้รับความร่วมมือจากกลุ่มชาติธรรมที่มีเครือข่ายทั่วประเทศก็กระทำไปไม่ได้ยาก จนแม้เมื่อมีการประกาศยุบสภาในวันที่ 29 เมษายน พ.ศ.2531 (พร้อมกำหนดวันเลือกตั้ง เป็นวันที่ 24 กรกฎาคม) ก็ยังไม่ได้คิดกันไปที่ไกลถึงขนาดที่ว่า กลุ่มรวมพลังจะกลายเป็นพรรคการเมือง เพียงแต่มีข่าวว่ากลุ่มรวมพลังจะส่งผู้สมัครรับเลือกตั้ง โดยกระจายกันไปสมัครในนามของพรรคต่างๆ เท่านั้น แต่ถัดจากนั้นอีกไม่กี่วัน คือวันที่ 2 พฤษภาคม ก็ได้มีการยื่นขอจดทะเบียน “พรรคพลังธรรม” ขึ้น⁵³

การก่อตั้งพรรค

ก่อนจะมีการเลือกตั้ง ส.ส. ในวันที่ 24 กรกฎาคม 2531 ได้มีความแตกแยกกันอย่างรุนแรงระหว่าง สมาชิกของพรรคร่วมรัฐบาลบางพรรค จนเป็นเหตุให้รัฐมนตรีไควต้าของพรรคประชาธิปัตย์ยื่นใบลาออกจากตำแหน่ง ทำให้เสถียรภาพของรัฐบาลไม่ดีเท่าที่ควร รัฐบาลภายใต้การนำของ พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ จึงตัดสินใจยุบสภาเมื่อวันที่ 29 เมษายน พ.ศ.2531

⁵² สมบัติ จันทรวงศ์, วิวัฒนาการและแนวโน้มของพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีพรรคพลังธรรม, หน้า 26-27.

⁵³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

และกำหนดให้มีการเลือกตั้งในวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ.2531 พล.ต.จำลอง และคณะอันประกอบด้วย⁵⁴

- 1) นางศิริลักษณ์ ศรีเมือง
- 2) นางเครือวัลย์ สมณะ
- 3) นาวาอากาศเอกเล็ก มหามนต์
- 4) นายประเสริฐ นาสัมพันธ์
- 5) นายจิตพงษ์ ไชยวสุ
- 6) นางระวีวรรณ สมพงษ์
- 7) นางประเยาว์ ศักดิ์ศรี
- 8) พันเอกสุวรรณ ศักดิ์ศรี
- 9) นายเสรี พัฒนพันธ์ชัย
- 10) นางสมพร พัฒนพันธ์ชัย
- 11) นางสุจิตรา สุวรรณสุขโรจน์
- 12) นายประธาน รุ่งทรานนท์
- 13) นางกัญญา ธารานัติ
- 14) นางลัดดา มาลากุล ณ อยุธยา
- 15) นางมาลี เสนจันทร์ดิไชย
- 16) นายสุเทพ อรรถากร
- 17) นางกัลยา บำรุงผล

รวม 18 คน เป็นคณะผู้ร่วมก่อตั้งพรรคการเมือง และได้ยื่นเรื่องต่อนายทะเบียนพรรคการเมือง ขอจดทะเบียนจัดตั้ง “พรรคพลังธรรม” หลังจากนั้นคณะผู้ก่อตั้งพรรคก็ได้เชิญชวนให้ประชาชนไปสมัครเป็นสมาชิกจนถึงวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ.2531 นายทะเบียนพรรคการเมือง กระทรวงมหาดไทยได้ประกาศรับการจดทะเบียนพรรคพลังธรรม โดยมีสำนักงานใหญ่พรรค ตั้งอยู่เลขที่ 5 พหลโยธิน แขวงสามเสนใน เขตพญาไท กรุงเทพฯ 10400 โทรศัพท์ 278-4163⁵⁵

⁵⁴ สยาม วัฒนะมงคลรักษ์, “อุดมการณ์กับการเปลี่ยนแปลงของพรรคพลังธรรม”, หน้า 46.

⁵⁵ ธนวัฒน์ ไพรอังกูร, “การคัดเลือกตัวบุคคลเป็นรัฐมนตรีของพรรคพลังธรรม : ศึกษาเฉพาะกรณีวันที่ 13 ก.ย.35 และวันที่ 2 ก.ค.38” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตสาขาวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 79.

แต่สำหรับการเตรียมการเลือกตั้งทั่วไปในวันที่ 24 กรกฎาคมนี้ พรรคได้ย้ายที่ทำการพรรคไปอยู่ เลขที่ 22 สีแยก อ.ส.ม.ท. ถนนรัชดาภิเษก แขวงดินแดง เขตห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร 10310 โทรศัพท์ 246-7496-9⁵⁶

รูปเครื่องหมายพรรคพลังธรรม

พรรคพลังธรรมมีอักษรย่อภาษาไทยว่า “พพธ” มีชื่อเป็นภาษาอังกฤษว่า Palangdharma Party มีอักษรย่อภาษาอังกฤษว่า “PDP”

เครื่องหมายของพรรคมีลักษณะเป็นรูปมือพนมอยู่ภายในกรอบทรงดอกบัวตูมสีขาว ช่องว่างระหว่างมือพนมและกรอบเป็นพื้นสีน้ำเงินเข้ม รูปแขนสองข้างพร้อมกำมือแน่น ภายใต้กรอบทรงดอกบัว เป็นชื่อพรรคภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ซึ่งมีความหมายดังนี้

มือพนมสีขาวหมายถึง ความบริสุทธิ์ของคุณธรรมที่จะกำจุนสังคมและความเคารพในกฎเกณฑ์ของสังคม

รูปแขนมือกำแน่นสีฟ้าเข้มหมายถึง การรวมพลังด้วยความสามัคคี

ทรงสี่เหลี่ยมดอกบัวตูมหมายถึง ศาสนา

รวมกันแล้วหมายถึง การรวมพลังเพื่อสร้างสรรค์สังคมให้อยู่ภายใต้กรอบของคุณธรรมและความสามัคคี

สีประจำพรรคคือ สีน้ำเงินและสีขาว สีขาวหมายถึง ศาสนาและคุณธรรม สีฟ้าเข้มหมายถึง สันติภาพ⁵⁷

⁵⁶ ชัยวัฒน์ ชื่นโกสุม , “การสร้างและรักษาสถานะคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมในเขต กทม. ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2536) , หน้า 54-55.

⁵⁷ อุดร ขอมเจริญ , “ความคิดทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง” , หน้า 98.

วัตถุประสงค์ของการก่อตั้งพรรค

วัตถุประสงค์สำคัญของการก่อตั้งพรรคพลังธรรมคือ การสร้าง “ การเมืองที่มีคุณธรรม” ให้เกิดขึ้นกับนักการเมืองและพรรคการเมือง เพราะว่าสถานการณ์ทางการเมืองในขณะนั้นได้เกิดสภาวะวิกฤตศรัทธา (crisis) ต่อนักการเมืองเป็นอย่างมาก เนื่องจากความขัดแย้งกันใน เรื่อง ผลประโยชน์ (interest) ของกลุ่มและพรรคพวก จนทำให้รัฐบาลทนไม่ได้จำเป็นต้องยุบสภาผู้แทนราษฎรและจัดให้มีการเลือกตั้งขึ้นมาใหม่⁵⁸

เมื่อพิจารณาว่าการตัดสินใจตั้งพรรคพลังธรรมเป็นไปอย่างรวดเร็วขนาดที่บุคคลชั้นนำที่เป็นฆราวาสในกลุ่มสันติอโศกเองบางคน ก็ยังไม่ได้รู้ล่วงหน้าเลย อีกทั้งรายชื่อผู้ก่อตั้งพรรค 18 คน ก็เป็นคู่สามีภรรยาถึง 3 คู่ และเป็นผู้มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดนนทบุรีถึง 8 ท่าน ก็คงจะพอสันนิษฐานได้ว่า ความคิดเรื่องการจัดตั้งพรรคพลังธรรม นั้นคงจะมาจากการตัดสินใจของตัว พล.ต.จำลองเอง เป็นสำคัญและก็จะเกิดจากความรู้สึกอันเนื่องมาจากสถานการณ์ทางการเมืองในขณะนั้นได้เกิดความจำเป็นอันรีบด่วนขึ้นแล้ว อย่างไรก็ตามในการจัดตั้งพรรคพลังธรรมนี้ได้กระทำกันอย่างรีบเร่งพอสมควร และถ้าหากว่าจะมีการหนุ่่นก็จะมาจากกลุ่มย่อยในกลุ่มรวมพลังไม่ครบทุกกลุ่ม⁵⁹

ทางการเสนอภาพของพรรคต่อสาธารณชนนั้นเห็นได้ชัดว่าการประกาศจัดตั้งพรรคพลังธรรมพร้อมกับกฎเกณฑ์ว่าผู้ที่เข้าร่วมกับพรรค⁶⁰ และการดำเนินการทางการเมืองจะต้องยึดมั่นในสัญญาประชาคม 4 ข้อของพรรคที่ว่า⁶¹

- 1.หวังและรับเฉพาะสิ่งที่พึงได้โดยความชอบธรรมเท่านั้น
- 2.ไม่ซื้อเสียง ไม่แจกสิ่งของเพื่อแลกคะแนนเสียง

⁵⁷ อุดร ขอมเจริญ, “ความคิดทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง”, หน้า 98.

⁵⁸ ธนวัฒน์ ไพรอังกูร การคัดเลือกตัวบุคคลเป็นรัฐมนตรีของพรรคพลังธรรม : ศึกษาเฉพาะกรณีวันที่ 13 ก.ย. 35 และวันที่ 2 ก.ค. 38”, หน้า 75.

⁵⁹ สมบัติ จันทรวงศ์, วิวัฒนาการและแนวโน้มของพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีพรรคพลังธรรม, หน้า 27-28.

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน .

⁶¹ อุดร ขอมเจริญ, “ความคิดทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง”, หน้า 73.

3. ไม่หวังและแย่งกันเป็นใหญ่

4. ไม่โกหก โป้ปดมดเท็จ จ้างจาบหยาบซ้ำ ใส่ร้ายป้ายสีใคร⁶²

เป็นความพยายามโดยฝ่าย พล.ต.จำลอง ที่จะสร้างความชอบธรรมให้แก่พรรคพลังธรรม ในลักษณะเดียวกันกับที่ พล.ต.จำลอง และกลุ่มรวมพลังประสบความสำเร็จมาแล้ว ในการเลือกตั้งตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม. นั่นคือการวาดภาพพรรคพลังธรรมด้วยรูปลักษณ์ใหม่ที่ตรงกันข้ามกับแบบปฏิบัติของพรรคการเมืองอื่นๆ ทั้งหมด การประกาศจุดยืนว่าพรรคพลังธรรมนั้น คุณภาพมากกว่าปริมาณ ได้รับการขนานรับเป็นอย่างดีจากสื่อมวลชน ซึ่งช่วยกันประโคมข่าว⁶³

ภายในกลุ่มย่อยของกลุ่มรวมพลังเดิมคือ กลุ่มของชาวโศก ในตอนแรกเริ่มพระโพธิรักษ์ได้ให้คำปรึกษาว่ายังไม่สมควรจัดตั้งเป็นพรรคการเมือง แต่เมื่อได้มีการจัดตั้งขึ้นแล้ว ก็เห็นว่าพรรคพลังธรรมยังคงน่าจะเป็นทางเลือกที่ดีที่สุด โดยพระโพธิรักษ์ย้ำว่าศาสนากับการเมืองนั้นแยกออกจากกันไม่ได้ และเรียกร้องให้ชาวโศกเข้าทำงานการเมือง โดยการช่วยเหลือ พล.ต.จำลอง อันที่จริงการจดทะเบียนพรรคพลังธรรมเมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม ซึ่งกระทำพร้อมๆ กับการแจ้งรายชื่อสมาชิกพรรคทั้งหมด 10,310 คน (แบ่งเป็นภาคกลาง 11 จังหวัด 7,020 คน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 9 จังหวัด 907 คน ภาคใต้ 5 จังหวัด 515 คน และจังหวัดอื่นๆ 1,491 คน) นั้นกระทำได้สำเร็จเกินที่กฎหมายเรียกร้อง ส่วนหนึ่งก็โดยอาศัยความร่วมมือของญาติธรรมชาวโศก นอกจากนี้เครื่องมือและอุปกรณ์ต่างๆ ของชาวโศกก็มีส่วนสำคัญที่ช่วยให้พรรคพลังธรรมสามารถดำเนินงานในตอนแรกๆ ได้อย่างไม่ลำบากนัก อย่างไรก็ตาม “การเมือง” ที่พระโพธิรักษ์พูดถึงนั้นจะไม่ตรงกันเสียทีเดียวกับความหมายของการเมืองตามความเข้าใจของบุคคลทั่วไป เพราะมีการคิดแต่ว่าน่าจะมีการเสนอคำสอนทางศาสนาที่ลงถึงการเมืองบ้าง แต่ในที่สุดแล้วคำพูดเช่นนั้นก็กลายเป็นช่องทางที่พรรคพลังธรรมจะถูกโจมตี ในภายหลังว่าถูกครอบงำโดยสันติโศก และการโจมตีกรณีสันติโศกว่าเป็นสำนักเถื่อนก็จะถูกโยนให้นำมาเกี่ยวข้องกับกรณีของพรรคพลังธรรมด้วย แม้เมื่อทางสันติโศกเองได้รู้สึกแล้วว่าสังคมไทยรับไม่ได้ที่จะให้ศาสนากับการเมืองเป็นเรื่องเดียวกัน และประสงค์จะยุติบทบาททางการเมืองของตนอย่างสิ้นเชิงก็ตาม เพราะฉะนั้นแม้ว่าในระยะแรกเริ่ม ภาพพจน์ของพรรคพลังธรรมจะเด่นไปในทางด้านบวกสำหรับสาธารณชน⁶⁴

⁶² อุดร ขอมเจริญ, “ความคิดทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง”, หน้า 73.

⁶³ สมบัติ จันทร์วงศ์, วิวัฒนาการและแนวโน้มของพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีพรรคพลังธรรม, หน้า 28-29.

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 31-32.

อันเนื่องมาจากการมีส่วนร่วมตัวของ พล.ต.จำลอง แต่เชื้อของภาพลบที่จะเกิดขึ้นตามมาในภายหลังอันเนื่องมาจากสถานการณ์และลักษณะส่วนตัวของ พล.ต.จำลอง ก็ได้ก่อเกิดขึ้นแล้วเช่นกัน⁶⁵

สำหรับการดำเนินงานของพรรคนั้น โดยเหตุที่การเลือกตั้งถูกกำหนดให้มีขึ้นในวันที่ 24 กรกฎาคม ส่วนการเปิดรับสมัครเลือกตั้งของกระทรวงมหาดไทย กำหนดไว้ระหว่างวันที่ 20 ถึงวันที่ 24 มิถุนายน ซึ่งหมายความว่า การหาเสียงเลือกตั้ง (พร้อมกับหมายเลขสมัครรับเลือกตั้งที่แน่นอน) ถูกจำกัดลงแค่ช่วงระยะเวลาที่เหลือประมาณ 1 เดือน ระหว่าง 20 - 24 มิถุนายน ถึง 24 กรกฎาคม ทำให้พรรคการเมืองทุกพรรคมีความจำเป็นอย่างรีบด่วนที่จะต้องหาตัวผู้สมัคร ที่แน่นอนของพรรค เพื่อจะได้เริ่มลงมือหาเสียงไปก่อนได้ทันก่อนวันเปิดรับสมัครอย่างเป็นทางการ ในกรณีของพรรคการเมืองใหม่ที่ประกาศเน้นคุณภาพของผู้สมัครอย่างพรรคพลังธรรม นี้หมายถึงว่าจะให้ทุกอย่างทันการ กระบวนการคัดเลือกตัวผู้สมัครจำเป็นที่จะต้องเริ่มต้นขึ้นทันทีที่ประกาศจัดตั้งพรรคด้วยซ้ำ และขั้นตอนการคัดเลือกตัวผู้สมัครจะต้องไม่ใช่เวลานานจนเกินไป แต่ในทางปฏิบัติแล้วปรากฏว่าการคัดเลือกตัวผู้สมัครของพรรคพลังธรรม เป็นไปอย่างค่อนข้างฉุนเฉียว เพราะมีการแสดงความจำนงจากบุคคลที่ประสงค์จะลงสมัครในนามของพรรคพลังธรรมเข้ามามาก โดยเฉพาะในเขตกรุงเทพมหานคร เนื่องจาก “ดูแล้วมันคงไม่ ต้องใช้เงินมาก อาศัยชื่อเสียงพรรค ชื่อเสียงหัวหน้า”⁶⁶ ประกอบกับกลุ่มย่อยภายในพรรคคือ กลุ่มสันติอโศกที่ได้รับการฝึกฝนอบรมให้เชื่อว่าการที่ญาติธรรมชาว โศกจะลงสมัครรับเลือกตั้ง เป็นการปฏิบัติธรรมอย่างหนึ่ง โดยไม่ต้องคำนึงถึงผลลัพธ์ว่าจะได้รับเลือกตั้งหรือไม่ ทำให้มีญาติธรรมจะลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้มีจำนวนผู้สมัครจากพรรคพลังธรรมมากกว่าที่คาดคะเนไว้ แต่สิ่งนี้ก็สร้างปัญหาให้กับภาพพจน์ของพรรคพลังธรรมเช่นเดียวกัน เพราะทำให้ภาพของพรรคพลังธรรมซึ่งเป็นพรรคเกิดใหม่ กลายเป็นพรรคที่ส่งผู้สมัครรวมทั่วประเทศ สูงสุดถึง 319 คน โดยเป็นผู้สมัครที่เป็นญาติธรรมชาว โศกจำนวน 164 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 51.41 ของผู้สมัครรับเลือกตั้งทั้งหมดของพรรค ซึ่งการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ.2531 สามารถแยกผู้สมัครตามภาคได้ดังนี้คือ⁶⁷

⁶⁵ สมบัติ จันทรวงศ์, วิวัฒนาการและแนวโน้มของพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีพรรคพลังธรรม , หน้า 32.

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน.

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน , หน้า 40-41.

กรุงเทพฯ 37 คน ภาคกลาง 76 คน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 119 คน
ภาคใต้ 41 คน ภาคเหนือ 46 คน **รวมทั้งสิ้น 319 คน⁶⁸**

โดย พล.ต.จำลอง ศรีเมือง หัวหน้าพรรคไม่ได้ลงสมัครรับเลือกตั้งด้วย ผลการเลือกตั้งปรากฏว่าพรรคพลังธรรมได้รับเลือกแยกเป็น กรุงเทพมหานคร 10 คน ภาคกลาง 3 คน ภาคใต้ 1 คน ส่วนภาคตะวันออกเฉียงเหนือไม่ได้รับเลือกตั้ง รวมทั้งสิ้น 14 คน (จากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั่วประเทศจำนวน 357 คน)⁶⁹

ตาราง 1 แสดงรายชื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรพรรคพลังธรรมที่ได้รับการเลือกตั้ง เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ.2531

เขตที่	จังหวัด	ชื่อผู้ได้รับเลือกตั้ง	คะแนนรวม
2	กรุงเทพมหานคร	นายสุเทพ วงศ์กำแหง	28,261
3	กรุงเทพมหานคร	นายทินวัฒน์ มฤคพิทักษ์	20,204
5	กรุงเทพมหานคร	นายอุดมศิลป์ ศรีแสงนาม	30,453
5	กรุงเทพมหานคร	นายอาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา	28,435
6	กรุงเทพมหานคร	นายประพันธ์ หุตะสิงห์	25,088
7	กรุงเทพมหานคร	นายธำรงค์ แสงสุริยจันทร์	42,769
8	กรุงเทพมหานคร	พล.ร.อ.ศิริ ศิริรัมย์	28,063
8	กรุงเทพมหานคร	นายพีระพงษ์ ถนอมพงศ์พันธ์	27,187
11	กรุงเทพมหานคร	นายวิลาส จันทรพิทักษ์	35,174
12	กรุงเทพมหานคร	นายสมุท มงคลกิตติ	33,789
1	กาญจนบุรี	นายพินิจ จันท์สมบูรณ์	33,627
1	สิงห์บุรี	พ.อ.นุศลศักดิ์ โพธิเจริญ	39,281
1	สุราษฎร์ธานี	นายโกเมศ ขวัญเมือง	46,903
1	อุทัยธานี	นายไพโรจน์ ทุ้งทอง	62,628

ที่มา : กองการเลือกตั้ง กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

⁶⁸ สมบัติ จันทรวงศ์, วิวัฒนาการและแนวโน้มของพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีพรรคพลังธรรม , หน้า 40-41.

⁶⁹ ชัยวัฒน์ ชื่นโกสุม , “การสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมในเขต กทม. ” หน้า

พรรคพลังธรรมภายใต้การนำของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ได้รับเลือกตั้งทั่วประเทศจำนวน 14 คน ซึ่งเป็น ส.ส. ใน กรุงเทพฯ ถึง 10 คน แสดงให้เห็นว่าฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมที่สำคัญอยู่ที่กรุงเทพมหานคร ซึ่งพรรคพลังธรรมที่เกิดขึ้นมาได้แยกตนจากพรรคการเมืองอื่น และสามารถแทรกฐานเสียงของพรรคประชาธิปัตย์และประชากรไทยที่ผูกขาดสนามเลือกตั้งใน กรุงเทพฯ มาโดยตลอด แต่ก็ไม่สามารถชนะพรรคประชากรไทยได้ เพราะ พล.ต.จำลอง ไม่ได้ลงสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและยังอยู่ในตำแหน่งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร และยังคงช่วยลูกพรรคหาเสียงทั่วประเทศในเวลาที่ยากัด เนื่องจากทำได้เฉพาะวันหยุดราชการ โดยเฉพาะในเขต กรุงเทพฯ แล้วพรรคคู่แข่งอย่างประชากรไทย ผู้สมัครเกือบทั้งหมดเป็น ส.ส. ที่เคยได้รับการเลือกตั้งมาแล้วเมื่อ ปี พ.ศ.2529 และผู้สมัครเหล่านี้ส่วนใหญ่มีประสบการณ์ ใช้เวลาทำงานให้กับมวลชนในเขตเลือกตั้งของตนมานาน ในขณะที่ผู้สมัครรับเลือกตั้งส่วนใหญ่ของพรรคพลังธรรมในเขตกรุงเทพมหานครเป็นผู้สมัครหน้าใหม่แทบทั้งสิ้น และเกือบทั้งหมดจำเป็นต้องอาศัย “บารมี” ของ พล.ต.จำลอง เพื่อช่วยหาเสียง ในส่วนของการช่วยเหลือพรรคพลังธรรมของกลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมชาวสันตือโสคนั้น ชาวสันตือโสก็ยังมีส่วนสำคัญในการช่วยเหลือพรรคอยู่ เพราะพระโพธิ์รัศมีย้ำว่าศาสนากับการเมืองนั้นแยกออกจากกันไม่ได้ และเรียกร้องให้ชาวสันตือโสเข้าทำงานการเมืองโดยช่วยเหลือ พล.ต.จำลอง แต่อย่างไรก็ตามเมื่อสันตือโสถูกโจมตีว่าเป็นสำนักเถื่อนและครอบงำพรรคพลังธรรม ทำให้ภาพพจน์ของพรรคพลังธรรมที่เป็นและสำหรับสาธารณชนอันเนื่องมาจากบารมีหรือภาวะผู้นำทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง มีภาพลบตามมาในภายหลัง⁷⁰

ในขณะที่กระแสโจมตี พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ในเรื่องสันตือโสยังไม่ผ่อนคลายก็เกิดกรณีปัญหาใหม่ที่โจมตี พล.ต.จำลอง อีก เมื่อนางจงกล ศรีกาญจนา ผู้สมัครรับเลือกตั้งคนหนึ่งของพรรคพลังธรรม ซึ่งถูกมองว่า “ขวาจัด” ขึ้นปราศรัยหาเสียงและกล่าววกอ้อมบทบาทของ พล.ต.จำลอง สมัยเหตุการณ์ 16 ต.ค. 2519⁷¹ แทนที่ พล.ต.จำลอง จะสามารถใช้เวลาในการช่วยลูกพรรคหาเสียงกลับต้องมาอธิบายตนเองกลับขอกกล่าวหาว่า ตนเองมีส่วนเพียงไร ทำให้ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมต้องกลายเป็นฝ่ายตั้งรับอยู่ตลอดเวลาการรณรงค์หาเสียง ภาระเช่นนี้จริงๆ แล้วตกอยู่กับ พล.ต.จำลอง แทบทั้งสิ้นที่ต้องออกมา “รับหน้า” เพราะพรรคพลังธรรมคือ⁷²

⁷⁰ อุดร ขอมเจริญ, “ความคิดทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง”, หน้า 74-75.

⁷¹ “พื้นกรณี 6 ตุลาคม “จงกล” จุฑชนวน “ศึกฤทธิ์” วิจารย์ มหาจำลองระบบ ” มติชนสุดสัปดาห์ 8 ฉบับที่ 412 (24 กรกฎาคม 2531): 6.

⁷² อุดร ขอมเจริญ, “ความคิดทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง”, หน้า 75-77

พล.ต.จำลอง และ พล.ต.จำลอง ก็คือพรรคพลังธรรม เหล่านี้แสดงให้เห็นว่า พล.ต.จำลอง ต้องเสียเวลาไปกับการชี้แจงกรณีสันตือโศกและกรณีเหตุการณ์ 6 ต.ค. 2519 ไปอย่างมาก ซึ่งมีผลในทางลบต่อตัวของ พล.ต.จำลอง อย่างมาก แต่ถึงอย่างไรก็ตาม พล.ต.จำลอง ก็สามารถชี้แจงข้อสงสัยปัญหาต่างๆ ได้คลี่คลายเบาบางลงไป⁷³

พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมได้พยายามลบภาพของสันตือโศกมากขึ้นเพื่อขยายโอกาสทางการเมืองของพรรค ในประเด็นนี้ผู้ปฏิบัติธรรมชาวสันตือโศกท่านหนึ่งซึ่งเคยร่วมงานทางการเมืองกับ พล.ต.จำลอง มาตลอดได้กล่าวว่า “หลังๆ นี้คุณจำลอง (พล.ต.จำลอง) เริ่มไปหาท่านพุทธทาส ท่านปัญญา (ปัญญานันท์ทิกขุ) ไปที่ที่อยู่หลายวัน พวกเราเริ่มรู้สึก อะไรกัน เดี่ยวนี้วัด(สันตือโศก) ก็ไม่ค่อยมา คงอยากลบภาพสันตือโศกออกมั้ง ” ประกอบกับการเข้ามามีบทบาทของนักวิชาการ นักธุรกิจและนักการเมืองอาชีพ ทำให้ภาพพจน์ของกลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมหรือสายวัดลดบทบาทในพรรคพลังธรรมลงไปมาก แสดงให้เห็นว่าพรรคพลังธรรมโดยการนำของ พล.ต.จำลอง พยายามจะลบภาพความผูกพันของกลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมสันตือโศก ในแง่ของการมีอิทธิพลเหนือพรรคพลังธรรมให้เป็น “กลุ่มผลประโยชน์” กลุ่มหนึ่งในพรรคพลังธรรม ซึ่งมีหน้าที่รวบรวมกลุ่มผลประโยชน์หลายๆ กลุ่มตามหน้าที่ของพรรคการเมือง แม้แต่กรรมการบริหารพรรคก็มีกลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมน้อยลง รวมถึงการดึงเอาพันเอก ดร.ชินวุธ สุนทรสิมะ ผู้เคยร่วมงานกับมหาเถรสมาคมมาเป็นเลขาธิการพรรค ทำให้ภาพพจน์ของพรรคพลังธรรมคลาญจากการโจมตีเรื่องสันตือโศกไปได้มาก⁷⁴

ภายหลังการเลือกตั้งสิ้นสุดลงได้มีการจัดตั้งรัฐบาลผสม โดยมี พล.ต.ชาติชาย ชุณหะวัณ (ยศในขณะนั้น) เป็นนายกรัฐมนตรี พรรคพลังธรรมไม่ได้เข้าร่วมรัฐบาล ขณะเดียวกันก็ไม่ได้เข้าร่วมเป็นพันธมิตรฝ่ายค้าน โดยประกาศตัวว่าจะเป็นผู้ตรวจสอบการทำงานของรัฐบาลอย่างเป็นทางการ บทบาทเช่นนี้ปรากฏว่าได้รับความยอมรับอย่างมากในกลุ่มชนชั้นกลาง ดังแสดงให้เห็นในการเลือกตั้งทั่วประเทศครั้งถัดมา⁷⁵

⁷³ อุดร ขอมเจริญ , “ความคิดทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ” , หน้า 77.

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน , หน้า 78-79.

⁷⁵ พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต , ชนชั้นนำกับการเลือกตั้ง : ความรุ่งเรืองและความตกต่ำของสามพรรคในกรุงเทพมหานคร (กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก , 2541) , หน้า 117.

บทวิเคราะห์การเลือกตั้งทั่วไป 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2531

การเลือกตั้งครั้งนี้เป็นการลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นครั้งแรกของพรรคพลังธรรม หรือกลุ่มรวมพลังเดิม จากการศึกษาสภาพการณ์โดยทั่วไปของการเลือกตั้งทั่วประเทศ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2531 ผลที่ออกมา พรรคพลังธรรมสามารถกวาดที่นั่งใน กรุงเทพฯ มาได้ถึง 10 ที่นั่ง รวมกับต่างจังหวัดอีก 4 ที่นั่ง รวมทั้งสิ้น 14 ที่นั่ง นับเป็นความรุ่งเรืองในระดับหนึ่งของพรรคพลังธรรม แต่สำหรับการศึกษาการกำเนิดและความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรมในกรณีนี้จะเน้นการศึกษาไปที่ กรุงเทพฯ เป็นหลัก เพราะเราจะเห็นภาพการกำเนิด ความรุ่งเรืองและความเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรมได้ชัดเจนในเขต กรุงเทพฯ นอกจากนี้เหตุผลอีกข้อหนึ่งที่ผู้วิจัยเน้นการศึกษาไปที่ กรุงเทพฯ เพราะฐานเสียงของพรรคพลังธรรมซึ่งเดิมก็คือกลุ่มรวมพลัง (หรือกลุ่มคูสิต 99) นั้น เป็นฐานเสียงที่เริ่มจาก กรุงเทพฯ โดยตลอดตั้งแต่การเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ปี 2528 และการเลือกตั้งในครั้งต่อๆ มาที่จะพิสูจน์ได้ชัดเจนว่าฐานเสียงของพรรคพลังธรรมในต่างจังหวัดนั้นไม่ยั่งยืน เพิ่ม-ลดตามจำนวน ส.ส.ที่ย้ายเข้า-ย้ายออก เราจึงเน้นการศึกษาความรุ่งเรืองและความเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรมไปที่เขตกรุงเทพมหานครเป็นสำคัญ

การประสบความสำเร็จของพรรคพลังธรรมหรือความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรมในการเลือกตั้งทั่วไป เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม 2531 นั้น เป็นความรุ่งเรืองที่เป็นผลมาจากปัจจัยทั้ง 4 ประการด้วยกันคือ

1. ปัจจัยด้านผู้นำ การเลือกตั้งทั่วไป เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม 2531 จากการศึกษาสภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนการเลือกตั้ง พบว่าปัจจัยด้านผู้นำพรรคพลังธรรม พล.ต.จำลอง มีบทบาทสำคัญต่อความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรมคือ การที่ พล.ต.จำลอง ยังดำรงตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กรุงเทพมหานคร อยู่และมีได้ลาออกมาสสมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในครั้งนี้อย่างเป็นแต่เพียงหัวหน้าพรรคที่คอยช่วยลูกพรรคในการไปปราศรัยหาเสียงตามที่ต่างๆ แต่ก็ยังสามารถทำให้ลูกพรรคที่ลงสมัครรับเลือกตั้งในครั้งนี้สามารถได้รับเลือกตั้งจากประชาชน ทั่วๆ ที่ ส.ส.ของพรรคพลังธรรมที่ได้รับเลือกตั้งบางคนก็เป็น ส.ส. หน้าใหม่ ไม่เคยลงสมัครรับเลือกตั้งมาก่อน ดังนั้นคงเลี่ยงไม่ได้ที่จะกล่าวว่า ปัจจัยด้านผู้นำพรรคพลังธรรมคือ พล.ต.จำลอง เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พรรคพลังธรรมสามารถชนะการเลือกตั้ง เพราะบารมีและตัวของ พล.ต.จำลองเองที่มีภาพปรากฏต่อสาธารณชนว่าเป็น ผู้ที่สมถะ ถือศีล 8 อย่างเคร่งครัด ทานอาหารมังสวิรัต วันละ 1 มื้อ อานน้ำวันละ 5 ชัน ไม่ใช้สบู่ จนได้ชื่อว่า “มหาจำลอง” หรือ “มหา 5 ชัน” เป็นคนไม่ชอบสะสมทรัพย์สมบัติ ทำงานหนัก เสียสละ แม้ขณะที่ดำรงตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กรุงเทพมหานคร ก็ยังประกาศไม่ขอรับเงินเดือน ภาพวัตรปฏิบัติทั้งหลายทั้งปวงของ พล.ต.จำลอง

ที่ประชาชนได้พบเห็นนั้นเป็นสิ่งที่ทำให้ชาวบ้านโดยทั่วๆ ไปเชื่อว่า พล.ต.จำลอง จะไม่โก่งกินคอร์รัปชันและด้วยความเชื่อนี้ก็ทำให้เชื่อได้ว่า พล.ต.จำลอง จะต้องคัดเลือกตัวผู้สมัครที่ซื่อสัตย์สุจริตเข้ามาเป็นสมาชิกพรรคและส่งบุคคลเหล่านั้นมาลงสมัครรับเลือกตั้ง ดังนั้นความเชื่อที่ว่า พล.ต.จำลอง เป็นคนซื่อสัตย์สุจริตก็จะแผ่อำนาจถึงตัวผู้สมัครในนามพรรคพลังธรรมด้วย ส่งผลให้ชาวบ้านโดยทั่วๆ ไปเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มาจากพรรคพลังธรรม ดังนั้นชัยชนะที่สมาชิกจากพรรคพลังธรรมได้รับจากการเลือกตั้งทั่วไปครั้งนี้ ก็ด้วยคะแนนนิยมและความเชื่อมั่นของประชาชนที่มีต่อ พล.ต.จำลอง เป็นด้านหลัก หรือที่เราเรียกกันว่า “จำลองฟีเวอร์” คือที่มาของคะแนนนิยมของพรรคพลังธรรม กล่าวได้ว่า ชัยชนะและความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรมในขั้นนี้มาจากตัวผู้นำพรรคคือ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง

ยิ่งไปกว่านั้นกระแส “จำลองฟีเวอร์” ทำให้พรรคพลังธรรมกลายเป็นพรรคการเมืองน้องใหม่ที่มีชื่อเสียงที่สุด ด้วยความที่ตัวผู้นำพรรคเองมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกตั้งของประชาชนมากทำให้ พล.ต.จำลอง ตกเป็นเป้าโจมตีจากบุคคลหลายๆ กลุ่ม เพราะการทำลายความน่าเชื่อถือของ พล.ต.จำลอง คือการทำลายฐานคะแนนเสียงหรือความนิยมที่พรรคพลังธรรมจะได้รับจากประชาชน ไม่ว่าจะเป็นกรณีที่ พล.ต.จำลอง มีความเกี่ยวข้องกับสำนักสงฆ์สันติอโศก หรือจะเป็นกรณีที่ผู้กล่าวหาว่า พล.ต.จำลอง มีส่วนร่วมในเหตุการณ์ 6 ต.ค.2519 มีส่วนพัวพันในการสังหารหมู่นักศึกษาที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำให้ พล.ต.จำลอง แทนที่จะใช้เวลาไปในการหาเสียงกลับต้องใช้เวลาในการที่จะแก้ข้อกล่าวหานี้ได้ และผู้ที่มีส่วนช่วยแก้ข้อกล่าวหาให้กับ พล.ต.จำลอง อย่างมากคือ ศ.ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช อาจารย์คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นักวิชาการผู้มีชื่อเสียงซึ่งได้ออกมาแถลงต่อหน้าสาธารณชนยืนยันว่า พล.ต.จำลอง ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ 6 ต.ค. 2519 หรือขบวนการบดขยี้นักศึกษาแต่อย่างใด แต่เป็นคนที่ไม่ไคร่อยร้ายในชาติยุคควาพิฆาตซ้าย เป็นผู้ช่วยผลักดันพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมผู้ต้องหา 6 ตุลาคม 2519 อีกด้วย⁷⁶ การได้นักวิชาการผู้มีชื่อเสียงมาช่วยแก้ข้อกล่าวหาให้ พล.ต.จำลอง จึงทำให้ข้อกล่าวหาที่มีต่อ พล.ต.จำลอง ในเรื่องเหตุการณ์ 6 ตุลา เบาลงไปมาก

2. ปัจจัยด้านอุดมการณ์ทางการเมืองของผู้นำพรรคและพรรคพลังธรรม การกำเนิดของพรรคพลังธรรมเป็นการกำเนิดโดยอิงความเชื่อทางศาสนา รื้อฟื้นพลังทางศาสนาเข้ามาทำความเข้าใจการเมืองไทยให้ชาวสวดปราศจากการโกงกิน เป็นพรรคการเมืองที่มีที่มาจาก

⁷⁶ “ ฟื้นฟูกรณี 6 ตุลาฯ “จงกล” จุคนวน “ลี้กฤทธิ” วิจารณ์ มหาจำลองระบบ ” มติชนสุดสัปดาห์ 8 ฉบับที่ 412 (24 กรกฎาคม 2531) : 6.

ความสมถะ มีศีลธรรม ไม่หิวหิวหาฟูฟ่ายเหมือนพรรคการเมืองอื่น ซึ่งประสบความสำเร็จในระดับค่อนข้างสูง เพราะสภาพการณ์การเมืองไทยตกอยู่ในภาวะที่นักการเมืองขาดจริยธรรมและไร้ความสามารถในการบริหารประเทศ พรรคพลังธรรมที่ก่อกำเนิดขึ้นมาและมีอุดมการณ์ทางการเมืองที่กำลังเป็นที่ต้องการของคนในสังคม จึงได้รับการยอมรับจากประชาชนในสังคมได้เป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากข่าวสารทางหน้าหนังสือพิมพ์และโทรทัศน์ที่เรามักจะเห็นบุคคลหลากหลายกลุ่มหลายระดับไปให้กำลังใจ พล.ต.จำลอง ในการไปปราศัยตามสถานที่ต่างๆ บวกกับการที่พรรคพลังธรรมมีอุดมการณ์ทางการเมืองโดยตั้งสัญญาประชาคม เพื่อเป็นพื้นฐานของการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของพรรคไว้ 4 ข้อคือ

- 1) ต้องหวังและรับในสิ่งที่ได้มาโดยชอบธรรมเท่านั้น
- 2) จะไม่มีการซื้อเสียงโดยเด็ดขาด
- 3) ไม่หวัง ไม่แย่งกันเป็นรัฐมนตรี และ
- 4) ไม่จ้วงจาบหยาบช้ำ

สัญญาประชาคมหรือนับว่าเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองของพรรคพลังธรรม เป็นที่ถูกใจประชาชนจำนวนมากที่ต้องการเห็นการเมืองไทยมีสภาพเป็นดังอุดมการณ์ 4 ข้อนี้ เพราะสถานการณ์ทางการเมืองในช่วงนั้นกลายเป็นธุรกิจการซื้อขาย การเมืองเป็นการลงทุน-กอบโกยกำไร โดยใช้ทุกวิถีทางเพื่อให้ได้มาซึ่งความมั่งคั่งทางวัตถุ การเสนออุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างจากพรรคการเมืองอื่นๆ (หลังจากทราบผลการเลือกตั้งแล้ว) หรือภาพลักษณ์ของพรรคพลังธรรมที่มีแต่ความเคร่งครัดในการจัดตั้งและยึดมั่นใน “คุณธรรมนำการเมือง” ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้เป็นการเสนอแนวทางการชำระล้างการเมืองไทยให้ขาวสะอาด ปราศจากข้าราชการนักการเมืองที่ทุจริตคอร์รัปชัน ไม่ว่าจะเป็นการปฏิบัติตนของสมาชิกพรรคตามสัญญาประชาคมทั้ง 4 ข้อหรือแนวนโยบายที่ยืนยันหลักการว่าจะไม่เป็นรัฐบาลผสมและดำรงบทบาทฝ่ายค้าน

แต่การเกิดและความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรม โดยการมีอุดมการณ์ที่แตกต่างไปจากที่พรรคการเมืองต่างๆ เคยปฏิบัติมา จะต้องเกิดขึ้นภายใต้สถานการณ์ทางการเมืองที่เอื้อให้อุดมการณ์แบบพรรคพลังธรรมมีความเด่นชัด นั่นก็คือสถานการณ์ทางการเมืองในขณะนั้นได้เกิดสภาวะวิกฤตศรัทธาต่อนักการเมืองเป็นอย่างมาก เนื่องจากเกิดความขัดแย้งในเรื่องของผลประโยชน์ของกลุ่มและพรรคพวก ประชาชนที่ได้รับทราบข่าวสารจึงเกิดความเอือมระอากับสภาพที่เป็นอยู่และต้องการการเปลี่ยนแปลงจากที่เป็นอยู่และพรรคพลังธรรมก็ได้เสนอตัวเข้ามาอย่างพอเหมาะพอเวลา และได้รับการยอมรับจากประชาชนอย่างกว้างขวางจนทำให้การกำเนิดและความรุ่งเรืองในลำดับแรกของพรรคพลังธรรมประสบความสำเร็จได้ด้วยดี

3. ปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กร การก่อตั้งและความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรมที่มาถึงวันนี้ได้ก็เป็นเพราะปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กรกล่าวคือ นอกจากพรรคพลังธรรมจะได้รับ การสนับสนุนจากประชาชนและจากคนกลุ่มต่างๆ อย่างสูงแล้ว พรรคพลังธรรมยังประกอบไปด้วยบุคลากรเจ้าหน้าที่ของพรรคที่มีความรู้ความสามารถ มีความชาญฉลาดที่วางแผนการเริ่มต้นงานทางการเมืองโดยเริ่มจากการเมืองในระดับท้องถิ่น ในการเลือกตั้งผู้ว่าฯ กรุงเทพมหานคร ปี 2528 แต่ก็เป็นการเมืองท้องถิ่นที่เป็นจุดศูนย์กลางอำนาจทางเศรษฐกิจและศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองของประเทศ ซึ่งสามารถใช้เป็นฐานที่ก้าวกระโดดไปได้ในการเมืองในระดับที่สูงขึ้นได้

กลวิธีการเลือกตั้ง โดยเฉพาะในเรื่องของข้อมูลในทุกพื้นที่ของ กรุงเทพฯ ที่เป็น ฐานที่ตั้งสำคัญของพรรคพลังธรรม ได้มีการสำรวจข้อมูลตามสภาพพื้นที่ต่างๆ ไว้อย่างเรียบร้อย และบรรจุไว้ในเครื่องคอมพิวเตอร์สามารถนำมาหยิบใช้ได้อย่างทันที ส่วนการดำเนินการได้มีการวางแผนไว้อย่างแยบยลและเป็นขบวนการด้วยมันสมองของทีมงานฝ่ายเสนาราชการ อันประกอบไปด้วย พ.ท.วินัย สมพงษ์ , พันเอกปราบ โชติกเสถียรและมินายทหารเข้ามาร่วมด้วย โดยใช้หลักทางเสนาราชการทหาร โดยวิธีการหาเสียงจะจำแนกผู้ใช้สิทธิออกเป็น 3 ส่วน คือ ฝ่ายตรงข้าม ฝ่ายเป็นกลางและฝ่ายตัวเอง จากนั้นจะหาเสียงโดยใช้วิธีการเข้าถึงประชาชนด้วยการหาเสียงถึงตัว เพื่อให้ชาวบ้านได้รู้จักผู้สมัครและสามารถศึกษาสภาพปัญหาของแต่ละท้องที่อย่างลึกซึ้ง จากนั้นจะยกระดับฝ่ายตรงข้ามให้มาอยู่ในส่วนฝ่ายเป็นกลาง และฝ่ายเป็นกลางให้มาเป็นพวก ส่วนที่เป็นพวกให้เป็นผู้ปฏิบัติงานทันที⁷⁷

ด้วยวิธีการดังกล่าวจึงประสบความสำเร็จมากกว่าการจ่ายเงินหรือการปราศรัยและ ดีกว่าการจัดตั้งที่ใช้เงินตราเป็นเครื่องต่อรอง อย่างไรก็ตามก็ดีในการเตรียมการจากฝ่ายบุคลากรของ พรรคพลังธรรมสำหรับการเลือกตั้งทั่วไปในครั้งนี้ เป้าหมายหลักคงอยู่ในพื้นที่ กรุงเทพฯ และ เขตรอบนอก ซึ่งคาดว่าจะได้รับการเลือกตั้งเข้ามาค่อนข้างมาก ในส่วนของต่างจังหวัดทางพรรค ได้ตั้งเป้าหมายไว้ว่าจะส่งผู้สมัครในจังหวัดใหญ่ๆ ทุกจังหวัด เช่น เชียงใหม่ พิชญ์โลก นครสวรรค์ ขอนแก่น อุบลราชธานี อุตรธานี นครศรีธรรมราชและสงขลา เป็นต้น ทั้งนี้เหตุผลที่จะส่งผู้สมัครลงจังหวัดใหญ่ก็เป็นเพราะการคมนาคมสะดวก ผู้บริหารพรรคสามารถจะเดินทางไปช่วยเหลือหาเสียงได้สะดวก ขณะเดียวกันก็จะทำให้พรรคพลังธรรมเป็นที่รู้จักของประชาชน⁷⁸

⁷⁷ ชูรกิจ , 1 มิถุนายน 2531 , หน้า 5.

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน.

ทั่วประเทศ ซึ่งการส่งผู้สมัครลงในต่างจังหวัดนั้น ทางพรรคก็ไม่ได้คาดหวังว่าจะได้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาเท่าใด แต่อย่างน้อยก็เพื่อให้ชื่อเสียงของพรรคพลังธรรมได้กระจายออกไป เพื่อผลของการเลือกตั้งในครั้งต่อไป แต่ถ้าหากทางพรรคได้ผู้สมัครในแต่ละจังหวัดเป็นคนดีและมีอุดมการณ์ร่วมกัน อาจจะทำให้พรรคพลังธรรมได้รับการเลือกตั้งเข้ามาமாகก็ได้⁷⁹

อีกประเด็นหนึ่งที่จะส่งเสริมให้พรรคได้รับการยอมรับสูงขึ้นน่าจะอยู่ที่นโยบายของพรรค เพราะเพียงแค่ตัว พล.ต.จำลอง ที่ยึดมั่นในคุณธรรมและประกาศตัวว่าจะเป็นน้ำดีไปไล่น้ำเลี่ยนนั้นคงไม่เพียงพอ ยังจะต้องมีนโยบายที่แจ่มชัดและเป็นรูปธรรมจึงจะได้รับการยอมรับอย่างเป็นระบบ สำหรับนโยบายของพรรคพลังธรรมนั้นได้มีการร่างไว้เสร็จเรียบร้อยแล้ว มีความยาวประมาณ 5 หน้ากระดาษ โดยมีผู้ร่างนโยบายดังนี้คือ ศ.ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช, นายระพี สาคริก, นายนิคม จันทรวิทุร, นายแพทย์ประเวศ วะสี และจากฝ่ายทหารอีก 3 คน รวมเป็น 7 คน นโยบายที่สำคัญเป็นเรื่องของการกระจายรายได้ การสกัดกั้นการเข้ามาของคนในชนบท สวัสดิการสังคม การขยายการศึกษาอย่างมีคุณภาพ รวมถึงนโยบายประหยัด สะอาด และเสียดสละ และร้านทิ้งครั้งล้านทั่วประเทศ นโยบายดังกล่าวข้างต้นได้มีการเขียนอย่างรัดกุม และใช้ภาษาชาวบ้านสามารถอ่านแล้วเข้าใจได้ง่าย⁸⁰

นอกจากการที่พรรคพลังธรรมจะมีบุคลากรที่ดีมีความรู้ความสามารถ มีการแบ่งงานกันทำตามความถนัด มีนโยบายที่ดีที่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้แล้ว การวางแผนดำเนินงานของพรรคพลังธรรมยังมีบุคลากรที่เป็นเรือแรงสำคัญในการช่วยเหลือ คือกลุ่มญาติธรรมชาวโศกจากสำนักสันติอโศก ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่ตั้งใจทำงานด้านนโยบายดี มาก คอยหนุนช่วยพรรคพลังธรรมอยู่ด้านหลัง จุดนี้เองส่งเสริมด้านภาพลักษณ์ของพรรคพลังธรรมให้คนทั่วไป ได้มองว่า พรรคพลังธรรมน่าจะเป็นตัวแทนของความซื่อสัตย์สุจริต และเป็นพรรคการเมืองพรรคเดียวที่ฝึกตัวเองออกมาโดยมีแนวคิดไม่เหมือนใคร ไม่พูดไปปดมดเท็จหรือ หลอก ลวงประชาชน โดยพรรคพลังธรรมได้ใช้สโลแกนที่ดึงดูดใจประชาชนยิ่งขึ้นคือ “คุณธรรม นำการเมือง” ทั้งหลายนี้ก็ช่วยส่งเสริมภาพลักษณ์ของพรรคพลังธรรมให้ดูดียิ่งขึ้นในสายตาของประชาชนโดยทั่วไป

⁷⁹ สื่อธุรกิจ, 1 มิถุนายน 2531, หน้า 5.

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน.

แต่การที่พรรคพลังธรรมมีญาติธรรมทางสำนักสันตือ โศกเข้ามาเป็นกลุ่มสมาชิก กลุ่มหนึ่งในพรรคพลังธรรมและเป็นเรี่ยวแรงสำคัญในการหาเสียง ซึ่งก็เป็นข้อดีแต่ก็ใช้ว่าจะปราศจากข้อเสีย เพราะจุดที่เป็นเป้าของการโจมตีที่รุนแรงที่สุดของพรรคพลังธรรมก็คือ ตัวสำนักสงฆ์สันตือ โศกนั่นเอง เป็นสำนักสงฆ์ที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นสำนักเถื่อนและขอกกล่าวหานี้ถูกโยงไปถึงพรรคพลังธรรมว่าถูกรวบจำโดยสันตือ โศก

ปัญหาที่เกิดขึ้นจากสำนักสันตือ โศก ซึ่งถูกกล่าวหาว่าเป็นสำนักสงฆ์เถื่อนนั้น การตกเป็นเป้าโจมตีของสำนักสันตือ โศกมีต้นเหตุมาจากอะไร เราควรเริ่มศึกษาจากประวัติความเป็นมาของสำนักสงฆ์สันตือ โศก

สำนักสันตือ โศกมีอายุเริ่มมาตั้งแต่ พ.ศ.2518 เมื่อพระโพธิรักษ์ (ผู้นำของสันตือ โศก) ตั้งตนเป็นอุปัชฌาย์ให้อุปสมบท ดังกรณีพระศรีวิชัยที่ไม่ได้รับตราตั้งตาม พระราชบัญญัติ และคล้ายวชิรญาณภิกขุ ผู้ปฏิเสชจารีตและพิธีกรรมของนิกายเดิม โดยที่พระโพธิรักษ์เคยบวชมาแล้วทั้งในคณะธรรมยุติกนิกายและคณะมหานิกาย⁸¹ นอกไปจากนี้แล้ววัตรปฏิบัติของคณะใหม่นี้จึงใจโจมตีคณะสงฆ์เดิม ตลอดจนพระอาจารย์เจ้าแทบทุกรูปยอมไม่ช่วยให้คณะสันตือ โศกได้รับการยอมรับจากสถาบันสงฆ์หรือมหาชน สำนักสันตือ โศกในปัจจุบันมี 4 แห่งด้วยกันคือ สันตือ โศกที่กรุงเทพมหานคร ปฐมอโศกที่นครปฐม ศรีสะอโศกที่ศรีสะเกษและสาถือ โศกที่ไพศาลี นครสวรรค์ มีพระประมาณ 73 รูป นอกนั้นเป็นเณรและนักบวชหญิง แต่ความขัดแย้งที่รุนแรงระหว่างสำนักสงฆ์แนวทางหลักกับสำนักสันตือ โศกที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น เมื่อสำนักท่านพระโพธิรักษ์ได้กล่าวหาพระพุทธศาสนาว่า ปัญหาสังคมที่แก้ไม่ได้เพราะการศึกษาพระพุทธศาสนาผิดพลาด จัดพิมพ์เป็นหนังสือรายสะดวกฉบับเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2529 โดยวิพากษ์แนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของท่านพุทธทาสอย่างหนักหน่วงและไม่เคยมีมาก่อน ทำให้บรรดาสานุศิษย์ของท่านพุทธทาสเกิดอาการรับไม่ได้ขึ้นมาเป็นจำนวนมาก ซึ่งการวิพากษ์วิจารณ์ของสันตือ โศกก็ก่อให้เกิดความไม่พอใจขึ้นมามากมายจากบรรดาสานุศิษย์ และผู้ที่นับถือท่านพุทธทาส⁸²

⁸¹ ปาฐกถา เนื่องในวาระ 80 ปี พระพุทธทาส , “การสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย (3) ,” มติชนสุดสัปดาห์ 9 ฉบับที่ 3053 (6/306) (13 กรกฎาคม 2529) : 21.

⁸² ในประเทศ , “พุทธทาส-สันตือ โศก ความขัดแย้ง คนละเรื่องเดียวกัน ,” มติชนสุดสัปดาห์ 9 ฉบับที่ 3060 (6/307) (20 กรกฎาคม 2529) : 7.

การที่พรรคพลังธรรมถูกโจมตีโดยโยงไปถึงสำนักสันตือโสภาก็ส่งผลให้ชื่อเสียงในแง่ความดีงามของพรรคพลังธรรมลดน้อยถอยลงไป พล.ต.จำลอง ศรีเมือง จึงออกมาแก้ข้อกล่าวหาโดยการออกมากล่าวแก้ที่ว่าพรรคพลังธรรมถูกรบงาโดยสันตือโสภ ด้วยวิธีการให้สัมภาษณ์บ้างว่า ตนเองมิได้นับถือแต่สำนักสันตือโสภ แต่ตนเองนับถือพระสงฆ์หลายท่าน เช่น พระพุทธทาสที่สันตือโสภไปมีปัญหาด้วยตนก็เคยไปสักการะมาแล้ว⁸³ และเมื่อเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างสันตือโสภและท่านพุทธทาสเกิดขึ้น พล.ต.จำลอง เองก็ได้เดินทางไปกราบสักการะพระพุทธทาส และได้นำภาพการไปกราบท่านพุทธทาสของ พล.ต.จำลอง มาตีพิมพ์ในนิตยสารด้วย ซึ่งก็ถือเป็นวิธีการแก้ข้อกล่าวหาที่พรรคพลังธรรมมีต่อสันตือโสภได้ทางหนึ่งว่ามีได้ถูกสันตือโสภกรบงา นอกจากนี้การดึงเอา พ.อ.ชินวุธ สุนทรสิมะ ผู้ที่เคยร่วมงานกับมหาเถรสมาคมมาเป็นเลขาธิการพรรคพลังธรรม ก็เป็นความพยายามในการลดบทบาทของญาติธรรมและสันตือโสภในพรรคพลังธรรม ซึ่งสามารถทำได้สำเร็จในระดับหนึ่ง เป็นการดึงให้ความสนใจและความชื่นชมของประชาชนกลับมาอยู่ที่พรรคพลังธรรมเช่นเดิมได้อีก

นอกจากพรรคพลังธรรมจะมีโครงสร้างองค์กรที่สามารถปฏิบัติงานได้ดี มีความสามัคคีกัน มีระเบียบวินัยแล้ว พรรคพลังธรรมยังมีโครงสร้างในส่วนที่สนับสนุนด้านการเงินของพรรคพลังธรรมที่ดีมากอีกด้วย โดยพรรคพลังธรรมซึ่งถือว่าเป็นพรรคการเมืองที่หาเสียงแบบมัธยัสถ์ มีรูปแบบที่ไม่ฟุ่มเฟือย แต่กลับมีนักธุรกิจใหญ่หลายรายลงสมัครรับเลือกตั้งในนามพรรคพลังธรรมและให้การสนับสนุนด้านการเงินทุกอย่างเปิดเผยและปิดลับ ทั้งที่พรรคพลังธรรม ประกาศจุดยืนอย่างเด่นชัดว่าการให้การสนับสนุนด้านการเงินแก่พรรคพลังธรรมจะต้องไม่หวังผลตอบแทน⁸⁴ โดยที่กลุ่มทุนเหล่านั้นก็ต้องการที่จะทำงานอยู่เบื้องหลังจริงๆ โดยไม่หวังผลตอบแทนจากความรุ่งโรจน์ของ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรม

การเข้ามามีส่วนร่วมของบุคลากรเหล่านี้ เริ่มจาก พล.ต.จำลอง ขณะการเลือกตั้งผู้ว่าฯ กทม. จึงได้ดึงอดีตนายทหารยังเดีร์กเข้ามาร่วมเป็นผู้ก่อการรุ่นที่ 2 เพื่อช่วยงานกรุงเทพมหานครและขยายแนวร่วมกลุ่ม นำทีมโดย พ.อ.วินัย สมพงษ์ ทุนกลุ่มนี้แท้จริงแล้วคือ⁸⁵

⁸³ รายงาน , “ ระวัง! ยุทธการสะกดเงาของ “มหาจำลอง” ,” มติชนสุดสัปดาห์ 8 ฉบับที่ 2822 (6/273) (24 พฤศจิกายน 2528) : 12.

⁸⁴ “ พรรคพลังธรรมกับฐานการเงินที่ไม่คาดคิด ” , รวมประชาชาติธุรกิจ ฉบับพิเศษ (24-26 สิงหาคม 2531) : 39.

⁸⁵ เรื่องเดียวกัน.

ทุนที่ทะกระเป่าเงินหมุน พล.ต.จำลอง เป็นการส่วนตัวนั่นเอง และเมื่อมีการแปลงกลุ่มรวมพลังเป็นพรรคพลังธรรม พวกเขายังคงสนับสนุน พล.ต.จำลอง อย่างเหนียวแน่น นอกจากนี้แล้วยังมีนายทุน “นิรนาม” อีกหนึ่งกลุ่ม อย่างไรก็ตามจากการเปิดเผยของ พล.ต.จำลอง ยืนยันว่าการสนับสนุนพรรคพลังธรรมในช่วงเริ่มต้นนั้นเม็ดเงินรายได้ก็อีกทางหนึ่งยังมาจากกลุ่มญาติธรรมแห่งสันติอโศก นอกเหนือไปจากเม็ดเงินแล้วกลุ่มญาติธรรมทั้งหลายยังได้ช่วยออกหาเสียงให้พรรคพลังธรรมตลอดช่วงระยะเวลา 2 เดือนก่อนการเลือกตั้ง เรียกได้ว่ากลุ่มญาติธรรมสันติอโศกได้ทุ่มเทแรงใจแรงกายในการให้ความช่วยเหลือพรรคพลังธรรมอย่างมาก⁸⁶

นายทุนของพรรคพลังธรรมที่เพิ่มเติมเข้ามาในระยะหลัง ได้แก่ นางมาลี เสน จันทร์วุฒิชัย เจ้าของโรงเรียนอนุบาลลูกกรัก , นายประทีป กิจจาพิพัฒน์ เจ้าของบริษัทขนส่งปูนซีเมนต์และวัสดุก่อสร้างรายใหญ่ , นายประสิทธิ์ กลิ่นสุนทร เจ้าของบริษัทปราณีพันธ์ , นายชาติ โสภณพานิช ประธานกรรมการบริหารธนาคารกรุงเทพ นอกจากนี้ยังมีบุคคลที่เป็นนักธุรกิจใหญ่และประกาศให้การสนับสนุนพรรคพลังธรรมอย่างชัดเจน ก็คือ นายบุญยง ว่องวานิช เจ้าของผลิตภัณฑ์แป้งตรางู ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นบุคคลที่เคร่งศาสนาผู้หนึ่ง⁸⁷

ส่วนทางด้านผู้สมัครก็มีนักธุรกิจใหญ่หลายรายลงสมัคร อาทิ นายทินวัฒน์ มฤคพิทักษ์ เจ้าของบริษัทศูนย์พัฒนาบุคลากรภาพบริษัทเอ็มทีแอล , ภัตตาคารบุษราคัมและภัตตาคารดุสิตบุษราคัม , นางจงกล ศรีกาญจนา ภรรยาของนายแพทย์ ศรีกาญจนา ผู้ถือหุ้นใหญ่บริษัทอาคเนย์ประกันภัยและธุรกิจเงินทุนหลักทรัพย์อีกหลายแห่ง , นายสมุทร มงคลกิตติ สามีมของนางสุจิตรา จิราธิวัฒน์ แห่งเครือเซ็นทรัล ผู้ถือหุ้นใหญ่อันดับ 2 บริษัทห้างเซ็นทรัล เทคดิง บริษัทเซ็นทรัลสปอร์ต , บริษัทโรงแรมเซ็นทรัลพลาซ่า , ห้างเซ็นทรัลดีพาร์ตเมนต์สตรีและโรงแรมโซฟิเทล , บริษัทแอลพีเอ็นดีเวลลอปเม้นท์ จำกัด โดยถือหุ้นร่วมกับจิราธิวัฒน์ ฯลฯ นายวิลาศ-พิศิษฐ์ จันทร์พิทักษ์ เจ้าของโรงงานกลั่นน้ำมันนครชัยศรีและเจ้าของบริษัทท่อน้ำไทย , นายมนูญ พุดทอง เจ้าของร้านอาหารยกยอและเป็นนายกสมาคมภัตตาคารอาหารไทย กลุ่มตระกูลคุษฎีสุรพจน์ ผู้ถือหุ้นใหญ่บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ซีมิโก้และบริษัทนำสินประกันภัยและกิจการอีกหลายแห่ง ทุนกลุ่มนี้มีนายเรืองวิทย์ เป็นทายาทการเมืองที่ติดสอยห้อยตาม พล.ต.จำลอง มาโดยตลอด สำหรับกลุ่มทุนที่สนับสนุนพรรคพลังธรรมผ่าน พ.อ.วินัย สมพงษ์ ได้แก่⁸⁸

⁸⁶ “พรรคพลังธรรมกับฐานการเงินที่ไม่คาดคิด” , รวมประชาชาติธุรกิจ ฉบับพิเศษ (24-26 สิงหาคม 2531) : 39.

⁸⁷ เรื่องเดียวกัน.

⁸⁸ เรื่องเดียวกัน , หน้า 39-40

กลุ่มของ พล.ต.สมบัติ รอดโพธิ์ทอง เจ้าของกลุ่มบริษัทประกัยภัยลิเบอร์ตี้ นอกจากนั้นนักบริหารมืออาชีพอีกหลายคนก็ระดมอยู่ในพรรคพลังธรรม ไม่ว่าจะเป็นนายพีระพงษ์ ถนอมพงศ์ พันซ์ หรือนายไพบูลย์ พึ่งทองหล่อ ซึ่งเป็นนายธนาคารเก่า⁸⁹

แม้ว่าสมาชิกของพรรคพลังธรรมจะมีนักธุรกิจอยู่บ้าง แต่ส่วนใหญ่ก็จะมีแต่ “สายวัด” กล่าวคือเป็นศิษยานุศิษย์ของสำนักสงฆ์สันตือโสภณ ดังนั้นพฤติกรรมแบบธุรกิจการเมืองจึงไม่ค่อยเด่นชัด ประกอบกับ พล.ต.จำลอง หัวหน้าพรรคได้กระทำตนเป็นตัวอย่างและได้วาง “กฎเหล็ก” เอาไว้ สมาชิกพรรคจึงไม่กล้าแหกกฎดังกล่าว

กลุ่มทุนยุคแรกกลุ่มนี้ “มดิชนสุดสัปดาห์” ฉบับที่ 402 บันทึกไว้ว่า จำนวนผู้มีจิตศรัทธาต่อ พล.ต.จำลอง ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐีหน้าเก่าหรือหน้าใหม่ ได้ร่วมกันทุ่มเงินก้อนใหญ่ โดยไม่มีเงื่อนไขให้ พล.ต.จำลอง เป็นจำนวนเงินถึง 200 ล้านบาท ยอดเงินส่วนนี้เป็นทุนดำเนินการเริ่มแรกในการก่อตั้งพรรคพลังธรรม

แม้ภาพลักษณ์ของพรรคพลังธรรมยุคแรกจะถูกมองว่าเป็น “พรรคยากจน” เพราะเสนอตัวแบบสินค้าเบกะดิน แต่โดยเนื้อแท้แล้วพรรคพลังธรรมยุคนี้คือ ผ้าชีริ้วห่อทองที่มากไปด้วยกลุ่มทุนผู้สนับสนุน ดังนั้นเราจึงเห็นได้ชัดว่าโครงสร้างองค์กรของพรรคพลังธรรม ในด้านการเงินของพรรค พรรคพลังธรรมมีความพร้อมในด้านนี้ไม่น้อยไปกว่าพรรคการเมืองเก่าแก่หลายๆ พรรค ถึงแม้ว่าพรรคพลังธรรมจะเป็นพรรคการเมืองน้องใหม่ แต่ก็ได้รับการยอมรับและสนับสนุนจากประชาชนหลายกลุ่ม และเป็นการยืนยันความพร้อมและความเข้มแข็งของพรรคพลังธรรม ซึ่งจากความพร้อมทางการเงินและความสามารถของบุคลากรในพรรคพลังธรรมก็ทำให้พรรคพลังธรรมสามารถชนะการเลือกตั้งในครั้งนี้ได้ และถือเป็นการรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรมในระดับหนึ่งหลังจากการก่อกำเนิดพรรคพลังธรรมได้ไม่นาน

4. ปัจจัยด้านสถานการณ์ เชื่อว่าวิกฤตการณ์ต่างๆ ทางประวัติศาสตร์ก่อให้เกิดพรรคการเมืองและส่งผลให้พรรคการเมืองซึ่งใช้สถานการณ์หรือบริบทของสังคมในขณะนั้นให้เป็นประโยชน์สามารถจะรุ่งเรืองหรือได้รับความนิยมนจากประชาชนอย่างสูงได้ โดยเฉพาะวิกฤตการณ์เกี่ยวกับการสร้างความชอบธรรมที่ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พรรคการเมืองก่อตั้งขึ้นและรุ่ง

⁸⁹ “พรรคพลังธรรมกับฐานการเงินที่ไม่คาดคิด”, รวมประชาชาติธุรกิจ ฉบับพิเศษ (24-26 สิงหาคม 2531): 40.

เรื่องได้ เพราะสถานการณ์ในช่วงนั้นประชาชนเกิดความเบื่อหน่ายกับสภาพแวดล้อมทางการเมืองที่เป็นอยู่อย่างมากและต้องการสภาพที่ดีกว่าที่เป็นอยู่ในขณะนั้น พรรคการเมืองที่สามารถสนองตอบความต้องการจุดนี้ของประชาชนได้ก็ย่อมจะได้รับความนิยมจากประชาชนอย่างสูง เช่นเดียวกับกรณีของพรรคพลังธรรมที่กำเนิด และโดดเด่นจนรุ่งเรืองขึ้นมาเป็นพรรคการเมืองที่ประสบความสำเร็จก็ด้วยการก่อกำเนิดและรุ่งเรืองในจังหวะที่พอเหมาะ ที่พรรคการเมืองและนักการเมืองอื่นมีภาพพจน์เสื่อมลง มีการซื้อเสียง แข่งชิงผลประโยชน์กัน ฯลฯ⁹⁰ โดยทางพรรคพลังธรรมก็เน้นความดีเป็นหลัก การมีคุณธรรมทางการเมือง ไม่ซื้อเสียงมากกว่าที่จะเป็นองค์กรซึ่งเข้ามาแก้ปัญหาของประเทศ หรืออีกนัยหนึ่งพรรคพลังธรรมคือ ขบวนการปฏิรูปจริยธรรมทางการเมืองนั่นเอง

ดังนั้นการก่อกำเนิดและความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรมมีผลมาจากปัจจัยด้านสถานการณ์เป็นสำคัญ เพราะพรรคพลังธรรมก่อกำเนิดและรุ่งเรืองมาได้โดยการใช้อำนาจสถานการณ์ในช่วงนั้น ซึ่งประชาชนกำลังเบื่อหน่ายกับสภาพแวดล้อมทางการเมืองที่เป็นอยู่ในขณะนั้นอย่างมาก จึงเอื้อประโยชน์ให้พรรคพลังธรรมได้แสดงบทบาทพรรคการเมืองที่ชาวสวธออย่างเต็มที่ ทำให้พรรคสามารถเจริญรุ่งเรืองได้อย่างรวดเร็ว

นอกจากสถานการณ์ทางการเมืองในประเทศไทยเองที่ส่งผลให้ประชาชนเกิดความเบื่อหน่ายกับระบบการเมืองที่เต็มไปด้วยการทุจริต จนทำให้ประชาชนต้องการและแสวงหาระบบการเมืองที่โปร่งใส แต่ก็ไม่ใช่เพราะสถานการณ์ทางการเมืองในประเทศไทยเท่านั้นที่ทำให้ประชาชนเบื่อหน่าย สถานการณ์ทางการเมืองในต่างประเทศเองในหลายๆ ประเทศก็มีผลต่อประชาชนในประเทศไทยด้วย ที่ได้รับทราบข่าวสารของการทุจริตคอร์รัปชันของข้าราชการและนักการเมืองในต่างประเทศเป็นจำนวนมาก สถานการณ์การทุจริตของข้าราชการและนักการเมืองทั้งในประเทศไทยเองและในต่างประเทศประมวลเข้ากัน จึงยิ่งทำให้ประชาชนชาวไทยเกิดความรู้สึกแค้นระบบหรือสภาพแวดล้อมทางการเมืองแบบที่เป็นอยู่นี้อย่างมากและต้องการสภาพแวดล้อมทางการเมืองที่ชาวสวธอ ซึ่งพรรคพลังธรรมก็สามารถเสนอตัวเข้ามาในเวลาที่เหมาะสมได้อย่างพอดี

สถานการณ์ทางการเมืองในต่างประเทศที่ยิ่งทำให้ประชาชนชาวไทยที่ได้รับทราบข่าวสารทางการเมืองในต่างประเทศเกิดความเบื่อหน่ายสภาพการเมืองแบบทุจริตนั้น สถานการณ์ดังกล่าวได้เกิดขึ้นกับประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย เริ่มจาก

⁹⁰ ไทยรัฐ , 24 พฤษภาคม 2531 , หน้า 14.

ประเทศมาเลเซีย ในปี 2530 สมาชิกชนชั้นนำของพรรค UMNO มีส่วนในการถูกกล่าวหาว่าร่วมกันคอร์รัปชันและการใช้อำนาจหน้าที่ไปในทางไม่ชอบเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว ยิ่งไปกว่านั้นยังถูกโจมตีว่ามีการคอร์รัปชันเกิดขึ้นในคณะรัฐบาลของนายกรัฐมนตรีมหาธีร์ ที่ประกาศใช้นโยบายเศรษฐกิจใหม่เพื่อชาวมาเลเซีย (Pro-Bumiputra New Economic Policy) ว่าเป็นนโยบายที่ให้ประโยชน์กับชาวมาเลเซียบางคนเท่านั้น โดยเฉพาะกับบุคคลที่มีความใกล้ชิดสนิทสนมกับนายกรัฐมนตรี⁹¹

นอกจากปัญหาการคอร์รัปชันที่เกิดขึ้นในพรรครัฐบาลหรือพรรค UMNO ยังมีปัญหาการโกงการเลือกตั้งของกลุ่ม ดร.มหาธีร์ จากการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งเลือกประธานและรองประธานพรรค UMNO ในวันที่ 26 เมษายน 2531 ที่ผลการเลือกตั้งออกมาว่า ดร.มหาธีร์ และนาย Ghafar สามารถมีชัยชนะเหนือ นาย Razaleigh และนาย Muza จากกลุ่ม Segament อย่างหวุดหวิด แต่ต่อมากลุ่ม Segament ได้กล่าวหาว่า ดร.มหาธีร์ และผู้สนับสนุนโกงการเลือกตั้งโดยปล่อยให้สมาชิก 53 คนที่ไม่มีสิทธิในการลงคะแนนเสียง เพราะยังไม่ได้มีการจดทะเบียนสาขาพรรคมาร่วมประชุมและลงคะแนน ซึ่งถ้า ดร.มหาธีร์ ไม่ได้รับคะแนนเสียงสนับสนุนจากกลุ่มบุคคลเหล่านี้ ผลของการเลือกตั้งก็อาจจะแตกต่างออกไป ท่าทีของ ดร.มหาธีร์ ในการตอบสนองข้อกล่าวหาเหล่านี้เป็นไปอย่างแข็งกร้าวและทำทนายให้มีการนำข้อกล่าวหาไปพิจารณากันในชั้นศาล⁹² ซึ่งต่อมาศาลสูงมาเลเซียได้ตัดสินให้การเลือกตั้งภายในพรรค UMNO เมื่อเดือนเมษายนที่ผ่านมาเป็นโมฆะ⁹³

การทุจริตของข้าราชการนักการเมืองมิได้มีแต่เฉพาะในแวดวงราชการหรือการเมือง แต่ยังมีผลกระทบแผ่กระจายไปถึงสถาบันการเงินของมาเลเซีย⁹⁴ หลายแห่งต้องประสบกับภาวะการล้มละลายและมีความยุ่งยากทางการเงิน ซึ่งมาจากการบริหารงานที่อาศัยระบบความสัมพันธ์ส่วนตัว ระบบอุปถัมภ์กับนักการเมือง ธุรกิจการเงินส่วนใหญ่จะมีการบริหารงานแบบระบบเครือญาติเป็นของตระกูล การให้กู้เงินก็มักจะขาดหลักทรัพย์ค้ำประกันที่ดี ฝ่ายบริการของบริษัทบางครั้งก็มีการนำเงินไปลงทุนทางธุรกิจต่างๆ อย่างผิดกฎหมาย ธนาคารปล่อยให้กู้เงินไป

⁹¹ พิชัย แก้วสำราญ, “มาเลเซีย,” ใน เอเชียรายปี 1988/2531 . ภูวคณ ทรงประเสริฐ, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), หน้า 56.

⁹² เรื่องเดียวกัน , หน้า 56-57.

⁹³ เรื่องเดียวกัน , หน้า 61.

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน , หน้า 58.

ลงทุนโดยไม่มีการศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการอย่างจริงจัง แต่ให้กู้ไปเพราะมีความคุ้นเคยเป็นการส่วนตัว หรือผู้กู้มีอำนาจและอิทธิพลทางการเมือง หรือได้รับการหนุนหลังมาจากข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และนักการเมือง หนี้ของบริษัทส่วนใหญ่จึงกลายเป็นหนี้สูญที่ทำให้สถาบันทางการเงินต้องแบกรับภาระในการจ่ายเงินดอกเบี้ยและผลประโยชน์ให้แก่ผู้ออม โดยสถาบันไม่สามารถที่จะแสวงหากำไรหรือผลประโยชน์จากเงินดังกล่าวได้ เช่น ธนาคาร Perwira Habib เป็นตัวอย่างที่ดีของธุรกิจที่ประสบความยุ่งยากทางการเงินที่เกิดขึ้นจากเหตุผลเบื้องต้น ลูกหนี้ที่สำคัญของธนาคารก็คือ บริษัท Multi-Purpose Holdings ซึ่งมีนาย Tan Koon Swan อดีตประธานพรรค MCA เป็นประธานบริษัท ซึ่งนาย Raja Tan Sri Khalid ได้ให้สัมภาษณ์ในขณะยังดำรงตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการบริหารธนาคารอยู่ว่า “ การให้กู้เงินของธนาคารส่วนใหญ่เกิดจากแรงจูงใจทางการเมืองที่ต้องการจะช่วยเหลือสมาชิกของแนวร่วมแห่งชาติมาเลเซีย (The Federal National Front Coalition)” ซึ่งแนวร่วมแห่งชาติมาเลเซียนี้มีพรรค UMNO ที่เป็นฐานอำนาจทางการเมืองที่สำคัญของ ดร.มหาธีร์ เป็นแกนกลาง⁹⁵ จากคำพูดของนาย Raja Tan Sri Khalid แสดงให้เห็นว่าการปล่อยกู้ของธนาคารนั้นเป็นไปด้วยเหตุผลทางการเมืองมากกว่าเหตุผลทางธุรกิจ

ยิ่งไปกว่านั้นการใช้อำนาจหน้าที่ไปในทางมิชอบและการทุจริตคอร์รัปชันไม่ได้จำกัดอยู่ในเฉพาะสถาบันทางการเงินแต่ได้ระบอบไปทั่วทั้งระบบราชการ บริษัทธุรกิจและรัฐวิสาหกิจ โดยเฉพาะในโครงการพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรมต่างๆ ของรัฐบาล อาทิเช่น โครงการสร้างสะพานปีนัง โครงการสร้างตึกสำนักงานขนาดใหญ่ในกัวลาลัมเปอร์ (Dayabumi Office Complex) และโครงการสร้างโรงงานรีดเหล็กเส้นและเหล็กแผ่นที่ตรังกานู เป็นต้น⁹⁶

ประเทศอินโดนีเซียก็มีปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน ในปี 2530 พรรคฝ่ายค้านได้เรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหาคอร์รัปชันร้ายแรงระดับทำลายสังคม เรียกร้องให้ยกเลิกการผูกขาดทางธุรกิจการค้า ซึ่งในเรื่องนี้ฝ่ายต่อต้านรัฐบาลได้วิพากษ์วิจารณ์ว่าประธานาธิบดีซูฮาร์โตได้เอื้ออำนวยประโยชน์แก่ลูกหลาน ญาติและบรรดาผู้ใกล้ชิดเพื่อผูกขาดธุรกิจการส่งออก การเป็นตัวแทนจำหน่าย ตลอดจนผูกขาดการทำกิจการต่างๆ ในประเทศอินโดนีเซีย⁹⁷

⁹⁵ พิชัย เก้าสารานู, “ มาเลเซีย ,” ใน เอเชียรายปี 1988/2531 . ภาวคด ทรงประเสริฐ , บรรณาธิการ , หน้า 59.

⁹⁶ เรื่องเดียวกัน .

⁹⁷ วิทยา สุจริตชนรักษ์ , “ อินโดนีเซีย ,” ใน เอเชียรายปี 1988/2531 . ภาวคด ทรงประเสริฐ , บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2531) , หน้า 64.

ประเทศเกาหลีใต้ เสือเศรษฐกิจอีกหนึ่งตัวในเอเชียก็หาได้รอดพ้นจากปัญหาการทุจริตของข้าราชการนักการเมืองไม่ ในปี 2531 พรรค DJP ของรัฐบาลเองประสบกับปัญหาที่ทำให้ภาพพจน์ของพรรคต้องเสียหาย เมื่อมีการตีแผ่กรณีอื้อฉาวที่นายชุน คยุง ฮวาน (Chun Kyung Hwan) น้องชายของอดีตนายกรัฐมนตรีชุน ดู ฮวาน แห่งเกาหลีใต้ ใช้อิทธิพลในระหว่างที่ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาขององค์การเคลื่อนไหวเพื่อการพัฒนาเซมุลอันดง ในระหว่างปี พ.ศ.2524-2530 ทุจริตขยอกเงินจำนวนมหาศาล กลุ่มนักศึกษาจึงจัดการเดินขบวนประท้วงและบรรดาฝ่ายค้านต่างพากันประณามรัฐบาลว่าพยายามกลบเกลื่อนข้อเท็จจริงในเรื่องนี้ จนนายลี ฮยุน เจ (Lee Hyun Jae) นายกรัฐมนตรีเกาหลีใต้ต้องออกประกาศให้สัญญาว่ารัฐบาลของเขาจะจัดการปราบปรามการกระทำอันเป็นการทุจริตทั้งหมดที่เกิดขึ้นในระหว่างที่ประธานาธิบดีชุน ดู ฮวาน ดำรงตำแหน่งและจะจัดการลงโทษทางกฎหมายแก่ผู้ประพฤติดุจริตทุกคนโดยจะไม่เห็นแก่ตำแหน่งหน้าที่ของผู้ใด ⁹⁸

จากนโยบายของนายกรัฐมนตรีทำให้ผู้เกี่ยวข้องกับคดีนี้กว่า 200 คน รวมทั้งสมาชิกในครอบครัวของนายชุน หลายคนต้องถูกสอบสวน วันที่ 29 มีนาคม นายชุน คยุง ฮวาน ได้รับสารภาพผิดทั้งหมดและในวันต่อมาก็ถูกควบคุมตัวในข้อหาขยอกเงินจำนวน 6,600 ล้านวอน หรือประมาณ 8,800,000 ดอลลาร์สหรัฐ รวมทั้งข้อหาติดสินบนและใช้อำนาจในทางไม่ชอบ หลีกเลียงภาษีจำนวน 976 ล้านวอน (1,300,000 ดอลลาร์สหรัฐ) และใช้ที่ดินอย่างผิดกฎหมาย ⁹⁹

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้ส่งผลให้อดีตนายกรัฐมนตรีชุน ดู ฮวาน พี่ชาย นายชุน คยุง ฮวาน ซึ่งในระหว่างที่เกิดกรณีอื้อฉาวขึ้น นายชุน ดู ฮวาน อยู่ในระหว่างการเยือนประเทศสหรัฐอเมริกา ได้ยกเลิกการเดินทางที่เหลือทั้งหมดแล้วเดินทางกลับเกาหลีใต้ และในวันที่ 13 เมษายน นายชุน ก็ได้ประกาศขอภัยต่อหน้าสาธารณชนสำหรับกรณีทุจริตที่น้องชายของเขาได้กระทำไป และสำหรับการที่เขาไม่ได้หาทางป้องกันการทุจริตดังกล่าว นอกจากนี้ นายชุน ยังได้ลาออกจากตำแหน่งประธานสภาสมาชิกรัฐสภาอาวุโสด้วย ¹⁰⁰ สิ่งนี้เป็นการบ่งชี้ว่าพรรครัฐบาลมี

⁹⁸ ทรายทอง ชุทรัพย์, “เกาหลีใต้,” ใน เอเชียรายปี 1989/2532 . อุกฤษณ์ ปัทมานันท์ และวรศักดิ์ มหัทธโนบล, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2532), หน้า 189.

⁹⁹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁰⁰ เรื่องเดียวกัน.

พฤติกรรมทุจริตคดโกงในวงราชการหรือการฉ้อราษฎร์บังหลวงนั่นเอง โดยมีการเอื้อประโยชน์ของรัฐบาลให้กับพวกพ้องของพรรครัฐบาล

อย่างไรก็ตามการสอบสวนกรณีอื้อฉาวเซมูลก็ได้เสร็จสิ้นลงอย่างรวดเร็ว โดยมีการตรวจสอบอย่างละเอียดถี่ถ้วน ได้แสดงถึงความจริงใจของประธานาธิบดีโรห์ แด วู ที่จะเปิดยุคใหม่ของเกาหลีใต้ด้วยการยุติการฉ้อราษฎร์บังหลวง ซึ่งเป็นเรื่องที่รัฐบาลชุดก่อนถูกโจมตีอย่างหนัก แสดงให้เห็นว่าการกระทำของรัฐบาลประธานาธิบดีนายโรห์ แด วู เป็นไปเพื่อสนองตอบความต้องการของชาวเกาหลีใต้ที่ต้องการให้รัฐบาลปราบปรามการฉ้อราษฎร์บังหลวง จึงยิ่งส่งผลให้รัฐบาลนายโรห์ แด วู ได้รับการยอมรับจากประชาชนชาวเกาหลีใต้อย่างมาก¹⁰¹ และจากเหตุการณ์นี้ในเกาหลีใต้ได้กลายเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยด้วยในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกัน

ประเทศญี่ปุ่น ประเทศอุตสาหกรรมยักษ์ใหญ่ของเอเชียและของโลก ก็ไม่พ้นจากวิกฤตการณ์คอร์ปชั่นของบุคคลในแวดวงการเมือง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปี 2531 คือ กรณีอื้อฉาวหุ้นบริษัทริครุท (Recruit Stock Scandal) ที่โด่งดังมาก เรื่องอื้อฉาวดังกล่าวเกิดขึ้นจากการเล่นหุ้นและปั่นหุ้นในตลาดหลักทรัพย์ของญี่ปุ่น มีการจัดตั้งบริษัทขึ้นมาชื่อว่า บริษัทริครุทคอสมอส (Recruit Cosmos) เพื่อประกอบธุรกิจด้านการพิมพ์และการให้ข่าวสารเกี่ยวกับเรื่องการเมืองแล้วมีการขายหุ้นราคาสูงให้แก่บรรดานักการเมืองคนสำคัญของพรรค LDP (Liberal Democratic Party) หรือพรรคเสรีประชาธิปไตยซึ่งเป็นพรรครัฐบาล ก่อนจะนำเข้าตลาดหลักทรัพย์ และเมื่อบริษัทเข้าตลาดหลักทรัพย์แล้วมีการปั่นหุ้นให้ราคาสูงขึ้น ทำให้นักการเมืองที่ซื้อหุ้นไว้ก่อนหน้านั้นขายได้กำไรมหาศาล เรื่องนี้เกิดขึ้นในปี 2529 ในสมัยรัฐบาลนายนาคาโซเน่ แต่มาเกิดเป็นเรื่องราวขึ้นในสมัยรัฐบาลนายทาเกชิตะ เมื่อหนังสือพิมพ์อาซาฮีได้ลงข่าวในเดือนกรกฎาคม 2531 ว่า เลขานุการหรือคนสนิทของผู้นำพรรค LDP หลายคน ซึ่งรวมถึงทาเกชิตะ , นาคาโซเน่ , คิอิชิ มิยาซาว่า (รองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง) และอาเบ่เลขาธิการพรรคคนปัจจุบัน ได้กำไรจากการซื้อและขายหุ้นของบริษัทริครุท แม้ว่ากระทำดังกล่าวจะไม่ใช่การผิดกฎหมาย แต่การซื้อและขายหุ้นครั้งนี้เป็นเรื่องผิดจรรยาบรรณอย่างแจ้ง¹⁰²

¹⁰¹ ทรายทอง ชูทรัพย์, “เกาหลีใต้,” ใน เอเชียรายปี 1989/2532 . อุกฤษณ์ ปัทมานันท์ และวรศักดิ์ มหัทธโนบล , บรรณาธิการ, หน้า 189.

¹⁰² ไชยวัฒน์ คำชู, “ญี่ปุ่น,” ใน เอเชียรายปี 1989/2532 . อุกฤษณ์ ปัทมานันท์ และวรศักดิ์ มหัทธโนบล , บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2532) , หน้า 196.

ชัด ทั้งนี้เพราะส่วนใหญ่เป็นนักการเมืองและผู้มีอิทธิพลเพียงไม่กี่คนที่มีโอกาสได้ซื้อหุ้นล่วงหน้า ก่อนที่จะให้โอกาสประชาชนทั่วไปได้ซื้อในตลาดหลักทรัพย์¹⁰³

เรื่องบริษัทรีครูททำให้นายมิยาซาวาซึ่งเป็นตัวเก็งคนหนึ่งที่จะเป็นประธานพรรค LDP คนต่อไปต้องลาออกจากตำแหน่งในคณะรัฐมนตรีทั้งสองตำแหน่ง ซึ่งนายมิยาซาวาก็ได้กล่าวต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรว่าตนไม่เคยรู้เห็นกับการซื้อขายหุ้นในครั้งนี้ และไม่ใช่มิแต่เพียงนักการเมืองของพรรครัฐบาลเท่านั้นที่พัวพันกับเรื่องบริษัทรีครูท นายซาบุโร ชิคาโมโต ประธานพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยและเลขาธิการของนายทาคุมิ อุเอะดะ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสังกัดพรรคสังคมนิยมก็อยู่ในบัญชีรายชื่อของผู้ที่ซื้อและขายหุ้นจากบริษัทรีครูทด้วย แต่ในขณะเดียวกันต่างก็ปฏิเสธว่าตนไม่มีส่วนรู้เห็นในเรื่องนี้¹⁰⁴

นอกจากนี้ยังได้มีการจับกุมนายอิโรชิ มะชิบารา ผู้บริหารอาวุโสของบริษัทรีครูทในข้อหาพยายามให้สินบนเป็นจำนวนเงิน 5 ล้านเยนแก่นายโยโนสุเกะ นาระซากิ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสังกัดพรรคสหสังคมนิยมประชาธิปไตย (United Social Democratic Party) ซึ่งกำลังเตรียมตัวที่จะตั้งกระทู้ถามในรัฐสภาเกี่ยวกับการหาทำไรจากเรื่องหุ้นของบริษัทรีครูทนี้ เป็นที่เชื่อกันว่าคงจะต้องมีการจับกุมที่เพิ่มขึ้นอีกไม่ว่าจะเป็นนักธุรกิจ นักการเมืองหรือข้าราชการที่พบว่ามีการให้หรือรับสินบนในเรื่องดังกล่าวนี้¹⁰⁵

กรณีของบริษัทรีครูทนี้นับว่าเป็นเรื่องอื้อฉาวทางการเมืองและการเงินมากที่สุด นับตั้งแต่กลางทศวรรษที่ 1970 เมื่อเกิดคดีคอร์รัปชันบริษัทลือคฮิด ซึ่งยังผลให้นายทานากะ คาคุเอะต้องถูกลงโทษจำคุกในฐานะที่รับสินบนจากบริษัทสร้างเครื่องบินของสหรัฐอเมริกาเป็นจำนวนเงิน 500 ล้านเยน หรือประมาณ 4 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ซึ่งขณะนี้นายทานากะ กำลังอยู่ในระหว่างอุทธรณ์ต่อศาลสูงสุดของญี่ปุ่น¹⁰⁶

¹⁰³ ไชยวัฒน์ คำชู, “ญี่ปุ่น,” ใน เอเชียรายปี 1989/2532 . อุกฤษณ์ ปีทมานันท์ และวรศักดิ์ มหัทธโนบล, บรรณาธิการ , หน้า 196.

¹⁰⁴ เรื่องเดียวกัน , หน้า 196-197.

¹⁰⁵ เรื่องเดียวกัน.

¹⁰⁶ เรื่องเดียวกัน.

เรื่องอื้อฉาวกรณีรัฐท แม้จะเป็นเรื่องที่ฉกรรจ์มากที่สุดสำหรับพรรค LDP ในปี 2531 แต่ก็ไม่ใช่เรื่องเดียวที่กระทบกระเทือนต่อภาพพจน์ของพรรคที่เต็มไปด้วยนักการเมืองที่ทุจริตคอร์รัปชันและฐานะของพรรครัฐบาล ในเดือนกุมภาพันธ์ นายโคอิชิ ฮะมาดะ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรฝ่ายขวาจัดของพรรค LDP ซึ่งเชื่อว่ามี ความใกล้ชิดกับแก๊งค์อาชญากรรมยาสูบที่ถูกบีบให้ต้องลาออกจากประธานของคณะกรรมการงบประมาณของสภาผู้แทนราษฎร หลังจากที่เขาได้กล่าวหาสมาชิกอาวุโสคนหนึ่งของพรรค Communist ว่าเป็นฆาตกร นอกจากนี้แล้วสื่อมวลชนยังได้เปิดเผยเรื่องที่น่าฮะมาดะได้เสนอสินบนให้กับสมาชิกของพรรคฝ่ายค้านที่เป็นสมาชิกของคณะกรรมการงบประมาณ เพื่อให้การพิจารณาร่างงบประมาณของรัฐบาลดำเนินไปด้วยความราบรื่น มีแต่เพียงสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์เท่านั้นที่นายฮะมาดะไม่ได้เสนอให้สินบน¹⁰⁷

ดังนั้นสถานการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในต่างประเทศย่อมมีผลหรือเป็นปัจจัยให้เกิดพฤติกรรมทางการเมืองของประชาชนที่คล้ายคลึงกันในประเทศไทยด้วย คือประชาชนในประเทศไทยเกิดความรู้สึกเช่นเดียวกันว่า ข้าราชการและนักการเมืองในประเทศเต็มไปด้วยบุคคลและระบบที่โกงกินผลประโยชน์ของแผ่นดิน และต้องการนักการเมืองที่จะเข้ามาทำความสะอาดระบบการเมืองให้ขาวสะอาด ซึ่งสถานการณ์และความต้องการของประชาชนคนไทยเช่นนี้ได้ทำให้ พรรคพลังธรรมที่เสนอตัวเข้ามาในช่วงเวลาที่เหมาะสมกับสถานการณ์ ซึ่งเป็นพรรคการเมืองที่ประกอบไปด้วยหัวหน้าพรรคพลังธรรมและสมาชิกที่เป็นบุคคลที่ซื่อสัตย์สุจริตและอาสาเข้ามาบริหารราชการ จึงได้รับการยอมรับจากประชาชนอย่างสูง จนทำให้พรรคพลังธรรมมาสู่จุดที่รุ่งเรืองของพรรคพลังธรรมภายในเวลาอันรวดเร็ว

การเลือกตั้งผู้ว่าราชการ กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 7 มกราคม พ.ศ.2533

การเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 7 ม.ค. 33 โดยที่ พล.ต.จำลอง ได้รับการเลือกตั้งให้เป็น ผู้ว่าฯ เมื่อวันที่ 14 พ.ย. 28 ทำให้ครบวาระในการดำรงตำแหน่ง 4 ปี ในวันที่ 14 พ.ย. 32 จึงมีการกำหนดให้มีการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ ในวันที่ 7 ม.ค. 33¹⁰⁸ พล.ต. จำลอง หัวหน้าพรรคพลังธรรมได้ลงสมัครรับเลือกตั้งด้วย โดยมีจำนวนผู้สมัครรับเลือกตั้งจากพรรค

¹⁰⁷ ไชยวัฒน์ คำชู, “ญี่ปุ่น,” ใน เอเชียรายปี 1989/2532 . อุกฤษณ์ ปัทมานันท์ และวรศักดิ์ มหัทธโนบล, บรรณาธิการ , หน้า 197-198.

¹⁰⁸ บ้านเมือง , 7 มิ.ย. 43, หน้า 3.

การเมืองและกลุ่มการเมืองรวมทั้งสิ้น 16 คน¹⁰⁹ แต่ผู้สมัครแข่งขันอีก 15 คน เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับ พล.ต.จำลอง แล้ว ยังห่างไกลมากนักที่จะมาเป็นคู่แข่งของ พล.ต.จำลอง

นอกจากนี้เมื่อหนังสือพิมพ์มติชนได้ออกสำรวจความคิดเห็นของประชาชนทั่วกรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 17 ธันวาคม 2532 เพื่อตรวจสอบการตัดสินใจและทัศนคติของประชาชนที่มีต่อผู้สมัครและการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ในวันที่ 7 มกราคม 2533 ผลสรุปที่ออกมาค่อนข้างสอดคล้องกับความคาดหมายของวงกว้างทั่วไปที่ให้ พล.ต.จำลอง เป็นต่อชนิดหนึ่งในการเลือกตั้ง โดยผู้สมัครจากพรรคการเมืองทั้งหมดมีอัตราคะแนนอยู่ในระดับไม่ถึง 10%¹¹⁰ หรือการสำรวจทัศนคติของชาวกรุงเทพฯ ต่อการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ และ สมาชิกสภากรุงเทพมหานคร ในวันที่ 12-18 ธันวาคม 2532 โดยกองสำรวจประชามติ กรมประชาสัมพันธ์ ผลที่ออกมาถึง 82% ให้ พล.ต.จำลอง เป็นผู้ว่าฯ กทม. อีกสมัย¹¹¹

การหาเสียงของพรรคพลังธรรมเน้นที่ผลงานการบริหารราชการ กรุงเทพฯ ที่ผ่านมาที่ถือว่าไม่มีข้อค้างพร้อย โดยเฉพาะในเรื่องของการคอร์ปชั่นที่ไม่มีข่าวปรากฏออกมาเลย¹¹² บรรยากาศในการหาเสียงเลือกตั้ง เนื่องจากการบริหารงานในตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม. ที่ผ่านมาจาก พล.ต.จำลอง ได้ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่าง พล.ต.จำลอง กับกระทรวงมหาดไทย (หรือกับนายประมาธ อธิการสภา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย) หลายๆ กรณี เช่น การไม่ยอมตัดสินใจในกรณีโรงงานกำจัดขยะ กระทั่งเป็นกรณีขัดแย้งกับกระทรวงมหาดไทย จึงส่งผลให้เมื่อหมดวาระการดำรงตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม. และ พล.ต.จำลอง ประกาศลงสมัคร ผู้ว่าฯ กทม. อีกสมัย ทำให้กระทรวงมหาดไทยต้องการตัวคนเพื่อต่อสู้แย่งชิงตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม. กับ พล.ต.จำลอง กระทรวงมหาดไทยจึงให้ความสนับสนุนกับพรรคประชากรไทยซึ่งเป็นพรรคการเมืองที่ค้ำชูมาใน กรุงเทพฯ ได้อย่างมากขึ้นมาเป็นคู่แข่งกับ พล.ต.จำลอง¹¹³

¹⁰⁹ ชัยวัฒน์ ชื่นโกสุม , “การสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมในเขต กทม. ” , หน้า 59.

¹¹⁰ เลือกลง ผู้ว่าฯ กทม. , “มติชน สำรวจความคิดเห็นชาว กทม.,” มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 487 (31 ธันวาคม 2532) : 11.

¹¹¹ สุณีย์ สุขภูมิจัย , รายงานผลการสำรวจทัศนคติของชาวกรุงเทพมหานครต่อการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครและสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร ระหว่างวันที่ 12-18 ธ.ค 32 , หน้า 75.

¹¹² เลือกลง ผู้ว่าฯ กทม. , “โค้งสุดท้าย เลือกลง ผู้ว่าฯ กทม. จำลอง ชิงธงเลื่อน เดโช,” มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 488 (7 มกราคม 2533) : 11.

¹¹³ ในประเทศ , “ เดิมพัน 20 ล้าน เลือกลง ผู้ว่าฯ กทม. จำลองชนประชากรไทย,” มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 482 (26 พฤศจิกายน 2532) : 9.

การหาเสียงของพรรคพลังธรรมและ พ.ต.จำลอง ที่เป็นตัวเก็งจากโพลหลายๆ สำนัก ทำให้ พ.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมกลายเป็นเป้าโจมตีขนาดใหญ่ทั้งบนดินและใต้ดิน ประเภท โใบปลิวเถื่อน เทปเถื่อน จากผู้สมัครคู่แข่งอีก 15 คน สารระที่ถูกกรมกินโตะจากผู้สมัครคู่แข่งได้แก่ ปัญหาการจราจรที่แก้ไขไม่ได้ ปัญหาพัวพันกับกรณีสันติอโศกและปัญหาเกี่ยวกับกระทรวงมหาดไทย เป็นต้น¹¹⁴ โดยเฉพาะจากพรรคประชากรไทยซึ่งเป็นคู่แข่งที่น่ากลัวสำหรับพรรคพลังธรรม แม้ว่าจะไม่ได้รับการสนับสนุนจากพรรครัฐบาลก็ตาม เพราะเป็นที่รับรู้กันอยู่ว่าหัวหน้าพรรคประชากรไทยซึ่งก็คือนายสมัคร สุนทรเวช นั้น เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ยังทำการบ้านและหมกตัวอยู่ในพื้นที่ กรุงเทพฯ ตลอดเวลา วิธีการหาเสียงของพรรคประชากรไทยก็มีหลายรูปแบบ หลากหลายสื่อ ทั้งการชี้แจงนโยบายพรรค เทปเสนอข้อผิดพลาดของคู่ต่อสู้ เทปชี้แจงปัญหากรุงเทพมหานคร เอกสารนานาชาติ ไปจนถึงภาพยนตร์โฆษณาหาเสียง¹¹⁵ รวมทั้งการไปปราศรัยตามสถานที่ต่างๆ ของพรรค และยังมาได้รับความช่วยเหลือจากกระทรวงมหาดไทย ทำให้ประชากรไทยมีคะแนนนิยมจัดพรรคพลังธรรมมา

นอกเหนือไปจากพรรคประชากรไทยซึ่งมีบทบาทถล่ม พ.ต.จำลอง มาโดยตลอด ถึงความผิดพลาดในการบริหารราชการของ พ.ต.จำลอง ยังมีผู้สมัครอีกคนที่เน้นโจมตี พ.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมในประเด็นของสันติอโศกคือ ผู้สมัครหมายเลข 16 พ.ต.ต.อนันต์ เสนาจันทร์ ที่มุ่งทำงานความคิดกับวงการพระและการที่ พ.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมมีผู้สนับสนุนที่เข้มแข็งอย่างสันติอโศก ทำให้ พ.ต.ต.อนันต์ เกิดความหวาดระแวงต่อพรรคพลังธรรมอย่างมาก และออกเดินสายโจมตี พ.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมในกรณีสันติอโศกอย่างแน่วแน่¹¹⁶

ในกรณีของสำนักสันติอโศกซึ่งเป็นประเด็นเก่าที่พรรคพลังธรรมเองเคยโดนโจมตีมาตั้งแต่การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่แล้ว ดังนั้นพรรคพลังธรรมจึงสามารถชี้แจงและเคลียร์ตัวเองให้หลุดจากกรณีอื้อฉาวสันติอโศกมาได้อย่างสะบายสะบาย ซึ่งก็เสียหายต่อคะแนนนิยมของพรรคพลังธรรมไม่น้อย โดยเฉพาะในวงการพระสงฆ์ ส่วนกรณีอื่นๆ ที่ พ.ต.จำลอง และ

¹¹⁴ เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. , “เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. รุกฆาต มหาจำลอง ดายเน่า ถ้ำ.....” มติชนสุดสัปดาห์ 10, ฉบับที่ 486 : 10.

¹¹⁵ เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. , “โค้งสุดท้าย เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. จำลอง ชิงธงเถื่อน เดโช,” มติชนสุดสัปดาห์ 10, ฉบับที่ 488 : 11.

¹¹⁶ เรื่องเดียวกัน.

พรรคพลังธรรมถูกโจมตีอาจจะยังไม่เด่นชัดนักหรือไม่ทั้ง พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมอาจจะ มีข้อดีมากกว่าข้อกล่าวหาที่ถูกโจมตีจากคู่แข่งได้ เพราะประชาชนคงยังมีความเชื่อถือและเลื่อมใส ในตัวของพล.ต.จำลอง อยู่อย่างมาก ดังปรากฏในผลการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 7 ม.ค. 33 ชัยชนะอย่างท่วมท้นของ พล.ต.จำลอง ซึ่งประชาชนทะเลาะกันให้มากมายถึง 703,671 คะแนน มากกว่าคะแนนเสียงที่ พล.ต.จำลอง ชนะเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กรุงเทพฯ เมื่อปี 2528 โดยครั้งนั้น พล.ต.จำลอง ได้มากถึง 4.8 แสนคะแนน ซึ่งนับว่าเป็นคะแนนเสียงที่มากแล้ว เมื่อครบวาระมีการเลือกตั้งใหม่ พล.ต.จำลอง กลับได้คะแนนเสียงเพิ่มขึ้นอีกเกือบเท่าตัว นับเป็น ปรากฏการณ์ทางการเมืองที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ชัยชนะด้วยคะแนนที่สูงถึง 7 แสนกว่านี้ ทิ้งห่าง คู่แข่งคนสำคัญคือ นายเดโช สวานานนท์ จากพรรคประชากรไทย พรรคการเมืองที่มีฐานเสียง จัดตั้งแน่นอนหนาใน กรุงเทพฯ แต่กลับพ่ายแพ้ พล.ต.จำลอง ไปกว่า 4 แสนคะแนน โดยผู้สมัครของ พรรคประชากรไทยได้มาเพียง 273,777 คะแนน เท่านั้น และข้อที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งอัน เนื่องมาจากผลการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ในครั้งนี้คือ เมื่อรวมคะแนนของผู้สมัครทั้งหมด 15 คน ยังได้ไม่ถึงครึ่งของคะแนนเสียงที่ชาว กรุงเทพฯ ให้แก่หัวหน้าพรรคพลังธรรม¹¹⁷

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹¹⁷ สยาม วัฒนธรรมศึกษารักษ์, “อุดมการณ์กับการเปลี่ยนแปลงของพรรคพลังธรรม,” หน้า 67.

ตาราง 2 แสดงผลการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 7 มกราคม พ.ศ.2533

ลำดับที่	ชื่อผู้สมัคร	เลขหมายประจำตัว	ได้คะแนน	หมายเหตุ
1	พล.ต.จำลอง ศรีเมือง	5	703,671	ได้รับเลือกตั้ง
2	นายเดโช สนวนานนท์	6	283,777	
3	นายประวิทย์ รุจิรวงศ์	2	60,947	
4	นายนิยม ปุราคม	4	25,329	
5	นายวิญญูชัย โชคชนะ	1	13,143	
6	นายคำริห์ รินวงษ์	3	7,921	
7	ร.ต.ท.เชาวริน ลัทธศักดิ์ศิริ	9	5,280	
8	นายสมิตร สมิตินันท์	7	3,736	
9	พ.ต.ต.อนันต์ เสนาจันทร์	16	1,411	
10	นายประพันธ์ศักดิ์ กมลเพชร	8	843	
11	นายนคร วารณา	15	483	
12	นายประมุล แสนสุภา	12	361	
13	นายไอศูรย์ มั่นรักเรียน	14	299	
14	นายเสวก จามรจันทร์	11	251	
15	นายประสาน ภู่อ้น	10	248	
16	นายฉัตรชัย จรุงเกียรติ	13	189	

ที่มา : กองการปกครองและทะเบียน กรุงเทพมหานคร

จากผลการเลือกตั้งดังกล่าวทำให้ พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ นายกรัฐมนตรีต้องเปลี่ยนตัว พล.ต.ประมาท อติเรกสาร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ไปเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมและให้นายบรรหาร ศิลปอาชา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมไป¹¹⁸

¹¹⁸ ชัยวัฒน์ ชื่นโกสุม , “การสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมในเขต กทม. ,” , หน้า 59.

เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เพราะก่อนการเลือกตั้ง พล.ต.ประมาณ มีข้อขัดแย้งเรื่อง การแต่งตั้งปลัดกระทรวงมหาดไทยกับ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ¹¹⁹

วิเคราะห์ผลการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร วันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2533

ชัยชนะจากการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 7 มกราคม พ.ศ.2533 ถือเป็นชัยชนะที่งดงามครั้งที่ 2 ในตำแหน่งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง เพราะการเลือกตั้งในครั้งนี้นี้ พล.ต.จำลอง ได้คะแนนถึง 703,671 คะแนน มากกว่าการเลือกตั้งผู้ว่าฯ กรุงเทพฯ ในครั้งที่แล้ว ซึ่งเป็นครั้งแรกที่ พล.ต.จำลอง ลงสมัครและได้รับชัยชนะถึง 2 แสนกว่าคะแนน จึงน่าศึกษาว่าหลังจากที่ พล.ต.จำลอง บริหารราชการกรุงเทพมหานครมาครบ 4 ปีแล้ว เมื่อมาลงสมัครอีกครั้งหนึ่งเหตุผลใดที่ทำให้ พล.ต.จำลอง ยังได้รับเลือกตั้งให้กลับมาดำรงตำแหน่งเดิมอีก จากการศึกษาพบว่าเหตุผลที่ทำให้กลุ่มรวมพลังหรือพรรคพลังธรรมในปัจจุบันและ พล.ต.จำลอง ได้รับชัยชนะในครั้งนีมาจากปัจจัย 4 ประการด้วยกัน คือ

1. ปัจจัยด้านตัวผู้นำ ภาพความสำเร็จของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง และพรรคพลังธรรมในการเลือกตั้งผู้ว่าฯ กทม. ในครั้งนี้ไม่ใช่เรื่องแปลกประหลาดเกินความคาดหมายของคนทั่วไปแต่อย่างใด เพราะเริ่มแรกที่ พล.ต.จำลอง หัวหน้าพรรคพลังธรรมประกาศตัวลงสมัครผู้ว่าฯ เป็นสมัยที่ 2 และจับสลากได้หมายเลข 5 กระแสเสียงวิพากษ์วิจารณ์จากสื่อมวลชนก็ให้ พล.ต.จำลอง เป็นต่อผู้สมัครคนอื่นๆ อยู่มาก และเมื่อได้เห็นโฉมหน้าของบรรดาผู้สมัครเข้าแข่งขัน ซึ่งประกอบไปด้วยผู้สมัครที่ค่อนข้างจะไม่ใช่ที่รู้จักของประชาชนมากนัก จึงยิ่งคาดการณ์ได้ตั้งแต่แรกว่าชัยชนะของ พล.ต.จำลอง นั้นน่าจะง่ายดายราบรื่น โดยคู่กันตั้งแต่เริ่มต้นในจำนวนตัวผู้สมัครทั้งหมด เน้นเฉพาะตัวผู้สมัครแต่ละท่าน พล.ต.จำลอง ก็ได้เปรียบตั้งแต่แรกแล้วในเรื่องของศักดิ์ศรีและชื่อเสียงทั้งหมด ยิ่งไปกว่านั้น พล.ต.จำลอง ซึ่งอยู่บริหารราชการกรุงเทพมหานครมาถึง 4 ปี ย่อมรู้จักอ่อนจุดแข็ง รู้ถึงการบริหารงบประมาณ รู้ว่างานที่จะทำอย่างต่อเนื่องคืออะไร เหล่านี้คือข้อได้เปรียบของตัว พล.ต.จำลอง ตั้งแต่ลงสมัครรับเลือกตั้ง

ชัยชนะที่ได้รับจากการเลือกตั้งในครั้งนี้นี้ของพรรคพลังธรรมถือเป็นความรุ่งเรืองอีกขั้นหนึ่งของพรรคพลังธรรม มีสาเหตุมาจากปัจจัยด้านตัวผู้นำพรรคพลังธรรมคือ พล.ต.

¹¹⁹ ชัยวัฒน์ ชื่นโกสุม , “การสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมในเขต กทม. ,” , หน้า 59.

จำลอง เป็นสำคัญ เนื่องจาก พล.ต.จำลอง นั้นได้เข้ามาบริหารราชการกรุงเทพมหานครมาเป็นเวลาถึง 4 ปีแล้ว และตลอดระยะเวลาของการบริหารงานที่ผ่านมาของ พล.ต.จำลอง ต้องถือว่าไม่มีข้ออ้างหรือข้อ โดยเฉพาะในเรื่องของการคอร์รัปชัน ไม่มีข่าวออกมาเลยว่ามีภารกิจกัน พล.ต.จำลอง เองก็ทำงานด้วยความโปร่งใส นอกจากนี้แล้วการบริหารงาน กรุงเทพฯ ของ พล.ต.จำลอง มาถึง 4 ปี ถ้าไม่ผ่านเกณฑ์ความพอใจของคน กรุงเทพฯ แล้ว เราคงจะได้เห็นการดำเนินกิจการทำงานของ พล.ต.จำลอง ออกมาตามสื่อต่างๆ อย่างมากมาย แต่ที่เห็นกลับเป็นเพียงเสียงยกย่องการทำงานของ พล.ต.จำลอง¹²⁰ ออกมามากมายโดยเฉพาะการแก้ปัญหาที่เป็นอยู่ของกรุงเทพฯ ซึ่งมีมากมายนักให้ลู่ลวงไป แต่ที่เห็นได้เด่นชัดคือปัญหาความสกปรกของ กรุงเทพฯ และการเก็บขยะมูลฝอย ซึ่งเป็นปัญหาที่หนักหนาสาหัสมากสำหรับกรุงเทพมหานครที่ติดอันดับเมืองที่สกปรกมาก แต่จากการบริหารงาน กรุงเทพฯ ของ พล.ต.จำลอง ที่ผ่านมาได้ต่อสู้เอาชนะจนทำให้ กรุงเทพฯ กลายเป็นเมืองที่มีความสะอาดติดอยู่ในอันดับชั้นนำของโลก อันเป็นการช่วยสร้างชื่อเสียงให้กับประเทศไทย และช่วยเสริมสร้างควมมีวินัยให้เกิดขึ้นใน กรุงเทพฯ ด้วย¹²¹ เป็นการบ่งชี้ว่าชัยชนะที่ พล.ต.จำลอง ได้รับจากการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ในครั้งนี้ นอกจากจะมาจกคุณลักษณะส่วนตัวของ พล.ต.จำลอง ที่จัดวางตนและบทบาทของตนอยู่เหนือกว่าคนอื่นและพรรคการเมืองอื่น ในการแสดงตนเป็นคนถือศีล 8 มีความซื่อสัตย์สุจริต กระทั่งได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางว่าเป็นพระในร่างของฆราวาสแล้ว ยังมาจากฝีมือการบริหารราชการกรุงเทพมหานครจนเป็นที่พอใจของคน กรุงเทพฯ อย่างมากและต้องการให้ พล.ต.จำลอง กลับมาทำงานให้กรุงเทพมหานครอีก

ยิ่งไปกว่านั้นปัจจัยด้านตัวผู้นำในอีกด้านหนึ่งที่ส่งผลให้ พล.ต.จำลอง ได้รับเลือกตั้งก็คือ การที่ พล.ต.จำลอง ไปมีความขัดแย้งในด้านการบริหารงานกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการการประมูลสร้างโรงงานกำจัดขยะหรือเรื่องการจัดตั้งปัดกรุงเทพมหานคร แต่ภาพที่ออกมากลับชี้ไปที่ตัว พล.ต.จำลอง ที่มีความดีงามและซื่อสัตย์ แต่ถูกกลั่นแกล้งจากฝ่ายการเมือง ภาพความขัดแย้งนี้ก็ส่งผลให้กระแสความนิยมและความสงสาร¹²²

¹²⁰ เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. , “เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. รุกฆาต มหาจำลอง ดายแน่ๆ ถ้า.....” มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 486 : 10.

¹²¹ สุณีย์ คุชฎีวิชัย , รายงานผลการสำรวจทัศนคติของชาวกรุงเทพมหานครต่อการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครและสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร ระหว่างวันที่ 12-18 ธ.ค. 32 , หน้า 77.

¹²² เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. , “โค้งสุดท้าย เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. จำลอง ชิงธงเถื่อน เดโซ,” มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 488 :12.

พล.ต.จำลอง มีเพิ่มมากขึ้น¹²³ และทำให้ภาพลักษณ์ส่วนตัวที่โดดเด่นในด้านคุณธรรมของ พล.ต.จำลอง ยิ่งเด่นชัดหนักแน่นขึ้น ส่งผลให้การเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กรุงเทพมหานคร พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ได้รับเลือกตั้งด้วยคะแนนที่เพิ่มมากขึ้นกว่าการเลือกตั้งในครั้งก่อนอย่างมากมาย

สิ่งที่ยืนยันว่าตัวผู้นำคือ พล.ต.จำลอง มีผลต่อการตัดสินใจเลือก ผู้ว่าฯ กทม. ของชาว กรุงเทพฯ อย่างมาก มาจากการรายงานผลการสำรวจทัศนคติของชาว กรุงเทพฯ ต่อการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. และ ส.ก. ระหว่างวันที่ 12-18 ธันวาคม 2532 ทำการวิจัยโดยงานสำรวจและสถิติ กองสำรวจประชามติ กรมประชาสัมพันธ์ ผลการศึกษาคือประชากรกลุ่มตัวอย่างถึงร้อยละ 60 จะเลือกโดยพิจารณาจากคุณสมบัติส่วนตัวของผู้สมัคร ซึ่งก็คือ พล.ต.จำลอง และดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคพลังธรรมด้วย โดยประชาชนจะมุ่งเน้นความสนใจไปที่ความนิยมในตัวบุคคลหรือตัวผู้สมัครมากกว่านโยบายการบริหารงานของผู้สมัคร¹²⁴

สรุปคือปัจจัยด้านตัวผู้สมัครที่มีลักษณะเด่นคือ มีคุณธรรมความดี มีความรู้ความสามารถที่จะบริหารราชการกรุงเทพมหานครได้ บวกกับสภาวะการณ์ในขณะนั้นที่ประชาชนก็ต้องการแล้วทำอย่างไรให้ข้าราชการโกงกินน้อยลง เพราะชาวบ้านหรือประชาชนเห็นว่าข้าราชการคือผู้เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ ประชาชนจึงต้องการได้ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครที่จะเข้ามาล้างภาพข้าราชการที่โกงกิน¹²⁵ และสถานการณ์นี้เองทำให้ภาพของผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร พล.ต.จำลอง ที่มีคุณธรรมยิ่งเด่นชัดขึ้นและสามารถได้รับเลือกตั้งเข้ามาในตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กรุงเทพมหานครในอีกสมัยหนึ่ง ด้วยคะแนนที่สูงมากขึ้นจากการเลือกตั้งผู้ว่าฯ กทม. ครั้งที่ผ่านมา จึงเป็นการตอกย้ำถึงชัยชนะและความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรมในอีกระดับหนึ่ง

2. ปัจจัยด้านอุดมการณ์ทางการเมืองของผู้นำพรรคและพรรคพลังธรรม

สำหรับพรรคพลังธรรมแล้วผู้นำพรรคและตัวพรรคพลังธรรมเองไม่สามารถแยกออกจากกันได้โดย

¹²³ เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. , “โค้งสุดท้าย เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. จำลอง ชิงธงเถื่อน เดโช,” มติชนสุดสัปดาห์ 10, ฉบับที่ 488 : 12.

¹²⁴ สุณีย์ คุชฎีวิชัย , รายงานผลการสำรวจทัศนคติของชาวกรุงเทพมหานครต่อการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครและสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร ระหว่างวันที่ 12-18 ธ.ค. 32 , หน้า 80.

¹²⁵ เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. , “โค้งสุดท้าย เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. จำลอง ชิงธงเถื่อน เดโช,” มติชนสุดสัปดาห์ 10, ฉบับที่ 488 : 12.

เด็ดขาด เพราะคนในสังคมยังมองว่า พรรคพลังธรรมคือ พล.ต.จำลอง และ พล.ต.จำลอง คือ พรรคพลังธรรม สองสิ่งนี้เป็นสิ่งเดียวกัน ไม่สามารถแยกส่วนกันศึกษาได้ อุดมการณ์ทางการเมืองที่กำเนิดขึ้นมาจึงไม่สามารถอ้างได้ว่าเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองของพรรคพลังธรรมหรือของ พล.ต.จำลอง ดังนั้นอุดมการณ์ทางการเมืองที่โดดเด่นของพรรคพลังธรรมนั้นก็ย่อมเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง ด้วย เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนในการศึกษา ซึ่งการที่พรรคพลังธรรมและ พล.ต.จำลอง ยังคงสามารถดำรงความโดดเด่นของสัญญาประชาคมหรืออุดมการณ์ทางการเมืองอยู่บนความแตกต่างจากพรรคการเมืองและกลุ่มการเมืองอื่นๆ เอาไว้ได้ โดยไม่มีข้อบกพร่อง ก็ด้วยสัญญาประชาคมทั้ง 4 ข้อ ซึ่งจัดว่าเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองของพรรคพลังธรรมด้วยคือ

1. หวังและรับ เฉพาะสิ่งที่พึงได้ด้วยความชอบธรรมเท่านั้น
2. ไม่ซื้อเสียง ไม่แจกสิ่งของเพื่อแลกคะแนนเสียง
3. ไม่หวังและแย่งกันเป็นใหญ่
4. ไม่โกหก โป้ปดมดเท็จ จ้างจบบหายบช้า ใส่ร้ายป้ายสีใคร

อุดมการณ์ทางการเมืองหรือสัญญาประชาคมของพรรคพลังธรรมทั้ง 4 ข้อ ทำให้ภาพลักษณ์ของพรรคพลังธรรมที่ปรากฏต่อสังคมดูชัดแจ้ง ไม่คอร์รัปชัน แตกต่างจากพรรคการเมืองอื่นๆ ในขณะนั้น และยังมีพรรคการเมืองใดสามารถแย่งชิงความโดดเด่นไปจากพรรคพลังธรรมได้ พรรคพลังธรรมจึงยังครองใจคน กรุงเทพฯ อย่างล้นหลาม การที่พรรคพลังธรรมยังคงรักษาอุดมการณ์ทางการเมืองที่ต้องการทำการเมืองให้ชาวสะอาด กวาดล้างระบบคอร์รัปชันที่มีอยู่ในแวดวงการเมืองให้หมดไป แม้ว่าจะผ่านการก่อตั้งและดำรงสถานะความเป็นพรรคการเมืองบนเวทีการเมืองมา 2 ปีกว่าแล้ว แต่อุดมการณ์ในส่วนนี้ก็ยังไม่ได้เสื่อมหายไปตามกาลเวลากลับยังคงสามารถรักษาอุดมการณ์ทั้ง 4 ข้อนี้ไว้ได้เป็นอย่างดี ดูได้จากกระแสมติความนิยมของประชาชนที่มีต่อ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรม ที่ยังไม่ตกลงไป แต่กลับเพิ่มความนิยมมากขึ้นเรื่อยๆ จากผลการเลือกตั้งที่ปรากฏ นอกจากนี้นโยบายในการหาเสียงของพรรคที่ประกาศตัวอย่างเด่นชัดในการคัดค้านการสืบทอดอำนาจของกลุ่มทหาร ประกอบกับความต้องการของประชาชนที่ต้องการให้นายกรัฐมนตรีมาจากการเลือกตั้ง และเป็นสิ่งที่ชนชั้นกลางมีความปรารถนาให้เกิดขึ้น ดังที่พรรคพลังธรรมชูประเด็นการรักษาอุดมการณ์ความถูกต้องทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยเอาไว้ โดยสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนจึงได้รับการสนับสนุนจากประชาชนโดยทั่วไป

สรุปได้ว่าปัจจัยด้านอุดมการณ์ทางการเมืองของผู้นำพรรคพลังธรรมและพรรคพลังธรรมที่ยังคงดำรงอยู่ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งพรรคพลังธรรมขึ้นมาก็ยังคงสามารถดำรงอยู่ และนับวันอุดมการณ์นี้ก็ยิ่งเข้มแข็งมากขึ้นยังไม่ถูกกลืนกินเข้าไปในระบบการเมืองที่เต็มไปด้วยความไร้จริยธรรมทางการเมืองของนักการเมืองและข้าราชการประจำ ซึ่งปัจจัยด้านอุดมการณ์ทางการเมืองของทั้งผู้นำพรรคและพรรคพลังธรรมนี้เองที่ทำให้พรรคพลังธรรมและ พล.ต.จำลอง ศรีเมืองสามารถได้รับชัยชนะจากการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร โดยได้กลับมาทำงานรับใช้ชาว กรุงเทพฯ อีกวาระหนึ่ง

นอกจากนี้การเลือกตั้งสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร (สก.) และการเลือกตั้งสมาชิกสภาเขต (สข.) นั้น พรรคพลังธรรมภายใต้การนำของ พล.ต.จำลอง ก็สามารถนำพาสมาชิกของพรรคกวาดที่นั่งจากการเลือกตั้งทั้งสองระดับมาได้อย่างพลิกความคาดหมาย ก่อนหน้าการเลือกตั้งผู้ว่าฯ กรุงเทพฯ แม้ว่าพรรคพลังธรรมจะได้รับการคาดหมายว่าจะได้คะแนนเสียงมาก แต่สำหรับการเลือกตั้ง สก. และ สข. นั้น ผลการเลือกตั้งน่าจะกระจายไปตามพรรคต่างๆ ทั้ง พรรคพลังธรรม , ประชากรไทย , ประชาธิปัตย์ , กิจสังคมและพรรคมวลชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพรรคประชากรไทยและพรรคประชาธิปไตย ซึ่งเป็นพรรคที่มีชื่อเสียง มีฐานจัดตั้งใน กรุงเทพฯ อย่างหนาแน่นเป็นสิ่งที่ยากยิ่งที่พรรคการเมืองใหม่อย่าง “พลังธรรม” จะสามารถทำลายฐานคะแนนระดับท้องถิ่นของสองพรรคใหญ่นี้ไปได้¹²⁶

แต่จากผลการเลือกตั้งกลับตาลปัตรเมื่อผู้สมัครพรรคพลังธรรมสามารถกวาดที่นั่งมาได้กว่าร้อยละ 90 ของจำนวนที่นั่งทั้งหมดของสองสภา (สก.และ สข.) ทั้งห้าคู่แข่งอย่างมากกล่าวคือ การเลือกตั้ง สก. พรรคพลังธรรมกวาดมาได้ทั้งหมด 50 ที่นั่ง จากจำนวน สก. ทั้งหมด 57 ที่นั่ง โดยฐานเดิมของพรรคพลังธรรมที่เคยมีสมัยที่แล้วเพียง 9 ที่นั่งเท่านั้น ในขณะที่พรรคการเมืองคู่แข่งได้รับผลการเลือกตั้งในลักษณะ “ถดถอย” คือพรรคประชากรไทยได้มา 5 ที่นั่ง จากของเดิมที่เคยมี 6 ที่นั่ง พรรคประชาธิปไตยตกต่ำสุดขีดเหลือเพียง 1 ที่นั่ง จากของเดิมที่เคยเป็นเสียงข้างมากในสภา กทม. คือเดิม ประชาธิปัตย์มี 35 ที่นั่ง อีก 1 ที่นั่งเป็นของกลุ่มผู้สนับสนุนพรรคพลังธรรม ในขณะที่พรรคกิจสังคม พรรคมวลชนและกลุ่มอิสระอื่นๆ ที่เคยมีกัน 1-2 ที่นั่ง แต่จากการเลือกตั้งครั้งนี้ไม่มีใครเหลือที่นั่ง สก. เลยแม้แต่ที่นั่งเดียว เพราะถูกผู้สมัครพรรคพลังธรรมเอาชนะได้จนเกือบหมดสิ้น¹²⁷

¹²⁶ สยาม วัฒนะมงคลรักษ์, “อุดมการณ์กับการเปลี่ยนแปลงของพรรคพลังธรรม”, หน้า 68.

¹²⁷ เรื่องเดียวกัน .

ขณะที่ผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาเขต (สข.) ที่เลือกตั้งกันหลังการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัด กทม. และ สก. หนึ่งสัปดาห์นั้น ผู้สมัครพรรคพลังธรรมก็สามารถกวาดที่นั่ง สข. เกือบทั้งสภามาได้ เหลือเพียงไม่กี่ที่นั่งให้กับพรรคการเมืองอื่นๆ กล่าวคือ ในการเลือกตั้ง สข. ล่าสุดจากทั้งหมด 29 เขต พรรคพลังธรรมชนะยกทีมถึง 22 เขต และยังมีเขตแทรกในเขตอื่นๆ อีกประปรายได้มาทั้งสิ้น 184 ที่นั่ง รวมกับของเดิมที่เลือกตั้งเสร็จเรียบร้อยแล้วอีก 46 ที่นั่ง รวมเบ็ดเสร็จพรรคพลังธรรมมีที่นั่ง สข. ทั้งหมด 230 ที่นั่ง ในการเลือกตั้งครั้งล่าสุด สข. 220 ที่นั่ง , เป็นของพรรคประชากรไทย 14 ที่นั่ง , พรรคประชาธิปัตย์ 9 ที่นั่ง , พรรคกิจสังคม 7 ที่นั่ง และพรรคมวลชน 4 ที่นั่ง¹²⁸

จากนี้จะเห็นได้ว่าในพื้นที่สนามเลือกตั้ง กรุงเทพฯ นั้นพรรคพลังธรรมครองพื้นที่ไว้ได้เกือบ “เบ็ดเสร็จ” ตั้งแต่ตำแหน่งผู้ว่าราชการกรุงเทพฯ , สภา กรุงเทพฯ และสภาเขต เรียกว่าพรรคพลังธรรมสามารถเกาะกุมขุมข่ายอำนาจการเมือง และเซาะซีมฐานเสียงอย่างแน่นหนาทุกขุมข่ายตั้งแต่ระดับสูงสุดในกรุงเทพฯ ลดหล่นลงไปจนถึงระดับล่างสุดตามลำดับชั้นอย่างเป็นระบบและเป็นกระบวนการของการจัดตั้งที่ยากจะมีใครทำลายลงได้ในระยะเวลาอันสั้น¹²⁹

จากความนิยมที่ประชาชนมีต่อพรรคพลังธรรมทั้งหมด จึงมิใช่เพียงการทะเลาะแค้นสนับสนุน พล.ต.จำลอง เพียงผู้เดียวนั้นเป็นสิ่งที่ยืนยันได้ว่า ถ้าพลังบุคลิกภาพและความน่าเชื่อถือของ พล.ต.จำลอง ไม่ใช่สิ่งที่ประชาชนทั่วไปนิยมเพียงสิ่งเดียว แต่ความนิยมดังกล่าวได้กระจายปกคลุมมายังผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรคพลังธรรมแทบจะทุกคน แสดงให้เห็นว่า ความนิยมดังกล่าวเป็นผลโดยตรงมาจากการที่ผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกพรรคพลังธรรม ซึ่งเป็นพรรคการเมืองที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองที่ซื่อสัตย์สุจริต ไม่โกงกิน ที่ประชาชนโดยเฉพาะในเขตกรุงเทพฯ ให้การยอมรับและคงไว้ซึ่งความไว้วางใจมากขึ้น¹³⁰

แต่ปัจจัยด้านอุดมการณ์ทางการเมืองที่ชาวสะอาดของพรรคพลังธรรมจะไม่สามารถโดดเด่นขึ้นมาได้เลย ถ้าปราศจากปัจจัยด้านสถานการณ์เป็นตัวสนับสนุนให้ ปัจจัยด้านอุดมการณ์ทางการเมืองมีความเด่นชัดและเป็นที่ต้องการของสาธารณชนมากยิ่งขึ้น ปัจจัยด้าน

¹²⁸ สยาม วัฒนะมงคลรักษ์, “อุดมการณ์กับการเปลี่ยนแปลงของพรรคพลังธรรม”, หน้า 69.

¹²⁹ เรื่องเดียวกัน.

¹³⁰ เรื่องเดียวกัน.

สถานการณ์ที่เอื้อให้ปัจจัยด้านอุดมการณ์ทางการเมืองของผู้นำพรรคและพรรคพลังธรรมเป็นที่นิยมของประชาชนมีอะไรบ้าง เราจะได้กล่าวในส่วนของปัจจัยด้านสถานการณ์ ในลำดับต่อไป

3. ปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กร ในส่วนของการเลือกตั้งในครั้งนี้ แม้ว่าปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กรจะดูไม่ค่อยโดดเด่นหรือชัดเจนเหมือนการเลือกตั้งครั้งที่ผ่านมา แต่ปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กรยังคงมีความสำคัญอยู่ โครงสร้างองค์กรของพรรคพลังธรรมยังคงประกอบไปด้วยสมาชิกและกลุ่มผู้สนับสนุนที่เคยให้การสนับสนุนกลุ่มรวมพลังและพรรคพลังธรรมมาตั้งแต่ต้น บุคลากรและทีมงานในการหาเสียงยังคงเป็นชุดเดิม ซึ่งสามารถประสานงานกันได้ง่ายขึ้นด้วยเพราะเป้าหมายหลักของการดำเนินงานหาเสียงในครั้งนี้อยู่ที่การผลักดันให้ พล.ต.จำลอง ได้รับชัยชนะจากการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครอีกวาระหนึ่ง เมื่อเป้าหมายของทุกคน ทุกกลุ่มมีเพียงเป้าหมายเดียวเท่านั้น การประสานงานร่วมมือต่างๆ จึงง่ายกว่าเมื่อครั้งการเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ผ่านๆ มา มีความร่วมมือร่วมใจกัน ปราศจากข้อขัดแย้งเหมือนการเลือกตั้งที่ผ่านไป รูปแบบทางการเมืองที่เหมือนเดิมของพรรคพลังธรรมคือ เน้นความเรียบง่าย ซอมซ่อ ซึ่งกลายเป็นรูปแบบที่พรรคการเมืองหลายพรรคไม่กล้าเลียนแบบ

ปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กรอีกด้านหนึ่งที่ทำให้พรรคพลังธรรมและ พล.ต.จำลอง ได้รับชัยชนะในการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ครั้งนี้ก็คือ การที่บุคลากรและทีมงานของพรรคพลังธรรมได้มีการวางแผนสำหรับการเตรียมการรับการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. แม้แต่ประกาศวันรับสมัครรับเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. และ ส.ก. ซึ่งเดิม กรุงเทพฯ ทำเสนอถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยให้ประกาศวันรับสมัครรับเลือกตั้งระหว่างวันที่ 1-8 ธันวาคม 2532 และกำหนดการเลือกตั้งในวันที่ 7 มกราคม 2533 ทั้งนี้เพื่อความต้องการที่จะเพิ่มเขตการปกครองใหม่ในกรุงเทพฯ ออกไปอีก 8 เขต ได้ทัน เพื่อให้ครบ 36 เขต จากที่เคยเพิ่มมาแล้วก่อนหน้านี้¹³¹

แต่ทางกระทรวงมหาดไทยนำเรื่องเสนอเข้าคณะรัฐมนตรีโดยให้เหตุผลว่า ที่กำหนดไว้เดิมรับสมัครระหว่างวันที่ 1-8 ธันวาคม พ.ศ.2532 ก็เพื่อให้เพิ่มเขตอีก 8 เขตได้ทัน และสามารถเตรียมงานได้พร้อมการกำหนดเอาวันที่ 20 พฤศจิกายน เป็นวันแรกของวันสมัครเลือกตั้ง ไม่สามารถเพิ่มเขตทั้ง 8 เขตได้ตามกฎหมายที่ระบุว่า จะประกาศตั้งเขตได้ทั้งหมด¹³²

¹³¹ ในประเทศ, “ไฟต์เด็ด จำลอง กั้นวูบทางการเมืองป้องกันแชมป์ กทม.,” มติชนสุดสัปดาห์ 10, ฉบับที่ 480 : 7.

¹³² เรื่องเดียวกัน .

อายุสภาเขตและสภากรุงเทพมหานคร ซึ่งสภาเขตจะหมดอายุในวันที่ 20 พฤศจิกายน พอดี จึงทำให้ประกาศเพิ่มเขตไม่ได้¹³³

พรรคพลังธรรมจึงพร้อมใจกันเข้าชื่อถึงนายกรัฐมนตรีเพื่อให้เลื่อนวันรับสมัครเลือกตั้งออกไปอีก 1 วัน เป็นวันที่ 21 พฤศจิกายน เพื่อผลต้องการให้มีการเพิ่มเขตทั้ง 8 เขต เป็นไปด้วยสมบูรณ์ตามข้อกฎหมาย โดย พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมอ้างว่า การเพิ่มเขตทั้ง 8 เขต ไม่มีผลทางบวกกับพรรคพลังธรรมแต่ประกาศไฉไลเลย แต่โดยข้อเท็จจริงแล้วเขตการปกครองยิ่งกระจายออกมากเท่าใด พรรคพลังธรรมและ พล.ต.จำลอง ยิ่งได้เปรียบคู่ต่อสู้ทางการเมืองมากยิ่งขึ้น โดยพิสูจน์ได้จากการเลือกตั้ง ส.ข. ที่เสมือนการซ้อมใหญ่ก่อนหน้าการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กรุงเทพมหานคร ที่จะมาถึงไม่กี่วัน เขตที่ประกาศเพิ่มขึ้นมาใหม่ ไม่ว่าจะเป็น จตุจักร บึงกุ่ม พรรคพลังธรรมกวาดที่นั่งหมดไม่เหลือให้พรรคการเมืองอื่นเลยแม้แต่ตัวเดียว¹³⁴ ดังนั้นการเตรียมการวางแผนสำหรับการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กรุงเทพฯ ของบุคลากรจากพรรคพลังธรรม ส่งผลให้พรรคพลังธรรมมีโอกาสได้คะแนนเสียงที่เพิ่มมากขึ้นจากเขตที่เพิ่มขึ้นมา และทำให้ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมได้รับคะแนนเสียงจากประชาชนมากขึ้นอีกจนสามารถชนะการเลือกตั้งในเวลาต่อมา

นอกจากนี้การประกาศตัวลงสมัครรับเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ของ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมจนสามารถได้รับชัยชนะเป็นหนที่ 2 นั้นส่วนหนึ่งมาจากการเปิดตัวทีมงานรองผู้ว่าฯ ทั้ง 4 คน เป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง โครงสร้างองค์กรในส่วนของบุคลากรที่เป็นทีมงานรองผู้ว่าฯ ที่เป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะด้าน มีประวัติการทำงานที่ดีและเมื่อเปรียบเทียบกับพรรคการเมืองอื่นๆ แล้วส่งผลให้พรรคพลังธรรมได้เปรียบคู่แข่งจากพรรคการเมืองอื่นอย่างมาก เมื่อประกาศตัวทีมงานรอง ผู้ว่าฯ ออกไปจึงได้รับการยอมรับและสนับสนุนจากประชาชนอย่างสูง จนกลายเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งที่ทำให้พรรคพลังธรรมและ พล.ต.จำลอง ชนะการเลือกตั้งในครั้งนี้ได้

¹³³ ในประเทศ, “ไฟต์เด็ด จำลอง กั้นวูบทางการเมืองป้องกันแชมป์ กทม.,” มติชนสุดสัปดาห์ 10, ฉบับที่ 480 : 7.

¹³⁴ เรื่องเดียวกัน.

ผู้สมัครรองผู้ว่าฯ ทั้ง 4 ท่าน คือ ¹³⁵

1.พ.อ.วินัย สมพงษ์ จบจาก นักเรียนนายร้อย จปร. จบปริญญาโทสาขา รัฐศาสตร์การเมือง จากสหรัฐอเมริกา ล่าสุดดำรงตำแหน่งเป็นเลขานุการผู้ว่าฯ กรุงเทพมหานคร

2.นางบุญนำ ทานสัมฤทธิ์ มีตำแหน่งเป็นประธานกรรมการพิจารณาผลงานทาง วิชาการ สาขาวิทยาศาสตร์ รองประธานอนุกรรมการฝ่ายครู สำนักพัฒนาคุณธรรม กระทรวงศึกษาธิการ

3.นายกฤษฎา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา เป็นศาสตราจารย์ด้านสถาปัตยกรรม คณะ สถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.น.พ.ชิตพงษ์ ไชยวสุ อดีตผู้อำนวยการโรงพยาบาลวงษ์วาน และอดีต ผู้อำนวยการแพทย์สำนักงานคาทอลิกสงเคราะห์ผู้ประสบภัยและผู้ลี้ภัย

ในส่วนของกลุ่มผู้สนับสนุนพรรคพลังธรรมที่เป็นเป้าหมายในการโจมตีพรรค พลังธรรมคือ กลุ่มญาติธรรมสันตือโสภ ใน การเลือกตั้งครั้งนี้ยังคงถูกนำมาเป็นประเด็นในการ ทำลายพรรคพลังธรรม โดยผู้สมัครชิงตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม. ท่านหนึ่ง แม้ว่าทางพรรคพลังธรรม จะได้ชี้แจงทำความเข้าใจกับประชาชนไปได้บ้างแต่ยังคงทำให้พรรคสูญเสียความนิยมไปไม่น้อย ผู้สนับสนุนพรรคพลังธรรมมิได้มีแค่บุคลากรในพรรคพลังธรรมเท่านั้น แต่ยังประกอบไปด้วย บุคคลจากหลายกลุ่มหลายฝ่าย ทั้งที่เป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงและชาวบ้านธรรมดาๆ ที่ให้ความ สนับสนุนและความช่วยเหลือในการเลือกตั้งในครั้งนี้ต่อพรรคพลังธรรมอย่างมาก โดยเฉพาะผู้ที่ สนับสนุน พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรม ที่เป็นเพื่อนเก่าแก่กับ พล.ต.จำลอง ที่ช่วยกันคนละ ไม้คนละมือในการพิมพ์แผ่นโปสเตอร์ แผ่นพับและช่วยโฆษณาตามสถานที่ต่างๆ ทั้งเพื่อนที่เป็น ทหารและตำรวจ นอกจากนี้ยังมีผู้ให้การสนับสนุนด้านเงินทุนอย่างมากมาที่มาช่วยด้วยใจจริงๆ และบางคนก็ได้เปิดเผยตัว ในส่วนของการสนับสนุนในเรื่องวัสดุอุปกรณ์ซึ่งมากกว่าการเลือกตั้ง ครั้งที่ผ่านมาเสียอีก โดยให้ยืมทั้งรถ เครื่องไม้เครื่องมือ ผ้า ถุงปุ๋ย โดยมีคนมารับผ้าไปช่วย เย็บมากมาย¹³⁶ กลุ่มผู้สนับสนุนเหล่านี้ที่ทำงานอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย โดยไม่หวังค่าตอบแทน ก็เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของโครงสร้างองค์กรที่ช่วยส่งเสริมให้ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรม ได้รับเลือกตั้ง

¹³⁵ ในประเทศ , "เดิมพัน 20 ล้าน เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. จำลองชนประชากรไทย," มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 482 (26 พฤศจิกายน 2532) : 8.

¹³⁶ เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. , " พล.ต.จำลอง ศรีเมือง เพื่อน จปร.7 เป็นสังฆกรรม," มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 484 : 10.

ในด้านของนโยบายการหาเสียงบุคคลากร ได้มีการวางแผนอย่างดีตั้งแต่ถ้อยคำที่ใช้ในการโฆษณาหาเสียงหรือคำที่ที่ใช้ในการหาเสียง โดยถ้อยคำที่ใช้ในการหาเสียงที่ทีมงานคิดกันขึ้นมาคือ “คุณจำลองถูกรังแก คุณพ่อคุณแม่โปรดช่วยด้วย”¹³⁷ เป็นการฉายภาพของการปราศัยหาเสียงที่ พล.ต.จำลอง ถูกคู่ต่อสู้รุมทำลายจากทั้งฝ่ายการเมืองและพรรคการเมืองคู่แข่ง ทำให้ พล.ต.จำลอง ได้รับคะแนนสงสารเพิ่มมากขึ้นจากประชาชนที่ได้รับทราบถ้อยคำหาเสียงเหล่านั้น

โดยรวมแล้วโครงสร้างองค์กรของพรรคพลังธรรมก็ยังคงอยู่ในสถานะที่เกือหนุนให้ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมได้รับเลือกตั้งอีกสมัยหนึ่ง แม้ว่าจะมีความสำคัญและความโดดเด่นน้อยลงบ้างต่างกับการเลือกตั้ง ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครปี 2528 เพราะการเลือกตั้งในครั้งนี้ตั้งแต่ที่ พล.ต.จำลอง ประกาศว่าจะลงสมัครรับเลือกตั้งในตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม. อีกสมัยทั้งสื่อมวลชน ประชาชนและสำนักโพลต่างๆ ก็เรี่ยหน้ากันออกมารายงานผลกันตั้งแต่แรกเลยว่า พล.ต.จำลอง จะได้กลับเข้ามาดำรงตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม. อีกเป็นสมัยที่ 2 อย่างแน่นอน¹³⁸ แม้ว่าผลต่างๆ เหล่านี้ที่ออกมาตั้งแต่หลังการประกาศลงสมัครของ พล.ต.จำลอง อาจจะเป็นผลดีต่อตัว พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรม ทำให้โครงสร้างองค์กรในส่วนของบุคคลากรต่างๆ ทำงานหนักน้อยลง แต่ข้อเสียก็คือการตกเป็นเป้าโจมตีจากกลุ่มและพรรคการเมืองอื่นๆ เพราะการเป็นตั้งหนึ่งของผลการเลือกตั้งในครั้งนี้

4. ปัจจัยด้านสถานการณ์ มีความสำคัญอย่างมากสำหรับชัยชนะที่ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมได้รับในการเลือกตั้งครั้งนี้ เพราะปัจจัยด้านนี้จะเป็นตัวเชื่อมและส่งเสริมให้ปัจจัยในข้ออื่นๆ โดดเด่นและเป็นที่ชื่นชอบของประชาชน ปัจจัยด้านสถานการณ์ที่ช่วยสนับสนุนให้ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมประสบความสำเร็จได้รับชัยชนะจากการเลือกตั้ง ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครอย่างท่วมท้นคือ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹³⁷ เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. , " พล.ต.จำลอง ศรีเมือง เพื่อน จปร.7 เป็นสังฆกรรม," มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 484 : 11.

¹³⁸ เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. , " เกมศึก กทม. รุกฆาตมหาจำลอง ตายแน่ๆ ถ้า.... ," มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 486 (24 ธันวาคม 2532) : 10.

สถานการณ์ของการปราศัยใหญ่ของพรรคพลังธรรมบนเวทีห้องสนามหลวงในวันที่ 15 ธันวาคม 2532 ด้วยจำนวนผู้เข้าฟังเกือบ 100,000 คน และก่อนการปราศัยนี้เองพรรคพลังธรรมได้ออกข่าวโจมตีคู่ต่อสู้ว่า มีการขู่ว่าจะเบียดบนเวทีปราศัย¹³⁹ ซึ่งประชาชนที่นั่งรอฟังปราศัย เมื่อได้ฟังก็เกิดความสงสารและรังเกียจคู่ต่อสู้ที่โจมตี พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมที่ใช้วิธีการที่น่ารังเกียจนี้ แต่ไม่ว่าแถลงการณ์ของพรรคพลังธรรมที่ว่าจะเป็นจริงหรือเท็จประการใด แต่ก็ได้ทำให้ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมสามารถเรียกคะแนนสงสารและได้รับการสนับสนุนจากประชาชนเพิ่มมากขึ้นอีก

สถานการณ์ต่อมาคือบรรยากาศในการเลือกตั้งซึ่งมาจากตัวผู้สมัครรับเลือกตั้งทั้งหมดนั้นไม่มีอะไรแปลกใหม่ที่จะสามารถดึงดูดความสนใจของประชาชนได้ มีแต่นักการเมืองหน้าเก่าหรือไม่กี่พวกที่ไม่มีชื่อเสียงแต่อยากดังจึงมาลงสมัคร¹⁴⁰ ทำให้ชาว กรุงเทพฯ ไม่มีทางเลือกมากนัก อีกทั้งตัวของ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมมีความโดดเด่นมากกว่านักการเมือง กลุ่มการเมืองและพรรคการเมืองอื่นๆ ชาว กรุงเทพฯ จึงต้องเลือกพรรคพลังธรรมและ พล.ต.จำลอง ซึ่งเป็นทางเลือกที่ดีที่สุดในขณะนั้น

สถานการณ์ของการหาเสียงเลือกตั้งของบรรดาผู้สมัครคนอื่นๆ ซึ่งเมื่อผลสำรวจของสำนักวิจัยต่างๆ ที่ออกมาคาดการณ์อย่างตรงกันว่า พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมจะได้รับ การเลือกตั้งกลับมาดำรงตำแหน่งอีกวาระหนึ่ง ก็ส่งผลให้ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรม ตกเป็นเป้าของการ โจมตีจากผู้สมัครคนอื่นๆ โดยเฉพาะผู้สมัครที่ไม่ค่อยมีชื่อเสียงนักก็จะพยายามสร้างบรรยากาศการหาเสียงเลือกตั้งให้ดูดุเดือดเลือดพาดัน สรรหากลยุทธ์ต่างๆ เพื่อล้มล้างคู่ต่อสู้ โดยเฉพาะเกมการทำลายที่กระจายไปทั่วทั้ง กรุงเทพฯ¹⁴¹ ทั้งหลายนี้ยิ่งเป็นการทำให้ประชาชนเบื่อหน้าผู้สมัครเหล่านี้เพิ่มมากขึ้น และกลับเป็นผลดีต่อตัว พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมอีกด้วย ส่งผลให้คะแนนนิยมของประชาชนที่มีต่อ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมมีเพิ่มมากขึ้นไปอีก

สถานการณ์ช่วงการเลือกตั้งที่เต็มไปด้วยข่าวการทุจริต โกงกินของข้าราชการและนักการเมืองทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่น ทำให้ประชาชนเกิดความเบื่อหน่ายและรังเกียจการ

¹³⁹ เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. , " โฉมสุดท้ายเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. จำลอง ชิงธงเจ็ดเศียร," มติชนสุดสัปดาห์ 10, ฉบับที่ 488 (7 มกราคม 2533) : 11.

¹⁴⁰ เรื่องเดียวกัน , หน้า 12.

¹⁴¹ เรื่องเดียวกัน .

โกงกินเหล่านี้ ชาวบ้านต้องการนักการเมืองที่สุจริตไม่โกงกินและมีความสามารถที่จะแก้ปัญหาคอร์รัปชันที่เป็นบ่อนทำลายระบบราชการและระบบการเมืองของไทยที่ดำรงอยู่นี้ให้หมดหรือเบาบางลงไปได้บ้าง ซึ่ง พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมก็นำเสนอภาพพจน์ของผู้สมัคร ผู้นำและอุดมการณ์ของพรรคพลังธรรมออกมาในแนวทางที่เป็นที่ต้องการของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี จึงทำให้ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมได้รับการสนับสนุนจากชาว กรุงเทพฯ อย่างดียิ่ง

สถานการณ์ต่อมาที่มีบทบาทสำคัญต่อชัยชนะที่ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมได้รับในการเลือกตั้งครั้งนี้คือ บรรยากาศการเลือกตั้งที่เกิดขึ้นท่ามกลางปัญหาความขัดแย้งระหว่าง พล.ต.จำลอง ในฐานะผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครและ พล.ต.อ.ประมาณ อติเรกสาร ผู้ควบคุมและกำกับดูแลกรุงเทพมหานคร มีความขัดแย้งและเกิดปะทะกันเกี่ยวกับวิถีคิดและการทำงานอันแตกต่างกันอย่างไม่ขาดสาย ความขัดแย้งระหว่างบุคคลทั้งสองนั้นเริ่มจาก

เรื่องโครงการประมูลขนาดใหญ่เกี่ยวกับการสร้างโรงงานกำจัดขยะที่ ซ.อ่อนนุช ซึ่ง พล.ต.จำลอง ไม่ยอมเซ็นสัญญา กับ บริษัท พีแอนด์ซี วูล์ฟแอนด์พาร์นีย์ จอยน์เวนเจอร์ จำกัด ในขณะที่กระทรวงมหาดไทยโดย นายประมาณ อติเรกสาร พยายามผลักดันให้มีการเซ็นสัญญา¹⁴² การปะทะกันของทั้งสองฝ่ายจึงเกิดขึ้น จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์การยกเลิกการประมูลสร้างโรงงานกำจัดขยะแห่งนี้ที่ต้องเข้าไปต่อสู้กันในชั้นศาล ฟ้องร้องกันหลายทอดหลายตอนจนต้องให้คณะกรรมการกฤษฎีกาตีความว่าคำสั่งยกเลิกเหล่านั้นเป็นอำนาจของใคร¹⁴³ แม้ความยืดเยื้อจากการดำเนินคดีนี้จะส่งผลให้ กรุงเทพฯ และชาว กทม. ต้องทนดมกลิ่นขยะที่กองพะเนินเป็นเวลานานหลายเดือน จนเกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์ถึงความสามารถทางการบริหารงาน กรุงเทพฯ พล.ต.จำลอง แต่การรักษาเม็ดเงินงบประมาณอย่างถี่ถ้วนระมัดระวังก็ยังคงแสดงข้อดีมากกว่าข้อเสีย และยังช่วยเน้นบุคลิกและภาพพจน์ส่วนตัวที่ซื่อสัตย์สุจริตของ พล.ต.จำลอง ให้โดดเด่นมากขึ้น¹⁴⁴

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁴² สงครามยืดเยื้อ กทม.-มหาดไทย," มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 488 (7 มกราคม 2533) : 18.

¹⁴³ รายงาน , " เบื้องหลังศึก กทม.-มหาดไทย," มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 479 (5 พฤศจิกายน 2532) : 10.

¹⁴⁴ สัมภาษณ์พิเศษ , " พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ผมยังยืนยันให้คุณตรี เป็นปลัด กทม.," มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 489 (14 มกราคม 2533) : 11-12.

เรื่องต่อมาก็คือตัวบุคคลที่จะมาดำรงตำแหน่งเป็นปลัดกรุงเทพมหานครต่อจาก ว่าที่ ร.ต.เสมอใจ พุ่มพวง ที่พ้นตำแหน่งไปเพราะถูกตั้งกรรมการสอบ¹⁴⁵ ส่งผลให้ตำแหน่งปลัด กทม. ว่างลงและตามมาด้วยความขัดแย้งระหว่างกระทรวงมหาดไทยกับ กรุงเทพฯ ที่เริ่มขึ้นจาก เรื่องการแต่งตั้งปลัด กรุงเทพฯ คนใหม่ ซึ่งต่างฝ่ายต่างเสนอบุคคลที่ตนเองเห็นชอบเข้าไปพร้อม กัน¹⁴⁶ โดยเดิมที พล.ต.จำลอง เสนอชื่อนายศรีสิทธิ์ วาสิกศิริ แต่ทาง พล.ต.อ.ประมาณ เห็นว่าผู้ ที่อาวุโสสูงสุดใน กรุงเทพฯ คือ นายธำรง พัฒนรัฐ เพราะเป็นซี 11 คนเดียว จึงมีการครองเรื่องไว้ จนนายศรีสิทธิ์ต้องลาออกทาง พล.ต.จำลอง จึงเสนอชื่อ นายตรี ภาฎตานนท์ เข้าไปแทน พร้อมกับ วังเข้าหา พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ เพื่อเรียกร้องความเห็นใจให้บรรจุการแต่งตั้งปลัด กรุงเทพมหานครเข้าคณะรัฐมนตรี แต่ในท้ายที่สุดก็ล้มเหลว เมื่อ พล.อ.ชาติชาย เสมือน “ขี้มมือ” คณะรัฐมนตรีสัปดาห์การแต่งตั้งโดยอ้างว่าไม่เหมาะสม ควรแต่งตั้งภายหลังการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. เสร็จสิ้นไปก่อน¹⁴⁷ แต่ในที่สุด พล.ต.จำลอง ก็สามารถแต่งตั้ง นายตรี ให้เป็นปลัดกรุงเทพมหานคร ได้ แต่อยู่ในตำแหน่งรักษาการปลัดกรุงเทพมหานครก่อนที่ พล.ต.จำลอง จะประกาศลาออก ด้วยเหตุที่กระทรวงมหาดไทยใช้ความเป็นต่อทางอำนาจในฐานะผู้รักษาการตามพระราชบัญญัติ กรุงเทพมหานครกีดกันด้วยความคลุมเครือของข้อกฎหมายให้ พล.ต.จำลอง ทิ้งเก้าอี้รักษาการ ผู้ว่าฯ กรุงเทพฯ เพื่อลงสมัครรับเลือกตั้งเป็น ผู้ว่าฯ กรุงเทพมหานคร จากนั้นรัฐมนตรีว่าการ กระทรวงมหาดไทยก็ส่งนายธำรง พัฒนรัฐ มาทำหน้าที่รักษาการ ผู้ว่าฯ กทม. หลังจาก พล.ต. จำลอง ลาออกจากตำแหน่งรักษาการ เมื่อวันที่ 14 พ.ย.32¹⁴⁸

การรุมล้อมปราบปรามพลั้งกรรมขณะนั้นก็คึกคักยิ่งขึ้นเมื่อ ร.ต.ท.เชาวริน ลัทธ ศักดิ์ศิริ ซึ่งจะไม่มีความหมายใดๆ เลยในสนามเลือกตั้ง กรุงเทพฯ หากมิได้เคยมีฐานะเป็นโฆษก ประจำตัวรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย พล.ต.อ. ประมาณ อติเรกสาร ลงสมัครรับเลือกตั้ง กับเขาด้วย โดยไม่อำพรางเลยว่าเป้าหมายคือใครที่มีมิใช่ พล.ต.จำลอง ด้วยนโยบายหาเสียง “ใครก็ได้ที่ไม่ใช่จำลอง”¹⁴⁹

¹⁴⁵ เจริญธรรม , " โฉนดกฤษฎีว่า มหาจำลองได้เปรียบ แต่อาจพ่ายแพ้ยับเยิน," มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 483 (3 ธันวาคม 2532) : 6.

¹⁴⁶ สงครามยึดเชื้อ กทม.-มหาดไทย," มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 488 (7 มกราคม 2533) : 18.

¹⁴⁷ รายงาน , " เบื้องหลังศึก กทม.-มหาดไทย," มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 479 : 10.

¹⁴⁸ เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. , " โกงสุดท้ายเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. จำลอง ชิงธงเถื่อนเดโซ," มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 488 : 12.

¹⁴⁹ สงครามยึดเชื้อ กทม.-มหาดไทย," มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 488 : 18.

หลังจากนายธำรง เข้ามาดำรงตำแหน่งรักษาการผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครแทน พล.ต.จำลอง ก็ได้เสนอคำมั่นว่าจะดำเนินการการเลือกตั้งอย่างบริสุทธิ์ยุติธรรมและเป็นกลาง รวมทั้งพร้อมที่จะโยกย้ายข้าราชการที่ไม่เป็นกลางให้พ้นจากความเกี่ยวข้องในการเลือกตั้ง บรรดาผู้สมัครจากพรรคการเมืองคู่แข่งของพรรคพลังธรรมก็เรียงรายเข้าร้องเรียนกัน แต่ก็ไม่สามารถจัดการกับผู้อำนวยการเขตที่ถูกกล่าวหาว่าฝักใฝ่ พล.ต.จำลอง ราบรื่นเสียทีเดียว เพราะรักษาการ ปลัดกรุงเทพฯ นายตรี ภาณุตานนท์ ที่ พล.ต.จำลอง จัดตั้งทิ้งไว้ก่อนลาออกไม่ให้ความร่วมมือ¹⁵⁰

นายธำรง พัฒนรัฐ จึงเสนอชื่อตัวเองเป็นปลัด กทม. อีกตำแหน่ง เหตุผลหนึ่ง ที่เสนอต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรีคือ “การขอย้ายผู้อำนวยการเขตที่ไม่เป็นกลาง ไม่ได้ได้รับความร่วมมือจากรักษาการปลัด กทม. ”¹⁵¹ และให้คณะรัฐมนตรีพิจารณาอนุมัติด้วยการผลักดันของ พล.ต.อ.ประมาท คณะรัฐมนตรีอนุมัติในวันที่ 12 ธันวาคม 2532 โดยให้เหตุผลการแต่งตั้งว่า “หากไม่แต่งตั้งปลัด กทม. ในขณะนี้จะไม่สามารถแก้ไขปัญหาให้เกิดความเป็นธรรมในการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ,ส.ก. และ ส.ข. ได้” คณะรัฐมนตรีจึงมีมติแต่งตั้ง นายธำรง พัฒนรัฐ เป็นปลัด กรุงเทพมหานคร¹⁵²

ฉบับลั่นที่ข่าวนี้อแพร่งกระจายออกไปตามสื่อมวลชนกล่าวคือ สถานีโทรทัศน์ รายงานข่าวในตอนค่ำและหนังสือพิมพ์เสนอข่าวระดับพาดหัว 3 ชั้นในวันรุ่งขึ้น ชาวกรุงเทพฯ จำนวนไม่น้อยต่างแสดงความไม่พอใจต่อการกระทำของคณะรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการ กระทรวงมหาดไทยเป็นอย่างมาก โดยโทรศัพท์มาระบายความรู้สึกตามสถานีโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ทุกฉบับ เฉพาะที่ศาลาว่าการ กรุงเทพฯ ในเช้าวันรุ่งขึ้น (13 ธ.ค.) ก็ทำเอาบรรดา ข้าราชการจ่าละห้วนกันเป็นแถว เมื่อมีเจ้าหน้าที่ตำรวจมาตรวจค้นหาวัตถุระเบิด เพราะไม่แน่ใจ ว่าที่มีคนโทรศัพท์มานั้น ถ้าเกิดประมาทไม่ยอมเชื่อแล้วเกิดระเบิดขึ้นมาผลเสียหายจะมากมายขนาดไหน¹⁵³

¹⁵⁰ เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. , "โค้งสุดท้ายเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. จำลอง ชิงธงเถื่อนเดโช," มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 488 : 12.

¹⁵¹ สัมภาษณ์พิเศษ , " พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ผมยังยืนยันให้คุณตรี เป็นปลัด กทม.," มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 489 : 11.

¹⁵² เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. , "เกมลึกลับ กทม. รุกฆาตมหาจำลอง ดายแน่ๆ ถ้า....," มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 486 : 11.

¹⁵³ เรื่องเดียวกัน.

กลุ่มอาจารย์สอนกฎหมายสถาบันต่างๆ ก็ออกมาเคลื่อนไหวคัดค้านการแต่งตั้งตัวเองของ นายธำรง พัฒนรัฐ และจากกรณีนี้ก็ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งระหว่างพรรคการเมืองร่วมรัฐบาลและพรรคฝ่ายค้านด้วยคือ พรรคเอกภาพที่กล่าวหาว่ามติคณะรัฐมนตรีที่ตั้ง นายธำรง เป็นปลัด กทม. เป็นโมฆะ เพราะนายธำรง เป็นเพียงรักษาการ ผู้ว่าฯ เท่านั้น ไม่มีสิทธิ์ไปเสนอชื่อแต่งตั้งปลัดและยังผู้ที่ถูกเสนอคือคนๆ เดียวกับผู้เสนอซึ่งขัดต่อมารยาทมากขึ้นไปอีก แม้ นายพิชัย รัตตกุล รองนายกรัฐมนตรีก็แสดงอาการไม่สบายใจ หรือกระทั่ง นายบรรศักดิ์ อูวรรโณ รองเลขาธิการนายกรัฐมนตรีฝ่ายการเมืองก็ระบุว่าชัดว่าการแต่งตั้ง นายธำรง ของคณะรัฐมนตรี เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย¹⁵⁴

ปัญหาความขัดแย้งที่รุนแรงและแหลมคมระหว่าง พล.ต.จำลอง กับ พล.ต.อ. ประमाण ที่ผ่านมา พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมก็ถือเอาการต่อสู้ทางการเมืองของตนครั้งนี้เป็นการต่อสู้กับกระทรวงมหาดไทยอยู่แล้ว และยังเมื่อรัฐบาลได้ผ่านมติอันทำให้เงินปมทางการเมืองนี้เข้มแข็งเกลียวมากยิ่งขึ้นจึงยิ่งไปเสริมเหตุผลและความชอบธรรมให้กับ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมเป็นทวีคูณ¹⁵⁵ จึงเป็นการตอกย้ำภาพของ ผู้ว่าฯ กทม. พล.ต.จำลอง ที่ถูกต้องมาตลอดและภาพของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเป็นการใช้อำนาจมาตลอด เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเหล่านี้แทนที่จะเป็นผลดีกับรัฐบาลและกับผู้สมัครในฐานะตัวแทนพรรคร่วมรัฐบาลกลับจะยิ่งเป็นการเสริมคะแนนให้กับ พล.ต.จำลอง มากยิ่งขึ้น เป็นทั้งคะแนนสงสาร เห็นอกเห็นใจและเป็นคะแนนอันเนื่องมาจากความไม่พอใจพฤติกรรมของรัฐบาล

สถานการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นภายในประเทศดังที่กล่าวถึงข้างต้นเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่ช่วยส่งเสริมและเพิ่มคะแนนเสียงของประชาชนให้มีต่อ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมมากยิ่งขึ้นจนได้รับชัยชนะจากการเลือกตั้งอีกครั้งหนึ่ง ไม่เพียงแต่สถานการณ์ทางการเมืองภายในประเทศจะมีผลไปในด้านบวกต่อคะแนนเสียงของ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรม สถานการณ์ทางการเมืองของต่างประเทศก็มีผลในด้านที่ช่วยส่งเสริมให้ภาพลักษณ์ของนักการเมืองและพรรคการเมืองแบบ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรม โดดเด่นยิ่งขึ้นไปอีก จนสามารถแปรเปลี่ยนภาพลักษณ์ที่โดดเด่นนี้กลายเป็นคะแนนเสียงจากประชาชนที่เพิ่มมากขึ้นให้กับ

¹⁵⁴ เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. , "เกมลี้ก กทม. รุกฆาตมหาจำลอง ตายแน่ๆ ถ้า....," มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 486 : 11.

¹⁵⁵ เจริญรอด , "แนวร่วมมุกกลับให้ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง," มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 486 (24 ธันวาคม 2532) : 7.

พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรม สถานการณ์ทางการเมืองในต่างประเทศที่มีผลในเชิงบวกให้กับ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรม คือ

เริ่มจากประเทศญี่ปุ่น ที่มีสภาพการณ์ทางการเมืองไม่ต่างไปจากประเทศไทยนัก คือ ข้าราชการ นักการเมืองมีการโกงกินคอร์รัปชันกันอย่างมหาศาล ส่งผลให้ชาวญี่ปุ่นเกิดความเบื่อหน่ายสถานการณ์ทางการเมืองที่เป็นอยู่ในขณะนั้น และต้องการนักการเมืองที่มีประวัติที่ขาวสะอาดมาบริหารประเทศ สถานการณ์ทางการเมืองที่ประเทศญี่ปุ่นในช่วงนั้นคือ หลังจากเกิดกรณีอื้อฉาวหุ้นบริษัทริครูท ที่มีนักการเมืองที่มีอิทธิพลของทั้งฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายค้านเข้าไปมีส่วนร่วมด้วย ส่งผลให้ความเชื่อมั่นของประชาชนที่มีต่อรัฐบาลลดลง จนทำให้ นายทาเกชิตะ ต้องลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเพื่อแสดงความรับผิดชอบจากกรณีอื้อฉาวในครั้งนี้ แม้ว่านายกรัฐมนตรีจะลาออกจากตำแหน่งแล้ว แต่ชาวญี่ปุ่นเองก็ยังคงเกิดความไม่แน่ใจว่า ผู้บริหารประเทศคนใหม่จะไม่ต่างจากคนเก่าที่มีปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน และความต้องการของชาวญี่ปุ่นเองก็ต้องการนักการเมืองมาบริหารประเทศที่มีความซื่อสัตย์สุจริต ดังนั้นพรรคเสรีประชาธิปไตย พรรคที่เป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาล เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน จึงใช้แผนเชิญผู้นำที่สุจริตหรือ Mr.Clean ซึ่งมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในกลุ่มจำนวนน้อย ไม่มีความเข้มแข็งให้ขึ้นมาครอบงำชื่อเสียงของพรรค โดยหลังจากเกิดกรณีอื้อฉาวริครูทก็ได้เชิญ นายไคฟู ซึ่งเป็นผู้ที่มีภาพลักษณ์เป็นนักการเมืองที่สุจริตขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีแทน เพื่อครอบงำภาพลักษณ์ของพรรค LDP ที่เสียหายย่อยยับจากกรณีอื้อฉาวริครูท¹⁵⁶

ประเทศจีน สถานการณ์ทางการเมืองของการปฏิรูปจีนภายใต้การนำของเติ้งเสี่ยวผิง ได้ก่อให้เกิดอภิสถิธิ์และการคอร์รัปชันอย่างแพร่หลาย ตัวการในการได้อภิสถิธิ์และคอร์รัปชันเป็นที่โจษจันกันไปทั่วว่า เป็นคนในครอบครัวผู้นำในระดับสุดยอด รวมทั้งลูกของเติ้งเสี่ยวผิงด้วย รูปแบบของอภิสถิธิ์และคอร์รัปชันมีต่างๆ นานา เช่น การใช้เงินหลวงไปเที่ยวต่างประเทศ โดยอ้างว่าไปราชการอย่างพรั่าเพรื่อ พร้อมด้วยภรรยาและพรรคพวก การรับสินบนใต้โต๊ะโดยอาศัยตำแหน่งหน้าที่ การได้ประโยชน์จากบริษัทหรือสมาคมที่ตนเป็นประธาน ผู้จัดการหรือผู้บริหารเหล่านี้ เป็นต้น แม้ให้บริการเล็กน้อยแก่ประชาชนก็มีการเรียกสินบนกันอย่างแพร่หลาย¹⁵⁷

¹⁵⁶ ประเสริฐ จิตติวัฒน์พงษ์, ญี่ปุ่นปฏิรูปการเมือง (กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, 2537), หน้า 67.

¹⁵⁷ เจียน ชีระวิทย์, “วิกฤตการณ์เทียบอันเหมินกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในจีน,” ใน เอเชียรายปี 1990/2533. อุกฤษณ์ ปัทมานันท์ และวรศักดิ์ มหัทธโนบล, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 17-18.

พวกข้าราชการกังฉินก็แสวงหารายได้เพิ่มเติมโดยการรับสินบน กล่าวกันว่าประชาชนเกือบทุกคนรัฐสภารัฐการคอร์ปชั่นจากการสัมผัส พวกเขามองดูสังคมภายใต้การนำของเติ้งเสี่ยวผิงว่าเป็นระบบนำเฟ้อ¹⁵⁸

นอกเหนือจากประเทศคอมมิวนิสต์ยักษ์ใหญ่อ่างจินยังมีปัญหาในเรื่องคุณธรรมของข้าราชการและนักการเมืองแล้ว ประเทศประชาธิปไตยชั้นนำอย่างญี่ปุ่นก็มีปัญหาในด้านนี้ไม่ต่างกันมากนัก สถานการณ์การคอร์ปชั่น โกงกินของข้าราชการและนักการเมืองของประเทศญี่ปุ่น คือ

หลังจากเรื่องอื้อฉาวกรณีรับสินบนของบริษัททรูท ได้ซาลงก็มีเสียงวิพากษ์วิจารณ์เรื่องนักการเมืองและพรรคการเมืองทั้งฝ่ายค้านและฝ่ายรัฐบาลรับเงินจากเจ้าของกิจการตู้เกมไฟฟ้าปาซิงโกะ (Pachinko) ซึ่งเป็นเกมที่ชาวญี่ปุ่นนิยมเล่นกันมาก พรรคสังคมนิยมได้เข้าไปมีส่วนพัวพันกับเรื่องอื้อฉาวเกี่ยวกับเรื่องเงินจากการบริจาคจากกิจการปาซิงโกะนี้ด้วย โดยที่นิตยสารรายสัปดาห์ชูกัง บุนซุน (Shukan Bunshun) ได้เปิดเผยว่าสมาชิกรัฐสภาของพรรคสังคมนิยมดังกล่าวจะช่วยเป็นตัวแทนปกป้องผลประโยชน์ของกิจการปาซิงโกะในรัฐสภา และนิตยสารรายสัปดาห์ฉบับนี้ยังระบุด้วยว่า สมาชิกวุฒิสภาพรรคสังคมนิยมเหล่านี้พยายามหาทางชะลอการออกกฎหมายในรัฐสภาที่จะให้ผู้เล่นเกมปาซิงโกะต้องจ่ายเงินซื้อบัตรล่วงหน้า (pre-paid cards) ซึ่งหากกฎหมายนี้ออกมาแล้วจะเป็นการยากสำหรับเจ้าของกิจการปาซิงโกะที่จะหลีกเลี่ยงการเสียภาษีอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย¹⁵⁹

สมาชิกของพรรคสังคมนิยมยังถูกกล่าวหาจากสมาชิกรัฐสภาของพรรคฝ่ายรัฐบาลว่า ได้รับเงินบริจาคจากสมาคมชาวเกาหลีที่พำนักอาศัยอยู่ในญี่ปุ่น และเป็นสมาคมที่สนับสนุนเกาหลีเหนือ (General Association of Korean Residents) ซึ่งสมาคมนี้มีความสัมพันธ์อันใกล้ชิดกับกิจการตู้เกมไฟฟ้าปาซิงโกะ ซึ่งที่ญี่ปุ่นมีกฎหมายห้ามนักการเมืองรับเงินบริจาคจากบุคคลหรือองค์กรที่เป็นต่างชาติ แต่พรรคสังคมนิยมก็ได้โต้กลับโดยการอ้างว่าสมาชิกบางคนของ¹⁶⁰

¹⁵⁸ เจียน ชีระวิทย์ , “วิกฤตการณ์เทียนอันเหมินกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในจีน,” ใน เอเชียรายปี 1990/2533 . อุกฤษณ์ ปัทมานันท์ และวรศักดิ์ มหัทธโนบล , บรรณาธิการ , หน้า 17-18.

¹⁵⁹ ไชยวัฒน์ คำชู , “ญี่ปุ่น,” ใน เอเชียรายปี 1990/2533 . อุกฤษณ์ ปัทมานันท์ และวรศักดิ์ มหัทธโนบล , บรรณาธิการ , หน้า 190.

¹⁶⁰ เรื่องเดียวกัน.

พรรค รัฐบาล ซึ่งรวมทั้งอดีตนายกรัฐมนตรีชุงชุก ก็เคยรับเงินบริจาคจากสมาคมเกาหลีที่พำนักอาศัยในญี่ปุ่นและเป็นกลุ่มที่สนับสนุนเกาหลีใต้ (Korean Resident Union) และพรรคสังคมนิยมได้อ้างว่าจากการตรวจสอบของพรรคสังคมนิยมเอง พรรคได้รับเงินบริจาคจริงจากกิจการปาซิงโกะ ซึ่งรวมเป็นเงินทั้งสิ้น 56,340 ดอลลาร์ แต่เป็นการบริจาคที่ถูกต้องตามกฎหมาย ในขณะที่เดียวกันภายหลังจากนั้นหนังสือพิมพ์รายวันไมนิจึ ก็ได้เปิดเผยว่าสมาชิกของพรรครัฐบาลจำนวน 84 คน ก็ได้รับเงินบริจาคจากสมาคมกิจการปาซิงโกะแห่งชาติ (Zenyuky) เป็นเงินรวมกันมากกว่า 800,000 ดอลลาร์ ในช่วงระยะเวลา 5 ปี ซึ่งมากกว่า 10 เท่าของที่สมาชิกพรรคสังคมนิยมได้รับ ฉะนั้นพรรครัฐบาลคงไม่สามารถเอาเรื่องอื้อฉาวดังกล่าวนี้ขึ้นมาเป็นประเด็นโจมตีพรรคสังคมนิยมเพื่อผลประโยชน์ของตนเองได้อีกต่อไป ¹⁶¹

เหล่านี้เป็นเครื่องยืนยันได้อย่างดีว่า ทั้งพรรคฝ่ายค้านและฝ่ายรัฐบาลไม่มีใครแตกต่างกัน ใครอยู่ในตำแหน่งบริหารประเทศก็โกงกินได้มากหน่อย ใครอยู่ฝ่ายค้านก็ได้น้อยไปตามลำดับ ต่างฝ่ายต่างช่วยกันโกงกินและปกปิดความลับซึ่งกันและกัน สถานการณ์ทางการเมืองในญี่ปุ่นในเวลานั้นจึงตกอยู่ในสภาพที่ย่ำแย่มาก เพราะไม่มีใครตรวจสอบใครต่างกลายเป็นพวกเดียวกันไปหมด ร่วมมือกันทุจริตคอร์รัปชัน ส่งผลให้เกิดการคอร์รัปชันอย่างกว้างขวางในหมู่ข้าราชการนักการเมือง จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ชาวญี่ปุ่นซึ่งเบื่อหน่ายและรังเกียจสภาพการเมืองที่เกิดขึ้นนี้จะต้องการคนดีและซื่อสัตย์เข้ามาบริหารประเทศแทนกลุ่มคนที่เคยดำรงตำแหน่งมาก่อนหน้านี้

เราจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า สถานการณ์ทางการเมืองของไทยอยู่ในสภาพที่ข้าราชการและนักการเมืองมีแต่การทุจริตคอร์รัปชันและประชาชนเรียกร้องต้องการให้มีการปฏิรูปการเมือง ต้องการคนดี ซื่อสัตย์สุจริตเข้ามาบริหารประเทศบ้าง แทนคนเก่าๆ ที่มีแต่ข่าวการทุจริต สถานการณ์ที่เกิดขึ้นเช่นนี้ในประเทศไทยไม่ได้เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยวไม่มีสาเหตุ เนื่องจากสาเหตุที่เป็นตัวกระตุ้นให้คนไทยเกิดความรู้สึกเช่นว่านี้ ก็เนื่องมาจากสถานการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในประเทศไทยเองและในต่างประเทศ เช่น ในประเทศจีนและประเทศญี่ปุ่นที่ประชาชนของแต่ละประเทศเองได้รับทราบข่าวสารการทุจริตโกงกินของข้าราชการและนักการเมืองทั้งหลาย หรือบางคนอาจถึงขั้นได้มีการเผชิญหน้าหรือได้พบเห็นการโกงกินของข้าราชการและนักการเมืองจากการดำเนินชีวิตประจำวันตามปกติธรรมดา เมื่อพบเจอสิ่งเหล่านี้มากๆ เข้าประชาชนก็เกิดความเบื่อหน่ายและเรียกร้องต้องการระบบการเมืองและข้าราชการนักการเมืองที่โปร่งใส ซื่อสัตย์เข้ามา

¹⁶¹ ไชยวัฒน์ คำชู , “ ญี่ปุ่น, ” ใน เอเชียรายปี 1990/2533 . อุกฤษณ์ ปัทมานันท์ และวารศักดิ์ มัทธโนบล , บรรณาธิการ , หน้า 190.

บริหารประเทศบ้าง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในต่างประเทศและเกิดการเลียนแบบพฤติกรรมที่คล้ายคลึงกับในต่างประเทศคือ คนไทยที่ได้รับทราบและได้สัมผัสเข้ากับการทุจริตคอร์รัปชันของข้าราชการและนักการเมืองในระดับต่างๆ จนเกิดความเอือมระอากับสิ่งที่เกิดขึ้นและต้องการการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ซึ่งสถานการณ์เหล่านี้ก็ส่งผลให้ชื่อเสียงของ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรม ผู้นำและพรรคการเมืองที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองที่ซื่อสัตย์สุจริต โดดเด่นมากยิ่งขึ้น และเป็นที่ต้องการของประชาชนในสังคมที่เกิดความเบื่อหน่ายกับสภาพทางการเมืองที่เกิดขึ้น ความต้องการของประชาชนจึงแปรเปลี่ยนไปเป็นคะแนนเสียงที่ทำให้ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรม สามารถชนะการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครในสมัยที่ 2 ได้อย่างสวยงามมากกว่าการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ ในครั้งแรก เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของปัจจัยด้านสถานการณ์ที่มีความสำคัญต่อพัฒนาการและความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรมในอีกระดับหนึ่งที่สูงมากขึ้นเรื่อยๆ

การเลือกตั้งทั่วไป เมื่อวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2535

ปลายปี พ.ศ.2533 เมื่อรัฐบาลที่นำโดย พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรีที่ประสบปัญหาภาวะวิกฤตการณ์ทางการเมืองอย่างรุนแรง ในข้อหาที่ว่ารัฐบาลมีพฤติกรรมการคอร์รัปชันอย่างกว้างขวาง รัฐบาลพยายามหาทางออกโดยการเชิญพรรคพลังธรรมซึ่งมีภาพพจน์ทางการเมืองขาวสะอาดเข้าร่วมในคณะรัฐบาล ส.ส. พรรคพลังธรรมส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการเข้าร่วมรัฐบาล เพื่อรักษาระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยเอาไว้ ในวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2533 น.พ.อุดมศิลป์ ศรีแสงนาม ส.ส. และเลขาธิการของพรรค¹⁶² พร้อมสมาชิกพรรค 9 คน แถลงต่อผู้สื่อข่าวถึงเหตุผลการเข้าร่วมรัฐบาลว่า¹⁶³ ภายหลังการอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาล ทำให้เกิดวิกฤตศรัทธาต่อระบบประชาธิปไตยและพรรคการเมือง ทำให้ประชาชนเสื่อมศรัทธาทั้ง 2 ระบบ มีผู้จ้องใจถึงสถานการณ์ขยายผลในวงกว้างจากผู้เสียโอกาสหวังจะใช้กำลังเข้า¹⁶⁴

¹⁶² สังคิต พิริยะรังสรรค์ , “พรรคพลังธรรมจากบุญนิยมสู่ทุนผสมบุญนิยม , ” ใน จิตสำนึกและอุดมการณ์ของขบวนการประชาธิปไตยร่วมสมัย . สังคิต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร , บรรณาธิการ , หน้า 132-133.

¹⁶³ พิชา ยรัตน์ดิถ กณ กุเก็ต , ชนชั้นนำกับการเลือกตั้ง : ความรุ่งเรืองและความตกต่ำของสามพรรคในกรุงเทพมหานคร (กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก , 2541) , หน้า 117.

¹⁶⁴ สังคิต พิริยะรังสรรค์ , “พรรคพลังธรรมจากบุญนิยมสู่ทุนผสมบุญนิยม , ” ใน จิตสำนึกและอุดมการณ์ของขบวนการประชาธิปไตยร่วมสมัย . สังคิต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร , บรรณาธิการ , หน้า 132-133.

ยึดอำนาจ แต่ก็ถูกตอบโต้จาก พล.ต.จำลอง หัวหน้าพรรค (และผู้ว่าฯ กทม. แต่มิได้เป็น ส.ส.) กับ ส.ส. สายวัดจำนวนหนึ่งไม่เห็นด้วยกับการเข้าร่วมรัฐบาล พล.อ.ชาติชาย เพราะเห็นว่ารัฐบาลหมดความชอบธรรมและไม่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนอีกต่อไป การเข้าร่วมกับรัฐบาลจะทำให้พรรคพลังธรรมแปรเปลี่ยนตามไปด้วย ส.ส. กลุ่มที่ต้องการเข้าร่วมรัฐบาลได้วิพากษ์วิจารณ์หัวหน้าพรรคว่า ไม่ยอมรับบทบาทและการตัดสินใจของ ส.ส.¹⁶⁵

ต่อมาเมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534 รัฐบาล พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ ก็ต้องสิ้นสุดลงด้วยการปฏิวัติโดยคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติหรือ รสช. นำโดย พล.อ.สุนทร คงสมพงษ์ ในขณะที่ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุดและผู้นำทางทหารทั้ง 3 เหล่าทัพ เป็นหัวหน้าคณะ รสช. ทั้ง 3 เหล่าทัพประกอบด้วย พล.อ.สุจินดา คราประยูร ผู้บัญชาการทหารบก เป็นรองหัวหน้าคณะฯ , พล.อ.อ.เกษตร โรจนนิล ผู้บัญชาการทหารอากาศ , พล.ร.อ.ประพัฒน์ กฤษณจันทร์ ผู้บัญชาการทหารเรือ เป็นรองหัวหน้าคณะฯ และมี พล.อ.อิสระพงศ์ หนุนภักดี รองผู้บัญชาการทหารบกเป็นเลขานุการ ได้ทำการปฏิวัติยึดอำนาจจาก พล.อ.ชาติชาย ในขณะที่กำลังนำ พล.อ.อาทิตย์ กำลังเอก ไปเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อถวายสัตย์ปฏิญาณเข้าดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงกลาโหม โดยอ้างเหตุผลของการปฏิวัติ 5 ข้อ คือ¹⁶⁶

1. มีการทุจริตคอร์รัปชันในบรรดารัฐมนตรีร่วมรัฐบาลอย่างกว้างขวาง
2. ข้าราชการการเมืองรังแกข้าราชการประจำ
3. รัฐบาลเป็นเผด็จการทางรัฐสภา
4. มีความพยายามทำลายสถาบันทหาร
5. บิดเบือนคดีวันลอบสังหาร ซึ่งมีจุดมุ่งหมายล้มล้างสถาบันพระมหากษัตริย์

ภายหลังการปฏิวัติได้เป็นผลสำเร็จ รสช. ได้เลือกนายอานันท์ ปันยารชุน เป็นนายกรัฐมนตรีและได้มีการแต่งตั้งสภานิติบัญญัติแห่งชาติขึ้น รวมทั้งการแต่งตั้งคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญขึ้น 20 คน เพื่อร่างรัฐธรรมนูญ มีการแต่งตั้งคณะกรรมการตรวจสอบทรัพย์สินผู้มีพฤติกรรมร้ายวผิดปรกติ โดยมีอดีตรัฐมนตรีถูกประกาศรายชื่อเป็นผู้ที่อยู่ในข่ายสงสัย ใน¹⁶⁷

¹⁶⁵ สังคิต พิริยะรังสรรค์ , “พรรคพลังธรรมจากอนุญานิยมสู่ทุนผสมบุญนิยม, ” ใน จิตสำนึกและอุดมการณ์ของขบวนการประชาธิปไตยร่วมสมัย . สังคิต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร , บรรณาธิการ , หน้า 132-133.

¹⁶⁶ อุดร ขอมเจริญ, “ความคิดทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง,” หน้า 84-85.

¹⁶⁷ สยาม วัฒนะมงคลรักษ์, “อุดมการณ์กับการเปลี่ยนแปลงของพรรคพลังธรรม,” หน้า 39.

ขณะเดียวกันก็มีการเคลื่อนไหวในการตั้งพรรคการเมือง โดยสมาชิกบางคนของ รสช. ที่เห็นเด่นชัดคือ พรรคสามัคคีธรรมและยังมีความพยายามที่จะเข้าควบคุมพรรคการเมืองที่มีอยู่โดย ส่งคนสนิทเข้าคุมตำแหน่งบริหารพรรค เช่น กรณีของพรรคชาติไทยและพรรคกิจสังคม เป็นต้น แต่ที่เป็นประเด็นสำคัญคือ ความอิสระของรัฐบาลนายอานันท์ ปันยารชุน ที่ไม่ยอมอยู่ใต้อาณัติทหารและบริหารบ้านเมืองด้วยความสะอาด บริสุทธิ์ ตามหลักวิชาการ จนเกิดความรู้สึกว่ามีความขัดแย้งกันขึ้นระหว่าง รสช.และรัฐบาล นอกเหนือจากนั้นประเด็นปัญหาการแปรรูปรัฐธรรมนูญฉบับที่ร่างโดยคณะกรรมการชุดแรก 20 คน โดยกรรมการสามัญ 25 คน ได้นำไปสู่ความขัดแย้งอย่างหนัก โดยเฉพาะบทเฉพาะกาลที่เปิดทางให้ข้าราชการประจำดำรงตำแหน่งทางการเมืองได้อำนาจของวุฒิสมาชิก การแก้ไขรัฐธรรมนูญและตัวนายกรัฐมนตรีที่ไม่ได้ผ่านการเลือกตั้งเป็น ส.ส. ตำแหน่งประธานรัฐสภา เขตการเลือกตั้ง คณะกรรมการรัฐธรรมนูญและผู้ตรวจการรัฐสภา แต่ในที่สุดร่างรัฐธรรมนูญก็ผ่านสภาทั้ง 3 วาระ¹⁶⁸

หลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญก็ยกเลิกธรรมนูญการปกครองชั่วคราว และจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปในวันที่ 22 มิ.ค. 2535 ในการเลือกตั้งครั้งนี้ได้มีการตั้งองค์กรกลางควบคุมการเลือกตั้งขึ้นเพื่อดูแลความเรียบร้อย อย่างไรก็ตามบทบาทขององค์กรกลางก็ยังคงจำกัดโดยข้อเท็จจริงหลายข้อ เช่น ไม่มีอำนาจในการควบคุมดูแลอย่างแท้จริง พยานหลักฐานในการซื้อเสียงของนักการเมืองบางคนไม่ชัดเจน การเข้าแทรกแซงการเลือกตั้งโดยผู้มีอิทธิพลในพื้นที่ เป็นต้น อย่างไรก็ตามข้อที่น่าสังเกตก็คือ ความตื่นตัวของประชาชนต่อการเลือกตั้ง ซึ่งมีความคึกคักมากเป็นพิเศษ พรรคการเมืองต่างรณรงค์หาเสียงอย่างเต็มที่ โดยมีจุดมุ่งหมายที่น่าสนใจคือ การเรียกร้องให้มีการกลับคืนสู่ระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยมีกระแสที่เข้มข้น¹⁶⁹

ทั้งนี้สาเหตุอันเนื่องมาจากรัฐธรรมนูญฉบับปี 2534 ได้กำหนดคุณสมบัติผู้ที่เป็นนายกรัฐมนตรีว่าไม่จำเป็นต้องมาจาก ส.ส. ทำให้เป็นที่หวั่นเกรงกันในกลุ่มพลังประชาธิปไตยว่าเป็นเงื่อนไขในการสืบทอดอำนาจของกลุ่มเผด็จการทหาร ดังนั้นในการเลือกตั้งเดือนมีนาคม 2535 ประเด็นการเป็นนายกรัฐมนตรีจึงเป็นประเด็นที่มีความสำคัญสูง¹⁷⁰ ในการเลือกตั้งครั้งนี้ พรรคพลังธรรมส่งสมาชิกเข้ารับเลือกตั้งทั่วประเทศ 194 คน โดย พล.ต.จำลอง หัวหน้าพรรคพลังธรรมได้ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นครั้งแรกพร้อมกับผู้สมัครของพรรคท่านอื่นๆ ด้วย โดยการลาออก

¹⁶⁸ สยาม วัฒนะมงคลรักษ์, “อุดมการณ์กับการเปลี่ยนแปลงของพรรคพลังธรรม,” หน้า 39.

¹⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 39-40.

¹⁷⁰ พิชาข รัตนดิถก ณ ภูเก็ต, ชนชั้นนำกับการเลือกตั้ง : ความรุ่งเรืองและความตกต่ำของสามพรรค ใน กรุงเทพมหานคร, หน้า 117.

จากตำแหน่งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครกลางคืน ทั้งที่ยังเหลือระยะเวลาในการบริหาร กรุงเทพฯ อีกเกือบ 2 ปี จึงจะครบวาระ โดย พล.ต.จำลอง ลงสมัครรับเลือกตั้งในเขตเลือกตั้งที่ 2 กรุงเทพฯ¹⁷¹

จากการปราศรัยหาเสียง พล.ต.จำลอง ได้แสดงบทบาทนำในการต่อต้านการนำคนนอกมาเป็นนายกรัฐมนตรี ดังปรากฏในคำแถลงของ พล.ต.จำลอง เมื่อวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2535 ว่า¹⁷²

“ทหารที่มีอำนาจได้ประกาศชัดเจนแล้วว่า ในการเลือกตั้ง 22 มีนาคมนี้ ถ้าพรรคการเมืองได้คะแนนเสียงใกล้เคียงกัน จะต้องเอาคนกลางมาเป็นนายกรัฐมนตรีอย่างแน่นอน คาดได้ว่าประชาชนจะเริ่มต่อต้านเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ยิ่งในขณะนี้ปรากฏชัดว่าประเทศต่างๆ ทั่วโลกกำลังเป็นประชาธิปไตยเพิ่มมากขึ้น แม้ประเทศยักษ์ใหญ่ค่ายเผด็จการคอมมิวนิสต์ก็ไม่อาจต้านกระแสประชาธิปไตยได้ ถ้าเอาคนกลางมาเป็นนายกรัฐมนตรี ประชาชนจะถูกซื้อต่อต้าน เหมือนเหตุการณ์วันมหาวิปโยค 14 ตุลา อย่างแน่นอน ตามรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันนี้ ทหารสามารถใช้อำนาจเผด็จนำกำกับควบคุมรัฐบาล และล้มรัฐบาลได้โดยผ่านวุฒิสมาชิกที่ทหารเสนอแต่งตั้ง รัฐบาลอาจต้องล้มต้องเปลี่ยนแปลงบ่อยๆ และจะเกิดปฏิวัติเมื่อใดก็ได้ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดสถานการณ์ที่เลวร้ายกับบ้านเมืองของเรา การเลือก ส.ส. ในวันที่ 22 มีนาคมนี้ จึงไม่ใช่การเลือกตั้ง ส.ส. เพียงอย่างเดียว แต่จะต้องเป็นการเลือกตั้งนายกรัฐมนตรีไปด้วยในตัว¹⁷³

พี่น้องประชาชนจะต้องตัดสินใจว่าจะเลือกหัวหน้าพรรคคนไหนเป็นนายกรัฐมนตรี แล้วทุ่มคะแนนเลือก ส.ส. พรรคนั้นทั้งพรรค ไม่ว่าจะอยู่ในเขตใดจังหวัดใด ถ้าไม่มีพรรคใดได้ ส.ส. เกินครึ่งของ ส.ส. ทั้งหมด ก็จะได้พรรคที่มีคะแนนมากกว่าพรรคอื่นอย่างเห็นเด่นชัด ซึ่งทหารที่มีอำนาจเสนอแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีจะต้องทำตามครรลองประชาธิปไตยคือเสนอตั้งหัวหน้าพรรคที่ได้เสียงมากนั้นเป็นนายกรัฐมนตรีตามความต้องการของประชาชน พรรคพลังธรรมได้ประชุมปรึกษาหารือกันเห็นว่า วิธีนี้เป็นวิธีเดียวที่เป็นทางรอดของชาติบ้านเมือง เพื่อหลีกเลี่ยงการที่รัฐบาลต้องเปลี่ยนแปลงบ่อยๆ หลีกเลี่ยงการปฏิวัติของทหารและหลีกเลี่ยง¹⁷⁴

¹⁷¹ บุญเลิศ ช่างใหญ่, “สัมภาษณ์พิเศษ,” มติชนสุดสัปดาห์ 12, ฉบับที่ 596 (24 มกราคม 2535) : 11.

¹⁷² สยาม วัฒนะมงคลรักษ์, “อุดมการณ์กับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง,” หน้า 69.

¹⁷³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 69-70.

¹⁷⁴ เรื่องเดียวกัน.

การ ลูกสื่อต่อต้านของประชาชน พรรคพลังธรรมเห็นว่าผู้ที่จะมาเป็นนายกรัฐมนตรีคนต่อไปนั้น สำคัญมาก จะต้องมีความลักษณะดังนี้คือ มีความซื่อสัตย์ เสียสละ ประชาชนให้การสนับสนุน รู้จักทหารเป็นอย่างดี ไม่ประจบสอพลอและไม่ทำลายทหาร มีความรู้ความสามารถและ ประสบการณ์ในการบริหารเป็นอย่างดี เป็นนักแก้ปัญหา กล้าตัดสินใจ ไม่หวั่นอิทธิพลใดๆ และมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั้งในและนอกประเทศ”¹⁷⁵

ตามที่ พล.ต.จำลอง ได้ประกาศคำแถลงออกมาเช่นนั้น กล่าวได้ว่าเป็นการหวังผล ในทางการเมืองจากความหวาดวิตกของประชาชน ซึ่งในขณะนั้นก็ปรากฏว่าประชาชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขต กรุงเทพฯ ส่วนใหญ่ตกอยู่ภายใต้สภาวะดังกล่าวอย่างแพร่หลาย และพรรคการเมือง ที่ออกหาเสียงก่อนการเลือกตั้งก็มุ่งเน้นใช้สถานการณ์ทางสังคมขณะนั้นเป็นตัวแปรในการเรียก คະแนนเสียงจากประชาชนเช่นกัน เช่น การออกสารถึงพี่น้องประชาชนชาวไทยจากหัวหน้าพรรค ประชาธิปัตย์และพรรคประชากรไทย¹⁷⁶

ผลการเลือกตั้งปรากฏว่า พรรคพลังธรรมได้รับเลือกตั้งทั่วประเทศจำนวน 41 คน จากจำนวน ส.ส. ทั่วประเทศ 360 คน แยกเป็น กรุงเทพมหานคร 32 คน (จากจำนวน ส.ส. ทั้งสิ้น 35 คน โดยพรรคประชากรได้รับเลือกตั้ง 2 คน และประชาธิปไตย 1 คน กล่าวได้ว่าพรรคพลัง ธรรมสามารถยึดครองความนิยมของคน กรุงเทพฯ ได้อย่างเบ็ดเสร็จ) ภาคกลาง 6 คน ภาคเหนือ 2 คน ภาคใต้ 1 คน และภาคอีสานไม่ได้รับเลือกตั้ง¹⁷⁷

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁷⁵ สยาม วัฒนะมงคลรักษ์, “อุดมการณ์กับการเปลี่ยนแปลงของพรรคพลังธรรม,” หน้า 70.

¹⁷⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 71.

¹⁷⁷ ชัยวัฒน์ ชื่นโกสุม, “การสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมในเขต กรุงเทพมหานคร,” หน้า 61.

ตาราง 3 แสดงรายชื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรพรรคพลังธรรมที่ได้รับบริการเลือกตั้ง เมื่อวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ.2535

เขตที่	จังหวัด	ชื่อผู้ได้รับเลือกตั้ง	คะแนนรวม
1	กรุงเทพมหานคร	พันเอกวินัย สมพงษ์	51,958
2	กรุงเทพมหานคร	พลตรีจำลอง ศรีเมือง	60,157
2	กรุงเทพมหานคร	นายสุเทพ อัครถาวร	48,812
2	กรุงเทพมหานคร	นายเรืองวิทย์ คุณฤทธิสุรพจน์	40,510
3	กรุงเทพมหานคร	นายทินวัฒน์ มฤคพิทักษ์	58,539
3	กรุงเทพมหานคร	นางเครือวัลย์ สมณะ	56,052
3	กรุงเทพมหานคร	นายสมุท มงคลกิตติ	54,796
4	กรุงเทพมหานคร	พล.ร.อ.ดิถก ภัทรโกศล	56,357
4	กรุงเทพมหานคร	นายปัญญา สุดสว่าง	53,896
4	กรุงเทพมหานคร	นายวิทยา วิเศษรัตน์	51,699
5	กรุงเทพมหานคร	นายอุดมศิลป์ ศรีแสงนาม	62,900
5	กรุงเทพมหานคร	นายอาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา	61,872
5	กรุงเทพมหานคร	นายสุทิน นพเกตุ	60,347
6	กรุงเทพมหานคร	นายประพันธ์ หุตะสิงห์	40,448
6	กรุงเทพมหานคร	พล.ต.ฤกษ์ดี ชาดิอุทิศ	38,412
7	กรุงเทพมหานคร	พ.อ.ชินวุธ สุนทรสิมะ	83,618
7	กรุงเทพมหานคร	นายธีรรงค์ แสงสุริยจันทร์	83,153
7	กรุงเทพมหานคร	นายไชยวัฒน์ สิ้นสว่าง	79,132
8	กรุงเทพมหานคร	พล.ร.อ.ศิริ ศิริรังษี	38,817
8	กรุงเทพมหานคร	นายพีระพงศ์ ถนอมพงศ์พันธ์	34,607
9	กรุงเทพมหานคร	นายเชียร มโนหรรทัด	52,741
9	กรุงเทพมหานคร	นายถวิล ไพรสมนธ์	52,698
9	กรุงเทพมหานคร	นายสมพัฒน์ กัลยาวิชัย	47,922
10	กรุงเทพมหานคร	พล.ร.ท.โรช วิภัติภูมิประเทศ	53,686
10	กรุงเทพมหานคร	นายเสริม หลักสุวรรณ	52,316
10	กรุงเทพมหานคร	นายธนศรี พรพิพัฒน์พงศ์	50,441
11	กรุงเทพมหานคร	นายวิลาศ จันทร์พิทักษ์	55,706

(ต่อ) ตารางที่ 3

เขตที่	จังหวัด	ชื่อผู้ได้รับเลือกตั้ง	คะแนนรวม
11	กรุงเทพมหานคร	นายสุธา ชันแสง	53,521
11	กรุงเทพมหานคร	นายแสวง ฤกษ์จรัส	49,264
12	กรุงเทพมหานคร	นายกระแส ชนะวงศ์	65,923
12	กรุงเทพมหานคร	นางสาวสุดารัตน์ เกยุราพันธ์	63,031
12	กรุงเทพมหานคร	นายสุธน ชื่นสมจิตต์	59,383
1	เพชรบูรณ์	นายจรัส พัวช่วย	102,358
2	เพชรบูรณ์	นายเกษม บุตรขุนทอง	58,532
2	นนทบุรี	นายถวิล จันท์ประสงค์	57,103
2	นนทบุรี	นายอุดมเดช รัตนเสถียร	41,892
1	นนทบุรี	นางพิมพ์า จันท์ประสงค์	35,096
1	ราชบุรี	นายจรงค์ศักดิ์ จินตานนท์	73,332
1	ราชบุรี	นางสาวกุสุมา ศรสวรรณ	55,709
1	กาญจนบุรี	นายพินิจ จันท์สมบูรณ์	49,079
1	นครศรีธรรมราช	นายเคชา สามารถ	55,884

ที่มา: กองการเลือกตั้ง กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

ในการเลือกตั้งเดือนมีนาคม 2535 ชนชั้นกลางแสดงเจตนารมณ์ให้ พล.ต.จำลอง เป็นนายกรัฐมนตรี แต่ในที่สุดก็ถูกรัฐบาลทหารช่วงชิงโอกาสไป และนั่นเองที่เป็นชนวนที่ทำให้ชนชั้นกลางลุกขึ้นทวงสิทธิ์ของตนเองบนท้องถนนในเดือนพฤษภาคมปีเดียวกัน¹⁷⁸

ภายหลังการเลือกตั้งเมื่อผลการเลือกตั้งปรากฏออกมา ได้มีการดำเนินการจัดตั้งรัฐบาล โดยเสนอชื่อนายณรงค์ วงศ์วรรณ ในฐานะหัวหน้าพรรคสามัคคีธรรม ที่ได้จำนวน ส.ส. มากที่สุด 79 เสียง ร่วมกับพรรคชาติไทย 74 เสียง พรรคกิจสังคม 31 เสียง พรรคประชากรไทย¹⁷⁹

¹⁷⁸ พิชาย รัตนดิถ ฅ ภูเก็ท , ชนชั้นนำกับการเลือกตั้ง : ความรุ่งเรืองและความตกต่ำของสามพรรค ในกรุงเทพมหานคร , หน้า 118.

¹⁷⁹ อุดร ขอมเจริญ , “ความคิดทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง” , หน้า 86.

4 เลียง และพรรคราษฎร 4 เลียง รวมจำนวนเลียงสนับสนุน 195 เลียง ต่อมาได้เกิดปัญหากรณีที่มี โฆษกกระทรวงการต่างประเทศสหรัฐอเมริกา นางมาร์กาเร็ต แทตไพลอร์ ได้ออกมาแถลงข่าวว่า นายณรงค์ วงศ์วรรณ เป็นบุคคลต้องห้าม ไม่สามารถขอวีซ่าเดินทางเข้าประเทศสหรัฐอเมริกา¹⁸⁰ ได้ ส่งผลให้มีการเชิญ พล.อ.สุจินดา คราประยูร ผู้บัญชาการทหารบก ขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรี แทนที่นายณรงค์ วงศ์วรรณ พรรคพลังธรรมไม่ได้เข้าร่วมรัฐบาลจึงต้องทำหน้าที่เป็นพรรคฝ่ายค้าน¹⁸¹

ในวันที่ 7 เมษายน พ.ศ.2536 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ พล.อ.สุจินดา คราประยูร ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนที่ 19 ของประเทศไทย ในขณะที่กระแสการคัดค้านต่อต้านจากกลุ่มพลังมวลชนต่างๆ ได้เริ่มรวมตัวและออกมาแสดงประชามติให้ พล.อ.สุจินดา ลาออกจากตำแหน่ง โดยจุดยืนของการคัดค้านอยู่บนหลักการสำคัญ 2 ประการ คือ¹⁸²

- 1.การคัดค้านการสืบทอดอำนาจของเผด็จการ รสช.
- 2.การคัดค้านรัฐธรรมนูญที่ไม่เป็นประชาธิปไตย

นอกจากนี้ยังมีเหตุผลคัดค้านเรื่องความชอบธรรมของตัวบุคคลที่ร่วมรัฐบาล เช่น พล.อ.สุจินดา ไม่รักษาคำพูดเนื่องจากเคยสัญญาว่าจะไม่รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี หรือรัฐมนตรีหลายคนในคณะรัฐบาลเคยถูกคณะกรรมการตรวจสอบทรัพย์สิน ซึ่งตั้งโดยคณะ รสช. สั่งยึดทรัพย์ จึงเป็นการสมยอมซึ่งกันและกัน¹⁸³

กระแสการคัดค้านรัฐบาลชุดดังกล่าวได้ทวีความเข้มข้นมากขึ้นเรื่อยๆ มีการชุมนุมของประชาชนทั้งในบริเวณหน้ารัฐสภา , ลานพระบรมรูปทรงม้า , อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยและท้องสนามหลวง ตลอดจนมีการจัดอภิปรายโดยกลุ่มนิสิตนักศึกษาและนักวิชาการ ตามสถานที่ต่างๆ โดยเฉพาะบริเวณหน้ารัฐสภา ร.ต.ฉลาด วรฉัตร อดีต ส.ส. ได้เริ่มอดข้าวประท้วงนายก¹⁸⁴

¹⁸⁰ อุดร ขอมเจริญ, “ความคิดทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง”, หน้า 86.

¹⁸¹ ชัยวัฒน์ ชื่นโกสุม , “ การสร้างและรักษากฎเกณฑ์และค่านิยมของพรรคพลังธรรมในเขตกรุงเทพมหานคร ”, หน้า 63.

¹⁸² อุดร ขอมเจริญ, “ความคิดทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง”, หน้า 87.

¹⁸³ เรื่องเดียวกัน .

¹⁸⁴ เรื่องเดียวกัน .

รัฐมนตรี ในขณะที่พรรคร่วมฝ่ายค้านได้ร่วมกับองค์กรเอกชนต่างๆ จัดชุมนุมใหญ่คัดค้าน พล.อ. สุจินดา ในวันที่ 4 พฤษภาคม ที่ท้องสนามหลวง มีประชาชนเข้าร่วมนับแสนคน และในวันเดียวกันนี้เอง พล.ต.จำลอง ได้ขึ้นเวทีประกาศอดข้าวจนกว่า พล.อ.สุจินดา จะยอมลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี¹⁸⁵

อย่างไรก็ตามกระแสการคัดค้านดังกล่าว ไม่สามารถกดดันให้ พล.อ.สุจินดา ยอมลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้ อีกทั้งยังแถลงนโยบายให้เหตุผลพาดพิงถึง พล.อ.ชวลิต ขงใจยุทธ ว่าเสื่อมใสในระบบประชาธิปไตยแบบสภาเปรซิเดียม รวมทั้งกลุ่มที่เคลื่อนไหวอยู่นอกสภาว่าต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครองและพาดพิงถึง พล.ต.จำลอง ว่ามีความต้องการก่อตั้งศาสนาใหม่¹⁸⁶

ในขณะที่เดียวกันสถานการณ์นอกสภา กลุ่มผู้คัดค้านเริ่มทวีจำนวนมากขึ้นและเริ่มขยายตัวออกไปเป็นวงกว้าง ส่งผลให้กองอำนาจการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในประเทศได้ออกประกาศฉบับที่ 1 ให้ประชาชนยุติการชุมนุม แต่ไม่เป็นผลเพราะแนวร่วมของกลุ่มผู้คัดค้านกลับเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ในส่วนของพรรคการเมือง นักวิชาการ ก็ได้พยายามหาทางออกด้วยการขอแก้ไขรัฐธรรมนูญ และมีมติว่า 9 พรรคการเมืองเห็นชอบแก้ไขรัฐธรรมนูญ 4 ประเด็น โดยจะยื่นวาระให้ประธานรัฐสภาในวันที่ 15 พฤษภาคม 2535 กลุ่มผู้ชุมนุมจึงได้สลายตัวเป็นการชั่วคราวเพื่อรอฟังคำตอบ โดยจะนัดชุมนุมใหม่ในวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2535¹⁸⁷

หลังจากการยุติการชุมนุมของประชาชนแล้ว 5 พรรคร่วมรัฐบาลในขณะนั้น มีท่าทีที่เปลี่ยนไปพยายามที่จะถ่วงเวลาในการแก้ไขรัฐธรรมนูญออกไปอีก ส่งผลให้การชุมนุมเพื่อฟังคำตอบของรัฐบาลในวันที่ 17 พฤษภาคม 2535 มีประชาชนเข้าร่วมมากมายนับแสนๆ คน และเป็นจุดเริ่มของความขัดแย้งที่นำไปสู่การใช้กำลังเข้าปราบปรามประชาชนที่ชุมนุมต่อต้านของรัฐบาล¹⁸⁸

สถานการณ์ในการชุมนุมต่อต้านนายกรัฐมนตรีที่มาจากคนกลาง ได้ทวีความเข้มข้นมากในทุกๆ พื้นที่ โดยเฉพาะจุดใหญ่บริเวณท้องสนามหลวง มีนักการเมือง นักวิชาการ

¹⁸⁵ อุดร ขอมเจริญ, “ความคิดทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง”, หน้า 87.

¹⁸⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 88.

¹⁸⁷ เรื่องเดียวกัน.

¹⁸⁸ เรื่องเดียวกัน.

ตลอดจนผู้นำนิสิตนักศึกษาและกลุ่มพลังประชาธิปไตย ต่างขึ้นเวทีปราศรัยเรียกร้องให้ พล.อ.สุจินดา ลาออก ในขณะที่เดียวกันประชาชนที่เข้าร่วมชุมนุมก็เริ่มทวีจำนวนมากยิ่งขึ้น ประมาณว่ามีผู้ร่วมชุมนุมเกือบ 5 แสนคน สถานการณ์ในขณะนั้น พล.ต.จำลอง มีบทบาทในการนำกลุ่มผู้ชุมนุมสูงมาก ทั้งการขึ้นเวทีปราศรัย การควบคุมและกำหนดทิศทางเรียกร้องให้ พล.อ.สุจินดา ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี¹⁸⁹

อย่างไรก็ตามทางฝ่ายรัฐบาลเองก็มั่นใจว่าจะสามารถควบคุมสถานการณ์การชุมนุมประท้วงให้สลายตัวได้ เมื่อกลุ่มผู้ชุมนุมได้เคลื่อนตัวเพื่อไปชุมนุมยังหน้ารัฐสภาด้วยความสงบเรียบร้อย ในขณะที่กำลังเจ้าหน้าที่ตำรวจทหาร ได้ตรึงกำลังสกัดกั้นกลุ่มประชาชนอยู่บริเวณสะพานผ่านฟ้า ทำให้ขบวนผู้ชุมนุมไม่สามารถเคลื่อนตัวต่อไปได้ พล.ต.จำลอง ซึ่งเพิ่งเคลื่อนขบวนมาถึงสะพานผ่านฟ้าได้ขอร้องให้ประชาชนอยู่ในความสงบและนั่งลงต่อสู้ด้วยสันติวิธี และขอให้ประชาชนที่อยู่ด้านหน้าถอยกลับมายังที่เดิม เพราะต้องระวังมือที่สามจะเข้ามาสร้างสถานการณ์ในการปราบปรามประชาชน ได้มีการพยายามเผาสถานีตำรวจนางเลิ้ง รวมทั้งรถยนต์ของราชการ ซึ่งตลอดเวลาที่มีความวุ่นวายบนถนนราชดำเนินนอก แต่ประชาชนนับแสนตั้งแต่สะพานผ่านฟ้าถึงสี่แยกคอกวัว ซึ่ง พล.ต.จำลอง คุมสถานการณ์ไว้ได้ก็ยังคงนั่งชุมนุมอย่างสงบด้วยสันติวิธี¹⁹⁰

ในขณะที่เดียวกันรัฐบาลได้ประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินในเขตพื้นที่ กรุงเทพฯ และปริมณฑล ห้ามประชาชนชุมนุมกันเกิน 10 คน พร้อมทั้งใช้กำลังตำรวจทหาร พร้อมอาวุธครบมือเข้าปราบปรามกลุ่มผู้ชุมนุมประท้วงและเข้าจับกุม พล.ต.จำลอง ศรีเมือง¹⁹¹

อย่างไรก็ตามแม้ พล.ต.จำลอง จะถูกควบคุมตัวโดยฝ่ายรัฐบาล แต่สถานการณ์ความขัดแย้งกลับทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น กลุ่มผู้ชุมนุมที่ถูกสลายในตอนกลางวันเริ่มรวมตัวกันได้อีกครั้งที่บริเวณหน้ากรมประชาสัมพันธ์ ในขณะที่ทหารเริ่มใช้อาวุธเข้าสลายฝูงชนอีกครั้งหนึ่ง ทำให้มีผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บมากยิ่งขึ้น สภาพความสับสนวุ่นวายความอึดอัดอันโหดร้ายของประชาชนที่ถูกใช้กำลังเข้าปราบปรามโดยกลุ่มทหาร สถานการณ์ในขณะนั้นเลวร้ายจนไม่¹⁹²

¹⁸⁹ อุดร ขอมเจริญ, “ความคิดทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง”, หน้า 88.

¹⁹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 88-89.

¹⁹¹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 90-91.

สามารถควบคุมไว้ได้ รถยนต์ , อาคารกรมประชาสัมพันธ์และกรมสรรพากรถูกจุดไฟเผา สภาพความจราจรเริ่มกระจายออกไปในพื้นที่ต่างๆ ทั่วกรุงเทพฯ โดยมีกลุ่มรถจักรยานยนต์หลายร้อยคันที่เข้ามาต่อสู้อัศวินฝ่ายรัฐบาล และพลีกสถานการณ์ให้เห็นว่าการปิดล้อมสลายกลุ่มผู้ชุมนุมที่กรมประชาสัมพันธ์ไม่อาจหยุดยั้งการต่อสู้ของประชาชนได้เลย ถึงแม้ว่าฝ่ายทหารจะสามารถควบคุมสลายกลุ่มประชาชนและจับกุมประชาชนที่อยู่บริเวณกรมประชาสัมพันธ์เอาไว้ แต่ประชาชนที่ต่อต้านรัฐบาล พล.อ.สุจินดา ก็ได้ไปรวมตัวกันอีกครั้งที่บริเวณลาน สวป. มหาวิทยาลัยรามคำแหง จวบจนเวลา 23.30 น. ของวันที่ 20 พฤษภาคม 2535 โทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจและสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยได้ถ่ายทอดพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ พล.อ.สุจินดา และพล.ต.จำลอง เข้าเฝ้าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ทรงมีพระราชดำรัสเดือนสติทั้งสองฝ่าย ทรงชี้ให้เห็นถึงผลกระทบที่มีต่อประเทศชาติ ขอให้บุคคลทั้งสองเป็นตัวแทนฝ่ายต่างๆ หันหน้าเข้าหากัน เพื่อช่วยกันแก้ไขปัญหามาให้ประเทศชาติกลับคืนดีขึ้นมา¹⁹³

ด้วยพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทำให้สถานการณ์ความขัดแย้งรุนแรงได้ยุติลง กลุ่มผู้ชุมนุมได้ตัดสินใจสลายการชุมนุม ในขณะที่ พล.อ.สุจินดา ประกาศลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เวลา 14.00 น. ของวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ.2535 ภายหลังได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้นายอนันต์ ปันยารชุน ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีรักษาการ เพื่อยุบสภาและจัดการเลือกตั้งอีกครั้งในวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2535¹⁹⁴

อย่างไรก็ตามการเข้าร่วมการประท้วงของ พล.ต.จำลอง ในครั้งนี้ พล.ต.จำลอง ได้ตัดสินใจลาออกจากตำแหน่งหัวหน้าพรรคพลังธรรม โดยอ้างว่าการประท้วงของตนในครั้งนี้เป็น การประท้วงที่กระทำโดยตัวของตนเองไม่เกี่ยวข้องกับพรรคพลังธรรมแต่อย่างใด¹⁹⁵ และภายหลังการลาออกจากตำแหน่งหัวหน้าพรรคพลังธรรม โดยมอบตำแหน่งหัวหน้าพรรคพลังธรรมให้กับ นายบุญชู โรจนเสถียร สมาชิกใหม่ของพรรคพลังธรรม โดยตนเองดำรงตำแหน่งที่เรียกว่า “ผู้นำพิเศษพรรคพลังธรรม”¹⁹⁶

¹⁹³ อุดร ขอมเจริญ, “ความคิดทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง” , หน้า 90-91.

¹⁹⁴ เรื่องเดียวกัน.

¹⁹⁵ รายงานพิเศษ, "มหาดมจำลอง การกิจครั้งสุดท้าย อดข้าวลาตายแลกตั้งจะสุจินดา," มติชนสุดสัปดาห์ 12, ฉบับที่ 611 (8 พฤษภาคม 2535) : 13.

¹⁹⁶ สยาม วัฒนะมงคลรักษ์, “อุดมการณ์กับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง” , หน้า 78.

วิเคราะห์ผลการเลือกตั้งทั่วไปวันที่ 22 มีนาคม 2535

ผลการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2535 ทั้งหมด 41 ที่นั่งที่พรรคพลังธรรมสามารถกวาดที่นั่งมาได้ทั่วประเทศแยกเป็น กรุงเทพมหานคร 32 ที่นั่ง กลาง 6 ที่นั่ง ได้ 1 ที่นั่ง เหนือ 2 ที่นั่ง แต่ได้กล่าวไว้ตั้งแต่ตอนต้นแล้วว่า การศึกษาความรุ่งเรืองและเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรม เราจะเน้นการศึกษาไปที่กรุงเทพมหานครเป็นหลัก ด้วยเหตุผลที่กล่าวไว้ตอนต้น อีกทั้ง กรุงเทพฯ ยังมีความสำคัญที่ควรค่าแก่การศึกษาคือ กรุงเทพฯ เป็นจังหวัดที่มีจำนวนที่นั่ง ส.ส. มากที่สุดในประเทศไทย โดยในส่วนของต่างจังหวัดนั้นจำนวน ส.ส. ที่เพิ่มขึ้นมาส่วนใหญ่จะเป็นเจ้าของพื้นที่อยู่แล้วแค่ย้ายมาสังกัดพรรคพลังธรรมเท่านั้น และเมื่อ ส.ส. เหล่านั้นย้ายจากพรรคพลังธรรมไปอยู่พรรคการเมืองอื่นจำนวน ส.ส. ในต่างจังหวัดของพรรคพลังธรรมก็หายไปด้วย เป็นการย้ำว่าสถานภาพความเป็น ส.ส. ของพรรคพลังธรรมในพื้นที่ต่างจังหวัดนั้นไม่ยั่งยืนแปรเปลี่ยนได้ ต่างจาก กรุงเทพฯ ซึ่งมักจะเป็น ส.ส. ที่สังกัดพรรคพลังธรรมมาตั้งแต่เริ่มต้นเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้การเน้นการศึกษาพรรคพลังธรรมไปที่ กรุงเทพฯ จะทำให้เราเห็นภาพของการเติบโต ค่อยๆ เจริญรุ่งเรืองและเสื่อมถอยลงในที่สุดได้อย่างชัดเจน ต่างจากในต่างจังหวัดที่จะมีจำนวน ส.ส. เพิ่มขึ้นและลดลงอย่างไม่แน่นอน โดยไม่มีสาเหตุที่แน่ชัดที่สามารถศึกษาได้

สำหรับผลการเลือกตั้งที่ออกมาเฉพาะในพื้นที่ กรุงเทพฯ จากจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหมด 35 ที่นั่ง พรรคพลังธรรมสามารถกวาดมาได้ถึง 32 ที่นั่ง เหลือที่นั่งไว้ให้พรรคประชากรไทย 2 ที่นั่งและพรรคประชาธิปไตย 1 ที่นั่ง แสดงให้เห็นว่าการเลือกตั้งทั่วไปวันที่ 22 มีนาคม 2535 ถือเป็นความรุ่งเรืองสูงสุดของพรรคพลังธรรม โดยวัดจากจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในพื้นที่ กรุงเทพฯ ที่พรรคพลังธรรมสามารถกวาดที่นั่งได้เกือบทั้งหมด ปัจจัยที่ทำให้พรรคพลังธรรมสามารถกวาดที่นั่งจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรใน กรุงเทพฯ ได้เกือบทั้งหมดจนถึงได้ว่าเป็นความรุ่งเรืองสูงสุดของพรรคพลังธรรมก็ว่าได้ นั่นประกอบด้วยปัจจัยดังนี้คือ

1. ปัจจัยด้านผู้นำพรรค ผู้นำพรรคพลังธรรมที่นำพาพรรคพลังธรรมจนประสบความสำเร็จอย่างสูงสุดคือ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ปัจจัยส่วนตัวของ พล.ต.จำลอง ที่ทำให้พรรคพลังธรรมและตัวของ พล.ต.จำลอง เองชนะการเลือกตั้งอย่างสวยงาม เริ่มจาก

การที่ พล.ต.จำลอง ลาออกจากตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม. ที่อยู่บริหารงานมาได้ 2 ปี กว่า และประกาศจะมาลงสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในเขต 2 กรุงเทพฯ แทน ซึ่งเป็นการเลือกตั้งครั้งแรกที่หัวหน้าพรรคพลังธรรมลงสมัครรับเลือกตั้งพร้อมกับลูกทีมของพรรค

ด้วย โดยการเลือกที่จะลาออกจากตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม. นั้น เป็นเสมือนการเพิ่มระดับความรุนแรงของปัญหาทางการเมืองที่บ้านเมืองกำลังประสบอยู่ให้มากขึ้น และการให้เหตุผลของ พล.ต.จำลอง ที่จะลงสมัครรับเลือกตั้งว่า ต้องการที่จะทำการเมืองให้มีคุณธรรมมากที่สุดและต้องการผลักดันให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญ ซึ่งขณะนั้นมีการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญฉบับปี 2534 ให้มีความเป็นประชาธิปไตย¹⁹⁷ ซึ่งเป็นกระแสที่ประชาชนเรียกร้องอยู่ในขณะนั้น การลงสมัครรับเลือกตั้งของ พล.ต.จำลอง ย่อมเป็นผลดีต่อตัวพรรคพลังธรรมเองที่จะมีกระแสความนิยมจากประชาชนเพิ่มมากขึ้น เมื่อประชาชนได้เห็น พล.ต.จำลอง ที่พวกเขาชื่นชมมาลงสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรด้วยตัวเอง นอกจากนี้คะแนนเสียงที่เพิ่มมากขึ้นของพรรคพลังธรรมยังมาจากนโยบายการหาเสียงที่พรรคพลังธรรมชูนโยบายนายกรัฐมนตรีนอกจาก ส.ส. เพื่อคัดค้านและต่อต้านการสืบทอดอำนาจของเผด็จการทหาร โดย พล.ต.จำลอง ได้ประกาศในการปราศรัยหาเสียงอย่างเป็นทางการต่อหน้าสาธารณชน โดยเขียนจดหมายเปิดผนึกถึงประชาชนว่า “ตนเองของอาสาเป็นนายกรัฐมนตรีนะ” ยิ่งทำให้กระแสความนิยมของพรรคพลังธรรมพุ่งสูงตามไปด้วย แม้กระทั่งในกลุ่มชุมชนแออัด และขณะนั้นเองก็ได้มีการสำรวจความนิยมปรากฏว่า พรรคพลังธรรมมีคะแนนนิยมสูงสุดและชาวชุมชนแออัดก็เห็นว่า พล.ต.จำลองเหมาะสมที่จะเป็นนายกรัฐมนตรีนะ¹⁹⁸

ยิ่งไปกว่านั้นภาพลักษณ์ของตัว พล.ต.จำลอง ที่เป็นคนเอาจริงเอาจัง ชื่อสัตย์สุจริต ยึดมั่นในคุณธรรมและปลอดจากปัญหาด้านคอร์รัปชัน แม้ว่าประชาชนจะยังพิสูจน์สิ่งเหล่านี้ไม่ได้แน่ชัด แต่ภาพเหล่านี้ก็กลายเป็นสัญลักษณ์ของ พล.ต.จำลอง ไปเสียแล้ว จึงเปรียบเสมือนสัญลักษณ์ที่เป็นอุดมคติทางการเมืองที่ประชาชนจำนวนมากต้องการ สิ่งหนึ่งที่สามารถทดสอบภาพลักษณ์ที่ดีงามของ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมก็คือ เมื่อครั้งที่เกิดวิกฤตการณ์ทางการเมืองกับรัฐบาลชาติชาย และได้มีการเชิญ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมให้มาเข้าร่วมรัฐบาลเพื่อล้างภาพพจน์การคอร์รัปชันของนักการเมืองในรัฐบาล แล้วเกิดความขัดแย้งภายในพรรคพลังธรรมเองว่าควรเข้าร่วมหรือไม่ แต่สุดท้าย พล.ต.จำลอง ก็ตัดสินใจว่าจะไม่เข้าร่วมรัฐบาล ซึ่งเป็นการตัดสินใจที่ถูกต้อง เพราะการไม่เข้าร่วมรัฐบาลที่มีภาพพจน์ด้านทุจริตคอร์รัปชัน ทำให้พรรคพลังธรรมไม่แปดเปื้อนมลทินจากการเมือง แม้ว่าจะเกิดความขัดแย้งขึ้นในพรรค แต่ความขัดแย้งนั้นก็กลับส่งเสริมภาพลักษณ์ของ พล.ต.จำลอง เพิ่มขึ้น

¹⁹⁷ สยาม วัฒนะมงคลรักษ์, “อุดมการณ์กับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง”, หน้า 72.

¹⁹⁸ พิชาย รัตนดิถก ณ ภูเก็ต, ชนชั้นนำกับการเลือกตั้ง : ความรุ่งเรืองและความตกต่ำของสามพรรคในกรุงเทพมหานคร, หน้า 117.

ความนิยมของประชาชนที่มีต่อ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมอีกประการหนึ่งคือประสิทธิภาพความสำเร็จในการบริหารกรุงเทพมหานครของ พล.ต.จำลอง ด้วยวิธีการล่าสุดของ พล.ต.จำลอง คือสามารถปกป้องให้เขตชั้นในของ กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเขตเลือกตั้งซ่อมเขต 2 ให้รอดพ้นจากภาวะน้ำท่วมขังได้ นับเป็นผลงานที่ประชาชนเขตชั้นในไม่อาจมองข้ามได้¹⁹⁹ ทำให้เกิดความคาดหวังในประสิทธิภาพด้านการบริหารงานและดำเนินการอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมของพรรคพลังธรรม ภายใต้การนำของ พล.ต.จำลอง ยิ่งภาพของการเมืองไทยในช่วงนั้นเต็มไปด้วยคอร์รัปชันทางการเมืองและความมูมมามในการแสวงหาผลประโยชน์ ยิ่งเพิ่มความโดดเด่นให้กับภาพลักษณ์ของ พล.ต.จำลอง ในขณะนั้น ซึ่งภาพพจน์ของ พล.ต.จำลอง ในช่วงนี้เหมือนกับนายจิมมี คาร์เตอร์ ที่ได้รับคะแนนนิยมจากคนอเมริกันในช่วงที่คนอเมริกันเอือมระอากับการเมืองสกปรกยุคประธานาธิบดีนิกสัน นั่นเอง²⁰⁰

ทั้งหลายคือภาพลักษณ์ของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ที่สามารถเข้าถึงความรู้สึกของประชาชนธรรมดาจำนวนมาก ลักษณะการดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่ายและภูมิหลังที่ปลอดจากการเชื่อมโยงกับกลุ่มนายทุน ตลอดจนการทำตนให้ปลอดจากผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ทำให้ประชาชนเดินดินจำนวนมากมองดู พล.ต.จำลอง เสมือนสมาชิกคนหนึ่งในกลุ่มของพวกเขา เป็นบุคคลที่เขาพอเชื่อถือได้และพอฝากผีฝากไข้ได้ ฐานเสียงของคนเหล่านี้คือต้นกำเนิดของสิ่งที่เรียกว่า “จำลองฟีเวอร์” อาจกล่าวได้ว่าภาพลักษณ์ของ พล.ต.จำลอง ในช่วงนี้สามารถเรียกคะแนนเสียงจากคน 2 กลุ่ม กลุ่มแรกคือ ชนชั้นกลางที่ต้องการได้นักการเมืองที่มีความสะอาดในท่ามกลางความสกปรกทางการเมืองอันเต็มไปด้วยการคอร์รัปชัน และการเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ทางการเมือง และกลุ่มที่ 2 อันเป็นประชาชนเดินดินส่วนใหญ่ที่ต้องการนักการเมืองที่เขาู้สึกว่าเป็นสมาชิกคนหนึ่งของพวกเขา²⁰¹ จึงเป็นสิ่งที่ยืนยันถึงอิทธิพลของตัว พล.ต.จำลอง ที่ส่งผลให้พรรคพลังธรรมได้รับชัยชนะจากการเลือกตั้งครั้งนี้

2. ปัจจัยด้านอุดมการณ์ทางการเมืองของผู้นำพรรคและพรรคพลังธรรม การที่พรรคพลังธรรมนำอุดมการณ์ทางการเมืองหรือความคิดเห็นที่เกี่ยวกับศาสนามาใช้ในการทำงาน

¹⁹⁹ รายงานในประเทศ, "เลือกตั้งซ่อม กทม. เขต 2 โอกาสแสปรับหรี กนลา-สุเทพ ชิงดำ," มติชน สุดสัปดาห์ 11, ฉบับที่ 531 (4 พฤศจิกายน 2533) : 14.

²⁰⁰ สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์, “พรรคการเมืองในสายตาประชาชน : พรรคพลังธรรมกับการเมืองไทย,” ใน พรรคมหาชน (Mass Party) (กรุงเทพฯ : ฝ่ายวิชาการพรรคพลังธรรม, 2540) หน้า 110.

²⁰¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 110-111.

การเมืองของพรรคพลังธรรม โดยมีการแสดงอุดมการณ์ที่มีการสานกันระหว่างศาสนากับการเมืองเข้าด้วยกันออกมาอย่างชัดเจนและโดดเด่น อุดมการณ์ที่ว่าอาจหมายถึงหรือมีที่มาจากอุดมการณ์ของผู้นำพรรคเองหรือจากสมาชิกพรรคก็ตาม แต่ไม่ว่าอุดมการณ์จะมาจากใครแต่ก็ก่อให้เกิดการยอมรับและความชื่นชมจากประชาชนเป็นจำนวนมาก โดยมืองค์ประกอบด้านสถานการณ์เข้ามาเป็นตัวผลักดันให้พรรคพลังธรรมสามารถแสดงอุดมการณ์ทางการเมืองในแนวทางของศาสนาออกมาได้ โดยประชาชนก็เกิดความต้องการอุดมการณ์ทางการเมืองเช่นว่านี้ด้วย พฤติกรรมทางการเมืองของพรรคพลังธรรมเองที่แสดงออกมาจนได้รับการยอมรับจากประชาชนว่ามีอุดมการณ์ทางการเมืองที่ดีงามคือ

เหตุการณ์ที่ 1 หลังจากที่มีพรรคร่วมรัฐบาลที่มีแกนนำคือ พรรคชาติไทยเกิดวิกฤตศรัทธาจากประชาชน ก็มีการคอร์รัปชันในรัฐมนตรีและสมาชิกคนสำคัญของพรรคร่วมรัฐบาลอย่างมากมาย และพรรคชาติไทยเองที่เป็นแกนนำรัฐบาลก็ต้องการล้างภาพพจน์ความไม่ซื่อสัตย์สุจริตให้หมดไป จึงมีการเสนอให้นำพรรคพลังธรรมเข้าร่วมรัฐบาล และมีการติดต่อจากแกนนำพรรคชาติไทยไปยังพรรคพลังธรรม จนก่อให้เกิดการแบ่งแยกเป็น 2 ฝ่าย ภายในพรรคพลังธรรม โดยที่ฝ่ายหนึ่งเห็นควรเข้าร่วมรัฐบาล แต่อีกฝ่ายไม่เห็นด้วย ทำให้เกิดความขัดแย้งภายในพรรค ท้ายที่สุด พล.ต.จำลอง จึงลงมาตัดสินปัญหาโดยไม่นำพรรคพลังธรรมเข้าร่วมรัฐบาล และทำให้เกิดกระแสความไม่พอใจต่อการตัดสินใจของ พล.ต.จำลอง ในครั้งนี้จากสมาชิกสาย ส.ส. ของพลังธรรม แม้ว่าการตัดสินใจเช่นนี้จะก่อให้เกิดความขัดแย้งและแตกแยกภายในพรรคพลังธรรมเอง แต่ก็มีผลดีในด้านภาพลักษณ์ของพรรคพลังธรรมคือ พรรคพลังธรรมและ พล.ต.จำลอง ยังได้รับการต้อนรับอย่างอบอุ่นมากขึ้นจากพลังมวลชนภายนอกหรือจากประชาชน²⁰²ที่มีความเห็นว่า การไม่เข้าร่วมรัฐบาลที่มีภาพพจน์ไม่ดีในขณะนั้นเป็นการแสดงศักยภาพของพรรคพลังธรรมเองว่าจะรักษาอุดมการณ์และหลักการของพรรคพลังธรรมเอาไว้ได้อย่างเหนียวแน่น จึงเป็นการเพิ่มคะแนนเสียงให้พรรคพลังธรรมเพิ่มมากขึ้นไปอีก

เหตุการณ์ที่ 2 คือการที่สมาชิกของพรรคพลังธรรม นายทินวัฒน์ มฤคพิทักษ์ รองเลขาธิการพรรคพลังธรรม ได้ออกมาเปิดโปงพฤติกรรมอันไม่ชอบมาพากลของ นายสันติ ชัย²⁰³

²⁰² รายงานในประเทศ , " เลือกลงช้อม กทม. เขต 2 โอกาสแสปริบริหรี กนลา-สุเทพ ชิงดำ," มติชนสุดสัปดาห์ 11 , ฉบับที่ 531 : 14.

²⁰³ เปิดจอกว้างร้อนอกิปรายไม่ไว้วางใจ , " คิวเชือด สันติ-เฉลิม แก้อื้อร้อน," มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 507 (20 พฤษภาคม 2533) : 20.

วิรัตน์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย ส.ส. จังหวัดชัยภูมิ และกรรมการบริหารพรรคกิจสังคม เป็นผู้ผลักดันการสร้างถนนสายบ้านโนนสาทร ถึงบ้านหนองปลาเต่า อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งเป็นการตัดถนนเพื่อให้ผ่านที่ดินของพี่ชายนายสันติเอง และให้บริษัทรับเหมาของครอบครัวตัวเองได้รับการประมูลเส้นทางดังกล่าว ซึ่งใช้งบประมาณ 30 ล้านบาท โดยการออกมาแถลงข่าวต่อสื่อมวลชนของนายทินวัฒน์ ถึงความมีล้มเหลวในกับงานประมูลครั้งนี้ของนายสันติ ชัยวิรัตน์²⁰⁴ เป็นการส่งเสริมภาพลักษณ์ของการมีอุดมการณ์ทางการเมืองของพรรคพลังธรรม ในความต้องการที่จะปราบปรามการคอร์รัปชันให้หมดสิ้นไปจากแวดวงการเมืองไทย ให้เป็นการเมืองที่ซื่อสัตย์สุจริต พฤติกรรมของสมาชิกพรรคพลังธรรมจึงเป็นการตอกย้ำภาพลักษณ์ของพรรคพลังธรรมในสายตาของประชาชนโดยทั่วไปให้ดียิ่งขึ้นไปอีก

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นการแสดงถึง พฤติกรรมหรือการกระทำของทางพรรคพลังธรรมไม่ว่าจะเป็นหัวหน้าพรรคหรือสมาชิกพรรคก็ตาม ก็เป็นการแสดงให้เห็นถึงความมีอุดมการณ์ที่ซื่อสัตย์สุจริต ต้องการจะชำระล้างการเมืองไทยให้ขาวสะอาดดังอุดมการณ์ที่ทางพรรคพลังธรรมได้ประกาศเอาไว้ตั้งแต่ตอนที่ก่อตั้งพรรคใหม่ๆ แม้ว่าเวลาจะผ่านมานานแล้ว แต่การกระทำที่เกิดขึ้นนี้ก็เป็นการแสดงว่าทางพรรคพลังธรรม ทั้งหัวหน้าพรรคและสมาชิกพรรคสามารถรักษาอุดมการณ์ทางการเมืองที่ดีเหล่านี้เอาไว้ได้ไม่ถูกกลืนหายไปตามกาลเวลา เป็นการพิสูจน์ถึงความมีอุดมการณ์ที่มั่นคงของทั้งพรรคพลังธรรมได้เป็นอย่างดี และยังทำให้ประชาชนที่รับทราบข่าวสารทั้งหลายนี้เกิดความชื่นชมและยอมรับในตัวพรรคพลังธรรมมากยิ่งขึ้น กระนั้นเสียงที่จะได้รับการเลือกตั้งจากประชาชนก็มีมากตามไปด้วย ดังเช่นผลการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2535 เป็นเครื่องยืนยันได้เป็นอย่างดีว่า การปฏิบัติตนของพรรคพลังธรรมที่มีสามารถรักษาอุดมการณ์ที่แปลกแยกจากพรรคการเมืองพรรคอื่นๆ ของตนเอาไว้ได้ เป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญที่ส่งผลให้พรรคและสมาชิกพรรคได้รับการเลือกตั้งจากประชาชนใน กรุงเทพฯ อย่างล้นหลามจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหมดในพื้นที่ กรุงเทพฯ 35 คน พรรคพลังธรรมสามารถกวาดไปได้ถึง 32 คน จึงเป็นความรุ่งเรืองอย่างสูงสุดของพรรคพลังธรรมในพื้นที่ กรุงเทพฯ ซึ่งยากที่จะมีพรรคการเมืองใดจะสามารถทำได้เช่นเดียวกับพรรคพลังธรรมในขณะนั้น

3. ปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กรของพรรคพลังธรรม หมายถึง ท่าทีหรือพฤติกรรมทางการเมืองของพรรคพลังธรรมหรือสมาชิกพรรคพลังธรรม อาจรวมถึงการปรับเปลี่ยนรูป

²⁰⁴ เปิดจอกว้างร้อนอกิปรายไม่ไว้วางใจ , " คิวเชือด สันติ-เฉลิม แก้อื้อร้อน , " มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 507 : 20.

แบบของพรรค บุคลากร นโยบายของพรรคให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของประเทศ สิ่งทั้งหลายทั้งปวงนี้ถ้าดำเนินไปอย่างถูกต้องชอบธรรมตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป ก็จะก่อผลในทางบวกให้กับพรรค แต่ถ้าดำเนินไปในทิศทางตรงกันข้ามก็จะเป็นผลลบต่อพรรคอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในกรณีของพรรคพลังธรรม ความสำเร็จและความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรมนั้นมาจาก หัวหน้าพรรค คณะกรรมการบริหารพรรค สมาชิกและบุคลากรของพรรค ได้มีการปรับเปลี่ยนและมีพฤติกรรมทางการเมืองที่ถูกต้องชอบธรรมตรงตามความต้องการของประชาชนและสถานการณ์ที่แปรเปลี่ยนไป ปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กรที่ดำเนินไปอย่างถูกต้องและกลายเป็นภาพพจน์ในทางบวกให้กับพรรคพลังธรรม จนกระทั่งได้รับการเลือกตั้งจากประชาชนอย่างล้นหลาม หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การปฏิบัติตนหรือพฤติกรรมทางการเมืองของพรรคพลังธรรม ก่อนการเลือกตั้ง มีนาคม 2535 ย่อมจะมีผลอย่างมากต่อผลการเลือกตั้งเมื่อเดือนมีนาคม 2535 พฤติกรรมทางการเมืองของพรรคพลังธรรมก็ เช่น

ท่าทีของพรรคพลังธรรมที่แสดงออกอย่างเด่นชัดถึงการเข้าร่วมกับพรรคฝ่ายค้าน ในการเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาล พล.อ.ชาติชาย ในครั้งนี้ ทำให้พรรคฝ่ายค้านซึ่งรวมถึงพรรคพลังธรรมด้วยได้ “ภาพบวก” ในสายตาของประชาชนทั่วไป ทั้งนี้เนื่องจากพรรคพลังธรรมได้ประกาศตัวเองมาตลอดว่าเป็นพรรคฝ่ายค้านอิสระจะไม่แสดงท่าทีสนับสนุนหรือไม่สนับสนุน ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอย่างออกนอกหน้า การที่พรรคพลังธรรมประกาศร่วมกับฝ่ายค้านในการเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลทั้งคณะ จึงเปรียบเสมือนคำยืนยันที่ว่ารัฐบาลชุดนี้บริหารงานล้มเหลวจนหลายฝ่ายทนไม่ได้ต้องออกมาเล่นงานร่วมกับฝ่ายค้าน²⁰⁵ ดังนั้นการแสดงออกของพรรคพลังธรรมในครั้งนี้ก็เป็นการแสดงในลักษณะเดียวกับความต้องการของประชาชนโดยทั่วไป พฤติกรรมทางการเมืองของพรรคพลังธรรมในครั้งนี้จึงเป็นสิ่งที่ถูกใจประชาชนอย่างมาก ส่งผลให้พรรคได้ภาพบวกจากประชาชนเพิ่มมากขึ้นและกลายเป็นคะแนนเสียงที่เพิ่มมากขึ้นของพรรคพลังธรรมตามไปด้วย

ประเด็นต่อมาคือ การที่นายทินวัฒน์ มฤคพิทักษ์ รองเลขาธิการพรรคพลังธรรมและนายแพทย์อุดมศิลป์ ศรีแสงนาม ได้ร่วมกันนำพฤติกรรมของนายสันติ ชัยวิรัตนะ รัฐ²⁰⁶

²⁰⁵ ในประเทศ, "คิวเชือด 10 รมต. แบดักลิสต์ พรรคฝ่ายค้าน," มติชนสุดสัปดาห์ 10, ฉบับที่ 505 (6 พฤษภาคม 2533) : 8.

²⁰⁶ เปิดจอกว้างร้อนอภิปรายไม่ไว้วางใจ, "คิวเชือด สันติ-เฉลิม แก้อื้อร้อน," มติชนสุดสัปดาห์ 10, ฉบับที่ 507 : 20.

มนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย มาเปิดโปงว่าเป็นบุคคลที่ใช้อำนาจหน้าที่ตัดถนนควายเดิน หรือที่เรียกกันว่า ถนนสายบ้านโนนสาทร-บ้านหนองปลาเต่า อ.เมือง จ.ชัยภูมิ โดยตัดถนนดังกล่าวผ่านที่ดินของตนเองและพี่ชาย และให้บริษัทรับเหมาของครอบครัวตัวเองได้รับการประมูลเส้นทางดังกล่าว ซึ่งใช้งบประมาณ 30 ล้านบาท ซึ่งพรรคพลังธรรมได้ทำการสืบสวนและนำข้อเท็จจริงที่แปลกประหลาดในเรื่องนี้มาแถลงอย่างรอบด้านและชัดเจนว่า²⁰⁷

1) นายสันติ ชัยวิรัตน์ ได้ใช้อำนาจของรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย ซึ่งควบคุมกรมโยธาธิการ ตัดถนนสายบ้านโนนสาทร-บ้านหนองปลาเต่าระยะทาง 15 กิโลเมตร ถนนสายนี้เป็นเส้นทางที่คดเคี้ยววกวนอย่างพิสดาร ตัดเป็นรูปเกือกม้า ระยะทางจากปากทางและปลายทางห่างกันเพียง 1 กิโลเมตร เท่านั้น งบประมาณก่อสร้าง 30,850,000 บาท ถนนดังกล่าวผ่านหมู่บ้านเพียง 3 หมู่บ้าน ประมาณ 30 หลังคาเรือน จุดที่ทำถนนไม่มีความสำคัญใดๆ

2) ถนนสายนี้ส่วนใหญ่ตัดผ่านที่ดินของนายชัยรัตน์ ชัยวิรัตน์ พี่ชายของนายสันติ ชัยวิรัตน์ จำนวน 34 แปลง รวมแล้วประมาณ 300 ไร่

3) บริษัทที่ประมูลการสร้างทางได้คือ ห้างหุ้นส่วนจำกัดชัยภูมิย่งแข่งฮวด อันเป็นบริษัทประมูลของตระกูลชัยวิรัตน์ นายสันติถือหุ้นอยู่ 2 ล้านหุ้น นายชัยรัตน์พี่ชาย 2 ล้านหุ้น น.ส.รัฐติการ ชัยวิรัตน์ 1.5 ล้านหุ้น นางอ่องแอ มาดาของนายสันติ 4 ล้านหุ้น โดยบริษัทของนายสันติ ชนะการประมูลด้วยเงิน 30,850,000 ล้านบาท ซึ่งต่ำกว่าผู้ที่เข้าประมูลรายอื่นทั้ง 3 ราย เพียง 4,000 บาท ทำให้น่าสงสัยว่าจะมีการทราบราคากลางก่อน

จากข้อมูลดังกล่าวอาจนำไปสู่การสันนิษฐานฐานะของนายสันติ ชัยวิรัตน์ ที่ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยได้อย่างไม่ยากเย็น การนำข้อมูลเหล่านี้มาตีแผ่นับเป็นผลงานชิ้นโบแดงสำหรับนายทินวัฒน์เอง ซึ่งเป็นบุคลากรคนหนึ่งของพรรคพลังธรรม และสำหรับพรรคพลังธรรมก็ได้คะแนนสะสมทางการเมืองอย่างงดงาม ผลงานการออกโรงปกป้องผลประโยชน์ของประชาชนและปิดกวดทำความสะอาดการเมืองของพรรคพลังธรรม โดยเฉพาะบทบาทของนายทินวัฒน์ บุคลากรของพรรคพลังธรรมที่มีความสำคัญจึงโดดเด่นเป็นสง่าแม้ยุทธวิธีทางการเมืองจะไม่คล่องแคล่วปราดเปรียวนัก แต่พรรคพลังธรรมและนายทินวัฒน์ ก็²⁰⁸

²⁰⁷ เปิดจอกว้างร้อนอกิปรายไม่ไว้วางใจ , " คิวเชือด สันติ-เฉลิม แก้อื้อร้อน , " มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 507 : 20.

²⁰⁸ เรื่องเดียวกัน .

ได้คะแนนในด้านความกล้าหาญและความจริงใจ ส่วนการฟ้องร้องนายสันติ ก็จะเป็นการ
ประโคมและโหมบตบตาให้กับนายทินวัฒน์ และพรรคพลังธรรมมากยิ่งขึ้น²⁰⁹

บทบาทและความประพฤติกองโครงสร้างองค์กรพรรคพลังธรรมในส่วนบุคลากร
และทีมงาน ที่นำพฤติกรรมของการคอร์รัปชันของข้าราชการและนักการเมืองที่โกงกินมาตีแผ่อย่าง
ลึกซึ้ง เป็นการแสดงผลงานของบุคลากรของพรรคพลังธรรมที่ตั้งใจทำงานให้การเมืองโปร่งใส
สมดังอุดมการณ์ทางการเมืองที่ตั้งเป้าหมายไว้ ยังเป็นการเพิ่มบทบาทและความสำคัญให้กับพรรค
พลังธรรมมากขึ้น ความชื่นชมและการสนับสนุนจากประชาชนก็จะเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย
กลายเป็นคะแนนเสียงที่ส่งเสริมให้พรรคพลังธรรมได้รับชัยชนะในการเลือกตั้งเมื่อ 22 มีนาคม
2535 และเป็นชัยชนะที่สูงสุดของพรรคพลังธรรมด้วยเช่นกัน

ประเด็นสุดท้ายคือ นับตั้งแต่ก่อตั้งกลุ่มรวมพลังเดิบทมาเป็นพรรคพลังธรรม
โครงสร้างองค์กรของพรรคที่ตกเป็นเป้าโจมตีแทบทุกครั้งคือ ผู้สนับสนุนพรรคพลังธรรมที่ส่วน
ใหญ่จะมาจากสำนักสงฆ์สันติอโศก ความที่พรรคมีผู้สนับสนุนหลักคือ กลุ่มญาติธรรมชาวอโศก
จากสำนักสงฆ์สันติอโศก ซึ่งมีปัญหาความขัดแย้งกับสำนักสงฆ์พุทธกระแสหลักในประเทศไทย
ทำให้ประชาชนคนไทยบางส่วนซึ่งอาจจะชื่นชอบในหลักการและอุดมการณ์ของพรรคพลังธรรม
แต่อาจจะยังคลั่งใจในกลุ่มผู้สนับสนุนกลุ่มนี้จึงอาจจะยังลังเลและไม่เทคะแนนให้พรรคพลัง
ธรรม เมื่อถึงคราวเลือกตั้ง ความคลั่งใจและความสงสัยของประชาชนชาวพุทธกลุ่มนี้และของ
ประชาชนโดยทั่วไป ไปในสังคมต่อกลุ่มผู้สนับสนุนญาติธรรมชาวอโศก ที่มองว่า พล.ต.จำลอง
และพรรคพลังธรรมไปผูกพันกับสำนักสันติอโศกมากเกินไปจนแทบจะแยกกันไม่ออก พรรค
พลังธรรมจึงถูกจำกัดให้ไม่เติบโตเสียที ดังนั้นบุคคลที่ผ่านงานการเมืองมาอย่าง พล.ต.จำลอง
จึงต้องแก้ปัญหาที่เป็นอยู่นี้ โดยล่าสุด พล.ต.จำลอง ก็ตัดสินใจดึงเอาพรรคพลังธรรมออกจาก
สันติอโศกด้วยการดึงตัว น.พ.อุดมศิลป์ ศรีแสงนาม ที่เคยออกจากพรรคพลังธรรมไปแล้วกลับเข้า
มาใหม่ และเกิดมีปัญหามีกรรมการบริหารพรรคกลุ่มหนึ่งประมาณ 10 คน นำทีมโดย นายสุ
เทพ อรรถการและนายไชยวัฒน์ ลินสุวรรณ ประกาศจะลาออกคัดค้านการกลับมาของ น.พ.อุดม
ศิลป์ ศรีแสงนาม ซึ่งแทนที่ พล.ต.จำลอง จะเลือกเอาคนจำนวนมากกว่าไว้แทนที่จะเป็น น.พ.
อุดมศิลป์ กลับเข้ามากลายเป็นว่า พล.ต.จำลอง เลือกเอาคนๆ เดียวและไล่คนจำนวน 10 คน²¹⁰

²⁰⁹ เปิดจอกว้างร้อนอกิปรายไม่ไว้วางใจ, "คิวเชือด สันติ-เฉลิม เก้าอี้อุ่น," มติชนสุดสัปดาห์ 10, ฉบับที่ 507 : 20.

²¹⁰ จรัญ พงษ์จีน, "ลิกแต่ไม่ลับ," มติชนสุดสัปดาห์ 11, ฉบับที่ 566 (7 กรกฎาคม 2534) : 6.

ออกไป สาเหตุเนื่องจากว่าทั้ง 10 คนที่จะลาออกถ้า น.พ.อุดมศิลป์ กลับเข้ามาอีกนั้นอยู่ในสาย สันตือโสภทั้งสิ้น จึงตรงตามความต้องการของ พล.ต.จำลอง ที่จะสร้างภาพพรรคพลังธรรมใหม่ ว่าไม่ได้ผูกติดกับสำนักสันตือโสภ เป็นการยืนยันว่าการเลือกตั้งครั้งต่อไปพรรคพลังธรรมจะเปิด กว้างเป็นพรรคสากลมากขึ้น²¹¹

โครงสร้างองค์กรของพรรคพลังธรรมทั้งหลายที่เป็นปัจจัยสนับสนุนและส่งเสริม ต่อความนิยมและคะแนนเสียงที่เพิ่มขึ้นของพรรคพลังธรรมได้เป็นอย่างดี เพราะพฤติกรรม ทั้งหลายที่แสดงออกของบุคลากรที่สามารถแสดงออกมาในช่วงเวลาที่เหมาะสมและเป็นบทบาทที่ ถูกต้องตรงตามความต้องการของประชาชนก็ย่อมจะส่งผลในทางบวกให้กับพรรคพลังธรรม ใน เรื่องของภาพพจน์ของพรรคพลังธรรมที่ดีวันดีคืนขึ้นหรือได้รับความนิยมจากประชาชนเพิ่มมา กขึ้น จนกลายมาเป็นคะแนนเสียงที่สนับสนุนพรรคพลังธรรมอย่างท่วมท้นในการเลือกตั้ง เมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2535 ดังนั้นปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กรของพรรคพลังธรรมจึงมีส่วนสำคัญที่จะ ผลักดันให้พรรคพลังธรรมได้รับชัยชนะในการเลือกตั้งอย่างงดงาม จึงนับได้ว่าความรุ่งเรืองอย่าง สูงสุดของพรรคพลังธรรมจากการเลือกตั้งในครั้งนี้

4. ปัจจัยด้านสถานการณ์ ในส่วนที่มีผลต่อการเลือกตั้งในครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ สถานการณ์ทางการเมืองในประเทศไทยเองและสถานการณ์ทางการเมืองในต่างประเทศ เป็นปัจจัยที่มีผลอย่างมากต่อชัยชนะของพรรคพลังธรรม โดยเริ่มจาก

สถานการณ์ทางการเมืองในประเทศไทยช่วงก่อนจะมีการจัดการเลือกตั้ง เป็นยุค ที่มีการคอร์รัปชันโงกกินกันอย่างมโหฬาร สื่อมวลชนตีแผ่ข่าวการโงกกินของนักการเมืองอย่าง มาก แต่แทนที่จะมีนักการเมืองออกมาประกาศความรับผิดชอบหรือแก้ข้อกล่าวหาแถลงความจริง ให้ประชาชนได้รับทราบ กลับมีเสียงเรียกร้องจากฝ่ายการเมือง “ขอคูโบเสร็จ” จนการเมืองในยุค นี้ได้ชื่อว่าเป็นการเมืองยุค “คอร์รัปชันต้องมีโบเสร็จ” เป็นการสะท้อนภาพความเป็นไปของบ้าน เมืองนี้ได้อย่างตรงไปตรงมา เพราะการคอร์รัปชันคงไม่มีใครจะทิ้งโบเสร็จไว้เป็นหลักฐาน แต่ที่ ฝ่ายการเมืองออกมาพูดแก้แก้ก็เพื่อต้องการจะให้สื่อที่ออกมาให้ข่าวนำหลักฐานการทุจริตมาให้ดู ซึ่งคงเป็นเรื่องยากที่สื่อจะสามารถนำหลักฐานการทุจริตอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรมาแสดงได้²¹²

²¹¹ จรัญ พงษ์จัน , “ลืกแต่ไม่ลับ,” มติชนสุดสัปดาห์ 11, ฉบับที่ 566 : 6.

²¹² ลิขิต จงสกุล , “ลืกแต่ไม่ลับ ,” มติชนสุดสัปดาห์ 10, ฉบับที่ 489 (14 มกราคม 2533) : 6.

ข่าวคราวการโกงกินคอร์ปชั่นของข้าราชการนักการเมืองมีอย่างมากมายในสังคมไทย จนกล่าวได้ว่าแก่นนำสำคัญของทุกพรรคการเมืองล้วนมีส่วนในการคอร์ปชั่นอย่างแน่นอน²¹³

ยิ่งไปกว่าปัญหาการทุจริตคอร์ปชั่นของข้าราชการนักการเมือง นำไปสู่ปัญหาความไร้ประสิทธิภาพ ไร้อุดมการณ์ของนักการเมืองและสุดท้ายนำไปสู่ปัญหาความล้มเหลวของระบบพรรคการเมืองไทย ทั้งหลายนี้ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในสังคมไทย จนมีส่วนในการทำลายระบอบประชาธิปไตยที่ดีของไทย ปัญหาการทุจริตของนักการเมืองที่ไม่สามารถหาหลักฐานมาจัดการกับนักการเมืองได้ ประชาชนก็ได้แต่รับทราบรับรู้ว่าการโกงกินแต่ไม่สามารถทำอะไรได้ หลายฝ่ายได้แต่แสดงความอึดอัดใจและเรียกร้องให้ฝ่ายการเมืองเข้ามารับผิดชอบกับเรื่องราวเหล่านี้ แต่ก็ไม่มีเสียงตอบรับจากฝ่ายการเมือง ต่อมาไม่นานเกิดเหตุการณ์ที่เป็นการตอกย้ำความเชื่อของประชาชนที่ว่า นักการเมืองมีการคอร์ปชั่นจริงๆ คือ กรณีที่สมาชิกพรรคพลังธรรมได้ออกมาเปิดโปงถึงความไม่ชอบมาพากลของงานประมูลการตัดถนนสายบ้านโนนสาร-บ้านหนองปลาเต่า ใน จ.ชัยภูมิ โดยผู้ถูกกล่าวหาคือ นายสันติ ชัยวิรัตน์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย การตีแผ่ความผิดปรกติของงานประมูลถนนสายนี้ เมื่อความจริงปรากฏได้ส่งผลให้เกิดการปลดนายสันติ ชัยวิรัตน์ ออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีร่วมรัฐบาล ซึ่งสร้างความโกรธแค้นให้นายสันติ อย่างมากจนนายสันติ ได้ออกมาแฉต้นสังกัดของตนคือ พรรคกิจสังคมอย่างหนักหน่วงว่าพรรครับรู้เรื่องการคอร์ปชั่น ทั้งโครงการโทรศัพท์ 3 ล้านเลขหมายและการส่งเสริมหรือบังคับให้มีการหาเงินเข้าพรรคกิจสังคมให้มากๆ เรื่องราวบานปลายไปเป็นความขัดแย้งในพรรคร่วมรัฐบาลในที่สุด²¹⁴ จนสื่อมวลชนได้เรียกชื่อยุคนี้ว่า เป็นยุคที่มีการโกงกินถอนทุนคืนและหาเงินเข้าพรรค นักการเมืองมีสภาพเป็น “นักธุรกิจการเมือง” เข้าไปทุกขณะ²¹⁵

แม้เมื่อเกิดข่าวอื้อฉาวเกี่ยวกับการทุจริตอย่างมากมายของนักการเมือง จนกระทั่งมีความขัดแย้งกันทั้งในพรรคการเมืองและพรรคร่วมรัฐบาลด้วยตนเอง แต่ฝ่ายรัฐบาลก็หาได้แสดงความรับผิดชอบอะไรที่มากไปกว่านี้ได้ ประชาชนก็ได้แต่เอือมระอา เกิดความรังเกียจและรู้สึกขยะแขยงระบบการเมืองที่เป็นอยู่อย่างนี้มาก แต่ทำอะไรไม่ได้ ได้แต่เก็บกดความรู้สึกเอาไว้

²¹³ ลิขิต จงสกุล, “ลึกลับไม่ลับ,” มติชนสุดสัปดาห์ 10, ฉบับที่ 489 : 6.

²¹⁴ หมายเหตุประชาชน, “จาก ซาดิซาย 1- ซาดิซาย 2 สงครามวิกฤตศรัทธา,” มติชนสุดสัปดาห์ 11, ฉบับที่ 540 (6 มกราคม 2534) : 9.

²¹⁵ เจริญธรรด, “ปรับใหญ่ ธรรม. ขวลิขิต-พัฒน์-จรวาย แหวกกองทัพเข้าทำเนียบ,” มติชนสุดสัปดาห์ 10, ฉบับที่ 489 (14 มกราคม 2533) : 7.

ท้ายที่สุดเหตุการณ์รุนแรงที่ไม่คาดคิดก็เกิดขึ้นคือ เกิดเหตุการณ์ที่มีนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยรามคำแหงออกมารวมตัวกันเรียกร้องให้รัฐบาลลาออกหรือยุบสภา แต่ไม่ได้รับความสนใจจากฝ่ายการเมืองเท่าใดนัก จนกระทั่ง 1 ในนักศึกษาเหล่านั้น คือ นายชนาวุฒิ คลิ่งเชื้อ ได้ตัดสินใจเอาน้ำมันราดตามร่างกายตนเองและจุดไฟเผาตนเอง เมื่อวันที่ 14 ต.ค.33 โดยที่แพทย์ก็ช่วยอะไรไม่ได้ เพราะนายชนาวุฒิได้เสียชีวิตไปแล้ว เนื่องจากทนพิษบาดแผลไม่ไหว เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ได้ส่งผลให้ภาพลักษณ์ของรัฐบาลที่มีต่อประชาชนที่สั่นคลอนอยู่แล้ว ยิ่งเพิ่มความรุนแรงมากขึ้น²¹⁶ สภาพอันเสื่อมโทรมของรัฐบาลที่มีรัฐมนตรีผู้่อัจฉาจากข้อครหาเกี่ยวกับการทุจริตและการใช้อำนาจโดยไม่ชอบธรรม หลายคนยังลอยนวลอยู่ในคณะรัฐมนตรี โดยที่ฝ่ายรัฐบาลด้วยกันเองก็ไม่สามารถจัดการอะไรกันเองได้ เพราะต่างฝ่ายต่างมีชะงักคิดหลังด้วยกันทั้งสิ้น ดังนั้นการแสดงตนและปฏิบัติตนทางการเมืองของพรรคพลังธรรมฝ่ายค้านอิสระที่น่าเสนอทางเลือกใหม่ให้กับประชาชน โดยการประกาศสัญญาประชาคม 4 ข้อ รวมทั้งอุดมการณ์ไม่โกงกิน ไม่คอร์รัปชันในช่วงเวลาที่ประชาชนกำลังเกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายและเอือมระอากับระบบการเมืองที่เป็นอยู่ และต้องการการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีกว่าซึ่งพรรคพลังธรรมก็สามารถทำได้ดี สามารถเรียกความรู้สึกดีๆ ทางการเมืองของประชาชนกลับคืนมาได้ พรรคพลังธรรมจึงเปรียบเสมือนความหวังใหม่ทางการเมืองของประชาชน ยิ่งในสภาวะที่ประชาชนขาดความเชื่อมั่นศรัทธาในพรรคการเมืองร่วมรัฐบาลเช่นนี้แล้ว พรรคพลังธรรมที่เสนอตัวเองเข้ามาในช่วงเวลาที่พอเหมาะจึงได้รับกำลังใจและแรงสนับสนุนจากประชาชนอย่างล้นหลาม หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าเป็นสถานการณ์ทางการเมืองและสังคมที่อุดมการณ์ของพรรคพลังธรรมสามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้เป็นอย่างดี

สถานการณ์ทางการเมืองอีกกรณีหนึ่งที่มีผลต่อความสำเร็จและความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรมคือ สถานการณ์การยึดอำนาจการปกครองประเทศของคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ หรือ รสช. ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้พรรคพลังธรรมได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก เพราะว่าการยึดอำนาจดังกล่าวเป็นการทำลายการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอย่างสิ้นเชิงบวกกับการออกมาต่อต้านการกระทำของ รสช. โดย พล.ต.จำลอง ศรีเมือง จึงเป็นการเรียกคะแนนนิยมได้ทางหนึ่ง เนื่องจากสถานการณ์ในขณะนั้น รสช. มีอำนาจอย่างมาก ประชาชนจึงต้องการตัวแทนที่สามารถต้านอำนาจกับกองทัพได้ ซึ่งพรรคพลังธรรมสามารถทำได้ดีที่สุด ประกอบกับความหวาดกลัวของประชาชนทั่วไปที่ว่า การปกครองด้วยผู้ปกครองที่เป็นทหารเผด็จการจะนำมา

²¹⁶ หมายเหตุประชาชน , “ชาติชายผ่าทางตัน ปรับ ครม. ชาติไทย-พรรคประชาธิปัตย์? แก่เกล้าจัดการเมือง,” มติชนสุดสัปดาห์ 11 , ฉบับที่ 531 (4 พฤศจิกายน 2533) : 8.

ซึ่งความทุกข์ยากของประชาชนเหมือนเช่นอดีต ฉะนั้นเมื่อ พล.ต.จำลอง เสนอภาพของการเป็น คนมีคุณธรรมจึงเป็นการทดแทนและหรือสร้างทางเลือกให้แก่ประชาชนทั่วไปในขณะนั้นได้

ส่วนสถานการณ์ทางการเมืองใน กรุงเทพฯ ก็เช่นกัน การเลือกตั้งครั้งนี้ทุกกลุ่ม ชนชั้นได้สนับสนุนพรรคพลังธรรมเป็นส่วนใหญ่ โดยในกลุ่มชนชั้นกลางนั้นเนื่องจากความ ผิดหวังในพฤติกรรมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ พรรคการเมืองคู่แข่งที่สำคัญของพรรค พลังธรรมในพื้นที่ กรุงเทพฯ ที่ได้เข้าร่วมในรัฐบาลชาติชาย ที่มีภาพพจน์การคอร์รัปชันอย่าง มากมาย จึงส่งผลด้านบวกให้กับพรรคพลังธรรมได้คะแนนนิยมเพิ่มขึ้น บวกกับผู้สมัครของ พรรคประชาธิปัตย์เองก็ไม่มีใครที่มีลักษณะบุคลิกภาพเป็นผู้นำเชิงบารมีได้²¹⁷ พฤติกรรมทาง การเมืองของพรรคการเมืองคู่แข่งจึงส่งผลดีให้กับพรรคพลังธรรมในที่สุด

สถานการณ์ทางการเมืองในต่างประเทศที่มีส่วนในการช่วยผลักดันให้ประชาชน ชาวไทยเรียกร้องต้องการนักการเมืองที่ซื่อสัตย์สุจริต เป็นสถานการณ์ที่ช่วยส่งเสริมให้พรรคพลัง ธรรมดูโดดเด่นและเป็นที่ต้องการในสังคมมากขึ้น เช่น

สถานการณ์ทางการเมืองในประเทศญี่ปุ่น ประเทศอุตสาหกรรมยักษ์ใหญ่ของ โลก เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ นายคานามารุ รองประธานพรรคเสรีประชาธิปไตยผู้ทรงอิทธิพลประกาศ ลาออกจากสมาชิกภาพสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและตำแหน่งรองประธานพรรค หลังจากที่ขอม รับว่ามีส่วนพัวพันในกรณีอื้อฉาวซากาว่าคิวบิน เพราะได้รับเงินบริจาคจาก บริษัท ซากาว่าคิวบิน โตเกียว โดยไม่ได้แจ้งต่อทางการ²¹⁸ ซึ่งเป็นการกระทำที่ได้รับการดำเนินคดีในสังคมอย่าง มาก เป็นการกระทำที่มีชอบของนักการเมืองระดับสูงที่ทรงอิทธิพลในญี่ปุ่น เมื่อถูกเรียกร้องจาก สังคมมากเข้า นายคานามารุ จึงจำเป็นต้องลาออกเพื่อแสดงความรับผิดชอบกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น สถานการณ์ทางการเมืองในประเทศญี่ปุ่น การตีแผ่ความไม่ชอบมาพากลในระบบการเมืองออกมา ให้ประชาชนรับทราบและประชาชนแสดงความไม่พอใจ นักการเมืองผู้นั้นก็ยิ่งรู้ตัวประกาศถอน ตัวหรือลาออกจากตำแหน่งทางการเมืองที่ดำรงอยู่ไป ซึ่งสถานการณ์เช่นนี้เองก็เป็นแรงกดดัน อย่างดีสำหรับประชาชนไทยเองที่ต้องการให้นักการเมืองที่มีชื่อกล่าวหาว่าทุจริตพัวพันในกรณี ต่างๆ ประกาศลาออกบ้าง แต่สิ่งที่เกิดกับนักการเมืองญี่ปุ่นก็ทำให้เกิดกับนักการเมืองของไทยไม่

²¹⁷ พิชาย รัตนดิถก ณ ภูเก็ต , ชนชั้นนำกับการเลือกตั้ง : ความรุ่งเรืองและความตกต่ำของสามพรรค ในกรุงเทพมหานคร , หน้า 117-118.

²¹⁸ ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์ , ญี่ปุ่นปฏิรูปการเมือง , หน้า 202-203.

เพราะนักการเมืองที่ถูกกล่าวหาว่ามีส่วนพัวพันกลับไม่ยอมออกมาแสดงความรับผิดชอบ มีหน้า
 ซ้ำยังเรียกหาหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจนออกมาจากสื่อมวลชน ประชาชนชาวไทย
 เมื่อเห็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในญี่ปุ่นก็ยิ่งเกิดความรังเกียจนักการเมืองที่ทุจริตมากขึ้นไปอีก ถึงแม้
 ว่านักการเมืองผู้มีกรณีนี้อาจจะไม่แสดงความรับผิดชอบต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นใดๆ เลย แต่
 ประชาชนก็สามารถแสดงความต้องการและสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมการเมืองไทยก็เป็นตัว
 กระตุ้นอย่างดีให้ประชาชนชาวไทยเกิดความต้องการนักการเมืองและพรรคการเมืองที่สุจริตเข้ามา
 บริหารประเทศบ้าง ประจวบเหมาะกับพรรคพลังธรรมที่เปิดตัวเป็นพรรคการเมืองนำดีจะมาไล่
 เสี่ย และตั้งแต่ที่เปิดตัวและเติบโตขึ้นมาเป็นพรรคการเมืองที่เข้มแข็งก็สร้างแต่ผลงานที่ดี ไม่มี
 ข่าวก่เกี่ยวกับกาทุจริต แก่งแย่งตำแหน่งรัฐมนตรีกันจึงส่งผลให้พรรคพลังธรรมกลายเป็นพรรค
 การเมืองที่โคตกและเป็นที่ต้องการของประชาชนเป็นอย่างยิ่ง เพราะสามารถตอบสนองความ
 ต้องการของประชาชนซึ่งพรรคการเมืองอื่นๆ ไม่สามารถตอบสนองให้ได้

สถานการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นด้วยการกระทำของพรรคพลังธรรม
 เอง หรือสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นนอกเหนือจากการควบคุมของพรรคพลังธรรมทั้งที่เกิดขึ้นใน
 ประเทศไทยหรือต่างประเทศก็ดี ล้วนแล้วแต่เป็นสถานการณ์ที่เอื้ออำนวยหรือเป็นผลดีให้กับ
 พรรคพลังธรรมทั้งสิ้น สถานการณ์เหล่านี้จะเป็นตัวเพิ่มกระแสความนิยมของพรรคพลังธรรมให้
 มีเพิ่มมากขึ้นไปอีก จากเดิมที่เคยมีอยู่แล้ว สามารถวัดได้จากผลการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 22 มี.ค. 35
 ที่พรรคพลังธรรมได้รับชัยชนะในเขต กรุงเทพฯ อย่างล้นหลามคือ จากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร
 ทั้งหมด 35 ที่นั่ง พรรคพลังธรรมสามารถกวาดที่นั่งมาได้ถึง 32 ที่นั่ง เหลือแบ่งให้พรรค
 การเมืองเจ้าถิ่นใน กรุงเทพฯ ทั้ง 2 พรรคการเมือง ทั้งที่เป็นการลงเล่นการเมืองระดับประเทศเป็น
 ครั้งที่ 2 ครั้งแรกพรรคพลังธรรมสามารถกวาดที่นั่งในกรุงเทพมหานครมาได้ 10 ที่นั่ง พอมาถึง
 การเลือกตั้งทั่วไปในครั้งที่ 2 พรรคพลังธรรมสามารถก้าวกระโดดมาได้ถึง 32 ที่นั่ง นับได้ว่า
 ปัจจัยด้านสถานการณ์มีผลต่อความสำเร็จและความรุ่งเรืองอย่างสูงสุดของพรรคพลังธรรม

การเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 19 เม.ย. พ.ศ.2535

การเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 19 เม.ย. 35 หลังจากที พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ลาออกจากตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม. ก่อนหมดวาระ เพื่อไปลงสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร กทม. ในการเลือกตั้งเมื่อ 22 มีนาคม 2535 ส่งผลให้ต้องมีการจัดการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ขึ้นใหม่ เพื่อสรรหาบุคคลมาดำรงตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม. แทน พล.ต.จำลอง พรรคพลังธรรมได้ตัดสินใจส่ง ร.อ.กฤษฎา อรุณวงศ์ ณ อยุธยา เข้าสมัครรับเลือกตั้ง คู่แข่งที่สำคัญคือ นายพิจิตต รัตตกุล จากพรรคประชาธิปัตย์ อดีต ส.ส. เขต 5 กรุงเทพฯ ซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่ได้รับความนิยมมากพอสมควร เมื่อเทียบคุณสมบัติกับ ร.อ.กฤษฎา อรุณวงศ์ ณ อยุธยา ผู้สมัครของพรรคพลังธรรม²¹⁹ นอกจากนี้จากผู้สมัครทั้งหมด 19 คน ถ้าไม่นับ นายพิจิตต รัตตกุล ที่เป็นคู่แข่งคนสำคัญของ ร.อ.กฤษฎา แล้ว ยังมีผู้สมัครที่อยู่ในข่ายความเป็นไปได้ที่จะได้รับเลือกตั้งอีก 3 คน คือ น.พ.บุญเทียม เขมาภิรัตน์ ผู้สมัครอิสระ , พล.อ.สมมติ สุนทรเวช พี่ชาย นายสมัคร สุนทรเวช จากพรรคประชากรไทย และนายมติ ตั้งพานิช ผู้สมัครจากพรรคความหวังใหม่ แต่ความเป็นไปได้ของทั้ง 3 ท่าน คงจะน้อยกว่า นายพิจิตต รัตตกุล²²⁰

ผลการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. คือ ร.อ.กฤษฎา อรุณวงศ์ ณ อยุธยา ผู้สมัครจากพรรคพลังธรรมได้รับเลือกตั้ง จากจำนวนผู้สมัครรับเลือกตั้งทั้งสิ้น 19 คน ด้วยคะแนน 363,688 คะแนน²²¹

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²¹⁹ ชัยวัฒน์ ชื่นโกสุม , “ การสร้างและรักษากฎหมายคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมในเขต กทม.” , หน้า 64.

²²⁰ รายงาน , “ สถาปนิกนักกีฬา กฤษฎา อรุณวงศ์ ณ อยุธยา ชูธงพลังธรรม ชิงเจ้า เสาชิงช้า ระวังพิจิตตแข่งโค้ง,” มติชนสุดสัปดาห์ 12, ฉบับที่ 608 (17 เมษายน 2535) : 14.

²²¹ ชัยวัฒน์ ชื่นโกสุม , “ การสร้างและรักษากฎหมายคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมในเขต กทม.” , หน้า 64.

ตาราง 4 แสดงผลการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 19 เมษายน พ.ศ.2535

ลำดับที่	ชื่อผู้สมัคร	เลขหมายประจำตัว	ได้คะแนน	หมายเหตุ
1	ร.อ.กฤษฏา อรุณวงศ์ ณ อยุธยา	9	363,668	ได้รับเลือกตั้ง
2	นายพิจิตต รัตกุล	3	305,740	
3	พล.อ.อ.สมมต สุนทรเวช	10	70,058	
4	นายมติ ตั้งพานิช	15	3,685	
5	น.พ.บุญเทียม เขมาภิรัตน์	4	2,685	
6	นายสมิตร สมิตินันท์	7	1,138	
7	นายประทีป เสียงหวาน	2	1,133	
8	นายบุญญสิทธิ์ สอนซัด	8	1,133	
9	นายชชาติ มีสัตย์	11	799	
10	นายวรัญชัย โชคชนะ	1	734	
11	คุณหญิงกนก สามเสน วิล	17	717	
12	นายถวิล วิสุทธิจินดา	5	607	
13	นายอุลิต สคดี	19	465	
14	นายไอศูรย์ มั่นรักเรียน	6	295	
15	นายไพบูลย์ จันทรมงคล	16	275	
16	นายประสาน ภู่ป็น	14	170	
17	นายแดน เวลาคี	18	156	
18	นายพนิก ธีรุต	13	151	
19	นายโพธิ์แก้ว หอธรรมรัตน์	12	116	

ที่มา : กองการปกครองและทะเบียน กรุงเทพมหานคร

วิเคราะห์ผลการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร วันที่ 19 เมษายน 2535

การวิเคราะห์ผลการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 19 เมษายน 2535 หลังการเลือกตั้งทั่วไปเพียง 28 วัน คงปฏิเสธไม่ได้ว่าปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลให้พรรคพลัง

ธรรมและ ร.อ.กฤษฎา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา ชนะการเลือกตั้งในครั้งนี้ส่วนหนึ่งได้กล่าวไปบ้างแล้ว ในการวิเคราะห์ผลการเลือกตั้ง 22 มี.ค.35 เนื่องจากมีช่วงระยะเวลาการเลือกตั้งใกล้เคียงกัน ปัจจัยในด้านต่างๆ ที่ส่งผลให้ ร.อ.กฤษฎา และพรรคพลังธรรมได้รับชัยชนะจึงไม่ค่อยแตกต่างจากการเลือกตั้งในวันที่ 22 มีนาคม 2535 และคงจะไม่นำมากล่าวซ้ำในที่นี้ เพราะจะเป็นการเวียนเย่อ มากเกินไป การวิเคราะห์ในส่วนของการเลือกตั้งผู้ว่าฯ กทม. วันที่ 19 เมษายน 2535 จึงจะขอ นำบทวิเคราะห์ที่มีความแตกต่างไปจากการเลือกตั้ง เมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2535 มากล่าววิเคราะห์ในส่วนนี้แทน โดยเริ่มจาก

1.ปัจจัยด้านผู้นำ สถานการณ์ในขณะนั้นตัวผู้นำพรรคพลังธรรม พล.ต.จำลอง ศรีเมือง เป็นที่ชื่นชมและนิยมชมชอบจากชาว กรุงเทพฯ อย่างสูงมาก ดังผลการเลือกตั้ง 22 มี.ค. 35 ที่ออกมา ซึ่งกระแสความนิยมในตัวผู้นำนี้ได้แพร่กระจายมาถึงการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. วันที่ 19 เม.ย. 35 จนสามารถทำให้ ร.อ.กฤษฎา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา และพรรคพลังธรรมได้รับชัยชนะจากการเลือกตั้งครั้งนี้ได้ กระแสความนิยมในตัวผู้นำพรรคพลังธรรมอย่างสูงนี้ เรียกกันในขณะนั้นว่า กระแส “จำลองฟีเวอร์” ความชื่นชมในตัวผู้นำพรรคพลังธรรมของประชาชนได้ส่งอานิสงส์มา โกลถึงการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ ครั้งนี้ด้วย แม้แต่ตัวผู้สมัครในตำแหน่ง ผู้ว่าฯ เองบางที่ประชาชนที่เลือก ยังไม่รู้จักเลย รู้แต่เพียงว่าที่เลือก ผู้ว่าฯ คนนี้ เพราะสังกัดพรรคพลังธรรมที่มี พล.ต.จำลอง เป็นหัวหน้าพรรค

ความศรัทธา ความชื่นชมและความนิยมในตัว พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ในฐานะผู้นำพรรคพลังธรรมและอดีต ผู้ว่าฯ กทม. ที่ประชาชนมิให้ พล.ต.จำลอง นั้นไม่ใช่ความนิยมหรือความชื่นชมโดยไม่มีเหตุผล แต่เป็นความชื่นชมที่ผ่านการทดสอบมาด้วยระยะเวลาานกว่า 6 ปี ของการดำรงตำแหน่ง ผู้ว่าฯ เป็นการพิสูจน์ได้เป็นอย่างดีถึงความเป็นคนดีมีความรู้ความสามารถ มีผลงานยืนยันความเป็นคนมีคุณธรรมและความสามารถของ พล.ต.จำลอง ได้เป็นอย่างดี เป็นสิ่งที่ทั้ง พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมทำให้ชาว กรุงเทพฯ รู้สึกได้ว่า 6 ปีที่ผ่านมา พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมได้ทำให้ กรุงเทพฯ ดีขึ้นกว่าเมื่อ 6 ปีก่อน โดยก่อนที่ พล.ต.จำลอง²²² จะได้อำลาเก้าอี้ ผู้ว่าฯ กทม. มา ยังได้เซ็นสัญญาว่าจ้างให้สร้างโรงบำบัดน้ำเสียที่สวนลุมพินี แต่ผลงานที่ดูจะโดดเด่นก็คือ รถไฟฟ้ากรุงเทพมหานครที่รอเพียงการเซ็นสัญญากับผู้ได้สัมปทานในอีกไม่นานนี้²²³

²²² ขวดี, " สัมภาษณ์พิเศษ, " มติชนสุดสัปดาห์ " 12 , ฉบับที่ 607 (10 เมษายน 2535) : 21.,

²²³ เรื่องเดียวกัน.

บทบาทหรือท่าทีของผู้นำพรรคที่แสดงออกต่อสาธารณชน ซึ่งเป็นที่ชื่นชมของประชาชนทุกๆ ไปรวมทั้งคน กทม. ด้วย ไม่ว่าจะเป็นลักษณะส่วนตัว บุคลิกภาพ ความคิดเห็นหรือทัศนคติทั้งทางการเมืองและทางสังคม รวมทั้งผลงานที่ผ่านมาของตัวผู้นำ ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงการได้รับการสนับสนุนและเห็นด้วยจากประชาชนอย่างสูง ส่งผลให้ตัวผู้นำพรรคพลังธรรมได้รับความศรัทธาจากประชาชนอย่างท่วมท้น กระแสเสียงที่สนับสนุนเหล่านี้ก็กลายเป็นฐานคะแนนเสียงที่สำคัญสำหรับพรรคพลังธรรมในการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ ' 35 ทำให้ผู้สมัครจากพรรคพลังธรรมพลอยได้รับความชื่นชมและความศรัทธาจากประชาชนไปด้วย จนผู้สมัครจากพรรคพลังธรรมสามารถได้รับชัยชนะจากการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กรุงเทพมหานคร ปี 2535 ถือได้ว่าเป็นความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรม

2. ปัจจัยด้านอุดมการณ์ทางการเมืองของผู้นำพรรคและพรรคพลังธรรม ยังเป็นอุดมการณ์ในแนวทางแบบเดิมกับที่พรรคพลังธรรมเคยประกาศเอาไว้ยังไม่ฉีกแนวไปจากนี้มากนัก อาจจะมีเพิ่มมาบ้างก็คือ การกล่าวถึงผลงานที่ผ่านมาจากการปฏิบัติงานของหัวหน้าพรรคพลังธรรมและบุคลากรของพรรคพลังธรรม ที่เป็นบทพิสูจน์ถึงความยึดมั่นในอุดมการณ์ทางการเมืองที่พรรคตั้งปณิธานไว้ได้เป็นอย่างดีว่าพรรคและสมาชิกพรรคสามารถรักษาและปฏิบัติตามอุดมการณ์ที่ได้ตั้งใจไว้ได้ ในส่วนของการทำงานทางการเมืองของพรรคพลังธรรมที่ผ่านมาซึ่งเป็นจุดที่พรรคพลังธรรมนำมากล่าวอ้างยืนยันถึงความมีอุดมการณ์ทางการเมืองที่มีคุณธรรมก็คือ เนื้อหาที่ผู้สมัครกล่าวในการปราศรัยหาเสียงที่เน้นย้ำถึงตัวพรรคพลังธรรมว่า ทำงานด้วยความซื่อสัตย์ เสียสละและความร่วมมือกันเพื่อสร้างสรรค์ชีวิตที่ดีขึ้นให้กับชาว กรุงเทพฯ โดยเฉพาะในส่วนของการทำงานที่ผ่านมา 6 ปี พรรคพลังธรรมสามารถทำตามอุดมการณ์ที่ได้ตั้งเป้าหมายไว้และทำให้กรุงเทพมหานครมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่า 6 ปีก่อนได้

นอกจากนี้สิ่งที่เราเห็นได้ชัดอีกสิ่งหนึ่งคือ การที่พรรคพลังธรรมมักจะแสดงให้เห็นประชาชนได้รับรู้ว่า การที่ 6 ปีที่ผ่านมาผู้บริหารงานที่ซื่อสัตย์สุจริต ไม่โกงกิน ทำงานทุกอย่างเพื่อเห็นแก่ประโยชน์ของคน กรุงเทพฯ และชาติบ้านเมือง เป็นการยืนยันได้เป็นอย่างดีว่าการเลือก ผู้ว่าฯ กทม. ที่มีคุณธรรมความดีงาม ความรู้ความสามารถเช่นที่ผ่านมา ส่งผลให้สามารถแก้ไขสภาพแห่งความอับแย่ใน กรุงเทพฯ ทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นปัญหาขยะ ปัญหาการจราจร ปัญหาน้ำเน่าเสียและอื่นๆ อีกมากมายที่เคยดำรงอยู่มาให้ลุล่วงไปในสมัยที่มี ผู้ว่าฯ กทม. มาจากพรรคพลังธรรม เป็นการนำสิ่งที่พรรคพลังธรรมสามารถทำได้ในขณะที่ดำรงตำแหน่ง ผู้ว่าฯ มาแถลงให้ประชาชนได้ทราบ ทั้งที่ผ่านมายังไม่มี ผู้ว่าฯ ท่านใดที่สามารถแก้ปัญหาเหล่านี้ให้จริงจังและลุล่วงได้ จึงเป็นการชี้แนะประชาชนในทางหนึ่งว่า การเลือกผู้สมัครตำแหน่ง ผู้ว่าฯ ที่มีความซื่อสัตย์สุจริตจากพรรคการเมืองที่ประกาศตัวว่า จะทำความสะอาดการเมืองให้ปราศจาก

การทุจริตคอร์ปชั่น มีอุดมการณ์ทางการเมืองที่มีคุณธรรม ไม่เล่นการเมืองแบบสกปรกจะส่งผลดีให้กับประชาชนและ กรุงเทพฯ เอง ส่งผลให้การเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ ปี 2535 ผู้สมัครจากพรรคพลังธรรม ร.อ.กฤษฎา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา จึงเอาชนะคู่แข่งจากพรรคการเมืองและกลุ่มการเมืองอื่นๆ ไปได้ตามความคาดหมาย เป็นการย้ำให้เห็นว่าปัจจัยด้านอุดมการณ์ทางการเมืองของพรรคพลังธรรมก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้พรรคพลังธรรมสามารถเอาชนะการเลือกตั้งในครั้งนี้ได้ และนับได้ว่าเป็นช่วงเวลาที่พรรคพลังธรรมประสบความสำเร็จอย่างสูงสุดด้วย

3. ปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กร สำหรับผลการเลือกตั้งในครั้งนี้ปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กรนั้นไม่ค่อยมีบทบาทมากนัก เพราะสถานการณ์ในขณะนั้นผลการสำรวจจากหลายๆ สถาบันมีการฟันธงว่า ผู้สมัครจากพรรคพลังธรรมจะสามารถได้รับชัยชนะจากการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ อย่างแน่นอน แม้ว่าจะออกมาแสดงความเชื่อมั่นกับผลการสำรวจต่างๆ แต่ทางพรรคพลังธรรมก็มีได้นิ่งนอนใจ และมีหน้าที่ที่จะต้องทำ แม้ว่าจะค่อนข้างเบาว่าการเลือกตั้งครั้งที่ผ่านๆ มามาก เพราะกระแส “จำลองพีเวอร์” แต่ก็ยังต้องมีการปฏิบัติหน้าที่ โดยเริ่มจาก

ตัวผู้สมัครเองซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างองค์กรพรรคพลังธรรม ก็อยู่ในส่วนบุคลากรของพรรค มีฐานะหรือตำแหน่งเป็นอดีตรอง ผู้ว่าฯ กรุงเทพมหานคร ฝ่ายการโยธา สมัยที่ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ดำรงตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กรุงเทพมหานคร จากการที่ ร.อ.กฤษฎา เคยดำรงตำแหน่งรอง ผู้ว่าฯ ฝ่ายการโยชามาก่อน จึงถือเป็นข้อได้เปรียบผู้สมัครคนอื่นๆ เพราะ ร.อ.กฤษฎา เคยผ่านการปฏิบัติงาน กรุงเทพฯ มาบ้างแล้ว ย่อมทราบถึงปัญหาของ กรุงเทพฯ ว่าอยู่ตรงจุดใด และสามารถจะเริ่มต้นแก้ปัญหาได้เร็วกว่าพรรคหรือผู้สมัครคู่แข่ง²²⁴ และมีใช้ว่าบุคลากรของพรรคพลังธรรมในจุดนี้จะอยู่หนึ่งเฉยหาประโยชน์จากการเป็นอดีตรอง ผู้ว่าฯ แต่บุคลากรของพรรคก็ได้มีการเสนอนโยบายเพิ่มเติมเข้าไปอีก ซึ่งต้องมีการวางแผนกันล่วงหน้า

ยิ่งไปกว่านั้นในการปราศรัยหาเสียง เนื้อหาในการปราศรัยหาเสียงซึ่งทีมงานได้มีการเตรียมการให้ผู้สมัครคือ ร.อ.กฤษฎา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา ได้นำไปใช้ในการปราศรัยก็มีเนื้อหาที่แสดงถึง ความทุ่มเทและความตั้งใจในการทำงานรับใช้ชาว กรุงเทพฯ เป็นอย่างยิ่ง โดยไม่หวังผลตอบแทน มีเนื้อหาตอนหนึ่งว่า

²²⁴ ยุวดี, " สัมภาษณ์พิเศษ, " มติชนสุดสัปดาห์ 12 , ฉบับที่ 607 : 21.

“ไม่มี 2 ปีไหนในชีวิตผม ซึ่งในชีวิตไม่ใช่คนขี้เกียจเลย ที่จะต้องทำงานมากมายเท่าหนี้อาทิตย์ละ 60 ชั่วโมง ทำงานให้กรุงเทพมหานครอย่างเดียว แล้วเงินเดือนก็ไม่ได้รับ เงินเดือนกับเงินรับรองของผมทั้งหมดให้เลขาฯ เอาฝากบัญชีเพื่อเรียกไว้ กิจกรรมใดที่ใช้บๆ ไม่ได้ แต่เป็นงานของกรุงเทพมหานครผมก็จะให้เบิกไปใช้ แต่นั่นยังไม่พอเลย ก่อนที่จะออกมานี้ก็เข้าเนื้อไปอีก 2 แสนบาท”²²⁵

นอกจากนี้การปฏิบัติงานในตำแหน่งรอง ผู้ว่าฯ ฝ่ายการโยธาในระยะเวลา 2 ปี นั้นมีผลงานที่ประจักษ์ชัดคือ การเดินเรือในคลองแสนแสบ ซึ่งได้ขยายไปอีก 2 เส้นทางคือที่คลองผดุงกรุงเกษมและที่คลองเปรมประชากร หรือการนำเอาระบบคอมพิวเตอร์เข้ามาแก้ปัญหาการปล่อยรถตามสี่แยกต่างๆ และการสร้างสะพานยกระดับในแยกที่มีรถหนาแน่น 10 แห่งทั่วกรุงเทพฯ²²⁶ ในส่วนของบุคลากรคือตัวผู้สมัคร ร.อ.กฤษฎา ที่สามารถแถลงผลงานที่ผ่านมาของตนที่สามารถแก้ไขปัญหาคความเดือดร้อนให้กับชาว กรุงเทพฯ ได้ และยังได้แสดงถึงความตั้งใจจริงในการทำงานในตำแหน่งอดีตรอง ผู้ว่าฯ ให้กับชาว กรุงเทพฯ ได้รับทราบ โดยขอโอกาสให้ ร.อ.กฤษฎา ได้เข้ามาบริหาร กรุงเทพฯ ในตำแหน่ง ผู้ว่าฯ บ้าง เพื่อที่จะสามารถนำความรู้ความสามารถที่มีมาแก้ปัญหาให้กับชาว กรุงเทพฯ ในจุดอื่นๆ ได้บ้าง เนื่องจาก ร.อ.กฤษฎา มีตำแหน่งเป็นถึงศาสตราจารย์ผู้เชี่ยวชาญพิเศษด้านสถาปัตยกรรม เป็นอดีตนายกสมาคมสถาปนิกสยามและยังเป็นอาจารย์ในคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งประชาชนที่ได้รับทราบถึงผลงานที่ผ่านมาของ ร.อ.กฤษฎา และรับรู้ถึงความตั้งใจจริงจึงต้องการให้ ร.อ.กฤษฎา เข้ามาบริหารงาน กรุงเทพฯ ให้ครบถ้วนมากกว่าในอดีต ในตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม. แทน จึงเป็นคะแนนเสียงส่วนหนึ่งที่ทำให้ ร.อ.กฤษฎา ผู้สมัครจากพรรคพลังธรรมชนะการเลือกตั้งในตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กรุงเทพมหานคร ปี 2535

นอกเหนือไปจากคุณลักษณะส่วนตัวของ ร.อ.กฤษฎา ที่เป็นบุคลากรที่มีความสำคัญต่อชัยชนะในการเลือกตั้งในครั้งนี้แล้ว บุคลากรกลุ่มใหญ่อีกกลุ่มหนึ่งที่เป็นพลังหนุนอันสำคัญที่ทำให้ ร.อ.กฤษฎา จากพรรคพลังธรรมชนะการเลือกตั้งคือ 32 ส.ส. , 49 ส.ก. และ 230 ส.ข. จากพรรคพลังธรรม²²⁷ ทั้งหมดเป็นโครงสร้างองค์กรที่เป็นฐานเสียงที่เข้มแข็งและมากมาย

²²⁵ ยูวดี, " สัมภาษณ์พิเศษ, " มติชนสุดสัปดาห์ 12 , ฉบับที่ 607 : 21.

²²⁶ เรื่องเดียวกัน.

²²⁷ รายงาน , " สถาปนิกนักกีฬา กฤษฎา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา ชูธงพลังธรรม ชิงเจ้า เสาชิงช้า ระวัง พิชิตตแซงโค้ง, " มติชนสุดสัปดาห์ 12 , ฉบับที่ 608 : 15.

ของพรรคพลังธรรมที่เกื้อหนุนให้พรรคพลังธรรมและ ร.อ.กฤษณา ได้รับการเลือกตั้งในครั้งนี้ด้วย เพราะบุคลากรทั้งหลายเหล่านี้ก็จะมีฐานคะแนนเสียงของตนเองที่กระจายไปตามเขตต่างๆ ทั่ว กรุงเทพฯ และตามลำดับชั้นที่จะสามารถควบคุมและโน้มน้าวจิตใจให้มวลคะแนนให้ตัวแทน จากพรรคพลังธรรม

ประเด็นในการหาเสียงที่ทีมงานจะนำมาใช้ในการหาเสียงถูกชูออกมาเพียงไม่กี่ ประเด็นคือ²²⁸

1) ถ้าเลือก ร.อ.กฤษณา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา แล้วจะสามารถทำงานประสานกับ สมาชิกสภากรุงเทพมหานคร 49 คนและ สมาชิกสภาเขต 230 คน ได้อย่างราบรื่น

2) การพยายามโชว์ผลงานที่พรรคพลังธรรมทำมาตลอด 6 ปี ใน กรุงเทพฯ เป็นการประกันคุณภาพ ให้โอกาส ร.อ.กฤษณา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา ได้ทำงานที่รู้งาน รู้ปัญหา ซึ่งทำ ด้วยใจรักและเพื่อประโยชน์ของประชาชน เพื่อศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพรรคพลังธรรม ขณะเดียวกันป้ายโปสเตอร์หาเสียงของพรรคพลังธรรมเป็นเพียงกระดาษที่ติดบนกระดาษไม้อัด และพิมพ์ออกมาเพียง 2 สี แต่สภาวะการเมืองหลังการเลือกตั้งใหญ่เมื่อ 22 มี.ค. 35 ความตื่นตัว ทางการเมืองเกี่ยวกับการเลือกตั้งท้องถิ่นตกต่ำลงอย่างมาก ส่งผลให้ป้ายหาเสียงของพรรคพลัง ธรรมถูกกลืนหายไปตามสภาวะอันจืดชืดของการเมืองนั้นด้วย สภาวะอันห่อหุ้มของสนาม เลือกตั้ง กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นที่คาดหมายว่าจำนวนผู้มาใช้สิทธิ์ในการเลือกตั้งครั้งนี้จะน้อย และเป็น อันตรายอย่างยิ่งสำหรับพรรคพลังธรรม ประกอบกับโปสเตอร์หาเสียงอันโดดเด่นของนายพิจิตร ผู้สมัครคู่แข่งคนสำคัญจากพรรคประชาธิปไตยข่มโปสเตอร์หาเสียงของ ร.อ.กฤษณา ให้จมหายหนัก ขึ้นไปอีก²²⁹

ดังนั้นในช่วงก่อนสัปดาห์สุดท้ายหนึ่งสัปดาห์ ทีมงานหาเสียงจึงเริ่มปรับกลยุทธ์ ในการหาเสียง จากการพิมพ์โปสเตอร์สีจืดชืดก็เปลี่ยนเป็นการออกโปสเตอร์ 4 สีสดสวย เป็นภาพ อิริยาบถสบายๆ ในมาดของสถาปนิกใหญ่ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการหาเสียงของ²³⁰

²²⁸ รายงาน , " สถาปนิกนักกีฬา กฤษณา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา ชูธงพลังธรรม ชิงเจ้า เสาชิงช้า ระวัง พิชิตแดนโค้ง," มติชนสุดสัปดาห์ 12, ฉบับที่ 608 : 15..

²²⁹ เรื่องเดียวกัน.

²³⁰ เรื่องเดียวกัน.

พรรคพลังธรรมไปค่อนข้างมาก โปสเตอร์ชุดนี้ถูกตีพิมพ์ไปทั่ว กรุงเทพฯ ขณะเดียวกันตามสี่แยกต่างๆ คัทเอ้าท์ 4 สีที่พิมพ์อย่างประณีตโชว์รูป ร.อ.กฤษฎา และ พล.ต.จำลอง พร้อมด้วยภาพผลงานที่ทำมาตลอด 6 ปีถูกนำมาติดตั้ง²³¹

ขณะเดียวกันสถานการณ์ทางการเมืองในขณะนั้นเกิดมีกระแสว่า จะมีการนำคนนอกที่มีได้ดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาเป็นนายกรัฐมนตรี ประชาชนทั่วไปที่ต้องการให้ระบบการเมืองมีความเป็นประชาธิปไตย จึงเกิดความคิดคัดค้านการนำคนนอกมาเป็นนายกรัฐมนตรี พรรคพลังธรรมจึงได้มีการปรับตัวประกาศจุดยืนนโยบายที่จะคัดค้านการนำคนนอกหรือคนกลางมาเป็นนายกรัฐมนตรีอย่างแข็งขัน เป็นการปรับตัวของทีมงานให้ตรงกับกระแสความต้องการของประชาชน โดย พล.ต.จำลอง ช่วยออกมาหาเสียงด้วยการกล่าวเน้นย้ำว่า “ขอให้ชาว กรุงเทพฯ ออกมาแสดงประชามติอีกครั้ง ด้วยการเลือกพรรคพลังธรรม เพื่อเป็นการต่อต้านอำนาจเผด็จการ”²³² ส่งผลให้พรรคพลังธรรมและ ร.อ.กฤษฎา ได้รับเลือกตั้งด้วยคะแนนเสียงอย่างท่วมท้น

สรุปได้ว่ากรณีที่พรรคพลังธรรมมีทีมงานหาเสียง ทีมงานในการทำงานการเมือง บุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ ที่มีความพร้อมสูง สามารถนำสิ่งที่เป็นประโยชน์จุดเด่นของพรรคขึ้นมาใช้ในการหาเสียง รวมทั้งทีมงานมีการปรับกลยุทธ์ในการหาเสียงเมื่อเห็นว่า กลยุทธ์การหาเสียงแบบเดิมใช้ไม่ได้ผลแล้ว เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปจึงมีการนำกลยุทธ์ในการหาเสียงแบบใหม่เข้ามาใช้ ซึ่งสามารถดึงดูดประชาชนให้กลับมาสนใจและสนับสนุนพรรคพลังธรรมได้อีก การเลือกใช้บุคลากรให้เหมาะกับตำแหน่งงานที่รับผิดชอบและความรู้ความสามารถเหล่านี้คือปัจจัยที่พร้อมเพรียงและสมบูรณ์แบบที่ประกอบเข้ากันเป็นปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กรที่เกื้อหนุนให้ ร.อ.กฤษฎา และพรรคพลังธรรม ได้รับความสนับสนุนจากประชาชนอีกครั้ง นับเป็นความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรมอย่างสูงสุด

4. ปัจจัยด้านสถานการณ์ สถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ผู้สมัครจากพรรคพลังธรรม ร.อ.กฤษฎา มีความเหนือกว่าคู่แข่งหลายด้าน เช่น การที่ตำแหน่งนี้ที่ผ่านมามากเป็นของผู้สมัครจากพรรคพลังธรรมมาโดยตลอด ทำให้บุคลากรและทีมงานของพรรคพลังธรรม

²³¹ รายงาน , " สถาปนิกนักกีฬา กฤษฎา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา ชูธงพลังธรรม ชิงเจ้า เสาชิงช้า ระวังพิชิตแข่งโค้ง," มติชนสุดสัปดาห์ 12, ฉบับที่ 608 : 15.

²³² เรื่องเดียวกัน.

ซึ่งเคยผ่านการปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการบริหารงาน กรุงเทพฯ มาบ้าง สถานการณ์เช่นนี้จึงเป็นข้อได้เปรียบของพรรคพลังธรรมที่มีต่อคู่แข่งคือ บุคลากรของพรรคพลังธรรม เมื่อเคยผ่านการปฏิบัติงานมาแล้ว ย่อมจะทราบเนื้อหาข้อข่ายการปฏิบัติงานและสามารถสานต่องานเก่าๆ ที่ค้างและสร้างงานใหม่ที่ดีขึ้นมาแทนที่ได้อย่างรวดเร็ว

สถานการณ์อีกส่วนหนึ่งที่ส่งเสริมให้ผู้สมัครจากพรรคพลังธรรมได้รับเลือกตั้งคือ จากผลการเลือกตั้งทั่วประเทศที่เพิ่งจะผ่านพ้นไปได้ไม่นาน พรรคพลังธรรมสามารถกวาดที่นั่ง ส.ส. ใน กรุงเทพฯ ไปได้ถึง 32 ที่นั่งจากทั้งหมด 35 ที่นั่ง เป็นการชี้ให้เห็นว่า สถานการณ์ทางการเมืองในช่วงนั้นพรรคพลังธรรมกำลังได้รับความนิยมจากคน กรุงเทพฯ อย่างสูง อาจจะมีที่มาจากความชื่นชอบในตัวผู้นำพรรคพลังธรรมหรือที่เราเรียกกันช่วงนั้นว่า “จำลองพีเวอร์” คือไม่ว่า พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมจะทำอะไรก็ดูดีและได้รับความเห็นชอบจากประชาชนไปเสียหมด หรืออาจจะมาจากอุดมการณ์ทางการเมืองของพรรคพลังธรรมที่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้เป็นอย่างดี ยิ่งไปกว่านั้นสิ่งหนึ่งที่อยู่คู่กับการเมืองไทยมาทุกครั้งที่มีการเลือกตั้งและสามารถบ่งชี้ให้เห็นถึงสถานการณ์ทางการเมืองที่พรรคพลังธรรมมีความได้เปรียบหรือได้รับความนิยมจากประชาชนอย่างมากก็คือโพล (Poll) หรือผลการหยั่งเสียงประชามติของ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 30 มีนาคม ที่ผ่านมา ซึ่งระบุว่า หมายเลข 9 ร.อ.กฤษฎา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา ได้รับความนิยมากที่สุด 36.4% รองลงมาคือ หมายเลข 3 นายพิจิตต รัตตกุล 32.5% หมายเลข 10 พล.อ.อ.สมมต สุนทรเวช 4.3% หมายเลข 4 น.พ.บุญเทียม เขมาภิรัตน์ 2.1% และหมายเลข 15 นายมติ ตั้งพานิช 1.3%²³³ ผลการสำรวจที่ออกมายืนยันถึงกระแสความนิยมที่ประชาชนมีต่อพรรคพลังธรรมได้เป็นอย่างดี และกลายเป็นสถานการณ์ที่เกื้อหนุนให้ ร.อ.กฤษฎา และพรรคพลังธรรมได้รับชัยชนะจากการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กรุงเทพมหานคร

จากผลการสำรวจจาก Poll หลายๆ สำนักหรือจากสื่อมวลชนแขนงต่างๆ ที่วิพากษ์วิจารณ์กันอย่างมากมายว่าการเลือกตั้งในครั้งนี้ ร.อ.กฤษฎา จะได้รับการเลือกตั้งอย่างแน่นอน โดยแทบจะไม่ต้องออกหาเสียงทำให้พรรคพลังธรรมกลายเป็นพรรคตัวเต็งที่จะได้รับการเลือกตั้ง ทำให้สถานการณ์การเลือกตั้งไม่คึกคักเท่าที่ควร สถานการณ์ทางการเมืองที่ใครต่อใครก็

²³³ รายงาน , " สถาปนิกนักกีฬา กฤษฎา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา ชูธงพลังธรรม ชิงเจ้า เสาชิงช้า ระวัง พิจิตตแซงโค้ง," มติชนสุดสัปดาห์ 12 ,ฉบับที่ 608 : 14.

กล่าวว่าพรรคพลังธรรมจะชนะการเลือกตั้ง เป็นการแสดงให้เห็นถึงความชื่นชมและความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพรรคพลังธรรมที่มีมากและกระจายกระจายไปทั่ว กรุงเทพฯ

นอกจากนี้สถานการณ์ทางการเมืองในขณะนั้นพรรคการเมืองที่เป็นแชมป์เก่าใน กรุงเทพฯ อย่างประชาธิปัตย์ก็มีฐานเสียงตกต่ำลงอย่างมาก เพราะประชาชนผิดหวังพฤติกรรมของพรรคประชาธิปัตย์ที่ไปเข้าร่วมกับรัฐบาลชาติชาย รัฐบาลที่มีข่าวอื้อฉาวเกี่ยวกับการทุจริตคอร์รัปชันอย่างครึกโครม ส่งผลให้ฐานเสียงที่เคยเป็นของพรรคประชาธิปัตย์บางส่วนเทมาให้พรรคพลังธรรมแทน หรือการที่สภาวะการณ์ช่วงนั้นพรรคประชาธิปัตย์และพรรคพลังธรรมที่แม้ว่า ทั้ง 2 พรรคการเมืองจะจับมือกันเป็นพันธมิตร โดยมีจุดยืนในการต่อต้านคนกลางมาเป็น นายกรัฐมนตรีอย่างแข็งขันในการเมืองระดับชาติ แต่กระแสของการคัดค้านกลับมีการช่วงชิงกันอยู่ตลอดเวลา เพราะทั้ง 2 พรรคการเมืองรู้ว่าสิ่งนั้นเป็นส่วนประกอบสำคัญในการจูงใจคน กรุงเทพฯ ให้มาสนับสนุนพรรคการเมืองของตนเอง ทั้งนี้ที่ทราบว่า พล.อ.สุจินดา คราประยูร จะขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรี ที่พรรคประชาธิปัตย์ได้มีการออกข่าวทันทีว่าจะคิดไปสเตอร์คัดค้าน นายกรัฐมนตรีคนนอกทั่ว กรุงเทพฯ ซึ่งเมื่อสถานการณ์ทางการเมืองได้เปลี่ยนแปลงไปทางพรรคพลังธรรมก็ต้องปรับตัวตาม เพื่อช่วงชิงความได้เปรียบและฐานเสียงกลับคืนมาคือเพียงไม่กี่ชั่วโมง หลังจากนั้น พล.ต.จำลอง ก็ได้เปิดแถลงข่าวที่บ้านพักทันทีและประกาศที่จะพิมพ์ไปสเตอร์คัดค้าน นายกรัฐมนตรีที่มาจากคนกลางเช่นกัน ถือเป็นเหมือนกันในการเมืองอย่างเข้มข้น²³⁴ พรรคพลังธรรมได้มีการปรับตัวให้ทันกับการที่สถานการณ์ทางการเมืองได้เปลี่ยนแปลงไป เพื่อช่วงชิงและสร้างความนิยมที่ประชาชนจะมีต่อพรรคพลังธรรมให้เพิ่มมากขึ้นไปอีก

สถานการณ์ทางการเมืองเหล่านี้ทำให้ความชื่นชมและความศรัทธาต่อพรรคพลังธรรมของประชาชนที่มีอยู่เดิมไม่ลดน้อยลงไป และพรรคพลังธรรมก็พยายามฉวยโอกาสหรือสถานการณ์ทางการเมืองในช่วงนั้นสร้างให้พรรคพลังธรรมดูดีและโดดเด่นขึ้นไปอีกท่ามกลางพรรคการเมืองที่มีแต่ความฟอนเฟะ ทำให้พรรคพลังธรรมยังคงสามารถรักษาฐานเสียงเก่าๆ ไว้ได้ และยังสามารถหาฐานคะแนนเสียงใหม่ๆ เข้ามาเพิ่มเติมให้พรรคพลังธรรมได้รับความนิยมจากประชาชนได้มากขึ้นไปอีก ส่งผลให้พรรคพลังธรรมสามารถคว้าชัยชนะจากการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม.อีกได้

²³⁴ รายงาน , " สถาปนิกนักกีฬา กฤษณา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา ชูธงพลังธรรม ชิงเจ้า เสาชิงช้า ระวัง พิชิตตรางโกล้ง," มติชนสุดสัปดาห์ 12 ,ฉบับที่ 608 : 15.

บทสรุปความรุ่งเรืองของกลุ่มรวมพลังหรือพรรคพลังธรรม

การกำเนิดของกลุ่มรวมพลัง พัฒนาและเติบโตเป็นพรรคพลังธรรมที่ประสบความสำเร็จรุ่งเรืองเป็นพรรคการเมืองที่มีบทบาทสำคัญในระบบการเมืองไทย พัฒนาการที่รวดเร็วและก้าวหน้าของกลุ่มรวมพลังมาสู่พรรคพลังธรรมที่รุ่งเรืองภายในระยะเวลาเพียง 7-8 ปี นับเป็นระยะเวลาที่สั้นมาก การก้าวกระโดดของพรรคพลังธรรมจากกลุ่มการเมืองเล็กๆ กลายมาเป็นพรรคการเมืองขนาดกลางได้นั้น ประกอบด้วยปัจจัย 4 ประการด้วยกัน โดยศึกษาจากผลการเลือกตั้งทั้งสิ้น 5 ครั้ง เป็นการเลือกตั้งท้องถิ่น 3 ครั้ง และการเลือกตั้งทั่วไป 2 ครั้ง บทสรุปปัจจัยแห่งความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรมทั้ง 4 ประการ โดยเรียงตามลำดับความสำคัญ คือ

1. ปัจจัยด้านตัวผู้นำกลุ่มหรือผู้นำพรรค เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างมากอย่างมากสำหรับกลุ่มรวมพลังที่เกิดขึ้นใหม่และความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรมในอนาคต เนื่องจาก พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ผู้นำกลุ่มรวมพลังและพรรคพลังธรรม ในช่วงเวลาแห่งความรุ่งเรืองของพรรคเป็นบุคคลที่มีประวัติส่วนตัวดี มีบุคลิกลักษณะที่น่านับถือ เป็นคนดี มีความรู้ความสามารถรวมทั้งการประกาศนโยบายในการทำการเมืองให้ชาวสะอาดด้วย เหมาะสมที่จะได้รับเลือกตั้งเข้ามาทั้งในตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม. และตำแหน่ง ส.ส. กทม. ซึ่งเมื่อได้เข้ามานั่งในตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม. ได้แสดงผลงานให้เป็นที่ประจักษ์ชัดแก่ประชาชน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความสกปรกของ กทม. การเก็บขยะมูลฝอยและปัญหาจราจร ตลอดระยะเวลาของการบริหารราชการ กทม. ถึง 6 ปี นอกจากจะมีผลงานการบริหาร กทม. แล้ว ข้าราชการทุจริตโกงกินในหน้าที่ก็ไม่มีให้เห็นหรือได้ยิน การปฏิบัติงานและการดำเนินงานทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ก็ยังได้รับความชื่นชมและสนับสนุนจากประชาชนมากยิ่งขึ้น แม้เมื่อมีการอำลาตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม. ก่อนหมดสมัยเพื่อไปลงสมัครรับเลือกตั้งในตำแหน่ง ส.ส. กทม. และส่งตัวแทนคือ ร.อ.กฤษฎา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา อดีตรอง ผู้ว่าฯ กทม. ในสมัยของตนมาลงสมัครแทน ด้วยชื่อเสียงและผลงานที่ผ่านมาของ พล.ต.จำลอง ก็ทำให้ ร.อ.กฤษฎา สามารถแจ้งเกิดในเวทีการเมืองท้องถิ่นได้ ไม่เพียงแต่ชื่อเสียงของ พล.ต.จำลอง จะสามารถผลักดันให้ ร.อ.กฤษฎา ชนะการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. เท่านั้น ความเชื่อมั่นและความศรัทธาในตัว พล.ต.จำลอง ของประชาชนก็ยังทำให้สมาชิกพรรคพลังธรรมหลายคนชนะการเลือกตั้ง ส.ส. มาแล้ว ทั้งที่บางสมัย พล.ต.จำลอง ก็ได้ลงสมัคร ส.ส. ด้วย เนื่องจากความนิยมชมชอบในตัว พล.ต.จำลอง ได้แผ่ไปถึงสมาชิกพรรคคนอื่นๆ ด้วย เนื่องจากผู้สมัครบางคนก็เป็น ส.ส. หน้าใหม่ ไม่เคยลงสมัครรับเลือกตั้งมาก่อน แต่ด้วยปัจจัยด้านตัวผู้นำพรรคหรือ “จำลองฟิวเวอร์” ที่ทำให้บุคคลเหล่านี้ได้รับการเลือกตั้งเข้ามา

ด้วยปัจจัยด้านตัวผู้นำกลุ่มหรือผู้นำพรรคที่เป็นที่ชื่นชอบของประชาชน จนก่อกำเนิดกลุ่มการเมืองเล็กๆ และเติบโตเป็นพรรคพลังธรรมที่เจริญก้าวหน้าและรุ่งเรือง โดยผ่านการเลือกตั้งมาถึง 5 ครั้ง ผู้สมัครของพรรคก็ได้รับชัยชนะจากการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ถึง 3 สมัยติดต่อกัน จำนวน ส.ส. , ส.ก. และ ส.ข. ในพื้นที่ กทม. ก็ค่อยๆ เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ จนกลายเป็นพรรคการเมืองที่สามารถยึดครองพื้นที่ กทม. ได้อย่างเบ็ดเสร็จ นับเป็นความรุ่งเรืองอย่างสูงสุดของพรรคพลังธรรม

2. ปัจจัยด้านอุดมการณ์ทางการเมืองของผู้นำพรรคและพรรคพลังธรรม ปัจจัย

สำคัญประการที่ 2 ที่นำความสำเร็จและความรุ่งเรืองมาสู่พรรคพลังธรรม ชัยชนะและการเจริญเติบโตทางการเมืองของพรรคพลังธรรมผ่านการเลือกตั้งทั้งสิ้น 5 ครั้ง มีจุดเริ่มต้นมาจากการชูอุดมการณ์ทางการเมืองที่โดดเด่นและแตกต่างจากพรรคการเมืองอื่น ไม่ว่าจะอุดมการณ์นั้นจะเป็นของผู้นำพรรคหรือของพรรคพลังธรรมก็ตามถือว่าเป็นสิ่งเดียวกัน อุดมการณ์ที่เป็นที่ต้องการของประชาชนในขณะนั้น ที่การเมืองเต็มไปด้วยความสับสน โดยพรรคพลังธรรมชู Slogan ว่า คุณธรรมนำการเมือง และมีอุดมการณ์ทางการเมืองคือ การทำการเมืองให้ชาวสะอาดปราศจากการโกงกิน รวมทั้งการประกาศสัญญาประชาคมทั้ง 4 ข้อ ซึ่งจัดว่าเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองของพรรคพลังธรรมด้วย เป็นพื้นฐานการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของพรรค อุดมการณ์ทางการเมืองที่ดึงดูดใจของพรรคได้รับการตอบรับจากประชาชนอย่างสูง แม้ว่าจะผ่านการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองมาหลายปีแล้ว แต่พฤติกรรมทางการเมืองก็ยังเป็นเครื่องพิสูจน์ได้อย่างดีว่าพรรคพลังธรรมยังคงสามารถรักษาอุดมการณ์ทางการเมืองและสัญญาประชาคมเอาไว้ได้ บทพิสูจน์ถึงความมีและความสามารถในการรักษาอุดมการณ์ที่ดีเอาไว้ได้ก็เช่น ในรัฐบาล พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ การที่พรรคพลังธรรมไม่ยอมเข้าร่วมรัฐบาลกับพรรคชาติไทยที่มีปัญหาการคอร์รัปชันของนักการเมืองร่วมรัฐบาลอย่างมากมาย หรือการออกมาเปิดโปงพฤติกรรมการทุจริตของ ร.ม.ท. นายสันติ ชัยวิรัตนะ เพื่อเป็นการยืนยันอุดมการณ์ของพรรคที่จะปราบปรามการทุจริตให้หมดไปจากระบบการเมืองไทย และทำการเมืองให้ชาวสะอาดของสมาชิกพรรค

การมีอุดมการณ์ทางการเมืองที่ดีโดดเด่นต่างจากพรรคการเมืองอื่นๆ และกำลังเป็นที่ต้องการของประชาชนในสังคมเป็นอย่างมาก เป็นสิ่งสำคัญที่ดึงดูดคะแนนเสียงและความสนใจจากประชาชนในตอนแรกเริ่มได้เป็นอย่างดี แต่ความสามารถในการประพฤติปฏิบัติตามอุดมการณ์ทางการเมืองของพรรคพลังธรรมที่ได้ประกาศเอาไว้ของสมาชิกพรรคและพรรคพลังธรรม กลับยังเป็นการเพิ่มคะแนนเสียงและคะแนนนิยมจากประชาชนให้มีต่อพรรคพลังธรรมมากขึ้นไปอีก เพราะอุดมการณ์ที่ดีหากไม่นำไปปฏิบัติก็คงไร้ประโยชน์ แต่การที่พรรคพลังธรรมมีทั้งอุดมการณ์ที่ดีและเหล่าสมาชิกสามารถนำไปปฏิบัติได้ดีด้วย บวกกับสถานการณ์ทาง

การเมืองในขณะนั้นที่เต็มไปด้วยการทุจริตคดโกงของข้าราชการและนักการเมืองอย่างมากมาย เป็นที่น่ารังเกียจของประชาชน โดยที่ประชาชนเองก็ต้องการนักการเมืองและพรรคการเมืองที่มีอุดมการณ์ที่ดีงาม เพื่อเข้ามาทำความสะอาดระบบการเมืองให้ชาวสะอาด ดังนั้นการประกาศอุดมการณ์ทางการเมืองที่ดีและสามารถนำไปปฏิบัติได้ของพรรคพลังธรรมในช่วงเวลาที่เหมาะสม พรรคพลังธรรมจึงได้รับการยอมรับและสนับสนุนจากประชาชนอย่างสูงในการเลือกตั้งที่ผ่านมา ทั้ง 5 ครั้ง โดยเฉพาะการเลือกตั้ง เมื่อวันที่ 22 มี.ค. 35 ที่นับเป็นความรุ่งเรืองอย่างสูงสุดของพรรคพลังธรรม

3.ปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กรของพรรคพลังธรรม ปัจจัยสำคัญแห่งความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรม ประการที่สาม เหล่าสมาชิกของพรรคพลังธรรมหรือกลุ่มรวมพลังเก่ามีวินัยดี มีความสามัคคีทั้งที่ประกอบจากหลายกลุ่ม บุคลากรมีความรู้ความสามารถ มีการประสานงานกันทำงานและทุ่มเทการทำงานให้กับพรรคอย่างเต็มที่ ในส่วนของความพร้อมในการหาเสียงพรรคมีการวางแผนเตรียมพร้อมในการหาเสียงเลือกตั้งได้เป็นอย่างดี มีแนวทางการหาเสียงที่ดี รวมทั้งมีนโยบายพรรคที่ดีที่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้ จึงได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มบุคคลหลายกลุ่มหลายองค์กร มีงบประมาณสนับสนุนจากนักธุรกิจใหญ่หลายรายจำนวนมาก กล่าวโดยรวมก็คือ กลุ่มหรือพรรคมีการจัดการบริหารภายในพรรคที่ดีทั้งความพร้อมทางการเงินและความสามารถของบุคลากรในพรรค กลวิธีการหาเสียงเลือกตั้ง การวางแผนดำเนินงานและการนำเสนอภาพที่ดึงดูดใจของพรรคพลังธรรมอย่างกว้างๆ เป็นความพร้อมในทุกๆ ด้าน แม้กระทั่งเมื่อพรรคพลังธรรมถูกโจมตีในประเด็นสันติอโศก พรรคก็สามารถออกมาแก้ข้อกล่าวหาที่เกี่ยวข้องกับสันติอโศกได้ดีมาก ซึ่งเป็นการเพิ่มความนิยมจากประชาชนได้อีกส่วนหนึ่ง ยิ่งไปกว่านั้นการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม.สมัยที่ 2 ของ พล.ต.จำลอง ที่ยังคงประกอบไปด้วยความพร้อมของโครงสร้างองค์กรแบบเดิมทั้งด้านการเงินและบุคลากร แต่ที่เพิ่มมาก็คือ การประกาศรายชื่อทีมงานรอง ผู้ว่าฯ กทม. ที่เป็นคนที่ดี มีความรู้ความสามารถ รวมทั้งการบริหารงาน กทม.ที่ผ่านมา 4 ปี ของ พล.ต.จำลอง ที่ปรากฏผลงานให้เห็น นโยบายที่เคยให้สัญญาไว้กับชาว กทม. ก็สามารถปฏิบัติได้ดี กรุงเทพฯ ดิจิทัล สังกมดิชั่น หรือแม้กระทั่งการลาออกจากตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม. ในสมัยที่ 2 ของ พล.ต.จำลอง โดยส่ง ร.อ.กฤษฎา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา มาลงสมัครแทน พรรคพลังธรรมก็ยังชนะการเลือกตั้ง เพราะ ร.อ.กฤษฎา มีข้อได้เปรียบผู้สมัครคนอื่นๆ คือ เคยผ่านงานในตำแหน่งรอง ผู้ว่าฯ มาก่อน จึงรู้งานมากกว่า มีความรู้ความสามารถตรงตามสายงาน สามารถเริ่มงานได้เร็วกว่า การทำงานที่ผ่านมาในตำแหน่งรอง ผู้ว่าฯ ของ ร.อ.กฤษฎา ก็มีผลงานปรากฏ อีกทั้งพรรคพลังธรรมยังมีผู้สนับสนุนในการช่วยหาเสียง มีทีมงานที่ประกอบไปด้วย 32 ศ.ส. ของพรรคพลังธรรม 49 ศ.ก. และ 230 ศ.ข. ของพรรคช่วยในการรณรงค์หาเสียง

นอกจากพรรคพลังธรรมจะมีโครงสร้างองค์กรภายในพรรคที่ดีแล้ว พฤติกรรมทางการเมืองในการไม่เข้าร่วมกับพรรคการเมืองที่มีปัญหาด้านภาพพจน์ ยิ่งเป็นการสร้างชื่อให้กับพรรคมากขึ้นไปอีก รวมทั้งการดำรงตนเป็นพรรคการเมืองฝ่ายค้านอิสระที่ทำหน้าที่ตรวจสอบพฤติกรรมทางการเมืองของพรรคร่วมรัฐบาล โดยการออกมาเปิดโปงพฤติกรรมที่ไม่ชอบมาพากลของ นายสันติ ชัยวิรัตนะ ในกรณีการตัดถนนควายเดินของนายทินวัฒน์ มฤคพิทักษ์ เพื่อเป็นการปกป้องผลประโยชน์ของประเทศชาติ หรือการเข้าร่วมกับพรรคการเมืองฝ่ายค้านในการอภิปรายรัฐบาลที่ประชาชนรังเกียจ รวมทั้งการแก้ปัญหาการตกเป็นเป้าโจมตีกรณีพัวพันกับสันติ โอศุก โดยเป็นการแก้ปัญหาในโครงสร้างองค์กรของพรรคมิใช่การออกมากล่าวแก้เฉยๆ โดยการนำบุคลากรกลุ่มใหม่เข้ามาภายในพรรค เป็นการลบล้างภาพกลุ่มผู้สนับสนุนที่โดดเด่นของกลุ่มสันติ โอศุกในพรรคพลังธรรม เช่น น.พ.อุดมศิลป์ ศรีแสงนาม และ พ.อ.ชินวุธ สุนทรสิมะ เข้ามาเป็นกรรมการบริหารพรรค เพื่อที่พรรคพลังธรรมจะได้ไม่ถูกจำกัดและเติบโตได้มากกว่านี้เพราะกรณีสันติโอศุก นับเป็นการแก้ปัญหาที่ถูกต้องของพรรคพลังธรรม เพราะพรรคจะได้ไม่ตกเป็นเป้าโจมตีจากกรณีสันติโอศุกอีก ทั้งหมดคือปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กรของพรรคพลังธรรมที่ทำให้พรรคสามารถเติบโตและเจริญรุ่งเรืองเป็นพรรคการเมืองที่เข้มแข็ง ได้รับการยอมรับและสนับสนุนจากประชาชนเป็นจำนวนมาก

4. ปัจจัยด้านสถานการณ์ ปัจจัยสำคัญประการสุดท้ายที่ช่วยกระตุ้นให้ภาพลักษณ์ของกลุ่มรวมพลังหรือพรรคพลังธรรมโดดเด่นและเป็นที่ต้องการของสังคม เพราะเป็นปัจจัยที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของพรรค จึงนับเป็นปัจจัยภายนอกที่มีความสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรม เนื่องจากพรรคพลังธรรมเปิดตัวโดยการประกาศตัวว่าจะเล่นการเมืองแบบชาวสะอาด กวาดล้างระบบคอร์รัปชันให้หมดสิ้นไป ท่ามกลางสถานการณ์ทางการเมืองที่เต็มไปด้วยการเล่นการเมืองแบบสกปรก ข้าราชการทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่นรวมทั้งนักการเมืองมีพฤติกรรมชื้อเสียง กลั่นแกล้ง คอร์รัปชัน โกงกิน ทูจริต การหาเสียงเลือกตั้งแบบโจมตีกันไป ใส่ร้ายป้ายสีกัน ซึ่งพรรคพลังธรรมมิได้เข้าไปมีส่วนร่วมด้วยและกระทำตัวอยู่เหนือความขัดแย้งดังกล่าว ทั้งหลายนี้เป็นสถานการณ์ทางการเมืองที่ส่งผลให้ประชาชนเกิดความเบื่อหน่ายสภาวะการเมืองทางการเมืองในขณะนั้น บวกกับสถานการณ์ทางการเมืองของต่างประเทศในแถบเอเชียเองก็มีสถานการณ์ทางการเมืองที่ไม่ต่างไปจากประเทศไทยนักทั้ง ประเทศไต้หวัน มาเลเซีย อินโดนีเซีย เกาหลีใต้ ญี่ปุ่นและจีน ก็มีข่าวการคอร์รัปชันของนักการเมืองที่มีความใกล้ชิดกับ ดร.มหาธีร์ การโกงการเลือกตั้งของ ดร.มหาธีร์ การใช้อำนาจหน้าที่ไปในทางไม่ชอบของนักการเมืองในการกูดึงเงินจากสถาบันทางการเงิน การทูจริตของข้าราชการนักการเมืองทั้งในแคว้นราชการ การเมืองและสถาบันการเงิน การทูจริตคอร์รัปชันของรัฐบาลและเครือญาติของนายชูฮาร์ดี การโกงกินคอร์รัปชันของนักการเมืองฝ่ายรัฐบาลในญี่ปุ่นและการที่ญาติของนายเติ้งเสี่ยวผิงมีการคอร์รัปชัน

และได้อิทธิพลจากรัฐบาลจีน สถานการณ์ทางการเมืองทั้งจากในประเทศและต่างประเทศเองที่ส่งผลให้พรรคพลังธรรมที่เสนอตัวเข้ามาในแวดวงการเมืองในช่วงเวลาที่เหมาะสม คือประชาชนเกิดความเบื่อหน่ายสภาพการเมืองแบบสกปรกเช่นนี้และผิดหวังกับพฤติกรรมทางการเมืองของพรรคการเมืองอื่นๆ พรรคพลังธรรมจึงได้รับการตอบรับและสนับสนุนจากประชาชนทุกกลุ่มชนชั้น นักวิชาการและสื่อมวลชนต่างๆ อย่างมาก นอกจากนี้พฤติกรรมทางการเมืองของพรรคที่เข้าไปทำการเมืองให้ชาวสะอาด กวาดล้างระบบการเมืองที่สกปรกและรักษาผลประโยชน์ของประชาชน ก็กลายเป็นสถานการณ์ทางการเมืองที่ยิ่งเป็นการสร้างชื่อเสียงและความชื่นชมให้พรรคพลังธรรมมากขึ้นไปอีก รวมทั้งกระแสของพรรคประชาธิปไตยที่ตกลง เนื่องจากพฤติกรรมทางการเมืองของพรรคประชาธิปไตยและความขัดแย้งกับกองทัพที่มีภาพลักษณ์คัดค้านกันมาตลอด สถานการณ์ทางการเมืองทั้งหลายนี้จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พรรคพลังธรรมกลายเป็นความต้องการของสังคมและได้รับการสนับสนุนจากประชาชนอย่างมาก โดยการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ทั้ง 3 ครั้ง พรรคพลังธรรมก็สามารถเอาชนะมาได้อย่างขาดลอย หรือการเลือกตั้งทั่วไปทั้ง 2 ครั้ง พรรคพลังธรรมก็สามารถเติบโตแบบก้าวกระโดดยึดพื้นที่ กทม. ได้อย่างเบ็ดเสร็จในการเลือกตั้งทั่วไป 22 มี.ค. 2535 และนับเป็นความรุ่งเรืองอย่างสูงสุดของพรรคพลังธรรม

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

ความเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรม (สถานการณ์การเลือกตั้งวันที่ 13 กันยายน พ.ศ.2535 จนถึงการเลือกตั้งในวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ.2539)

การเลือกตั้งทั่วไป เมื่อวันที่ 13 กันยายน พ.ศ.2535

การเลือกตั้ง ส.ส. เมื่อวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ.2535 รัฐบาลภายใต้การนำของ พล.อ.สุจินดา คราประยูร นายกรัฐมนตรีได้ลาออก เพราะมีการชุมนุมประท้วงจนเกิดเหตุการณ์ “พฤษภาทมิฬ” ในปี พ.ศ.2535 การชุมนุมประท้วงครั้งนี้เกิดขึ้นจากกระแสความไม่พอใจที่พรรคคร่อมรัฐบาลที่ได้รับฉายาว่า “พรรคมาร” ไปเชิญ พล.อ.สุจินดา ซึ่งไม่ได้เป็น ส.ส. มาเป็นนายกรัฐมนตรี ในเหตุการณ์ประท้วงมี พล.ต.จำลอง ศรีเมือง หัวหน้าพรรคพลังธรรมเป็นแกนนำสำคัญ ต่อมา พล.ต.จำลอง ได้ลาออกจากการเป็นหัวหน้าพรรคพลังธรรม เพื่อให้ได้ภาพลักษณ์ว่าเป็นการเคลื่อนไหวส่วนตัว ไม่เกี่ยวข้องกับพรรคพลังธรรม โดยให้ พล.ร.อ.ศิริ ศิริรังษี รักษาการในตำแหน่งหัวหน้าพรรค (โดยหลังจากการเลือกตั้งครั้งนี้ได้ไม่นานนักก็มีการมอบตำแหน่งหัวหน้าพรรคพลังธรรมให้กับ นายบุญชู โรจนเสถียร สมาชิกใหม่ของพรรคพลังธรรม) ร่วมกับสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) กลุ่มนักวิชาการ และประชาชน หลังจาก พล.อ.สุจินดา ได้ลาออก ดร.อาทิตย์ อุไรรัตน์ ประธานสภาผู้แทนราษฎรและประธานรัฐสภา ได้นำความกราบบังคมทูลเพื่อโปรดเกล้าฯ ให้นายอานันท์ ปันยารชุน เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง จากนั้นได้มีกฤษฎีกายุบสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ.2535 และกำหนดให้มีการเลือกตั้ง ส.ส. ในวันที่ 13 กันยายน พ.ศ.2535¹ การเลือกตั้งหลังจากเกิดเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ มีนักการเมืองจำนวนมากมาเข้าร่วมกับพรรคพลังธรรม การประกาศวางมือจากตำแหน่งหัวหน้าพรรคของ พล.ต.จำลอง เพื่อทำลายภาพลักษณ์ที่ว่าพรรคพลังธรรมคือ พล.ต.จำลอง ส่งผลให้นายบุญชู โรจนเสถียร ก้าวขึ้นมาเป็นหัวหน้าพรรคแทน² นายบุญชู แม้ว่าจะเป็นสมาชิกใหม่ในความเห็นของผู้

¹ ชัยวัฒน์ ชื่นโกสุม , “การสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมในเขต กทม.” , (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตสาขาวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2536) , หน้า หน้า 65-66.

² สังคีต พิริยะรังสรรค์ , “พรรคพลังธรรมจากบุญนิยมสู่ทุนผสมบุญนิยม,” ใน จิตสำนึกและอุดมการณ์ของขบวนการประชาธิปไตยร่วมสมัย . สังคีต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร , บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : 179 การพิมพ์ , 1996) , หน้า 133.

ร่วมพรรคพลังธรรม แต่ในเวทีการเมืองระดับชาติและเวทีธุรกิจธนาคารต่างรู้จัก นายบุญชู ดีว่า เป็นผู้ที่มีความสามารถทางการบริหารอย่างมาก การบริหารพรรคพลังธรรมของ นายบุญชู ในระยะแรกสามารถดำเนินไปได้ด้วยดี แต่ยังแฝงไว้ด้วยความขัดแย้งกันระหว่างสมาชิกพรรคที่เป็นสมาชิกเก่า มีความนิยมและความศรัทธาในแนวทางปฏิบัติของสันติอโศกที่เรียกว่า “สายวัด” กับสมาชิกใหม่ที่พรรคเปิดกว้างรับเข้ามาเพื่อหวังผลในการเลือกตั้ง เมื่อวันที่ 13 ก.ย.35 โดย พล.ต.จำลอง ดำรงตำแหน่งที่เรียกว่า “ผู้นำพิเศษพรรคพลังธรรม” พรรคพลังธรรมซึ่งได้รับฉายาว่าเป็น “พรรคเทพ” (เนื่องจากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พรรคการเมืองได้ถูกแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายเทพและฝ่ายมาร ซึ่งเป็นการแบ่งระหว่างพรรคที่สนับสนุนกลุ่มเผด็จการทหาร ประกอบด้วย พรรคชาติไทย พรรคชาติพัฒนา พรรคประชากรไทย พรรคกิจสังคม พรรคมวลชน และพรรคที่สนับสนุนประชาชนที่ต่อสู้กับเผด็จการและมีจุดยืนทางการเมืองฝ่ายประชาธิปไตย ประกอบด้วย พรรคประชาธิปไตย พรรคความหวังใหม่ พรรคพลังธรรมและพรรคเอกภาพ)³ ได้ส่งสมาชิกเข้าสมัครรับเลือกตั้งทั่วประเทศจำนวนทั้งสิ้น 270 คน และเป็นพรรคการเมืองที่ส่งผู้สมัครมากเป็นอันดับ 2 โดยแบ่งเป็นภาคต่างๆ ดังนี้

ภาคอีสาน 83 คน	ภาคเหนือ 60 คน
ภาคใต้ 40 คน	ภาคกลาง 52 คน
และกรุงเทพมหานคร 35 คน ⁴	

บรรยากาศการหาเสียงเลือกตั้งในครั้งนี้กระแสนของการวิพากษ์วิจารณ์ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง เรื่องที่มึ่ความคิดเป็นเผด็จการ การไม่ยอมรับฟังความคิดของผู้อื่น การตัดสินใจที่สุ่มเสี่ยงโดยเอาชีวิตคนเป็นเดิมพันในการต่อสู้ เป็นกระแสหลักในกลุ่มองค์กรประชาธิปไตยที่ร่วมเคลื่อนไหวในเดือนพฤษภาคม ยิ่งไปกว่านั้นพรรคการเมืองพันธมิตรเดิมคือประชาธิปไตย เนื่องจากต้องการรื้อฟื้นกระแสนิยมของพรรคที่ตกต่ำลงใน กรุงเทพฯ ได้สร้างคำขวัญหลักเพื่อเคลื่อนไหวในการหาเสียงด้านลึกและใต้ดินคือ “จำลองพาคนไปตาย”⁵

³ ธนวัตร ไพรอังกูร, “การคัดเลือกบุคคลเป็นรัฐมนตรีของพรรคพลังธรรม : ศึกษากรณีวันที่ 13 ก.ย. 35 และวันที่ 2 ก.ค. 38,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิตสาขาวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 5.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 83-84.

⁵ พิชาย รัตนคิดถน ภูเก็ต, ชนชั้นนำกับการเลือกตั้ง : ความรุ่งเรืองและความตกต่ำของสามพรรคในกรุงเทพมหานคร (กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2541), หน้า 117.

ดังจะเห็นได้จากแผ่นป้ายหาเสียง และการกล่าวปราศรัยให้สัมภาษณ์ของบุคคลในพรรคต่างๆ ซึ่งต่างช่วงชิงเอาเหตุการณ์พฤษภาทมิฬมาเป็นเครื่องมือทำลาย พล.ต.จำลอง⁶ ซึ่งคำขวัญดังกล่าวนี้ได้รับการตอบรับและตอบอย่างเปิดเผยจากพรรคการเมืองคู่แข่งอีกพรรคหนึ่ง ซึ่งก็คือพรรคประชาธิปไตย และ พล.ต.จำลอง ต้องรณรงค์ชี้แจงต่อประชาชน เพื่อแก้ข้อกล่าวหาที่อย่างหนักหน่วง⁷

พรรคพลังธรรมเองก็ตระหนักในข้อโจมตีนี้อยู่เหมือนกัน จะเห็นได้จากเอกสาร “10 คำถามเกี่ยวกับ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง และเหตุการณ์พฤษภาวิปโยค” คำถามที่ 8 ข้อ ๑ ของหน้า 15 ได้อธิบายข้อสงสัยของประเด็นนี้ไว้ด้วยดังนี้

“การที่นักการเมืองบางคนจากพรรคการเมืองบางพรรค ฉกฉวยโอกาสหาเสียง ด้วยการกล่าวหา พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ว่าเป็นตัวการที่พาประชาชนไปตาย ซึ่งเป็นข้อกล่าวหาที่ไม่เป็นธรรม หากนักการเมืองผู้นั้นอยู่ในพรรคร่วมรัฐบาลก็ควรจะถูกตำหนิยิ่งกว่า เพราะการกล่าวหาคุณของ 5 พรรคร่วมรัฐบาล หรือที่สื่อมวลชนตั้งฉายาว่า “5 พรรคมาร” โดยตะถ่วงไม่ยอมเร่งแก้ไขรัฐธรรมนูญดังที่ประกาศไว้ตอนแรก คือสาเหตุสำคัญที่นำไปสู่ การชุมนุมของประชาชนอย่างเนืองแน่น ในคืนวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ.2535 หรือหากนักการเมืองผู้นั้นอยู่ในพรรคฝ่ายค้านก็ยังไม่สมควรแสดงความไร้จริยธรรมทางการเมือง ด้วยการฉกฉวยโอกาสหาเสียง โดยการกล่าวหาบุคคลที่เสียเอาชีวิตของตัวเองเป็นเดิมพัน เพื่อโค่นล้มเผด็จการรุ่นสุดท้ายจนประสบผลสำเร็จ ทำให้พรรคการเมืองฝ่ายค้านของคนมีโอกาสดูหน้าชูตาขึ้น ทั้งที่ไม่ได้เสี่ยงหรือออกเรี่ยวแรงในการต่อสู้แต่อย่างใด ทำไมในเวลาที่ประชาชนเสี่ยงชีวิตเข้าต่อสู้เพื่อขับไล่เผด็จการ ตนจึงหลบลิ้นหน้าเอาตัวรอดไม่อยู่เคียงข้างประชาชน แต่เมื่อต่อสู้จนประสบความสำเร็จก็ออกมาเสนอหน้าทวงบุญคุณ และเอาความดีความชอบจากประชาชน พฤติกรรมของนักการเมืองที่คอยแต่ฉกฉวยโอกาส แทะคนอื่นข้างหลังและต่อสู้อย่างฉาบฉวย เพียงด้วยเล่ห์กลินคารม เพื่อการหาเสียงให้กับตนเองเช่นนี้ เป็นการกระทำที่น่าละอายและน่าตำหนิ⁸

⁶ อุดร ขอมเจริญ, “ความคิดทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), หน้า 91.

⁷ พิชาข รัตนดิถก ณ กูเกิด, ชนชั้นนำกับการเลือกตั้ง : ความรุ่งเรืองและความตกต่ำของสามพรรคในกรุงเทพมหานคร, หน้า 119-120.

⁸ อุดร ขอมเจริญ, “ความคิดทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง”, หน้า 92.

ขบวนการโจมตี พล.ต.จำลองได้ดำเนินต่อไป เมื่อมีบุคคลกลุ่มหนึ่งได้ทำจดหมายส่งไปยังข้าราชการสังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี มีเนื้อหาโดยสรุปว่า “พล.ต.จำลอง เป็นผู้บังอาจคิดเลือกตั้งนายกรัฐมนตรีโดยตรง เพื่อจัดระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข” จากการถูกกระหน่ำโจมตีมากเข้า ทำให้ พล.ต.จำลอง ต้องใช้ยุทธวิธีในการหาเสียง โดยขอความเห็นใจจากผู้เลือกตั้งซึ่งเคยใช้ได้ผลมาแล้ว ในการเลือกตั้งในอดีต โดยการแถลงว่า “การเลือกตั้งครั้งนี้เป็นโอกาสสุดท้ายของคุณ ถ้าพรรคพลังธรรมแพ้พลังสกปรก คนคือ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง จะทำหน้าที่ ส.ส. อีกสมัยเดียว และจะหันไปสู่การสร้างงานเยาวชน สร้างผู้นำที่มีคุณธรรมแทน”⁹ พลังสกปรกในความหมายของ พล.ต.จำลอง คือ การที่เขาถูกทำลายชื่อเสียง อาชีพคนไปตาย ตั้งศาสนาใหม่ ไม่เทิดทูนสถาบันสูงสุด เป็นต้น

ผลการเลือกตั้งพรรคพลังธรรมได้รับเลือกตั้งทั่วประเทศ 47 คน แยกเป็นกรุงเทพฯ 23 คน ซึ่งยังคงเป็นพรรคที่ได้รับเลือกตั้งในเขตกรุงเทพฯ มากที่สุด (จากจำนวน 35 คน มวลชน 1 คน ประชาธิปัตย์ 9 คน ประชากรไทย 2 คน) ภาคอีสาน 9 คน ภาคกลาง 8 คน ภาคเหนือ 4 คน และภาคใต้ 3 คน

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁹ ไทยรัฐ, 3 ก.ย. 35, หน้า 5.

¹⁰ จักรกระแส, “บทบาทจำลอง ยกตั้งคิดก็ยกตั้งคิดก็กระเปิดเวลาอีกถูกได้เก้าอี้ชวน หลีกภัย,” มติชนสุดสัปดาห์ 12, ฉบับที่ 630 (18 กันยายน 2535) : 8.

ตาราง 5 แสดงรายชื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสังกัดพรรคพลังธรรมที่ได้รับเลือกตั้ง เมื่อวันที่ 13 กันยายน พ.ศ.2535

เขตที่	จังหวัด	รายชื่อผู้ได้รับเลือกตั้ง	คะแนนรวม
1	กรุงเทพมหานคร	พันเอกวินัย สมพงษ์	51,410
1	กรุงเทพมหานคร	นายอากร สุนทรระกูล	49,463
2	กรุงเทพมหานคร	พลตรีจำลอง ศรีเมือง	54,270
2	กรุงเทพมหานคร	นายสุเทพ อัดถากร	50,873
3	กรุงเทพมหานคร	นายทินวัฒน์ มฤคพิทักษ์	49,212
3	กรุงเทพมหานคร	นางเครือวัลย์ สมณะ	47,977
3	กรุงเทพมหานคร	นายสมุท มงคลกิตติ	47,240
5	กรุงเทพมหานคร	นายอุดมศิลป์ ศรีแสงนาม	60,574
5	กรุงเทพมหานคร	นายสุทิน นพเกตุ	59,561
5	กรุงเทพมหานคร	นายอาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา	59,393
7	กรุงเทพมหานคร	นายธำรงค์ แสงสุริยจันทร์	83,380
7	กรุงเทพมหานคร	นางสุภารัตน์ เกษราพันธ์	84,371
7	กรุงเทพมหานคร	พันเอกชินวุธ สุนทรสิมะ	84,062
9	กรุงเทพมหานคร	นายถวิล ไพรสมณ์	53,313
9	กรุงเทพมหานคร	นายเชียร มโนหรรทัด	53,302
9	กรุงเทพมหานคร	นายสมพัฒน์ กัลยาวิชัย	51,381
10	กรุงเทพมหานคร	พลเรือโทโรช วิภัติภูมิประเทศ	52,154
10	กรุงเทพมหานคร	นาวาอากาศตรีประสงค์ สุ่นศิริ	52,749
10	กรุงเทพมหานคร	นายชเนศร์ พรพิพัฒน์พงศ์	50,893
11	กรุงเทพมหานคร	นายวิลาศ จันทร์พิทักษ์	50,418
11	กรุงเทพมหานคร	นายแสวง ฤกษ์จรัล	50,109
12	กรุงเทพมหานคร	นายกระแส ชนะวงศ์	58,549
12	กรุงเทพมหานคร	พลตรีสมบัติ รอดโพธิ์ทอง	55,036
1	เชียงใหม่	นายวิชัย วงศ์ไชย	52,885
2	เชียงใหม่	นายมอนอินทร์ รินคำ	70,801
1	ตาก	นายอุดร ดันดีสุนทร	59,748

(ต่อ) ตารางที่ 5

เขตที่	จังหวัด	รายชื่อผู้ได้รับเลือกตั้ง	คะแนนรวม
1	เพชรบูรณ์	นายจรัส พิวช่วย	77,739
1	กาญจนบุรี	นายพินิจ จันท์สมบูรณ์	48,748
2	นครสวรรค์	นายบุญชู โรจนเสถียร	45,843
1	นนทบุรี	นางพิมพ์พา จันท์ประสงค์	39,407
2	นนทบุรี	นายถวิล จันท์ประสงค์	40,981
2	นนทบุรี	นายอุดมเดช รัตนเสถียร	38,668
1	น่าน	นายพงษ์พัฒน์ ธีรประเทืองกุล	69,620
1	สมุทรปราการ	นายวัลลภ ยังตรง	45,859
2	สมุทรปราการ	นายประเสริฐ สุขวัฒน์	45,015
1	ขอนแก่น	นายอดิศร เพียงเกษ	55,258
1	ขอนแก่น	นายภูมิ สารผล	42,819
1	ขอนแก่น	นายพงษ์ศักดิ์ อินทรพาณิชย์	37,232
2	ขอนแก่น	นายอำนาจ ชนะวงศ์	65,602
4	ขอนแก่น	นายสฤต สันติเมทนีดล	65,602
1	ศรีสะเกษ	นายมานะ มหาสุวีระชัย	73,304
1	ศรีสะเกษ	ร้อยโทกุเทพ ไสกระจำง	67,447
1	อุบลราชธานี	นายพูลสวัสดิ์ โทตระไวศยะ	64,922
3	นครศรีธรรมราช	นายชำนาญ ศักดิ์เสริมฐ์	70,089
3	นครศรีธรรมราช	นายวิทยา แก้วภราดัย	64,706
3	นครศรีธรรมราช	นายสุธรรม แสงประทุม	63,052

ที่มา : กองการเลือกตั้ง กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

การเลือกตั้งเมื่อวันที่ 13 กันยายน พ.ศ.2535 ที่พรรคพลังธรรมได้รับเลือกตั้งในจำนวนถึง 47 ที่นั่งทั่วประเทศนั้น เมื่อพิจารณาเฉพาะจำนวนที่นั่งทั่วประเทศแล้วถือว่า เป็นการเลือกตั้งที่พรรคพลังธรรมเจริญรุ่งเรืองอย่างมากที่สุด แต่เมื่อพิจารณาเฉพาะในเขต กรุงเทพฯ ซึ่ง เป็นฐานที่มั่นสำคัญของพรรคพลังธรรม พรรคพลังธรรมกลับได้รับที่นั่งลดลงถึง 9 ที่นั่ง ภายในระยะเวลาไม่ถึง 6 เดือน โดยเฉพาะในเขตเลือกตั้งที่ 4 ที่ 6 และที่ 8 ที่พรรคพลังธรรมเคยได้รับ

เลือกตั้งเมื่อวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ.2535 แต่การเลือกตั้งในวันที่ 13 กันยายน ในปีเดียวกัน กลับไม่ได้รับเลือกตั้งเลยแม้แต่คนเดียว จำนวนที่นั่งที่ได้เพิ่มมา จึงเป็นในส่วนของต่างจังหวัดถึง 15 ที่นั่ง (การที่เราเน้นการศึกษาไปที่เขต กรุงเทพฯ เนื่องจาก การเกิดของพรรคพลังธรรมในครั้งแรกเกิดในเขต กรุงเทพฯ เป็นหลักก่อน แล้วจึงขยายไปสู่ต่างจังหวัดในเวลาต่อมา เพราะฉะนั้น การศึกษาถึงความตกต่ำของพรรคพลังธรรมก็จะสามารถเห็นได้ชัดเจนมากในเขต กรุงเทพฯ โดยสังเกตได้จากจำนวน ส.ส.ของพรรคพลังธรรมในเขต กรุงเทพฯ ตั้งแต่อดีต เป็นต้นมา)

ภายหลังการเลือกตั้ง 13 กันยายน พ.ศ.2535 พรรคประชาธิปัตย์เป็นพรรคที่ได้ที่นั่งมากที่สุดในสภาผู้แทนราษฎร ได้เป็นแกนนำร่วมจัดตั้งรัฐบาล โดยมีหัวหน้าพรรคคือ นายชวน หลีกภัย เป็นนายกรัฐมนตรีและเป็นรัฐบาลชุดที่ 50 เมื่อวันที่ 23 กันยายน พ.ศ.2535 โดยร่วมกับพรรคการเมืองอีก 4 พรรค รวมเป็น 5 พรรคการเมืองเข้าร่วมจัดตั้งรัฐบาลผสม ประกอบด้วย พรรคประชาธิปัตย์ ความหวังใหม่ พลังธรรม เอกภาพ และกิจสังคม มีที่นั่งรวมกันทั้งสิ้น 207 เสียง เกินครึ่งมา 26 เสียง การเข้าร่วมจัดตั้งรัฐบาลครั้งนี้ ถือได้ว่าเป็นครั้งแรกของการเป็นรัฐบาล ตั้งแต่มีการก่อตั้งพรรคพลังธรรมเมื่อปี พ.ศ.2531 แต่ในระยะแรกของการเข้าร่วมรัฐบาล พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ได้ขอสละสิทธิไม่ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี เนื่องจากเคยประกาศว่าจะไม่รับตำแหน่งใดๆ ขอมิหน้าที่เป็นเพียง ส.ส. โดยไม่มีตำแหน่งทั้งทางบริหารและพรรคพลังธรรม¹¹ แต่ก็ไม่สามารถปฏิเสธได้ว่า พล.ต.จำลอง ไม่มีอิทธิพลต่อการดำเนินงานของรัฐบาลและพรรคพลังธรรม ซึ่งเราสามารถสังเกตได้จากเหตุการณ์ทางการเมืองในเวลาต่อมา

การเข้าร่วมรัฐบาลครั้งนี้พรรคพลังธรรมซึ่งมีที่นั่ง 47 ที่นั่งในสภาผู้แทนราษฎร จึงได้รับมอบหมายให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงต่างๆ ที่สำคัญ และตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการจำนวน 11 ตำแหน่ง ในรัฐบาลผสมชุดนี้ด้วย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹¹ รายงานพิเศษ , “มหาดมะจำลองเปลื้องจิวร สวมบทแชร์แมน “LONG” ,” มติชนสุดสัปดาห์ 13 , ฉบับที่ 641 (4 ธันวาคม 2535) : 13.

ตาราง 6 สมาชิกคนสำคัญของพรรคพลังธรรมที่เข้าดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีในคณะรัฐบาลชุดนี้ ได้แก่

ลำดับที่	รายชื่อ	ตำแหน่ง
1.	นายบุญชู โรจนเสถียร	รองนายกรัฐมนตรี
2.	พ.อ.วินัย สมพงษ์	รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี
3.	พ.อ.ดร.ชินวุธ สุนทรสิมะ	รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี
4.	น.ต.ประสงค์ สุ่นศิริ	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ
5.	นายจรัส พัวช่วย	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม
6.	นายชำนาญ ศักดิ์เศรษฐ	รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย
7.	นายอดิศร เพียงเกษ	รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
8.	น.พ.อุดมศิลป์ ศรีแสงนาม	รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุข
9.	นายถวิล จันท์ประสงค์	รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์
10.	พล.ต.สมบัติ รอดโพธิ์ทอง	รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงกลาโหม
11.	นายสุเทพ อัดถากร	รัฐมนตรีว่าการทบวงมหาวิทยาลัย

ตารางที่ 7 รายชื่อผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองของพรรคพลังธรรม

ลำดับที่	รายชื่อ	ตำแหน่ง
1.	นายบุญชู โรจนเสถียร	รองนายกรัฐมนตรี
2.	นายพีระพงศ์ ถนอมพงษ์พันธ์	ที่ปรึกษา
3.	นายเรืองวิทย์ ดุษฎีสุรพจน์	รองเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
4.	พ.อ.วินัย สมพงษ์	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม
5.	ดร.สฤต สันติเมทนีดล	ที่ปรึกษา
6.	นายธีรารักษ์ แสงสุริยจันทร์	เลขานุการรัฐมนตรี
7.	น.ต.ประสงค์ สุ่นศิริ	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ
8.	นายอากร สุนทรระกูล	ที่ปรึกษา
9.	ดร.อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา	เลขานุการรัฐมนตรี
10.	นายสุเทพ อัดถากร	รัฐมนตรีว่าการทบวงมหาวิทยาลัย
11.	นายเฉลิมชัย เล็กชม	ที่ปรึกษา

(ต่อ) ตารางที่ 7

ลำดับที่	รายชื่อ	ตำแหน่ง
12.	นายจตุดี ไกรฤกษ์	เลขานุการรัฐมนตรีว่าการทบวงมหาวิทยาลัย
13.	พ.อ.ดร.ชินวุธ สุนทรสิมะ	รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี
14.	ดร.บุญสม บุญเจริญผล	ที่ปรึกษา
15.	นายพรเทพ วิริยพันธ์	เลขานุการรัฐมนตรี
16.	นายจรัส พัวช่วย	รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงคมนาคม
17.	นายสมบูรณ์เกียรติ เกษมสุวรรณ	ที่ปรึกษา
18.	นายธนเศรษฐ์ พรพิพัฒน์พงศ์	ผู้ช่วยเลขานุการรัฐมนตรี
19.	นายถวิล จันท์ประสงค์	รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์
20.	นายสมาน อิ่มใจ	ที่ปรึกษา
21.	นายเกษม บุตรขุนทอง	ผู้ช่วยเลขานุการรัฐมนตรี
22.	นายอดิศร เพียงเกษ	รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
23.	นายไพโรจน์ หุ่งทอง	ที่ปรึกษา
24.	นายพูลสวัสดิ์ โหตระไวศยะ	ผู้ช่วยเลขานุการรัฐมนตรี
25.	นายชำนาญ ศักดิ์เศรษฐ์	รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย
26.	นายอภัยภูง ปาณิกบุตร	ที่ปรึกษา
27.	นายเชียร มโนหรรทัด	ผู้ช่วยเลขานุการรัฐมนตรี
28.	น.พ.อุดมศิลป์ ศรีแสงนาม	รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุข
29.	นายวิลาศ จันท์พิทักษ์	ผู้ช่วยเลขานุการรัฐมนตรี
30.	พล.ต.สมบัติ รอดโพธิ์ทอง	รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงกลาโหม
31.	พล.ร.อ.ศิริ ศิริรังษี	ที่ปรึกษา
32.	พ.ต.ท.พงษ์ชัย วราชิต	ผู้ช่วยเลขานุการรัฐมนตรี
33.	นายถวิล ไพโรชน์	รองประธานสภาผู้แทนราษฎรคนที่ 2
34.	นายคมสัน สันติวราคม	ที่ปรึกษา
35.	นายพินิจ จันท์สมบูรณ์	เลขานุการรองประธานสภาผู้แทนราษฎร
36.	นางเครือวัลย์ สมณะ	ประจำสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
37.	นางมาลี วรปัญญา	ประจำสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
38.	นางสาวกุสุมา ศรสวรรณ	ประจำสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
39.	นายเรวดี จินดาพล	ประจำสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
40.	นายสุธา ชันแสง	ประจำสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

(ต่อ) ตารางที่ 7

ลำดับที่	รายชื่อ	ตำแหน่ง
41.	พ.ต.ต.ประสิทธิ์ มั่นพรรษา	ประจำสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
42.	นายสุรศักดิ์ หมั่นนาอาน	ประจำสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
43.	นางสุดารัตน์ เกษราพันธ์	รองโฆษกประจำสำนักนายกรัฐมนตรี

ที่มา : เอกสารเผยแพร่ของพรรคพลังธรรม (มกราคม 2535)

การเข้าร่วมรัฐบาลของพรรคพลังธรรมครั้งนี้ นับเป็นครั้งแรกของพรรคนับแต่ได้มีการก่อตั้งพรรค โดยการบริหารพรรคของนายบุญชู โรจนเสถียร และภายใต้การควบคุมดูแลอย่างเข้มงวดจากผู้นำพิเศษของพรรคคือ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง แต่มีข้อน่าสังเกตว่า รัฐมนตรีของพรรคพลังธรรมส่วนใหญ่ จะเป็นสมาชิกใหม่ของพรรคที่ได้สังกัดสายวัด นักการเมืองกลุ่มนี้มีประสบการณ์ทางการเมืองค่อนข้างมาก เมื่อเปรียบเทียบกับสมาชิกพรรคพลังธรรมกลุ่มดั้งเดิม

การบริหารงานของนายบุญชู ในระยะแรกต้องประสบปัญหา เพราะที่ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจแก้ไขปัญหของพรรค เนื่องจาก พล.ต.จำลอง ยังคงมีบทบาทสำคัญต่อพรรคอยู่ และสมาชิกพรรคส่วนหนึ่งเป็นสมาชิกสายปฏิบัติธรรมหรือสายวัดที่ยังคงศรัทธาและเชื่อฟัง พล.ต.จำลอง อย่างมาก การบริหารงานจึงยังคงเป็นเช่นนี้เรื่อยไป¹² ในเวลาต่อมา พรรคฝ่ายค้านได้มีการเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาล นายชวน หลีกภัย จากเหตุการณ์ที่รัฐมนตรีบางคนของพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งเป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาลมีส่วนเกี่ยวข้องกับกรณีความผิดพลาดในการดำเนินนโยบายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกร หรือการแจกเอกสารสิทธิ สปก. 4-01 นั้นเอง ภายหลังจากการอภิปรายเสร็จ พรรคพลังธรรมโดย พล.ต.จำลอง ได้ขอลอนตัวจากการเป็นพรรคร่วมรัฐบาล ภายหลังจากการออกเสียงลงมติไม่ไว้วางใจ นายสุเทพ เทือกสุบรรณ รัฐมนตรีคนดังกล่าว เป็น¹³

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹² สยาม วัฒนะมงคลรักษ์ , “อุดมการณ์กับการเปลี่ยนแปลงของพรรคพลังธรรม ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2540) , หน้า 83.

¹³ สังคีต พิริยะรังสรรค์ , “พรรคพลังธรรมจากบุญนิยมสู่ทุนผสมบุญนิยม,” ใน จิตสำนึกและอุดมการณ์ของขบวนการประชาธิปไตยร่วมสมัย . สังคีต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร , บรรณาธิการ , หน้า

ผลให้นายชวน หลีกภัย นายกรัฐมนตรีต้องประกาศยุบสภา ในวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2538 และกำหนดให้มีการเลือกตั้งทั่วประเทศใหม่ วันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2538¹⁴

การวิเคราะห์ผลการเลือกตั้งทั่วไป เมื่อวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2535

การจัดว่า การเลือกตั้งในวันที่ 13 กันยายน 2535 เป็นร่องรอยความเสื่อมถอยหรือความตกต่ำของพรรคพลังธรรมนั้นอ้างอิงมาจากผลการเลือกตั้งที่ปรากฏเมื่อวันที่ 13 กันยายน 2535 นั้นเอง ซึ่งถ้าดูจากจำนวนที่นั่งทั้งหมดที่พรรคพลังธรรมได้รับจากการเลือกตั้งในครั้งนี้นั้น สมาชิกพรรคพลังธรรมได้รับเลือกตั้งเข้ามาถึง 47 ที่นั่ง แน่นอนว่ามากกว่าการเลือกตั้งทั่วไปในเดือนมีนาคม ปีเดียวกันนี้ แต่ได้กล่าวไว้ในช่วงของความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรมแล้วว่า การศึกษาครั้งนี้ เราจะเน้นการศึกษาไปที่พื้นที่เขต กรุงเทพฯ เป็นสำคัญ ซึ่งถ้าเราดูแต่จำนวนที่นั่งทั้งหมดที่พรรคพลังธรรมได้รับจากการเลือกตั้งครั้งนี้ เราอาจจะคิดว่าพรรคพลังธรรมมิได้เสื่อมถอยลงเลย แต่ถ้าเราศึกษาวิเคราะห์และสังเกตให้ดีในพื้นที่ กรุงเทพฯ ฐานเสียงของพรรคพลังธรรม เราจะพบว่า ความเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรมที่เราศึกษานั้นอยู่ที่จำนวน ส.ส. ใน กรุงเทพฯ นั้นเอง เพราะจากเดิมการเลือกตั้งเมื่อครั้งที่ผ่านมาก็คือ มีนาคม 2535 พรรคพลังธรรมได้รับเลือกตั้งใน กรุงเทพฯ อย่างถล่มทลายถึง 32 ที่นั่งจาก 35 ที่นั่ง ครั้นเวลาผ่านไปยังไม่ถึง 6 เดือน พื้นที่ กรุงเทพฯ ที่พรรคพลังธรรมเคยเป็นแชมป์จากที่เคยได้ถึง 32 ที่นั่ง ลดลง 9 ที่นั่งเหลือเพียง 23 ที่นั่ง แม้ว่าจะยังคงเป็นพรรคการเมืองที่ได้ที่นั่ง ส.ส. มากที่สุดใน กรุงเทพฯ แต่ก็เป็นการบ่งชี้ให้เห็นถึงความเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรมในเขต กรุงเทพฯ แม้ว่าในส่วนของ ส.ส. จากต่างจังหวัด จะเข้ามาสู่สถานการณ์ เนื่องจากจำนวนที่นั่งที่เพิ่มเติมขึ้นมาทดแทน กรุงเทพฯ นั้นมาจากเขตพื้นที่ต่างจังหวัด และแม้ว่าการเลือกตั้งในครั้งนี้นั้นพรรคพลังธรรมจะกวาดมาได้ถึง 47 ที่นั่ง ซึ่งเป็นชัยชนะที่น่าภาคภูมิใจ แต่จำนวน ส.ส. ส่วนใหญ่ที่ได้รับเลือกตั้งนั้นมาจากต่างจังหวัด ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความไม่แน่นอนและอ่อนไหวสูงมาก ดังนั้นการที่พรรคพลังธรรมได้รับเลือกตั้งในเขต กรุงเทพฯ ที่เป็นฐานเสียงที่มีความสำคัญและมีความมั่นคงในจำนวนที่น้อยลง จึงจัดเป็นความสูญเสียของฐานคะแนนเสียงที่สำคัญของพรรคพลังธรรมไป การสูญเสียที่นั่งใน กรุงเทพฯ ให้กับพรรคประชาธิปไตยคู่แข่งสำคัญใน กรุงเทพฯ ของพรรคพลังธรรมไปถึง 9 ที่นั่ง จึงกลายเป็นสัญญาณอันตรายสำหรับพรรคพลังธรรมที่มีฐานที่มั่นในเมืองหลวง สำหรับปัจจัยที่ส่งผลให้พรรค

¹⁴ สังคิต พิริยะรังสรรค์ , “พรรคพลังธรรมจากบุญนิยมสู่ทุนผสมบุญนิยม,” ใน จิตสำนึกและอุดมการณ์ของขบวนการประชาธิปไตยร่วมสมัย. สังคิต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร , บรรณาธิการ , หน้า

พลั้งกรรมต้องประสบกับภาวะเสื่อมถอยหรือตกต่ำอย่างรวดเร็วนั้น จากการศึกษาวิเคราะห์เราจะพบเหตุแห่งการเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรมนั้นก็คือ ความเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่แย่งของพรรคพลังธรรมที่ส่งผลให้เกิดการเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรมประกอบด้วยปัจจัย 4 ประการด้วยกันคือ ปัจจัยด้านผู้นำที่มีการเปลี่ยนแปลง ปัจจัยด้านอุดมการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลง ปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กรที่มีการเปลี่ยนแปลงและปัจจัยด้านสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงไป เริ่มจาก

1. ปัจจัยด้านผู้นำพรรค การวิเคราะห์ในส่วนนี้สามารถนำเสนอการวิเคราะห์ได้เป็นลำดับขั้นและแยกเป็นส่วนๆ ไป โดยเป็นการวิเคราะห์ที่เน้นไปที่ผู้นำเป็นหลัก เนื่องจากมีองค์ประกอบหลายส่วนที่รวมกันเข้าเป็นปัจจัยด้านผู้นำที่มีเปลี่ยนแปลงและเสื่อมถอยลง โดยเริ่มต้นจากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬที่เกิดขึ้นก่อนการเลือกตั้ง 13 ก.ย. 35 ที่ส่งผลในด้านลบให้กับผู้นำพรรคและพรรคพลังธรรมคือ ในระหว่างการชุมนุมคัดค้านกลุ่มทหารที่จัดขึ้นที่ท้องสนามหลวง ในวันที่ 17 พฤษภาคม สถานการณ์เต็มไปด้วยบรรยากาศแห่งความตึงเครียด การปราศรัยโจมตีกลุ่มทหารดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เมื่อเวลาดำเนินไปจนกระทั่งได้มีการถกเถียงกันในกลุ่มผู้จัดชุมนุมว่าควรจะเคลื่อนขบวนผู้ชุมนุมออกจากสนามหลวง สู่ท้องถนนหรือไม่ กลุ่มนักวิชาการส่วนหนึ่งมีความเห็นว่าจะไม่ควรเพราะเสี่ยงต่อการล้อมปราบโดยฝ่ายทหาร อย่างไรก็ตามเนื่องจากกระแสของผู้ชุมนุมได้แสดงออกถึงความต้องการที่จะให้มีการปฏิบัติการทางการเมืองอย่างต่อเนื่องมากกว่าที่จะให้เลิกการชุมนุมไป พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ขณะนั้นอยู่ในฐานะผู้นำของกลุ่มผู้ชุมนุมด้วยไม่อาจจะยับยั้งความต้องการของกลุ่มชนได้จึงอาสานำขบวนของกลุ่มชนเดินลงสู่ท้องถนน ท่ามกลางความสับสนงุนงงและขุ่นเคืองของกลุ่มนักวิชาการและนักพัฒนาเอกชน ผู้ซึ่งเป็นส่วนนำและริเริ่มในการชุมนุมประท้วง สถานการณ์พัฒนาไปสู่ความรุนแรงเมื่อกลุ่มทหารได้เริ่มกราดยิงใส่กลุ่มชนที่อยู่บนถนนราชดำเนิน จากนั้นการปราบปรามและการต่อสู้ตอบโต้ได้ดำเนินไปจนเหตุการณ์สงบลง ซึ่งมีผู้เสียชีวิตและหายสาบสูญไปเป็นจำนวนมาก¹⁵ จากเหตุการณ์นี้ส่งผลทั้งในแง่บวกและลบต่อตัวผู้นำพรรคและพรรคพลังธรรม แม้ว่าในขณะนั้น พล.ต.จำลอง จะมีได้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคพลังธรรมโดยตำแหน่งก็ตาม แต่ พล.ต.จำลอง ก็ยังเป็นผู้นำที่มีบารมีที่เป็นภาพลักษณ์ที่ติดตัวไปกับพรรคพลังธรรมไปแล้ว ในส่วนผลลัพธ์ในด้านบวกจากกรณีเหตุการณ์พฤษภาทมิฬที่มีต่อตัวผู้นำพิเศษพรรคพลังธรรม ก็คือกรณีที่ พล.ต.จำลอง ได้รับรางวัลแมกไซไซ สาขาการให้บริการของรัฐ ซึ่งจัดว่าเป็นบำเหน็จของการต่อสู้เรียกร้องประชาธิปไตย

¹⁵ พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต, ชนชั้นนำกับการเลือกตั้ง : ความรุ่งเรืองและความตกต่ำของสามพรรคในกรุงเทพมหานคร, หน้า 119.

แม้ว่ารางวัลนี้จะพิจารณาในช่วงที่ พล.ต.จำลอง ดำรงตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม. ก็ตาม¹⁶ แต่เหตุการณ์เดียวกันกลับส่งผลในด้านลบให้กับพรรคพลังธรรมและตัว พล.ต.จำลอง อย่างมาก คือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมีผลต่อภาพลักษณ์ของ พล.ต.จำลอง ที่ได้รับความกระทบกระเทือนจากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬและเชื่อมโยงไปสู่ความเสื่อมถอยหรือความตกต่ำของพรรคพลังธรรมอีกด้วย ผลกระทบจากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬที่มีต่อตัว พล.ต.จำลอง และกระเทือนไปถึงพรรคพลังธรรมในที่สุดคือ

จากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬที่ พล.ต.จำลอง เป็น 1 ในผู้นำกลุ่มได้เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้นำด้วยกันเอง ซึ่ง พล.ต.จำลอง เองก็ดูเหมือนว่าจะทำการตัดสินใจเพียงตัวคนเดียว ไม่ฟังความเห็นจากผู้นำกลุ่มอื่นๆ ส่งผลให้ผู้คนจำนวนมากต้องพากันบาดเจ็บล้มตายหรือหายสาบสูญไป จากกรณีนี้มีคนนำไปเป็นหัวข้อในการโจมตี พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมคือ “จำลองพาคนไปตาย” การตัดสินใจที่มีลักษณะเผด็จการไม่ฟังความคิดเห็นของผู้ใด และความเชื่อมั่นในตัวเองมากเกินไปมีผลร้ายสำหรับกลุ่มผู้ชุมนุมประท้วงที่มีผู้นำที่ทำการสุ่มเสี่ยงตัดสินใจเอาชีวิตคนเป็นเดิมพัน โดยปราศจากการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ซึ่ง พล.ต.จำลอง เองก็มีอาจปฏิเสธความรับผิดชอบได้อย่างสิ้นเชิง เพราะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมีการเสนอข่าวโดยละเอียดตลอดเวลาของการเกิดเหตุ ทำให้ความน่าเชื่อถือและความศรัทธาในตัวผู้นำของ พล.ต.จำลอง ถูกกระทบกระเทือนอย่างหนัก โดยพาดพิงไปถึงการตัดสินใจของ พล.ต.จำลอง ที่ขาดการไตร่ตรองด้วยความรอบคอบจนเป็นเหตุให้มีผู้เสียชีวิตจำนวนมาก ซึ่งการที่ พล.ต.จำลอง ถูกโจมตีในกรณี เช่น พล.ต.จำลอง มีความคิดเป็นเผด็จการ การไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การตัดสินใจที่สุ่มเสี่ยงโดยเอาชีวิตคนเป็นเดิมพันในการต่อสู้ หรือจำลองพาคนไปตาย เหล่านี้ อย่างหนัก ในช่วงของการหาเสียงเลือกตั้งเป็นประเด็นที่ พล.ต.จำลอง ต้องออกมากล่าวแก้แทนที่จะได้ใช้เวลาส่วนใหญ่ในการปราศรัยรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งในเชิงรุกกลับต้องมากอภัยแก้ช้อกล่าวหาของนักการเมืองและพรรคการเมืองฝ่ายตรงข้ามอยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้การตัดสินใจของ พล.ต.จำลอง ในเหตุการณ์พฤษภาทมิฬที่ขัดแย้งกับผู้นำกลุ่มอื่นก็ส่งผลให้นักวิชาการกลุ่มหนึ่งและนักพัฒนาเอกชนทวีความขุ่นเคืองต่อ พล.ต.จำลอง สูงขึ้น ทำให้คนกลุ่มนี้ไม่สนับสนุน พล.ต.จำลอง รวมไปถึงพรรคพลังธรรมในการเลือกตั้งครั้งนี้¹⁷ ทำให้ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมมีฐานเสียงสนับสนุนลดน้อยลง

¹⁶ อุดร ขอมเจริญ, “ความคิดทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง”, หน้า 114.

¹⁷ พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต, ชนชั้นนำกับการเลือกตั้ง : ความรุ่งเรืองและความตกต่ำของสามพรรคในกรุงเทพมหานคร, หน้า 119.

ข้อกล่าวหาทั้งหมดที่มีต่อตัว พล.ต.จำลอง แม้ว่า จะไม่สามารถส่งผลร้ายอย่างรุนแรงต่อ พล.ต.จำลอง ในทันทีทันใด แต่จากผลการเลือกตั้งที่ออกมา เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่าข้อกล่าวหาเหล่านั้นไม่มีผล เพราะสามารถลดระดับความน่าเชื่อถือของประชาชนที่เคยมีต่อ พล.ต.จำลอง ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่าความสำเร็จและความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรมที่ผ่านมา ก็มีที่มาจากความศรัทธา ความนิยมและความเชื่อที่ประชาชนมีต่อ พล.ต.จำลอง เป็นด้านหลัก ดังนั้นการกล่าวโจมตีและทำลาย พล.ต.จำลอง ก็ย่อมส่งผลให้ตัวพรรคพลังธรรมได้รับแรงกระเทือนตามไปด้วย ทำให้ประชาชนมีความชื่นชอบพรรคพลังธรรมน้อยลง แรงสนับสนุนที่ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมเคยได้รับจากประชาชนจำนวนมากลดน้อยลงเรื่อยๆ ยิ่งกว่านั้นการลดลงของความเชื่อถือและความสงสัยในตัวผู้นำพรรคพลังธรรมหรือ พล.ต.จำลอง เป็นต้นเหตุให้ฐานะที่พรรคพลังธรรมเป็นพรรคการเมืองที่สะอาดและบริสุทธิ์เริ่มได้รับความกระทบกระเทือนอย่างมาก

นอกจากนี้จากการที่ พล.ต.จำลอง เป็นผู้นำคนสำคัญของพรรคพลังธรรมและกลายเป็นสัญลักษณ์ของพรรคพลังธรรมไปแล้ว ข้อดีก็คือตราบไคที่ตัวของ พล.ต.จำลอง หรือภาพลักษณ์ในตัวของ พล.ต.จำลอง ยังคงได้รับความชื่นชมจากประชาชนอยู่ พรรคพลังธรรมก็พลอยจะได้รับความชื่นชมตามไปด้วย แต่ข้อเสียก็คือเมื่อใดก็ตามที่ตัวของ พล.ต.จำลอง เองมีภาพลักษณ์ที่แปรเปลี่ยนไปและไม่ได้รับความชื่นชมจากประชาชนแล้ว เมื่อนั้นพรรคพลังธรรมก็ย่อมจะเสื่อมความชื่นชมตามไปด้วย ข้อผิดพลาดของ พล.ต.จำลอง ก็คือการไม่สามารถแยกบุคลิกส่วนตัวของ พล.ต.จำลอง ให้ออกมาจากภาพลักษณ์ของการเป็นพรรคพลังธรรม ซึ่งการชูภาพลักษณ์ของพรรคพลังธรรมโดยเน้นไปที่พฤติกรรมส่วนบุคคลอย่าง เป็นด้านหลักเป็นเรื่องที่อ่อนไหวต่อความรู้สึกของประชาชนได้ง่าย และส่งผลต่อคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ตามไปด้วย

ยิ่งไปกว่านั้นการที่ พล.ต.จำลอง เป็นผู้นำคนสำคัญในการนำการต่อสู้ของประชาชนในเดือนพฤษภาคม การเป็นคนที่มิบุคลิกภาพการนำการตัดสินใจที่เด็ดขาด ตลอดจนการเป็นสมาชิกคนสำคัญของกลุ่มสันติอโศก ทำให้กลุ่มพลังอำนาจเก่าที่มีทั้งศาสนา การเมืองและการทหารมีความหวาดวิตกถึงการเข้ามามีอำนาจทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง และเกิดการต่อต้าน ดังนั้นต่างฝ่ายต่างใช้เครือข่ายที่มีอยู่ทั้งด้านอำนาจรัฐและศาสนาเป็นเครื่องมือในการสกัดกั้นไม่ให้สมาชิกพรรคพลังธรรมได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในขณะที่เดียวกันคนกลุ่มนี้ก็ให้การสนับสนุนอย่างลับๆ ต่อพรรคการเมืองคู่แข่งของพรรคพลังธรรม ซึ่งมีผู้นำที่มีบุคลิกและท่าทีประนีประนอมสูงกว่า พล.ต.จำลอง ซึ่งการกระทำเช่นนี้ก็ทำให้ผู้มีสิทธิ์ออกเสียงเลือกตั้งส่วนหนึ่งเกิดความไม่แน่ใจในบทบาททางการเมืองของ พล.ต.จำลอง และรวมถึงพรรคพลังธรรมไปด้วย ดังนั้นคะแนนนิยมส่วนตัวของ พล.ต.จำลอง จึงไม่อาจจะกระจายไปสู่ตัวผู้สมัครของพรรคพลัง

ธรรมได้อย่างทั่วถึงเป็นด้านหลัก ส่งผลให้พรรคพลังธรรมได้รับการเลือกตั้งกลับเข้ามาลดน้อยลงมาก

ไม่เพียงภาพลักษณ์ของ พล.ต.จำลอง เท่านั้นที่แปรเปลี่ยนไป นโยบายหรือภาพลักษณ์ที่ใช้ในการปราศรัยหาเสียงของพรรคพลังธรรมและ พล.ต.จำลอง ก็เปลี่ยนไปด้วยคือ มีการออกมากล่าวแก้กรณีการมีส่วนร่วมในเหตุการณ์พฤษภาทมิฬและมีการกล่าวโจมตีพรรคการเมืองคู่แข่ง โดยการยกความเก่งกล้าสามารถของตนและพรรคการเมืองของตนขึ้นมาข่มขู่พรรคการเมืองคู่แข่ง ทั้งๆ ที่เป็นพรรคการเมืองพันธมิตรกันอยู่ ยิ่งไปกว่านั้นในช่วงเวลาของการหาเสียง พล.ต.จำลอง จะเดินทางไปต่างประเทศค่อนข้างบ่อยทั้งออสเตรเลีย เกาหลีใต้และญี่ปุ่น โดยอ้างว่าเป็นความจำเป็นที่ต้องไปเพื่อชี้แจงกับชาวต่างชาติถึงสถานการณ์ทางการเมืองในประเทศไทย ซึ่งในการให้สัมภาษณ์แต่ละครั้งก็จะใส่เสี้ยนนอกตลอดเวลา มีการเปลี่ยนแปลงท่าทีและบุคลิกอย่างเห็นได้ชัด¹⁸ การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ทำให้ความนิยมส่วนบุคคลที่ประชาชนมีต่อ พล.ต.จำลอง เปลี่ยนแปลงไปจากเลื่อมใสศรัทธากลายเป็นเสื่อมอก จากความเป็นคนติดดินธรรมดาๆ ที่ดึงดูดใจประชาชนกลายเป็นคนในอีกระดับหนึ่งที่ประชาชนโดยทั่วๆ ไปเข้าไม่ถึง การเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์เช่นนี้ของ พล.ต.จำลอง ทำให้ประชาชนตีความได้ว่า สิ่งต่างๆ ที่เคยประกอบเป็น พล.ต.จำลอง ที่ชื่อสัตย์สมณะ ที่ประชาชนเคยให้ความนิยมและสนับสนุนได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว เมื่อภาพพจน์ของท่านผู้นำได้เปลี่ยนแปลงไปภาพพจน์ของพรรคก็เปลี่ยนตามไปด้วย ประชาชนจึงมีสิทธิโดยชอบธรรมที่จะเปลี่ยนใจไม่เลือกพรรคพลังธรรมอีก

ประการสุดท้ายที่ทำให้ภาพลักษณ์ของผู้นำเสื่อมลงคือ การมีตัวเปรียบเทียบคือ นายอานันท์ ปันยารชุน อดีตนายกรัฐมนตรีจัดดาทัพ 2 สมัย ในอดีตที่สถานการณ์ทางการเมืองตกอยู่ในสภาพที่มีการ โกงกินคอร์ปชั่น ข้าราชการและนักการเมืองมีการถอนทุนคืนกันอย่างมโหฬาร พล.ต.จำลอง ได้เสนอตัวเองออกมาเป็นทางเลือกโดยชูภาพลักษณ์ที่มีความซื่อสัตย์ สุจริตและสะอาดมาเป็นทางเลือกใหม่ให้กับประชาชน ซึ่งในขณะนั้นไม่มีนักการเมืองหรือพรรคการเมืองใดสามารถทำเช่นนี้ได้ พล.ต.จำลอง จึงได้รับความสนับสนุนจากประชาชนอย่างมาก แต่เมื่อเวลาได้เปลี่ยนไปเกิดมีนักการเมืองที่สะอาด โปร่งใส สุจริตและมีความสามารถในการบริหารประเทศด้วยเข้ามาเป็นทางเลือกอีกทางหนึ่งของประชาชน และมีการนำไปเปรียบเทียบกับภาพลักษณ์ของ พล.ต.จำลอง ในฐานะสัญลักษณ์ของความซื่อสัตย์สุจริตและต่อต้านการคอร์ปชั่น ที่

¹⁸ หมายเหตุประชาชน , “แนวโน้มนใหม่ ระวังพลังธรรมแข่งโค้ง... จำลองผูกไทใส่เสี้ยนอก,” มติชน สดุดีปดาร์ 12, ฉบับที่ 624 (7 สิงหาคม 2535) : 8.

ถูกกระทบด้วยการมีคู่แข่งในภาพลักษณ์ของอดีตนายกรัฐมนตรี นายอานันท์ ปันยารชุน ที่เป็นนักการเมืองโปร่งใส ซื่อสัตย์ มีความรู้ความสามารถที่จะบริหารประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้า มีบุคลิกภาพที่ไม่มีความขัดแย้งกับฝ่ายใดและเป็นบุคคลที่มีความประนีประนอม ซึ่งภาพพจน์ของนายอานันท์ เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับ พล.ต.จำลอง ในช่วงนี้แล้ว ต้องยอมรับว่าส่งผลให้ภาพพจน์ที่เคยโคดเค้นเป็นที่ชื่นชมของประชาชนต่อ พล.ต.จำลอง เกิดความกระทบกระเทือน บวกกับภาพพจน์ของนายอานันท์ ก็กลายเป็นความโคดเค้นแทนที่ภาพพจน์ของ พล.ต.จำลอง ไป การที่ พล.ต.จำลอง มีนักการเมืองที่มีภาพพจน์อย่างนายอานันท์ มาเปรียบเทียบกับ โดยมีภาพพจน์ที่ใหม่กว่า ดีกว่าและเก่งกว่า ทำให้ภาพพจน์ของ พล.ต.จำลอง ดูด้อยไป ไม่โคดเค้นพอที่จะช่วยค้ำคะแนนให้ถูกพรรคได้ ส่งผลให้พรรคพลังธรรมได้รับการเลือกตั้งน้อยลง ซึ่งจัดว่าเป็นความเสื่อมในระยะแรกเริ่มของพรรคพลังธรรมที่มีที่มาจากปัจจัยด้านผู้นำที่มีบารมีและพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมเป็นตัวการที่ทำให้สมาชิกคนอื่นๆ และพรรคพลังธรรมตกต่ำลง หรือในกรณีที่ผู้นำพรรคพลังธรรมโดยตำแหน่งคือ นายบุญชู โรจนเสถียร ที่ขึ้นมาแทนที่ พล.ต.จำลอง นายบุญชู หัวหน้าพรรคพลังธรรมที่มีภาพพจน์ของนักธุรกิจผู้มากด้วยประสบการณ์และความเชี่ยวชาญในการบริหารองค์กรธุรกิจอย่างมาก ภาพพจน์ของผู้นำที่เปลี่ยนแปลงไป ก็ทำให้ประชาชนมองว่าพรรคพลังธรรมจะเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ความนิยมศรัทธาในตัวพรรคพลังธรรมก็ลดน้อยลง ผลลัพธ์คือผลการเลือกตั้งที่ออกมาพรรคพลังธรรมมีจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรลดลงถึง 9 ที่นั่งในฐานะเสียงสำคัญของพรรคพลังธรรมคือ กรุงเทพฯ

กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า คะแนนนิยมของพรรคพลังธรรมขึ้นกับอำนาจบารมีและการกระทำของผู้นำพรรคเอง เมื่อบุญบารมีของผู้นำลดลงหรือถูกทำลายไปคะแนนนิยมก็จะสูญหายไปพร้อมๆ กัน¹⁹ เป็นการชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการการเติบโตของพรรคพลังธรรมที่ค่อยๆ เสื่อมถอยและตกต่ำลงที่มีที่มาจากปัจจัยด้านผู้นำพรรค

2. ปัจจัยด้านอุดมการณ์ทางการเมืองของผู้นำพรรคและพรรคพลังธรรม แต่เดิมพรรคพลังธรรมเคยประกาศสัญญาประชาคมซึ่งเปรียบเสมือนอุดมการณ์ทางการเมืองของพรรคพลังธรรมทั้ง 4 ข้อ แต่มาถึงวันนี้อุดมการณ์ที่เคยตั้งเป้าหมายเกิดอาการสั่นคลอน สิ่งที่แสดงว่าอุดมการณ์ของพรรคพลังธรรมเกิดการเปลี่ยนแปลงเสื่อมถอยลงคือ

¹⁹ พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต, ชนชั้นนำกับการเลือกตั้ง : ความรุ่งเรืองและความตกต่ำของสามพรรคในกรุงเทพมหานคร, หน้า 122.

พฤติกรรมหรือนโยบายในการปราศหาเสียงของผู้นำบารมีได้เปลี่ยนแปลงไป จากอุดมการณ์ที่เคยตั้งเป้าหมายเอาไว้ว่าจะไม่จ้วงจาบหยาบช้า แต่การปราศหาเสียงสำหรับการเลือกตั้งในครั้งนี้การปราศหาของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ได้เกิดอาการเช่นที่ว่า แม้ว่าจะเป็นคำพูดที่ไม่รุนแรงมากนัก แต่เป็นการสะท้อนให้เห็นว่าอุดมการณ์ที่เคยดีและแตกต่างจากนักการเมืองและพรรคการเมืองอื่นๆ เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ความเชื่อมั่นที่ประชาชนเคยมีต่อผู้นำและพรรคพลังธรรมลดน้อยลง ส่งผลต่อคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมในท้ายที่สุด

นโยบายของพรรคพลังธรรมที่มีการเปิดรับนักการเมืองจากต่างพรรคเข้ามาในพรรคเป็นจำนวนมาก²⁰ ไม่ว่าจะนโยบายนี้จะนำไปเพื่ออะไรก็ตาม แต่ก็ส่งผลต่อภาพพจน์ของพรรคพลังธรรมอย่างมาก เนื่องจากภาพพจน์เป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับพรรคพลังธรรม การเลือกตั้งที่ผ่านมาก็เป็นเครื่องพิสูจน์ได้เป็นอย่างดีว่าภาพพจน์ของพรรคพลังธรรมเป็นสิ่งที่เอื้อประโยชน์ต่อคะแนนเสียงที่เพิ่มมากขึ้นของพรรคพลังธรรม ดังนั้นการเปิดกว้างของพรรคเพื่อรับนักการเมืองหลากหลายประเภทจากหลากหลายพรรคการเมือง ส่งผลให้อุดมการณ์ที่เคยประกาศไว้ของพรรคพลังธรรมอ่อนลง เพราะการสักแต่รับนักการเมืองเข้ามาเป็นจำนวนมากโดยปราศจากการคัดกรองอย่างถี่ถ้วน ความคาดหวังต่ออุดมการณ์ของพรรคพลังธรรมทั้งหลายจากนักการเมืองรุ่นใหม่ในพรรคคงเป็นเรื่องยากมาก เพราะนักการเมืองที่มาเข้าพรรคพลังธรรมโดยมากก็เป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงอยู่แล้ว จำนวนไม่น้อยก็ผ่านการหาเสียงเลือกตั้งมาแล้ว ดังนั้นเราคงไม่สามารถคาดหวังให้เขามีอุดมการณ์เฉกเช่นเดียวกับพรรคพลังธรรมที่เคยมีอุดมการณ์ทางการเมืองที่โดดเด่น เพราะผู้ที่มาเข้ากับพรรคพลังธรรมนั้นส่วนใหญ่ก็เป็นนักการเมืองที่สังกัดพรรคการเมืองอื่นมาก่อน แต่เมื่อผลการสำรวจทั้งหลายที่ประกาศออกมาว่า พรรคพลังธรรมจะได้รับเลือกตั้งกลับเข้ามาเป็นจำนวนมาก ทำให้นักการเมืองทั้งหลายเหล่านี้พากันย้ายพรรคมาสังกัดพรรคพลังธรรมกันเป็นจำนวนมาก เพียงเพราะต้องการชนะการเลือกตั้ง เพียงเท่านี้ก็เป็นการทำให้อุดมการณ์ของพรรคพลังธรรมที่เคยตั้งมั่นอ่อนแอลง เพราะนักการเมืองที่เข้ามาใหม่หวัง ต้องการและแย่งกันเป็นใหญ่อยากเข้าไปเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในพรรคร่วมรัฐบาล เพียงเท่านี้ก็เป็นการบ่งชี้ได้เป็นอย่างดีถึงอุดมการณ์ของพรรคพลังธรรมที่เกิดการเปลี่ยนแปลงเสื่อมถอยลง

นอกจากนี้สำหรับผลการเลือกตั้งในครั้งนี้ที่มีจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในต่างจังหวัดเพิ่มมากขึ้นจากการเลือกตั้งมีนาคม 2535 แยกเป็นภาคได้ดังนี้คือ ภาคใต้เพิ่มขึ้น 2

²⁰ รายงานพิเศษ, “มารจัดทัพตะกายดาวเผาเครื่องพลังเทพ,” มติชนสุดสัปดาห์ 12, ฉบับที่ 622 (24 กรกฎาคม 2535): 13.

คน คือนายวิทยา แก้วภราดัยและนายสุธรรม แสงประทุม นั่นก็เป็นนักการเมืองเก่าในพื้นที่นี้มาก่อน แต่การเลือกตั้งครั้งที่ผ่านมาสังกัดพรรคเอกภาพ²¹ ในส่วนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพิ่มขึ้น 9 คน โดยส่วนหนึ่งก็เคยเป็น ส.ส. หน้าเก่าจากการเลือกตั้งครั้งที่แล้วคือ จ.ขอนแก่น นายอดิศร เพียงเกษ จากพรรคมวลชน และนายอำนาจ ชนะวงศ์ จากพรรคกิจสังคม จ.อุบลราชธานี นายพุดสวัสดิ์ โทตระไวศยะ จากพรรคชาติไทย ซึ่งนอกเหนือจากนี้นักการเมืองที่เข้ามาสังกัดพรรคพลังธรรมต่างก็มีฐานเสียงและชื่อเสียงของตนเองอยู่ในพื้นที่อยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็น นายสฤต สันติเมทนีดล , นายสมบูรณ์ ทองบุราณ , นายมานะ มหาสุวีระชัย และ ร.ท.กฤษ ไสกระจำง ซึ่งบุคคลเหล่านี้มักจะได้รับเลือกในทุกครั้งที่มีการเลือกตั้งอยู่แล้ว ไม่ใช่เพราะอุดมการณ์ของพรรคพลังธรรม²² จากจุดนี้เป็นที่ยืนยันได้ว่าพื้นที่ต่างจังหวัดมิใช่ฐานเสียงสำคัญของพรรคพลังธรรม เพราะฐานเสียงไม่มั่นคง การรับสมาชิกใหม่ของพรรคพลังธรรมเป็นการพิสูจน์ให้เห็นว่า อุดมการณ์ที่เคยตั้งเป้าหมายเอาไว้ของพรรคพลังธรรมเริ่มเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะฐานเสียงสำคัญของพรรคพลังธรรมใน กรุงเทพฯ เมื่อเห็นว่าพรรคพลังธรรมเปิดกว้างรับสมาชิก โดยไม่มีการกีดกันกรองดูก่อนและรับนักการเมืองที่มีภาพพจน์โกงกินแบบเดิมๆ เข้ามาในพรรค ก็ทำให้คนกรุงเทพฯ เกิดความสงสัยในอุดมการณ์ที่เคยมีของพรรคพลังธรรมและไม่ทะเลาะแค้นเสียงให้กับพรรคพลังธรรมเช่นแต่ก่อน ทำให้ กรุงเทพฯ ฐานเสียงสำคัญของพรรคพลังธรรมมีจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรลดน้อยลงอย่างมาก

จากการที่อุดมการณ์ที่เคยโดดเด่น ดึงงามของพรรคพลังธรรมเป็นที่ศรัทธาและสนับสนุนจากประชาชน การเปลี่ยนแปลงของอุดมการณ์ที่เคยดึงมาทั้งผู้นำพรรคและสมาชิกพรรค พฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปของสมาชิกพรรคพลังธรรมทั้งหมด เป็นสิ่งที่ยืนยันถึงอุดมการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งทำให้ความศรัทธาและการสนับสนุนจากประชาชนที่เคยเทให้พรรคพลังธรรมลดน้อยลงไป ส่งผลให้คะแนนเสียงจำนวนมากที่พรรคพลังธรรมเคยได้รับลดน้อยถอยลงไป นำไปสู่จำนวน ส.ส. ในพื้นที่ กรุงเทพฯ ของพรรคพลังธรรมลดลงมาก นับเป็นความเสื่อมถอยของพรรคในระดับแรก

3.ปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กรของพรรคพลังธรรม ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในด้านที่ทำให้พรรคพลังธรรมมีสภาพแย่ลงนั้น เกิดมีขึ้นมาก่อนหน้าการเลือกตั้งกันยายน 2535

²¹ บุญเลิศ ช่างใหญ่ , “สัมภาษณ์พิเศษ,” มติชนสุดสัปดาห์ 12, ฉบับที่ 624 (7 สิงหาคม 2535) :

²² สยาม วัฒนะมงคลรักษ์, “อุดมการณ์กับการเปลี่ยนแปลงของพรรคพลังธรรม”, หน้า 82.

นานแล้ว ปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กรที่ก่อให้เกิดปัญหาที่ส่งผลให้พรรคพลังธรรมต้องตกต่ำลงก็ประกอบไปด้วยหลายปัจจัยด้วยกัน เช่น ความขัดแย้งระหว่างสมาชิกพรรคพลังธรรมด้วยกันเอง ความขัดแย้งระหว่างสมาชิกพรรคและผู้นำพรรค การดำเนินนโยบายที่ผิดพลาดของพรรค ไม่ว่าจะเป็น การนำพรรคเข้าไปมีส่วนร่วมร่วมกับเหตุการณ์พฤษภาทมิฬอย่างเต็มตัว การดำเนินการหาเสียงที่ผิดพลาดของพรรคพลังธรรม การรับสมาชิกใหม่เข้ามาจำนวนมากโดยปราศจากการตรวจสอบคุณสมบัติอย่างชัดเจน การจัดทำป้ายโฆษณาหาเสียงโดยส่งผลให้เกิดความไม่พอใจจากกลุ่มทหารหรือประชาชนที่ได้รับทราบถึงการเปลี่ยนแปลงไปของพรรคพลังธรรม ทั้งหมดนี้เป็นปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กรที่ส่งผลให้ความเชื่อมั่นจากประชาชนหลายกลุ่มที่มีต่อพรรคพลังธรรมลดน้อยลง

ปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กรของพรรคพลังธรรมที่กลายเป็นตัวจุดรั้งพัฒนาการของพรรคคือ ความขัดแย้งในบุคลากรผู้ปฏิบัติงานในระดับต่างๆ ของพรรค ความขัดแย้งระหว่าง พล.ต.จำลอง และ น.พ.ชิตพงษ์ ไชยวสุ แกนนาคนสำคัญที่ร่วมก่อตั้งพรรคพลังธรรมมากับ พล.ต.จำลอง เกิดจากเหตุการณ์ในการประชุมใหญ่ของพรรคพลังธรรมเมื่อวันที่ 27 ม.ค.34 ซึ่งในการประชุมครั้งนั้นมีวาระที่จะต้องเลือกกรรมการบริหารพรรคใหม่ พล.ต.จำลอง ได้พยายามที่จะประสานกลุ่มต่างๆ ให้เข้ามาเป็นกรรมการบริหารพรรค โดยเสนอการเลือกตั้งแบบระบบโควต้า ซึ่งวิธีการนี้ พล.ต.จำลอง หวังว่าจะทำให้ตัวแทนจากกลุ่มต่างๆ ได้มีโอกาสเข้ามาเป็นกรรมการบริหารพรรค ไม่ใช่ผูกขาดอยู่ที่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่ความพยายามของ พล.ต.จำลอง ประสบความสำเร็จ เมื่อ น.พ. ชิตพงษ์ ได้ถูกอภิปรายคัดค้านและเสนอให้ที่ประชุมใหญ่เป็นคนเลือกกรรมการบริหารพรรคโดยตรง ปรากฏว่าได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกพรรคอย่างกว้างขวาง ทำให้ พล.ต.จำลอง ประสบความพ่ายแพ้และเสียหน้าอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน นอกจากนี้ผลการเลือกตั้งกรรมการบริหารพรรค กลุ่มของ น.พ.อุดมศิลป์ ศรีแสงนาม อดีตเลขาธิการพรรคถูกกันไม่ให้รับตำแหน่งใดๆ ทำให้ความพยายามของ พล.ต.จำลอง ที่จะประสานให้ทุกกลุ่มรวมขอมกันพังพาบไป จากเหตุการณ์นี้ทำให้ พล.ต.จำลอง และ น.พ.ชิตพงษ์ มีปัญหา²³

เหตุการณ์ต่อมาที่ทำให้ความขัดแย้งระหว่างบุคคลทั้ง 2 บานปลายไปอีกคือ เหตุการณ์ไฟไหม้โกดังเก็บสารเคมี ที่การทำเรือแห่งประเทศไทย ในปี 2534 ซึ่ง น.พ.ชิตพงษ์ ได้เข้าไปมีบทบาทในการเปิดโปงถึงสารพิษที่ตกค้างอยู่ในบริเวณดังกล่าว ซึ่งบทบาทดังกล่าวของ²⁴

²³ รายงานพิเศษ, “เบื้องหลังมหาจำลอง ปลดกลางอากาศ ชิตพงษ์ ไชยวสุ พลังธรรมหรือพลังเจ้ากี้,” มติชนสุดสัปดาห์ 11, ฉบับที่ 564 (23 มิถุนายน 2534): 6-7.

²⁴ เรื่องเดียวกัน.

น.พ. ชิดพงษ์ ก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับสภารักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (สภา รสช.) เนื่องจากสภา รสช. มองว่า น.พ.ชิดพงษ์ ทำเกินกว่าเหตุ เรื่องบางเรื่องถูกขยายขึ้นมาอย่างใหญ่โตและสร้างความหวาดกลัวให้กับประชาชนเกินเหตุ ซึ่ง พล.ต.จำลอง ได้พยายามขอร้องให้ น.พ.ชิดพงษ์ เลิกเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว ทั้งนี้เพราะไม่ต้องการให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับสภา รสช. แต่ น.พ.ชิดพงษ์ ก็ออกมากล่าวแล้วว่า “การที่ตนไปวุ่นวายเรื่องสารพิษที่คลองเตยก็เพื่อทำประโยชน์ให้กับประชาชนไม่ได้หวังผลทางการเมือง” และความดีของ น.พ.ชิดพงษ์ นี้เองทำให้ความไม่พอใจที่ พล.ต.จำลอง มีต่อ น.พ.ชิดพงษ์ มีมากขึ้นไปอีก²⁵

เหตุการณ์สุดท้ายที่ทำให้ความสัมพันธ์ของบุคคลทั้ง 2 เลวร้ายหนักขึ้นไปอีกคือ เมื่อ น.พ.ชิดพงษ์ ได้เขียนบทความในหนังสืออนุสรณ์ครบรอบ 3 ปีของพรรคพลังธรรม เรื่อง “พรรคพลังธรรม 3 ปี” บทความดังกล่าวได้กล่าววิพากษ์วิจารณ์ตัวผู้นำพรรคพลังธรรมคือ พล.ต.จำลอง อย่างรุนแรง เช่น ผู้นำเผด็จการ ไร้เหตุผล เลือปฏิบัติและไม่รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น จากข้อเขียนดังกล่าวของ น.พ.ชิดพงษ์ เปรียบเสมือนกับการเปิดศึกกับหัวหน้าพรรคโดยตรง ซึ่งหมายความว่าความสัมพันธ์ที่เคยดีต่อกันระหว่างบุคคลทั้ง 2 ถึงคราวที่จะต้องขาดกันอย่างสิ้นเชิงเสียแล้ว อย่างไรก็ตามทั้ง 2 ฝ่ายก็ยังไม่ได้แสดงอาการแตกหักออกมาให้สาธารณชนได้ทราบมากนัก จนกระทั่งปลายเดือนพฤษภาคม เกิดข่าวว่า น.พ.ชิดพงษ์ ไปมีความสัมพันธ์ฉันท์ชู้สาวกับเลขานุการส่วนตัวจึงกลายเป็นข้ออ้างสำหรับ พล.ต.จำลอง ในการจัดการให้ น.พ.ชิดพงษ์ ลาออก ซึ่ง น.พ.ชิดพงษ์ ก็ประกาศว่าจะไม่ลาออก เพราะไม่ได้กระทำผิด แต่กลับยืนยันว่ามีขบวนการในพรรคพลังธรรมที่จะโค่น น.พ.ชิดพงษ์ ลงจากเก้าอี้ ซึ่งขบวนการที่ว่าก็หมายถึงกลุ่มของ น.พ.อุดมศิลป์ ศรีแสงนาม ที่กลับเข้ามาในพรรคอีกครั้งหนึ่งหลังจากเคยลาออกไปแล้ว ทำให้มีการมองว่าการกระทำในครั้งนี้เป็นกำลังแค้นกันระหว่างสมาชิกระดับกรรมการบริหารพรรค ซึ่งผู้สูญเสียอำนาจจากการตั้งกรรมการบริหารพรรคครั้งที่แล้ว ได้พยายามกระทำการเพื่อให้คณะกรรมการบริหารพรรคชุดใหม่เสียชื่อเสียงและค่อยๆ กำจัดออกไปทีละคน²⁶

ในเวลาต่อมาการประชุมในวันที่ 20 ส.ค. ที่ พล.ต.จำลอง หัวหน้าพรรคพลังธรรมให้ น.พ.อุดมศิลป์ และนายอาจอง อดีตสมาชิกพรรคพลังธรรมกลับเข้าพรรคอีกครั้งส่งผลให้

²⁵ รายงานพิเศษ, “เบื้องหลังมหาจำลอง ปลดกลางอากาศ ชิดพงษ์ ไชยสุ พลังธรรมหรือพลังเช็กส์,” มติชนสุดสัปดาห์ 11, ฉบับที่ 564 (23 มิถุนายน 2534): 6-7.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 7-8.

ส.ก.บางกลุ่มไม่พอใจ พล.ต.จำลอง จนรวมกลุ่มกันตีรวนการบริหารงานกรุงเทพมหานครของ พล.ต.จำลอง²⁷ ส่งผลให้การบริหารงานขาดความก้าวหน้า

เหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างผู้นำและสมาชิกพรรค และระหว่างสมาชิกพรรคด้วยกันเองนั้น เป็นการแสดงความผิดพลาดของโครงสร้างองค์กรที่รับสมาชิกเข้ามาใหม่โดยมิได้มีการกลั่นกรองอุดมการณ์เสียก่อน เมื่อเข้ามาอยู่ร่วมกันในพรรค โดยมีอุดมการณ์ที่แตกต่างกัน จึงก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างสมาชิก 2 ฝ่าย มีทั้งการใส่ร้ายป้ายสี จ้วงจาบหยาบช้ำ หวังและแย่งกันเป็นใหญ่ แม้กระทั่งตำแหน่งกรรมการบริหารพรรคก็ยังคงแย่งชิงกัน การปฏิบัติตนของสมาชิกพรรคที่ตรงข้ามกับอุดมการณ์ที่พรรคพลังธรรมเคยให้สัญญาเอาไว้ เหตุการณ์เหล่านี้แม้จะเกิดขึ้นมานานแล้ว แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่ยืนยันได้ว่า พรรคพลังธรรมก็เชื่อว่าประจักษ์ปัญหาที่ยังคงมีความขัดแย้งกันเป็นธรรมดา เพียงแต่ว่าปัจจัยด้านอื่นๆ ก็ยังอาจจะประคับประคองพรรคพลังธรรมให้นำพาไปได้ แต่ความขัดแย้งระหว่างสมาชิกพรรคพลังธรรมที่ปรากฏออกมาให้สาธารณชนได้รับทราบ ก็ทำให้ภาพพจน์องค์กรของพรรคพลังธรรมเสื่อมเสียไปทันที เพราะสมาชิกไม่มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน แย่งแย่งกัน โครงสร้างองค์กรของพรรคจึงอ่อนด้อยลง เพราะแทนที่จะเอาเวลามาช่วยกันคิดร่วมกันพัฒนาองค์กรของพรรคพลังธรรมให้เจริญก้าวหน้า บุคลากรของพรรคกลับมามีความขัดแย้งกันเอง ไม่มีเวลาไปคิดแก้ปัญหาให้กับพรรค ส่งผลให้พรรคพลังธรรมไม่เจริญก้าวหน้า ไม่เป็นที่ชื่นชอบของประชาชน นำไปสู่ความตกต่ำของพรรคพลังธรรมในที่สุด

ความผิดพลาดของพรรคพลังธรรมในประเด็นต่อมาคือ การเข้าร่วมประท้วงเพื่อขับไล่ พล.อ.สุจินดา คราประยูร ของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ในเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ แม้จะกล่าวอ้างว่าเป็นการกระทำโดยการส่วนตัว แต่คงปฏิเสธไม่ได้ว่าพรรคพลังธรรมและสมาชิกพรรคส่วนใหญ่ให้การสนับสนุนและเห็นชอบกับการกระทำดังกล่าวตลอดเวลา²⁸ การดำเนินนโยบายที่ผิดพลาดของพรรคคือ ถ้าผลของเหตุการณ์ออกมาดีพรรคก็พลอยจะได้ชื่อเสียงไปด้วย แต่ผลที่เกิดขึ้นจากเหตุการณ์นี้คือ มีประชาชนจำนวนมากเสียชีวิตจากเหตุการณ์ครั้งนี้ การเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างเต็มตัวและชัดเจนของพรรคพลังธรรมในครั้งนี้ แม้จะมีข้อดีอยู่บ้าง แต่ก็ไม่คุ้มกับความเสียหายที่เกิดขึ้นกับพรรคในอนาคต ไม่ว่าจะเป็น การกล่าวหาว่า พล.ต.จำลอง พาคนไปตาย ความขัดแย้งกับฝ่ายทหาร หรือความขัดแย้งกับแกนนำที่ทำการชุมนุมประท้วง เหล่านี้แม้ว่าจะไม่

²⁷ สรุปร่วมในประเทศ , “ ส.ก.พลังธรรมตีรวนจำลอง , ” มติชนสุดสัปดาห์ 12 , ฉบับที่ 575 (30 สิงหาคม 2534) : 4.

²⁸ สยาม วัฒนเมฆคลรัญ , “ อุดมการณ์กับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ” , หน้า 94.

เจาะจงว่าเป็นพรรคพลังธรรม แต่การกล่าวหา พล.ต.จำลอง ซึ่งเปรียบเสมือนตัวพรรคพลังธรรมเองก็ทำให้โครงสร้างองค์กรเช่นพรรคพลังธรรมได้รับผลกระทบตามไปด้วย ดังนั้นการดำเนินงานที่ผิดพลาดของพรรคพลังธรรมก็นำความเสื่อมเสียมาสู่พรรคพลังธรรม

การเข้าร่วมกับเหตุการณ์พฤษภาทมิฬของพรรคพลังธรรมถือได้ว่าเป็นความผิดพลาดในการดำเนินนโยบายของพรรค เป็นความผิดพลาดของบุคลากรและทีมงานของพรรคที่ไม่คิดและตรึกตรองให้รอบคอบถึงผลที่จะเกิดขึ้น แต่หลังจากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬจบลงได้ไม่นาน ความผิดพลาดอีกครั้งหนึ่งของพรรคซึ่งจะนำมาสู่ปัญหาที่ใหญ่โตขึ้นจนทำให้พรรคต้องพบกับจุดจบทางการเมืองของพรรคคือ หลังจากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬได้จบลงและมีการกำหนดวันเลือกตั้งครั้งใหม่ เป็นวันที่ 13 ก.ย.35 พรรคพลังธรรมได้มีนโยบายในการเปิดกว้างรับสมาชิกใหม่เข้ามามากขึ้น⁹ ไม่ว่าจะต้องการให้พรรคพลังธรรมเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว เพื่อจะได้เข้าไปจัดตั้งรัฐบาล เพื่อ พล.ต.จำลอง จะได้เป็นนายกรัฐมนตรี เพื่อเข้าไปบริหารประเทศหรือเพื่อชำระล้างการเมืองไทยให้ขาวสะอาด เพราะถ้าพรรคพลังธรรมได้เป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาล สิ่งที่พรรคพลังธรรมต้องการก็จะทำได้ง่ายขึ้น แต่ไม่ว่าจะเพื่ออะไรก็แล้วแต่ การเปิดรับสมาชิกเพื่อนักการเมืองหลากหลายประเภท หลากหลายอุดมการณ์ จากหลากหลายพรรคการเมือง ซึ่งคนกลุ่มใหม่ที่เข้ามานี้ก็ด้วยเนื่องมาจาก พรรคการเมืองเก่าที่ตนเคยสังกัดอยู่มันเล็กลงไป ชื่อเสียงไม่ดี คงไม่มีโอกาสชนะการเลือกตั้งเข้ามาเป็นพรรคร่วมรัฐบาลได้ บุคคลเหล่านี้จึงย้ายมาอยู่พรรคพลังธรรมที่ยังพอจะมีชื่อเสียงและโอกาสที่ดีกว่าพรรคการเมืองเก่าที่เคยสังกัดอยู่บ้าง คนเหล่านี้เข้ามา ก็เพื่อหาผลประโยชน์จากพรรค ไม่ได้หวังสร้างประโยชน์ให้กับพรรค มีหน้าซ้ำการรับบุคคลเหล่านี้ก็ก่อให้เกิดความขัดแย้งกับสมาชิกเก่าอีกด้วย เพราะคนเหล่านี้เข้ามา ก็เพื่อหวังผลทางการเมืองหรือตำแหน่งทางการเมืองนั่นเอง เพราะคาดเดาได้ว่าหลังจากผลการเลือกตั้งในครั้งนี้พรรคพลังธรรมจะได้เข้าร่วมรัฐบาลอย่างแน่นอน ก่อให้เกิดการแย่งชิงตำแหน่งกันในสมาชิกพรรคพลังธรรม ก่อให้เกิดความแตกแยกในหมู่สมาชิกพรรคพลังธรรม บุคลากรและทีมงานของพรรคพลังธรรมก็ไม่มี ความกลมเกลียว ขาดการประสานการทำงานกันต่างคนต่างทำ ขัดแย้งขัดขากัน ทำให้องค์กรพรรคพลังธรรมมีแต่ความตกต่ำลง ประชาชนที่ได้รับทราบข่าวสารก็เกิดความรู้สึกที่ไม่ดีกับพรรคพลังธรรมว่าก็ไม่ต่างกับพรรคการเมืองอื่นๆ ส่งผลให้การเลือกตั้งที่ออกมาพรรคพลังธรรมมีที่นั่งในพื้นที่ กรุงเทพฯ ลดน้อยลง

รายงานพิเศษ, "มารจัดทัพตะกายดาวเผาเครื่องพลังเทพ," มติชนสุดสัปดาห์ 12, ฉบับที่ 622, หน้า

นอกจากพรรคพลังธรรมจะมีการดำเนินนโยบายเปิดกว้างของพรรคที่ผิดพลาดแล้ว นโยบายหาเสียงก็ผิดพลาดนั่นคือ การโฆษณาหาเสียงของพรรคพลังธรรมที่มีความพร้อมมาก แต่สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปจากหลักการเดิมที่สมถะเรียบง่ายของพรรคพลังธรรมก็คือ การจัดวางทัพเข้าที่และโปสเตอร์ขนาดใหญ่ ระดมติดกระจายตามท้องถนน ทั้งใน กทม. และต่างจังหวัด³⁰ ทำให้ภาพลักษณ์ที่เรียบง่าย นำวัสดุที่เหลือใช้มาเป็นอุปกรณ์ในการโฆษณาหาเสียง เกิดการเปลี่ยนแปลงไปทำให้ประชาชนที่ได้เห็นเกิดความรู้สึกว่าพรรคพลังธรรมเปลี่ยนแปลงไปจากจุดเดิมที่เคยดีมาสู่รูปแบบเดียวกับพรรคการเมืองอื่นๆ ที่ในอดีตพรรคพลังธรรมเคยต่อต้านมาตลอดว่าฟุ่มเฟือย ซึ่งเมื่อพรรคพลังธรรมเปลี่ยนแปลงไปประชาชนก็มีสิทธิ์ที่จะเปลี่ยนใจไปเลือกพรรคการเมืองอื่นที่คิดว่าพรรคพลังธรรม บวกกับการบริหารงาน โครงสร้างองค์กรภายในพรรคพลังธรรมที่มีการบริหารโดยเน้นความโดดเด่นของผู้นำเป็นหลัก ทำให้ พล.ต.จำลอง ต้องออกตระเวนรณรงค์หาเสียงทั่วทุกภาคของประเทศ การใช้เวลารณรงค์หาเสียงในเขต กรุงเทพฯ จึงลดลง กระแสนเสียงที่ได้จึงลดลง ซึ่งโครงสร้างการดำเนินงานของพรรคเช่นนี้ทำให้กระแสความนิยมพรรคผูกติดกับตัวบุคคล ซึ่งนัยของมันก็คือกระแสนิยมของพรรคขึ้นอยู่กับตัวผู้นำพรรคเป็นหลัก เมื่อความชื่นชมในตัวผู้นำลดลงหรือถูกทำลายไปกระแสนิยมก็จะถูกทำลายตามไปด้วย

ทั้งหลายเหล่านี้คือองค์ประกอบที่อ่อนด้อยของปัจจัยด้าน โครงสร้างองค์กรที่เป็นสิ่งทีออกไปสู่สาธารณชน และได้รู้ได้เห็นสิ่งที่เกิดขึ้นที่เปลี่ยนแปลงไปในพรรคพลังธรรม ความเปลี่ยนแปลงของพรรคพลังธรรมได้นำไปสู่การปฏิบัติงานของบุคลากรที่เสื่อมถอยลง ภาพพจน์ที่ดีงามที่ประชาชนเคยมีต่อพรรคพลังธรรมก็เสื่อมถอยลง เมื่อประสานเข้ากันก็ทำให้กระแสนิยมที่เคยชื่นชอบพรรคพลังธรรมตกต่ำลง และเป็นไปตามลำดับขั้นคือ เมื่อกระแสนิยมจากประชาชนลดน้อยลง จำนวน ส.ส. พรรคพลังธรรมในพื้นที่ กรุงเทพฯ ฐานเสียงสำคัญของพรรคก็ลดน้อยลง ซึ่งก็คือความเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรมนั่นเอง

4. ปัจจัยด้านสถานการณ์ สำหรับสถานการณ์การเลือกตั้งในครั้งนี้นับว่าไม่ค่อยมีความโดดเด่นอะไรมาก เนื่องจากเพียงจะผ่านเหตุการณ์พฤษภาทมิฬมาไม่นาน แต่เพราะเหตุการณ์พฤษภาทมิฬได้ส่งผลให้มีการนำเอาสถานการณ์ของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นไปโจมตี พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรม ได้ทำลายกระแสนิยมทั้งของพรรคพลังธรรมและของ พล.ต.จำลอง ไปด้วยคือหลังจากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬได้สงบลง พรรคการเมืองที่ดำรงสถานะความเป็นฝ่ายค้านช่วง

³⁰ หมายเหตุประชาชน , “แนวโน้มใหม่ระหว่งพลังธรรมแข่งโค้ง...จำลองผูกไทใส่เสื้อนอก ,” มติชน สุดสัปดาห์ 12 , ฉบับที่ 624 , หน้า 6.

ก่อนเหตุการณ์พฤษภาทมิฬได้มีการประกาศหาเสียงออกมาว่า พรรคการเมืองของตนเป็นผู้ที่สามารถขับไล่พระราชย์ได้สำเร็จ ซึ่งพรรคการเมือง 2 พรรคออกมาประกาศว่าเป็นผลงานของตน พรรคการเมืองที่ว่าคือพรรคประชาธิปัตย์และพรรคพลังธรรม ต่างอ้างเอาสถานการณ์ในเหตุการณ์พฤษภาทมิฬว่าชัยชนะที่ได้มีที่มาจากตน เรียกว่าต่างฝ่ายต่างก็แก่งแย่งกันเป็นวีรบุรุษเดือนพฤษภาคม³¹ มีการนำเหตุการณ์มาหาเสียงให้กับพรรคการเมืองของตนและมีการกล่าวโจมตีระหว่างพรรคการเมืองทั้ง 2 พรรค แม้กระทั่งพรรคพลังธรรมเองที่ประกาศว่าเป็นพรรคการเมืองยุคใหม่ที่ตีที่ยึดถืออุดมการณ์ แต่ก็ไม่วายกระทำพฤติกรรมที่น่ารังเกียจที่ตนเคยประกาศไว้ว่าจะไม่ทำ ทำให้สถานการณ์หลังเกิดเหตุการณ์พฤษภาทมิฬไม่ค่อยสวยงามนักสำหรับพรรคพลังธรรม เพราะการกระโดดลงมาแย่งชิงตำแหน่งวีรบุรุษเดือนพฤษภาคมของพรรคพลังธรรม ยิ่งทำให้ปัจจัยด้านอื่นๆ ของพรรคพลังธรรมที่ย่ำแย่อยู่แล้วพลอยย่ำแย่หนักขึ้น สถานการณ์ที่มีพรรคการเมืองมาแย่งชิงผลงานจากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬนั้น ทำให้ประชาชนที่เพิ่งจะผ่านวิกฤตการณ์ทางการเมือง เหตุการณ์ร้ายๆ มา ก็ยังเกิดความเบื่อหน่ายและรังเกียจพฤติกรรมของนักการเมืองและพรรคการเมืองเหล่านั้น เพราะพรรคพลังธรรมก็ได้มีความแตกต่างจากพรรคการเมืองและนักการเมืองอื่นๆ ทุกคนต่างแสวงหาผลประโยชน์เช่นเดียวกันหมด

สถานการณ์ต่อมาคือตลอดเวลาของการก่อตั้งพรรคพลังธรรมมา พรรคพลังธรรมมักจะถูกกล่าวหาโจมตีทั้งในด้านผู้นำ, อุดมการณ์ทางการเมือง และโครงสร้างองค์กร แต่ดูเหมือนว่ายังไม่สามารถทำลายพรรคพลังธรรมลงได้ แต่พอหลังจากการเกิดเหตุการณ์พฤษภาทมิฬขึ้น ทำให้สิ่งต่างๆ ที่พรรคพลังธรรมเคยถูกโจมตีไม่สำเร็จ กลับกลายเป็นว่ามีหลักฐานสนับสนุนสิ่งที่ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง และพรรคพลังธรรมถูกโจมตี ไม่ว่าจะเป็น ผู้นำพรรคมีความเป็นเผด็จการทางความคิด อุดมการณ์ทางการเมืองที่ทำได้ดั่งที่ตั้งเป้าหมายไว้ โครงสร้างองค์กรที่ขัดแย้ง แก่งแย่งกัน แม้ว่าสิ่งเหล่านี้จะยังไม่แจ่มแจ้งมากมายนัก แต่เมื่อนำมารวมๆ กันก็กลายเป็นสถานการณ์ที่ไม่เอื้ออำนวยให้พรรคพลังธรรมเจริญเติบโตได้ง่ายนัก กลายเป็นตัวการบั่นทอนความเชื่อมั่นเสียด้วย พรรคพลังธรรมจึงถูกทำลายความน่าเชื่อถือ ถูกทำลายความนิยมลง ส่งผลให้พรรคการเมืองฝ่ายค้านอีกพรรคหนึ่งที่เคยเป็นเจ้าถิ่นใน กรุงเทพฯ กลับมาแย่งชิงพื้นที่บางส่วนกลับไปได้นั้นก็คือพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งหลังจากเกิดเหตุการณ์พฤษภาทมิฬชื่อเสียงของพรรคประชาธิปัตย์ที่เคยตกต่ำไปก่อนหน้านี้ก็กลับมาดีขึ้นในการเลือกตั้งครั้งนี้ กลายเป็นว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกลับสร้างคะแนนเสียงที่เพิ่มขึ้นให้กับพรรคประชาธิปัตย์มากกว่าพรรคพลังธรรมต่างๆ ที่ใน

³¹ ข้อมูลดิบ, "การต่อสู้เข้มข้น ปชปvsพลังธรรม ชื่อนรอยเลือกและนำดาววิชนพฤษภาคม," มติชน สุดสัปดาห์ 12, ฉบับที่ 626 (21 สิงหาคม 2535): 11.

เหตุการณ์พฤษภาทมิฬพรรคประชาธิปัตย์อยู่กึ่งกลางไม่ได้ทุ่มจนสุดตัวเหมือนกับ พล.ต.จำลอง ด้วยซ้ำไป โดยบุคลิกภาพของผู้นำพรรคประชาธิปัตย์ที่ดูจะประนีประนอมสูงกว่า พล.ต.จำลอง ที่ดู แข็งกร้าวกลับจะเป็นผลร้ายมากกว่า เหตุการณ์พฤษภาทมิฬทำให้ประชาชนรู้สึกได้ถึงความแปด เปื้อนของ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรม จึงไม่ต้องการเลือก พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรม อีก เพราะเหตุการณ์รุนแรงที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจาก ความไม่ประนีประนอมของพรรคพลังธรรมและ การต่อต้านกลุ่มทหาร ประชาชนจึงมีความต้องการผู้นำที่ประนีประนอมเพื่อจะได้ไม่เกิดเหตุการณ์ ที่รุนแรงเช่นนี้ขึ้นอีก ดังนั้นในพื้นที่ กรุงเทพฯ เองจึงเกิดสถานการณ์ที่เคยเกิดกับพรรคพลังธรรม และ พล.ต.จำลอง มาก่อนนั่นคือ “อภิสิทธิ์พีเวอร์” นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ เป็นนักการเมืองหน้า ใหม่ที่มีความรู้ความสามารถ บวกกับความที่เป็นคนหน้าตาดีจึงเป็นที่ถูกใจคน กรุงเทพฯ และ จากผลของสถานการณ์ “อภิสิทธิ์พีเวอร์” นี้เองที่ทำให้พรรคประชาธิปัตย์จากที่เคยได้ 1 ที่นั่งเมื่อ การเลือกตั้งมีนาคม 2535 การเลือกตั้งครั้งนี้กลับได้มากถึง 9 ที่นั่ง ในเขต 4, 6 และ 8 พรรค ประชาธิปัตย์ก็สามารถชิงเก้าอี้จากพรรคพลังธรรมมาได้แบบยกเขต³² พลิกฟื้นสภาพที่ตกต่ำของ พรรคประชาธิปัตย์ขึ้นมาได้ และจากสถานการณ์ที่ตกต่ำของพรรคพลังธรรมก็ทำให้ที่นั่งบางเขตที่ พรรคพลังธรรมเคยได้รับเลือกตั้งแบบยกเขตก็ถูกพรรคการเมืองอื่นๆ แย่งชิงกลับไปได้บ้าง ส่งผล ให้ที่นั่งของพรรคพลังธรรมในพื้นที่ กรุงเทพฯ ลดลงอย่างมาก แม้ว่า พล.ต.จำลอง และทางพรรค พลังธรรมเองจะได้ให้ความสำคัญในการหาเสียงและระดมสรรพกำลังมาที่เขต 6 ซึ่งเป็นเขตฐาน เสียงของนายอภิสิทธิ์ มากกว่าเขต 2 ที่ พล.ต.จำลอง ลงสมัครหลายเท่าตัว³³ แต่ก็ไม่สามารถกู้ คะแนนเสียงให้กลับคืนมาได้ นอกจากนี้สถานการณ์ในการหาเสียงของพรรคประชาธิปัตย์ได้ทำ ให้สถานการณ์ของพรรคพลังธรรมแยกลงไปอีกคือ การหาเสียงของพรรคประชาธิปัตย์ที่เน้นว่า “มี จุดยืนอยู่ที่ให้เล่นการเมืองในสภา”³⁴ หรือการขึ้นคัทเอ้าท์รูปนายชวน หลีกภัย หัวหน้าพรรค ประชาธิปัตย์พร้อมกับคำขวัญ “ผมเชื่อมั่นในระบบรัฐสภา”³⁵ ออกมาทำลาย พล.ต.จำลอง และ พรรคพลังธรรมที่ออกไปประท้วงบนท้องถนนจนก่อให้เกิดเหตุการณ์เสฉวีาสลด มีประชาชน จำนวนมากต้องจบชีวิตลงจากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬนี้ เป็นการย่ำแย่ของ พล.ต.จำลอง “ผู้กล้า

³² “รายชื่อ 350 ส.ส. เลือกตั้ง 13 ก.ย. 35,” มติชนสุดสัปดาห์ 12, ฉบับที่ 629 (11 กันยายน 2534) :

10.

³³ รายงานพิเศษ, “ทุบโต๊ะเลือกตั้ง ’35 วิจารณ์เรียงตัวใครจะเข้าเส้นชัย 360 ส.ส.,” มติชนสุดสัปดาห์ 12, ฉบับที่ 627 (28 สิงหาคม 2535) : 13.

³⁴ ข้อมูลดิบ, “การต่อสู้เข้มข้น ปชป VS พลังธรรม ย้อนรอยเลือกและนำดาววิรัชพฤษภาทมิฬ,” มติชนสุดสัปดาห์ 12, ฉบับที่ 626 : 11.

³⁵ รายงานพิเศษ, “ทุบโต๊ะเลือกตั้ง ’35 วิจารณ์เรียงตัวใครจะเข้าเส้นชัย 360 ส.ส.,” มติชนสุดสัปดาห์ 12, ฉบับที่ 627 (28 สิงหาคม 2535) : 14.

แห่งเดือนพฤษภาคม” ให้กลายเป็น “ผู้นิยมความรุนแรงไป” ยิ่งไปกว่านั้นยังได้มีการนำเสนอบุคคลภายนอกของพรรคประชาธิปัตย์ที่เป็นคนที่มีฝีมือในการบริหารและมีชื่อเสียงด้านกว้างเป็นที่รู้จักต่อสาธารณชนมากกว่าผู้สมัครของพรรคพลังธรรมในหลายเขตเลือกตั้ง³⁶ ส่งผลให้ชาวกรุงเทพฯ เปลี่ยนใจไปเลือกผู้สมัครจากพรรคประชาธิปัตย์ที่มีความรู้ความสามารถมากกว่าสมาชิกจากพรรคพลังธรรม สถานการณ์ดังกล่าวนี้ได้ทำลายความเชื่อมั่นที่ประชาชนเคยมีต่อ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรม ทำให้คะแนนเสียงที่เคยได้รับจำนวนมากต้องสูญหายไปด้วย ส่งผลให้จำนวน ส.ส. ใน กรุงเทพฯ ของพรรคลดลงถึง 9 ที่นั่ง ซึ่งเป็นสัญญาณเตือนถึงความเสื่อมถอยและความตกต่ำของพรรคพลังธรรม

การเลือกตั้งทั่วไป เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ.2538

การเลือกตั้งทั่วไป วันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ.2538 ภายหลังจากที่ นายชวน หลีกภัย ประกาศยุบสภา และจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ.2538 กลุ่มของนายบุญชู โรจนเสถียร ซึ่งถูกปรับออกจากการเป็นคณะรัฐมนตรี และมีความขัดแย้งอยู่กับกลุ่มของ พล.ต.จำลอง ได้ลาออกจากพรรคพลังธรรม และย้ายไปอยู่พรรคการเมืองอื่น ส่วนกลุ่มอื่นที่มีความขัดแย้งแต่ไม่รุนแรงถึงขั้นแตกหักก็ยังคงอยู่ในพรรคต่อไป เช่น กลุ่มนายทินวัฒน์ มฤคพิทักษ์³⁷ พร้อมกับกับการถอนตัวของอดีต ส.ส. ของพรรคพลังธรรมจำนวนมาก พล.ต.จำลอง จึงได้ประกาศลาออกจากตำแหน่งหัวหน้าพรรคพลังธรรมอีกระลอกหนึ่ง ในฐานะผู้นำที่สิ้นบุญ และคณะกรรมการบริหารพรรค มีมติให้ พล.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร สมาชิกคนใหม่ของพรรค ผู้มีทรัพย์สินครบครองประมาณ 60,000 ล้านบาท มาดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคแทน ตามความต้องการของหัวหน้าพรรคคนเก่า จึงมีคำถามเกิดขึ้นจำนวนมากว่า พรรคพลังธรรมได้เปลี่ยนสีแปรธาตุจาก “บุญนิยม” เป็น “ทุนผสมบุญนิยม?” หรือ “ทุนนิยมครอบงำบุญนิยม?” หรือเป็นทุนนิยมเช่นเดียวกับพรรคการเมืองอื่นๆ³⁸

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³⁶ พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต, ชนชั้นนำกับการเลือกตั้ง : ความรุ่งเรืองและความตกต่ำของสามพรรคในกรุงเทพมหานคร, หน้า 122.

³⁷ ธนวัตร ไพรอังกูร, “การคัดเลือกบุคคลเป็นรัฐมนตรีของพรรคพลังธรรม : ศึกษากรณีวันที่ 13 ก.ย. 35 และวันที่ 2 ก.ค. 38,” หน้า 7.

³⁸ สังคีต พิริยะรังสรรค์, “พรรคพลังธรรมจากบุญนิยมสู่ทุนผสมบุญนิยม,” ใน จิตสำนึกและอุดมการณ์ของขบวนการประชาธิปไตยร่วมสมัย. สังคีต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ, หน้า 134-135.

เมื่อทักษิณเข้ามาเป็นลุงเงินของพรรค พร้อมกับก็นำนักธุรกิจขนาดใหญ่อีกจำนวนหนึ่งเข้ามาให้การสนับสนุนพรรคในสภาพที่กำลังตกต่ำ พรรคพลังธรรมจึงได้ใช้พลังของเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ได้เปรียบกว่าพรรคการเมืองอื่นๆ บวกกับภาพพจน์ของพรรคที่ซื่อสัตย์และสะอาดมาใช้ในการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งในครั้งนี้³⁹

การที่ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร หัวหน้าพรรคพลังธรรม ลงสมัครในเขต กรุงเทพมหานคร เขตเลือกตั้งที่ 2 พระนคร ป้อมปราบฯ ปทุมวัน สัมพันธวงศ์ บางรัก การหาเสียงในการรับสมัครเลือกตั้งเป็น ส.ส. ของหัวหน้าพรรคและสมาชิกพรรคจึงได้เน้นนโยบายการแก้ไขปัญหาจราจรในกรุงเทพฯ เป็นประเด็นหลักในการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งของพรรคประกอบกับในขณะนั้นประชาชนโดยทั่วไปใน กรุงเทพฯ ประสบความเดือดร้อนจากปัญหาการจราจรเป็นอย่างมาก พรรคพลังธรรมของ พ.ต.ท.ทักษิณ จึงได้ประกาศจะขอแก้ปัญหาการจราจรให้ได้ภายใน 6 เดือน นโยบายการหาเสียงของหัวหน้าพรรคและพรรคพลังธรรมในครั้งนี้ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์เป็นอย่างมากจากนักการเมือง พรรคการเมืองทั่วไปและจากประชาชน โดยเฉพาะ พล.ต.สนั่น ขจรประศาสน์ เลขาธิการพรรคประชาธิปัตย์ ถึงกับประกาศว่า หาก พ.ต.ท.ทักษิณ สามารถแก้ไขปัญหาจราจรใน กรุงเทพฯ ได้ภายใน 6 เดือนจริง จะนำดอกไม้ธูปเทียนไปกราบไหว้⁴⁰

การโจมตีจากพรรคคู่แข่งทั้งจากพรรคประชาธิปัตย์และพรรคนำไทยเป็นไปอย่างเข้มข้น เนื่องจากพรรคทั้งสามมีฐานคะแนนนิยมในกลุ่มเดียวกันคือ กลุ่มชนชั้นกลาง การหาเสียงของทักษิณนั้นเน้นที่การใช้สื่อโฆษณาด้านกว้างจนเป็นที่กล่าวขาน และมีเสียงเรียกร้องให้มีการตรวจสอบค่าใช้จ่ายขึ้นมา ในที่สุดสำนักกฤษฎีกาต้องออกมาตีความเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในการรณรงค์หาเสียงของพรรคการเมืองว่า “ค่าใช้จ่ายในการหาเสียงในนามพรรคไม่ถึงเป็นค่าใช้จ่ายของผู้สมัคร และหากโฆษณากระทำในนามพรรคโดยการแถลงนโยบายก็ไม่ถือเป็นค่าใช้จ่ายของผู้สมัคร” ภายใต้การโหมกระหน่ำของการโฆษณาทำให้คะแนนนิยมโดยรวมของพรรคคู่แข่งต้องขึ้นจากเดิมเล็กน้อย⁴¹ ยิ่งไปกว่านั้นการลงสมัครรับเลือกตั้งในปี พ.ศ.2538 ของ พ.ต.ท.ทักษิณ หัว

³⁹ สังคิต พิริยะรังสรรค์ , “พรรคพลังธรรมจากอนุนิยมสู่ทุนผสมอนุนิยม,” ใน จิตสำนึกและอุดมการณ์ของขบวนการประชาธิปไตยร่วมสมัย. สังคิต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร , บรรณาธิการ , หน้า 136-137.

⁴⁰ ธนวัตร ไพโรจน์กุล , “การคัดเลือกบุคคลเป็นรัฐมนตรีของพรรคพลังธรรม : ศึกษากรณีวันที่ 13 ก.ย. 35 และวันที่ 2 ก.ค. 38,” หน้า 58-59.

⁴¹ พิชาย รัตนดิถ ฦ กุเก็ท , ชนชั้นนำกับการเลือกตั้ง : ความรุ่งเรืองและความตกต่ำของสามพรรคในกรุงเทพมหานคร , หน้า 126.

หน้าพรรคพลังธรรมได้ก่อให้เกิดกระแสความนิยมขึ้นในช่วงระยะเวลาเพียง 1 เดือน หลังจากรับตำแหน่งหัวหน้าพรรคพลังธรรม ซึ่งคนที่เลือกพรรคพลังธรรมส่วนใหญ่ก็จะขึ้นชอบในตัวหัวหน้าพรรคคนใหม่เป็นพิเศษ และมีการกล่าวขวัญ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง หัวหน้าพรรคคนเก่าอย่างมาก⁴² บวกกับการเลือกตั้งในครั้งนี้ พล.ต.จำลอง ก็มีได้ลงสมัครด้วย การที่ประชาชนส่วนใหญ่ขึ้นชอบในตัว พ.ต.ท.ทักษิณ หรือที่เราเรียกติดปากกันว่า “กระแสตักษิณฟีเวอร์” ส่งผลให้การแข่งขันระหว่าง ส.ส.ในเขต กรุงเทพฯ ในหลายๆ เขตเป็นการต่อสู้แข่งขันที่ดุเดือดและสูสีกันมาก ซึ่งเป็นการแข่งขันระหว่างพรรคประชาธิปัตย์ พรรคพลังธรรม พรรคมวลชนและพรรคประชากรไทย

ภายหลังการเลือกตั้ง วันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ.2538 พรรคพลังธรรมได้ที่นั่งในสภาผู้แทนราษฎรทั่วประเทศ 23 ที่นั่ง และเป็นพรรคการเมืองที่กวาดที่นั่ง ส.ส. ได้เป็นอันดับ 5 ของประเทศ แบ่งเป็นเฉพาะ กรุงเทพฯ ได้ 16 ที่นั่ง (ลดลงจากครั้งที่ผ่านมา 7 ที่นั่ง) ภาคกลาง 4 ที่นั่ง (ลดลง 2 ที่นั่ง) และภาคเหนือ 3 ที่นั่ง (ลดลง 5 ที่นั่ง) ซึ่งน้อยกว่าการเลือกตั้งทั่วไป 13 ก.ย. 35 แต่ยังคงสามารถรักษาอันดับ 1 ของ กรุงเทพฯ ไว้ได้รายละเอียดตามตารางแสดงรายชื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรพรรคพลังธรรมที่ได้รับการเลือกตั้ง เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ.2538

ตาราง 8 แสดงรายชื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรพรรคพลังธรรมที่ได้รับการเลือกตั้ง เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ.2538

เขตที่	จังหวัด	รายชื่อผู้ได้รับเลือกตั้ง	คะแนนรวม
2	กรุงเทพมหานคร	พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร	66,831
2	กรุงเทพมหานคร	น.ส.อรทัย กาญจนชูศักดิ์	45,542
3	กรุงเทพมหานคร	นายทินวัฒน์ มฤคพิทักษ์	50,881
3	กรุงเทพมหานคร	นายพีระพงศ์ สาคริก	48,688
3	กรุงเทพมหานคร	นายสมุทธ มงคลกิตติ	46,789
4	กรุงเทพมหานคร	นางสาวคันสนีย์ นาคพงศ์	53,945
5	กรุงเทพมหานคร	นายสุทิน นพเกตุ	38,820
5	กรุงเทพมหานคร	นายสุธรรม แสงประทุม	37,334
6	กรุงเทพมหานคร	นายกันตธีร์ ศุภมงคล	45,700
7	กรุงเทพมหานคร	นางสุดารัตน์ เกยุราพันธ์	73,538

⁴² สำนักวิจัยมติชน, “รายงานพิเศษ,” มติชนสุดสัปดาห์ 15, ฉบับที่ 775 (27 มิถุนายน 2538): 87.

(ต่อ) ตาราง 7

เขตที่	จังหวัด	รายชื่อผู้ได้รับเลือกตั้ง	คะแนนรวม
7	กรุงเทพมหานคร	นายประชา คุณะเกษม	62,783
7	กรุงเทพมหานคร	นายไชยวัฒน์ สิ้นสุวรรณ	61,649
8	กรุงเทพมหานคร	นายพีระพงศ์ ถบอมพงศ์พันธ์	37,253
9	กรุงเทพมหานคร	นายถวิล ไพรสงค์	60,923
10	กรุงเทพมหานคร	นายอริสมันต์ พงษ์เรืองรอง	53,279
13	กรุงเทพมหานคร	นายเสรี พัฒนพันธ์ชัย	37,802
1	เพชรบูรณ์	นายจรัส พัวช่วย	105,071
1	เชียงใหม่	นายวิชัย วงศ์ไชย	78,197
1	แม่ฮ่องสอน	นายบุญเลิศ สว่างกุล	30,592
1	นนทบุรี	นางพิมพ์า จันทรประสงค์	67,088
2	นนทบุรี	นายถวิล จันทรประสงค์	44,818
2	นนทบุรี	นายอุดมเดช รัตนเสถียร	39,270
1	สมุทรปราการ	นายวัลลภ ยิ่งตรง	75,150

ที่มา : หนังสือพิมพ์เนชั่นสุดสัปดาห์ ปีที่ 3 (6) ฉบับที่ 161 (182) , 7-13 กรกฎาคม 2538 : หน้า 16-20

ผลการเลือกตั้งที่ออกมา พรรคชาติไทยได้ที่นั่งมากที่สุดถึง 92 ที่นั่ง จึงเป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาล ในการหาพรรคพันธมิตรร่วมรัฐบาลครั้งนี้ นายบรรหารได้ชักชวนพรรคร่วมฝ่ายค้ำก่อนที่ นายชวนจะยุบสภาาร่วมจัดตั้งรัฐบาลคือ พรรคความหวังใหม่ กิจสังคม ประชากรไทยและพรรคมวลชน ทั้งสิ้น 215 เสียง รวมทั้งพรรคพลังธรรมด้วย โดยก่อนที่นายชวนจะประกาศยุบสภา พรรคร่วมรัฐบาลและพรรคร่วมฝ่ายค้ำได้แบ่งขั้วกันอย่างชัดเจน โดยประเด็นปัญหา สป.ก. 4-01 ซึ่งเป็นผลให้พรรคพลังธรรมที่ร่วมรัฐบาลอยู่ประกาศถอนตัวออกมาจากการร่วมรัฐบาล⁴³ พรรคพลังธรรมภายใต้การนำของ พ.ต.ท.ทักษิณ หัวหน้าพรรคพลังธรรม จึงได้เข้าร่วมรัฐบาล นายบรรหาร ศิลปอาชา นายกรัฐมนตรีจากพรรคชาติไทย

⁴³ ธนวัตร ไพรอังกูร , “การคัดเลือกบุคคลเป็นรัฐมนตรีของพรรคพลังธรรม : ศึกษากรณีวันที่ 13 ก.ย. 35 และวันที่ 2 ก.ค. 38,” หน้า 7.

หลังจากการเตรียมตัวของพรรคการเมืองต่างๆ ในการจัดตั้งรัฐบาลก็เกิดมีปัญหาขึ้น เนื่องจากพรรคพลังธรรมซึ่งก่อนการเลือกตั้งได้หาเสียงโดยประกาศนโยบายว่า พรรคพลังธรรมจะเน้นการเสริมสร้างระบบเศรษฐกิจของไทยให้แข็งแกร่งสามารถแข่งขันในเวทีการค้าโลกได้ โดยการผนึกกำลังระหว่างภาคเอกชนและรัฐบาลพัฒนาอุตสาหกรรม ยุทธศาสตร์และเร่งการเติบโตทางเกษตรกรรม ในส่วนการต่างประเทศนั้นพรรคเน้นสร้าง “บทบาทนา” ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในทิศทางที่สร้างสรรค์ ยึดหลักการ “เศรษฐกิจ” เกียงคู่ “การเมือง”⁴⁴

นโยบายของพรรคพลังธรรมมีหลายนโยบาย แต่่นโยบายที่สำคัญที่พรรคพลังธรรมให้คำมั่นสัญญาต่อประชาชน และเป็นนโยบายที่ก่อให้เกิดความยุ่งยากในการจัดตั้งคณะรัฐมนตรีคือการแก้ปัญหาจราจรได้ภายใน 6 เดือน โดยพรรคพลังธรรมเสนอนโยบายเร่งด่วนได้แก่ผลักดันให้โครงการระบบขนส่งและคมนาคมขนาดใหญ่ดำเนินการทันที จะใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่วางแผนควบคุมระบบการจราจร โดยใช้คอมพิวเตอร์และอุปกรณ์ควบคุมอัตโนมัติทดแทนการใช้กำลังคน รวมทั้งการพัฒนากำลังตำรวจจราจร เพื่อให้ควบคุมการปฏิบัติตามกฎจราจรอย่างเคร่งครัด อีกทั้งเพิ่มพิวจการจราจรโดยเร่งด่วน ปรับปรุง ดัดต่อถนน เชื่อมต่อปากซอยเพื่อระบายการจราจร⁴⁵

รวมทั้งการปฏิรูประบบขนส่งมวลชนทั้งปริมาณและคุณภาพ กำหนดมาตรการจูงใจให้ใช้ระบบขนส่งมวลชนมากยิ่งขึ้น กำหนดมาตรการควบคุมและประกาศเขตจำกัดจราจรในบางพื้นที่ในช่วงเวลาที่เหมาะสม และรวมศูนย์องค์กรและหน่วยงานทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจราจร เพื่อประสิทธิภาพในการวางแผนควบคุมการปฏิบัติงาน นอกจากนี้ในการเข้าร่วมรัฐบาลครั้งนี้ พรรคพลังธรรมมีเงื่อนไขคือ ขอเข้ามาควบคุมกระทรวง ทบวง กรม ที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหารถจราจร โดยเฉพาะ พ.ต.ท.ทักษิณ ซึ่งได้รับตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีในด้านการจราจรแบบมีอำนาจ “เบ็ดเสร็จ” สามารถตัดสินใจได้เต็มที่ เนื่องจากจะโอนอำนาจทางการจราจรมาไว้ที่ศูนย์รวมทั้งหมด พ.ต.ท.ทักษิณ ได้พูดไว้ว่า พรรคพลังธรรมมีที่มั่นใน กรุงเทพฯ มากกว่าพรรคการเมืองอื่น แสดงว่าคน กรุงเทพฯ มอบความไว้วางใจให้พรรคพลังธรรมเข้ามาดูแลและแก้ปัญหารถจราจรตามที่ได้แถลงนโยบายไว้ก่อนการเลือกตั้งทั่วไป วันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ.2538⁴⁶ ยิง

⁴⁴ ธนวัตร ไพรอังกูร, “การคัดเลือกบุคคลเป็นรัฐมนตรีของพรรคพลังธรรม : ศึกษารณณวันที่ 13 ก.ย. 35 และวันที่ 2 ก.ค. 38,” หน้า 60.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 60.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 61.

ไปกว่านั้นการเข้าร่วมรัฐบาล นางสุภารัตน์ เกษราพันธ์ เลขานุการพรรคพลังธรรมก็ได้เสนอเงื่อนไข 2 ประการต่อ นายบรรหาร ศิลปอาชา ในการเข้าร่วมจัดตั้งรัฐบาลคือ⁴⁷

ประการแรก อย่าเอาบุคคลที่ประชาชนไม่ยอมรับมาร่วมในคณะรัฐมนตรี

ประการที่สอง พรรคพลังธรรมขอเป็นพรรคที่ดูแลงานเกี่ยวกับด้านการจราจรทั้งหมด

หมด

จากข้อเสนอของพรรคพลังธรรมสองข้อนี้ นายบรรหารรู้ดีว่ามีน้ำหนักมหาศาล และจะกลายเป็นปมปัญหาในภายหน้า แต่จำต้องตอบตกลงเงื่อนไขดังกล่าว ซึ่งเป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้กับพรรคชาติไทยเป็นอย่างมากกล่าวคือ มีพรรคการเมือง 2 พรรค ต้องการเข้ามาดูแลด้านการจราจรใน กรุงเทพฯ คือ พรรคพลังธรรมและพรรคประชากรไทย และอีกปัญหาหนึ่งคือ ผู้ที่จะมาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีจะต้องเป็นผู้ที่ประชาชนยอมรับได้ นั่นคือคนๆ นั้นจะต้องมีภูมิหลังสะอาดทุกอย่าง ยิ่งในขณะนั้นข่าวของนักการเมืองที่ถูกสหรัฐอเมริกาปฏิเสธที่จะออกวีซ่าให้เข้าประเทศ และมีการระงับในที่ประชุมสภาเมื่อครั้ง น.ต.ประสงค์ สุ่นศิริ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศว่า นักการเมืองผู้นั้นเป็นสมาชิกของพรรคชาติไทยแล้วก็ยังชัดเจนและลำบากใจมากยิ่งขึ้นในการชี้ชัดในคำตอบ

การให้สัมภาษณ์ของหัวหน้าพรรคการเมืองต่างๆ ในเรื่องการแบ่งงาน รวมทั้งหัวหน้าพรรคพลังธรรมที่ยืนยันว่าจะต้องกำกับดูแลเกี่ยวกับการจราจรทั้งหมด นับตั้งแต่รองนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม ล้วนอยู่ในข่ายดูแลงานเกี่ยวกับการจราจรทั้งสิ้น แถมยังสำคัญด้วยว่า หากไม่ได้ดูแลงานตรงส่วนนี้แล้ว พรรคพลังธรรมก็ไม่รู้จะเข้าร่วมรัฐบาลไปทำไม⁴⁸

ความอึดอัดใจเริ่มเกิดขึ้นในพรรคร่วมรัฐบาลทั้งหมด แม้กระทั่งพรรคพลังธรรมเองที่เสนอขอในลักษณะของนักธุรกิจเจรจาที่ใช้สูตร “ต้องกำไรสูงสุดไว้ก่อน”⁴⁹

⁴⁷ กรุงเทพฯธุรกิจ , 9 กรกฎาคม 2538 , หน้า 3.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน .

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน.

ความแข็งแกร่งของพรรคขวัญใจคน กรุงเทพฯ ทั้ง 2 พรรค (คือพรรคพลังธรรม และพรรคประชากรไทย) ทำให้พรรคร่วมรัฐบาลอื่นที่เตรียมตัวจัดตั้งรัฐบาลทั้งหมดเกิดความไม่แน่ใจในเสียงที่มีอยู่ เพราะหากประชากรไทยเกิดถอนตัวออกไปนั่นคือ รัฐบาลจะเหลือเสียงอยู่เพียง 197 เสียง หรือถ้าพลังธรรมออกไป 23 เสียง ก็ยังเป็นปัญหาหนักสำหรับพรรคร่วมรัฐบาล⁵⁰

ดังนั้นพรรคร่วมรัฐบาลที่เหลืออยู่จึงได้หารือร่วมกันว่าจะทำอย่างไรเพื่อแก้ไขปัญหานี้ เพราะปัญหาที่เกิดขึ้นนี้มีโอกาสที่จะเกิดขึ้นได้อีกในอนาคต และหากเกิดเหตุการณ์อย่างที่ว่าแก้ไขอย่างไร จึงมีผู้เสนอว่าควรจะหาทางออก โดยการดึงพรรคการเมืองอีกพรรคหนึ่งมาเพิ่ม ซึ่งก็ยังมีพรรคการเมืองที่มีเสียงใกล้เคียงกับพรรคทั้งสองอยู่อีกพรรคหนึ่ง และพรรคร่วมรัฐบาลก็เชื่อว่าพรรคนั้นจะไม่มีปัญหาในเรื่องการเข้าร่วมจัดตั้งรัฐบาลด้วย ซึ่งพรรคการเมืองพรรคนั้นก็คือ พรรคนำไทยที่มีนายอำนาจ วิรวรณ เป็นหัวหน้าพรรคจึงถูกทาบทาม เพราะมีเสียง 18 เสียงเท่ากับพรรคประชากรไทยพอดี โดยมีการเสนอให้เข้ามาดูแลด้านเศรษฐกิจ รัฐบาล นายบรรหารจึงมีคะแนนเสียงเพิ่มขึ้นมาอีก 18 เสียง รวมเป็น 233 เสียง ทำให้การแบ่งงานกำกับดูแลกระทรวงจึงผ่านไปด้วยดี ทั้งพรรคพลังธรรมและพรรคประชากรไทยต่างสิ้นฤทธิ์และละพศกันหมด เนื่องจากปัญหาการแย่งชิงตำแหน่งรัฐมนตรีที่ควบคุมการแก้ไขปัญหาจากรัฐทั้งพรรคพลังธรรมและพรรคประชากรไทยก็จบลงได้ด้วยวิธีการประนีประนอมและหาข้อยุติได้โดย พรรคพลังธรรมจะคุมการจรรยาใน กรุงเทพฯ ส่วนพรรคประชากรไทยจะคุมการจรรยาครอบนอกปริมณฑล เมื่อความขัดแย้งยุติแล้วแถลงการณ์เรื่องการจัดตั้งรัฐบาลผสมจึงออกมาทั้งเพิ่มชื่อพรรคนำไทยเข้าร่วมในปฎิญญาว่าด้วยความร่วมมือทางการเมืองเป็นพรรคที่ 7 และยืนยันสนับสนุน นายบรรหาร ศิลปอาชา หัวหน้าพรรคชาติไทยให้เป็นนายกรัฐมนตรี⁵¹

โดยตำแหน่งทางการเมืองที่ ส.ส. และสมาชิกของพรรคพลังธรรมได้รับจากการเลือกตั้ง 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2538 มีดังนี้

⁵⁰ ธนวัตร ไพรอังกูร, "การคัดเลือกบุคคลเป็นรัฐมนตรีของพรรคพลังธรรม : ศึกษากรณีวันที่ 13 ก.ย. 35 และวันที่ 2 ก.ค. 38," หน้า 64.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 64-65.

ตาราง 9 แสดงรายชื่อผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองของสมาชิกพรรคพลังธรรมภายหลังการเลือกตั้งทั่วไป เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ.2538

ลำดับที่	รายชื่อ	ตำแหน่ง
1.	พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร	รองนายกรัฐมนตรี
2.	ดร.สฤต สันติเมทนีดล	ที่ปรึกษา
3.	ดร.วิชัย วงศ์ไชย	เลขาฯ
4.	นายไชยวัฒน์ สิ้นสุวรรณ	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม
5.	นายพรเทพ วิริยพันธ์	ที่ปรึกษา
6.	ดร.กันตธีร์ สุขมงคล	เลขาฯ
7.	นายจรัส พัวช่วย	รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศ
8.	ดร.มานะ มหาสุวีระชัย	ที่ปรึกษา
9.	นายบุญเลิศ สว่างกุล	เลขาฯ
10.	นางสุดารัตน์ เกษราพันธ์	รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย
11.	นายเชิธร มโนหรรทัด	ที่ปรึกษา
12.	นายอุดมเดช รัตนเสถียร	เลขาฯ
13.	ดร.พีระพงษ์ ถนอมพงศ์พันธ์	รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงคมนาคม
14.	นายประเสริฐ นาสัมพันธ์	ที่ปรึกษา
15.	ว่าที่ ร.ต.น.พ.วัลลภ ชังตรง	เลขาฯ
16.	นายสมบูรณ์ ทองบูรณ	ประจำสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
17.	นายพงษ์ศักดิ์ อินทรพาณิชย์	ประจำสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
18.	นางไพจิตร ถีสกุล	ประจำสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
19.	นายพงษ์เทพ เทพกาญจนา	รองโฆษกประจำสำนักนายกรัฐมนตรี
20.	นายสุธรรม แสงประทุม	รองประธานสภาผู้แทนราษฎรคนที่ 2
21.	นายพินิจ จันท์สมบูรณ์	เลขาธิการประธานสภาผู้แทนราษฎร
22.	นายถวิล จันท์ประสงค์	วิป
23.	นายพีระพงษ์ สาคริก	วิป
24.	ดร.สุทิน นพเกตุ	วิป

ที่มา :

จากรายชื่อผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองของพรรคพลังธรรม เราจะพบว่าผู้ที่ได้รับตำแหน่งทางการเมืองล้วนแล้วแต่เป็นบุคคลที่ใกล้ชิดสนิทสนมกับ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร และ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง แทบทั้งสิ้น

รัฐบาลผสมภายใต้การนำของ นายบรรหาร ศิลปอาชา นายกรัฐมนตรี ได้ถูกพรรคร่วมฝ่ายค้านที่มีพรรคประชาธิปัตย์เป็นแกนนำ เปิดอภิปรายทั่วไปไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 18-20 กันยายน พ.ศ.2539 แต่ก่อนที่จะมีการลงมติพรรคร่วมรัฐบาล 3 พรรคคือ พรรคความหวังใหม่ พรรคหน้าไทยและพรรคมวลชน ได้ตกลงใจมีมติงดออกเสียงไว้วางใจนายกรัฐมนตรี โดยยื่นข้อตกลงว่า หากนายกรัฐมนตรีจะประกาศลาออกจากตำแหน่ง พรรคทั้ง 3 จะยกมือไว้วางใจให้ทำให้ นายบรรหาร ศิลปอาชา ต้องแถลงข่าวก่อนลงมติว่าจะพิจารณาลาออกภายใน 7 วัน ต่อมาเมื่อมีการลงมติปรากฏว่า นายกรัฐมนตรีได้รับความไว้วางใจด้วยคะแนน 207 เสียง ไม่ไว้วางใจ 180 เสียง จึงเป็นอันว่า นายกรัฐมนตรียังได้รับความไว้วางใจให้บริหารประเทศต่อไป ต่อมาพรรคร่วมรัฐบาล 5 พรรคประกอบด้วย พรรคความหวังใหม่ กิจสังคม ประชากรไทย นำไทยและมวลชน⁵² (พรรคพลังธรรมได้ถอนตัวออกจากรัฐบาลผสมชุดนี้แล้ว ตั้งแต่วันที่ 14 ส.ค. 39)⁵³ รวมทั้งสมาชิกพรรคชาติไทยบางส่วน ได้กดดันนายกรัฐมนตรีให้สนับสนุน พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ รองนายกรัฐมนตรีและหัวหน้าพรรคความหวังใหม่เป็นนายกรัฐมนตรีคนต่อไป แต่นายกรัฐมนตรีไม่เห็นด้วย ประกอบกับมีกระแสกดดันหลายๆ ประการ ในที่สุดจึงประกาศยุบสภาผู้แทนราษฎร ในวันที่ 27 กันยายน พ.ศ.2539 หลังจากวันลงมติไม่ไว้วางใจ 6 วัน เป็นการยุบสภาครั้งที่ 10 นับตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 เป็นต้นมา และกำหนดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร วันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ.2539 ถือเป็น การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ 19⁵⁴

สถาบันวททยบรการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁵² การปกครอง, กรม กระทรวงมหาดไทย, รายงานการวิจัยการเลือกตั้ง ส.ส. 17 พ.ย. 39 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง, 2540), หน้า 55.

⁵³ รายงาน, "โพลสะท้อนรัฐบาลบรรหารศิริความอับลัทธิแห่งพลังธรรมอนตัว," มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 836 (27 สิงหาคม 2539) : 12.

⁵⁴ การปกครอง, กรม กระทรวงมหาดไทย, รายงานการวิจัยการเลือกตั้ง ส.ส. 17 พ.ย. 39, หน้า 55.

วิเคราะห์ผลการเลือกตั้งทั่วไป เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ.2535

การเลือกตั้งในครั้งนี้นับเป็นการเลือกตั้งที่พรรคพลังธรรมได้รับผลกระทบจากการเข้าร่วมรัฐบาลชวน จากการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 13 กันยายน 2535 และส่งผลต่อการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2538 ที่ก่อให้เกิดความตกต่ำและเสื่อมทรุดของพรรคพลังธรรมอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากผลการเลือกตั้ง เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2538 ที่ออกมาคือ กรุงเทพฯ ได้ 16 ที่นั่ง ภาคกลาง 4 ที่นั่ง ภาคเหนือ 3 ที่นั่ง รวมทั้งสิ้น 23 ที่นั่ง ภาพความเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรมอย่างเด่นชัดในทุกพื้นที่ จากผลการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 13 ก.ย.35 ภาคกลางมีจำนวนที่นั่งลดลง 2 ที่นั่ง ภาคเหนือลดลง 3 ที่นั่ง และสำหรับฐานเสียงสำคัญของพรรคพลังธรรม กรุงเทพฯ ลดลงถึง 7 ที่นั่ง เป็นการลดลงในทุกๆ ส่วน ไม่ว่าจะจำแนกตามพื้นที่หรือจำนวนรวมทั้งหมดก็ตาม ความเสื่อมทรุดของพรรคพลังธรรมที่เห็นได้ชัดเจนจากผลการเลือกตั้ง 2 ก.ค.38 เป็นผลที่เกิดจากการเข้าร่วมรัฐบาลชวนของพรรคพลังธรรม ที่แสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมทางการเมืองของพรรคในหลายๆ ส่วนที่เป็นการทำลายศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพรรค พฤติกรรมทางการเมืองของพรรคที่แสดงออกและส่งผลให้เกิดความตกต่ำต่อพรรคพลังธรรมสามารถแสดงออกได้ทั้ง 4 ปัจจัยด้วยกันคือ

1. ปัจจัยด้านผู้นำ หลังจากผ่านเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พ.ต.จำลอง ก็ได้รับทราบถึงกระแสต่อต้านตนเองจากกลุ่มญาติของผู้เสียชีวิตในเหตุการณ์ กลุ่มองค์กรเอกชนและกลุ่มทหาร จึงได้ประกาศลาออกจากตำแหน่งหัวหน้าพรรคและปลัดคณนายบุญชู โรจนเสถียร ให้ขึ้นมาดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคพลังธรรมแทนตน ซึ่งเหตุผลที่ พ.ต.จำลอง เลื่อนนายบุญชู บุคคลภายนอกพรรค เพราะนอกจากจะเป็นคนมีความรู้ความสามารถและเป็นนักการเมืองเก่าที่มีชื่อเสียงดีแล้ว ยังมาจากความขัดแย้งภายในพรรคด้วย เนื่องจากมีการแย่งชิงตำแหน่งหัวหน้าพรรคระหว่าง น.ต.ประสงค์ สุ่นศิริและนายสุเทพ อัดถาวร ซึ่งต่างฝ่ายต่างก็มีกลุ่มสนับสนุน ดังนั้น ถ้า พ.ต.จำลอง จะตัดสินใจเลือกใครใน 2 คนนี้ ก็จะทำให้เกิดความขัดแย้งแตกแยกในพรรคได้ ดังนั้น พ.ต.จำลอง จึงต้องเลือกเอาคนนอกมาเป็นหัวหน้าพรรคแทนเพื่อยุติความขัดแย้งในพรรค⁵⁵ ก่อนหน้าที่ตำแหน่งหัวหน้าพรรคจะมาลงตัวที่ นายบุญชู ทาง พ.ต.จำลอง ได้เชื้อเชิญบุคคลภายใน

⁵⁵ มติชน, 25 มกราคม 2536, หน้า 2.

นอกวงการหลายท่าน ไม่ว่าจะเป็นนายอานันท์ ปันยารชุน ; นายแสงชัย สุนทรวัฒน์ และนาย โอปาร์ ไชยประวัติ แต่ก็ถูกปฏิเสธหมด⁵⁶

ประวัติส่วนตัวของนายบุญชู โรจนเสถียร เป็นนักการเมืองรุ่นอาวุโสและนาย ธนาคารเก่าผู้มีประสบการณ์ทางการเมืองมากพอควร เคยเป็นนายธนาคารที่มีชื่อเสียงและประสบความสำเร็จทางธุรกิจอย่างสูงมาก ภาพพจน์ของนายบุญชู จึงเป็นนักธุรกิจผู้มากด้วยประสบการณ์ และมีความเชี่ยวชาญในการบริหารองค์กรธุรกิจอย่างมาก ประวัติทางการเมืองของนายบุญชู หลังจากที่ได้วางมือทางธุรกิจแล้วได้ร่วมมือกับ พล.ต.มรว.ศึกฤทธิ์ ปราโมช ก่อตั้งพรรคกิจสังคมขึ้น ในปี 2517 โดย พล.ต.มรว.ศึกฤทธิ์ ดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรค ส่วนนายบุญชู ดำรงตำแหน่ง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ซึ่งถือว่าเขามีความเชี่ยวชาญและความเหมาะสมเป็นอย่างยิ่ง กล่าวได้ว่า นายบุญชู เป็นนักการเมืองตามวิถีทางระบอบประชาธิปไตยคนหนึ่ง ในปี 2523 สมัย รัฐบาล พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ นายบุญชู ในฐานะรองหัวหน้าพรรคกิจสังคมก็ได้ดำรง ตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีและหลังจากนั้นก็ออกไปตั้งพรรคกิจประชาคมและพรรคอื่น จนครั้ง ล่าสุดก่อนเข้าสู่พรรคพลังธรรม นายบุญชู เป็นนักการเมืองสังกัดพรรคประชาธิปัตย์⁵⁷

ตลอดเวลาเกือบ 2 ปี ในตำแหน่งหัวหน้าพรรคพลังธรรมของนายบุญชู ต้อง ประสบกับปัญหาในการทำงานมากมาย เพราะแม้ว่าจะดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคแต่กลับไม่มี อำนาจในการบริหารพรรคอย่างแท้จริง ปัญหาต่างๆ สืบเนื่องมาจากตำแหน่งผู้นำพิเศษของพรรค พลังธรรมคือ พล.ต.จำลอง ที่ไม่ได้ตัดขาดจากพรรคพลังธรรมอย่างแท้จริงยังคงคอยควบคุมดูแลพรรค อยู่เบื้องหลัง ประกอบกับสมาชิกพรรคส่วนหนึ่งคือสายวัดยังคงให้การสนับสนุน พล.ต.จำลอง อยู่ โดยถือว่าเป็นผู้นำพรรคที่ยังคงบทบาทสำคัญในพรรค ดังนั้นการที่นายบุญชู ไม่มีอำนาจในการ บริหารตัดสินใจแก้ไขปัญหาต่างๆ ภายในพรรคและต้องรายงานให้ พล.ต.จำลอง ทราบเป็นระยะๆ เช่นเดียวกับกรรมการพรรคพลังธรรมทุกคน⁵⁸ การไม่มีอำนาจจัดการพรรคของนายบุญชู ได้นำ ไปสู่ความขัดแย้งภายในพรรคและการ ไม่ยอมรับจากสมาชิกพรรคจำนวนมาก ถึงขั้นที่มีแกน

⁵⁶ รายงานพิเศษ , “มหาดมะจำลองเปลื้องจิวรสวมบทแฮร์แมน “LONG”,” มติชนสุดสัปดาห์ 13 , ฉบับที่ 641 : 13.

⁵⁷ สยาม วัฒนธรรมกลรักษ์, “อุดมการณ์กับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง,” หน้า 101-102.

⁵⁸ สยามโพสต์, 19 กันยายน 2535 , หน้า 3.

นำสายวัดบางคนออกมากล่าวต่อว่านายบุญชู ว่าเป็นนักการเมืองที่ขาดบารมี ซึ่งในช่วงนี้แม้ นายบุญชู จะดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคแต่ผู้นำที่แท้จริงกลับเป็น พล.ต.จำลอง เช่นเดิม” ความสับสนในบทบาทของ พล.ต.จำลอง ในฐานะผู้นำพรรคอย่างไม่เป็นทางการ (แต่แท้จริง) กับผู้นำพรรคหรือหัวหน้าพรรคคือ นายบุญชู ซึ่งเป็นหัวหน้าพรรคอย่างเป็นทางการ (แต่ไม่แท้จริง) จึงเป็นอีกต้นเหตุหนึ่งที่น่าไปสู่ความขัดแย้งระหว่างสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรกับผู้บริหารที่ไม่ได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร โดย พล.ต.จำลอง เป็นเสาหลักในสายที่สอง และในที่สุดก็นำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างคน 2 กลุ่มภายในพรรคพลังธรรม ซึ่งความสับสนหรือความไม่แจ่มชัดในตัวผู้นำพรรคนี้เองที่ทำให้พรรคพลังธรรมเสื่อมถอยลง รวมทั้งการตัดสินใจของ พล.ต.จำลอง ที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งในพรรคจนนำไปสู่สภาพลักษณะที่เสื่อมทรุดของพรรคพลังธรรมในสายตาประชาชน

พล.ต.จำลอง ผู้นำที่มีบทบาทในพรรคตลอดเวลาแม้ว่าบางช่วงจะไม่ได้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคก็ตาม และมีบทบาทในการนำพรรคพลังธรรมเข้าร่วมรัฐบาลนายชวน แต่กลับไม่รับตำแหน่งใดๆ ในคณะรัฐมนตรี เนื่องจาก พล.ต.จำลอง เคยประกาศไว้ว่า จะไม่รับตำแหน่งรัฐมนตรี หากไม่ได้ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แทนที่จะได้รับคะแนนนิยมในสายตาประชาชนที่รักษาสัญญาที่กล่าวไว้ในเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ กลับถูกสังคมนองด้วยความคลางแคลงใจและสงสัยมากยิ่งขึ้นเป็นลำดับว่า พล.ต.จำลอง เป็นนักการเมืองที่แพ้ไม่เป็น (เนื่องจากเป็นพรรคการเมืองที่มีได้คะแนนที่สูงที่สุดในการเลือกตั้ง 13 ก.ย.35 ซึ่งในตอนแรกเป็นที่คาดหมายว่าจะได้คะแนนสูงมาก) ไม่ยอมรับภักดีทางการเมือง ส่งผลให้คะแนนนิยมของ พล.ต.จำลอง ลดต่ำลงยิ่งไปกว่านั้นพฤติกรรมทางการเมืองหลายๆ อย่างของ พล.ต.จำลอง ในฐานะ “ผู้นำพิเศษพรรคพลังธรรม” ที่ปรากฏก็บ่งชี้ให้เห็นถึงท่าทีที่เปลี่ยนแปลงไปและดูแยในสายตาของประชาชน ย่อมส่งผลต่อคะแนนเสียงของ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมในท้ายที่สุด พฤติกรรมทางการเมืองที่ไม่น่าพอใจของ พล.ต.จำลอง ในการที่พรรคพลังธรรมได้เข้าร่วมรัฐบาลผสมนายชวน หลีกภัย ที่มีต่อกระแสสังคมและประชาชนก็คือ

⁵⁹ สยาม วัฒนะมงคลศรีภักษ์, “อุดมการณ์กับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง,” หน้า 104.

เมื่อพรรคพลังธรรมได้เข้าร่วมรัฐบาล เริ่มแรก พล.ต.จำลอง ก็ผลักดันให้รัฐมนตรีของพรรคพลังธรรมทั้ง 11 คน ได้ยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินต่อสาธารณชนอย่างโปร่งใสซึ่งแม้ว่าจะเป็นเรื่องดี แต่ก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าจ้องใจแข่งดีกับรัฐบาลและเป็นวิธีการหาเสียงอย่างหนึ่ง⁶⁰ ทำให้ภาพพจน์ความดีงามของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง กลายเป็นการทำดีทำเด่นเอาหน้า

หรือเมื่อมีการประท้วงของ ร.ต.ฉลาด วรฉัตร เพื่อให้มีการแก้ไขร่างรัฐธรรมนูญ ภายในพรรคพลังธรรมซึ่งเป็นพรรคร่วมรัฐบาลก็แบ่งแยกเป็น 2 ฝ่ายคือ ฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยกับ ร.ต.ฉลาด ซึ่งก็คือสายบ้านหรือสายรัฐมนตรีนั่นเอง กับฝ่ายที่เห็นด้วยกับ ร.ต.ฉลาด ซึ่งก็คือสายวัด ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในพรรคขณะนั้น พล.ต.จำลอง ยังไม่แสดงท่าทีอย่างชัดเจนว่าเห็นด้วยกับฝ่ายใด แต่มีกระแสว่า พล.ต.จำลอง เห็นด้วยกับการกระทำของ ร.ต.ฉลาด จนกระทั่งเมื่อวิปรัฐบาลประกาศออกมาว่าจะไม่สนับสนุนญัตติดังกล่าวชัดเจนแล้ว พล.ต.จำลอง จึงได้แจ้งแก่ นายสุทิน นพเกตุ สมาชิกผู้ซึ่งทำหน้าที่ยื่นญัตติต่อสภาไม่ให้ปรากฏตัวในที่ประชุมสภา เพื่อจะทำให้ญัตติดังกล่าวของพรรคตกไป การปฏิบัติการทางการเมืองในครั้งนี้ของ พล.ต.จำลอง ได้สร้างความรู้สึกเคลือบแคลงขึ้นในกลุ่มองค์กรประชาธิปไตย เพราะเป็นการดำเนินการที่ขัดแย้งกับแนวทางในการปรับปรุงรัฐธรรมนูญให้เป็นประชาธิปไตยเพิ่มขึ้น⁶¹ เกิดความรู้สึกไม่เชื่อมั่นต่อ พล.ต.จำลอง ทำให้ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมสูญเสียคะแนนนิยมจากประชาชนไปด้วย

พฤติกรรมของ พล.ต.จำลอง ที่สร้างความไม่พอใจให้กับประชาชนอีกรูปแบบหนึ่งก็คือ การไม่ยอมรับตำแหน่งทางการเมืองเข้ามาบริหารงานแก้ไขปัญหาของประเทศ แต่กลับมีพฤติกรรมที่ออกมาพูดจาแสดงความคิดเห็นในเรื่องราวต่างๆ ทั้งภายในพรรคเองและการบริหารราชการแผ่นดินของรัฐบาลมากขึ้นทุกขณะ โดยเฉพาะปัญหาจรรยา พล.ต.จำลอง ถึงกับกระโดดลงมาเคลื่อนไหวเรียกร้องให้รัฐบาลรีบบอกกับประชาชนว่า พร้อมจะสู้กับปัญหาหรือไม่ถ้าไม่สู้ประชาชนจะได้รวมตัวกันเพื่อตั้งเป็นบริษัทมหาชนลงทุนเอง โดยรัฐบาลเป็นผู้สนับสนุน แต่คำตอบจากรัฐบาลชวนก็คือ รัฐบาลไม่ยอมแพ้จะสู้กับปัญหาจรรยา ซึ่งก็ส่งผลให้ พล.ต.จำลอง ที่เคยออกมาแสดงการเรียกร้องเจียบเสียงไปโดยทันที⁶² ทำให้ภาพพจน์ผู้นำพิเศษของ พล.ต.จำลอง

⁶⁰ รายงานพิเศษ, "ทรัพย์สิน 1,336 ล้าน 11 รัฐมนตรีพลังธรรม โปร่งใสอย่างยิ่ง ณ เบื้องหน้าประชาชน," มติชนสุดสัปดาห์ 12 , ฉบับที่ 435 (23 ตุลาคม 2535) : 17-18.

⁶¹ พิชาข รัตนคิลก ณ ภูเก็ต, ชนชั้นนำกับการเลือกตั้ง : ความรุ่งเรืองและความตกต่ำของสามพรรคในกรุงเทพมหานคร, หน้า 123.

⁶² บุญเลิศ ช้างใหญ่, "หมายเหตุประชาชน," มติชนสุดสัปดาห์ 14 , ฉบับที่ 700 (21 มกราคม 2537) : 18.

ต้องเลื่อมลง เพราะพฤติกรรมที่แสดงออกมาดูเหมือนเกมการเมือง เพื่อหาเสียงเข้าตัวและพรรคมากกว่าจะเป็นความจริงใจที่ต้องการช่วยเหลือประชาชนผู้เดือดร้อนจริงๆ

พฤติกรรมต่อมาของ พล.ต.จำลอง ตอนที่พรรคพลังธรรมเข้าร่วมรัฐบาลชวนใหม่ฯ พล.ต.จำลอง ประกาศไม่รับตำแหน่งใดๆ ทั้งสิ้น แต่ต่อมาเมื่อความขัดแย้งระหว่าง 2 กลุ่ม ภายในพรรคพลังธรรมคือ สายวัดและสายบ้านเริ่มบานปลายรุนแรงมากขึ้น ก็มีเสียงเรียกร้องให้ พล.ต.จำลอง กลับมาดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคพลังธรรมและตำแหน่งรัฐมนตรีด้วย ซึ่ง พล.ต.จำลอง ก็ตัดสินใจที่จะเข้าร่วมรัฐบาลชวน ตามเสียงเรียกร้องของสมาชิกพรรคสายวัด แต่ พล.ต.จำลอง ได้เสนอเงื่อนไข 4 ข้อ ในการเข้ารับตำแหน่งรัฐมนตรีต่อนายชวน หลีกภัย ในฐานะนายกรัฐมนตรีและผู้นำฝ่ายรัฐบาล แต่นายชวน ไม่อาจรับเงื่อนไขดังกล่าวได้ เป็นผลให้ พล.ต.จำลอง ไม่อาจเข้าร่วมรัฐบาลได้ แม้กลุ่มสายวัดจะใช้ความพยายามอย่างมากก็ตาม⁶³ แต่ท้ายที่สุด พล.ต.จำลอง ก็เข้าร่วมรัฐบาลนายชวน โดยปราศจากเงื่อนไข แต่เป็นการเข้าร่วมแบบเสี้ยหน้าและเสี้ยภาพพจน์ เนื่องจากตอนแรกประกาศไม่รับตำแหน่งทางการเมือง แต่พอจะรับก็รับแบบมีเงื่อนไข ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่น่ารังเกียจ เนื่องจากตำแหน่งที่ พล.ต.จำลอง รับก็เป็นตำแหน่งทางการเมืองที่จะได้เข้าไปบริหารและแก้ไขปัญหให้กับประเทศชาติ ซึ่งไม่ควรที่จะตั้งเงื่อนไขการเข้าร่วมรัฐบาลของตนเองกับผู้อื่น จึงเป็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมอย่างยิ่ง หรือต่อมาเมื่อนายชวน ไม่ยอมรับเงื่อนไขก็กลืนน้ำลายตัวเองกลับมาดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรี ทั้งๆ ที่ พล.ต.จำลอง ได้ประกาศว่าเป็นคนถือศีล ถือสัตย์ แต่กลับกลับคำพูด พฤติกรรมที่กลับไปกลับมาเช่นนี้บ่งบอกถึงความโลเลไม่หนักแน่น ตัดสินใจกลับไปกลับมา กลายเป็นปัญหาด้านคุณสมบัติไป และยังทำให้ภาพพจน์ส่วนตัวของ พล.ต.จำลอง ที่ปรากฏต่อสื่อมวลชนและสาธารณชนดูแย่งลงเรื่อยๆ

หลังการเข้าดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคพลังธรรมและตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีของ พล.ต.จำลอง พร้อมกับการเปลี่ยนแปลงรัฐมนตรีในส่วนของพรรคพลังธรรมทั้งหมด โดยปรับสายรัฐมนตรีออกทั้งหมด และนำสมาชิกสายวัดเข้าดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีแทน เพื่อเป็นการยึดอำนาจการบริหารงานภายในพรรคกลับคืนมาอย่างเบ็ดเสร็จ พร้อมกันนั้นก็ได้มีการเชิญคนนอกเข้ามาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีที่สำคัญคือ พ.ต.ท.ทักษิณ ประธานกรรมการและผู้ถือหุ้นใหญ่ของกลุ่มบริษัทในเครือชินวัตร มาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ และ⁶⁴

⁶³ สยาม วัฒนะมงคลรักษ์, "อุดมการณ์กับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง", หน้า 104.

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 105.

นายวิจิต สุรพงษ์ชัย มาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม แทน น.ต.ประสงค์ สุ่นศิริ และ พ.อ.วินัย สมพงษ์ ตามลำดับ⁶⁵ ซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างกลุ่มของ พล.ต.จำลอง และกลุ่มที่เรียกตนเองว่า “กลุ่ม 23” ที่นำโดย น.ต.ประสงค์ สุ่นศิริ นายบุญชู โรจนเสถียร และ พ.อ.วินัย สมพงษ์ ซึ่งประเด็นของความขัดแย้งที่สำคัญที่ถูกนำมากล่าวอ้างโดย กลุ่ม 23 คือ การคัดค้านการนำ “คนนอก” ที่มีโซ่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร มาเป็นรัฐมนตรีของพรรค ซึ่งความขัดแย้งนี้ก็นำไปสู่การแตกแยกจนถึงขั้นล่มสลายของพรรค ซึ่งมีสาเหตุมาจากการตัดสินใจที่ผิดพลาดของหัวหน้าพรรค พล.ต.จำลอง

ยิ่งไปกว่านั้นการกลับเข้าดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคพลังธรรมคนที่ 2 ของ พล.ต.จำลอง ก็มีพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปนั่นคือ ก่อนหน้าเหตุการณ์พฤษภาทมิฬจะเกิดขึ้น พล.ต.จำลอง ถูกกล่าวหาว่ามีความเกี่ยวข้องกับสำนักสงฆ์สันติอโศก ซึ่งไม่เป็นที่ยอมรับจากศาสนาพุทธกระแสหลัก และทาง พล.ต.จำลอง ก็ได้แสดงตนว่า มิได้ผูกพันอยู่แต่กับสันติอโศกเท่านั้น แต่ยังเป็นศิษย์สมณะแห่งอารามอื่นด้วย แต่เมื่อมาถึงวันนี้กลับตัดสินใจทำกิจกรรมอย่างชนิดเป็นหนึ่งเดียวกับสันติอโศกและสมณะโพธิรักษ์อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งนับเป็นการเลือกที่แจ่มชัดอย่างยิ่งของ พล.ต.จำลอง ในการประสานสมณะโพธิรักษ์แห่งสันติอโศกเข้ากับ พล.ต.จำลอง แห่งพรรคพลังธรรม⁶⁶ ซึ่งการกระทำเช่นนี้ย่อมได้รับการต่อต้านจากพุทธศาสนิกชนที่เคร่งครัด และไม่ยอมรับสำนักสันติอโศกว่าเป็นสำนักทางพุทธศาสนาที่ถูกต้อง ก่อให้เกิดผลลบกับคะแนนเสียงของ พล.ต.จำลอง ในฐานะผู้นำพรรคและพรรคพลังธรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

การเข้าร่วมรัฐบาลนายชวน ของ พล.ต.จำลอง ที่ก่อให้เกิดปัญหาทั้งในพรรคพลังธรรมเองและกับทั้งพรรคร่วมรัฐบาลมาโดยตลอด ในท้ายที่สุด พล.ต.จำลอง ก็ได้ส่งมอบตำแหน่งหัวหน้าพรรคให้กับ พ.ต.ท.ทักษิณ ดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคแทน ในเดือนพฤษภาคม 2538 พร้อมๆ กับการประกาศสุขภาพของรัฐบาลชวน หลีกภัย การก้าวลงจากตำแหน่งหัวหน้าพรรคพลังธรรมในอีกวาระหนึ่ง เป็นการลงจากตำแหน่งในฐานะผู้นำที่ “สิ้นบุญ”⁶⁷ เนื่องมาจากการหมดบารมีนับแต่เหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 , การก่อกวนรัฐบาลนายชวน หลีกภัย , การถูก

⁶⁵ สยาม วัฒนะมงคลรักษ์, “อุดมการณ์กับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง”, หน้า 105.

⁶⁶ บทวิเคราะห์, “นักการเมือง อ.ต.ร. จำลอง ศรีเมือง อยู่แก๊งค์ไหนหัวหน้าค่ายหมด,” มติชนสุดสัปดาห์ 14, ฉบับที่ 736 (30 กันยายน 2537): 11.

⁶⁷ สังคีต พิริยะรังสรรค์, “พรรคพลังธรรมจากบุญนิยมสู่ทุนผสมบุญนิยม,” ใน จิตสำนึกและอุดมการณ์ของขบวนการประชาธิปไตยร่วมสมัย, สังคีต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ, หน้า 134-135.

นายชวน ปฏิเสธที่จะให้เข้าไปแก้ไขปัญหายาจรจร , การไม่สามารถประสานกลุ่ม 23 และกลุ่มสายวัดให้เป็นหนึ่งเดียวได้ ทำให้ภาพพจน์ความเป็นผู้นำที่เด็ดขาดของ “มหาจำลอง” ถูกทำลายลงอย่างสิ้นเชิง , การถูกกลุ่มรัฐมนตรีและ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรกลุ่ม 23 ปฏิเสธบทบาทในฐานะผู้นำพรรค⁶⁸ และการทำงานในตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีไม่ปรากฏผลงานที่เด่นชัด เนื่องจากต้องประสานงานกับหลายหน่วยงาน ไม่เบ็ดเสร็จเด็ดขาดเหมือนสมัยที่ดำรงตำแหน่ง ผู้ว่า ฯ กทม.

พฤติกรรมทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง เป็นต้นเหตุที่ทำให้ความเชื่อมั่นและศรัทธาในตัว พล.ต.จำลอง ที่ประชาชนเคยมีให้อย่างมากมายหมดสิ้นลง จึงกระทบไปถึงความนิยมที่ประชาชนมีให้พรรคต้องเสื่อมลง และแน่นอนว่าย่อมต้องกระทบกระเทือนถึงฐานะคนเลี้ยงที่ชาว กทม. เคยมีให้พรรคพลังธรรมอย่างล้นหลามต้องลดหายไปเป็นจำนวนมาก ทั้งหลายนี้ก็มีที่มาจากปัจจัยด้านตัวผู้นำที่แท้จริงที่มีการเปลี่ยนแปลงไป ในทิศทางที่ไม่เป็นที่ชื่นชมและศรัทธาของประชาชนอีกต่อไป ส่งผลมาถึงการเลือกตั้งที่ออกมาในวันที่ 2 ก.ค.38 ที่ถดถอยลงอย่างน่าใจหาย เฉพาะในพื้นที่ กรุงเทพฯ จากที่เคยได้สูงสุด 32 ที่นั่ง ลดเหลือ 23 ที่นั่ง ภายในระยะเวลาเพียง 3 ปี

2. ปัจจัยด้านอุดมการณ์ทางการเมืองของผู้นำพรรคและพรรคพลังธรรม เหตุการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในระหว่างที่พรรคพลังธรรมได้เข้าร่วมรัฐบาลนายชวน มีเหตุการณ์ต่างๆ เกิดขึ้นมากมายเป็นสิ่งที่เราสามารถนำมาวิเคราะห์ได้ว่า อุดมการณ์ทางการเมืองของผู้นำพรรคและพรรคพลังธรรมยังคงดำรงอยู่เหมือนเดิมหรือไม่ หรือได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง จนกระทั่งส่งผลมาถึงการเลือกตั้ง 2 ก.ค.38 และจากจำนวน ส.ส. ของพรรคพลังธรรมที่ลดลงก็สามารถมองย้อนกลับได้ว่า ความเชื่อมั่นที่ประชาชนมีต่อพรรคพลังธรรมลดน้อยลง เนื่องมาจากอุดมการณ์ทางการเมืองของผู้นำพรรคและพรรคพลังธรรมได้เปลี่ยนแปลงไป พฤติกรรมทางการเมืองที่เป็นตัวแสดงได้ถึงอุดมการณ์ทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปคือ

จากกรณีการประท้วงของ ร.ต.ฉลาด วรฉัตร เพื่อให้มีการแก้ไขร่างรัฐธรรมนูญภายในพรรคพลังธรรมเองก็มีความคิดเห็นแตกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายที่เห็นด้วยและฝ่ายที่ไม่เห็นด้วย สมาชิกพรรคพลังธรรมที่เห็นด้วยกับ ร.ต.ฉลาด ซึ่งเป็นกลุ่มสมาชิกที่มีได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีได้รวบรวมรายชื่อสมาชิกที่เป็น ส.ส. เสนอญัตติต่อสภาผู้แทนราษฎรให้จัดตั้งคณะกรรมการรวบรวม-เรียบเรียง-ยกร่างรัฐธรรมนูญขึ้นมา ในตอนท้ายรัฐบาลประกาศว่าไม่สนับสนุนญัตติดังกล่าว

⁶⁸ สยาม วัฒนะมงคลรักษ์, “อุดมการณ์กับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง”, หน้า 104.

ทาง พล.ต.จำลอง จึงสั่งให้สมาชิกพรรคพลังธรรมที่เป็นบุคคลที่ยืนหยัดต่อสภาผู้แทนราษฎรไม่ต้องปรากฏตัวในที่ประชุมสภา เพื่อให้ยุติดังกล่าวที่พรรคเสนอดอกไป พฤติกรรมทางการเมืองที่เกิดขึ้นของพรรคพลังธรรมและผู้นำพิเศษพรรคพลังธรรมแสดงให้เห็นความโลเลไร้จุดยืนในเรื่องยุติและความขัดแย้งระหว่างสมาชิกพรรคพลังธรรมทั้ง 2 ฝ่าย จากกรณีนี้ก็ออกมากล่าวให้ร้ายซึ่งกันและกัน เป็นการแสดงถึงอุดมการณ์ทางการเมืองของพรรคพลังธรรมที่เคยสัญญาเอาไว้ว่าจะไม่จ้วงจาบหยาบช้ำใส่ร้ายป้ายสีซึ่งกันและกัน ทั้งๆ ที่เป็นสมาชิกพรรคพลังธรรมด้วยกันทั้งสิ้น แต่สมาชิกกลับมีพฤติกรรมใส่ร้ายป้ายสีซึ่งกันและกัน จ้วงจาบหยาบช้ำ และแก่งแย่งกันเป็นใหญ่อย่างไร้คุณธรรม⁶⁹ ซึ่งตรงกันข้ามกับสัญญาประชาคมหรืออุดมการณ์ของพรรคพลังธรรมที่เคยให้ไว้กับประชาชนอย่างสิ้นเชิง ซึ่งจากจุดนี้ก็ทำให้ประชาชนเสื่อมศรัทธาจากพรรคพลังธรรมและมองว่าพรรคพลังธรรมก็มีได้แตกต่างจากพรรคการเมืองอื่นอย่างที่ประชาชนเคยตั้งความหวังไว้

ประเด็นต่อมาที่ทำให้ทราบว่าพรรคพลังธรรมมีอุดมการณ์ทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปจากที่เคยให้สัญญาไว้คือ การเข้าร่วมรัฐบาลกับพรรคประชาธิปัตย์ที่เป็นแกนนำ โดยรัฐมนตรีส่วนใหญ่ของพรรคพลังธรรมมักจะมาจากสมาชิกพรรคที่เข้ามาใหม่ที่มีชื่อ “สายวัด” ที่เริ่มบุกเบิกพรรคมาตั้งแต่ต้น แต่กลับเป็น “สายบ้าน” จึงก่อให้เกิดความไม่พอใจจากสมาชิกพรรคสายวัด แม้ว่าทั้งสายวัดและสายบ้านจะได้มาทำงานบริหารราชการแผ่นดินด้วยกัน แต่ในคนละส่วนคนละลำดับ แทนที่จะทำให้ความรู้สึกร่วมกันของสมาชิกพรรคสายวัดดีขึ้นที่ได้มาทำงานร่วมกัน กลับกลายเป็นว่ายิ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งและแตกแยกมากยิ่งขึ้นไปอีกระหว่างสายวัดและสายบ้าน การบริหารของสายรัฐมนตรีและสายบ้านทั้งในเรื่องการบริหารประเทศและการบริหารงานในพรรค ที่เหล่าสมาชิกสายบ้านได้เข้ามาดำรงตำแหน่งกรรมการบริหารพรรคด้วย มักจะถูกสมาชิกสายวัดตำหนิและก่อกวนอยู่ตลอดเวลา นับตั้งแต่เรื่อง

การเลือกตั้งซ่อมสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเขต 2 แทนนายอากร สุนตระกูล ที่ลาออกไป ความขัดแย้งระหว่างสายวัดและสายบ้านก็เริ่มตั้งแต่การคัดเลือกตัวบุคคลลงสมัคร ที่ต่างฝ่ายต่างก็เสนอบุคคลที่ตนเห็นชอบ แต่สุดท้ายบุคคลที่ได้รับการเสนอชื่อก็มาจากบุคคลที่สมาชิกสายบ้านเป็นผู้เลือก⁷⁰ แต่ผลการเลือกตั้งที่ออกมาพรรคพลังธรรมพ่ายแพ้การเลือกตั้งในครั้งนี้ ก่อ

⁶⁹ มติชน, 26 มิถุนายน 2537, หน้า 3.

⁷⁰ รายงานพิเศษ, “เลือกตั้งซ่อม กทม. เมื่อทหารเซย์โน จำลอง-วินัย สมครก็กำชัยชนะ,” มติชนสุดสัปดาห์ 13, ฉบับที่ 673 : 13.

ให้เกิดเสียงเรียกร้องจากสมาชิกพรรคสายวัด เพื่อหาคนรับผิดชอบจากกรณีนี้ สิ่งที่สมาชิกพรรคสายวัดนำมาคัดค้านสมาชิกพรรคสายบ้านก็คือ เริ่มจาก

การประกาศลาออกของนายบรรจง โช๊ะเมณี ภายหลังจากที่พรรคพลังธรรมพ่ายแพ้ต่อ ประชากรไทยในการเลือกตั้งซ่อม ส.ส. เขต 2 ตามมาด้วยการลาออกจากกรรมการบริหารพรรคของ นายพิระพงษ์ ถนอมพงศ์พันธ์ ต่อมานายพรเทพ วิริยะพันธ์ ก็ลาออกจากตำแหน่งเลขาธิการรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี พ.อ.ชินวุธ สุนทรสิมะ ลำดับต่อมานายไชยวัฒน์ สิ้นสุวงศ์ ลาออกจากตำแหน่งรอง ผู้ว่าฯ กทม. ตามมาด้วยการลาออกของนายธำรงค์ แสงสุริยจันทร์ จาก ตำแหน่งเลขานุการรัฐมนตรีกระทรวงคมนาคม พ.อ.วินัย สมพงษ์⁷¹ นายเรืองวิทย์ คุชฎีสุรพจน์ ลาออกจากการเป็นรองเลขาธิการนายกรัฐมนตรี และสุดท้ายนางสุภารัตน์ เกษราพันธ์ ลาออกจาก รองโฆษกประจำสำนักนายกรัฐมนตรี⁷² ความขัดแย้งระหว่างสายวัดและสายรัฐมนตรีที่เกิดขึ้นมา โดยตลอด และยิ่งมากขึ้นเมื่อความตกต่ำของพรรคพลังธรรมมีมากขึ้น ความขัดแย้งได้สะสมมาเรื่อยๆ และก็มีสมาชิกพรรคพลังธรรมสายวัดลาออกจากตำแหน่งต่างๆ มากขึ้นเรื่อยๆ เพื่อเป็นการ กดดันให้สมาชิกสายรัฐมนตรีออกมาแสดงความรับผิดชอบต่อความตกต่ำของพรรค เพราะเป็น กลุ่มที่ทำหน้าที่ทั้งบริหารงานประเทศและบริหารงานภายในพรรค ซึ่งสมาชิกสายวัดมองว่ารัฐมนตรีของพรรคซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มาที่หลัง ไม่สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งหมดเป็นปฏิกริยาความไม่พอใจของสมาชิกพรรคสายวัด พร้อมๆ กับมีเสียงเรียกร้องให้มีการปรับปรุงรัฐมนตรีในส่วนของพรรคพลังธรรม ซึ่งความต้องการให้มีการปรับรัฐมนตรีของพรรคนั้นมีมา ตั้งแต่ที่นายพรเทพ วิริยะพันธ์ ประกาศลาออกจากตำแหน่งเลขานุการของ พ.อ.ชินวุธ สุนทรสิมะ แล้ว และก็มีความต้องการที่เรียกร้องมาโดยตลอด จนกระทั่งมีการเรียกร้องให้ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง กลับมาเป็นหัวหน้าพรรคดั้งเดิม เช่นเดียวกับพรรคร่วมรัฐบาลเพราะต้องการหัวหน้าพรรคที่มีอำนาจในการกำกับดูแลพรรคอย่างแท้จริงในฐานะศูนย์อำนาจพรรค ซึ่งเมื่อความขัดแย้งดำเนินมาถึงขั้นที่รุนแรง พล.ต.จำลอง จึงกลับเข้ามาดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคอีกครั้ง และทำการปรับเปลี่ยนรัฐมนตรีของพรรคออกทั้งหมด โดยโยกย้ายสมาชิกจากสายวัดเข้ามาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี แทนสมาชิกสายบ้าน ในส่วนของกรรมการบริหารพรรคก็เช่นกันสมาชิกสายรัฐมนตรีถูกปรับออก เกือบหมด เมื่อนั้นเสียงเรียกร้องจากสมาชิกพรรคสายวัดที่มีต่อรัฐมนตรีจากพรรคพลังธรรมที่มีมา โดยตลอดก็เงียบเสียงลง กลับกลายเป็นสมาชิกสายรัฐมนตรีที่ถูกปรับออกมาเป็นฝ่ายต่อต้านและ ก่อกวนแทน

⁷¹ รายงานพิเศษ, “ระเบิดเวลาจากไชยวัฒน์ ได้พรมผืนงามของ วินัย สมพงษ์,” มติชนสุดสัปดาห์ 14 , ฉบับที่ 708 (18 มีนาคม 2537): 18.

⁷² สยาม วัฒนธรรมกลรัักษ์, “อุคมากรณกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง”, หน้า 103.

สถานการณ์ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นการแสดงให้เห็นถึง พฤติกรรมของสมาชิก พรรคพลังธรรมทั้งหมดทั้งสายวัดและสายบ้าน ที่มีพฤติกรรมที่ขัดแย้งกับอุดมการณ์หรือสัญญา ประชาคมที่ค้ำจุนทั้ง 4 ขั้วของพรรคที่เคยตั้งไว้ เพราะความขัดแย้งของ 2 ฝ่าย ที่เกิดขึ้นทั้งหมด ก็เพื่อกดดันและทำลายอีกฝ่ายหนึ่ง เพื่อที่ตนหรือฝ่ายของตนจะได้ขึ้นมามีอำนาจแทน พฤติกรรม ของทั้ง 2 ฝ่ายที่แสดงออกและตรงข้ามกับอุดมการณ์ของพรรคพลังธรรมทั้ง โกหกมดเท็จ จ้วง จาบหยาบซ้ำ ใส่ร้ายป้ายสี อิจฉาริษยา หวังและแย่งกันเป็นใหญ่ ทั้งในตำแหน่งกรรมการ บริหารพรรคและตำแหน่งรัฐมนตรีในพรรคร่วมรัฐบาล การกระทำของสมาชิกพรรคที่เป็นการบ่ง ชี้ให้เห็นถึงสิ่งที่ตรงข้ามกับอุดมการณ์ทางการเมืองของพรรค พฤติกรรมทั้งหมดประชาชนได้รับรู้ และเห็นได้ชัดเจนว่า พรรคพลังธรรมมิได้มีอุดมการณ์ดังที่เคยสัญญาเอาไว้กับประชาชน พรรค พลังธรรมมิได้แตกต่างจากพรรคการเมืองอื่นๆ ที่น่ารังเกียจ ความนิยมและความศรัทธาที่สมาชิก พรรคพลังธรรมทุกคนเคยได้รับจากประชาชนก็ลดน้อยลง นำไปสู่ความตกต่ำของพรรคในการ เลือกตั้งทั่วไป เมื่อวันที่ 2 ก.ค.38

กรณีต่อมาหลังการปรับเปลี่ยนรัฐมนตรีสายบ้านออกและให้สายวัดดำรงตำแหน่ง แทน พร้อมกับการนำคนนอก 2 คน ที่เป็นนักธุรกิจร่ำรวยและมีชื่อเสียงเข้ามาเป็นรัฐมนตรีแทน พรรคพลังธรรมก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าอุดมการณ์ของพรรคได้เปลี่ยนแปลงไปจาก “คุณธรรมนิยม” ไปสู่แนวทาง “ชนบัตินิยม”⁷³ ทำให้ประชาชนที่เคยเลื่อมใสอุดมการณ์ที่ค้ำจุนของพรรค เมื่อเห็น ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพรรคก็เสื่อมความศรัทธาที่เคยมีต่ออุดมการณ์ของพรรค ส่งผลต่อ คะแนนเสียงที่เคยมีให้พรรคพลังธรรมอย่างล้นหลามต้องลดลงไปด้วย

กรณีสุดท้ายคือ การเข้ามาดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคพลังธรรมแทน พล.ต.จำลอง ของ พ.ต.ท.ทักษิณ ที่มีการเปลี่ยนแปลง Slogan ของพรรคที่เป็นเหมือนกับอุดมการณ์ที่บ่งบอกถึง ความเป็นพรรคพลังธรรมจากเดิม “คุณธรรมนำการเมือง” เมื่อเปลี่ยนหัวหน้าพรรค Slogan ของ พรรคก็เปลี่ยนไปเป็น “คุณภาพคู่คุณธรรม”⁷⁴ การปรับเปลี่ยน Slogan ซึ่งเปรียบเสมือนอุดมการณ์ ของพรรคพลังธรรม ทำให้ภาพลักษณ์ของพรรคพลังธรรมที่เคยเป็นที่นิยมจากประชาชนเปลี่ยน แปลงไป จากเดิมที่เคยได้รับการชื่นชมจากประชาชนอย่างล้นหลาม ก็ทำให้ประชาชนที่เคยศรัทธา

⁷³ พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต, ชนชั้นนำกับการเลือกตั้ง : ความรุ่งเรืองและความตกต่ำของสามพรรคใน กรุงเทพมหานคร, หน้า 124.

⁷⁴ รายงานการตลาด, “MARKETING POLITICAL พลังธรรมจับมือชินวัตรโฆษณาแฝง ดาวเทียม ไทยคม,” มติชนสุดสัปดาห์ 15, ฉบับที่ 773 (13 มิถุนายน 2538) : 87.

กับความเป็นพรรคพลังธรรมใน Slogan แบบเดิมหรืออุดมการณ์แบบเดิม เกิดความไม่เชื่อมั่น ไม่ศรัทธาใน Slogan หรืออุดมการณ์แบบใหม่ของพรรคพลังธรรม ไม่นิยมศรัทธาพรรคพลังธรรมในรูปลักษณะใหม่ ทำให้พรรคพลังธรรมต้องสูญเสียคะแนนนิยมจากประชาชนกลุ่มนี้ไปเป็นจำนวนมาก

พฤติกรรมของทั้งสมาชิกพรรคและผู้นำพรรคที่กล่าวถึงข้างต้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงการปราศจากอุดมการณ์ที่เคยตั้งงามของพรรค การประพฤติปฏิบัติของสมาชิกพรรคที่ตรงข้ามกับอุดมการณ์หรือสัญญาประชาคมที่เคยประกาศไว้อย่างชัดเจนของพรรคพลังธรรม ทำให้ประชาชนจำนวนมากที่เคยมีความศรัทธาและความชื่นชมต่อพรรคพลังธรรม มีความศรัทธาเสื่อมลงอย่างมากมาย จนนำไปสู่การลดลงของคะแนนเสียงจากประชาชนที่มีให้พรรคพลังธรรม

3.ปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กร นับตั้งแต่พรรคพลังธรรมได้เข้าร่วมกับรัฐบาลชวน ก็เป็นเหมือนสัญญาณอันตรายสำหรับพรรคพลังธรรม เนื่องจากเมื่อมีตำแหน่งทางการเมืองมีอำนาจเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ด้วยจำนวนตำแหน่งที่พรรคพลังธรรมได้รับโควต้ามามีน้อยกว่าจำนวนสมาชิกที่ต้องการได้รับ ความขัดแย้งและการแย่งชิงตำแหน่งกันเองตลอดเวลาจึงเกิดขึ้น และปรากฏเป็นข่าวให้ประชาชนได้รับทราบตลอดเวลา ความขัดแย้งระหว่าง 2 ฝ่าย ไม่มีวันยุติราบใดที่ยังไม่สามารถสนองตอบความต้องการของแต่ละฝ่ายได้อย่างครบถ้วน และยิ่งนับวันความขัดแย้งทั้งหลายก็เริ่มบานปลายมากขึ้น จนกระทั่งต้องสูญหายไปจากพรรคพลังธรรมกันฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ความขัดแย้งเหล่านี้ทำให้โครงสร้างองค์กรของพรรคพลังธรรมอ่อนแอและเปราะบางลงจนเสื่อมทรุดในที่สุด สถานการณ์ความขัดแย้งภายในพรรคพลังธรรม เริ่มจาก ความขัดแย้งแตกแยกระหว่างกลุ่มเลือดเก่าหรือสายวัดหรือสายจำลอง กับกลุ่มเลือดใหม่หรือสายบ้านหรือสายรัฐมนตรีที่เกิดขึ้นตั้งแต่ที่พรรคพลังธรรมเข้าร่วมกับรัฐบาลชวน หลีกภัยแล้ว ที่นับวันจะทวีความขัดแย้งให้รุนแรงและชัดเจนมากขึ้น นับตั้งแต่ที่โครงสร้างองค์กรของพรรคพลังธรรมเปิดกว้างให้สมาชิกจากหลากหลายพรรคการเมืองเข้ามาอยู่ในพรรคพลังธรรมได้ ความขัดแย้งต่างๆ ที่เกิดขึ้น เช่น

กรณีแรก ความขัดแย้งในการคัดเลือกตัวบุคคลภายในพรรคพลังธรรมที่จะดำรงตำแหน่งทางการเมือง โดยเฉพาะตำแหน่งรัฐมนตรีของพรรคพลังธรรม

กรณีที่สอง ความขัดแย้งระหว่าง พ.อ.วินัย สมพงษ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม และ ร.อ.กฤษฎา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา ผู้ว่าฯ กทม. ในเรื่องกรรมสิทธิ์การเช่าที่ดินที่หมอชิตของโครงการรถไฟฟ้าชานาย โดย ร.อ.กฤษฎา ต้องการให้ กรุงเทพฯ เป็นผู้เช่าที่ดินที่หมอชิตจากกรมธนารักษ์ เพราะต้องการเป็นหลักประกันให้กับชานายในการสร้างความมั่นใจให้แก่สถาบันการเงินต่างประเทศ และต้องการให้โครงการรถไฟฟ้าชานายดำเนินไปอย่างราบรื่น โดยเฉพาะปัญหาเรื่องการออกแบบก่อสร้างอุโมงค์รถไฟฟ้าและสถานีขนส่งของ บ.ข.ส. ที่ชั้น 2-3 หากให้ชานายเป็นผู้ออกแบบรายเดียวก็จะเกิดความคล่องตัว ทางด้าน บ.ข.ส. ที่มีปัญหาทางด้านการเงิน เพราะมีกำไรไม่เกินปีละ 200 ล้านบาทก็ได้ผลประโยชน์จาก “ชานาย” ที่จะสร้างสถานีขนส่งชั่วคราว สถานีขนส่งถาวรและอุโมงค์ที่รังสิต มูลค่า 1,500 ล้านบาทให้ฟรี⁷⁵

แต่สำหรับ พ.อ.วินัย สมพงษ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม กลับให้เหตุผลในการคัดค้านแนวความคิดของ ร.อ.กฤษฎา ว่า *ประการแรก* เกรงว่าจะเกิดคำครหาต่อพรรคพลังธรรมว่าช่วยเหลือบริษัทชานายจนเกินเหตุ โดยเฉพาะเรื่องการพัฒนาที่ดินที่ “หมอชิต” *ประการที่สอง* บ.ข.ส. เป็นผู้เช่าที่ดินผืนนี้มาโดยตลอด การเปลี่ยนหน่วยงานที่เช่าจึงเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้องและยากจะอธิบายต่อสาธารณชนได้ *ประการที่สาม* เกรงว่าหาก กรุงเทพฯ เป็นผู้เช่า บ.ข.ส. จะขาดหลักประกันในอนาคตเรื่องการใช้สถานีขนส่ง เพราะสิทธิเป็นของ กรุงเทพฯ *ประการที่สี่* การพัฒนาที่ดิน “หมอชิต” ในลักษณะอาคารสูงจะก่อให้เกิดปัญหาการจราจรแออัดในแถบนี้ได้⁷⁶

ความขัดแย้งในการบริหารงานของบุคคลทั้ง 2 นั้น หากได้เป็นความขัดแย้งเพียงบุคคลทั้ง 2 ไม่ แต่ได้แผ่ขยายไปถึงสมาชิกพรรคพลังธรรมคนอื่นๆ ด้วย เนื่องจากแนวความคิดของ พ.อ.วินัย สมพงษ์ ที่ต้องการให้ บ.ข.ส. เป็นผู้เช่าต่อไปมีสมาชิกที่สนับสนุนคือ นายธานี ศักดิ์เศรษฐ์ และ นายบุญชู โรจนเสถียร หัวหน้าพรรคพลังธรรม ส่วนแนวความคิดของ ร.อ.กฤษฎา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา ที่ต้องการให้กรุงเทพมหานครเป็นผู้เช่าที่ดินมีผู้เห็นด้วยคือ นายจรัส พัวช่วย และ นายไชยวัฒน์ สินสุวงศ์ ผู้นำ “สายวัด” ความขัดแย้งระหว่างบุคคลทั้ง 2 จึงกลายเป็นความขัดแย้งภายในองค์กรไปด้วย โครงสร้างองค์กรของพรรคพลังธรรมก็อ่อนแอไม่มีความสามัคคีกัน แม้ว่า พล.ต.จำลอง ผู้นำพรรคพลังธรรมตัวจริงจะพยายามออกมาประนีประนอมลดความขัดแย้ง⁷⁷

⁷⁵รถไฟฟ้า อารดรพคุณธรรมอักษะ วินัย-จรัส ชักธงรบชิงหมอชิต, มติชนสุดสัปดาห์ 14, ฉบับที่ 691 (19 พฤศจิกายน 2536) : 84.

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 83.

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน.

ที่เกิดขึ้น แต่ข้อสรุปที่ให้ กรุงเทพฯ ยกเลิกการเช่าและให้ บ.ช.ส. เป็นผู้เช่า ซึ่งเป็นแนวทางของ พ.อ.วินัย สมพงษ์ นั้นเป็นส่วนที่บ่งชี้ได้ชัดว่า พล.ต.จำลอง เลือกอยู่ข้างไหน แต่ถึงแม้ พล.ต.จำลอง จะออกมาโต้เถียงความขัดแย้งที่เกิดขึ้นแล้ว แต่ทั้ง 2 ฝ่ายก็ยังออกมาให้ข่าวตอบโต้กันไปมา ตลอด⁷⁸ ส่งผลให้ภาพพจน์ของพรรคที่เต็มไปด้วยคุณธรรมความดีงามพลอยเสื่อมไปด้วย ยิ่งเป็นการเน้นย้ำให้เห็นความแตกแยกภายในพรรคพลังธรรมที่นับวันมีแต่จะเพิ่มมากขึ้น

กรณีที่สาม ความขัดแย้งในการคัดเลือกตัวผู้สมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เพื่อเลือกตั้งซ่อม ส.ส.เขต 1 กรุงเทพฯ แทนนายอกร สุนทรระกูล ที่ลาออกจากการเป็น ส.ส. ของพรรคในปี พ.ศ.2536 เนื่องจากมีข่าวว่าพัวพันกับคดีการปิ่นหุ่น พรรคพลังธรรมจึงทำการคัดเลือกตัวผู้สมัครที่เหมาะสมลงสมัครรับเลือกตั้งซ่อม ความขัดแย้งเริ่มต้นด้วยการที่ พ.อ.วินัย สมพงษ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคมและสมาชิกสายรัฐมนตรีต้องการให้ส่งนายประสาร มฤคพิทักษ์ ในขณะที่กลุ่มสายวัดโดย นายไชยวัฒน์ สินสุวงศ์ ต้องการให้ส่งนายพีระพงศ์ ถนอมพงศ์พันธ์ เนื่องจากเห็นว่ามีความเหมาะสมมากกว่า แต่ก็แพ้มติพรรค จึงสร้างความไม่พอใจให้กับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและคณะกรรมการบริหารพรรคสายวัดถึงขั้นที่ นายธำรงค์, นายพรเทพ, และนายไชยวัฒน์ ออกมาคัดค้านอย่างเต็มที่ มีการเข้าพบนายวินัยและนายบุญชู เพื่อแสดงท่าทีไม่เห็นด้วยอย่างเปิดเผย สำหรับสาเหตุที่สายวัดออกมาคัดค้านนายประสาร อย่างหนัก นอกจากจะสะท้อนให้เห็นความแตกแยกภายในพรรคพลังธรรมแล้ว ยังเป็นการสะท้อนให้เห็นความพยายามช่วงชิงการนำภายในพรรคที่มีอยู่ตลอดเวลา กลุ่มสายวัดซึ่งถือตนเป็นผู้ที่มีบทบาทภายในพรรคมาก่อนไม่ค่อยสบายใจกับการเข้ามาของกลุ่มเลือดใหม่ โดยเฉพาะนักธุรกิจรุ่นใหม่ เพราะขณะนี้คนกลุ่มนี้ได้ทวีบทบาทจนสามารถกุมการนำของพรรคได้หลายส่วน ซึ่งก่อความรู้สึกที่ไม่ดีสำหรับกลุ่มเลือดเก่า นอกจากนี้เมื่อพิจารณาไปถึงตัวนายทินวัฒน์ พี่ชายนายประสาร ก็ขัดแย้งค่อนข้างรุนแรงกับกลุ่มกรรมการบริหารพรรคสายวัด ถึงขนาดที่ในหลายๆ ครั้งนายทินวัฒน์ ถูกกันเป็นคนนอกไม่ได้มีส่วนรับรู้เรื่องในพรรคเท่าใด⁷⁹ จนในที่สุดผลการเลือกตั้งซ่อมปรากฏว่า นางลลิตา ถุกษ์สารานู จากพรรคประชากรไทยได้รับเลือกตั้ง ความผิดพลาดทั้งหมดจึงตกอยู่กับ พ.อ.วินัย สมพงษ์ และพรรคพวกสายรัฐมนตรี

⁷⁸ รถไฟฟ้า อารดรพคุณธรรมอักษะ วินัย-จรัส ชักธงรบชิงหมอจิด, มติชนสุดสัปดาห์ 14, ฉบับที่ 691 (19 พฤศจิกายน 2536) : 83.

⁷⁹ รายงานพิเศษ, “เลือกตั้งซ่อม กทม. เขต 1 คีกลายเลือดพลังธรรม-ปชก รัฐบาล-ฝ่ายค้าน,” มติชนสุดสัปดาห์ 13, ฉบับที่ 667 : 12.

ส่วนสาเหตุของความพ่ายแพ้ที่นายประสาร มฤคพิทักษ์ มีต่อพรรคประชากรไทย ก็ด้วยสาเหตุตั้งแต่การคัดเลือกตัวผู้สมัครที่ขาดความรู้และเข้าใจร่วมกัน ขาดการปรึกษาหารืออย่างมีเหตุมีผลกัน ส่งผลให้ผู้สมัครจากพรรคพลังธรรมตกอยู่ในสถานะที่เป็นรองผู้สมัครจากพรรคประชากรไทย จุดเด่นของนายประสารคือ การเป็นตัวแทนแห่งการต่อสู้เมื่อเดือนตุลาคม 2516 และตัวแทนการต่อสู้เมื่อเดือนพฤษภาคม 2535 ซึ่งเป็นภาพลักษณ์ที่ต่อต้านกับกลุ่มทหารที่เป็นประชากรกลุ่มใหญ่ในเขต 1 และด้วยการนำเสนอจุดเด่นของนายประสาร พรรคพลังธรรมจึงถูกพรรคประชากรไทยนำจุดแข็งของนายประสารมาแปรเปลี่ยนให้เป็นจุดอ่อนว่าต่อต้านทหารและอดีตผู้นำทหารหลายๆ ท่าน จึงทำให้พรรคประชากรไทยได้พันธมิตรทางการเมืองอันมีอิทธิพลอย่างยิ่งในพื้นที่เขตดุสิต ไม่ว่าจะเป็นจอมพลถนอม กิตติขจร, พล.อ.สุจินดา คราประยูร, พล.อ.อิสระพงศ์ หนุนภักดี หรือ พล.อ.วิโรจน์ แสงสนิท อันล้วนแต่เคยดำรงตำแหน่งสูงสุดทางการทหารมาหลายยุคหลายสมัยและมีบารมีอย่างท่วมท้น และโดยเฉพาะผู้สมัครจากพรรคประชากรไทยคือ นางลลิตา ฤกษ์สำราญ ที่เคยเป็นอดีต ส.ส.ในพื้นที่นี้ตั้งแต่ กรกฎาคม 2529 ต่อเนื่องมาถึงการเลือกตั้งเดือนกรกฎาคม 2531 และการเลือกตั้งเดือนมีนาคม 2535 เพิ่งจะสอบตกเมื่อถูกนาย อากร ฐนตระกูล เบียดให้ตกไปในการเลือกตั้งเดือนกันยายน 2535 ความเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 3 สมัย ย่อมเป็นความได้เปรียบอย่างยิ่งเมื่อเทียบกับหน้าใหม่อย่างนายประสาร บนสนามการเมืองเขตดุสิต⁸⁰ บวกกับการหาเสียงของพรรคประชากรไทยที่ยังคงหาเสียงบนความเชื่อมั่นเดิมที่อิงกับกลุ่มพลังทางทหาร ซึ่งเป็นฐานเสียงสำคัญในเขต 1 เหล่านี้คือเงื่อนไขแห่งความพ่ายแพ้ของนายประสารและพรรคพลังธรรม

โดยเฉพาะเมื่อการคัดเลือกตัวผู้สมัครซึ่งสายวัดไม่เห็นด้วยก็ส่งผลไปสู่การหาเสียงเลือกตั้งของนายประสารและพรรคพลังธรรมก็ไม่ได้รับการสนับสนุนจากสายวัด การระดมกำลังกันออกลุยเต็มที่ก็น้อยลง ที่พอจะลงมาช่วยหาเสียงเมื่อไม่ค่อยเต็มใจช่วยก็ทำให้การณรงค์หาเสียงไม่เป็นเอกภาพและไม่คึกคักเท่าที่ควร⁸¹ บวกกับบรรดา ส.ก.และ ส.ข. ของพรรคพลังธรรมที่ไม่ค่อยลงรอยกับกรรมการบริหารพรรค ก็จะวางตัวเฉยเมยไม่ช่วยหาเสียงให้⁸² ในที่สุดชัยชนะจึงตกเป็นของนางลลิตา ฤกษ์สำราญ แห่งพรรคประชากรไทย

⁸⁰ รายงานพิเศษ, “เลือกตั้งซ่อม กทม. เมื่อทหารเซย์โน จำลอง-วินัย สมัครก็กำชัยชนะ,” มติชนสุดสัปดาห์ 13, ฉบับที่ 673 : 13-14.

⁸¹ บทวิเคราะห์, “สายวัด จับมือฝ่ายค้าน ตอกฝ่าโลง พ.อ.วินัย สมพงษ์ พลังธรรมแตกโพละ,” มติชนสุดสัปดาห์ 14, ฉบับที่ 726 (22 กรกฎาคม 2537) : 14.

⁸² จรัญ พงษ์จีน, “ศึกแต่ไม่ถ่ม,” มติชนสุดสัปดาห์ 13, ฉบับที่ 667 (4 มิถุนายน 2536) : 6.

ความพ่ายแพ้ของพรรคพลังธรรมในครั้งนี้มีสาเหตุมาจากปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กรที่ขัดแย้งแตกแยกกันเอง แย่งชิงกันเป็นใหญ่ แย่งพรรคแบ่งพวก ซึ่งเป็นโครงสร้างองค์กรที่นอกจากจะนำไปสู่ความเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรมแล้ว ยังนำไปสู่ความขัดแย้งที่รุนแรงมากขึ้นภายในองค์กรพรรคพลังธรรมอีกด้วย โดยสิ่งที่ตามมาคือการลาออกจากรองกรรมการบริหารพรรคของนายบรรจง โช๊ะมณี มุสลิมที่มีความแนบแน่นเป็นอย่างยิ่งกับสายวัด และเป็นการประท้วงการตัดสินใจที่ผิดพลาดในการคัดเลือกตัวสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของนายวินัย สมพงษ์⁸³

กรณีที่ดี การคัดเลือก ส.ก. และ ส.ข. ผู้อำนวยการการเลือกตั้งคือ นายวินัย ผลการเลือกตั้ง ส.ก. และ ส.ข. ของพรรคที่ได้รับชัยชนะแบบถล่มทลาย คือพรรคพลังธรรมยังครองที่นั่งในสภากรุงเทพมหานครและสภาเขตมากที่สุดถึง 23 ที่นั่ง แต่ในจำนวนคนที่นั่งลดลงจากการเลือกตั้งครั้งที่แล้วถึง 26 ที่นั่ง จากเดิม 49 ที่นั่ง ซึ่งสายวัดมองว่าเป็นความผิดพลาดของ พ.อ.วินัย ต่อมา นายไชยวัฒน์ จึงลาออกจากรองผู้ว่าฯ กทม. โดยอ้างว่าเนื่องจากปัญหาสุขภาพโรคปอดขึ้นของตน แต่สาเหตุจริงๆ คือการประท้วง ผ.อ.การเลือกตั้ง พ.อ.วินัย นั้นเอง⁸⁴ ความขัดแย้งระหว่างนายไชยวัฒน์ และ พ.อ.วินัย ไม่ใช่เพิ่งจะมาเริ่มต้นในเรื่อง ส.ก. และ ส.ข. แต่ทั้งสองมีความขัดแย้งที่รุนแรงและสะสมมาตลอด ในขณะที่ พ.อ.วินัย เป็น ผ.อ.การเลือกตั้ง นายไชยวัฒน์ เป็นกรรมการสรรหาคณะกลางสมัคร โดยหลักแล้วทั้ง 2 คน ต้องประสานงานใกล้ชิดกันและร่วมมือกัน แต่กลายเป็นต่างคนต่างทำ นายไชยวัฒน์ สรรหาคณะกลางสมัครท่ามกลางเสียงวิพากษ์วิจารณ์จากคนในพรรคว่าเลือกเอาแต่พวก ทั้งยังเกิดปัญหาที่สมาชิกพรรคบางส่วนลงสมัครแข่งในบางเขต โดยใช้ชื่อเลียนแบบพรรคพลังธรรม ซึ่งไม่อาจแก้ปัญหาได้ การคัดตัวบุคคลไม่เหมาะสมเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ผลการเลือกตั้งออกมาน้อยไม่ถึงครึ่ง⁸⁵

หลังการเลือกตั้งกรรมการบริหารประชุมกันเพื่อกำหนดทำที่ว่าพรรคจะจับมือกับพรรคใดเพื่อเลือกประธานสภากรุงเทพมหานคร พ.อ.วินัย เห็นว่าพรรคควรจับมือกับพรรคประชาธิปไตยเพราะเป็นพรรคร่วมรัฐบาลด้วยกัน แต่นายไชยวัฒน์ เห็นว่าควรจับมือกับพรรคกิจสังคม⁸⁶

⁸³ บทวิเคราะห์, “สายวัด จับมือฝ่ายค้าน ดอกฝำโลง พ.อ.วินัย สมพงษ์ พลังธรรมแตกโพละ,” มติชนสุดสัปดาห์ 14, ฉบับที่ 726 : 14.

⁸⁴ บทวิเคราะห์, “6 ปี พลังธรรมปฏิบัติการบี้อ้างของ กลุ่มประสงค์แย่งยึดพลังธรรม,” มติชนสุดสัปดาห์ 14, ฉบับที่ 723 (1 กรกฎาคม 2537) : 14.

⁸⁵ รายงานพิเศษ, “ระเบิดเวลาจากไชยวัฒน์ ได้พรมผืนงามของ วินัย สมพงษ์,” มติชนสุดสัปดาห์ 14, ฉบับที่ 708 : 18.

⁸⁶ เรื่องเดียวกัน.

เพราะไม่ไว้ใจพรรคประชาธิปัตย์ ข้อขัดแย้งนี้ในที่ประชุมไม่เห็นด้วยกับนายไชยวัฒน์ เพราะเป็นการผิดหลักเกณฑ์ของการเมือง ดังนั้นข้อเสนอที่ให้จับมือกับพรรคกิจสังคมจึงตกไป เมื่อเป็นเช่นนี้ นายไชยวัฒน์ จึงถอยฉากออกมาปล่อยให้เป็นหน้าที่ของนายกฤษฎา และรอง ผู้ว่าฯ กทม. คนใหม่ เข้ามารับบทบาทประสานงานกับ ส.ก. ของพรรคประชาธิปัตย์⁸⁷

ความขัดแย้งภายในพรรคพลังธรรมระหว่าง พ.อ.วินัย และนายไชยวัฒน์ ที่รุนแรงเพิ่มมากขึ้นจนถึงขั้นที่ทำให้นายไชยวัฒน์ ต้องลาออก ก่อนหน้านั้นภายในพรรคเองก็มีความขัดแย้งระหว่างสมาชิกพรรคสายวัดและสายบ้าน จนถึงขั้นที่ทำให้สมาชิกพรรคพลังธรรมต้องลาออกไปแล้ว เริ่มจาก⁸⁸

นายบรรจง ไช้ะมณี ลาออกจากกรรมการบริหารพรรคภายหลังการพ่ายแพ้การเลือกตั้งซ่อมสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเขตดุสิต แทนนายอากร สุนทระกุล

ต่อมา นายพีระพงษ์ วัฒนพงษ์พันธ์ ที่ลาออกจากกรรมการบริหาร

ตามมาด้วยการลาออกจากเลขานุการรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี พ.อ.ชินวุธ สุนทรสิมะของนายพรเทพ พิริยะพันธ์

ตามมาด้วยการลาออกของนายไชยวัฒน์ สิ้นสุวงศ์

ต่อมา นายธำรงค์ แสงสุริยจันทร์ แกนนำคนสำคัญของ “สายวัด” ที่เป็นคนเขตบึงกุ่มของพ่อท่าน ยืนใบลาออกจากตำแหน่งเลขานุการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม อันเท่ากับเป็นการแสดงความไม่ไว้ใจต่อ พ.อ.วินัย โดยตรง⁸⁹

การลาออกของนายธำรงค์ ซึ่งมีความขัดแย้งกับ พ.อ.วินัย เป็นการยืนยันความ “ไม่กินเส้น” กันเองอยู่ตลอดเวลา ทั้งๆ ที่บุคคลทั้ง 2 ต้องทำงานประสานร่วมมือกันตลอดตามตำแหน่งหน้าที่ดำรงอยู่ แต่จากการทำงานร่วมกันกลับสรุปความขัดแย้งได้ว่า ตลอดระยะเวลา 1 ปี 6 เดือน ด้วยบทบาทเลขานุการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม นายธำรงค์ แทบจะไม่ได้จับ

⁸⁷ รายงานพิเศษ, “ระเบิดเวลาจากไชยวัฒน์ ได้พรมสีนงามของ วินัย สมพงษ์,” มติชนสุดสัปดาห์ 14, ฉบับที่ 708 : 18.

⁸⁸ เรื่องเดียวกัน.

⁸⁹ บทวิเคราะห์, “สายวัด จับมือฝ่ายค้าน คอปกฝาลอง พ.อ.วินัย สมพงษ์ พลังธรรมแตกโพละ,” มติชนสุดสัปดาห์ 14, ฉบับที่ 726 : 14.

งานสำคัญใดๆ ในกระทรวงคมนาคมเลย อีกทั้งการประสานงานระหว่างรัฐมนตรีว่าการกับเลขานุการรัฐมนตรีว่าการก็แทบจะนับครั้งการพูดคุยกันได้ ยิ่งในฐานะรองเลขาธิการพรรคที่นายธำรงค์ รังตำแหน่งอยู่ไม่สามารถ “ติดต่อ” กับ พ.อ.วินัย เลขานุการพรรคได้⁹⁰

ความไม่ลงรอยกันระหว่าง พ.อ.วินัย และนายธำรงค์ ส่งผลให้งานในกระทรวงหลายต่อหลายเรื่องที่สำคัญๆ นายธำรงค์ “ไม่มีโอกาสรับรู้และนี่เป็นที่มาของความคลงแคลงใจในการบริหารงานของสายวัดต่อ พ.อ. วินัย เมื่อมีการเลือกตั้งไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้งซ่อมหรือการเลือกตั้ง ส.ก.และ ส.ข. นายธำรงค์ จึงไม่อยู่ในสายตาของ พ.อ.วินัย ที่จะขอความเห็นหรือร่วมปรึกษาหารือ ความขัดแย้งของ พ.อ.วินัย และนายธำรงค์ หรือความขัดแย้งระหว่าง พ.อ.วินัย และนายไชยวัฒน์ มิได้เป็นเพียงความขัดแย้งระหว่างบุคคลทั้ง 2 แต่ได้กลายไปเป็นความขัดแย้งระหว่างสายด้วยคือ เมื่อนายสมักร สุนทรเวช หัวหน้าพรรคประชากรไทยออกมาเปิดโปงเรื่องรัฐมนตรีในรัฐบาลมีเกี่ยวกับโครงการหมิ่นส้าน พ.อ.วินัย จึงตกเป็นเป้าหมายโดยไม่ทันตั้งตัว อีกทั้งยังถูกกระหน่ำเข้าด้วยใบปลิวที่คาดว่าจะเป็นฝีมือของสมาชิกพรรคสายวัดที่สอครับกับคำพูดของนายสมักร⁹¹

ความขัดแย้งไม่ลงรอยกันในการทำงานระหว่างสมาชิกพรรคสายวัดและสายบ้านจนถึงขั้นที่มีการลาออกจากตำแหน่งที่ดำรงอยู่ของสมาชิกพรรคสายวัดอย่างมากมายเป็นลำดับ สิ่งหนึ่งที่เป็นข้อสรุปจากผลของการลาออกของสมาชิกพรรคสายวัดก็คือ⁹²

- 1) การลาออกของสมาชิกพรรคสายวัดเป็นการแสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งในการทำงานในระดับหนึ่งกับผู้บังคับบัญชา ไม่ว่าจะเป็น พ.อ.วินัย , พ.อ.ชินวุธ และร.อ.กฤษฎา
- 2) การลาออกของสมาชิกพรรคสายวัดจำนวนหลายท่านเป็นการแสดงความไม่พอใจต่อการทำงานของรัฐมนตรีของพรรคหลังธรรมในรัฐบาลจากสมาชิกสายวัด

ดังนั้นภายหลังจากการถอนตัวจากตำแหน่งทางการเมืองของสมาชิกสายวัด จึงมักจะตามมาด้วยการเรียกร็อง-กคคัน ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพรรคและรัฐบาล โดยเฉพาะข้อเสนอ

⁹⁰ รายงานพิเศษ , “สถานการณ์ผัดหน้าสายวัด พลังธรรมชักรบรุกปรับ ครม. –ยุบสภา เชื่อกบิลรมต. ร่วมพรรค,” มติชนสุดสัปดาห์ 14, ฉบับที่ 712 (15 เมษายน 2537) : 11.

⁹¹ เรื่องเดียวกัน .

⁹² เรื่องเดียวกัน .

ให้ปรับคณะรัฐมนตรี และด้วยโครงสร้างองค์กรของพรรคพลังธรรมที่เต็มไปด้วยความขัดแย้งแตกแยก แบ่งฝักแบ่งฝ่าย กดดันเรียกร้องตำแหน่งทางการเมือง ภาพลักษณ์ที่ออกมาของพรรคพลังธรรมจึงแย่มากในสายตาของประชาชน เกิดความผิดหวังและเสื่อมศรัทธาต่อพรรคพลังธรรมอย่างที่สุด ความขัดแย้งระหว่างสายวัดและสายบ้านยังไม่ทันสมัยจึ้นลง ก็เกิดความขัดแย้งระหว่างสมาชิกในพรรคใหม่คือ

กรณีที่ทำ การลาออกจากตำแหน่งรอง ผู้ว่าฯ กทม. ของนายไชยวัฒน์ สายวัดคนสนิทของ พล.ต.จำลอง ส่งผลให้ทางพรรคต้องหาบุคคลมาดำรงตำแหน่งนี้แทน ความขัดแย้งจึงเกิดขึ้นระหว่างกรรมการบริหารพรรคโดยเฉพาะ พ.อ.วินัย และ ร.อ.กฤษฎา ผู้ว่าฯ กทม. ฝ่าย พ.อ.วินัย และพรรคพลังธรรมบางซีกต้องการจะให้นายประเสริฐ นาสัมพันธ์ อดีตประธานสภากรุงเทพมหานคร และมีบางสายของพรรคเห็นว่านักบริหารอย่างนายอากร สุนทรกุล เจ้าของโรงแรมอิมพีเรียลควีนสปาร์ค กับนายพีระพงศ์ ถนอมพงศ์พันธ์ เจ้าของโรงแรมเคอ วิลล์พาลซึ้นดำรงตำแหน่งแทน แต่ทาง ร.อ.กฤษฎา ยังยืนยันคนที่เขาเพื่อนรักคือ พล.ต.ท.อนันต์ เชวรงค์ อดีตผู้การกองตรวจคนเข้าเมือง ซึ่งเป็นเพื่อนกันมาตั้งแต่สมัยเรียนอัสสัมชัญ เพราะรู้ว่าบริหารงานได้ แต่สายวัดและสาย พ.อ.วินัย “ไม่เห็นด้วย” ส่งผลให้ตำแหน่งรอง ผู้ว่าฯ กทม. ต้องถูกทิ้งวางไว้สักระยะหนึ่งก่อนจึงค่อยแต่งตั้ง

กรณีที่ทำ การเรียกร้องให้แก้ไขรัฐธรรมนูญให้เป็นประชาธิปไตย และการเรียกร้องประชาธิปไตยของนายฉลาด วรฉัตร เพื่อให้มีการแก้ไขร่างรัฐธรรมนูญ สมาชิกพรรคที่มีได้เป็นรัฐมนตรีเห็นด้วยกับแนวทางของ ร.ต.ฉลาด วรฉัตร จึงได้รวบรวมรายชื่อสมาชิกพรรคที่เป็น ส.ส. เสนอญัตติต่อสภาผู้แทนราษฎรให้จัดตั้งคณะกรรมการรวบรวม-เรียบเรียง-ยกร่างรัฐธรรมนูญขึ้นมา การกระทำเช่นนี้ของ 21 ส.ส. ของพรรคพลังธรรมทำให้กลายเป็นปมแห่งความขัดแย้งทั้งกับพรรคร่วมรัฐบาลและภายในพรรค เนื่องจากปรากฏว่ากลุ่มที่เป็นรัฐมนตรีไม่เห็นด้วยกับแนวทางดังกล่าว รวมทั้งรัฐบาลเองก็ประกาศไม่สนับสนุนญัตติดังกล่าว ในขณะที่ พล.ต.จำลอง ยังไม่แสดงท่าทีเห็นด้วยกับฝ่ายใด จนกระทั่งเมื่อวิรัฐบาลประกาศออกมาว่าจะไม่สนับสนุนญัตติดังกล่าวชัดเจนแล้ว พล.ต.จำลอง จึงได้แจ้งแก่ นายสุทิน นพเกตุ สมาชิกผู้ซึ่งทำหน้าที่ยื่นญัตติต่อสภาผู้แทนราษฎร ไม่ให้ปรากฏตัวในที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร เพื่อจะทำให้ญัตติของพรรคตก⁹⁴

⁹³ จรัญ พงษ์จีน, “ลึกลับไม่ลับ,” มติชนสุดสัปดาห์ 14, ฉบับที่ 708 (18 มีนาคม 2537) : 6.

⁹⁴ พิชาข รัตนคิดถ ณ ภูเก็ต , ชนชั้นนำกับการเลือกตั้ง : ความรุ่งเรืองและความตกต่ำของสามพรรค

ไป การปฏิบัติทางการเมืองในครั้งนั้นของ พล.ต.จำลอง ได้สร้างความรู้สึกลีบล้อบแสดงขึ้นในกลุ่มองค์กรประชาธิปไตย เพราะเป็นการดำเนินงานที่ขัดแย้งกับแนวทางในการปรับปรุงรัฐธรรมนูญให้เป็นประชาธิปไตยเพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตามสถานการณ์ทางการเมืองในช่วงนั้น ทำให้ผู้นำพรรคพลังธรรมบางส่วน เกิดความไม่แน่ใจว่าจะตกเป็นเครื่องมือทางการเมืองของพรรคฝ่ายค้านหรือไม่ เพราะดูเหมือนจะมีร่องรอยเบื้องหลังบางประการที่ทำให้คิดเช่นนั้นได้ ร่องรอยของปรากฏการณ์นี้ประการหนึ่งได้แก่ การที่นายฉลาด วรฉัตร ยุติการประท้วงทันทีที่ยุติดังกล่าวตกไป⁹⁵

กรณีที่เจ็ด จากการที่สมาชิกพรรคสายวัดหลายคนได้ลาออกจากตำแหน่งทางการเมืองบ้าง ตำแหน่งทางการบริหารพรรคบ้าง การลาออกของสมาชิกพรรคสายวัดก็เพื่อเป็นการกดดันให้มีการปรับเปลี่ยนตัวรัฐมนตรีของพรรค แม้ว่าในช่วงที่มีการลาออกของสมาชิกพรรคสายวัดในตอนแรกๆ จะยังไม่ได้ผลมากนัก แต่เมื่อสายวัดได้ผนึกกำลังกันลาออก เพื่อเป็นการกดดันพรรค บวกกับกลุ่มซึ่งไม่ได้รับตำแหน่งทางการเมืองและตำแหน่งรัฐมนตรีของพรรค ทั้ง 2 กลุ่มได้ร่วมมือกันเคลื่อนไหวเรียกร้องให้มีการปรับคณะรัฐมนตรีในพรรค โดยอ้างสาเหตุต่างๆ ขึ้นมากล่าวหารัฐมนตรีของพรรค เช่น รัฐมนตรีของพรรคไม่ตอบสนองปัญหาของประชาชนและพรรคพลังธรรม โดยมีได้นำนโยบายของพรรคมาปฏิบัติตามที่ได้แถลงไว้ รวมทั้งได้นำข้อกล่าวหาของ พ.อ.วินัย ที่ถูกกล่าวหาว่าทุจริตในโครงการก่อสร้างทาง และด้วยข้อกล่าวหาข้างต้นรวมถึงเหตุอื่นๆ อีกหลายประการ ที่ทำให้กลุ่มที่ไม่ได้รับตำแหน่งทางการเมืองของพรรค ยิ่งเคลื่อนไหวให้มีการปรับคณะรัฐมนตรีหนักขึ้น⁹⁶ พร้อมกับ การเรียกร้องของสมาชิกสายวัดที่ต้องการให้ พล.ต.จำลอง กลับมาเป็นหัวหน้าพรรคอีกครั้ง⁹⁷ ซึ่งกลุ่มที่เคลื่อนไหวนี้ก็ได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกสายวัดโดย พล.ต.จำลอง ในที่สุดเมื่อ พล.ต.จำลอง เริ่มเห็นว่าพรรคมีความขัดแย้งกันมากขึ้นและมีการละทิ้งอุดมการณ์ของพรรค เพื่อไปเข้าร่วมกับทางรัฐบาล พล.ต.จำลอง จึงกลับมาดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคอีกครั้งหนึ่ง พร้อมกับ การปรับเปลี่ยนให้กลุ่มสายวัดและกลุ่มที่ไม่ได้รับตำแหน่งรัฐมนตรีให้เข้ามาเป็นกรรมการบริหารพรรคและดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีด้วย

⁹⁵ พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต, ชนชั้นนำกับการเลือกตั้ง : ความรุ่งเรืองและความตกต่ำของสามพรรคในกรุงเทพมหานคร, หน้า 123.

⁹⁶ ธนวัตร ไพรอังกูร, "การคัดเลือกบุคคลเป็นรัฐมนตรีของพรรคพลังธรรม : ศึกษากรณีวันที่ 13 ก.ย. 35 และวันที่ 2 ก.ค. 38," หน้า 6.

⁹⁷ สังคีต พิริยะรังสรรค์, "พรรคพลังธรรมจากบุญนิยมสู่ทุนผสมบุญนิยม," ใน จิตสำนึกและอุดมการณ์ของขบวนการประชาธิปไตยร่วมสมัย. สังคีต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ, หน้า 133-134.

กรณีที่เปิด การกลับเข้ามาดำรงตำแหน่งทั้งหัวหน้าพรรคและตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีของ พล.ต.จำลอง และพวกพร้อมกับการปรับรัฐมนตรีชุดเก่าของพรรคออกเกือบหมดได้สร้างความไม่พอใจให้กับสมาชิกสายรัฐมนตรีถึงกับมีความขัดแย้งและต่อสู้กันในพรรคอย่างรุนแรง ระหว่างกลุ่มของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง กับ “กลุ่ม 23” หรือ “กลุ่มสายบ้าน” หรือ “กลุ่มรัฐมนตรี” “เดิม” ที่นำโดย น.ต.ประสงค์ สุ่นศิริ, นายบุญชู โรจนเสถียร และ พ.อ.วินัย สมพงษ์⁹⁸ โดยเฉพาะ น.ต.ประสงค์ เพื่อนร่วมรบคนสำคัญซึ่งได้กลายเป็นศัตรูคนสำคัญได้กล่าวไว้ว่า “ตนเองได้หมดสิ้นศรัทธาคอด้ว พล.ต.จำลอง.....เพราะเป็นคนไม่มีหลักการฉกฉวยผลประโยชน์สามารถทำอะไรก็ได้ถ้าเห็นว่าไม่มีประโยชน์ต่อตนเอง”⁹⁹ ความขัดแย้งระหว่าง พล.ต.จำลอง หัวหน้าพรรคกับสมาชิกกลุ่มสายรัฐมนตรี นอกจากจะทำให้ภาพจน์ของพรรคพลังธรรมลดถอยแล้ว โครงสร้างองค์กรของพรรคพลังธรรมเช่นนี้ยังนำไปสู่ความเสื่อมทรุดของพรรคอีกด้วยคือ หลังจากที่นายชวน หลีกภัย ประกาศยุบสภาและจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปในวันที่ 2 ก.ค.38 กลุ่มของนายบุญชู ซึ่งถูกปรับออกจากคณะรัฐมนตรีและมีความขัดแย้งอยู่กับ พล.ต.จำลอง ได้ลาออกและย้ายไปอยู่พรรคการเมืองอื่น เช่น นายบุญชู โรจนเสถียร, นายชำนาญ ศักดิเศรษฐ์, นายวิทยา แก้วภราดัย ย้ายไปพรรคประชาธิปัตย์ น.ต.ประสงค์ สุ่นศิริ และนายอดิศร เพียงเกษ ย้ายไปพรรคนำไทย ส่วน ส.ส. พรรคพลังธรรมที่เคยเป็นผู้ก่อตั้งพรรค เช่น พ.อ.วินัย สมพงษ์, น.พ.อุดมศิลป์ ศรีแสงนาม และนางเครือวัลย์ สมณะ ย้ายไปพรรคนำไทยและกลายเป็น ส.ส. สอบคก (ปัจจุบันพรรคนำไทยได้ยุบเลิกไปแล้ว)¹⁰⁰ ส่วนที่ลาออกจากพรรคพลังธรรมคือ นายจรัส พัวช่วย, นายสุธรรม แสงประทุม และนายสฤต สันติเมทนีดล¹⁰¹ ส่งผลให้จำนวน ส.ส.ของพรรคลดลงไปด้วย เนื่องจากบุคคลกลุ่มนี้เป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงซึ่งสร้างสมมาด้วยตัวเอง มีฐานเสียงและคะแนนนิยมเป็นของตนเอง ไม่ต้องหวังพึ่งพรรค บุคคลเหล่านี้สามารถสอบผ่านการเลือกตั้ง โดยใช้ความรู้ความสามารถของตนเอง การที่คนกลุ่มนี้ย้ายไปอยู่พรรคการเมืองอื่นย่อมกระทบต่อจำนวนคะแนนเสียงที่พรรคพลังธรรมเคยได้รับอย่างแน่นอน ซึ่งข้อกล่าวหาของ น.ต.ประสงค์ ถึงความไม่มีหลักการและความโลเลของ พล.ต.จำลอง ก็สามารถยืนยันได้เป็นอย่างดีจากการรณรงค์การ

⁹⁸ สังคีต พิริยะรังสรรค์, “พรรคพลังธรรมจากบุญนิยมสู่ทุนผสมบุญนิยม,” ใน จิตสำนึกและอุดมการณ์ของขบวนการประชาธิปไตยร่วมสมัย, สังคีต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ, หน้า 133-134.

⁹⁹ พิชาข รัตนดิถก ณ ภูเก็ต, ชนชั้นนำกับการเลือกตั้ง : ความรุ่งเรืองและความตกต่ำของสามพรรคในกรุงเทพมหานคร, หน้า 124.

¹⁰⁰ ธนวัตร ไพรอังกูร, “การคัดเลือกบุคคลเป็นรัฐมนตรีของพรรคพลังธรรม : ศึกษากรณีวันที่ 13 ก.ย. 35 และวันที่ 2 ก.ค. 38,” หน้า 6.

¹⁰¹ มติชน, 26 มิถุนายน 2537, หน้า 3.

เลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัด ซึ่งตอนแรกเริ่มนั้น พล.ต.จำลอง ได้กระโดดลงมาเปิดประเด็นเรื่องนี้เองโดยตรง และกดดันพรรคร่วมรัฐบาลให้ปฏิบัติตามพันธสัญญาที่ได้ให้ไว้กับประชาชน ก่อนการเลือกตั้ง 13 ก.ย.35 โดยเร่งด่วน ต่อเมื่อนายชวน และพรรคร่วมรัฐบาลเริ่มมองว่าการกระทำที่แข็งกร้าวของ พล.ต.จำลอง ในการรณรงค์เลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดมีอะไรแอบแฝงอยู่ ไม่ว่าจะ เป็นความตั้งใจจริงหรือต้องการหาเสียงเข้าพรรค ก็ทำให้ พล.ต.จำลอง เริ่มได้รับความไม่ไว้วางใจจากพรรคร่วมรัฐบาลอื่นๆ พล.ต.จำลอง จึงได้ออกแถลงการณ์ว่าจะไม่ยุ่งเกี่ยวกับการรณรงค์การเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดอีกต่อไป โดยกล่าววาทนโยบายรวมของรัฐบาลมิได้กำหนดไว้¹⁰² ทั้งที่ในความจริงพรรคการเมืองส่วนใหญ่ได้ใช้ประเด็นนี้มาเป็น 1 ในนโยบายหลักในการโฆษณาหาเสียงเมื่อการเลือกตั้งวันที่ 13 ก.ย.35

เหล่านี้เป็นปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กรที่ทำให้พรรคพลังธรรมเสื่อมถอยลง ความบกพร่องของโครงสร้างองค์กรคือ ความขัดแย้งระหว่างสมาชิกพรรคกันเองบ้าง ระหว่างสายวัดสายบ้านบ้าง ระหว่างบุคคลที่ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกับบุคคลที่ไม่ได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีบ้าง ระหว่างหัวหน้าพรรคกับลูกพรรคบ้าง ระหว่างผู้นำพิเศษกับลูกพรรคบ้าง ความขัดแย้งแตกแยกเป็นกลุ่มเป็นฝักเป็นฝ่ายเหล่านี้มีที่มาจากความต้องการแย่งชิงทั้งตำแหน่งกรรมการบริหารพรรคและตำแหน่งรัฐมนตรีในพรรคร่วมรัฐบาล เมื่อเวลาส่วนใหญ่ของพรรคพลังธรรมหมดไปกับการทะเลาะแย่งชิงตำแหน่งกัน เวลาที่สมาชิกพรรคจะได้นำไปใช้คิดเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาประเทศชาติก็หมดไป ทำให้พรรคการเมืองที่เป็นที่คาดหวังของประชาชนจำนวนมาก เมื่อได้เข้าร่วมรัฐบาลชวนอย่างจริงจัง จังๆ ผ่านมา 2 ปี รัฐมนตรีของพรรคกลับไม่มีผลงานหรือแสดงผลการปฏิบัติงานเท่าที่ควร โดยเฉพาะการแก้ไขปัญหาจราจรที่ล้นหลาม ไม่ได้สร้างความประทับใจใดๆ ให้กับประชาชนจำนวนมากที่คาดหวังเอาไว้กับพรรคการเมืองนี้สูงว่าจะเป็นความหวังใหม่ทางการเมือง แต่เมื่อพรรคพลังธรรมไม่สามารถฉีกตัวเองออกมาอย่างโดดเด่นได้ มีหน้าสำนักงานสำคัญหลายอย่าง โดยเฉพาะเรื่องปัญหาจราจรอันตกอยู่บนความรับผิดชอบของคนพรรคพลังธรรมโดยตรง กลายเป็นภาระอันหนักอึ้ง และเมื่อไม่สามารถแก้ปัญหาได้อย่างที่คาดหวังไว้ ทำให้คนกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นฐานเสียงสำคัญของพรรคเริ่มตั้งคำถามและมีความรู้สึกว้าวุ่น แท้จริงแล้วพรรคพลังธรรมก็ได้แตกต่างไปจากพรรคการเมืองอื่น สภาพความตกต่ำของพรรคประกอบกับการไร้จุดขายของพรรคการเมืองนี้เข้าไปทุกที่ย่อมสร้างความวิตกกังวลให้เกิดขึ้นกับประชาชนอย่างช่วยไม่ได้ด้วยความบกพร่องของโครงสร้างองค์กรของพรรคพลังธรรมนี้เอง ที่ทำให้ภาพลักษณ์ของพรรคด้อยลงในสายตาประชาชน ความชื่นชมที่พรรคเคยได้รับจากประชาชนเป็นจำนวนมากก็ลดลง

¹⁰² รายงาน, “เมื่อ จำลอง หยุคนรณรงค์เลือกตั้ง ผวง. ภาระนี้ย่อมตกบนบ่า สมาพันธ์ ปชต.,” มติชนสุดสัปดาห์ 14, ฉบับที่ 703 (11 กุมภาพันธ์ 2537): 16.

จึงส่งผลมายังการเลือกตั้ง 2 ก.ค.38 ความผิดพลาดของพรรคมีจุดเริ่มต้นมาจากการที่พรรคได้เข้าร่วมกับรัฐบาลชวน ภายหลังจากเลือกตั้งในวันที่ 13 ก.ย. 35 และนั่นคือจุดที่ความหายนะทางการเมืองก็บังเกิดขึ้นเข้าสู่พรรคพลังธรรมไม่ว่าจะเป็นความแตกแยกภายในพรรค การวางมือจากตำแหน่งทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง (แม้ความจริงยังคงมีอำนาจอยู่ในพรรคก็ตาม) และบทบาทพฤติกรรมทางการเมืองระหว่างเป็นพรรคร่วมรัฐบาลของทั้งสมาชิกพรรคพลังธรรมทั้งสายวัดและสายบ้าน หัวหน้าพรรคและผู้นำพิเศษพรรค จึงนำไปสู่ความเสื่อมถอยของพรรค แม้ในขั้นตอนหลังจะได้พยายามปรับโครงสร้างองค์กรของพรรคพลังธรรม โดยการแสวงหาผู้นำที่มีความสามารถคนใหม่เพื่อที่จะเข้ามาครอบงำพรรค แต่ก็ยังเป็นเพียงการพยุงซากที่กำลังปรักหักพังเอาไว้เท่านั้นเอง

นอกจากความขัดแย้งในโครงสร้างองค์กรของพรรคจะทำให้พรรคพลังธรรมตกต่ำลง อีกกรณีหนึ่งที่ทำให้พรรคต้องเสียดุลและเน่นนิยมนำไปก็คือ การเข้ามาดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคพลังธรรมของ พ.ต.ท.ทักษิณ ที่ทำให้ภาพพจน์และอุดมการณ์ที่ดั้งเดิมของพรรคที่อิงกับตัวผู้นำอย่าง พล.ต.จำลอง เปลี่ยนแปลงไปและนำไปสู่การปรับเปลี่ยนนโยบายการหาเสียง ซึ่งเป็นความผิดพลาดของพรรคพลังธรรมที่ไม่สามารถรับรู้ได้ถึงความต้องการและความชื่นชอบของประชาชน การที่พรรคปล่อยให้มีการปรับเปลี่ยนนโยบายในการหาเสียงแบบใหม่ โดยเริ่มจาก Slogan ของพรรคจากเดิม “ซื่อสัตย์ คุณธรรมคือพลังธรรม” ไปสู่ “คุณภาพคู่คุณธรรม” การเปลี่ยนแปลง Slogan ของพรรคทำให้จุดเด่นด้านคุณธรรมของพรรคเริ่มถูกบั่นทอนความสำคัญลงไป เมื่อจุดเด่นที่เคยเป็นที่ชื่นชอบของประชาชนเปลี่ยนแปลงไป ความนิยมที่พรรคพลังธรรมเคยได้รับจากประชาชนกลุ่มนี้ก็หายไปด้วย หรือแม้กระทั่งวิธีการหาเสียงของพรรคภายใต้การนำของผู้นำพรรคคนใหม่ พ.ต.ท.ทักษิณ ที่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการโฆษณาหาเสียงของพรรคอย่างมากมาย จากการใช้สื่อที่เรียบง่าย รูปแบบที่ธรรมดาๆ นำของเหลือใช้มาประดิษฐ์เป็นอุปกรณ์หาเสียง ในปัจจุบันกลับกลายเป็น การใช้เงินไปในการหาเสียงจำนวนมาก ทุ่มกันด้วยงบประมาณที่มากมาย มีการออกสื่อโฆษณามาเป็นระลอกอย่างต่อเนื่อง มีการจัดทำโปสเตอร์แนะนำตัวหัวหน้าพรรคพลังธรรมคนใหม่ ต่อจากนั้นก็มีการจัดทำโปสเตอร์ เพื่อเป็นการบอกถึงนโยบายของพรรค (ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอีกเช่นกัน) ซึ่งเป็นโปสเตอร์ที่สร้างความฮือฮาด้วยประโยค “ พลิกโฉมเมืองไทยให้ไทยแข่งขันกับโลก” ซึ่งสร้างสรรค์โดย “แมทซ์บ็อกซ์” เอเจนต์ผู้เชี่ยวชาญด้านสื่อสิ่งพิมพ์แล้ว ทั้งในหน้าโฆษณาทางหนังสือพิมพ์ สิ่งพิมพ์หรือช่วงโฆษณาทางโทรทัศน์ ด้วยความถี่ของการซื้อสื่อเป็นเงิน¹⁰³

¹⁰³ รายงานการตลาด , “ MARKETING POLITICAL พลังธรรมจับมือชินวัตรโฆษณาแฝง ดาวเทียมไทยคม,” มติชนสุดสัปดาห์ 15 , ฉบับที่ 773 : 87-88.

มหาศาล ในแทบทุกช่วงเวลาไปพร้อมใหม่¹⁰⁴ เห็นได้ชัดว่าพรรคพลังธรรมได้ทำการปูพรมโฆษณาพรรคในสื่อทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ วิทยุ โปสเตอร์ คัทเอ๊าท์และแม้แต่ในโรงภาพยนตร์พรรคพลังธรรมก็ไม่เว้น¹⁰⁵

การที่พรรคพลังธรรมทุ่มเทเงินทองจำนวนมากไปกับสื่อในการโฆษณาหาเสียงในแทบทุกแขนง ทำให้ภาพลักษณ์ของพรรคที่ดูสมถะเรียบง่ายเปลี่ยนแปลงไป ดูหรูหราและมียุทธศาสตร์ในการหาเสียงที่หลากหลายต่างจากเดิมที่ดูซื่อๆ ตรงไปตรงมา ทำให้ประชาชนที่เคยชื่นชมพรรคพลังธรรมในแบบเก่าเกิดอาการไม่ชอบใจกับภาพลักษณ์ใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไปของพรรค ยิ่งไปกว่านั้น โครงสร้างองค์กรในการหาเสียงที่อ่อนด้อย โดยคิดประโยค “พลิกโฉมเมืองไทยให้ไทยแข่งขันกับโลก” ขึ้นมาใช้ในการหาเสียงก็ถูกพรรคประชาธิปัตย์ที่มีความเชี่ยวชาญทางการเมืองมากกว่าตอกกลับ หลังจากที่เคยโดนพรรคประชาธิปัตย์นำประโยค “ผมยึดมั่นในระบบรัฐสภา” ของนายชวน ออกมาใช้ในการปราศรัยหาเสียงเมื่อการเลือกตั้ง 13 ก.ย.35 ที่ทำให้ภาพของ พล.ต.จำลอง จาก “ผู้กล้า” กลายเป็น “ผู้นิยมความรุนแรง” มาในการเลือกตั้งครั้งนี้ 2 ก.ค.38 ประโยคดังกล่าวที่ชื่อฮาก็ถูกพรรคประชาธิปัตย์เก็บด้วยการออกโปสเตอร์คำว่า “ชวน หลีกภัย ผู้นำชาวบ้านบนเวทีการค้าโลก” และ “เราจะก้าวไปด้วยกันสู่โลกสากลโดยไม่ทิ้งคนส่วนใหญ่ไว้เบื้องหลัง” เป็นการทะลวงเข้าไปในภาพพจน์คนรุ่นใหม่ วิสัยทัศน์ก้าวไกล ของ ทักษิณ ชินวัตร ให้กลายเป็นคนที่มองแต่ข้างหน้า โดยไม่สนใจคนยากจนที่อยู่เบื้องหลัง¹⁰⁶ เป็นการทำลายความน่าเชื่อถือของทั้งทักษิณ ชินวัตร และพรรคพลังธรรมให้ตกต่ำลงไปอีก

ด้วยองค์ประกอบของปัจจัยด้าน โครงสร้างองค์กรทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้น ไม่ว่าจะ เป็นความขัดแย้งต่างๆ มากมายที่เกิดขึ้นภายในพรรค ที่เด่นชัดนับตั้งแต่ที่พรรคเข้าร่วมกับรัฐบาลชวน การแก่งแย่งชิงดีชิงเด่น แย่งกันเป็นใหญ่ทั้งในพรรคและในรัฐบาล อีกทั้งพฤติกรรมของพรรคพลังธรรมที่เข้าร่วมรัฐบาลก็มักจะมีพฤติกรรมที่แปลกแยกและชิงความเด่นความดังอยู่ตลอดเวลาที่พรรคร่วมรัฐบาลอื่นๆ เหตุการณ์ทั้งหลายเหล่านี้นำไปสู่ความเสื่อมคะเนนนิยมของชนชั้นกลางต่อพรรคพลังธรรม เพราะบทบาทและการดำเนินการทางการเมืองของพรรคที่ปรากฏ

¹⁰⁴ รายงานการตลาด, “MARKETING POLITICAL พลังธรรมจับมือชินวัตรโฆษณาแฝง คาวเทียมไทยคม,” มติชนสุดสัปดาห์ 15, ฉบับที่ 773 : 87-88.

¹⁰⁵ รายงานพิเศษ, “ทักษิณ ปฏิวัติหาเสียงมิติใหม่ ยุทธการสื่อล้อมเมือง การตลาดนำการเมือง,” มติชนสุดสัปดาห์ 15, ฉบับที่ 776 (4 กรกฎาคม 2538) : 88.

¹⁰⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 87.

ออกมาดูไม่แตกต่างกับพรรคการเมืองอื่นๆ มากนัก ความหวังของชนชั้นกลางต่อพรรคพลังธรรมในการเปลี่ยนแปลงระบบการเมืองไทยจึงค่อยๆ ริบหรี่ลงตามกาลเวลา

4. ปัจจัยด้านสถานการณ์ เนื่องจากพรรคพลังธรรมไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ว่า สิ่งที่พรรคพลังธรรมได้กระทำออกไปต่อสังคมแล้วจะมีผลกระทบสะท้อนกลับมาอย่างไรบ้าง ในอดีตที่พรรคพลังธรรมดำรงตนเป็นพรรคการเมืองอิสระไม่ขึ้นอยู่กับฝ่ายใด การทำหน้าที่ทางการเมืองของพรรคพลังธรรมก็ได้รับการยกย่องเพราะ จะไม่มีผลประโยชน์มาเกี่ยวข้องอย่างเด่นชัดนัก ยกเว้นความชื่นชมหรือคะแนนเสียงที่จะได้รับเพิ่มมากขึ้นจากประชาชน แต่เมื่อสถานะของพรรคพลังธรรมได้เปลี่ยนแปลงไปกลายเป็น 1 ในพรรคร่วมรัฐบาล การที่สมาชิกของพรรคพลังธรรมได้เข้าไปดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีหรือตำแหน่งทางการเมืองอื่นๆ พฤติกรรมที่แสดงออกมายังขึ้นอยู่กับพื้นฐานของผลประโยชน์ การกระทำต่างๆ ของทั้งสมาชิกพรรคและพรรคพลังธรรมจึงถูกมองว่ามีผลประโยชน์แอบแฝงอยู่เสมอ เมื่อพฤติกรรมต่างๆ ของสมาชิกพรรคที่มีความเชื่อมโยงกับผลประโยชน์ หรือมีผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้องและมีผลกระทบต่อสังคม ปฏิกริยาที่สังคมตอบได้ก็กลับมาจากผลของการกระทำของสมาชิกพรรคและพรรค โดยที่พรรคพลังธรรมไม่สามารถควบคุมหรือคาดการณ์ได้ว่าจะเกิดอะไรขึ้นจากผลของการกระทำนั้นคือ ปัจจัยด้านสถานการณ์

การที่พรรคพลังธรรมได้เข้าร่วมกับรัฐบาลชวน หลีกภัย และไปมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกับพรรคการเมืองอื่นจนเกิดความขัดแย้ง สิ่งนี้กลายเป็นสถานการณ์ที่ไม่ดีสำหรับพรรคพลังธรรม เนื่องจากพรรคไม่สามารถควบคุมพฤติกรรมหรือการกระทำไม่ได้จากพรรคการเมืองอื่นได้ ทำให้ไม่ว่าพรรคพลังธรรมจะมีแนวความคิดหรือแสดงพฤติกรรมอะไรออกไปก็จะถูกมองในแง่ไม่ดีจากสังคมและถูกขัดขวาง ซึ่งต่างจากตอนที่ก่อตั้งพรรคใหม่ๆ สถานการณ์ที่ทำให้ภาพพจน์ของพรรคพลังธรรมแย่ลงก็คือ

เหตุการณ์ที่หนึ่ง หลังจากรัฐบาลที่มาจากประชาธิปไตย ความหวังใหม่ พลังธรรมและเอกภาพที่เป็นพรรคการเมืองฝ่ายเทพได้ส่งเรื่องการยกเลิกพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมให้คณะกรรมการตุลาการศาลรัฐธรรมนูญตีความ ทางสมาพันธ์ประชาธิปไตยและสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยก็สรุปอย่างรวบรัดว่า รัฐบาลกำลังทรยศต่อประชาชนที่ร่วมต่อสู้มาด้วย¹⁰⁷

¹⁰⁷ จัยกระแสน, "แล้ว 4 พรรคเทพซึ่งประสบความสำเร็จจากชีวิต "วีรชน" ก็เป็นจำเลยทางการเมือง," มติชนสุดสัปดาห์ 13, ฉบับที่ 638 (13 พฤศจิกายน 2535) : 8.

กันในเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม¹⁰⁸ จากการเข้าร่วมรัฐบาลเพียงไม่ถึง 2 เดือน การกระทำในนามของพรรคร่วมรัฐบาลพลอยทำให้พรรคพลังธรรมที่อยู่ร่วมรัฐบาลเสียชื่อเสียงไปด้วย จากที่เคยมีภาพลักษณ์ที่ต่อสู้กับเผด็จการเคียงข้างประชาชน มาในวันนี้กลับกลายเป็น 1 ในพรรคร่วมรัฐบาลที่ร่วมกันหักหลังประชาชน ภาพพจน์ที่ดีงามของพรรคพลังธรรมต้องพลอยเสื่อมไปด้วย

เหตุการณ์ที่สอง เป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างพรรคประชาธิปัตย์และพรรคพลังธรรม ซึ่งเป็นความขัดแย้งหนึ่งในหลายๆ กรณีของพรรคพลังธรรมที่เมื่อนำมาประกอบรวมกันก็กลายเป็นว่าในพรรคร่วมรัฐบาลพรรคพลังธรรมเป็น “พรรคการเมืองเจ้าปัญหา” ที่สุดที่มีแต่ความขัดแย้งกับพรรคการเมืองต่างๆ ทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกที่ไม่ดีต่อพรรคการเมืองนำดี พรรคนี้ ความขัดแย้งเกิดขึ้นเนื่องจากพรรคประชาธิปัตย์มีความพยายามเสนอพระราชบัญญัติสภาการเกษตร ในขณะที่พรรคพลังธรรมกลับจับมือกับกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนคัดค้าน ท้ายสุดพรรคประชาธิปัตย์จึงต้องยอมถอนเรื่องกลับไปพิจารณาใหม่ให้รอบคอบมากยิ่งขึ้น¹⁰⁹

เหตุการณ์ที่สาม การพยายามผลักดันพระราชบัญญัติเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดที่เสนอโดยพรรคพลังธรรมและมีพรรคเอกภาพเห็นชอบด้วย แม้จะมีเสียงท้วงติงมาจากพรรคร่วมรัฐบาลแต่พรรคพลังธรรมก็อาศัยเงื่อนไขที่มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 47 คน เสนอร่างพระราชบัญญัตินี้เข้าสู่สภาผู้แทนราษฎรเลย¹¹⁰ ต่อจากนั้นพรรคพลังธรรมก็ได้กดดันพรรคร่วมรัฐบาลหนักขึ้น โดยการประกาศลาออกจากตำแหน่งรองประธานสภาผู้แทนราษฎรของนายถวิล ไพรสณฑ์ ด้วยมีเหตุผลสำคัญเพื่อธรรงค์ให้การเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผลให้ได้ โดยทั้งพรรคพลังธรรมและ พล.ต.จำลอง ก็ได้ออกมาขานรับการกระทำของนายถวิล ไพรสณฑ์ โดยผูกเรื่องเข้ากับนโยบายของพรรคที่ต้องการให้มีการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดอย่างแนบแน่น และได้เปิดฉากรุกด้วยการออกเดินสายธรรงค์เรื่องนี้ทั่วประเทศ โดย พล.ต.จำลอง รับภาระอันหนักอึ้ง พล.ต.จำลองออกเดินทางธรรงค์ด้วยท่าทีที่แข็งกร้าวและปราศจากการประนีประนอม และกล่าวหาว่าพรรคพันธมิตรฝ่ายเทพทั้งหลายไม่ได้ปฏิบัติตามนโยบายที่ได้ประกาศไว้ตอนหาเสียง โดยเฉพาะพรรค¹¹¹

¹⁰⁸ จักรกระแสน, “แล้ว 4 พรรคเทพซึ่งประสบความสำเร็จจากชีวิต “วีรชน” ก็เป็นจำเลยทางการเมือง,” มติชนสุดสัปดาห์ 13, ฉบับที่ 638 (13 พฤศจิกายน 2535): 8.

¹⁰⁹ จักรกระแสน, “รอยร้าวปริแยกภายในรัฐบาลผสม การเปลี่ยนแปลงภายในของ พลังธรรม-ความหวังใหม่,” มติชนสุดสัปดาห์ 13, ฉบับที่ 639 (20 พฤศจิกายน 2535): 8.

¹¹⁰ เรื่องเดียวกัน.

¹¹¹ รายงานพิเศษ, “ศึกเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ พลังธรรมบ้ำเลือดคน ปชป.-ความหวังใหม่ พันธมิตรเทพกระเจิง,” มติชนสุดสัปดาห์ 14, ฉบับที่ 701 (28 มกราคม 2537): 83.

ประชาธิปไตยและพรรคความหวังใหม่ เมื่อ พล.ต.จำลอง กระโถนออกมารณรงค์เรื่องการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดอย่างเต็มตัว ความเกรงอกเกรงใจที่พรรคการเมืองทั้งสองเคยมีให้กันก็ลดน้อยลงสัมพันธ์ที่เคยดีระหว่างพรรคการเมืองทั้งสองก็ลดลง ทำให้นักการเมืองของทั้งสองฝ่ายออกมากล่าวหาซึ่งกันและกัน กลายเป็นความบาดหมางและความขัดแย้งกันระหว่างพรรคประชาธิปัตย์และพรรคพลังธรรม¹¹²

และจากเหตุการณ์เดียวกันนี้เองพรรคพลังธรรมก็ขัดแย้งกับพรรคความหวังใหม่ เนื่องจากพรรคความหวังใหม่นั้นอยู่ภายใต้การล้อมกรอบของพลังข้าราชการกระทรวงมหาดไทยที่คัดค้านการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดอย่างหัวชนฝา พรรคความหวังใหม่จึงตกเป็นเป้าโจมตีจากพรรคพลังธรรมอย่างตรงไปตรงมาเช่นกันว่า เตะถ่วงการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดเอาไว้ทั้งที่ในนโยบายของพรรคมีการพูดถึงเรื่องนี้เอาไว้อย่างชัดเจนเช่นกัน พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยและหัวหน้าพรรคความหวังใหม่จึงได้ออกมาตอบโต้เรื่องนี้ว่า การผลักดันเรื่องการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นเรื่องที่รัฐบาลต้องปรึกษารื้อกัน การเปลี่ยนแปลงในทันทีคงจะลำบาก เพราะต้องใช้เวลาดำเนินการขั้นตอนต่างๆ ดังนั้นการที่พรรคพลังธรรมจะมาเรียกร้องให้มีการดำเนินการเพื่อเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดในทันทีทันใด ในความรู้สึกรู้สึกของ พล.อ.ชวลิต และพรรคความหวังใหม่เห็นว่าไม่น่าเป็นไปได้ จึงเป็นสิ่งยืนยันได้ว่าสัมพันธ์ภาพระหว่างพรรคพลังธรรมและพรรคความหวังใหม่แยกห่างออกจากไปเรื่อยๆ เช่นเดียวกับพรรคประชาธิปัตย์¹¹³

การที่ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมออกมากดดันให้รัฐบาลมีการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดให้ได้ก็เพราะ พรรคต้องการกู้ชื่อเสียงกลับคืนมา โดยหวังว่าประเด็นนี้จะเป็นจุดที่สร้างความนิยมให้พรรคขึ้นมาได้อีกซึ่งเคยใช้ได้ผลมาแล้ว แต่มาครั้งนี้สถานการณ์ต่างๆ ได้เปลี่ยนแปลงไป เพราะตอนนั้นพรรคดำเนินอยู่ในบทบาทของพรรคการเมืองอิสระเป็นการก้าวเดินไปตามลำพัง จึงไม่เกิดการแทรกซ้อนใดๆ ขึ้นมาต่างจากครั้งนี้ พรรคพลังธรรมเป็น 1 ในพรรคพันธมิตรที่ร่วมจัดตั้งรัฐบาล จึงเป็นเรื่องยากเย็นอย่างยิ่งที่พรรคพลังธรรมจะสามารถเล่น 2 บทบาทคือการเป็นทั้งพรรคร่วมรัฐบาลและเป็นทั้งพรรคการเมืองอิสระ ซึ่งมีแนวทางของตนเองได้ เพราะผลกระทบจากบทบาทหนึ่งย่อมมีผลกระทบต่ออีกบทบาทหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงลำบาก จึงส่งผลให้การกระทำของพรรคกลายเป็นการกระทำเพื่อสร้างชื่อเสียงให้กับตนเองและเพื่อผลประโยชน์ใน

¹¹² รายงานพิเศษ, “ศึกเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ พลังธรรมบ้ำเลือดคน ปชป.-ความหวังใหม่ พันธมิตรเทพกระเจิง,” มติชนสุดสัปดาห์ 14, ฉบับที่ 701 : 83.

¹¹³ เรื่องเดียวกัน.

การเลือกตั้ง ส.ก. และ ส.ช.มากกว่า แต่ก่อนที่การเลือกตั้ง ส.ก. และ ส.ช. จะมาถึงได้ไม่นาน พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมก็ออกประกาศว่าจะไม่รณรงค์เรื่องการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดอีกแล้ว เนื่องจากถูกกระแสสังคมมองว่าก่อความวุ่นวายและเรียกร้องความสนใจ

เหตุการณ์ที่สี่ ความบาดหมางระหว่างพรรคประชาธิปัตย์และพรรคพลังธรรมตั้งแต่ร่วมรัฐบาลกันมาก็มีความขัดแย้งกันมาตลอด จึงส่งผลให้พรรคการเมืองทั้งสองไม่ค่อยประสานการทำงานกัน จึงยิ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งอื่นตามมาอีกเป็นเหตุการณ์ที่สี่คือ เมื่อทางกระทรวงการคลังภายใต้การกำกับดูแลของพรรคประชาธิปัตย์ได้เสนอให้มีการขึ้นค่าธรรมเนียม ก็ถูกพรรคพลังธรรมออกมาต่อต้านและเสนอให้มีการปฏิรูปรอแผล¹¹⁴ สร้างความไม่พอใจให้กับพรรคประชาธิปัตย์อย่างมาก การที่พรรคพลังธรรมออกมาคัดค้านนโยบายการขึ้นค่าธรรมเนียมและเปิดประเด็นการปฏิรูปรอแผล เพราะฐานคะแนนเสียงส่วนใหญ่ของพรรคพลังธรรมอยู่ใน กรุงเทพฯ และที่ผ่านมารัฐมนตรีของพรรคก็ล้มเหลวอย่างสิ้นเชิงในการแสดงบทบาทแก้ไขปัญหาที่ใหญ่โตที่สุดในกรุงเทพฯ ดังนั้นการเคลื่อนไหวของพรรคพลังธรรมจึงมีลักษณะแสดงความไม่พอใจต่อระบบการตัดสินใจของคณะรัฐมนตรีและต้องการกอบกู้เกียรติภูมิของพรรคกลับคืน ด้วยการแก้ไขปัญหาใกล้ตัวคน กรุงเทพฯ มากที่สุด แผนการปฏิรูปรอแผลของ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมคือ การปฏิรูปเส้นทางการเดินรอแผลทั่ว กรุงเทพฯ โดยให้วิ่งวนซ้ายทุกสาย และถูกนำมาเสนอในการแถลงข่าวที่กองอำนวยการตลาดนัดสวนจตุจักร โดยมีได้มีการเสนอเข้าคณะรัฐมนตรีก่อน¹¹⁵ การเคลื่อนไหวเช่นนี้ของ พล.ต.จำลอง ย่อมสร้างความไม่พอใจให้กับพรรคประชาธิปัตย์อย่างมากและสถานการณ์ทางการเมืองในขณะนั้นก็เริ่มมองว่า พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมกำลังจะสร้างความเค้นดึงให้กับตนเองมากกว่าคำนึงถึงประโยชน์ของประชาชน

เหตุการณ์ที่ห้า การออกมาให้ข่าวของพรรคพลังธรรมว่าการไฟฟ้านครหลวงภายใต้การดูแลของพรรคประชาธิปัตย์จะตัดไฟคนในซอยของคน กทม. นั้น ว่าเป็นเรื่องที่พรรคประชาธิปัตย์รังแกประชาชน ซึ่งทางพรรคประชาธิปัตย์ก็ออกมาให้ข่าวแก้ว่าที่ตัดไฟก็เนื่องมาจากการไม่ยอมจ่ายค่าไฟ¹¹⁶ ไม่ใช่การกั้นแก๊สแต่อย่างใด การกระทำเช่นนี้ของพรรคพลังธรรมทำ

¹¹⁴ รายงานพิเศษ, “ศึกเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ พลังธรรมบ้าเลือดชน ปชป.-ความหวังใหม่ พันธมิตรเทพกระเจิง,” มติชนสุดสัปดาห์ 14, ฉบับที่ 701 : 83.

¹¹⁵ รายงานพิเศษ, “มองการเมืองไทย ชวน หลีกภัย จอระอุ ผักเปิดเกมทวงผลงาน,” มติชนสุดสัปดาห์ 14, ฉบับที่ 697 (31 ธันวาคม 2536) : 12.

¹¹⁶ รายงานพิเศษ, “ศึกเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ พลังธรรมบ้าเลือดชน ปชป.-ความหวังใหม่ พันธมิตรเทพกระเจิง,” มติชนสุดสัปดาห์ 14, ฉบับที่ 701 : 83.

ให้ประชาชนมองดูว่าพรรคพลังธรรมกำลังจะหาเรื่องก่อกวนพรรคประชาธิปัตย์ ทั้งที่ทำงานอยู่ในพรรคร่วมรัฐบาลเดียวกัน

เหตุการณ์ที่หก การที่ พล.ต.จำลอง และสมาชิกพรรคพลังธรรมบางส่วนมีพฤติกรรมหนุนาการประท้วงของ ร.ต.ฉลาด วรฉัตร แม้จะมีปัญญาชนและนักวิชาการส่วนหนึ่งที่เห็นด้วย แต่ชนชั้นกลางฐานเสียงสำคัญของพรรคพลังธรรม และเป็นประชากรที่มีจำนวนมากที่สุดในกรุงเทพฯ กลับมองเห็นว่านี่คือความวุ่นวาย คือการก่อกวน เพราะทำให้พวกเขาสูญเสียผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและตลาดหุ้น เป็นการกระทบกระเทือนถึงความมั่นคงของคนชั้นกลางซึ่งย่อมไม่ให้การสนับสนุนและยังก่อให้เกิดความขัดแย้งกับพรรคร่วมรัฐบาลอีกด้วย

เหตุการณ์ที่เจ็ด หลังจากการปรับคณะรัฐมนตรีในส่วนของพรรคพลังธรรม โดยมีการนำคนนอกมาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี แต่เพียงหนึ่งวันหลังจากข่าวการรับตำแหน่ง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของ พ.ต.ท.ทักษิณ หลุดออกมาจากที่ประชุมของพรรคพลังธรรม ข่าวเรื่องการรัฐประหารในประเทศกัมพูชาก็ถูกปล่อยออกมาว่า มีคนของกลุ่มชินวัตรในกัมพูชาเกี่ยวพันด้วย¹¹⁷ สถานการณ์ในข้อนี้ไม่ก่อให้เกิดผลดีกับพรรคพลังธรรมเลย เพราะการนำเอานักธุรกิจระดับมหาเศรษฐีที่มีกิจการเกี่ยวพันกับสัมปทานของรัฐเข้ามาเป็นรัฐมนตรีในพรรคร่วมรัฐบาล ทำให้ประชาชนเกิดความสงสัยแล้วว่าการเข้ามาของ พ.ต.ท.ทักษิณ ก็เพื่อเข้ามาปกป้องผลประโยชน์ของตนเองและบริษัทฯ ของตน ซึ่งก็เป็นการทำลายคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมไปบางส่วนแล้ว ร่วมกับเหตุการณ์ บริษัทฯ ของ พ.ต.ท.ทักษิณ เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับรัฐประหารในกัมพูชา ทำให้ชื่อเสียงของพรรคยิ่งมัวหมองลงไปด้วย เพราะไปเลือกบุคคลที่มีปัญหาทางการเมืองระหว่างประเทศเข้ามาเป็นรัฐมนตรีบริหารประเทศ แม้ว่าเรื่องดังกล่าวจะจริงหรือเท็จก็ตาม แต่ก็ได้ทำลายความน่าเชื่อถือของ พ.ต.ท.ทักษิณ และพรรคให้เสื่อมลงนับตั้งแต่ พ.ต.ท.ทักษิณ ได้เข้ามามีตำแหน่งรัฐมนตรีในสังกัดพรรคพลังธรรม

ทั้งหมดคือสถานการณ์ทางการเมืองของพรรคพลังธรรมที่ทำให้ภาพพจน์ของพรรคพลังธรรมและ พล.ต.จำลอง แย่เย่ลง ไม่ว่าจะเป็ความขัดแย้งระหว่างพรรคพลังธรรมกับพรรคร่วมรัฐบาลอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็พรรคประชาธิปัตย์ ความหวังใหม่หรือเอกภาพก็ตาม ความขัดแย้งเหล่านี้เกิดขึ้นในสถานการณ์ที่พรรคพลังธรรมได้ค่อยๆ เสื่อมความศรัทธาไปจากคน กรุงเทพฯ

¹¹⁷ รายงานพิเศษ , “กาเหว่าที่บางฝัก ทักษิณ-วิจิต อศวินคลื่นลูกที่สามกู้วิกฤตพลังธรรม,” มติชนสุดสัปดาห์ 14, ฉบับที่ 738 (14 ตุลาคม 2537) : 13.

แล้ว ภาพพจน์ของพรรคพลังธรรมในสายตาประชาชนได้เสื่อมลงตามระยะเวลาที่พรรคได้อยู่ร่วมกับรัฐบาล เพราะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นการยืนยันว่าพรรคการเมืองที่เคยประกาศตัวว่าเป็นพรรคการเมืองน้ำดี ก็มีพฤติกรรมไม่ต่างไปจากพรรคการเมืองอื่นๆ ที่พรรคเคยประณามเอาไว้ ความขัดแย้งและพฤติกรรมการทำตัวเป็นพรรคการเมืองเจ้าปัญหา เทียบไประยะเวลาที่มีความขัดแย้งกับบุคคลและพรรคการเมืองอื่น การทำตัวเป็นพรรคฝ่ายค้านในพรรคร่วมรัฐบาล การสับปรับ โលเล่ไม่จริงใจในกรณีการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดและข่าวปล่อยที่ตั้งใจจะทำลาย พ.ต.ท.ทักษิณ ทั้งหมดนี้เป็นสถานการณ์ที่ทำให้ประชาชนทั้งพรรคพลังธรรมและตัว พล.ต.จำลอง เอง อีกทั้งการกระทำของพรรคพลังธรรมในหลายๆ กรณีกลับถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าชอบทำตัวเด่นดัง ต้องการหาเสียง สร้างภาพ ก่อความ เจ้าปัญหา โលเล่ สถานการณ์ความขึ้นชอบของประชาชนที่มีต่อพรรคพลังธรรมเริ่มเสื่อมทรุดนับตั้งแต่เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ และยังเสื่อมหนักมากขึ้นเมื่อพรรคได้เข้าร่วมรัฐบาล ยิ่งไปกว่านั้นการที่พรรคประกาศตัวเป็นพรรคการเมืองคุณธรรม เป็นความหวังของประชาชนแต่เมื่อเหตุการณ์ผ่านไปได้พิสูจน์ให้เห็นว่าพรรคก็มีได้มีคุณธรรมเหมือนดังที่ประกาศไว้ มิหนำซ้ำความสามารถในการบริหารงานประเทศก็ไม่ค่อยมี เมื่อเคยเป็นความหวังให้ประชาชนแต่กลับทำให้ประชาชนผิดหวัง ความเบื่อหน่ายจึงเกิดกับพรรคพลังธรรมมากกว่าพรรคการเมืองอื่นๆ บวกกับความเบื่อหน่ายที่ประชาชนมีต่อรัฐบาลอย่างเป็นทางการเป็นด้านหลัก พรรคพลังธรรมจึงเป็นเพียงเหยื่อรายหนึ่งในความเบื่อหน่ายรัฐบาลของประชาชนและการไม่ฝากความหวังไว้กับรัฐบาล สถานการณ์เช่นนี้จึงยังเห็นได้ชัดว่า ประชาชนได้เบื่อหน่ายพรรคพลังธรรมแล้ว ความนิยม ความชื่นชม ความศรัทธาที่เคยได้รับจำนวนมากสาละ ไม่ว่าสมาชิกพรรคและพรรคพลังธรรมจะทำอะไรก็ดูดีไปหมด ได้จับสิ้นไปแล้ว ความเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรมจึงยิ่งเด่นชัดมากยิ่งขึ้นทุกขณะ โดยผลการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 2 ก.ค.38 ในเขตกรุงเทพมหานครพรรคพลังธรรมกวาดที่นั่งมาเพียง 16 ที่นั่งจากเดิมเคยได้สูงสุดถึง 32 ที่นั่ง ลดลง 16 ที่นั่ง ส่วนต่างจังหวัดคือภาคใต้กับภาคตะวันออกเฉียงเหนือไม่ได้ที่นั่งเลย ที่ยังเหลืออยู่บ้างก็ภาคกลาง 4 ที่นั่ง ลดลง 2 ที่นั่ง ภาคเหนือ 3 ที่นั่ง ลดลง 3 ที่นั่ง การลดลงของจำนวน ส.ส. ของพรรคพลังธรรมในทุกพื้นที่เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรมได้เป็นอย่างดี

การเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 2 มิถุนายน พ.ศ.2539

การเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัด กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 2 มิถุนายน พ.ศ.2539 ในช่วงที่ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคพลังธรรม นางสุภารัตน์ เกตุราพันธ์ ดำรงตำแหน่งเลขาธิการพรรค เมื่อการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. มาถึงจึงเกิดปัญหาขึ้นคือ การสรรหาผู้สมัคร

ซึ่งตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม. ที่มีคู่แข่งภายในพรรคคือ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง อดีตหัวหน้าพรรคพลังธรรมกับ ร.อ.กฤษฎา อรุณวงศ์ ณ อยุธยา ซึ่งตกลงกันไม่ได้ จนถึงกับมีข่าวว่า นางสุภารัตน์ จะเป็นทางเลือกที่ 3 แต่ในที่สุด พล.ต.จำลอง ก็สามารถชนะมติพรรคลงสมัครรับเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ในนามพรรคพลังธรรม โดยที่ ร.อ.กฤษฎา ไปลงสมัครในนามพรรคประชากรไทย¹¹⁸

การสมัครรับเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร

ในการเลือกตั้งผู้ว่าราชการ กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 2 มิถุนายน พ.ศ.2539 นั้น ผู้สมัครรวมทั้งสิ้น 29 คน ประกอบด้วย¹¹⁹

1.นายพิจิตต รัตตกุล	สังกัดกลุ่มมรดงาน	หมายเลข 5
2.พล.ต.จำลอง ศรีเมือง	สังกัดพรรคพลังธรรม	หมายเลข 4
3.ร.อ.กฤษฎา อรุณวงศ์ ณ อยุธยา	สังกัดพรรคประชากรไทย	หมายเลข 6
4.นายอากร ชุนตระกูล	สมัครอิสระ	หมายเลข 2
5.นายวรัญญชัย โชคชนะ		หมายเลข 3
6.นายสมิตร สมิตินันท์		หมายเลข 11
7.นายคำรพ รินวงษ์		หมายเลข 1
8.พ.ต.ท.สุธี สุทธิศิริวัฒน์		หมายเลข 9
9.นายบุญญสิริ สอนซัด		หมายเลข 7
10.พ.ต.อ.กำพล ยุทธศาสตร์ประสิทธิ์		หมายเลข 13
11.น.ส.รัก พงนะไพบูลย์		หมายเลข 17
12.นายมานิตย์ มาทวิมาล		หมายเลข 29
13.ส.อ.สุวัจน์ คารากฤษ์		หมายเลข 24
14.นายสัญญาชัย เตียวพณิชย์		หมายเลข 25
15.นายศุภชัย สิริเลิศประเสริฐ		หมายเลข 15
16.พ.ต.ท.สุชุม พันธุ์เพ็ง		หมายเลข 16
17.นายวารินทร์ สิ้นสูงสุด		หมายเลข 8

¹¹⁸ สำเร็จ คำพะอู , “คงคิดว่าประชาชนกินแกลบกินรำ,” มติชนสุดสัปดาห์ 16 ,ฉบับที่ 816 (9 เมษายน 2539): 12.

¹¹⁹ วัฏจักร , 31 พฤษภาคม 2539 , หน้า 11.

18.นายสถิตย์ พุทธจักรวาล	หมายเลข 14
19.นายธิเกียรติ ไม้ไทย	หมายเลข 12
20.นายเทอดชน ถนอมวงศ์	หมายเลข 10
21.นายบุญช่วย วัฒนวงศ์	หมายเลข 20
22.ม.ร.ว.นิตยจักร จักรพันธุ์	หมายเลข 28
23.นายณัฐวิกรม ธีริอุไรกุล	หมายเลข 21
24.นายศิลป์ วรรณปักษ์	หมายเลข 26
25.นายสุชาติ เกิดผล	หมายเลข 18
26.นายชูศักดิ์ มัคคกุล	หมายเลข 19
27.นายไอศูรย์ มั่นรักเรียน	หมายเลข 27
28.นายสอ เชื้อโพธิ์หัก	หมายเลข 23
29.นายพินิจ สกฤพรหมณ์	หมายเลข 22 ¹²⁰

ในจำนวนผู้สมัครทั้ง 29 คนนี้ ผู้สมัครที่ได้รับความสนใจจากประชาชนและสื่อมวลชนมีจำนวน 4 คนคือ นายพิจิตต รัตตกุล , พล.ต.จำลอง ศรีเมือง , ร.อ.กฤษฎา อรุณวงศ์ ณ อยุธยา และนายอากร สุนทระกุล ผู้สมัครทั้ง 4 คนนี้มิใช่ผู้สมัครหน้าใหม่แต่ประการใด ทั้ง 4 ท่านล้วนแต่เป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงที่คน กรุงเทพฯ รู้จักกันดีอยู่แล้ว ในด้านสถานภาพทางสังคมทั้ง 4 คนจะคล้ายคลึงกันกล่าวคือ เป็นบุคคลที่มีระดับการศึกษาสูง เคยได้รับเลือกตั้งจากคน กรุงเทพฯ ในการเลือกตั้ง ส.ส. และ ผู้ว่าฯ มาแล้วทุกคน กล่าวคือ นายพิจิตต รัตตกุล , พล.ต.จำลอง ศรีเมือง และนายอากร สุนทระกุล เคยได้รับเลือกตั้งเป็น ส.ส. กรุงเทพฯ ส่วน พล.ต.จำลอง และ ร.อ.กฤษฎา อรุณวงศ์ ณ อยุธยา เคยได้รับเลือกตั้งเป็น ผู้ว่าฯ กรุงเทพฯ ¹²¹

ความแตกต่างของบุคคลทั้ง 4 คือการแสดงตัวเพื่อสมัครรับเลือกตั้ง ซึ่งความแตกต่างดังกล่าวมีผลต่อคะแนนนิยมที่ชาว กรุงเทพฯ มีให้ต่อผู้สมัครแต่ละคน นับแต่เริ่มแรกที่ตัดสินใจสมัครรับเลือกตั้งเลยทีเดียว โดยสามารถศึกษาได้จากข้อมูลข่าวสารที่สื่อมวลชนได้นำมาเสนอให้ประชาชนได้ทราบ รวมทั้งบทวิจารณ์ที่สื่อมวลชนได้แสดงความคิดเห็นต่อผู้สมัครทั้ง 4 ดังนี้

¹²⁰ วัฏจักร , 31 พฤษภาคม 2539 , หน้า 11.

¹²¹ รวงทอง พฤษะวัน , “ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตัดสินใจของผู้เลือกตั้งในการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดกรุงเทพมหานครกรุงเทพมหานคร” , หน้า 64.

หนังสือพิมพ์มติชนสุดสัปดาห์ฉบับลงวันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2539 ได้รายงานเกี่ยวกับการประกาศตัวเพื่อสมัครรับเลือกตั้งของนายพิจิต รัตกุล มีใจความสรุปได้ว่า นายพิจิต ได้ประกาศลาออกจากการเป็นสมาชิกพรรคประชาธิปัตย์ เพื่อไปลงสมัครชิงตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม. ในนามอิสระ เมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2539 โดยมีเหตุผลว่า เนื่องด้วยการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. เมื่อปี 2535 นายพิจิต ได้ให้สัญญากับชาว กรุงเทพฯ ไว้ว่า¹²²

- 1) จะทำงานให้กับชาว กรุงเทพฯ ต่อไป
- 2) จะไม่ลงสมัคร ส.ส
- 3) จะลงสมัครผู้ว่าฯ กรุงเทพฯ อีกครั้ง

อย่างไรก็ตามจนบัดนี้ (22 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2539) ไม่มีใครรู้ว่าพรรคประชาธิปัตย์จะมีมติเช่นไรและนายพิจิต ไม่ต้องการที่จะฝ่าฝืนมติพรรค หากมีมติอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ต้องการให้มั่นใจว่า ตนจะปฏิบัติตามคำมั่นสัญญาที่ให้ไว้กับชาว กรุงเทพฯ โดยไม่สังกัดพรรคการเมืองใดและขอลาออกจากพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งจะทำให้พรรคมีอิสระ สบายใจในการคัดเลือกบุคคล¹²³

การตัดสินใจของนายพิจิต ดังกล่าวนั้น เนื่องจากนายพิจิต ทราบดีว่า การที่พรรคประชาธิปัตย์ยังลังเลและไม่กล้าประกาศออกมาว่าจะส่งตนเป็นผู้สมัครรับเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. นั้นเป็นเพราะพรรคประชาธิปัตย์ไม่มั่นใจว่า นายพิจิตจะได้รับเลือกตั้งเป็น ผู้ว่าฯ กทม. นายพิจิตจึงลาออกจากพรรคประชาธิปัตย์เสีย และลงสมัครในนามของผู้สมัครอิสระ ซึ่งเป็นการประกาศถึงความตั้งใจจริงของตนและคงจะได้รับความเห็นใจจากประชาชนผู้เลือกตั้งด้วย¹²⁴

หนังสือพิมพ์มติชนสุดสัปดาห์ฉบับวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ.2539 รายงานถึงการประกาศตัวสมัครรับเลือกตั้งเป็น ผู้ว่าฯ กทม. ของ ร.อ.กฤษฏา อรุณวงศ์ ณ อยุธยา หมายเลข 6 ไม่สังกัดพรรคแต่ได้รับการสนับสนุนอย่างเปิดเผยจากพรรคประชากรไทย¹²⁵

¹²² รวงทอง พุกกะวัน, "ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตัดสินใจของผู้เลือกตั้งในการเลือกตั้ง ผู้ว่าราชการจังหวัดกรุงเทพมหานครกรุงเทพมหานคร" , หน้า 64.

¹²³ เรื่องเดียวกัน , หน้า 64-65.

¹²⁴ เรื่องเดียวกัน , หน้า 65.

¹²⁵ เรื่องเดียวกัน.

ร.อ.กฤษฎา อรุณวงศ์ ณ ออยุธยา สมักรับเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ครั้งก่อนในนามพรรคพลังธรรม เพราะเป็นรองผู้ว่าราชการฝ่ายโยธามาก่อน สมัยที่ พล.ต.จำลอง เป็น ผู้ว่าฯ กทม. ก่อนการสมัครครั้งนี้ แรกทีเดียว ร.อ.กฤษฎา มีความตั้งใจที่จะลงสมัครในนามพรรคพลังธรรมอีกครั้ง และเชื่อว่าต้องได้รับการเลือกตั้งอย่างแน่นอน เพราะพรรคพลังธรรมมีที่นั่ง ส.ส.ในกรุงเทพฯ มากกว่าใคร หากลงสมัครในนามพรรคพลังธรรม โอกาสที่จะได้รับเลือกตั้งกลับมาอีกครั้งย่อมไม่ยาก แต่การณ์กลับไม่เป็นเช่นนั้น เมื่อ พล.ต.จำลอง ประกาศตัวออกมาก่อนวาระของการดำรงตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม. ของ ร.อ.กฤษฎา จะหมดลงถึง 2 ปี ด้วยการประกาศลาออกจากหัวหน้าพรรคและประกาศไม่ลงสมัครรับเลือกตั้ง ส.ส. กรุงเทพฯ พร้อมทั้งยังประกาศว่าจะกลับมารับใช้ชาว กรุงเทพฯ อีกครั้งหนึ่งในนามพรรคพลังธรรมในตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม.¹²⁶

กระทั่งใกล้กำหนดครบวาระพรรคพลังธรรมก็ไม่ประกาศออกมาเสียทีว่าจะเลือกใครลงสมัครรับเลือกตั้งในตำแหน่งนี้ กระทั่งมีข่าวออกมาว่า นอกจาก พล.ต.จำลอง แล้วทางพรรคยังเสาะหาผู้อื่นที่จะมาลงสมัครอีก อาทิ นางสุดารัตน์ เกตุราพันธ์ เลขาธิการพรรคและรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย¹²⁷

จนกระทั่ง ร.อ.กฤษฎา ทนไม่ได้จำเป็นต้องลาออกจากสมาชิกพรรคพลังธรรม ประกาศตัวลงสมัครรับเลือกตั้งเป็น ผู้ว่าฯ กทม. โดยอิสระ และได้รับการสนับสนุนจากพรรคประชากรไทย โดยที่หัวหน้าพรรคประชากรไทย นายสมัคร สุนทรเวช รองนายกรัฐมนตรีจัดแถลงข่าวยืนยันให้เอง¹²⁸

รายงานจากหนังสือพิมพ์มติชนสุดสัปดาห์ฉบับวันที่ 2 เมษายน พ.ศ.2539 ได้เสนอข่าวการประกาศตัวลงสมัครรับเลือกตั้งเป็น ผู้ว่าฯ กทม. ของ พล.ต.จำลอง สรุปได้ว่า พรรคพลังธรรมได้ส่ง พล.ต.จำลอง ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็น ผู้ว่าฯ กทม. ในนามของพรรคด้วย โดย พล.ต.จำลอง ได้ให้สัมภาษณ์ว่า คนได้เคยบอกกับ พล.ต.ท.ทักษิณ ว่าขอให้พรรคพิจารณาหาผู้อื่นที่มี¹²⁹

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹²⁶ รวงทอง พฤษะวัน, “ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตัดสินใจของผู้เลือกตั้งในการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดกรุงเทพมหานครกรุงเทพมหานคร”, หน้า 65-66.

¹²⁷ เรื่องเดียวกัน.

¹²⁸ เรื่องเดียวกัน.

¹²⁹ เรื่องเดียวกัน.

ความเหมาะสมและพร้อมที่จะสมัครเป็น ผู้ว่าฯ กทม. และตนเองพร้อมที่จะให้การสนับสนุน ถ้าไม่มีผู้ใดพร้อมแล้วตนเองพร้อมอยู่ตลอดเวลาและอาสาจะเป็น ผู้ว่าฯ กทม. อีกครั้งหนึ่ง¹³⁰

สำหรับนายอากร ฮุนตระกูลนั้น ประกาศตัวลงสมัครรับเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. อย่างอิสระ เพราะนายอากร ลาออกจากพรรคพลังธรรมมานานแล้วและไม่ได้สมัครเข้าเป็นสมาชิกพรรคการเมืองใด¹³¹

การรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง

ในการหาเสียงเลือกตั้ง พล.ต.จำลอง และ ร.อ.กฤษฎา มีนโยบายและนำเสนอแนวทางที่คล้ายคลึงกันคือ การนำเสนอผลงานที่ผ่านมาของตนในอดีต ซึ่งแยกกันไม่ออกโดยเด็ดขาดว่าเป็นผลงานของผู้ใด เนื่องจากในสมัยที่ พล.ต.จำลอง ได้รับเลือกตั้งเป็น ผู้ว่าฯ กทม. เมื่อวันที่ 7 มกราคม พ.ศ.2533 และได้คะแนนสูงอย่างมากคือ 703,671 คะแนนนั้น ในการหาเสียงในครั้งนั้น พล.ต.จำลอง ได้เสนอ ร.อ.กฤษฎา เป็นรอง ผู้ว่าฯ กทม. ฝ่ายโยธาให้ประชาชนผู้เลือกตั้งได้รับรู้เนื่องจากมั่นใจว่าชื่อเสียงของ ร.อ.กฤษฎา จะเป็นส่วนหนึ่งที่จะได้รับคะแนนเสียงสนับสนุนจากประชาชนผู้เลือกตั้ง¹³²

และเมื่อ พล.ต.จำลอง ได้ประกาศลาออกจากตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม. หลังจากดำรงตำแหน่งได้เพียง 2 ปีเศษ เพื่อลงสมัครรับเลือกตั้งเป็น ส.ส. กรุงเทพฯ ทำให้ตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม. ว่างลง พล.ต.จำลอง ได้สนับสนุนให้ ร.อ.กฤษฎา ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็น ผู้ว่าฯ กทม. ในการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 19 เมษายน พ.ศ.2535 โดยใช้นโยบายในการหาเสียงว่า “สานงานต่อก่อนใหม่” และ ร.อ.กฤษฎา ก็ได้รับเลือกตั้งเป็น ผู้ว่าฯ กทม. จนครบวาระ¹³³

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹³⁰ รวงทอง พฤกษ์วัน, “ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตัดสินใจของผู้เลือกตั้งในการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดกรุงเทพมหานครกรุงเทพมหานคร”, หน้า 65.

¹³¹ เรื่องเดียวกัน.

¹³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 67.

¹³³ เรื่องเดียวกัน.

ดังนั้นผลงานเป็นระยะเวลา 6 ปี ที่ผ่านมาจึงไม่สามารถชี้ชัดได้ว่าเป็นของผู้ใดกันแน่ ทำให้นโยบายการหาเสียงคล้ายคลึงกันคือ การนำผลงานในอดีตมาเสนอและขอโอกาสที่จะกลับเข้าไปดำเนินงานที่ได้เริ่มไว้แล้วให้บรรลุผลสำเร็จ¹³⁴

ทางด้านนายพิจิตต รัตตกุล ตัวเก็ง ผู้ว่าฯ กทม. จากสำนักโพลต่างๆ รมรงค์หาเสียงโดยใช้ความตั้งใจจริง มีความแน่วแน่ที่จะเข้ามาปรับปรุงแก้ไขปัญหาเพื่อรับใช้ชาว กรุงเทพฯ เห็นได้จากการรอคอยที่จะกลับเข้ามาสมัครรับเลือกตั้งในครั้งนี้ หลังจากที่ไม่ได้รับเลือกตั้งเป็นผู้ว่าฯ กทม. ในการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 19 เมษายน พ.ศ.2535 และนายพิจิตตก็ได้ลงสมัครรับเลือกตั้งในตำแหน่งอื่นใดในระหว่างระยะเวลา 4 ปีที่ผ่านมา นายพิจิตตได้แสดงตนที่จะต่อสู้และแก้ไขปัญหามลพิษใน กรุงเทพฯ มาโดยตลอด นายพิจิตตได้นำคำขวัญที่ใช้ยืนยันความแน่วแน่ในนโยบายของตนมาหาเสียง เพื่อให้ผู้เลือกตั้งเห็นใจและเน้นความจริงใจในการแก้ปัญหาของตน เช่น นโยบาย “ฟื้นกรุงเทพฯ” หรือ “ผมรอคอยมานานถึง 4 ปี ให้โอกาสผมบ้าง” เป็นต้น¹³⁵

ด้านนายอากร สุนทระกุล ผู้สมัครอิสระ รมรงค์หาเสียงเลือกตั้งโดยนำเสนอ นโยบายขายความคิด “ทำ กรุงเทพฯ ให้เล็กลง” เพราะเป็นนโยบายที่ต้องการให้คนลูกใจคิด เนื่องจากนายอากร สุนทระกุล ลงสมัครรับเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. เพียงเพื่อต้องการ “ขายความคิด” และต้องจ่ายเงินไปในการนี้ถึง 7 ล้านบาท¹³⁶

ผลการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. เมื่อวันที่ 2 เมษายน พ.ศ.2539 นายพิจิตต รัตตกุล เป็นผู้ชนะการเลือกตั้งด้วยคะแนนสูงสุด 768,994 คะแนน ตามมาด้วยอันดับ 2 คือ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง 514,401 คะแนน อันดับ 3 ร.อ.กฤษฎา อรุณวงศ์ ณ ออยุธยา 244,002 คะแนน และอันดับที่ 4 ผู้สมัครอิสระ นายอากร สุนทระกุล 20,985 คะแนน¹³⁷

หลังจากความพ่ายแพ้ของ พล.ต.จำลอง ต่อนายพิจิตต ในการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. หนนี้ได้มีสื่อมวลชนบางแขนงตีความกันว่า ความพ่ายแพ้ของ พล.ต.จำลอง ในครั้งนี้ พ.ต.ท.

¹³⁴ รวงทอง พฤษะวัน , “ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตัดสินใจของผู้เลือกตั้งในการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดกรุงเทพมหานครกรุงเทพมหานคร” , หน้า 67.

¹³⁵ เรื่องเดียวกัน , หน้า 67-68.

¹³⁶ รายงานพิเศษ , “แสนยานุภาพ จ้าบ พิจิตต รัตตกุล ขีโพลเลียบบคลอง บัดแก้อี้ ผู้ว่าฯ กทม. ,” มติชนสุดสัปดาห์ 16 , ฉบับที่ 824 (4 มิถุนายน 2539) : 13.

¹³⁷ เรื่องเดียวกัน , หน้า 14.

ทักษิณ อาจลอบถนอยใจด้วยความโล่งอกก็ได้ เพราะการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ หนนี้ พรรคพลังธรรม ต้อง “ลงทุน” ด้วยเกมการเมืองและจำนวนทุนที่สูงลิบลิว เพื่อสนองเจตนารมณ์ของสายวัดที่ ต้องการเห็น พล.ต.จำลอง กลับมาเป็นสัญลักษณ์ของพรรคอีกครั้งหนึ่ง¹³⁸

ส่วนปัจจัยที่ส่งผลให้ นายพิจิตต ชนะการเลือกตั้งคือ การที่ นายพิจิตตได้หยิบยก สิ่งที่ตรงกับใจคน กรุงเทพฯ พอดีกับสภาพการณ์ในขณะนั้นและเสนอการแก้ไขนั่นคือ ความจำเป็น ต้องฟื้นฟู กรุงเทพฯ โดยเฉพาะในเรื่องมลพิษและสภาพสิ่งแวดล้อม การที่คน กรุงเทพฯ ส่วนใหญ่ เชื่อว่าต้องมีการระดมแก้ไข กรุงเทพฯ กันครั้งใหญ่ เพราะสภาพของ กรุงเทพฯ ที่แย่งจริงๆ กอปร กับ นายพิจิตต ได้สื่อให้เห็น “ความมุ่งมั่น” ว่าต้องการเข้ามาแก้ไข และการที่คน กรุงเทพฯ เลือก นายพิจิตต ก็คงไม่ใช่เพราะเห่อของใหม่ เพราะ นายพิจิตต เองก็ไม่ใช่ของใหม่¹³⁹ ผ่านการทำงาน การเมืองในระดับประเทศมาแล้วคือ เป็นอดีต ส.ส. กรุงเทพฯ ถึง 3 สมัยและเคยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์มาแล้ว¹⁴⁰

ดังนั้นการที่คน กรุงเทพฯ เลือก นายพิจิตต รัตตกุล เพราะคน กรุงเทพฯ ต้องการ การเปลี่ยนแปลงแก้ไข ต้องการวิสัยทัศน์ใหม่ ต้องการความมุ่งมั่นจริงใจและตั้งใจมาทำงานแก้ไข กรุงเทพฯ จริงๆ อีกปัจจัยที่ส่งผลให้นายพิจิตต ได้เข้าไปนั่งในศาลาว่าการ กรุงเทพฯ คือ บุคลิก ภาพของ นายพิจิตตเอง ที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ยกย่องผู้แข่งขัน เป็นนักประสานผลประโยชน์ มีประสบการณ์และประวัติส่วนตัวดีและมีการศึกษา พุดจาคล่องแคล่วเสียงดังฟังชัด ตอบคำถาม ในเกือบทุกเรื่องได้อย่างชัดเจน เพราะได้คิดและเตรียมตัวมาถึง 4 ปี¹⁴¹

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹³⁸ รายงานพิเศษ , “แสนยานุภาพ จ้าบ พิจิตต รัตตกุล ชีโพลเลียบบคลอง ยึดเก้าอี้ ผู้ว่าฯ กทม. ,” มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 824 : 13.

¹³⁹ วรากรณ์ สามโกเศศ, “อาหารสมอง,” มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 826 (18 มิถุนายน 2539) : 28.

¹⁴⁰ รายงาน , “สถาปนิกนักกีฬา ฤกษ์ฤา อรุณวงษ์ ณ อรุณยา ชูธงพลังธรรม ชิงเจ้า เสาชิงช้า ระวีง พิจิตตแซงโค้ง,” มติชนสุดสัปดาห์ 12, ฉบับที่ 608 (17 เมษายน 2535) : 14.

¹⁴¹ วรากรณ์ สามโกเศศ, “อาหารสมอง,” มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 826 : 28.

วิเคราะห์ผลการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 2 มิถุนายน พ.ศ.2539

การเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครในครั้งนี้อยู่ด้วย ร.อ.กฤษฎา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา ผู้ว่าฯ กทม. ซึ่งจะครบวาระการเป็น ผู้ว่าฯ กทม. ในวันที่ 19 เม.ย.39 ได้ลาออกจากตำแหน่งก่อนครบวาระ กรุงเทพฯ จึงได้กำหนดให้มีการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ในวันที่ 2 มิ.ย.39 ซึ่งมีผู้เข้าร่วมสมัครถึง 29 คน แต่ที่เป็นที่สนใจของสื่อมวลชนและประชาชนมีเพียง 4 คนด้วยกันคือ นายพิจิตต รัตตกุล , พล.ต.จำลอง ศรีเมือง , ร.อ.กฤษฎา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา และนายอากร สุนทรระกุล เมื่อได้ขยับเขยื้อนมาจนถึงช่วงสุดท้ายก่อนการเลือกตั้งจึงเหลือผู้แข่งขันชิงตำแหน่ง ผู้ว่าฯ ที่สำคัญเพียง 2 คนคือ นายพิจิตต รัตตกุล และ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ผลการเลือกตั้งที่ออกมาคือ นายพิจิตต รัตตกุล ผู้สมัครอิสระในนามกลุ่มมดงานชนะด้วยคะแนน 700,000 กว่าคะแนน นับเป็นคะแนนที่สูงมากที่สุดเท่าที่เคยมีการเลือกตั้งมา ศาลาว่าการกรุงเทพมหานครที่เคยถูกยึดครองโดยพรรคพลังธรรม เป็นเวลา 11 ปี จาก 14 พ.ย.28 อันเป็นวันที่ พล.ต.จำลอง ได้รับเลือกตั้งเป็นผู้ว่าฯ จากการเลือกตั้งประเดิมพระราชบัญญัติกรุงเทพมหานครก็ต้องถูกส่งต่อไปให้ นายพิจิตต รัตตกุล บุตรของอดีตหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ เป็นสิ่งที่เราต้องศึกษาว่าเพราะเหตุใด พล.ต.จำลอง จึงต้องพ่ายแพ้แก่ผู้สมัครอิสระอย่าง นายพิจิตต รัตตกุล ปัจจัยที่เป็นสาเหตุที่ทำให้พรรคพลังธรรมต้องพ่ายแพ้การเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ ในครั้งนี้คือ

1. ปัจจัยด้านผู้นำ การเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. โดยมากมักจะเน้นที่ตัวผู้สมัครเป็นสำคัญ แต่ถ้าผู้นำพรรคเป็นบุคคลคนเดียวกับผู้สมัครชิงตำแหน่ง ผู้ว่าฯ ปัจจัยนี้ก็จะทวีความสำคัญมากขึ้นไปอีก และถ้าผู้นำมิได้เป็นผู้สมัครแต่ผู้นำมีบารมีมากก็อาจจะส่งผลต่อตัวผู้สมัครในนามพรรคได้บ้าง แต่สำหรับในการเลือกตั้งครั้งนี้ผู้นำพรรคพลังธรรมก็คือ พ.ต.ท.ทักษิณ ซึ่งยังไม่เห็นอำนาจบารมีอย่างเด่นชัด จะมีก็แต่พื้นฐานทางครอบครัวที่เป็นถึงมหาเศรษฐีร่ำรวยจากธุรกิจโทรคมนาคม จากการให้สัมปทานของรัฐ ซึ่งมีแต่จะตกเป็นเป้าถูกโจมตีทำให้เสียชื่อเสียงพรรคพลังธรรมได้ ไม่ว่าจะเรื่องการเป็นมหาเศรษฐีที่ร่ำรวยมากที่สุดภายในระยะเวลาเพียงไม่กี่ปีจากกิจการโทรคมนาคมที่ได้รับสัมปทานจากรัฐ ที่จัดว่าเป็นธุรกิจผูกขาดและเอารัดเอาเปรียบประชาชนอย่างมาก โดยเฉพาะชาว กทม. เองที่เป็นกลุ่มคนที่ใช้โทรศัพท์เคลื่อนที่มากที่สุดต้องถูกเอารัดเอาเปรียบมากกว่าคนกลุ่มอื่น หรือจะเป็นเรื่องที่หัวหน้าพรรคพลังธรรม พ.ต.ท.ทักษิณ เอาข่าวสารไปแจกยังสถานีตำรวจ ต่างๆ ในนครบาล โดยอ้างว่าเป็นการแจกด้วยความห่วงใยและระลึกถึง ซึ่ง¹⁴²

¹⁴² สำเร็จ คำพะอู, “คงคิดว่าประชาชนกินแกลบกินรำ,” มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 816 (9

ทำอยู่ต่อเนื่องและทำอยู่ก่อนที่กฤษฎีกาการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. จะออกมาด้วยซ้ำ¹⁴³ แต่มีข้อนำสงสัยว่าเป็นการแจกเพื่อหาเสียงเหมือนกับที่พรรคการเมืองต่างๆ ทำกันนั่นเอง ด้วยเหตุปัจจัยจากตัวผู้นำพรรคพลังธรรมเองที่ก่อให้เกิดความเสื่อมเสียในภาพพจน์และความศรัทธาจากประชาชนที่เคยมีต่อพรรคพลังธรรม เนื่องจากผิดไปจากธรรมเนียมปฏิบัติที่คิงตามของพรรคส่งผลให้ภาพพจน์ของพรรคยิ่งตกต่ำลงไปอีก

2. ปัจจัยด้านอุดมการณ์ทางการเมืองของผู้นำพรรคและพรรคพลังธรรม สามารถตรวจสอบอุดมการณ์ทางการเมืองของทั้งหัวหน้าพรรคและพรรคพลังธรรม (หรือเหล่าสมาชิกของพรรค) ได้จากพฤติกรรมทางการเมืองที่แสดงออกมา ความพ่ายแพ้อย่างหมดสภาพของพรรคพลังธรรมและ พ.ต.จำลอง ในครั้งนี้ ปัจจัยส่วนหนึ่งก็เนื่องมาจากอุดมการณ์ทางการเมืองของผู้นำพรรคและพรรคเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก จนแทบไม่เหลืออุดมการณ์หรือสัญญาประชาคมทั้ง 4 ข้อเลย พฤติกรรมที่สามารถชี้ให้เห็นถึงอุดมการณ์ทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้นำและเหล่าสมาชิกพรรคคือ

พฤติกรรมที่หนึ่ง การแจกข้าวสารให้ประชาชนของทั้ง พ.ต.ท.ทักษิณ และ พ.ต.จำลอง แม้ว่าจะมีข้ออ้างในการแจกข้าวสาร แต่สิ่งที่เห็นได้เด่นชัดคือ เป็นการแจกข้าวสารเพื่อหาเสียง แม้ว่าจะอ้างว่าเป็นการเอื้อเฟื้อ เป็นการตอบแทนสังคม เป็นการแบ่งปัน แต่สำหรับสังคมไทยผู้ที่ได้รับสิ่งของก็ย่อมจะอยากตอบแทนความกรุณานี้บ้าง ซึ่งพฤติกรรมการแจกข้าวของหาเสียงก็เป็นวิธีการจูงใจประชาชนให้มาเลือกตนเองอีกทางหนึ่ง ซึ่งพฤติกรรมนี้เป็นสิ่งที่ไม่เคยมีใครคาดคิดว่าพรรคพลังธรรมจะกระทำ ยิ่ง พ.ต.จำลอง ด้วยแล้วยิ่งไม่น่าเชื่อว่าท่านจะแจกสิ่งของเพื่อหาคะแนนเสียง เพราะประกาศอย่างหนักแน่นว่าเป็นคนดี ไม่เล่นการเมืองแบบสกปรก รวมทั้งสัญญาประชาคมที่เปรียบเสมือนอุดมการณ์ทั้ง 4 ข้อด้วย โดยมีข้อที่ 2 คือไม่ซื้อเสียง ไม่แจกสิ่งของเพื่อแลกคะแนนเสียง ซึ่งพฤติกรรมที่ว่าของทั้งผู้นำพรรคและ พ.ต.จำลอง ก็เป็นการทำผิดสัญญาประชาคมอย่างเห็นได้ชัด

พฤติกรรมที่สอง เมื่อพรรคพลังธรรมประกาศตัวผู้สมัครรับเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. อย่างเอิกเกริก โดยนัดให้สื่อมวลชนไปแถลงข่าวที่บ้านราชวัตร บ้านพักของ พ.ต.จำลอง¹⁴⁴

¹⁴³ ตำเริ่ง คำพะอู, “อยู่ที่สำนึก-จริยธรรม,” มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 819 : 12.

¹⁴⁴ ตำเริ่ง คำพะอู, “คงคิดว่าประชาชนกินเกลบกินร่ำ,” มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 816 (9

สถานการณ์ในขณะนั้น พ.ต.ท.ทักษิณ , นางสุภารัตน์ และสมาชิกอีกหลายคนในพรรคได้เดินทางไปพบ พล.ต.จำลอง เจอหน้ากันแล้วก็พนมมือให้ช่างภาพหนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ เคเบิลทีวีถ่ายรูปรวม โดยมี พ.ต.ท.ทักษิณ เป็นผู้กล่าว¹⁴⁵

“ พวกผมในนามกรรมการบริหารพรรคได้พิจารณาอย่างถี่ถ้วนในเจตนาของท่านที่ได้ไปอาราธนาตัวว่า มีคนพร้อมที่จะรับใช้พรรคและคน กรุงเทพฯ อีกครั้ง แต่มีข้อแม้ว่าจะขอเป็นทางเลือกสุดท้าย ผมและกรรมการบริหารพรรคได้ทำตามเจตนารมณ์ของท่านที่แนะนำว่า อยากจะได้คนใหม่ๆ มาร่วมทำงานกับพรรค เราพยายามหาคนใหม่แต่หลายคนไม่สนใจและเมื่อเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงไป ร.อ.ถนอมฯ ไปลงพรรคประชาธิปัตย์ เราจึงไม่สามารถหาคนที่ประชาชนรู้จักในระยะสั้นๆ ฉะนั้นทางเลือกจึงเหลืออยู่ 2 ทางก็คือ รัฐมนตรีสุภารัตน์ และ พล.ต.จำลอง กรณีคุณสุภารัตน์ เราได้ทำแบบสอบถามประชาชนทั่ว กรุงเทพฯ แล้ว เสียงส่วนใหญ่เห็นว่าคุณสุภารัตน์ทำหน้าที่รัฐมนตรีได้เหมาะสมแล้ว” และ พล.ต.จำลอง ซึ่งเป็นตัวเลือกสุดท้ายของพรรคตามความตั้งใจก็ได้กล่าวขอบคุณ “ ขอขอบคุณ ดร.ทักษิณ ผมได้ยืนยันมาตั้งแต่ตอนยุบสภาใหม่ๆ ที่จะไม่ลงเลือกตั้ง ส.ส. ว่า ผมจะอำลามาทำหน้าที่อีกครั้งแต่มีรายละเอียดเพิ่มเติมว่าต้องการให้พรรคและหัวหน้าพรรคคัดเลือกคนอื่นที่เหมาะสมก่อน”

บรรยากาศในการแถลงข่าวเปิดตัวผู้สมัครตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม. ของพรรคพลังธรรมที่ยกมาข้างต้น เป็นการยืนยันถึงการปราศจากอุดมการณ์ทางการเมืองที่พรรคเคยประกาศไว้ว่าจะไม่โกหก โป้ปดมดเท็จ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเปรียบเสมือนการแสดงละครสร้างภาพให้ดูดีเนื่องจากเราได้รู้มานานแล้วว่า พล.ต.จำลอง ไม่ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็น ส.ส. แต่ต้องการที่จะลงสมัครเป็น ผู้ว่าฯ กทม. มานานแล้ว ส่วน ร.อ.ถนอมฯ ผู้ว่าฯ กทม. คนปัจจุบันอยากจะลงสมัครเป็น ผู้ว่าฯ อีกสมัยในนามพรรคพลังธรรมก็เป็นสิ่งที่รู้กันมาปีกว่าแล้วไม่ใช่เพิ่งมาตัดสินใจ ซึ่ง ร.อ.ถนอมฯ ได้แสดงความประสงค์อย่างชัดเจนที่จะขอทำงานต่ออีกสมัยหนึ่ง โดยอ้างถึงผลงานในระยะเวลาที่ผ่านมาว่าเป็นที่ยอมรับของประชาชน และประกาศว่าหากทำงานครบ 4 ปี เชื่อกันว่าจะมีผลงานมากกว่า ผู้ว่าฯ คนอื่นๆ อย่างแน่นอนไม่ว่าจะเป็น โครงการรถไฟฟ้า โครงการก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียรวมและโครงการกำจัดขยะ เป็นต้น โดยเฉพาะ พล.ต.จำลอง นั้นได้มีการเตรียมตัวหาเสียงเงียบๆ มานานแล้ว¹⁴⁶

¹⁴⁵ สำเร็จ คำพะอู, “คงคิดว่าประชาชนกินแกลบกินรำ,” มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 816 : 12.

¹⁴⁶ เรื่องเดียวกัน.

ข้อเท็จจริงที่เราบริหารรับรู้มาตลอดถึงการตัดสินใจลงสมัครรับเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ ที่มีมานานแล้ว เมื่อ พล.ต.จำลอง ประกาศตัวออกมาก่อนครบวาระของการดำรงตำแหน่ง ผู้ว่าฯ ของ ร.อ.กฤษฎา จะหมดลงได้ถึง 2 ปี ด้วยการประกาศลาออกจากตำแหน่งหัวหน้าพรรคและประกาศไม่ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็น ส.ส. กทม. พร้อมทั้งยังประกาศจะกลับมารับใช้ชาว กรุงเทพฯ อีกครั้งหนึ่งในนามพรรคพลังธรรม ในตำแหน่ง ผู้ว่าฯ ซึ่งตรงข้ามกับงานแถลงข่าวเปิดตัวผู้สมัครที่ว่าไม่ต้องการลงสมัครแต่ขอเป็นทางเลือกสุดท้าย แต่เอาเข้าจริงก็เที่ยวไปบีบบังคับไม่ให้มีคู่แข่งกับตนภายในพรรค กัดคั้นจน ร.อ.กฤษฎา ทนไม่ได้ต้องลาออกไปสังกัดพรรคการเมืองอื่น สุดท้ายเมื่อไม่เหลือใคร พล.ต.จำลอง ก็ได้ลงสมัครแข่งขัน เป็นการแสดงว่าทั้งหัวหน้าพรรคและสมาชิกพรรค โดยเฉพาะ พล.ต.จำลอง ได้ทำผิดอุดมการณ์โดยการโกหก หลอกลวงประชาชน ไม่บอกความจริงกับประชาชน นอกจากงานแถลงข่าวเปิดตัวผู้สมัครจากพรรคพลังธรรมจะเป็นการแสดงถึงความไม่มีอุดมการณ์ทางการเมืองของพรรคที่โกหก ไปปิดมดเท็จแล้ว ยังทำให้สื่อมวลชนและประชาชนโดยทั่วไปมองว่า เป็นงานที่ต้องการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีงามให้กับตัวของพรรคและ พล.ต.จำลอง เป็นสำคัญ เกิดผลเสียหายถึงภาพพจน์ของพรรคอย่างมาก

พฤติกรรมที่สาม แม้ว่าการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ ในครั้งนี้จะเป็นการเมืองในระดับท้องถิ่น แต่เป็นท้องถิ่นที่เป็นศูนย์กลางของประเทศ การเมืองในระดับประเทศจึงมีผลต่อการเมืองในระดับท้องถิ่นที่จะเกิดขึ้น โดยเฉพาะสถานการณ์ทางการเมืองระดับประเทศนั้นเกี่ยวข้องกับพรรคและสมาชิกของพรรคพลังธรรมด้วย เหตุการณ์ที่ว่าก็คือ การเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาล ที่จะมีขึ้นในช่วงก่อนการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ ที่รัฐมนตรีของพรรค นายไชยวัฒน์ สินสุวงศ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมและมีตำแหน่งเป็นถึง ผ.อ.การเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ ถูกขึ้นบัญชีดำโดนชกฟอกจากฝ่ายค้านในกรณีน้ำมันเถื่อน ข่มขู่ผลประโยชน์และสร้างปัญหาให้กับพรรคพลังธรรมไม่น้อย เนื่องจาก นายไชยวัฒน์ ได้แสดงท่าทีท้าทายฝ่ายค้านอย่างออกนอกหน้า โดยนายไชยวัฒน์ประกาศว่าจะแฉรายชื่อนักการเมืองฝ่ายค้านที่เกี่ยวข้องกับการค้าน้ำมันเถื่อน โดยขอให้ประชุมลับแต่จะไม่เปิดโปงรายชื่อนักการเมืองฝ่ายรัฐบาล เพราะถือว่าฝ่ายค้านเอาเรื่องนี้มาเป็นประเด็นทางการเมือง การกระทำของนายไชยวัฒน์เช่นนี้ส่งผลให้ประชาชนที่ได้ฟังสัมภาษณ์ของนายไชยวัฒน์ข้องใจว่า ทำไมต้องเปิดเผยแต่รายชื่อนักการเมืองฝ่ายค้าน และเพราะเหตุใดจึงไม่ดำเนินการกับผู้ค้าน้ำมันเถื่อนให้ได้รับโทษทางกฎหมายต่างๆ ที่รัฐข้อมูลอย่างดี โฉนจึงต้องไปรอกการอภิปรายไม่ไว้วางใจ¹⁴⁷ พฤติกรรมเช่นนี้ของนายไชยวัฒน์ทำให้คน กรุงเทพฯ ที่เคยศรัทธาพรรคพลังธรรมว่าเป็น

¹⁴⁷บุญเลิศ ช่างใหญ่, “หมายเหตุประชาชน,” มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 817 (16 เมษายน 2539)

พรรคการเมืองที่ดี จะเล่นการเมืองแบบชาวสะอาด แต่เหตุใดจึงมีลักษณะที่เล่นการเมืองแบบสกปรก โดยการทำลายล้างคู่แข่ง ทำลายความน่าเชื่อถือของคู่แข่ง เพื่อที่ฝ่ายค้านจะได้ไม่กล้ามาอภิปรายตนเอง เพราะเกรงกลัวรายชื่อนักการเมืองฝ่ายค้านที่เกี่ยวข้องกับการค้าน้ำมันเดือนจะถูกเปิดโปง ประชาชนยอมรับไม่ได้แน่นอนที่พรรคพลังธรรมเปลี่ยนแปลงจุดยืนทางการเมืองของตนไปถึงเพียงนี้ ซึ่งสถานการณ์ทางการเมืองเช่นนี้เกิดขึ้นในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกับการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. จึงส่งผลกระทบต่อผลการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. และ พล.ต.จำลอง เน้นอรรถภาพของพรรคที่มีอุดมการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นพรรคการเมืองแบบเดิมๆ ไม่แตกต่างจากพรรคการเมืองอื่นๆ ที่เล่นการเมืองแบบสกปรกจึงเปลี่ยนใจไม่เลือกผู้สมัครจากพรรคพลังธรรม พล.ต.จำลอง จึงต้องพ่ายแพ้ต่อ นายพิจิตต รัตตกุล

พฤติกรรมที่ดี เมื่อ ร.อ.กฤษฎา ถูกกดดันอย่างหนักจากพรรคจึงประกาศลาออกจากสมาชิกพรรคพลังธรรมและไปลงสมัคร ผู้ว่าฯ เองตามความต้องการและได้รับความสนับสนุนจากพรรคประชากรไทยและนายสมัคร สุนทรเวช กลายเป็นคู่แข่งทางการเมืองกับ พล.ต.จำลอง จึงได้รับการต่อต้านจากสมาชิกพรรคพลังธรรมที่ถึงกับออกมาด่าว่า ร.อ.กฤษฎา อย่างรุนแรง โดยเฉพาะนายอาทร บุญมาเลิศ หนึ่งในคณะที่ปรึกษา ผู้ว่าฯ ซึ่งทำงานร่วมกับ ร.อ.กฤษฎา ในช่วงที่ ร.อ.กฤษฎา ดำรงตำแหน่ง ผู้ว่าฯ ได้ออกมาพูดประชดประชัน ร.อ.กฤษฎา ว่า¹⁴⁸

“การที่หัวหน้าพรรคประชากรไทยได้ตัว ร.อ.กฤษฎา ไปนั้น อุปมาเหมือนผู้ชายที่เคยมีแต่เมียที่บริสุทธิ์ แต่เมียคนที่ผ่านมาไม่เป็นท่าสังคมรับไม่ได้ เลยอยากหาเมียที่เคยมีสามีและรู้งานมาแล้ว เมื่อมาเจอผู้หญิงคนหนึ่งมั่นใจว่ามีความสามารถและเลิกกับสามีแล้ว แต่กลับกลายเป็นว่าผู้หญิงคนดังกล่าวหนีผัวมาคบชู้ซึ่งวันหนึ่งจะเกิดปัญหาตามมา”

ข้อความที่ขกมาเป็นการแสดงถึงความไม่ยึดมั่นในอุดมการณ์ของพรรคเลขที่จะไม่จ้วงจาบหยาบช้า ใส่ร้ายป้ายสีใคร แต่คำกล่าวที่ออกมาเป็นถ้อยคำที่ดูหมิ่น ร.อ.กฤษฎา และพรรคประชากรไทยอย่างรุนแรงมาก หรือการปราศรัยหาเสียงของ พล.ต.จำลอง เมื่อทราบว่ากระแสของ นายพิจิตต รัตตกุล มาแรงและน่าจะได้ครองตำแหน่ง ผู้ว่าฯ คนต่อไป จึงออกมาหาเสียงโจมตี

¹⁴⁸ รายงานพิเศษ, “ทักษิณ โห้ฮิ้ว มหาจำลอง มาแล้ว ชูคอร์ปชั่น-จริยธรรมอีกเสบ ฟาดกฤษฎา,” มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 816: 13.

นายพิจิตต์ ว่าเป็นคนใหม่ไม่เคยทำงานบริหาร กรุงเทพฯ มาก่อนว่า “ชาว กรุงเทพฯ ไม่ควรเสี่ยงเอาคนฝึกงานมาทำงาน”¹⁴⁹ เป็นการดูหมิ่นความสามารถของ นายพิจิตต์ เป็นการปราศยหาเสียงแบบการเมืองน้ำเน่า การเมืองสกปรก ที่เน้นแต่จะทำลายความน่าเชื่อถือของกลุ่มต่อสู้มากกว่าที่จะมาวัดกันที่ความรู้ความสามารถเป็นหลัก

ในการปราศยหาเสียงใหญ่ครั้งสุดท้ายของพรรคพลังธรรมที่ห้องสนามหลวง ในวันที่ 31 พ.ค.39 มีการกล่าวโจมตีบุคคลผู้สมัครต่างๆ กันอย่างรุนแรงเป็นการส่งท้าย โดยบุคคลสำคัญๆ ในพรรคแม้แต่ตัว พล.ต.จำลอง เองก็มีการให้สัมภาษณ์ (หรือในการปราศยหาเสียงครั้งสุดท้ายก็มีส่วน) ที่กระทบกระเทือนผู้อื่นด้วย¹⁵⁰ ซึ่งตรงข้ามกับแนวทางหรืออุดมการณ์ที่ติงามที่พรรคเคยยึดถือว่า จะไม่โกหก จ้วงจาบหยาบช้ำ ใส่ร้ายป้ายสีใคร ซึ่งการเลือกตั้งในครั้งนี้เหล่าสมาชิกพรรคก็ได้กระทำการที่ตรงข้ามกับแนวทางที่เคยประกาศไว้ ไม่แตกต่างไปจากพรรคการเมืองน้ำเน่าที่เล่นการเมืองแบบสกปรก สาดโคลนกันไปมา พฤติกรรมต่างๆ เหล่านี้ชี้ชัดได้ว่าอุดมการณ์ทางการเมืองที่เคยติงามของพรรคได้สูญหายไปแล้วพร้อมๆ กับการนำพรรคพลังธรรมเข้าไปสู่ความกลมกลืนกับพรรคการเมืองอื่นๆ ที่ตกอยู่ในวังวนของระบบการเมืองที่น่ารังเกียจ โดยส่งผลไปยังการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. 2 มิ.ย.39 ที่ปรากฏว่า พล.ต.จำลอง พ่ายแพ้แก่ นายพิจิตต์

3. ปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กรของพรรคพลังธรรม ถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดสำหรับการเลือกตั้งในครั้งนี้ เพราะองค์ประกอบที่ผิดพลาดของปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กรที่ส่งผลอย่างมากต่อความพ่ายแพ้ของ พล.ต.จำลอง และนับเป็นสัญญาณแห่งความหายนะสำหรับอนาคตของพรรคในการเลือกตั้งใหญ่ทั่วประเทศที่ใกล้จะมาถึง และด้วยความผิดพลาดของโครงสร้างองค์กรรวมทั้งการดำเนินนโยบายที่ผิดพลาดของพรรคไม่ว่าจะเป็น กระบวนการสรรหาตัวผู้สมัคร วิธีการหาเสียง ความขัดแย้งภายในพรรคที่เป็นข่าวออกมาสู่สาธารณชน หรือพฤติกรรมจากการเข้าร่วมรัฐบาลของพรรค เหล่านี้เป็นการแสดงถึงความอ่อนด้อยขององค์กรพรรคพลังธรรม ที่นำไปสู่ความตกต่ำของพรรคอย่างมากที่สุดในพื้นที่ กรุงเทพฯ การดำเนินงานที่ผิดพลาดของพรรคพลังธรรม เริ่มตั้งแต่

¹⁴⁹ สยามโพสต์, 10 พฤษภาคม 2539, หน้า 5.

¹⁵⁰ สมบัติ จันทรวงศ์, รายงานการวิจัยเรื่อง การเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ปี 2539 : การศึกษายุทธศาสตร์การสร้างภาพ (กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540), หน้า 68.

ประเด็นที่หนึ่ง กระบวนการสรรหาตัวผู้สมัครรับเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ของพรรคพลังธรรมที่มีข่าวออกมาว่า ทั้ง ร.อ.กฤษฏา ผู้ว่าฯ กทม. ที่กำลังจะหมดวาระ และ พล.ต.จำลอง อดีต ผู้ว่าฯ 2 สมัยต่างก็มีความประสงค์ที่จะลงสมัครรับเลือกตั้งในตำแหน่ง ผู้ว่าฯ ทั้ง 2 คน โดยกรรมการบริหารพรรคเองก็แบ่งเป็น 2 กลุ่มด้วยกันคือ กลุ่มที่สนับสนุน ร.อ.กฤษฏา ก็ประกอบด้วย พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร,นางสุภารัตน์ เกยุราพันธ์, นายชัยวัฒน์ สุรวิชัย, น.พ.ระวี มาศมงคล, นายสุธรรม แสงประทุม และนายพีระพงษ์ ถนอมพงศ์พันธ์ ส่วนฝ่ายที่สนับสนุน พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ได้แก่ นายไชยวัฒน์ ลินสุวงศ์, นายไพรัช ขำทิพย์พาทิ, น.พ.กระแส ชนะวงส์, นายสมบูรณ์ ทองบุราณ, นายสมุท มงคลกิตติ, นายสุทิน นพเกตุ, นายถวิล ไพรสมณฑ์, นายเสรี พัฒนพันธ์ชัย, นายพีระพงษ์ สาคริก, นายอรรถ แพทย์ยังกุล, นายเรืองวิทย์ คุณภูิสุรพจน์, นายสมนึก ธนเดชากุล, นายจรัส พัวช่วย, นายพงษ์ศักดิ์ อินทรพานิชย์, นางพิมพ์าจันทร์ประสงค์, นายอาทร บุญมาเลิศ, นายประเสริฐ นาสัมพันธ์ และนายพรเทพ วิริยะพันธ์¹⁵¹ ฝ่ายที่สนับสนุน พล.ต.จำลอง ศรีเมือง อย่างเหนียวแน่นคือ กลุ่มของนายไชยวัฒน์ ลินสุวงศ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นมือขวาของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง มาก่อน มองว่า พล.ต.จำลอง มีความเหมาะสมมากกว่า มีประสบการณ์และรู้งานกรุงเทพมหานครทะเลลู่โปร่ง ที่สำคัญคือความสามารถที่จะประสานกับ พ.ต.ท.ทักษิณ ในการแก้ไขปัญหาจราจร ซึ่งเป็นงานหลักของพรรคได้มีประสิทธิภาพมากกว่า แต่เสียงที่คัดค้านการกลับมาของ พล.ต.จำลอง ในกรรมการบริหารพรรคที่ออกมาแสดงอาการขัดขวาง พล.ต.จำลอง อย่างคุณคือ น.พ.วัลลภ ยิ่งตรง โดยมองว่า “ขณะนี้ไม่ใช่ยุคจำลองเฟื่องแล้ว พรรคจึงไม่มีความเชื่อมั่นว่าถ้า พล.ต.จำลอง ลงสมัครแล้วจะได้เป็น ผู้ว่าฯ กทม. 100% และมองว่าภาพลักษณ์ของพรรคขณะนี้ เป็นพรรคของคนรุ่นใหม่ ซึ่งดูไปแล้ว พล.ต.จำลอง คงไปด้วยกันไม่ได้ จะเป็นการบดบังบารมีของ พ.ต.ท.ทักษิณ หัวหน้าพรรคที่ตั้งใจจะเล่นการเมืองให้ถึงตำแหน่งสูงสุด”¹⁵²

ในท้ายที่สุด พล.ต.จำลอง ก็สามารถเอาชนะ ร.อ.กฤษฏา ผ่านกระบวนการสรรหาผู้สมัครชิงตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม. ในนามพรรคพลังธรรมมาได้ แต่ก็ยังเป็นชัยชนะที่ได้มาโดยการใช้มติพรรคเบียดให้ ร.อ.กฤษฏา ตกไป ซึ่งถูกวิพากษ์วิจารณ์จากสื่อมวลชนค่อนข้างมากกว่า กลับมาลงสมัครรับเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. อีกได้โดยการใช้มติพรรค (หรือเสียงส่วนใหญ่ภายในพรรคซึ่ง

¹⁵¹ สมบัติ จันทร์วงศ์, รายงานการวิจัยเรื่อง การเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ปี 2539 : การศึกษายุทธศาสตร์การสร้างภาพ , หน้า 99.

¹⁵² รายงานพิเศษ, “จับตาระแวงด้านจำลองไม่ให้ลง ผู้ว่าฯ กทม. ปฏิบัติการเพื่อทักษิณมิใช่กฤษฏา,” มติชนสุดสัปดาห์ 15, ฉบับที่ 786 : 16.

เป็นพวกของ พล.ต.จำลอง มากกว่า) เมื่อกระบวนการสรรหาตัวผู้สมัครชิงตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม.ในสังกัดพรรคพลังธรรมเสร็จสิ้นลง กลับทำให้เกิดปัญหาการเมืองภายในพรรค ทำให้พรรคเกิดความแตกแยกระหว่างกลุ่มของ พล.ต.จำลอง และ ร.อ.กฤษฎา ที่ไม่พอใจที่ตนเองไม่ได้สมัครในนามพรรค ทำให้ ร.อ.กฤษฎา ต้องไปลงสมัครในนามพรรคประชากรไทย จนกลายเป็นความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างกลุ่มของ พล.ต.จำลอง และ ร.อ.กฤษฎา ไป การหาเสียงของ พล.ต.จำลอง และ ร.อ.กฤษฎา ในช่วงต้นจึงกลายเป็นการโจมตีซึ่งกันและกัน ในความเป็นจริงตัวผู้สมัครในตำแหน่ง ผู้ว่าฯ นั้นจะเป็นใครก็ได้ทั้ง พล.ต.จำลอง และ ร.อ.กฤษฎา เพราะต่างก็มีข้อดีข้อเด่นของตัวเองทั้งสิ้น แต่กระบวนการคัดสรรของพรรคน่าจะสามารถจัดการกับปัญหาความขัดแย้งภายในพรรคให้จบสิ้นด้วยดี เพื่อที่ปัญหาความขัดแย้งจะได้ไม่บานปลายออกมานอกพรรค ไม่ต้องขัดแย้งกันเองให้เสียเวลาการปราศรัยหาเสียง เสียภาพพจน์ จึงเป็นการไร้ความสามารถของปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กรของพรรค ที่ไม่สามารถจัดการปัญหาภายในพรรคให้สงบลงได้ด้วยดี จนก่อให้เกิดความขัดแย้งจนทำลายชื่อเสียงของพรรคและตัวสมาชิกทั้งหลายเอง

เมื่อได้ตัวผู้สมัครรับเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. มาแล้ว ประเด็นที่สองคือ ตัวผู้สมัครที่คัดเลือกมานั้นมีลักษณะบุคลิกที่ก่อให้เกิดความเสียเปรียบต่อคู่แข่งสำคัญอย่างมาก เนื่องจากกรเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม.นี้เป็นการแข่งขันกันที่ตัวบุคคล ความสนใจจึงไปจับอยู่ที่ตัวผู้สมัครเป็นสำคัญมากกว่าส่วนอื่นๆ บุคลิกภาพของผู้สมัครจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะจูงใจคนมาเลือกหรือไม่เลือก บุคลิกลักษณะของตัว พล.ต.จำลอง จากเหตุการณ์ทางการเมืองที่ผ่านมาคือ เชื้อมั่นตนเองมากเกินไป แข็งกร้าวและมีบทบาททางการเมืองที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งสูงทั้งในพรรคและนอกพรรคมาโดยตลอด โดยเฉพาะเมื่อทราบผลการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม.ว่า นายพิจิตต ชนะการเลือกตั้ง แทนที่ พล.ต.จำลอง จะแสดงความยินดีกับ นายพิจิตต ตามประเพณีที่ดีงามที่เขาทำกันทั่วโลกกลับไม่กล่าวสิ่งใดเลย และยังไม่ยอมรับความจริงที่พ่ายแพ้ บอกเพียงว่าท่านไม่แพ้ ที่แพ้คือแพ้ตัวเองเท่านั้น เป็นคนไม่ยอมรับความจริงไม่มีน้ำใจนักกีฬา ซึ่งตรงข้ามกับบุคลิกและภาพพจน์ของ นายพิจิตต ที่มีลักษณะอ่อนน้อมถ่อมตน ยกย่องผู้แข่งขัน เป็นนักประสานผลประโยชน์ ประวิติส่วนตัวดี มีการศึกษา แม้เมื่อได้รับชัยชนะก็ไม่เหยียบซ้ำหรือเยาะเย้ยคู่ต่อสู้ หยิบประเด็นที่ดีของเขามาพูดสร้างความสมานฉันท์ ไม่แตกแยก ขอความร่วมมือเห็นใจจากคนที่ไม่ได้เลือกตนเอง¹⁵³ ซึ่งด้วยบุคลิกที่ไม่เป็นที่น่าชื่นชมของ พล.ต.จำลอง จึงส่งผลให้ พล.ต.จำลอง ต้องพ่ายแพ้แก่ นายพิจิตต อย่างหมดสภาพ เนื่องจากการทำงานบริหารราชการ กรุงเทพฯ นั้นต้องประสานร่วมมือกับหลาย

¹⁵³ วรากรณ์ สามโกเศศ, "อาหารสมอง," มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 826 (18 มิถุนายน 2539):

ฝ่ายจึงจะประสบความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาและพัฒนา กรุงเทพฯ ประชาชนก็ย่อมจะเลือกผู้สมัครที่มีบุคลิกลักษณะที่มีความประนีประนอมสูง เพื่อให้ความขัดแย้งคลี่คลายลงได้ ต่างจากการเลือกผู้สมัครที่มีลักษณะแข็งกร้าวที่มีแต่จะทำให้เหตุการณ์ขัดแย้งรุนแรงบานปลายมากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากประสบการณ์ในเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ

ประเด็นที่สาม วิธีการหาเสียงเริ่มจาก ความผิดพลาดในนโยบายการหาเสียงที่ออกมาซึ่งนำประชาชนว่า การสนับสนุน พล.ต.จำลอง คือการสนับสนุนให้พรรคพลังธรรมยังคงสามารถมีบทบาท “ชี้ถูกชี้ผิด” ในการเมืองไทยต่อไปได้ เพราะหาก พล.ต.จำลอง พ่ายแพ้อำนาจการต่อรองทางการเมืองของพรรคพลังธรรมก็ต้องลดน้อยถอยลงอย่างแน่นอน¹⁵⁴ ที่ผ่านมาสถานการณ์เป็นคำพิสูจนได้ว่าทั้งพรรคพลังธรรมและ พล.ต.จำลอง ไม่มีบทบาทหรือคำฐานะที่จะชี้ถูกชี้ผิดใครได้ เนื่องจากทั้งพรรคพลังธรรมและ พล.ต.จำลอง ก็มีไม่เป็นที่ติงการพฤติกรรมที่แสดงออกมาก็เต็มไปด้วยการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่น อยากรับใหญ่ โทกท้อ ซื่อเสียด เข้าร่วมรัฐบาลเพื่อต่อรองอำนาจทางการเมืองหาใช่เพื่อประโยชน์ของประชาชนไม่ ภาพพจน์ทั้งหลายที่ติงการของ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมได้หมดสิ้นแล้ว ดังนั้นนโยบายการหาเสียงที่ยังคงบอกว่า พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมยังเป็นรูปแบบการเมืองที่ดีนั้น จึงใช้ไม่ได้ผลแล้วในการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ในครั้งนี้ หรือนโยบายการหาเสียงของ พล.ต.จำลอง ที่พูดแต่ว่าตนมีผลงานและจะสานงานต่อไป เพราะเคยบริหารงานมาก่อน ยิ่งสวนทางกับสถานการณ์ในขณะนั้นของ กรุงเทพฯ ที่เต็มไปด้วยปัญหามากมาย โดยเฉพาะปัญหาการจราจรที่หนักหนาสาหัสมาก และประชาชนก็ต้องการสิ่งใหม่ๆ ต้องการการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากสภาพแบบเดิมๆ ไม่สามารถแก้ไขปัญหาให้พวกเขาได้ จึงเป็นสิ่งยืนยันได้ว่าการบริหารงาน กรุงเทพฯ ที่ผ่านมาในนามพรรคพลังธรรมยังคงไม่สามารถแก้ไขปัญหาให้พวกเขาได้จริง ดังนั้นนโยบายการหาเสียงของพรรคที่ออกมา คูสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปแล้วจึงมีแต่จะทำให้คะแนนเสียงจากประชาชนที่พรรคควรจะได้ลดหายไปเรื่อยๆ

โดยเฉพาะแนวทางการหาเสียงเลือกตั้งในปี 2539 นั้นแตกต่างจากสถานการณ์ในปี 2528 และ มี.ค.35 ที่ พล.ต.จำลอง สามารถใช้บุคลิกและประวัติส่วนตัวของตนเป็นจุดขายอย่างชนิดหน้ามือเป็นหลังมือ อันที่จริงแล้วแม้แต่การเน้นบุคลิกแบบเดิมๆ ของ พล.ต.จำลอง ซึ่งก็ยังคงมีอยู่ก็เห็นได้ชัดว่า เนื้อหาได้ถูกบดบังไปด้วยภาพและวิธีการหาเสียงตามสไตล์ของ พ.ต.ท.ทักษิณ

¹⁵⁴ สมบัติ จันทรวงศ์, รายงานการวิจัยเรื่อง การเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ปี 2539 : การศึกษาทฤษฎีการสร้างภาพ , หน้า 61.

หัวหน้าพรรคพลังธรรมคนใหม่ที่เน้นความทันสมัยและไฮเทค¹⁵⁵ และจากการสัมภาษณ์บุคคลชั้นนำในคณะวางแผนการรณรงค์หาเสียงของพรรคผู้หนึ่งก็ดูเหมือนว่า ฝ่ายโฆษณาของบริษัท เอส ซี แมทซ์บ็อกซ์ จำกัด ซึ่งเป็นบริษัทในเครือชินวัตรของ พ.ต.ท.ทักษิณ จะมองการรณรงค์หาเสียงครั้งนี้จากทัศนคติของ พ.ต.ท.ทักษิณ มากกว่าของ พล.ต.จำลอง เพราะฉะนั้นจึงได้มีการนำเสนอแนวคิด กรุงเทพฯ 2000 ออกไปลอยๆ ก่อน โดยที่ไม่ได้มีอะไรเป็นตัวเชื่อมภาพของ พล.ต.จำลอง เข้ากับวิสัยทัศน์ 2000 ดังกล่าว (อย่างน้อยที่สุดก็ในตอนแรก) อันที่จริงแล้วอาจกล่าวได้ว่า ในระยะแรกสุดมีศูนย์กลางการรณรงค์หาเสียงของพรรคอยู่ถึง 2 ศูนย์ ศูนย์แรกอยู่ภายใต้การดำเนินงานของบริษัท เอส ซี แมทซ์บ็อกซ์ จำกัด ซึ่งพยายามจะสานต่อแนวคิดเรื่อง Vision 2000 ของหัวหน้าพรรคและอีกศูนย์หนึ่งซึ่งมีเครือข่ายที่มองว่าคุณสมบัติดั้งเดิมของ พล.ต.จำลอง เป็นจุดขาย เพราะฉะนั้นป้ายโฆษณาหาเสียงของ พล.ต.จำลอง จึงมี 2 แบบ แบบแรก “กรุงเทพฯ 2000 เมืองของเราภารกิจของเรา” เป็นการวาดภาพอันยิ่งใหญ่และเป็นการมองออกไปสู่ออนาคต โดยเน้นการเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ของพรรคพลังธรรมยุคใหม่เป็นหลัก ส่วนแบบที่สอง เป็นป้ายรูปการ์ตูนของ พล.ต.จำลอง ที่กำลังกวาดขยะกวาดถนนอยู่ เป็นการเน้นภาพลักษณ์ของความเป็นคนดี ซื่อสัตย์ ทำงานจริงจังอันเป็นภาพเดิมๆ ของ พล.ต.จำลอง ย่อมเข้ากันไม่ได้กับ แบบที่ 1 กรุงเทพฯ 2000 ซึ่งเน้นความทันสมัยในทุกๆ ด้าน¹⁵⁶

ดังนั้นภาพการหาเสียงตามแบบฉบับหัวหน้าพรรคที่ดูหรูหราและทันสมัย ซึ่งแตกต่างไปจากแนวทางเดิมที่เน้นความสมถะ เรียบง่าย อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมเดิมโดยสิ้นเชิง เช่น การแต่งชุด “ม่อฮ่อม” อันเป็นสัญลักษณ์ของ พล.ต.จำลอง มาแต่ไหนแต่ไรก็ถูกสลัดทิ้งกลายเป็นชุดพระราชทานใหม่ไทยแทน ที่สำคัญคือแนวทางการหาเสียงของ พล.ต.จำลอง เองก็ดูผิดแปลกไปจากเดิมอีกด้วย โดยหันมาเอาใจใส่ต่อการปรับปรุงรูปแบบการหาเสียงมากขึ้น เพื่อช่วงชิงคะแนนเสียงจากคนรุ่นใหม่ๆ ที่หันไปสนใจ นายพิจิตต เช่น การไปปรากฏตัวในร้านอาหารประเภทฟาสต์ฟู้ด หรือการร่วมเดินแอโรบิกกับผู้ออกกำลังกายที่สวนลุมพินี หรือการแถลงข่าวที่ต้องทำกันตามโรงแรม ในการปราศรัยหาเสียงของพรรค โดยที่ทางพรรคพลังธรรมนั้นอาจลืมไปว่าผู้ใช้สิทธิ์ใน กรุงเทพฯ นั้นเบื่อง่ายและติดตามข้อมูลข่าวสารพอ¹⁵⁷

¹⁵⁵ สมบัติ จันทรวงศ์, รายงานการวิจัยเรื่อง การเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ปี 2539 : การศึกษายุทธศาสตร์การสร้างภาพ , หน้า 67.

¹⁵⁶ เรื่องเดียวกัน , หน้า 46-47.

¹⁵⁷ รายงานพิเศษ, “เสนยานุภาพ จับ พิจิตต รัตกุล ชีโพลีเพลย์บอลลอง ยึดเก้าอี้ ผู้ว่าฯ กทม.” มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 824 : 14.

จะตัดสินใจได้ว่า “ความคิดของคนดี” ที่นำมาโฆษณาหาเสียงนั้นเป็น “คุณค่า” หรือเป็นแค่ “จุดขายที่ว่างเปล่า”¹⁵⁸

ใช่เพียงแต่ว่าการเสนอภาพของผู้สมัครตามแนวทางการโฆษณาหาเสียงของทีมงานมืออาชีพของ พ.ต.ท.ทักษิณ หัวหน้าพรรคจะทำให้ภาพของ พล.ต.จำลอง ผู้มุ่งมั่นจะเป็น ผู้ว่า กทม. ในปี 2539 ดูขัดแย้งกับคุณลักษณะที่เคยเป็นที่รู้จักกันของ พล.ต.จำลอง คนเดิม¹⁵⁹ เนื่องจากภาพของ พล.ต.จำลอง ที่ปรากฏออกมาต่อสายตาผู้เลือกตั้งมีลักษณะไม่แน่นอน สับสน ไม่น่าเชื่อถือ ไม่ชัดเจน ไม่เรียบง่ายและแม้ว่าจะมีความกำกวม แต่ก็มีความกำกวมที่สื่อได้ว่า จะจงใจให้ผู้เลือกตั้งใช้จินตนาการของตนไปในทางที่เป็นลบกับภาพของผู้สมัครมากกว่าที่จะจินตนาการไปในทางบวก จึงยิ่งทำให้คะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมตกลงไปอีก และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาผลการสำรวจของมติชนโพลล์เมื่อวันที่ 21-22 เม.ย.39 ได้ระบุไว้ชัดเจนว่า ประชาชนส่วนใหญ่ (ร้อยละ 42.3) มีความเห็นว่า พล.ต.จำลอง ไม่ควรกลับมาสมัครรับเลือกตั้งเป็น ผู้ว่า อีก เพราะไม่มีจุดยืนที่มั่นคงในทางการเมือง¹⁶⁰ เมื่อประชาชนไม่ชื่นชอบในตัวผู้สมัครและพรรคพลังธรรมแล้วทำให้ผลการเลือกตั้งที่ออกมา นายพิจิตต สามารถเอาชนะ พล.ต.จำลอง แชมป์เก่า 2 สมัย ได้อย่างสวยงาม

ยิ่งไปกว่านั้นการหาเสียงโดยการเอาภาพของหัวหน้าพรรคคนปัจจุบันและพรรคพลังธรรมมาผูกเข้ากับตัวของ พล.ต.จำลอง ในฐานะผู้สมัครชิงตำแหน่ง ผู้ว่าฯ ยังคงจะเป็นนโยบายที่ผิดพลาดอีกด้วย เพราะผู้คนที่เคยปักใจกับพรรคพลังธรรมตั้งแต่ต้นตั้งแต่สมัยที่ พล.ต.จำลอง เป็นหัวหน้าพรรคอยู่ในช่วงเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 ย่อมมีข้อกังขาในใจทันทีที่เสร็จสิ้นการเลือกตั้งทั่วไปเดือนกรกฎาคม 2538 ว่าเพราะเหตุไรพรรคพลังธรรมซึ่งประกาศตัวว่าเป็นพรรคที่ยึดมั่นในคุณธรรมและความดีงาม จึงไปร่วมรัฐบาลกับพรรคการเมืองอย่างพรรคชาติไทย พรรคกิจสังคมและพรรคประชากรไทยซึ่งเคยอยู่กลุ่มตรงข้ามกับพรรคพลังธรรมมาโดยตลอด (โดยเฉพาะในช่วงเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535) ได้ นอกจากนี้การดำเนินงานทางการเมืองของพรรคพลังธรรมในช่วงเหตุการณ์อภิปรายไม่ไว้วางใจคณะรัฐมนตรีของนายบรรหาร ศิลปอาชา ที่

¹⁵⁸ รายงานพิเศษ, “แสนยานุภาพ จ้าบ พิจิตต รัตตกุล ชีโพลเลียนบลอง ยึดเก้าอี้ ผู้ว่าฯ กทม.,” มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 824 : 14.

¹⁵⁹ สมบัติ จันทรวงศ์, รายงานการวิจัยเรื่อง การเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ปี 2539 : การศึกษายุทธศาสตร์การสร้างภาพ, หน้า 68.

¹⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 48.

พรรคพลังธรรมร่วมรัฐบาลอยู่ด้วยก็ไม่แน่ชัดว่าจริงใจหรือสอดคล้องกับเหตุผล แต่ชัดเจนว่าเป็น การหาเสียง เพราะในขณะที่พรรคพลังธรรมมีมติงดออกเสียงในกรณีของนายสุชาติ ตันเจริญ รัฐมนตรีช่วยกระทรวงมหาดไทยผู้่อัจฉา แต่พรรคพลังธรรมก็มีมติไว้วางใจแก่นายบรรหาร ศิลปอาชา และรัฐมนตรีคนอื่นๆ ที่ยังมีได้มีการอภิปรายถึงด้วยเหตุที่นายบรรหาร ศิลปอาชา ซึ่งปิด สภาหนึ่งการอภิปรายไปเสียก่อนจนเป็นข่าวอื้อฉาวอภัยไปทั่วประเทศ¹⁶¹

นอกจากนี้เมื่อปรากฏชัดในภายหลังว่าพรรคพลังธรรมใช้นโยบายหาเสียง โดยการชูภาพของ พ.ต.ท.ทักษิณ หัวหน้าพรรคเป็นเสมือนหนึ่งในทีมงานของคณะผู้บริหาร กรุงเทพมหานครของพรรค แทนที่จะเน้นไปที่ตัวของ พล.ต.จำลอง แต่เพียงผู้เดียวจึงถูกนายอากร สุนทรระกูล นำมาโจมตีถึงภาพความเป็นผู้นำทันสมัยของ พ.ต.ท.ทักษิณ ด้วยการโจมตีตรงจุดที่ ละเอียดอ่อนมากที่สุดนั่นคือ เรื่องของการที่ พ.ต.ท.ทักษิณ ร่ำรวยขึ้นมาจากธุรกิจโทรคมนาคมซึ่งเป็นธุรกิจที่ผูกขาดสัมปทานจากรัฐ¹⁶²

ประเด็นที่สี่ สืบเนื่องจากกระบวนการคัดเลือกตัวผู้สมัครที่ไม่สามารถจัดการ ปัญหาภายในพรรคให้ถูกลงและสงบลงได้ จึงส่งผลให้ พล.ต.จำลอง และ ร.อ.กฤษฎา ที่มีความขัดแย้งจนถึงขั้นที่ต้องย้ายไปอยู่พรรคการเมืองอื่น ด้วยความขัดแย้งก็มีผลในการเลือกตั้งครั้งนี้ด้วย เห็นได้จากข่าวความขัดแย้งระหว่าง พล.ต.จำลอง และ ร.อ.กฤษฎา และความขัดแย้งระหว่าง พล.ต.จำลอง และนายอากร สุนทรระกูล อดีตสมาชิกพรรคพลังธรรม นับเป็นความผิดพลาดของโครงสร้างองค์กรของพรรคพลังธรรมที่ไม่สามารถประสานความขัดแย้งระหว่างสมาชิกในองค์กรได้ แม้กระทั่งออกจากพรรคไปแล้วปัญหาความขัดแย้งก็ยังดำรงอยู่และย้อนกลับมาทำลายพรรคพลังธรรมในท้ายที่สุด ความขัดแย้งระหว่างสมาชิกพรรคที่ออกมากล่าวหาซึ่งกันและกันจนทำลายภาพพจน์ที่ดีงามของพรรคก็เช่น การกล่าวหาของ พ.ต.ท.ทักษิณ ว่า ร.อ.กฤษฎา ไม่สามารถปราบปราม การทุจริตคอร์รัปชันใน กรุงเทพฯ ได้ เป็นการทำลายความน่าเชื่อถือของ ร.อ.กฤษฎา ซึ่ง ร.อ.กฤษฎา ก็ออกมาตอบได้ว่า “การทุจริตมีอยู่ทุกหน่วยงานและมีมานานแล้ว รวมทั้งในสมัยที่ พล.ต.จำลอง เป็น ผู้ว่าฯ กทม. ด้วย แต่ภาพของ พล.ต.จำลอง ที่เข้ามาในตอนนั้นเป็นภาพของคนใจซื่อมือ¹⁶³

¹⁶¹ สมบัติ จันทรวงศ์, รายงานการวิจัยเรื่อง การเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ปี 2539 : การศึกษายุทธศาสตร์การสร้างภาพ , หน้า 68.

¹⁶² เรื่องเดียวกัน , หน้า 53.

¹⁶³ รายงานพิเศษ, “ทักษิณ โห้ฮิ้ว มหาจำลอง มาแล้ว ชูคอร์รัปชัน-จริยธรรมอักษะ ฟาดกฤษฎา,” มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 816 : 13.

สะอาด จึงดูเหมือนเข้ามาขัดสนิมแต่มันไม่หมด ซึ่งผมก็ยอมรับว่าเวลานี้มันยังไม่หมด”¹⁶⁴ เป็นการตอบโต้กันไปมาก่อให้เกิดภาพลักษณ์ที่ไม่ดีต่อพรรคพลังธรรมและ พล.ต.จำลอง

ไม่เพียงเท่านั้นการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ในครั้งนี้มีข้อน่าสังเกตว่า พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมกลับต้องพะวงกับปัญหาถูกโจมตีโดยสมาชิกเดิมของพรรคโดยตลอด และไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะแต่ตัวผู้สมัครอย่าง ร.อ.กฤษฎา , นายอากร หรือนักการเมืองในสภากรุงเทพมหานครอย่างนายสุธรรม นทีทอง รองประธานสภากรุงเทพมหานครเท่านั้น เช่น เมื่อทราบตัวผู้สมัครของพรรคนั้น พ.อ.วินัย สมพงษ์ อดีตคนสนิทของ พล.ต.จำลอง และในอดีตเคยดำรงตำแหน่งรอง ผู้ว่าฯ ในสมัยของ พล.ต.จำลอง มาก่อนได้ออกมากล่าวว่า “คนสนับสนุนผู้ลงสมัคร ผู้ว่าฯ ซึ่งเป็นคนหน้าใหม่ มีความตั้งใจจริงในการบริหารงาน เพราะต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นใน กรุงเทพฯ หากให้คนเก่าเข้ามาบริหารงานอีกก็คงเหมือนเดิม ในขณะที่คนกรุงเทพฯ ต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงและยังได้วิจารณ์การแข่งขันระหว่าง พล.ต.จำลอง และ ร.อ.กฤษฎา ว่าการต่อสู้ช่วงชิงตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม. เท่ากับขีดปรัชญาของพรรคพลังธรรมที่ว่าจะไม่แย่งชิงกันเป็นใหญ่ ภาพที่ออกมาในขณะนี้จึงสร้างความน่าเกลียดขึ้นในสังคม” หรือ นายธำรงค์ แสงสุริยจันทร์ อดีต ส.ส. ของพรรคพลังธรรม และเคยเป็นคนสนิทอีกคนหนึ่งของ พล.ต.จำลอง ก็ออกมาสนับสนุน นายพิจิตต พร้อมกับวิพากษ์วิจารณ์ พล.ต.จำลอง ว่าเป็นคนโลเล เป็นต้น¹⁶⁵ แม้ว่าน้ำหนักของข้อกล่าวหาจากสมาชิกพรรคเดิมเหล่านี้อาจจะวัดได้ยาก แต่ก็น่าเชื่อว่าภาพของความขัดแย้งภายในพรรคที่ปรากฏออกมาเป็นระยะๆ อย่างต่อเนื่องเช่นนี้ ทาง พล.ต.จำลอง จึงต้องเสียเวลาอยู่กับการเมืองภายในพรรค ซึ่งประชาชนก็รับรู้ได้ว่าเป็นเรื่องความขัดแย้งภายในพรรคที่มีต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน จึงต้องสูญเสียทั้งเวลาและโอกาสพร้อมๆ กับได้ภาพลบทางการเมืองของทั้ง พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมในสายตาของผู้เลือกตั้งและต่อความพยายามของพรรคที่จะฉายภาพของ พล.ต.จำลอง ในฐานะผู้ที่สมควรจะเป็น ผู้ว่าฯ กทม. คนต่อไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ประเด็นที่ห้า พฤติกรรมการเข้าร่วมรัฐบาลของพรรคพลังธรรมที่สร้างความเสียหายให้กับภาพของพรรคพลังธรรมและ พล.ต.จำลอง ในฐานะผู้สมัครเป็นอย่างมากคือ เกมการเมืองที่พรรคพลังธรรมทำเพื่อเรียกคะแนนนิยมคืนจากชาว กรุงเทพฯ โดยหลังจากที่การอภิปรายไม่

¹⁶⁴ รายงานพิเศษ, “ทักษิณ โห้ฮิ้ว มหาจำลอง มาแล้ว ชูคอร์ปชั่น-จริยธรรมอักษะ ฟาดกฤษฎา,” มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 816 : 13.

¹⁶⁵ สมบัติ จันทร์วงศ์, รายงานการวิจัยเรื่อง การเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ปี 2539 : การศึกษายุทธศาสตร์การสร้างภาพ , หน้า 54.

ไว้วางใจผ่านไปไม่นานนัก ในวันที่ 24 พ.ศ. พรรคพลังธรรมได้มีมติให้ รัฐมนตรีของพรรคทั้ง 5 คน ประกาศลาออกจากการเป็นรัฐมนตรี (แต่ไม่ถอนตัวออกจากการร่วมรัฐบาลและประกาศว่าพร้อมจะเข้าร่วมรัฐบาลอีก ถ้ามีการปรับคณะรัฐมนตรีเป็นที่ถูกใจประชาชน) กลางลานพระบรมรูปทรงม้า แต่การปราศรัยใหญ่หาเสียงเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. เพื่อบีบให้มีการปรับเอารัฐมนตรีจากกลุ่ม 16 ที่ประชาชนตั้งข้อรังเกียจออกไป โดยอ้างว่าเพื่อให้นายกรัฐมนตรีปรับคณะรัฐมนตรีให้เป็นที่ถูกใจประชาชน ทั้งๆ ที่รัฐมนตรี 5 คน จากกลุ่ม 16 อันประกอบด้วย นายสุชาติ ตันเจริญ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย , นายเนวิน ชิดชอบ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง, นายไพโรจน์ สุวรรณฉวี รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงพาณิชย์, นายอนุสรณ์ วงศ์วรรณ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม และนายบุญชู ตริทอง รัฐมนตรีว่าการทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐ ซึ่งเข้าใจว่าเป็นเป้าของความไม่พอใจของประชาชน ได้ชิงประกาศลาออกไปก่อนหน้านี้แล้วเพียงหนึ่งวันคือวันที่ 23 พ.ศ.39 (มีหน้าข่าวพอวันที่ 28 ธ.ค.39 รัฐมนตรีทั้ง 5 ของพรรคพลังธรรมก็ได้รับการแต่งตั้งกลับคืนตำแหน่งเดิมอีกครั้งหนึ่ง) พฤติกรรมของพรรคพลังธรรมที่มีท่าทีไม่เด็ดขาด จนนำไปสู่การชักเข้าชักออกของพรรค ทำให้ผลการสำรวจความนิยมของสำนักวิจัยมติชนซึ่งกระทำระหว่างวันที่ 25-26 พ.ศ. ชี้ชัดว่าการดำเนินการทางการเมืองดังกล่าวของพรรคไม่มีผลต่อการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. เพราะแม้จะมีผู้คนที่เห็นด้วยกับการกระทำดังกล่าว แต่ในกลุ่มคนเหล่านั้นคะแนนนิยมของ นายพิจิตต ก็ยังสูงกว่าของ พล.ต.จำลอง อยู่ดีจริงๆ แล้วคะแนนนิยมต่อพรรคพลังธรรมกลับลดลงไปด้วยซ้ำ หลังจากที่พรรคตัดสินใจกลับเข้าร่วมรัฐบาลอีก และนี่คือปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้ พล.ต.จำลอง ต้องพ่ายแพ้ไปในที่สุด¹⁶⁶

นอกจากนี้กลยุทธ์การเลือกแถลงผลการสำรวจความนิยมของชินวัตร โพลหรือโพลของพรรคพลังธรรม ในวันที่ 31 พ.ศ. อันเป็นโพลเดียวที่ระบุว่า พล.ต.จำลอง จะชนะการเลือกตั้ง แม้ว่าภาพรวมความนิยมจะเป็นรอง นายพิจิตต ก็ดูจะเป็นการขึ้นที่ชัดเจนเกินไป เพราะทำกัน 2 วัน ก่อนวันเลือกตั้งเท่านั้นและเห็นได้ว่าเป็นการนำเอาชื่อเสียงของ ดร.นิยม ปุราคำ อดีตเลขาธิการสำนักงานสถิติแห่งชาติมาให้น้ำหนักเพิ่มขึ้นแก่ผลการสำรวจ ยิ่งไปกว่านั้นชินวัตรโพลยังอาจจะมีผลลบที่คิดไม่ถึงแก่พรรคพลังธรรมอีกด้วยตรงที่ว่า ผลของโพลดังกล่าวซึ่งขัดแย้งกับโพลของอีกหลายสำนักที่เหลือ อาจทำให้ผู้สนับสนุน นายพิจิตต ที่อาจจะออกไปพักผ่อนต่างจังหวัดในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์ที่ยาวนานเป็นพิเศษดังกล่าว ซึ่งปกติแล้วถ้ามั่นใจว่า นายพิจิตต¹⁶⁷

¹⁶⁶ สมบัติ จันทรวงศ์, รายงานการวิจัยเรื่อง การเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ปี 2539 : การศึกษายุทธศาสตร์การสร้างภาพ , หน้า 68-69.

¹⁶⁷ เรื่องเดียวกัน .

รัตตกุล จะชนะก็อาจจะไม่รีบกลับ กรุงเทพฯ จึงมีความรู้สึกว่าจะต้องพยายามรีบกลับมาลงคะแนนให้
 ในวันอาทิตย์ที่ 2 มิ.ย.39 ก็เป็นไปได้¹⁶⁸

ประเด็นที่หก ความอ่อนด้อยของ โครงสร้างองค์กรในอีกประเด็นหนึ่งที่ทำให้
 พรรคพลังธรรมต้องเสื่อมลงคือ การที่ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมไม่สามารถควบคุมหรือ
 แปรเปลี่ยนสภาพแวดล้อมด้านยุทธศาสตร์ที่เป็นลบ อันเป็นผลจากการกระทำของผู้สมัครคนอื่นๆ
 อย่างนายอากร สุนทรระกูล และอดีตลูกพรรครายอื่นที่เคยมีความขัดแย้งและออกจากพรรคไปได้
 อย่างมีประสิทธิภาพ¹⁶⁹ ดังนั้นโดยรวมคือการกำหนดยุทธศาสตร์การหาเสียง การสร้างภาพที่ผิด
 พลาดไม่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้
 ตลอดจนการดำเนินนโยบายที่ผิดพลาดในระดับชาติของพรรค ย่อมต้องทำให้ทั้ง พล.ต.จำลอง
 และพรรคต้องพ่ายแพ้แก่ นายพิจิตต อย่างราบคาบไปในที่สุด

สิ่งที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมดเป็นความผิดพลาดในด้าน โครงสร้างองค์กรของพรรค
 พลังธรรม ที่ส่งผลให้ผู้สมัครจากพรรคพลังธรรมและพรรคต้องพ่ายแพ้ในการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม.
 ซึ่งนับเป็นความตกต่ำทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง และพรรคอย่างเห็นได้ชัด และนำหาวัดึก
 ถึงอนาคตของพรรคพลังธรรมในการเลือกตั้งทั่วไปที่กำลังจะมาถึงในไม่ช้า

4.ปัจจัยด้านสถานการณ์ หรือสภาพแวดล้อมรอบๆ พล.ต.จำลอง และพรรคที่ส่ง
 ผลในด้านลบให้กับพรรคและ พล.ต.จำลอง ในการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. 2539 จนถึงขั้นที่ต้องพ่าย
 แพ้ให้กับ นายพิจิตต รัตตกุล ผู้สมัครอิสระในนามกลุ่มมดงาน โดยสถานการณ์ที่ไม่เอื้ออำนวย
 ให้กับผู้สมัครของพรรคพลังธรรมเริ่มตั้งแต่

การประกาศตัวผู้สมัครรับเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ในนามพรรคพลังธรรม ซึ่งไปแถลงข่าวกันที่บ้าน
 ราชวัตรบ้านพักของ พล.ต.จำลอง นั้นเอง บรรยากาศภายในงานที่เต็มไปด้วยเหล่าสมาชิกพรรค
 พลังธรรมและสื่อมวลชนหลายแขนงที่เข้ามาร่วมงานด้วย พร้อมทั้ง กับกล่าวเชิญเชิญให้ พล.ต.
 จำลอง มาเป็นผู้สมัครชิงตำแหน่ง ผู้ว่าฯ กทม. ในนามพรรค แต่สื่อมวลชนกลับ¹⁷⁰ มองว่างานแถลง

¹⁶⁸ สมบัติ จันทรวงศ์, รายงานการวิจัยเรื่อง การเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ปี 2539 : การ
 ศึกษายุทธศาสตร์การสร้างภาพ , หน้า 69

¹⁶⁹ เรื่องเดียวกัน , หน้า 73.

¹⁷⁰ สำเร็จ คำพะอู, “คงคิดว่าประชาชนกินแกลบกินรำ,” มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 816 : 12.

ข่าวดังกล่าวเป็นละครที่น่าเบื่อ โททกหลอกหลวงประชาชน¹⁷¹ เพียงแค่เริ่มต้นเปิดตัวผู้สมัครและเสียงวิพากษ์วิจารณ์งานเปิดตัวผู้สมัครของพรรค ก็พอจะทำให้เราทราบถึงสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม สถานการณ์ที่ผู้สมัครของพรรคและพรรคมิได้เป็นที่ชื่นชอบของประชาชนและสื่ออีกต่อไป ไม่เพียงแต่สื่อมวลชนเท่านั้นที่มีความรู้สึกไม่ชอบผู้สมัครจากพรรคและตัวพรรคพลั้งกรรมเอง ประชาชนก็ไม่ชอบเช่นเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากผลการสำรวจความคิดเห็นต่อการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. โดยหนังสือพิมพ์มติชน ประจำวันที่ 24 เม.ย. 2539 ซึ่งทำการสำรวจวันที่ 20-21 เม.ย. 2539 ได้ระบุว่า เมื่อพิจารณาถึงคุณสมบัติรายบุคคลของผู้สมัครที่เด่นๆ คือ นายพิจิตต์ รัตกุล , พล.ต.จำลอง ศรีเมือง และ ร.อ.กฤษฎา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา แล้วพบว่าชาวกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่เห็นว่า พล.ต.จำลอง อดีตหัวหน้าพรรคพลั้งกรรมไม่ควรที่จะมาลงสมัครรับเลือกตั้งในครั้งนี้ หลังจากที่เคยลาออกไปลงสมัคร ส.ส. มาแล้ว โดยมีผู้เห็นว่าการตัดสินใจดังกล่าวไม่เหมาะสมร้อยละ 42.3 (คนที่เห็นว่าเหมาะสมมีร้อยละ 37.5 และที่ไม่แน่ใจ ร้อยละ 20.2) ทั้งนี้เหตุผลของผู้ที่เห็นว่า พล.ต.จำลอง ไม่ควรลงมาสมัครอีก ประการแรก ระบุว่าเพราะ พล.ต.จำลอง ไม่มีจุดยืนที่มั่นคงในการตัดสินใจทางการเมืองไม่น่าเชื่อถือ ประการที่สอง คือความต้องการที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลงคนใหม่ เนื่องจาก พล.ต.จำลอง ทำงานมานานน่าจะเปิดโอกาสให้คนอื่นหรือคนรุ่นใหม่เข้ามาทำงานบ้าง ประการที่สาม เป็นเพราะไม่พอใจคุณสมบัติและวิธีการทำงานที่ผ่านมา สำหรับเหตุผลอื่นๆ ก็มี เช่น คณะนิยามเริ่มตักควรจะไปทำกิจกรรมอื่น ควรทำหน้าที่ ส.ส. ต่อไป¹⁷²

สถานการณ์ต่อมา พฤติกรรมทางการเมืองของพรรคพลั้งกรรมในขณะที่ยังร่วมรัฐบาล ที่มีแต่ความขัดแย้งกับพรรคร่วมรัฐบาลนับตั้งแต่ กรณีร่างพระราชบัญญัติบำนาญข้าราชการตุลาการ ซึ่งมีสาระสำคัญให้ต่ออายุตุลาการ ที่เสนอโดย ร.ต.อ.เฉลิม อยู่บำรุง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมและคณะรัฐมนตรี ที่ทำให้พรรคพลั้งกรรมถูกจับตามองจากพรรคร่วมรัฐบาล เนื่องจากสมาชิกพรรค นายถวิล ไพรสณฑ์, นายสุทิน นพเกตุ และนายพีระพงษ์ สาคริก ออกมาแสดงความไม่เห็นด้วยและต่อต้านอย่างหนัก ซึ่งเป็นลักษณะที่แสดงความไม่มีมารยาททางการเมือง ไร้กฎเกณฑ์การอยู่ร่วมในฐานะพรรคร่วมรัฐบาล ที่แสดงความเป็นตัวของตัวเองโดยไม่สนใจพรรคร่วมรัฐบาลอื่นๆ โดยที่ พ.ต.ท.ทักษิณ เองอยู่ในระหว่างการเดินทางไปปาฐกถาพิเศษ ณ¹⁷³

¹⁷¹ สำเร็จ คำพะอู, “คงคิดว่าประชาชนกินเกลบกินร่ำ,” มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 816 : 12.

¹⁷² สมบัติ จันทรวงศ์, รายงานการวิจัยเรื่อง การเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ปี 2539 : การศึกษาทัศนศาสตร์การสร้างภาพ , หน้า 26-27.

¹⁷³ จันกระแสด, “บทบาทของพรรคพลั้งกรรมกับการอภิปรายไม่ไว้วางใจหวาดเสียวล่อแหลมยิ่ง,” มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 819 (30 เมษายน 2539) : 9.

ประเทศสิงคโปร์ และเดินทางกลับประเทศไทย พร้อมกับการแสดงความไม่พอใจจากพรรครัฐบาล โดยเฉพาะพันธมิตรของ ร.ต.อ.เฉลิม อยู่บำรุง เช่น นายสมัคร สุนทรเวช แห่งพรรคประชากรไทย และนายมนตรี พงษ์พานิช จากพรรคกิจสังคม¹⁷⁴ หรือแม้กระทั่งพฤติกรรมในสภาผู้แทนราษฎรของพรรคพลังธรรม จากการทำรัฐบาลถูกเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจ ซึ่งพรรคพลังธรรมเองก็มีพฤติกรรมที่แปลกแยกกับพรรครัฐบาล โลด ไม่หนักแน่น เห็นแก่ตำแหน่งทางการเมือง จึงทำให้ พล.ต.จำลอง ที่ลงสมัครในนามพรรคพลังธรรม ไม่ได้รับการสนับสนุนจากพรรครัฐบาล และประชาชนที่มองว่า พฤติกรรมทั้งหมดของพรรคพลังธรรมเป็นการเสแสร้ง เป็นการเล่นเกมสร้างคะแนนนิยมทางการเมืองในการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. จึงส่งผลกระทบต่อภาพพจน์ของ พล.ต.จำลอง ในด้านลบ บวกกับประชาชนที่ไม่พอใจคณะรัฐบาลของนายบรรหาร ศิลปอาชา และการที่ พล.ต.จำลอง ลงสมัครในนามพรรคพลังธรรมก็ย่อมมีภาพลบของพรรครัฐบาลติดอยู่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ยิ่งการหาเสียงของ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมเองก็หาเสียงแบบสาดโคลนเข้าใส่กัน เล่นการเมืองแบบเก่า ก็ยังทำลายภาพพจน์ของประชาชนที่มีต่อ พล.ต.จำลอง และพรรคให้ย่ำแย่หนักขึ้นไปอีก ทำให้สถานการณ์ทางการเมืองของพรรคพลังธรรมที่เข้หนกอยู่แล้วยิ่งตึงเครียดหนักขึ้นไปอีก ดังนั้นการลงสมัครของ พล.ต.จำลอง ในฐานะที่พรรครัฐบาลมีความขัดแย้งกัน รวมทั้งพรรคพลังธรรมเองก็มีความขัดแย้งกับพรรครัฐบาลค่อนข้างสูงด้วยเช่นกัน ทำให้บุคคลสำคัญในวงการการเมืองและธุรกิจหลายรายรวมทั้งประชาชนที่เสื่อมศรัทธาในพรรคพลังธรรม ไม่อยากให้พรรคพลังธรรมได้รับชัยชนะจึงหันมาสนับสนุนผู้สมัครคนอื่นแทน

สถานการณ์ลำดับต่อมาคือ สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปใน กรุงเทพฯ โดยเฉพาะในเรื่องสภาพแวดล้อมของ กรุงเทพฯ ที่มีแต่ปัญหามลพิษและปัญหาจราจรที่วิกฤตตามต้องการการแก้ไข ซึ่งคน กรุงเทพฯ เองก็ต้องการการเปลี่ยนแปลงแก้ไข ต้องการวิสัยทัศน์ใหม่ ต้องการความมุ่งมั่นจริงใจและตั้งใจมาทำงานแก้ไข กรุงเทพฯ จริงๆ ซึ่งทาง พล.ต.จำลอง ไม่สามารถสนองตอบความต้องการของประชาชนในจุดนี้ได้ ตรงข้ามกับ นายพิจิตต์ ที่เสนอการแก้ไขและพลิกฟื้น กรุงเทพฯ โดยเฉพาะเรื่องมลพิษและสภาพแวดล้อมที่ตรงกับใจชาว กรุงเทพฯ จึงเป็นที่ชื่นชอบของคน กรุงเทพฯ อย่างมากจนเกิดภาวะการณ์ “พิจิตต์ฟีเวอร์” ขึ้นมา¹⁷⁵ สถานการณ์ที่ประชาชนชาว กทม.อยากให้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น กระแสความรู้สึกที่อยากให้มีการเปลี่ยน

¹⁷⁴ จับกระแส , “บทบาทของพรรคพลังธรรมกับการอภิปรายไม่ไว้วางใจหวาดเสียวล่อแหลมยิ่ง,” มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 819 : 9.

¹⁷⁵ รายงานพิเศษ , “เสนยานุภาพ จับ พิจิตต์ รัตกุล ซีโพลีลียบคลอง ยึดเก้าอี้ ผู้ว่าฯ กทม.,” มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 824 : 13.

แปลงนี้เห็นได้ชัดที่สุดในกลุ่มคนรุ่นใหม่และสื่อมวลชนหลายๆ แขนง¹⁷⁶ โดยเฉพาะสื่อมวลชนไม่ได้มีท่าทีที่เป็นมิตรต่อ พล.ต.จำลอง เหมือนอย่างที่เคยเป็นมาในอดีต เช่น หนังสือพิมพ์บางฉบับ โดยเฉพาะไทยรัฐและมติชนมีแนวโน้มสนับสนุน นายพิจิตต มากกว่า แต่ก็ไม่ใช่เฉพาะไทยรัฐและมติชนเท่านั้น หนังสือพิมพ์แนวหน้า (ที่มี น.ต.ประสงค์ สุ่นศิริ เป็นบรรณาธิการ) และผู้จัดการรายวันก็เห็นได้ชัดว่าไม่เป็นมิตรกับ พล.ต.จำลอง¹⁷⁷ จึงยิ่งทำให้ภาพลบของ พล.ต.จำลอง ในทัศนะของประชาชนผู้เลือกตั้งเป็นลบมากยิ่งขึ้น¹⁷⁸

สถานการณ์สุดท้าย ที่ส่งผลต่อคะแนนเสียงของ พล.ต.จำลอง และพรรคยังคงต่ำลงสู่เหวมากขึ้นคือ โพลทั้งหลายที่ออกมาในช่วงนี้ (แต่เดิมโพลทั้งหลายเหล่านี้เคยเป็นผลดีกับ พล.ต.จำลอง และพรรคถึงขั้นที่เคยชี้ว่า พล.ต.จำลอง และเหล่าสมาชิกพรรคจะชนะการเลือกตั้งในหลายต่อหลายครั้ง) สำหรับการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ปี 2539 เราจะเห็นได้ว่า โพลต่างๆ ที่ออกมามีต่างชี้ตรงกันว่า พล.ต.จำลอง และพรรคจะไม่ได้รับการเลือกตั้งในครั้งนี้อย่างค่อนข้างแน่นอน ซึ่งนับเป็นตัวชี้วัดสถานการณ์ทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมได้เป็นอย่างดีว่าหมดยุคความรุ่งเรืองของ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมแล้ว และถึงคราวที่เป็นจุดจบทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง แล้วไม่ว่าจะเป็นการผลการสำรวจความนิยมของประชาชนในการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม.ว่าจะเลือกพรรคหรือจะเลือกที่ตัวบุคคลมากกว่า ซึ่งผลการสำรวจของทุกโพลออกมารายงานตรงกันว่า ให้ความสำคัญกับตัวบุคคลมากกว่าพรรคการเมือง จนถึงขั้นที่ไม่นิยมการเมืองในระบบพรรค¹⁷⁹ ซึ่งการที่ พล.ต.จำลอง สังกัดพรรคการเมืองมิได้เป็นผู้สมัครอิสระ จึงเสียเปรียบผู้สมัครอิสระคนอื่นๆ ไป

ยิ่งไปกว่านั้นโพลแต่ละแห่งที่ถูกนำเสนอออกมานั้นต่างชี้ไปในทิศทางเดียวกันนั่นคือ นายพิจิตต รัตกุล จะมีชัยชนะเหนือ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ค่อนข้างห่าง เช่น¹⁸⁰

สถาบันวิจัยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁷⁶ สมบัติ จันทรวงศ์, รายงานการวิจัยเรื่อง การเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ปี 2539 : การศึกษายุทธศาสตร์การสร้างภาพ , หน้า 65.

¹⁷⁷ เรื่องเดียวกัน , หน้า 107.

¹⁷⁸ เรื่องเดียวกัน , หน้า 73.

¹⁷⁹ เรื่องเดียวกัน , หน้า 70.

¹⁸⁰ รายงานพิเศษ, “โพลหักโพล สงครามประชามติ เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. คู่เดือด-เข้มขัน ชัยชนะบนความบอบช้ำ,” มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 824 (4 มิถุนายน 2539) : 16.

1.สำนักวิจัยมติชนที่ทำการสำรวจความนิยมของประชาชนต่อผู้สมัครระหว่างวันที่ 25-26 พ.ค.39 ระบุว่า นาย.พิจิตต รัตตกุล ยังได้รับความนิยมสูงสุดที่ 50.7% ในขณะที่ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ได้คะแนนนิยมเพียง 32.2%

2.ศูนย์วิจัยวิจัยการระบุว่า นายพิจิตต รัตตกุล ได้รับความนิยม 49.3% เหนือ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ที่ได้ 26.1%

3.โพลฐานเศรษฐกิจระบุว่า นายพิจิตต รัตตกุล ได้รับความนิยม 47.3% เหนือ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ที่ได้ 29.37%

4.โพลบางกอกโพสต์ ร่วมกับมหาวิทยาลัยรามคำแหงระบุว่า นาย.พิจิตต รัตตกุล ได้รับความนิยม 43.9% เหนือ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ที่ได้ 29.9%

5.สวนดุสิตโพลระบุว่า นายพิจิตต รัตตกุล ได้รับความนิยม 48.13% เหนือ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ที่ได้ 20.56%

6.โพลกรมประชาสัมพันธ์ระบุว่า นายพิจิตต รัตตกุล ได้รับความนิยม 44.9% เหนือ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ที่ได้ 27.1%

สุดท้าย 7.โพลคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ระบุว่า นายพิจิตต รัตตกุล ได้รับความนิยม 46.3% เหนือ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ที่ได้ 25.6%¹⁸¹

ด้วยผลจากโพลต่างๆ ที่ระบุว่าช่วงสุดท้ายของการแข่งขันครั้งนี้เป็นการแข่งขันเฉพาะ นายพิจิตต รัตตกุล กับ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง เท่านั้น ทำให้ผู้สนับสนุนจากพรรคประชากรไทยและพรรคมวลชนระดับล่างบางส่วน เริ่มโอนเอียงที่จะคิดว่าควรสนับสนุน นายพิจิตต ดีกว่าที่จะเสียคะแนนไปเปล่าๆ ให้กับ ร.อ.กฤษฎา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา เนื่องจาก ร.อ.กฤษฎา ไม่มีโอกาสชนะอยู่แล้ว¹⁸² ผลของโพลต่างๆ กลับยิ่งทำให้โอกาสชนะของ พล.ต.จำลอง ที่เหลือน้อยแล้วหมดโอกาสมากขึ้นไปอีก

สถานการณ์ทางการเมืองทั้งหลายที่แวดล้อม พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมในช่วงการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดกรุงเทพมหานครปี 2539 กลับไม่เป็นผลดีต่อ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมเลย มีแต่จะยิ่งทำให้สถานะเสื่อมทรุดลงไปอีก สื่อต่างๆ ที่เคยชื่นชมชื่นชมและ

¹⁸¹ รายงานพิเศษ, “โพลหักโพล สงครามประชามติ เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. คู่เดือด-เข้มข้น ชัยชนะบนความบอบช้ำ,” มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 824 : 16.

¹⁸² สมบัติ จันทร์วงศ์, รายงานการวิจัยเรื่อง การเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ปี 2539 : การศึกษายุทธศาสตร์การสร้างภาพ , หน้า 62.

ร่วมสนับสนุนพรรคพลังธรรมและ พล.ต.จำลอง ก็เปลี่ยนไป กลายเป็นตัวขัดขวางความก้าวหน้า และคะแนนเสียงของ พล.ต.จำลอง ประชาชนที่เคยศรัทธาก็ลดลง สถานการณ์ต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไป ความต้องการของผู้คนที่เปลี่ยนแปลงไป พฤติกรรมความขัดแย้งของพรรคพลังธรรม ทั้งในพรรคและในสภา และผลจากโพลทั้งหลาย ทั้งหมดนี้เป็นสถานการณ์ที่นอกจากจะทำให้ พรรคพลังธรรมยิ่งตกต่ำลงแล้ว กลับยิ่งแสดงถึงความเสื่อมถอยของ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรม จากความชื่นชมศรัทธากลับกลายเป็นความรังเกียจและน่าเบื่อหน่าย ส่งผลไปยังการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ที่ พล.ต.จำลอง ต้องพ่ายแพ้ นายพิจิตต อย่างหมดสภาพแชมป์เก่าที่เคยเป็นขวัญใจคน กรุงเทพฯ อย่างยาวนานมาก่อน

การเลือกตั้งทั่วไป เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ.2539

การเลือกตั้งทั่วไป เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ.2539 พรรคพลังธรรมภายใต้ผู้นำคือ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ส่งผู้สมัครทั่วประเทศ 128 คน แยกเป็น กรุงเทพฯ 37 คน ภาคกลาง 33 คน ภาคเหนือ 21 คน ภาคใต้ 4 คน และภาคอีสาน 33 คน โดยความหวังของพรรคพลังธรรมอยู่ในพื้นที่ กรุงเทพฯ เป็นสำคัญ¹⁸³ แต่การเลือกตั้งในครั้งนี้ พ.ต.ท.ทักษิณ ได้ประกาศต่อสาธารณชนอย่างชัดเจนว่าต้องการทำงานด้านการปฏิรูปการเมืองจึงไม่ลงสมัครรับเลือกตั้ง

ยุทธวิธีของการหาเสียงของพรรคพลังธรรมชูประเด็นปฏิรูปทางการเมือง เป็นประเด็นหลักในการหาเสียงและชูเอกลักษณ์ของพรรคพลังธรรมว่า เน้นเรื่องคุณธรรมของการทำงานทางการเมือง โดยประกาศนโยบายว่า “คุณธรรมนำการเมือง ด้วยการปฏิรูปทางการเมือง” ใช้คำขวัญ “ไม่แยกข้าว ไม่แยกภาค ไม่แยกเชื้อชาติแต่เราแยกชั่วดี” รวมถึงการยึดถือความถูกต้องเป็นหลักที่ว่า “พรรคพลังธรรมกล้าทำในสิ่งที่ถูกต้อง” และชูประเด็นผลงานการต่อสู้ทางการเมืองที่ผ่านมาของพรรค อาทิ การต่อต้านอำนาจ ร.ส.ช. การคัดค้านการออกเอกสารสิทธิ์ สปก.4-01 ให้แก่คนไร้ราย การไม่ไว้ว่างใจนายกรัฐมนตรี (นายบรรหาร ศิลปอาชา) ในการบริหารประเทศ เป็นต้น¹⁸⁴

¹⁸³ รายงานพิเศษ, “2,310 คน - 13 พรรค ต้นกลองรบคะลุยสมรภูมิเลือกตั้ง,” มติชนสุดสัปดาห์ 17 ,ฉบับที่ 845 (29 ตุลาคม 2539): 15.

¹⁸⁴ การปกครอง, กรม กระทรวงมหาดไทย, รายงานการวิจัยการเลือกตั้ง ส.ส. 17 พฤศจิกายน 2539 (กรุงเทพฯ : กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, 2539), หน้า62-63.

ส่วนยุทธวิธีบริหารหาเสียงของพรรคประชาธิปัตย์คู่แข่งคือ การอาศัยความเกลียดชังของชาว กทม.ต่อนักการเมืองประเภททุนนิยมอิทธิพลท้องถิ่น เป็นเงื่อนไขในการสร้างกระแสแบ่งแยกพรรคการเมืองเป็น 2 ขั้ว ขั้วหนึ่งมีความดี ความซื่อสัตย์ และทีมงานทางเศรษฐกิจที่มีประสิทธิภาพ ส่วนอีกขั้วหนึ่งเต็มไปด้วย เจ้าพ่อท้องถิ่น การทุจริต นี้อฉล ความไร้ประสิทธิภาพในการบริหารงานเศรษฐกิจ พรรคประชาธิปัตย์ได้ผลักดันพรรคพลังธรรมอยู่ในขั้วหลัง และการผลักดันนี้มีพื้นฐานความเป็นจริงรองรับจากพฤติกรรมทางการเมืองของพรรคพลังธรรมที่ได้เข้าไปร่วมกับรัฐบาลนายบรรหาร ซึ่งเข้าทำนองสุภายิตไทย “ปลาเน่าตัวเดียว ส่งกลิ่นเหม็นไปทั้งข้อง” พรรคพลังธรรมซึ่งตกอยู่ภายใต้ตราบาปที่ตนเองสร้างขึ้นมา และถูกตอกย้ำโดยพรรคประชาธิปัตย์อย่างยากที่จะโต้แย้งได้¹⁸⁵

ผลการเลือกตั้ง เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ.2539 พรรคพลังธรรมได้รับความไว้วางใจจากประชาชนทั่วประเทศเพียง 1 คน คือ นางสุภารัตน์ เกตุราพันธ์ จากเขต 7 บางกะปิ บีงกุ่ม แม้ว่าจะเป็นผู้ชนะที่ได้คะแนนสูงสุดเป็นอันดับ 3 ในเขต กรุงเทพฯ ก็ตาม แต่ก็ไม่ได้ช่วยให้สภาพพรรคพลังธรรมในช่วงนี้ดีขึ้นได้ หลังจากความพ่ายแพ้อย่างยับเยินจากการเลือกตั้งในครั้งนี้ หัวหน้าพรรคพลังธรรม พ.ต.ท.ทักษิณ ก็ประกาศลาออกต่อหน้ามวลสมาชิกและผู้สนับสนุนทันทีที่ทราบผลการเลือกตั้ง

ต่อมาจึงมีการคัดเลือกผู้ที่จะมาดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคพลังธรรมซึ่งมีอยู่ 2 ท่านที่จะแข่งขันกันคือ นายไชยวัฒน์ สินสุวงศ์ และนางสุภารัตน์ เกตุราพันธ์ แต่ภาพลักษณ์และอุดมการณ์ทางการเมืองของทั้ง 2 ก็มีแตกต่างกันอย่างมาก จนก่อให้เกิดความขัดแย้งและแตกแยกระหว่าง 2 ฝ่ายนี้ในพรรคพลังธรรมอย่างหนัก แต่ภายใต้โครงสร้างของพรรคที่คณะกรรมการบริหารพรรคประกอบไปด้วย สมาชิกจากกลุ่มสายวัด จึงส่งผลให้ นายไชยวัฒน์ ชนะด้วยคะแนนเสียงจากคณะกรรมการบริหารพรรคได้รับเลือกให้เป็นหัวหน้าพรรคพลังธรรม ต่อจาก พ.ต.ท.ทักษิณ และตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา แกนนำทั้ง 2 ของพรรคพลังธรรมคือ นายไชยวัฒน์ และ นางสุภารัตน์ ก็แยกกันดำเนินกิจกรรมทางการเมือง ต่างฝ่ายต่างดำเนินกิจกรรมทางการเมืองตามแนวทางของตน นายไชยวัฒน์ ก็ดำเนินงานทางการเมืองในนามพรรคพลังธรรมต่อไป ส่วนนางสุภารัตน์ ก็ดำเนินกิจกรรมทางการเมือง โดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับพรรคพลังธรรมอีก โดยออกมาตั้งกลุ่มของตนเองชื่อว่า “กลุ่มพลังไทย” และในท้ายที่สุดนางสุภารัตน์ เกตุราพันธ์ ก็ได้ลาออกจากพรรคพลังธรรม

¹⁸⁵ พิชาย รัตนดิกล ภูเก็ต, ชนชั้นนำกับการเลือกตั้ง : ความรุ่งเรืองและความตกต่ำของสามพรรคในกรุงเทพมหานคร, หน้า 127-128.

และไปสังกัดพรรคการเมืองใหม่ของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร คือ “พรรคไทยรักไทย” ส่งผลให้พรรคพลังธรรมไม่มี ส.ส.อยู่ในสังกัดอีกเลย ซึ่งภายใต้ข้อบัญญัติของพระราชบัญญัติพรรคการเมืองที่กำหนดให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องสังกัดพรรคการเมือง และพรรคการเมืองหากไม่มี ส.ส. ในสภาก็ต้องสิ้นสภาพตามกฎหมายนั้น จึงเปรียบเสมือนการตกต่ำถึงขีดสุดและล่มสลายของพรรคพลังธรรมอย่างสิ้นเชิง

วิเคราะห์ผลการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ.2539

การเลือกตั้งทั่วไปครั้งนี้หลังจากการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดกรุงเทพมหานครเพียง 5 เดือนเศษ แต่เราสามารถเห็นความตกต่ำของพรรคพลังธรรมได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น สัญญาณอันตรายที่ได้เคยแสดงถึงความถดถอยของพรรคพลังธรรมก็กลายเป็นจริงขึ้นมาในการเลือกตั้ง 17 พ.ย.39 ความตกต่ำของพรรคที่เหลือ ส.ส. เพียง 1 คน คือ นางสาวรัตน์ เกษราพันธ์ เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความตกต่ำของพรรคอย่างมาก ส่วนปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อพรรคการเมืองที่เคยรุ่งเรืองมากที่สุดใน กรุงเทพฯ มาถึงวันแห่งความอัปยศนี้ได้ประกอบไปด้วยปัจจัย 4 ประการด้วยกันคือ

1. ปัจจัยด้านผู้นำพรรค การเลือกตั้งทั่วไป เมื่อวันที่ 17 พ.ย.39 มีผู้นำพรรคที่ชื่อ พ.ต.ท.ทักษิณ แต่ก่อนที่จะมาถึงผลการเลือกตั้งในครั้งนี้ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนหน้าการเลือกตั้งย่อมมีผลอย่างมากต่อผลการเลือกตั้งที่ออกมา ดังนั้นพฤติกรรมของหัวหน้าพรรคก่อนหน้าการเลือกตั้ง 17 พ.ย.39 ก็ย่อมมีผลเชื่อมโยงมาถึงการเลือกตั้งในครั้งนี้ จากการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 2 ก.ค.38 ที่ พล.ต.จำลอง อดีตผู้นำพรรคพลังธรรมได้ยกตำแหน่งหัวหน้าพรรคให้กับ พ.ต.ท.ทักษิณ นั้นก็ด้วยหวังว่าภาพพจน์ความเป็นนักธุรกิจรุ่นใหม่ เป็นเจ้าของธุรกิจด้านการสื่อสาร โทรคมนาคม และเป็นนักบริหารที่มีประสิทธิภาพ ของ พ.ต.ท.ทักษิณ จะช่วยรักษาความเสื่อมโทรมภายในพรรคได้และอาจทำให้คะแนนนิยมของพรรคสูงขึ้น ซึ่งก็อาจจะเป็นเรื่องที่ดีถ้าตัวผู้นำคนใหม่ที่เลือกขึ้นมาแทน พล.ต.จำลอง จะมีลักษณะใกล้เคียงกับ พล.ต.จำลอง ภาพลักษณ์ที่กลายเป็นลักษณะติดตัวของพรรคพลังธรรมไป แต่การเลือก พ.ต.ท.ทักษิณ ขึ้นมาเป็นหัวหน้าพรรคแทน พล.ต.จำลอง กลับเป็นการถ่ายโอนเชิงผู้นำบารมีผู้หนึ่งซึ่งมีฐานทางศาสนา ไปสู่ผู้นำเชิงบารมีอีกผู้หนึ่ง ซึ่งมีฐานด้านทุน ความแตกต่างนี้ดูเหมือนจะเป็นความขัดแย้งระหว่างความสมถะและความหรูหราฟุ่มเฟือย¹⁸⁶

¹⁸⁶ พิชาย รัตนคติภณ ภูเก็ต, ชนชั้นนำกับการเลือกตั้ง : ความรุ่งเรืองและความตกต่ำของสามพรรค ใน กรุงเทพมหานคร, หน้า 124.

หากพิจารณาประวัติความเป็นมาของ พล.จำลอง ศรีเมือง และ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร มาเปรียบเทียบกันจะพบว่ามีความแตกต่างกันมาก เนื่องจาก พล.ต.จำลอง มาจากครอบครัวที่ยากจนและต้อง “ปากกัดตีนถีบ” เพื่อสร้างชีวิตของตนเองมาโดยตลอด แต่ พ.ต.ท.ทักษิณ มาจากครอบครัวนักธุรกิจฐานะดี บิดาเป็นนักธุรกิจที่มีชื่อเสียงของ จ.เชียงใหม่ มีธุรกิจอันหลากหลาย ตั้งแต่ ไหม โรงภาพยนตร์ รถประจำทางและกิจการโรงเรียน เมื่อจบชั้นมัธยมแทนที่จะศึกษาต่อในรั้วมหาวิทยาลัยตามประสาเด็กเรียนดีโดยทั่วไป เขากลับเลือกที่จะเข้าสู่รั้วของโรงเรียนเตรียมทหาร ซึ่งนำไปสู่การเป็นนักเรียนนายร้อยตำรวจสามพราน ในที่สุดด้วยการเป็นนักเรียนที่มีผลการเรียนดีเด่น ทำให้เขาสามารถจบเป็นที่ 1 ของรุ่น และสามารถสอบชิงทุนรัฐบาลไปเรียนต่อปริญญาโทในสหรัฐอเมริกาได้ ซึ่งเขาก็ทำให้ผู้คนแปลกใจด้วยการตัดสินใจศึกษาต่อทางกฎหมาย ด้าน Criminal Justice ซึ่งในที่สุดก็จบปริญญาเอกในด้านนี้ สิ่งที่น่าประหลาดใจก็คือ เมื่อกลับเข้ารับราชการที่กรมตำรวจ ชีวิตของเขากลับถูกมอบหมายให้รับผิดชอบในงานด้านคอมพิวเตอร์ที่ ศูนย์ประมวลข่าวสารกรมตำรวจ¹⁸⁷

การที่รับราชการอยู่ที่ศูนย์ประมวลข่าวสารทำให้เขาค้นพบว่าคอมพิวเตอร์เป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งขึ้นทุกขณะ และกิจการธุรกิจด้านคอมพิวเตอร์ในขณะนั้นไม่สามารถสนองตอบความต้องการของหน่วยราชการได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งของกรมตำรวจ ในวัย 33 ปี ทักษิณจึงได้ตัดสินใจลาออกจากราชการเพื่อเข้าสู่โลกแห่งธุรกิจ และตั้งบริษัทดำเนินธุรกิจด้านคอมพิวเตอร์ เทคโนโลยี และเน้นตลาดราชการเป็นสำคัญ นั่นคือจุดเริ่มต้นที่สำคัญอันหนึ่งนำไปสู่ความสำเร็จในการสร้างอาณาจักรแสนล้านของกลุ่มชินวัตร¹⁸⁸

เส้นทางการเติบโตทางธุรกิจของ พ.ต.ท.ทักษิณ อาศัยการอิงแอบกับอำนาจทางการเมืองระบบเก่า เขาได้ไต่เต้าจากนายตำรวจที่คอยหาโอกาสสนิทสนมกับนักการเมือง บริเวณหน้าห้องนายปรีดา พัฒนถาบุตร อดีตรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และรัฐมนตรีว่าการทบวงมหาวิทยาลัย สมัยรัฐบาลเปรม 2 และ 3 ตามลำดับ ใช้เวลาเพียงประมาณ 5 ปี ก็ก้าวขึ้นไป¹⁸⁹

¹⁸⁷ สังคิต พิริยะรังสรรค์, “พรรคพลังธรรมจากบุญนิยมสู่ทุนผสมบุญนิยม,” ใน จิตสำนึกและอุดมการณ์ของขบวนการประชาธิปไตยร่วมสมัย, สังคิต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ, หน้า 135-136.

¹⁸⁸ เรื่องเดียวกัน.

¹⁸⁹ พิชาข รัตนคิดถ ก ภูเก็ท, ชนชั้นนำกับการเลือกตั้ง : ความรุ่งเรืองและความตกต่ำของสามพรรค ใน กรุงเทพมหานคร, หน้า 125.

สู่การมีทรัพย์สินถึง 60,000 ล้านบาท การเติบโตอย่างรวดเร็วเช่นนี้ของทักษิณอาศัยการรับสัมปทานจากรัฐในด้านการสื่อสารคมนาคม อาทิ เคเบิลทีวี, โทรศัพท์มือถือระบบเซลลูลาร์ 900, โฟนลิงค์, โฟนพ็อกซ์และดาวเทียม สรกล ดุลยานนท์ ได้สรุปการได้รับสัมปทานของทักษิณว่า ได้มาโดยการเสนอโครงการดาวเทียมเพียงอย่างเดียวเท่านั้นที่ผ่านการประมูล การที่ทำอย่างนี้ได้ นั้นจะต้องมีเครือข่ายความสัมพันธ์ต่างๆ จะต้องมีการแลกเปลี่ยนในเชิงผลประโยชน์ ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งเป็นสิ่งเชื่อมโยง เนื่องจากธุรกิจที่เขาดำเนินการเป็นธุรกิจขนาดใหญ่ ดังนั้นอำนาจทางการเมืองมีผลกระทบทางบวกและลบต่อธุรกิจได้ทั้งสิ้น โดยเงื่อนไขนี้เองที่ทำให้เขากระจายความเสี่ยงโดยมีเพื่อนพ้องในแทบทุกพรรคการเมือง เขาเคยสนิทสนมกับ ร.ต.อ.เฉลิม อยู่บำรุง ในสมัยที่ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีในรัฐบาลชาติชาย ซึ่งขณะนั้น ร.ต.อ.เฉลิม อยู่บำรุง ดูแลองค์การสื่อสารมวลชน เขาสนิทสนมกับ นายณรงค์ วงศ์วรรณ อดีตหัวหน้าพรรคสามัคคีธรรมและหัวหน้ากลุ่มเทิดไท้ในช่วงรัฐบาลบรรหาร ตลอดจนได้รับความเห็นใจจาก นายเนวิน ชิดชอบ แห่งกลุ่ม 16 เมื่อทักษิณถูกวิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องคุณสมบัติ รวมทั้งการได้รับยกย่องกลางสภาจาก นายสงสุข ภักเกษม ส.ส.พรรคชาติไทยในขณะนั้นว่า “เขาเป็นผู้เสียสละในทางการเมือง” สิ่งที่ยิบขยมาแสดงให้เห็นข้างต้น ทำให้สรุปได้อย่างชัดเจนว่า การเติบโตทางธุรกิจของทักษิณ ได้แอบอิงอำนาจทางการเมืองแบบเก่ามาโดยตลอด ดังนั้นแม้จะมีการพยายามสร้างภาพลักษณ์ให้เขาเป็น “อัศวินคลื่นลูกที่สาม” ก็ยากที่จะกอบกู้สถานภาพของพรรคพลังธรรมที่เสื่อมทรุดได้ ตรงกันข้ามการเข้ามาของทักษิณ ทำให้การสนับสนุนจากฐานมวลชนดั้งเดิมเกิดความคลางแคลงใจในจุดยืนของพรรคยิ่งขึ้น¹⁹⁰

ดังนั้นการเข้ามาดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคพลังธรรมและตำแหน่งรัฐมนตรีของ พ.ต.ท.ทักษิณ ด้วยภูมิหลังทางธุรกิจจึงทำให้ พ.ต.ท.ทักษิณ ถูกวิพากษ์วิจารณ์ถึงคุณสมบัติส่วนตัวในเรื่องการเป็นนักธุรกิจที่ผูกขาดหรือมีผลประโยชน์เชื่อมโยงกับสัมปทานของรัฐ ซึ่งทำให้ไม่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมจะมาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี เพราะจะทำให้ประชาชนมีความสงสัยมากยิ่งขึ้นว่า เป็นการเข้ามาเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตนเองมากกว่า หรือการประมูลโครงการต่างๆ ของรัฐบาลที่มีข้อสงสัยว่าจะเชื่อมโยงกับบริษัทชินวัตร ของ พ.ต.ท.ทักษิณ และด้วยเหตุจากตัวผู้นำพรรคนี้เองก็ยิ่งทำให้บทบาททางการเมืองของพรรคพลังธรรมดูจะมัวหมองลงไปไม่เหมือนที่ผ่านมา

¹⁹⁰ พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต, ชนชั้นนำกับการเลือกตั้ง : ความรุ่งเรืองและความตกต่ำของสามพรรค ใน กรุงเทพมหานคร, หน้า 125.

นอกจากคุณสมบัติของ พ.ต.ท.ทักษิณ จะตกเป็นเป้าหมายของการถูกโจมตีและส่งผลมายังฐานคะแนนเสียงของพรรคให้ลดน้อยลงแล้ว พฤติกรรมของหัวหน้าพรรคพลังธรรมผู้นี้ยังสร้างความเสื่อมทรุดให้กับพรรคยิ่งขึ้นไปอีก โดยเฉพาะพฤติกรรมทางการเมืองของ พ.ต.ท.ทักษิณ ในการเข้าร่วมรัฐบาลบริหารที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็น การออกมาพูดเรื่องให้นายบริหารปรับคณะรัฐมนตรีของ พ.ต.ท.ทักษิณ โดย พ.ต.ท.ทักษิณ ต้องการให้นายบริหารปรับคณะรัฐมนตรีในส่วนของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยที่นายบริหาร นั่งควบตำแหน่งนี้อยู่ ซึ่งอยู่ในโควตาของสมาชิกกลุ่มเทิดไท้ที่อาจจะได้รับตำแหน่งนี้ไป ดังนั้นการออกมาเรียกร้องของ พ.ต.ท.ทักษิณ ให้ปรับคณะรัฐมนตรีในส่วนของกลุ่มเทิดไท้ จึงดูเป็นเรื่องแปลกประหลาดสำหรับนายบริหาร ศิลปอาชา เพราะ พ.ต.ท.ทักษิณ เป็นหัวหน้าพรรคพลังธรรมมิใช่หัวหน้ากลุ่มเทิดไท้ แต่ในความเป็นจริงก็คือ พ.ต.ท.ทักษิณ เคยให้ความช่วยเหลือด้านการเงินให้กับนักการเมืองหลายคนในกลุ่มเทิดไท้ และทางกลุ่มเทิดไท้เองก็ยินดีให้โควตาของกลุ่มเทิดไท้ในตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยตกเป็นของ พ.ต.ท.ทักษิณ¹⁹¹ ดังนั้นการที่ พ.ต.ท.ทักษิณ เคลื่อนไหวรุกเร้าให้นายบริหาร ถอนตัวจากการนั่งควบในตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยมากเพียงใด ผู้คนก็ยิ่งมองว่า พ.ต.ท.ทักษิณ กำลังเล่นบทบาทหัวหน้ากลุ่มเทิดไท้มากกว่าบทบาทของหัวหน้าพรรคพลังธรรม และย่อมไม่ใช่ว่าผลดีต่อตัวทักษิณเองว่าจะเล่นการเมืองแบบโปร่งใสและยึดมั่นในคุณภาพและคุณธรรมมากเพียงใด

หรือการออกมาให้สัมภาษณ์สนับสนุนให้มีการตรวจสอบข่าวการรับสินบนเรื่อดำน้ำจากสวีเดน ของ พ.ต.ท.ทักษิณ ที่ก่อให้เกิดความปั่นป่วนในคณะรัฐมนตรีและเสื่อมเสียชื่อเสียงของพรรคร่วมรัฐบาลมากยิ่งขึ้น โดยการออกมาให้สัมภาษณ์ของ พ.ต.ท.ทักษิณ ก็ถูกตอบโต้จากคณะรัฐมนตรี โดยนายบริหาร นายกรัฐมนตรีได้ออกมาปฏิเสธข่าวการรับสินบนว่าไม่เป็นความจริงและขอให้ทุกคนหยุดให้ความเห็นเรื่องสินบนเรื่อดำน้ำ นอกจากนี้้นนายมนตรี พงษ์พานิช รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ หัวหน้าพรรคกิจสังคมได้ตำหนิบทบาทของ พ.ต.ท.ทักษิณ รองนายกรัฐมนตรี หัวหน้าพรรคพลังธรรมในการออกมาให้สัมภาษณ์สนับสนุนให้มีการตรวจสอบข่าวการรับสินบนเรื่อดำน้ำ โดยให้เหตุผลว่าการกระทำของ พ.ต.ท.ทักษิณ ทำให้ดูเหมือนว่าไม่เชื่อมั่นพรรคร่วมรัฐบาลด้วยกัน อันจะส่งผลต่อเสถียรภาพรัฐบาลโดยรวม และขอ¹⁹²

¹⁹¹ จัปกระแส, “บทบาทที่สับสนของทักษิณ ชินวัตร หัวหน้า พลังธรรม หรือ เทิดไท้ กันแน่,” มติชนสุดสัปดาห์ 15, ฉบับที่ 789 (3 ตุลาคม 2538) : 9.

¹⁹² บุญเลิศ ช่างใหญ่, “หมายเหตุประชานัน,” มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 800 (19 ธันวาคม 2538) : 17.

ร้องให้ พ.ต.ท.ทักษิณ เข้ามาพูดเรื่องการปรับคณะรัฐมนตรีและสืบนบนเรือดำน้ำในที่ประชุมคณะรัฐมนตรี มิใช่ออกไปพูดข้างนอก¹⁹³ จะก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งตามมา

พฤติกรรมกรเข้าร่วมรัฐบาลของ พ.ต.ท.ทักษิณ ที่ออกมาให้การสนับสนุนในการตรวจสอบข้อเท็จจริงกรณีสืบนบนเรือดำน้ำหรือการปรับคณะรัฐมนตรี เพราะเป็นประเด็นการเมืองที่ประชาชนให้ความสนใจและสื่อมวลชนตั้งคำถามขึ้นมาเรื่อยๆ ซึ่งทำไปเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนนั้นเป็นสิ่งที่ดี แต่ลักษณะการกระทำที่ออกมามีลักษณะของการทำตัวเด่นดังเป็นการเอาตัวรอดของพรรคพลังธรรมและแปลกแยกจากพรรคร่วมรัฐบาล เพื่อให้ประชาชนเห็นว่าพรรคร่วมรัฐบาลคือผู้พรรคเดียวคือพรรคตนเอง โดยพรรคอื่นอยู่ข้างกระแสรองของประชาชน เพื่อสร้างคะแนนนิยมให้กับตนเองและพรรคมากกว่า จนก่อให้เกิดความไม่พอใจจากรัฐมนตรีร่วมรัฐบาล

ไม่เพียงเท่านั้นพฤติกรรมของ พ.ต.ท.ทักษิณ ที่เป็นการแสดงออกเชิงโอ้อวดความเป็นมหาเศรษฐีของตน เช่น การนำไวน์โรมานิคองดี ราคากว่า 3 แสนบาท ไปกำนัลให้กับนายบรรหาร และยังส่งมอบรถยนต์ยี่ห้อเคมเลอร์ป้ายแดงมูลค่า 6 ล้านบาท ให้กับ พล.อ.อ.สมบุญ ระหงษ์ รองนายกรัฐมนตรี อดีตหัวหน้าพรรคชาติไทยคนที่ 3 ต่อจาก พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ ก่อนหน้านายบรรหาร ศิลปอาชา อีกด้วย โดยอ้างว่าเป็นการให้ด้วยความเสน่หา ด้วยความชมชอบเป็นการส่วนตัวในฐานะที่นั่งเก้าอี้ใกล้เคียงกันระหว่างดำรงตำแหน่งเป็นรองนายกรัฐมนตรีด้วยกัน¹⁹⁴ แต่ความเป็นจริงก็คือเป็นการให้ในฐานะตอบแทนในน้ำใจที่เคยช่วยเหลือทางด้านธุรกิจจนประสบความสำเร็จ¹⁹⁵ เพราะ พ.ต.ท.ทักษิณ ต้องการฝากฝังให้รองนายกรัฐมนตรีผู้¹⁹⁶ นี้ช่วยชี้นำคนในคณะรัฐบาลให้เลือกบริษัท ช. การช่าง ชนะการประมูลโครงการก่อสร้างรถไฟฟ้า รฟม. มูลค่า 26,000 ล้านบาท¹⁹⁷

¹⁹³ บุญเลิศ ช่างใหญ่, “หมายเหตุประชาชน,” มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 800 (19 ธันวาคม 2538) : 17.

¹⁹⁴ จัปกระแส, “ทวิตเตอร์ เลติม ชนวนพลังธรรมถอนตัว,” มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 836 (27 สิงหาคม 2539) : 9.

¹⁹⁵ ฐานเศรษฐกิจ, 17 กุมภาพันธ์ 2540, หน้า 16.

¹⁹⁶ สื่อธุรกิจ, 3 ตุลาคม 2539, หน้า 18.

¹⁹⁷ เรื่องเดียวกัน.

พฤติกรรมที่กล่าวมาข้างต้นของหัวหน้าพรรคแม้ว่าจะนำมาสู่ภาพพจน์ที่ย่ำแย่และความถดถอยของพรรคพลังธรรมแล้ว แต่ความเสื่อมทรุดอย่างมากมายของพรรคพลังธรรมคงไม่มาถึงเร็วเพียงนี้ ถ้าเพียงแต่การเลือกตั้งทั่วไป 17 พ.ย.39 จะยังมีหัวหน้าพรรคที่ชื่อ พ.ต.ท.ทักษิณ ลงสมัครด้วย แต่การประกาศวางมือทางการเมืองไม่ลงสมัครรับเลือกตั้งในครั้งนี้ โดยให้เหตุผลว่า จะมีการใช้เงินในการเลือกตั้งครั้งนี้จำนวนมหาศาลถึง 20,000 ล้านบาท ซึ่งมากกว่าครั้งที่ผ่านมาที่อยู่ประมาณ 10,000 ล้านบาท จำนวนเงินที่มากมายนี้เองที่ทำให้ พ.ต.ท.ทักษิณ มองว่าจะทำให้รัฐบาลชุดใหม่มีแนวโน้มที่จะโกงกิน เพื่อถอนทุนคืนมากขึ้น และรัฐบาลยังอยู่ยาวนานประชาชนยิ่งต้องเจ็บปวด ไม่เป็นผลดีต่อประเทศชาติ นอกจากนี้ความเสื่อมศรัทธาในระบบการเมืองก็ได้ทวียิ่งขึ้น อันเนื่องมาจากการเมืองที่อ่อนแอ นักการเมืองซื้อเสียงและเข้ามาถอนทุนคืน จนทำให้การทำงานมีการทุจริตมาก ศรัทธาจากข้าราชการประจำไม่มี การเมืองจึงต้องวนเวียนอยู่ในวังวนเก่าๆ พ.ต.ท.ทักษิณ ยังบอกอีกว่า จะรอให้มีการปฏิรูปทางการเมืองเกิดขึ้นก่อนจึงจะหวนกลับมาสู่วงการเมืองอีก เพราะเชื่อว่าคงจะทำอะไรให้ดีขึ้นบ้าง¹⁹⁸ เหตุผลอีกข้อหนึ่งคือ มีปัญหาครอบครัวภรรยาไม่อนุญาต แต่เหตุผลข้อนี้ทำให้เกิดวิถีมืดของหัวหน้าพรรคผู้นี้ต้องเสื่อมลงไปอีกไม่น้อย ประกอบกับตัวเอง หากในกรณีที่ยังลงสมัครรับเลือกตั้งก็ต้องรับผิดชอบกับชัยชนะของพรรคอย่างเต็มที่ นั่นหมายความว่าจำนวนเงินมหาศาลที่จะต้องใช้จ่ายไปเนื่องจากสภาพของพรรคพลังธรรมในยุคนี้ ไม่มีสิทธิ์ของความสมณะและความเป็นพรรคที่ยากจนอีกต่อไป¹⁹⁹

แต่บางกระแสข่าวก็บอกว่าการที่ พ.ต.ท.ทักษิณ วางมือคราวนี้ เหตุผลสำคัญก็คือ นับตั้งแต่ที่ พ.ต.ท.ทักษิณ กระโดดเข้ามาสู่สนามทางการเมือง ธุรกิจต่างๆ ในเครือชินวัตรที่มีอยู่ได้ รับผลกระทบค่อนข้างมาก ยอดขายได้ลดลงนับพันล้าน ยิ่งไปกว่านั้นธุรกิจเหล่านี้ยังกลายเป็น หอกที่นักการเมืองฝ่ายตรงข้ามใช้หวนกลับมาตีแทง พ.ต.ท.ทักษิณ อยู่ตลอดเวลา แต่ก็ยังมีผู้ วิเคราะห์กรณีนี้ไว้ว่า สภาพที่ พ.ต.ท.ทักษิณ ต้องโดนทั้งขึ้นทั้งล่องแบบนี้ทำให้ พ.ต.ท.ทักษิณ ท้อแท้ ยิ่งในช่วงนี้พรรคพลังธรรมอยู่ในช่วงขาลง กระแสนิยมตกถ้าลงสมัครต้องลงทุนสูงและเป็น การเสี่ยงต่อชื่อเสียงทางการเมืองเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งประเมินแล้วว่าไม่คุ้มค่าที่จะทุ่มทุนลงไป เพราะ²⁰⁰

¹⁹⁸ รายงานพิเศษ, “ขานชื่อนักการเมืองตั้งหน่วยการเมือง ถอดใจไม่ลงเลือกตั้ง,” มติชนสุดสัปดาห์ 17, ฉบับที่ 845 (29 ตุลาคม 2539): 16.

¹⁹⁹ พิชาย รัตนดิกล ภูเก็ศ, ชนชั้นนำกับการเลือกตั้ง: ความรุ่งเรืองและความตกต่ำของสามพรรค ใน กรุงเทพมหานคร, หน้า 127.

²⁰⁰ รายงานพิเศษ, “ขานชื่อนักการเมืองตั้งหน่วยการเมือง ถอดใจไม่ลงเลือกตั้ง,” มติชนสุดสัปดาห์ 17, ฉบับที่ 845 : 16.

โอกาสที่พรรคพลังธรรมจะก้าวสู่พรรคการเมืองขนาดใหญ่ ไม่ใช่พรรคการเมืองขนาดกลางๆ ที่โน้มเอียงไปทางพรรคเล็กเหมือนที่เป็นอยู่ในปัจจุบันอย่างมาก สภาพดังกล่าวนี้เองที่ทำให้ พ.ต.ท. ทักษิณ ตัดสินใจที่จะถอยฉากออกจากการเมืองเป็นการชั่วคราวรอโอกาสที่เหมาะสมหลังจากมีการปฏิรูปทางการเมืองก่อนค่อยหวนกลับมา ซึ่งจะทำให้ไม่ต้องเปลืองตัว เปลืองเงินเกินไป และที่สำคัญ พ.ต.ท. ทักษิณ มีทางเลือกที่จะไม่ต้องจมอยู่กับพรรคพลังธรรมเพียงพรรคเดียว การถอยออกไปแล้วหวนกลับมาใหม่อาจทำให้มีเหตุผลอธิบายต่อสังคมได้มากขึ้น ในกรณีที่ไปเลือกสังกัดพรรคใหม่ เพื่อที่จะถိบตัวเองสู่ความยิ่งใหญ่ทางการเมืองได้มากกว่าการอาศัยพรรคพลังธรรมอย่างในปัจจุบัน²⁰¹

จากการประกาศไม่ลงสมัครรับเลือกตั้ง ส.ส. กทม. เขต 2 ทำให้ความแข็งแกร่งของพรรคพลังธรรมเจ้าของพื้นที่ในเขต 2 กรุงเทพฯ ลดลงอย่างมาก ยิ่งเมื่อขาดบารมีของ พ.ต.ท. ทักษิณ บวกกับกระแสความนิยมของพรรคที่ลดลง ทำให้การแข่งขันในเขต 2 กรุงเทพฯ น.ส.อรรถัย กาญจนชูศักดิ์ ผู้ที่เคยทำให้นายมารุต นูนานาค ผู้สมัครจากพรรคประชาธิปัตย์สอบตกในการเลือกตั้งที่ผ่านมา ต้องมาสอบตกในการเลือกตั้ง 17 พ.ย.39 ไม่เพียงแต่ในเขต 2 ที่พรรคพลังธรรมเคยครองแชมป์จะต้องสูญเสียพื้นที่นี้ไปให้กับพรรคประชาธิปัตย์ แต่ทั้งพื้นที่ กรุงเทพฯ เองพรรคพลังธรรมก็พ่ายแพ้แก่พรรคการเมืองคู่แข่งอย่างหมดสภาพ เหลือเพียงเลขาธิการพรรค นางสุดารัตน์ เกษราพันธ์ เท่านั้นที่ได้รับเลือกตั้งกลับเข้ามาเพียงคนเดียวและเป็น ส.ส. เพียง 1 คนเดียวของพรรคทั้งประเทศด้วย เมื่อการเลือกตั้งเสร็จสิ้นลงด้วยจำนวน ส.ส. เพียง 1 คน หัวหน้าพรรค พ.ต.ท. ทักษิณ ก็ประกาศลาออกจากตำแหน่งหัวหน้าพรรคต่อหน้ามวลสมาชิกและผู้สนับสนุน ทันทิที่ทราบผลการเลือกตั้งนับเป็นความหายนะในอนาคตของพรรคพลังธรรมที่ปราศจากคนควบคุมหางเสือ

2. ปัจจัยด้านอุดมการณ์ทางการเมืองของผู้นำพรรคและพรรคพลังธรรม อุดมการณ์ทางการเมืองของพรรคพลังธรรมที่ต้องการเล่นการเมืองแบบชาวสะอาด ไม่มีการโกงกินหรือสัญญาประชาคมทั้ง 4 ข้อของพรรคที่เคยประกาศไว้ตอนก่อตั้งพรรค มาถึงตอนนี้อุดมการณ์ดังกล่าวได้สูญหายไปจนเกือบไม่เหลือความดีงามแล้ว นับตั้งแต่ที่พรรคพลังธรรมได้เข้าร่วมรัฐบาลผสมมาถึง 2 ชุดด้วยกัน อุดมการณ์ที่เคยกำหนดไว้ก็ค่อยๆ เสื่อมหายลงไปตามกาลเวลา เริ่มตั้งแต่ พล.ต.จำลอง อุดมการณ์หัวหน้าพรรคในสมัยนายกรัฐมนตรีชวนگی โภกทิที่บอกว่าจะไม่รับตำแหน่ง

²⁰¹ รายงานพิเศษ, “خانชื่อนักการเมืองดังหน้าการเมือง ถอดใจไม่ลงเลือกตั้ง,” มติชนสุดสัปดาห์ 17, ฉบับที่ 845 : 16.

ทางการเมืองใดๆ ก็คืนรนเป็นรองนายกรัฐมนตรี ที่จะไม่จ้วงจาบหยาบซำก็ดำ นายพิจิตต์ อย่างรุนแรงกลางท้องสนามหลวงในตอนที่เขาเสี่ยงให้ พล.ต.จำลอง เป็น ผู้ว่าฯ กทม. อีกสมัยเมื่อไม่นานมานี้ ไม่เสแสร้งก็เห็น พล.ต.จำลอง เข้าขอพรสมเด็จพระสังฆราช แต่พอเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ไม่ได้ ก็กลับเข้าสำนักสันติอโศก ไปสร้าง “มหาลัยวังชีวิต” อันเป็นสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาที่กำเนิดขึ้นตามแนวความคิดและตามสไตล์ของชาวสันติอโศก โดยมี พล.ต.จำลอง เป็นประธานโครงการ ทั้งที่แนวทางของพระพุทธศาสนาที่มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประมุขเป็นคนละแนวทางกับของสันติอโศก ไม่เพียงแต่ พล.ต.จำลอง ที่มีพฤติกรรมตรงข้ามกับอุดมการณ์ที่ตั้งงามหรือสัญญาประชาคมที่เคยประกาศไว้ เหล่าสมาชิกและหัวหน้าพรรคคนปัจจุบันก็มีความประพฤติที่ต่างกับอุดมการณ์หรือสัญญาประชาคมที่ตั้งไว้อย่างเห็นได้ชัด ไม่ว่าจะเป็นการแก่งแย่งตำแหน่งทางการเมืองภายในพรรคหลังจากที่ได้เข้าร่วมรัฐบาลนายบรรหาร ที่เกิดการแก่งแย่งกันเป็นใหญ่ของเหล่าสมาชิกพรรค หรือความต้องการที่จะดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยของ พ.ต.ท.ทักษิณ จากโควตาของกลุ่มเทิดไท้ ในพรรคชาติไทย หรือพฤติกรรมการแจกสิ่งของหลายแสนบาทให้กับรัฐมนตรีร่วมรัฐบาลของหัวหน้าพรรคพลังธรรม เพื่อแลกกับผลประโยชน์ทางธุรกิจที่จะได้รับตอบแทน ที่สำคัญคือในยุคของ พ.ต.ท.ทักษิณ พรรคพลังธรรมไม่มีการกล่าวถึงสัญญาประชาคมหรืออุดมการณ์อื่นๆ ของการก่อตั้งพรรคเลย ตรงกันข้ามการดำเนินการและบทบาทของพรรคที่เคยกล่าวว่ามีแตกต่างจากพรรคการเมืองอื่นๆ ในปัจจุบันนี้ไม่มีจุดเด่นประการใดที่สามารถแยกพรรคพลังธรรมออกจากพรรคการเมืองอื่นๆ ได้ ความไม่ชัดเจนในจุดยืนและบทบาทของพรรคพลังธรรมจึงส่งผลต่อความนิยมของประชาชนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะฐานคะแนนเสียงที่สำคัญของพรรคคือ กรุงเทพฯ เริ่มหมดความศรัทธาต่อพรรคพลังธรรมมากขึ้นเรื่อยๆ

3. ปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กรของพรรคพลังธรรม ที่เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไป ได้ทำลายความน่าเชื่อถือของพรรคพลังธรรมเอง เริ่มต้นจากความขัดแย้งภายในโครงสร้างองค์กรของพรรคที่ต้องการแย่งชิงตำแหน่งทางการเมืองที่พรรคได้รับโควตาจากการเข้าร่วมรัฐบาลผสมนายบรรหาร ซึ่งในตอนแรกที่พรรคได้เข้าร่วมรัฐบาลนั้นก็ดูจะราบรื่นดี แต่เอาเข้าจริงรอยร้าวก็ปรากฏให้เห็น หลังจากที่ พ.ต.ท.ทักษิณ ขอใช้อำนาจหัวหน้าพรรคในการคัดเลือกตัวรัฐมนตรีเอง โดยไม่คำนึงถึงโควตาภาคและมติกรรมการบริหารพรรค สร้างความไม่พอใจให้กับ ส.ส. หลายกลุ่มมากเพราะ ส.ส. เหล่านี้ต้องการให้มีการคำนึงถึงโควตาภาค ไม่ว่าจะกลุ่มของนางพิมพ์²⁰²

²⁰²รายงานพิเศษ, “พรรคพันธมิตรรัฐบาลตั้ง เรียงหน้า บ่ง ทานตะวัน-ผัก-ปลก.-นำไทย แย่งเก้าอี้รมต. อุตฯ” มติชนสุดสัปดาห์ 15, ฉบับที่ 777 (11 กรกฎาคม 2538): 16.

จันทร์ประสงค์หรือกลุ่มของนายพิระพงศ์ ถนอมพงศ์พันธ์ เป็นต้น เนื่องจากหากใช้อำนาจการตัดสินใจของหัวหน้าพรรคคนเดียว โอกาสที่จะได้ดำรงตำแหน่งย่อมริบหรี่ เพราะ พ.ต.ท.ทักษิณก็ต้องมุ่งที่จะเอาคนที่ตนเองไว้ใจมาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีเท่านั้น ท่าทีที่จะรวบอำนาจการตัดสินใจเอาไว้คนเดียวของทักษิณ ไม่ใช่เพียง ส.ส. ภาคต่างๆ เท่านั้นที่ไม่พอใจ กลุ่มสายวัดที่ยังมีอิทธิพลในพรรคก็ไม่พอใจเช่นกัน เนื่องจากสายวัดต้องการใช้มาตรการการบริหารพรรค ซึ่งส่วนใหญ่จะดันให้คนของฝ่ายตนเอง ทางสายวัดต้องการให้ นายเสรี พัฒนพันธ์ชัย ไปดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมที่ได้โควตา ความไม่พอใจต่อท่าทีการพยายามรวบอำนาจของทักษิณในคราวนี้ค่อนข้างรุนแรงถึงขนาดมี ส.ส.บางคนถึงขั้นขู่จะ หากทักษิณไม่เปลี่ยนกลับไปใช้ระบบการคัดเลือกรัฐมนตรีตามเดิม การเลือกตั้งคราวหน้าอาจจะลาออกจากพรรค เพราะรับไม่ได้กับความพยายามรวบอำนาจเบ็ดเสร็จของทักษิณในครั้งนี้²⁰³

ความขัดแย้งภายใน โครงสร้างองค์กรของพรรคอีกกรณีหนึ่งที่ทำให้พรรคเสื่อมทรุดลงไปอีกคือ ป้ายรณรงค์แก้ไขปัญหาราจรที่กองทุนแก้ไขปัญหาราจรของทักษิณคิดปูพรมไปทั่ว กรุงเทพฯ ได้กลายเป็นศึกทางการเมืองอย่างเต็มรูปแบบไปเสียแล้ว โครงการป้ายรณรงค์แก้ไขปัญหาราจรนี้เป็นแนวคิดของ พ.ต.ท.ทักษิณ ที่จะใช้สื่ออินเทอร์เน็ตเป็นตัวกระตุ้นให้คนกรุงเทพฯ เคารพกฎจราจร โดยมอบหมายให้บริษัทโฆษณา “เอสซีเมทซ์บ็อกซ์” เป็นผู้คิดค้นแคมเปญนี้ขึ้นมา ซึ่งทางบริษัท เอสซีเมทซ์บ็อกซ์ เห็นว่าการรณรงค์ที่จะได้ผลและได้รับความสนใจ ป้ายรณรงค์ควรมีถ้อยคำแบบที่เล่นที่จริงและหยิกแหยงหยอก ดังนั้นป้ายรณรงค์จึงมีถ้อยคำที่ค่อนข้างหือหวา เช่น “เสียบคราวนี้พี่ไม่ว่า เสียบคราวหน้าพี่จับแน่”, “พี่ชา...อย่าทับหนู” และ “โอม...เราหยุดแล้วแต่ท่านยังไม่หยุด” เป็นต้น โดยจัดทำป้ายทั้งหมดประมาณ 20,000 ป้าย ติดตามถนนต่างๆ ทั่ว กรุงเทพฯ ปรากฏว่าทันทีที่ป้ายรณรงค์ดังกล่าวถูกนำไปติดได้สร้างความฮือฮาให้เกิดขึ้นอย่างมาก โดยเฉพาะถ้อยคำอันหือหวากลายเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์ของคนกรุงเทพฯ อันถือเป็นความสำเร็จระดับหนึ่งของโครงการรณรงค์แก้ไขปัญหาราจร แต่ท่ามกลางความสำเร็จนั้นป้ายรณรงค์จราจรก็เกิดสะกดปัญหาขึ้นมาอย่างไม่คาดฝัน เมื่อนายประเสริฐ สมะลาภา ปลัดกรุงเทพมหานคร ผู้ได้บังคับบัญชาของ ร.อ.ถนอมวงศ์ อรุณวงษ์ ณ อยุธยา ผู้ว่าราชการจังหวัดกรุงเทพมหานครจากพรรคพลังธรรมได้ออกมาให้สัมภาษณ์ว่า การติดตั้งป้ายรณรงค์จราจร²⁰⁴

²⁰³ รายงานพิเศษ, “พรรคพันธมิตรรัฐบาลตั้ง เรียงหน้า บัง ทานตะวัน-ผัก-ปลอก-น้ำไทย แย่งเก้าอี้รมต. อุตฯ”, มติชนสุดสัปดาห์ 15, ฉบับที่ 777 (11 กรกฎาคม 2538): 16.

²⁰⁴ รายงานพิเศษ, “พิฆาตป้ายรณรงค์จราจร บ้างีสวมการเมือง ประชากรไทยปีพลังธรรม”, มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 800 (19 ธันวาคม 2538): 16.

ผู้ที่ดำเนินการ ไม่ได้ขออนุญาตถือเป็นการกระทำผิดตามพระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อย พ.ศ.2535 และอาจต้องเก็บป้ายดังกล่าว ซึ่งแสดงถึงความขัดแย้งภายในพรรค เพราะโครงการนี้ก็เป็นของพรรคพลังธรรม ผู้ว่าฯ กทม. ก็เป็นคนของพรรค ไม่น่าจะมีปัญหาติดระเบียบกฎหมายมาได้ ความขัดแย้งระหว่างสมาชิกเนื่องมาจาก การเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ในเดือนมิถุนายน 2539 นั้น พ.ต.ท.ทักษิณ ได้แสดงท่าทีที่จะไม่ให้ ร.อ.กฤษฎา ที่ประสงค์จะทำงานในหน้าที่นี้ต่อลงสมัครอีกสมัยหนึ่ง ทำให้ ร.อ.กฤษฎา ไม่พอใจอยู่เจิบๆ และส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลทั้ง 2 เลวร้ายถึงขนาดที่ทำให้ “ขาด” การประสานงานในเรื่องธรรมดาๆ อย่างการขออนุญาตติดป้ายจนมีปัญหาเกิดขึ้น²⁰⁵ ส่งผลให้โครงการแก้ปัญหาจราจรที่กำลังไปด้วยดี โดยจะสร้างชื่อเสียงให้กับพรรคพลังธรรมเอง ถ้าสามารถดำเนินการได้จนประสบความสำเร็จ ต้องสะดุดหยุดลง

ตามมาด้วยผลการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ ที่ พล.ต.จำลอง ผู้สมัครในนามพรรคพลังธรรม พ่ายแพ้แก่ นายพิจิตต หลังการพ่ายแพ้อย่างย่อยยับ พล.ต.จำลอง ก็ได้ประกาศวางมือทางการเมืองด้วยการจะไม่ลงสมัคร ส.ส. และ ผู้ว่าฯ กทม. อีก โดยได้ผันตัวเองไปสู่ “อาณาจักรสันติอโศก” ที่ตนเองเชื่อมั่นและศรัทธาอย่างเต็มตัวอีกครั้ง และได้สร้างความประหลาดใจด้วยการเข้าไปรับตำแหน่งประธานโครงการ “มหาลัยวังชีวิต” อันเป็นสถาบันการศึกษาของชาวสันติอโศก ซึ่งยอมแปลกและแหวกแนวไปจากสถาบันการศึกษาของรัฐและเอกชนอื่นๆ อย่างสิ้นเชิง²⁰⁶ ส่งผลให้กลายเป็นประเด็นของการวิพากษ์วิจารณ์ของสังคมอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะตัวของ พล.ต.จำลอง เอง ที่เคยประกาศอย่างแข็งขันว่าไม่ใช่สานุศิษย์สำนักสันติอโศก ถึงขั้นที่เคยเข้ากราบสมเด็จพระสังฆราชมาแล้ว แต่พอพ่ายแพ้จากการเลือกตั้งก็กลับเข้าสู่สำนักสันติอโศกเช่นเดิม เป็นการแสดงความไม่จริงใจและหลอกลวงประชาชนของ พล.ต.จำลอง ที่เคยประกาศตัวเป็นคนดี ทำให้พรรคเสื่อมเสียความน่าเชื่อถือไปด้วย

ข้อผิดพลาดของโครงสร้างองค์กรอีกข้อหนึ่งคือ การไร้ความสามารถของโครงสร้างองค์กร เนื่องจากพรรคพลังธรรมได้เริ่มต้นการบริหารงานในฐานะพรรคร่วมรัฐบาลด้วยการประกาศว่า จะแก้ปัญหาการจราจรของ กรุงเทพฯ ให้ได้ภายใน 6 เดือน ภายหลังจากการต่อสู้

²⁰⁵ รายงานพิเศษ, “พินิจป้ายรณรงค์จราจร บ้าจี้ผสมการเมือง ประชากรไทยปีพลังธรรม,” มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 800 : 16.

²⁰⁶ รายงานพิเศษ, “ฝ่ามหาลัยวังชีวิต ที่พักฝัน-เสียวยาหัวใจพ่ายแพ้มหาจำลอง,” มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 826 (18 มิถุนายน 2539) : 16.

แย่งชิงโครงการนี้กับพรรคประชากรไทย แต่เมื่อครบกำหนดตามระยะเวลาที่ได้ประกาศไว้ พรรคพลังธรรมกลับไม่สามารถแก้ไขปัญหานี้ได้ ส่งผลให้ความน่าเชื่อถือของพรรคลดลง ประกอบกับวิกฤตศรัทธาต่างๆ ในการร่วมรัฐบาลนายบรรหาร อาทิเช่น ปัญหากลุ่มรัฐมนตรีที่เรียกตนเองว่า “กลุ่ม 16” ล้วนเป็นรัฐมนตรีที่ประชาชนไม่ให้ความไว้วางใจ แต่พรรคพลังธรรมกลับไม่สามารถแสดงจุดยืนที่ชัดเจนต่อเรื่องนี้ได้²⁰⁷ แม้ว่าต่อมาพรรคพลังธรรมจะพยายามถอนตัวจากรัฐบาลเพื่อกดดันให้ “กลุ่มนี้” หรือ “กลุ่ม 16” ลาออกไป แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จเพราะถูกชิงตัดหน้าลาออกโดยสมัครใจของกลุ่มนี้เสียก่อน²⁰⁸ หรือการที่มีเรื่องราวพัวพันกับกลุ่มเทิดไทยของหัวหน้าพรรค ซึ่งเป็นกลุ่มการเมืองที่ชนชั้นกลางไม่ชอบ ตลอดจนการยอมเป็นฐานให้กลุ่มนักเลงท้องถิ่นบ้านนอกบริหารประเทศ ล้วนแล้วแต่ทำให้พรรคพลังธรรมเสื่อมคะเนนนิยมลงในกลุ่มชนชั้นกลางฐานเสียงสำคัญของพรรค

ในที่สุดก่อนหน้าการเลือกตั้งทั่วไป 17 พ.ย.39 พ.ต.ท.ทักษิณ ก็ประกาศว่าจะไม่ลงสมัครรับเลือกตั้งในครั้งนี้อย่างชัดเจน จึงก่อให้เกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์มาจากภายในพรรคเองที่ชี้ให้เห็นความแตกแยกภายในพรรค โดยมองการถอนตัวจากการเลือกตั้งทั่วไปว่า “พ.ต.ท.ทักษิณ มิใช่เนื้อแท้ของพรรคพลังธรรม ไม่มีความตั้งใจช่วยเหลือพรรคอย่างแท้จริง ท่านใช้พรรคพลังธรรมเพื่อสร้างฐานการเมืองเพื่อปกป้องธุรกิจส่วนตัวมากกว่า เมื่อเข้ามาเล่นแล้วได้ไม่คุ้มเสียก็อยากจะถอนตัว” และตอกย้ำด้วยว่า “การเลือกตั้งเมื่อ 2 ก.ค.38 พ.ต.ท.ทักษิณ คว้าเงินช่วยเพื่อน ส.ส. ต่างพรรคร่วม 100 ล้านบาท แต่สำหรับพรรคพลังธรรมเขาจ่ายไม่ถึง 10 ล้านบาท²⁰⁹ โครงสร้างองค์กรของพรรคพลังธรรมที่ถดถอยลง แต่สิ่งที่ซ้ำเติมสถานการณ์ของพรรคให้แย่ลงไปอีกก็คือการที่อดีต ส.ส.หลายคน ที่หวังคิดว่าอาจจะไม่ได้รับเลือกตั้งกลับเข้ามา ขอลอนตัวจากพรรคหรือลงสมัครรับเลือกตั้งในสมัยนี้ ส่วนของนักการเมืองหรืออดีต ส.ส.ที่ย้ายพรรคก็เช่น นายจรัส พัวช่วย ไปพรรคประชาธิปัตย์, นางพิมพ์พานและนายถวิล จันทร์ประสงค์ กับ นายอุดมเดช รัตนเสถียร ไปพรรคความหวังใหม่, นายถวิล ไพรสมนต์ กลับเข้าพรรคประชาธิปัตย์ ยิ่งไปกว่านั้นพรรคประชาธิปัตย์ยังได้ติดต่อหานายธีรพงศ์ แสงสุริยจันทร์ อดีตมือขวาของ พล.ต.จำลอง ศรี²¹⁰

²⁰⁷ สยาม วัฒนะมงคลรักษ์, “อุดมการณ์กับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง”, หน้า 87.

²⁰⁸ สมบัติ จันทรวงศ์, รายงานการวิจัยเรื่อง การเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ปี 2539 : การศึกษายุทธศาสตร์การสร้างภาพ, หน้า 68.

²⁰⁹ สื่อธุรกิจ, 3 ตุลาคม 2539, หน้า 18.

²¹⁰ รายงานพิเศษ, “8 ปีของพลังธรรม เส้นทางคดเคี้ยวกววน แต่อนาคตในทางการเมืองไม่แน่ว่าจะไต่เกิน 10,” มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 842 (8 ตุลาคม 2539) : 7.

เมือง มาลงสมัครในนามพรรคประชาธิปัตย์ เขต 7 กรุงเทพมหานคร เพื่อชงกับฐานเสียงเดิมของ พรรคพลังธรรม รวมทั้งผู้ก่อตั้งพรรคอย่าง พ.อ.วินัย สมพงษ์ และนางเครือวัลย์ สมณะ ก็ย้ายไป พรรคประชาธิปัตย์²¹¹ รวมถึงสมาชิกพรรคที่เป็นนักการเมืองท้องถิ่นอย่าง ส.ข. และ ส.ก. ด้วยที่ ลาออกไปลงสมัครรับเลือกตั้งในนามพรรคการเมืองอื่น²¹² เหล่านี้ล้วนแล้วแต่ทำให้โครงสร้างองค์กรของพรรคยิ่งเกิดการอ่อนแอหนักขึ้นไปอีก โดยเฉพาะเรื่องเงินในการบริจาคเข้าพรรคก็ดี หรือเงินจากรายได้อื่นๆ ลคน้อยถอยลงไปอย่างเห็นได้ชัด

4. ปัจจัยด้านสถานการณ์ ความขัดแย้งระหว่างพรรคพลังธรรมกับพรรคร่วมรัฐบาลอื่นๆ ในการเข้าร่วมกับรัฐบาลนายบรรหาร นับเป็นสถานการณ์ที่ทำให้ความน่าเชื่อถือของ พรรคให้ลดต่ำลงเรื่อยๆ ความขัดแย้งกับพรรคร่วมรัฐบาลนั้นมีมาตั้งแต่ตอนที่จัดตั้งรัฐบาลแล้ว เพียงแต่ในขณะนั้นแต่ละพรรคการเมืองก็อยากจะได้ตำแหน่งรัฐมนตรีทั้งนั้น ต่างฝ่ายจึง ประนีประนอมแบ่งตำแหน่งกันได้ เพราะถ้าตกลงกันไม่ได้พรรคที่เป็นแกนนำก็อาจจะเลือกพรรค การเมืองอื่นเข้ามาแทนพรรคที่มีปัญหา เนื่องจากใครๆ ก็อยากเป็นรัฐบาลด้วยกันทั้งนั้น แต่เมื่อได้ เข้ามาทำงานบริหารประเทศแล้ว การแสวงหาชื่อเสียง ความนิยม คะแนนนิยมและผลประโยชน์ ของแต่ละฝ่ายก็เกิดขึ้น และแน่นอนย่อมจะต้องเกิดการขัดแย้งขัดขากันบ้าง ยิ่งพรรคพลังธรรม ต้องการจะสร้างคะแนนนิยมเพิ่มมากขึ้นเท่าใด ความขัดแย้งระหว่างพรรคร่วมรัฐบาลก็มากขึ้นเป็น เเงตามตัว เริ่มจากศัตรูตลอดกาลของพรรคพลังธรรมนั่นคือ พรรคประชากรไทยที่เป็นคู่แข่งกัน มาตลอดทั้งในพื้นที่ ส.ส.และคณะรัฐมนตรี สถานการณ์ความขัดแย้งตั้งต้นจาก พรรคพลังธรรม ต้องการจะแก้ไขปัญหาราจรซึ่งเป็นปัญหาที่วิกฤตและประชาชนก็ต้องการให้ดำเนินการแก้ไขมากที่สุด เพื่อดึงคะแนนเสียงและความนิยมของพรรคให้กลับคืนมา แต่ก็ได้รับการต่อต้านและขัด ขวางจาก นายสมัคร สุนทรเวชและพรรคประชากรไทยว่าป้ายกรงรัง ใช้ข้อความที่ไม่เหมาะสม บ้าง²¹³ การออกมาขัดขวางการสร้างผลงานของพรรคพลังธรรมเนื่องมาจาก พรรคประชากรไทย เห็นว่าป้ายณรงค์แก้ไขปัญหาราจรของพรรคพลังธรรมก็เป็นการหาเสียงที่มีผลต่อเนื่องไปถึงการ เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ปี 2539 ที่ใกล้จะมาถึงและเป็นการโฆษณาผลงานของพรรคพลังธรรมไปด้วย ในตัว พรรคประชากรไทยจึงได้ออกมาคัดค้านการกระทำของพรรคพลังธรรม

²¹¹ รายงานพิเศษ, “8 ปีของพลังธรรม เส้นทางการคดเคี้ยววอกวน แต่อนาคตในทางการเมืองไม่แน่ว่าจะ ได้เกิน 10,” มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 842 : 7.

²¹² ฐานเศรษฐกิจ, 17 กุมภาพันธ์ 2540, หน้า 16.

²¹³ รายงานพิเศษ, “พินาศป้ายณรงค์ราจร บ้างก็ผสมการเมือง ประชากรไทยปีพลังธรรม,” มติชน สุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 800 : 16.

สถานการณ์ความขัดแย้งของพรรคพลังธรรมกับพรรคร่วมรัฐบาลมิได้มีเพียงพรรคประชากรไทยเท่านั้น ยังมีที่มาจากท่าทีของ พ.ต.ท.ทักษิณ หัวหน้าพรรคพลังธรรมที่ออกมาเรียกร้องให้มีการปรับคณะรัฐมนตรีหลายครั้ง โดยมีสมาชิกพรรคคนอื่นๆ ที่ออกมาสนับสนุนแนวความคิดของ พ.ต.ท.ทักษิณ ไม่ว่าจะเป็น นางสุดารัตน์ , นายพีระพงษ์ ถนอมพงศ์พันธ์ , นายถวิลไพโรสพันธ์ , นายสุทิน นพเกตุ , นายพีระพงษ์ สาคริก และนายอุดมเดช รัตนเสถียร เป็นต้น²¹⁴ และออกมาโจมตีการทำงานของกระทรวงการคลังถึงกับเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนเอานายอานวย วีรวรรณ รองนายกรัฐมนตรีจากพรรคหน้าไทยมาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง แทนนายสุรเกียรติ์ เสถียรไทย²¹⁵ การออกมาเรียกร้องของ พ.ต.ท.ทักษิณ และสมาชิกพรรค ได้ทำให้พรรคร่วมรัฐบาลเกิดความไม่พอใจ ถึงกับที่ ร.ต.อ.เฉลิม อยู่บำรุง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเห็นว่า พ.ต.ท.ทักษิณ เอาเด่นแต่ผู้เดียว ความเห็นนี้ตรงกับของนายมนตรี พงษ์พานิช หัวหน้าพรรคกิจสังคม และนายบุญชู ศรีทอง รองประธานกลุ่มเกิดไทแห่งพรรคชาติไทยที่ส่วนใหญ่เห็นว่า พ.ต.ท.ทักษิณ ไม่ควรออกมาพูดข้างนอก แต่ควรนำเรื่องเสนอเข้าที่ประชุมแกนนำ 7 พรรคร่วมรัฐบาล หรือโดยผ่านที่ประชุมคณะรัฐมนตรีก็ได้²¹⁶ นอกจากการแสดงความเห็นเรื่องการปรับปรุงคณะรัฐมนตรีแล้ว พ.ต.ท.ทักษิณ ยังเคยไปเบรคโครงการของรัฐมนตรีร่วมรัฐบาลอีกหลายโครงการ อาทิ ในการประชุมคณะรัฐมนตรีเศรษฐกิจ เมื่อวันที่ 13 พ.ย.38 พ.ต.ท.ทักษิณ ได้แสดงความเห็นคัดค้านการขออนุมัติสายการบินแห่งชาติสายที่ 2 ซึ่งเสนอโดยนายสมศักดิ์ เทพสุทิน แห่งพรรคกิจสังคม ก่อนหน้านั้นก็คัดค้านโครงการย้ายโรงงานยาสูบ ที่เสนอโดยนายเนวิน ชิดชอบ เพราะมีข่าวว่ามีการกว้านซื้อที่ดินที่เป็นที่ตั้งของโรงงานยาสูบแห่งใหม่ ที่อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา และคัดค้านโครงการก่อสร้างที่จอดรถใต้ดินบริเวณสนามหลวงเสนอโดยนายเนวิน แห่งพรรคชาติไทย เช่นกัน การคัดค้านโครงการควบคุมอาหารและโทรศัพท์ระบบ พีเอชเอช (PHH) ของพรรคความหวังใหม่ การคัดค้านพระราชบัญญัติบำเหน็จบำนาญข้าราชการตุลาการ ที่ให้ต่ออายุจาก 60 ปี เป็น 65 ปี ที่เสนอโดย ร.ต.อ.เฉลิม อยู่บำรุง การขัดแย้งกับนายมนตรี พงษ์พานิช เรื่องการซื้อเมล็ดพันธุ์พืชเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากภาวะน้ำท่วม²¹⁷

²¹⁴ จุดหักเหลี่ยมใหม่ ทางเลือกพลังธรรมถอนตัวจากรัฐบาล , มติชนสุดสัปดาห์ 16 , ฉบับที่ 796 (21 พฤศจิกายน 2538) : 9.

²¹⁵ ลับสูดขอบฟ้า ร่มชูชีพทองคำที่เด็ดทักษิณ โคดเทียวบินมรณะ, มติชนสุดสัปดาห์ 16 , ฉบับที่ 796 (21 พฤศจิกายน 2538) : 11.

²¹⁶ จุดหักเหลี่ยมใหม่ ทางเลือกพลังธรรมถอนตัวจากรัฐบาล , มติชนสุดสัปดาห์ 16 , ฉบับที่ 796 : 9.

²¹⁷ ลับสูดขอบฟ้า ร่มชูชีพทองคำที่เด็ดทักษิณ โคดเทียวบินมรณะ, มติชนสุดสัปดาห์ 16 , ฉบับที่ 796 : 11.

การกระทำของทักษิณจึงได้รับการตอบโต้จากรัฐมนตรีร่วมรัฐบาล โดยการประชุมคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 15 พ.ย.38 ที่มีการนำโครงการสร้างทางด่วนสายที่ 2 แขวงวัฒนะ-บางขุน-บางไทร เพื่อรับมือการแข่งขันกีฬาเอเชียนเกมส์ ปี 2541 ปรากฏว่ารัฐมนตรีร่วมรัฐบาล อันประกอบด้วย นายเนวิน ชิดชอบ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง, นายบุญชู ตรีทอง รัฐมนตรีว่าการทบวงมหาวิทยาลัย, ร.ต.อ.เฉลิม อยู่บำรุง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม และ นายสมศักดิ์ เทพสุทิน รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงคมนาคม ได้ร่วมกันแบกรับโครงการทางด่วน แขวงวัฒนะ มูลค่า 22,000 ล้านบาท ที่มี พ.ต.ท.ทักษิณ เป็นผู้ผลักดันโครงการในฐานะรองนายกรัฐมนตรีที่รับผิดชอบเรื่องการจราจร และจะมอบโครงการให้กับบริษัททางด่วนกรุงเทพ จำกัด (มหาชน) โดยไม่มีการประมูล เหตุผลในการคัดค้านก็คือ ข้อเสนอของ พ.ต.ท.ทักษิณ ไม่รัดกุม ไม่มีการประมูลและมีข่าวเพิ่มเติมว่า บริษัทรับเหมาสร้างทางคือบริษัท ทางด่วนกรุงเทพ จำกัด หรือ BECL โดยระบุถึงผู้ถือหุ้นในบริษัท BECL ซึ่งปรากฏว่ามีบริษัท เอสซี แอสเซท จำกัด ซึ่งเป็นบริษัทในเครือของชินวัตร ถือหุ้นอยู่ 4.32% หรือ 2.8 ล้านหุ้น²¹⁸ กลายเป็นเรื่องความไม่ชอบมาพากลของหัวหน้าพรรคพลังธรรม ที่ใช้ตำแหน่งทางการเมืองในการแสวงหาผลประโยชน์จากโครงการของรัฐ และทำลายเกียรติภูมิความดีงามของพรรคจนหมดสิ้น ตลอดระยะเวลาของการร่วมรัฐบาลนายบรรหาร บ่อยครั้งที่พรรคพลังธรรมมักจะมีความขัดแย้งกับพรรคร่วมรัฐบาล และกลายเป็นตัวปัญหาให้กับพรรคร่วมรัฐบาลอื่นๆ เสมอ ตั้งแต่เริ่มจัดตั้งรัฐบาลจนกระทั่งสิ้นสุดรัฐบาลชุดนายบรรหาร สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นพฤติกรรมที่ขัดแย้งกับแนวทางดั้งเดิมของพรรค และยังเพิ่มความรู้สึกในด้านลบต่อชนชั้นกลางฐานเสียงสำคัญของพรรคพลังธรรมเพิ่มมากขึ้น

นอกจากพฤติกรรมการเข้าร่วมรัฐบาลของพรรคจะเป็นสถานการณ์ที่ทำลายความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพรรคพลังธรรมไปแล้ว ภาพพจน์ของการเป็นพรรคร่วมรัฐบาลที่ไม่สามารถบริหารประเทศให้เติบโตไปได้ ไม่ว่าจะเป็นในทางเศรษฐกิจ ตลาดหลักทรัพย์ที่เป็นตัววัดได้ดีที่สุดเห็นชัดที่สุดนั้น ก็บอกให้รู้ว่านักลงทุนขาดความเชื่อมั่น การซื้อขายหุ้นในตลาดหลักทรัพย์ซึ่งถดถอยมาแล้วตั้งแต่รัฐบาลชวน หลีกภัย มาถดถอยหนักที่สุดในช่วงรัฐบาลนายบรรหาร เงินที่เกยหมุนเวียนอยู่ในตลาดหลักทรัพย์ วันละ 1-2 หมื่นล้านบาท เหลือเพียงวันละ 2-3 พันล้านบาท ชีวิตของชาวบ้านเร้นแค้นขัดสนมากยิ่งขึ้น ข้าวของแพงขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ไม่ว่าผัก เนื้อ²¹⁹

²¹⁸ ลับสุดขอบฟ้า ร่มชูชีพทองคำที่เด็ดทักษิณ โดคเต็ยวินมรณะ," มติชนสุดสัปดาห์ 16 , ฉบับที่ 796 : 11.

²¹⁹ สำริง คำพะอู, "ทางออกอันสวยงามของนายบรรหาร ศิลปอาชา," มติชนสุดสัปดาห์ 16 , ฉบับที่ 793 (31 ตุลาคม 2538) : 12.

หรือไข่ พร้อมๆ กับภัยธรรมชาติ อันเกิดจากน้ำท่วมมาซ้ำเติมเสียหายไปแล้วนับหมื่นๆ ล้านบาท ในทางการเมืองประชาชนขาดความศรัทธา ขาดความเชื่อมั่นในตัวคณะรัฐมนตรีและถ้าหากจะกล่าวให้ถึงที่สุดก็คือ ตัวนายกรัฐมนตรีนายบรรหาร ศิลปอาชา ลงไปเรื่อยๆ รัฐมนตรีในรัฐบาล นายบรรหารจะทำเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็เกิดความสงสัยขึ้นเสียก่อนแล้วว่า ทำเพื่ออะไร จะทุจริตกันหรือไม่ การปรับเปลี่ยนบอร์ดในรัฐวิสาหกิจ การแต่งตั้งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ระดับอธิบดี ปลัดกระทรวง ล้วนเป็นที่สงสัยทั้งสิ้น²²⁰ พรรคพลังธรรมในฐานะที่เป็น 1 ในพรรคร่วมรัฐบาลก็ได้รับผลกระทบจากการที่ประชาชน ไม่นิยมและไม่เชื่อมั่นในรัฐบาลชุดนี้ไปด้วย

สถานการณ์แห่งความตกต่ำของรัฐบาลในการบริหารประเทศทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมืองที่ดำเนินมาจนถึงปลายรัฐบาลบรรหาร จนกระทั่งสภาวะการณ์ทางการเมืองต่างๆ ที่บีบบังคับให้นายบรรหารต้องประกาศยุบสภาลง พร้อมๆ กับสถานการณ์ทางการเมืองของพรรคพลังธรรมที่แย่งบวกกับกระแสสังคมที่ต้องการพรรคที่มีทีมงานที่สามารถแก้ปัญหา เศรษฐกิจของประเทศที่กำลังทรุดหนักกลับมีมากขึ้น ทำให้พรรคการเมืองเก่าแก่อย่างพรรคประชาธิปัตย์ที่ชูนโยบายพลิกฟื้นเศรษฐกิจได้รับความไว้วางใจให้เข้ามาทำหน้าที่ในสภาผู้แทนราษฎร ในพื้นที่กรุงเทพมหานครมากเป็นประวัติการณ์ถึง 29 เสียง โดยมีถึง 8 เขตเลือกตั้งที่เลือกพรรคประชาธิปัตย์เข้ามาแบบยกทีม นั่นคือเขตเลือกตั้งที่ 2 (พรรคพลังธรรมเป็นแชมป์เก่ามาก่อน), 3, 4, 5, 6, 8, 9 และ 10 ประกอบกับสถานการณ์ทางการเมืองของสนามเลือกตั้งใน กรุงเทพฯ เองก็เป็นยุค “พรรคประชาธิปัตย์ฟีเวอร์” หรือ “ชวนฟีเวอร์” เหมือนที่เคยเกิดกระแส “จำลองฟีเวอร์” ที่ส่งให้พรรคพลังธรรมและ พล.ต.จำลอง รุ่งเรืองมาแล้ว ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นกระแส “ชวนฟีเวอร์” ก็คือ ผู้สมัครหน้าใหม่อย่าง น.ส.รัตนา อนันต์นาคินทร์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร กรุงเทพมหานคร เขต 9 จากพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งมีอายุน้อยที่สุดในจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้ง 393 คน กลับเป็นม้ามีคมเข้าสู่สังเวียนการเมืองอย่างไม่มีใครคาดฝัน²²¹ และด้วยเหตุของสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นรวมทั้งกระแสฟีเวอร์ใน กรุงเทพมหานคร ที่ไม่เป็นผลดีต่อพรรคพลังธรรมที่กำลังตกอยู่ในสภาพเข้าแยะอย่างหนัก จึงทำให้ผลการเลือกตั้งที่ผ่านมาไป พรรคพลังธรรมเหลือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในสภาเพียง 1 เดียว นับเป็นความตกต่ำที่สุดของพรรคพลังธรรม

²²⁰ ตำรวจ คำพะอู, “ทางออกอันสวยงามของนายบรรหาร ศิลปอาชา,” มติชนสุดสัปดาห์ 16, ฉบับที่ 793 : 12.

²²¹ วัฏจักร, 23 พฤศจิกายน 2539, หน้า 14.

บทสรุปความเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรม

หลังจากการศึกษาความเสื่อมถอยและตกต่ำของพรรคพลังธรรมผ่านการเลือกตั้ง ทั้ง 4 ครั้งเป็นการเลือกตั้งทั่วไป 3 ครั้งและการเลือกตั้งท้องถิ่น 1 ครั้ง พบปัจจัยที่ทำให้พรรคพลังธรรมเสื่อมทรุดลงถึง 4 ปัจจัย โดยเราจะนำมาสรุปเป็นภาพรวมความตกต่ำของพรรคพลังธรรมทั้ง 4 ปัจจัยด้วยกัน โดยเรียงตามลำดับความสำคัญดังนี้คือ

1. ปัจจัยด้านผู้นำพรรค ผู้นำของพรรคพลังธรรมที่เปลี่ยนไปมาหลายหน แต่สรุปได้ทั้งสิ้น 3 ท่านด้วยกัน ซึ่งทั้ง 3 คนก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พรรคตกต่ำลง เริ่มจาก พล.ต.จำลอง ศรีเมือง หัวหน้าพรรคคนแรก แม้ว่าในช่วงเหตุการณ์พฤษภาทมิฬจนกระทั่งถึงปี 2538 พล.ต.จำลอง ศรีเมือง จะมีได้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคตามกฎหมาย แต่คงปฏิเสธไม่ได้ว่า จำลองยังคงมีฐานะเป็นผู้นำพรรคที่เหล่าสมาชิกหรือแม้กระทั่งหัวหน้าพรรคตามกฎหมายให้การนับถือและเชื่อถือ หลังจากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬได้ผ่านพ้นไป ภาพพจน์อีกด้านหนึ่งของ พล.ต.จำลอง ที่ไม่เคยปรากฏออกมาให้เห็นเลยก็ได้ปรากฏออกมาให้สังคมและประชาชนได้รับรู้พฤติกรรมอีกด้านที่ถูกเปิดเผยออกมาในช่วงเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ที่ พล.ต.จำลอง แห่งพรรคพลังธรรมได้เข้าไปมีส่วนร่วมเป็น 1 ในกลุ่มผู้นำชุมชน โดยบุคลิกที่แสดงออกมาก็คือ การเป็นบุคคลที่แข็งกร้าวดุดัน เผด็จการ ไม่ฟังความคิดเห็นของผู้อื่น เชื่อมั่นในตนเองมากจนเกินไปจนขัดแย้งกับกลุ่มนักวิชาการและนักพัฒนาเอกชน จนสูญเสียความนิยมจากคนกลุ่มนี้ไปและผลของเหตุการณ์พฤษภาทมิฬที่สูญเสียทั้งชีวิตของผู้คนและทรัพย์สินจำนวนมาก ก็ทำให้ประชาชนบางส่วนเริ่มมองว่า ความรุนแรงของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นส่วนหนึ่งก็มาจากผู้นำที่มีลักษณะแข็งกร้าวเช่น พล.ต.จำลอง และด้วยบุคลิกลักษณะที่เผด็จการและดุดันจนนำไปสู่เหตุการณ์ที่รุนแรงอย่างคาดไม่ถึง ทำให้ผู้นำของพรรคประชาธิปไตยคู่แข่งสำคัญที่มีลักษณะประนีประนอมและนุ่มนวลกว่ากลายเป็นที่ชื่นชอบของประชาชน รวมทั้งกรณีที่จำลองนำตนเองเข้าไปเกี่ยวข้องกับสำนักสันติอศไกบวกับอุปนิสัยที่มีลักษณะเด็ดขาดทำให้กลุ่มพลังอำนาจเก่าทั้งทางการเมือง ศาสนาและทหารเกิดความหวั่นเกรงการเข้ามาสู่อำนาจทางการเมืองการบริหารของจำลอง ด้วยเกรงว่าถ้า พล.ต.จำลองสามารถกุมอำนาจการบริหารประเทศได้จริงๆ บ้านเมืองจะเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่ดี จึงเกิดการรวมกลุ่มกันต่อต้าน และหันไปสนับสนุนผู้นำจากพรรคการเมืองอื่นที่มีลักษณะประนีประนอมสูงกว่าและไม่มีความขัดแย้งกับกลุ่มอำนาจเก่าทั้งหลาย แม้ว่าต่อมาภายหลัง พล.ต.จำลอง จะได้ยกตำแหน่งหัวหน้าพรรคให้กับคนอื่นไปแล้ว แต่ด้วยภาพลักษณ์ผู้นำที่ก่อตั้งพรรคมา กับมือ ถึงแม้จะไม่มีตำแหน่งแต่ก็มีอำนาจในพรรคที่เหล่าสมาชิกให้การรับฟัง ดังนั้นการเลือกตั้งผู้ว่าฯ กทม. ปี 2539 ที่ พล.ต.จำลอง มิได้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคแล้ว มาครั้งนี้ภาพของจำลองได้เปลี่ยนแปลงไปจากคนธรรมดาๆ กลายเป็นผู้บริหารชั้นสูงที่ต้องใส่สูทและเดินทางไปต่าง

ประเทศเพื่อโฆษณาตนเอง สำหรับประชาชนเป็นการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่แย่ลง รวมทั้งการหลอกลวงประชาชนว่า ตนเองไม่ได้ผูกพันอะไรกับสันติอโศก ถึงขั้นที่แสดงละครโดยการเข้าไปกราบสมเด็จพระสังฆราช แต่พอพ่ายแพ้การเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดกรุงเทพมหานคร ปี 2539 ก็กลับเข้าสันติอโศกไปดูแล “ มหาลัยวังชีวิต ” ส่งผลให้พุทธศาสนิกชนที่เคร่งครัดรับไม่ได้กับพฤติกรรมเช่นนี้ของ พล.ต.จำลอง ซึ่งด้วยอุปนิสัยและภาพลักษณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปของ พล.ต.จำลอง ทำให้ประชาชนเกิดความไม่เชื่อมั่นและรังเกียจพฤติกรรมของ พล.ต.จำลอง ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นหนึ่งในเดียวกับพรรคพลังธรรม จึงเป็นการทำลายฐานคะแนนเสียงของทั้งจำลองและพรรคด้วย

ผู้นำคนที่สองของพรรคคือ นายบุญชู โรจนเสถียร นับได้ว่าเป็นผู้นำที่น่าสงสารที่สุดในบรรดาผู้นำทั้ง 3 ท่าน เพราะนายบุญชู ก้าวเข้ามาในพรรคก็ด้วยความหวังว่าจะใช้ประสบการณ์ทางการบริหารที่มีอยู่สูงเข้ามาบริหารพรรคที่มีลักษณะที่ดึงมาให้ก้าวหน้าต่อไป แต่การเข้ามาของนายบุญชู กลับพบกับต่อต้านจากเหล่าสมาชิกสายดั้งเดิมของพรรค ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากจำลองที่ยังคงมีบทบาทสำคัญในพรรคอยู่และกลายเป็นอุปสรรคในการทำงานของพรรค การทำงานของนายบุญชู ที่ต้องผ่านการรายงานให้จำลองทราบอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งการไม่มีอำนาจจัดการบริหารพรรคอย่างแท้จริง ความขัดแย้งต่างๆ ภายในพรรคที่เปรียบเสมือนการลองของต่อนายบุญชู โดยที่นายบุญชูไม่สามารถทำอะไรได้มากนัก เพราะจำลองยังคงเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพรรคอยู่ ภาวะเช่นนี้ก่อให้เกิดความสับสนว่าใครคือผู้นำพรรคที่แท้จริงกันแน่ รวมทั้งพฤติกรรมการเข้าร่วมรัฐบาลชวนของพรรค ที่มีจะทำตัวเด่นดังเพื่อสร้างชื่อให้กับตนเอง นับตั้งแต่การไม่ยอมรับกฎกติกาของการเลือกตั้งและประชดด้วยการไม่ยอมรับตำแหน่งรัฐมนตรีของจำลอง แต่กลับเข้าไปมีบทบาทสำคัญในการควบคุมรัฐมนตรีของพรรคให้แสดงบัญชีรายการทรัพย์สิน หรือกรณีของ ร.ต.ฉลาดที่แสดงถึงความโลเล ไม่หนักแน่นของจำลอง รวมทั้งการออกมาแสดงบทบาทกดดันรัฐบาลหลายต่อหลายครั้ง ในกรณีการแก้ไขปัญหาจราจรของรัฐบาลที่ออกมากระดือหรือรื้อนอยู่พักหนึ่ง แล้วก็เงียบหายไป หรือในตอนท้ายของรัฐบาลชวนที่ พล.ต.จำลอง เข้ารับตำแหน่งแบบมีเงื่อนไข แต่นายกชวนไม่รับเงื่อนไข สุดท้ายก็ต้องรับตำแหน่งแบบปราศจากเงื่อนไข ภาพพจน์ของผู้ที่ถือศีลถือสัตย์ก็เสียไปด้วย หรือการตัดสินใจของจำลองที่มีการปรับเปลี่ยน คณะรัฐมนตรีของพรรคพลังธรรมเกือบยกชุดก็สร้างความขัดแย้งให้เกิดกับสมาชิกพรรคได้ จัดเป็นการตัดสินใจในฐานะผู้นำที่ผิดพลาด รวมทั้งตลอดระยะเวลาของการร่วมรัฐบาลพรรคพลังธรรมไม่สามารถแสดงผลงานให้ประชาชนเห็นได้เลย แม้กระทั่งการแก้ไขปัญหาจราจรที่เป็นเป้าหมายของพรรคก็ไม่ประสบความสำเร็จ

ผู้นำคนสุดท้ายของพรรคพลังธรรม เฉพาะในช่วงเวลาที่ได้ศึกษาคือ พ.ต.ท. ทักษิณ นับตั้งแต่เข้าร่วมกับพรรคพลังธรรมในครั้งแรกตอนปลายรัฐบาลชวน ทักษิณก็ถูกโจมตี

แล้วว่าไม่มีคุณสมบัติที่จะเข้ามาเป็นรัฐมนตรี เพราะมีกิจการที่เกี่ยวข้องกับการขอสัมปทานผูกขาดของรัฐ อาจจะมีการเอื้อประโยชน์ให้กับธุรกิจของตนได้ หรือการเข้าไปมีส่วนพัวพันกับการรัฐประหารในกัมพูชาที่อาจก่อให้เกิดเป็นความขัดแย้งระหว่างประเทศได้ จนกระทั่งได้เข้ามาเป็นหัวหน้าพรรคพลังธรรม พฤติกรรมหลายๆ อย่างของผู้นำพรรคก็ดูจะทำให้พรรคพลังธรรมอยู่ห่างไกลจากอุดมการณ์และสัญญาประชาคมที่เคยประกาศเอาไว้ทุกที ไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมการแจกข้าวสารแก่ตำรวจของทั้ง พล.ต.จำลอง และ พ.ต.ท.ทักษิณ เพื่อหาเสียงจากการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ในปี 2539 หรือพฤติกรรมการเข้าร่วมรัฐบาลของหัวหน้าพรรคที่มักจะมี ความขัดแย้งกับพรรคร่วมรัฐบาลเสมอ โดยอ้างว่าทำตามกระแสความต้องการของประชาชน การให้เงินช่วยเหลือสมาชิกในกลุ่มเทิดไท้ การออกมาเรียกร้องให้ปรับคณะรัฐมนตรีในส่วนกลุ่มเทิดไท้ของทักษิณ รวมทั้งพฤติกรรมส่วนตัวของทักษิณที่ออกมาในเชิงโอ้อวดความร่ำรวยของตนเอง โดยการแจกไวน์และแจกรถยนต์ให้นักการเมืองร่วมรัฐบาล สุดท้ายการประกาศไม่ลงสมัครรับเลือกตั้งในวันที่ 17 พ.ย.39 และลาออกจากตำแหน่งหัวหน้าพรรคในท้ายที่สุด ซึ่งลักษณะและพฤติกรรมของหัวหน้าพรรคพลังธรรมที่กล่าวมาข้างต้นมีผลกระทบต่อโครงสร้างองค์กรของพรรคที่จะก่อให้เกิดความขัดแย้ง แยกแยกและเสื่อมถอยลง รวมถึงในแง่ภาพพจน์ต่อประชาชนด้วยที่ดูจะแย่ลงเรื่อยๆ

กล่าวโดยสรุปก็คือพรรคพลังธรรมสร้างและเติบโตได้จากปัจจัยที่สำคัญที่สุดคือปัจจัยด้านผู้นำเชิงบุญบารมี ภายใต้รากฐานอำนาจทางศาสนาและคุณธรรม เมื่อบารมีของผู้นำเก่าเสื่อมลงไป ด้วยเหตุผลจากทั้งพฤติกรรมทางการเมืองของตัวผู้นำพรรคเองและปัจจัยภายนอกที่จะพยายามสกัดกั้นวิถีทางการเมืองของผู้นำพรรค จนในท้ายที่สุดผู้นำพรรคก็ต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพการเมืองกระแสหลักของสังคมไทย ยิ่งทำให้บารมีเสื่อมถอยลงไปอีก ภายใต้ภาวะการแตกตัวของพรรค ผู้นำคนเก่าก็พยายามแสวงหาทายาททางการเมืองคนใหม่เข้ามาแทนที่ตน ภายใต้ฐานคติที่จะเลือกบุคคลประเภท “ดี เค้น คัง” เข้ามาเป็นผู้นำใหม่ ฐานคติในการแสวงหา เช่นนี้ดูเหมือนจะเปลี่ยนแปลงจากรากเหง้าของตนเองและพรรค บุคคลที่ได้รับการคัดเลือกเป็นบุคคลที่มีบารมี แต่ฐานของบารมีนั้นเป็น “ฐานทุนนิยม” หาใช่ “ฐานธรรมนิยม” ดังเดิมไม่ การที่ผู้นำใหม่ซึ่งมีฐานทุนสูง ทำให้พรรคเกิดสีสันขึ้นชั่วระยะเวลาหนึ่งแต่ก็เพียงสั้นๆ เพราะในท้ายที่สุดฐานเช่นนี้ย่อมเกิดความขัดแย้งกับภาพพจน์ดั้งเดิมของพรรคที่สาธารณชนรับรู้ รวมทั้งผู้นำใหม่ซึ่งมีผลค้านลบมากกว่าด้านบวก ด้วยปัจจัยด้านผู้นำที่เป็นเช่นนี้ทำให้คะแนนนิยมของพรรคเสื่อมถอยยิ่งขึ้น ชนชั้นกลางซึ่งมีความเปราะบางในการตัดสินใจและไม่จงรักภักดีต่อพรรคการเมืองใดได้นาน จึงได้ถอดถอนการสนับสนุนต่อพรรคพลังธรรมและจัดระดับชั้นของพรรคลงไปสู่ระดับชั้นเดียวกับพรรคของกลุ่มทุนท้องถิ่น ซึ่งทำให้พรรคที่เติบโตมาจากปัจจัยด้านผู้นำหรือบารมีของผู้นำและขาดความเป็นสถาบันทางการเมืองเช่นพรรคพลังธรรม ต้องประสบกับความยากลำบากในการฟื้นตัวหรือถึงขั้นที่จะสามารถกลับมารุ่งเรืองได้อีกดังเช่นในอดีต

2. ปัจจัยด้านอุดมการณ์ทางการเมืองของผู้นำพรรคและพรรคพลังธรรม ปัจจัย

สำคัญประการที่สอง ที่ส่งผลให้พรรคพลังธรรมเกิดความเสื่อมถอย เนื่องจากพรรคพลังธรรมก่อตัวขึ้นมาด้วยการรวมกลุ่มของผู้ที่มีเจตนาดีต่อสังคมและประเทศชาติ เป็นกลุ่มคนที่มุ่งต่ออุดมการณ์เสียสละโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน เล่นการเมืองแบบขาวสะอาด พล.ต.จำลอง ซึ่งสะท้อนอุดมการณ์ในลักษณะของการยึดมั่นในคุณธรรมและจริยธรรม มวลสมาชิกสันติคือ โศกเป็นรูปธรรมที่แสดงนามธรรมนั้นได้ชัดเจน ภารกิจที่วางใจว่าจะนำความดีงามมาสู่สังคมอย่างเสียสละเป็นจุดเด่น และเป็นจุดขายของพรรคที่ยากที่พรรคอื่นจะทำตามได้ เพราะคนเหล่านี้ปฏิบัติสิ่งเหล่านี้มาโดยตลอด พรรคพลังธรรมก่อกำเนิดจากกลุ่มรวมพลังและเติบโตมาด้วยการสนับสนุนของประชาชนด้วยภาพนี้ แต่พอพรรคเติบโตขึ้นพรรคกลับกุมอุดมการณ์และภารกิจของตนเองเอาไว้ไม่มั่นที่ไม่เคยอยากได้ใคร่มีเกินที่ควรจะมีก็เปลี่ยนไป ความอยากที่จะมี ส.ส. มากขึ้นในพื้นที่ต่างจังหวัด ทำให้ละเลิมการที่จะเลือกคบคนดีกลับแสวงหาสมาชิกหลากหลายมารวมไว้เพื่อขยายฐานเสียง ให้ความสำคัญของฐานเสียงมากกว่าอุดมการณ์อันเป็นแก่นแท้ของพรรค การรับสมาชิกใหม่ปราศจากการกลั่นกรอง ทำให้เมื่อเข้าไปอยู่ร่วมกันในพรรคก็เกิดความขัดแย้งกับฐานดั้งเดิมที่ก่อตั้งพรรคมา และยังมีอำนาจทางการเมือง มีตำแหน่งรัฐมนตรีเข้ามาเกี่ยวข้อง ความขัดแย้งก็ยิ่งชัดเจนขึ้นกับฝ่ายที่เป็นรัฐมนตรีและฝ่ายที่ไม่ได้เป็นรัฐมนตรี เมื่อมีความขัดแย้งกันก็ออกมาโจมตีต่อกัน สาดโคลนกันไปมา กัดคั่นให้มีการปรับเปลี่ยนรัฐมนตรีของพรรคออก ดังนั้นที่บอกว่ามีอุดมการณ์หรือสัญญาประชาคมว่า ไม่หวังและแย่งกันเป็นใหญ่ ไม่โกหก ไม่ปดมดเท็จ จ้างจบบหยาบช้า ใส่ร้ายป้ายสีใครก็โกหกทั้งเพ เพราะที่ออกมาด่ากันอย่างรุนแรงก็เพียงเพราะต้องการตำแหน่งทางการเมืองนั่นเอง และความอยากอย่างรุนแรงนี้เองก็ก่อให้เกิดการทำลายอุดมการณ์หรือสัญญาประชาคมที่เป็นที่ยอมรับของประชาชนลงอย่างหมดสิ้น เพียงเพื่อต้องการได้จำนวน ส.ส. ที่มากที่สุด ในการหาเสียงเลือกตั้งจึงต้องทำลายคู่แข่งทางการเมืองลง โดยการกล่าวโจมตีคู่ต่อสู้และพรรคการเมืองคู่แข่งอย่างรุนแรง ซึ่งผิดไปจากสัญญาประชาคมที่พรรคตั้งไว้

การปรับเปลี่ยนตัวผู้นำพรรคก็ทำให้อุดมการณ์ของพรรคเปลี่ยนแปลงไปตามผู้นำด้วย ผู้นำพรรคเช่น นายบุญชู โรจนเสถียร สะท้อนอุดมการณ์ของความสามารถในการบริหารที่มากด้วยประสบการณ์ และเมื่อมาถึง พ.ต.ท.ทักษิณ ช้างก็สะท้อนถึงความรวดเร็วในการตัดสินใจและความเป็นคนรุ่นใหม่ที่ทันต่อเหตุการณ์ ชูความมีวิชั่นกว้างไกล มองไปข้างหน้า ชนิดลบภาพเดิมของพรรคที่ชูความ “ทำมากใช้น้อยที่เหลือเพื่อแผ่สังคมจนหมดสิ้น” มีการเปลี่ยนแปลงจาก “คุณธรรมนิยม” ไปเป็น “คุณภาพคู่คุณธรรม” ไม่เพียงอุดมการณ์และหัวหน้าพรรคที่เปลี่ยนแปลงไป พฤติกรรมก็เปลี่ยนแปลงมากขึ้นมีการแจกข้าวแจกของให้ประชาชน การแถลงข่าวเปิดตัวผู้สมัครรับเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดกรุงเทพมหานครปี 2539 ก็หลอกลวงประชาชน พฤติกรรมการเข้าร่วมรัฐบาลของรัฐมนตรีของพรรค เมื่อถูกฝ่ายค้านอภิปรายก็จะเฉ่ฝ่ายค้านกลับ

เพื่อทำลายความน่าเชื่อถือของคู่ต่อสู้ การหาเสียงก็กล่าวโจมตีคู่แข่งอย่างรุนแรง ก่อนเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ 2539 จำลองเข้ากราบสังฆราชขอแพ้อีกกลับเข้าสันติอโศก หรือการแก่งแย่งตำแหน่งรัฐมนตรีของเหล่าสมาชิกพรรคในทุกรัฐบาลที่เข้าร่วม ดังนั้นอุดมการณ์ที่ตั้งใจจะเล่นการเมืองแบบดั้งเดิม และสัญญาประชาคมที่เคยให้ไว้ก็เปลี่ยนแปลงไปเป็น เล่นการเมืองแบบสกปรก สัญญาประชาคมทั้ง 4 ข้อ 1) หวังและรับเฉพาะสิ่งที่พึงได้โดยความชอบธรรมเท่านั้น 2) ไม่ซื้อเสียง ไม่แจกสิ่งของเพื่อแลกคะแนนเสียง 3) ไม่หวังและแย่งกันเป็นใหญ่ 4) ไม่เสแสร้ง โกหก โป้ปด มดเท็จ จ้างจบบหยาบซ้ำ ใส่ร้ายป้ายสีใคร ทั้ง 4 ข้อปฏิบัติไม่ได้เลย

ภาพพจน์ของพรรคพลังธรรมในยุคนี้หากมองย้อนกลับไปจะเห็นว่า มาห่างมองไม่เห็นอุดมการณ์ดั้งเดิม เป็นการเปลี่ยนจุดยืน เปลี่ยนอุดมการณ์แบบสิ้นเชิง ภาพพจน์ที่ดั้งเดิมของพรรคพลังธรรมก็เปลี่ยนแปลงไป ทำลายความเชื่อมั่น ความศรัทธาและความหวังของประชาชนลงอย่างหมดสิ้น ความตกต่ำอย่างมากมายของพรรคพลังธรรมจึงเกิดขึ้น

3. ปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กรของพรรคพลังธรรม ที่ทำให้พรรคพลังธรรมมาสู่จุดหายนะทางการเมืองมีจุดเริ่มต้นมาจากการตัดสินใจนำพรรคพลังธรรมของ พล.ต.จำลอง เข้าสู่เหตุการณ์พฤษภาทมิฬเป็นการดำเนินนโยบายที่ผิดพลาด ทำให้พรรคพลังธรรมและหัวหน้าพรรคที่เป็นสัญลักษณ์ของพรรคเสื่อมเสียชื่อเสียงและความนิยมไปด้วย จากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬไปจนถึงการเลือกตั้ง 13 ก.ย.35 ที่พรรคพลังธรรมต้องการชัยชนะอย่างเบ็ดเสร็จจึงเปิดกว้างรับสมาชิกใหม่เข้ามาจำนวนมาก จึงนับเป็นความผิดพลาดอันใหญ่หลวงของพรรคที่ต้องการอำนาจทางการเมืองมากเสียจนอยากโตทางลัด โดยการเปิดรับสมาชิกใหม่เข้าพรรค โดยปราศจากการกลั่นกรอง อุดมการณ์และภูมิหลังทางการเมือง ในที่สุดก็เกิดปัญหาตามมามากมายนำพาพรรคพลังธรรมมาสู่จุดจบทางการเมือง ปัญหาที่ว่าก็เช่น ความขัดแย้งระหว่างสมาชิกพรรคด้วยกันเอง ความขัดแย้งระหว่างสายบ้านและสายวัด ในกรณีตำแหน่งทางการเมือง ตำแหน่งการบริหารราชการแผ่นดิน และตำแหน่งการบริหารงานภายในพรรค ความขัดแย้งมีตั้งแต่การให้ข่าวใส่ร้ายป้ายสีกันไปมา การโจมตีกันในทางลับ ตอนท้ายความขัดแย้งที่รุนแรงและสะสมมานานก็นำไปสู่การปรับคณะรัฐมนตรีในส่วนของพรรคพลังธรรมเกือบยกชุดออกและให้สมาชิกสายวัดเข้าดำรงตำแหน่งแทน ทำให้อุดมการณ์รัฐมนตรีทั้งหลายเกิดความไม่พอใจและลาออกจากพรรคพลังธรรมในท้ายที่สุด ทำให้พรรคต้องสูญเสียสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไปเป็นจำนวนมาก นับเป็นความบกพร่องของโครงสร้างองค์กรของพรรคที่เหล่าสมาชิกผู้ก่อตั้งกลุ่มหนึ่งคือ สายวัดและ พล.ต.จำลอง กลับมีพฤติกรรมแสดงอำนาจและความเป็นเจ้าเข้าเจ้าของพรรคอย่างเบ็ดเสร็จ ก่อให้เกิดภาพลักษณ์ที่ไม่ดีงามสำหรับพรรคพลังธรรม รวมทั้งพฤติกรรมของพรรคจากการเข้าร่วมรัฐบาลทั้ง 2 ชุด ที่ดูจะมีปัญหาด้านภาพลักษณ์ของพรรคมาโดยตลอด โดยเฉพาะการตัดสินใจเข้าร่วมรัฐบาลนายนบพรรค ของ

พ.ต.ท.ทักษิณ ก็ก่อให้เกิดความไม่สบายใจขึ้นในกลุ่มผู้สนับสนุนและสมาชิกพรรคหลายราย เหตุผลไม่เพียงแต่ว่าพรรคพลังธรรมเริ่มต้นขึ้นมาด้วยการต่อสู้กับการคอร์รัปชัน การสืบทอดอำนาจทางการเมืองและการเมืองประเภทเจ้าบุญทุ่มเท่านั้น หากแต่ทั้งหมดที่พรรคพลังธรรมต่อต้านเหล่านั้นถูกชาวกรุงเทพฯ มองว่าเกี่ยวข้องกับพรรคชาติไทยทั้งสิ้น ดังนั้นภาพลักษณ์ของพรรคพลังธรรมจากการเข้าร่วมรัฐบาลนายบรรหาร จึงมีลักษณะเป็นพรรคการเมืองนำหน้า เล่นการเมืองแบบเก่าๆ แสวงหาอำนาจและผลประโยชน์ทางการเมือง รวมทั้งการมีจุดยืนทางการเมืองไม่แน่นอน

นอกจากการเข้าร่วมรัฐบาลนายบรรหาร ของ พ.ต.ท.ทักษิณ ที่ทำให้ประชาชนโดยทั่วไปจะเกิดความสงสัยในการเปลี่ยนแปลงไปของพรรคแล้ว นโยบายการหาเสียงเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. ของพรรคก็ดูจะยิ่งยืนยันภาพการเปลี่ยนแปลงของพรรคให้หนักแน่นมากขึ้น การหาเสียงที่เน้นความทันสมัย ไฮเทค หูหราและหมดเงินไปเป็นจำนวนมากกับการโฆษณาหาเสียง ตรงข้ามกับภาพที่สมถะและเรียบง่ายของพรรคในอดีต แนวทางการหาเสียงที่ไร้จุดยืน สับสน การปรับเปลี่ยนของพรรคพลังธรรมจึงถูกมองว่าเป็นไปตามกระแสนิยมของประชาชน เพื่อต้องการให้มีการสนับสนุนพรรคในจำนวนที่มากขึ้น ในส่วนของการบริหารงานประเทศของพรรคเองเมื่อสิ้นสุดรัฐบาลนายบรรหาร ผลงานจากการเข้าร่วมรัฐบาลของพรรคพลังธรรมก็ไม่ปรากฏออกมาให้เห็น โดยเฉพาะปัญหาจราจรที่ได้สัญญาไว้กับประชาชนก็ทำไม่สำเร็จ รวมทั้งการบริหารงานของพรรคเองก็ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากการที่พรรคพลังธรรมก่อตั้งมาถึง 10 ปี แต่กลับไม่มีสาขาพรรคของตนเองแม้แต่สาขาเดียว การไม่สามารถจัดการกับปัญหาความขัดแย้งทั้งหลายของเหล่าสมาชิกพรรคให้สงบลงได้ หรือแม้กระทั่งการเข้าร่วมรัฐบาลก็ไม่สามารถยึดแนวทางหลักการที่ดีงามของตนเอาไว้ได้ ทั้งหมดนี้คือการสรุปข้อผิดพลาดของพรรคพลังธรรมจากปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กรที่เป็นตัวทำลายความศรัทธาและความเชื่อถือของพรรคที่ประชาชนเคยมีให้อย่างหมดสิ้น และเป็นปัจจัยสำคัญประการที่ 3 ที่นำความเสื่อมถอยมาสู่พรรคพลังธรรม

4. ปัจจัยด้านสถานการณ์ ปัจจัยสำคัญประการสุดท้ายที่ส่งผลต่อพรรคพลังธรรมให้ตกต่ำลงนั้น เราจะศึกษาถึงพฤติกรรมกรรมการเข้าร่วมรัฐบาลของพรรคพลังธรรมที่ไปมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มบุคคลหรือพรรคการเมืองอื่นๆ ซึ่งพรรคไม่สามารถควบคุมเหตุการณ์หรือผลที่จะเกิดขึ้นได้ เราจึงนับรวมอยู่ในปัจจัยด้านสถานการณ์ด้วย นอกจากนี้ปัจจัยด้านสถานการณ์ยังประกอบไปด้วยสถานการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในขณะนั้น รวมทั้งโพลต่างๆ ที่ออกมาในการเลือกตั้งแต่ละครั้ง องค์กรประกอบเหล่านี้จะเป็นตัวบ่งชี้ได้เป็นอย่างดีถึงสถานการณ์ที่ตกต่ำของพรรคพลังธรรมเริ่มจาก

พฤติกรรมกรรมการเข้าร่วมรัฐบาล หลังจากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พรรคพลังธรรมและพรรคประชาธิปัตย์ก็ขัดแย้งกันเล็กๆ จากกรณีการแย่งชิงความสำเร็จจากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ

โดยการกล่าวโจมตีกันไปมา หรือหลังจากเหตุการณ์พรรคพลังธรรมได้เข้าร่วมกับรัฐบาลชวนแล้ว ก็มีปัญหาขัดแย้งกับพรรคร่วมรัฐบาล ไม่ว่าจะเป็นกับพรรคประชาธิปัตย์ ในกรณีพระราชบัญญัติสภาเกษตรกร หรือกับพรรคประชาธิปัตย์และความหวังใหม่ในกรณีรถไฟฟ้าใต้ดินและพระราชบัญญัติเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดที่ถูกมองว่าสร้างชื่อเสียงและหาคะแนนนิยม หรือหลังปรับคณะรัฐมนตรีของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ที่นำทักษิณเข้ามา ก็ถูกโจมตีว่า บริษัทชินวัตรมีส่วนเกี่ยวข้องกับภาครัฐประหารในประเทศกัมพูชา แต่ที่ร้ายไปกว่านั้นก็คือการเข้าร่วมรัฐบาลบริหารกลับเป็นสถานการณ์ที่ขมขื่นต่อพรรคพลังธรรมมากยิ่งขึ้นไปอีก ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งในเรื่องโครงการต่างๆ กับพรรคมวลชน , พรรคประชากรไทย , พรรคชาติไทยและพรรคกิจสังคม หรือความขัดแย้งกับทั้งพรรคร่วมรัฐบาลในกรณีที่พรรคออกมาเรียกร้องให้มีการปรับคณะรัฐมนตรีของหัวหน้าพรรคและเหล่าสมาชิกพรรคหรือในกรณีการลงมติอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาล เหตุการณ์ทั้งหลายนี้ถูกพรรคร่วมรัฐบาลด้วยกันเองมองว่าพรรคพลังธรรมต้องการทำตัวเด่นดังและทำตัวแปลกแยกจากพรรคร่วมรัฐบาล จนก่อให้เกิดการแฉ ดร.ทักษิณ และพรรคพลังธรรมกลับบ้าง เพื่อแก้แค้นที่ทักษิณออกมาขัดขวางและขัดแย้งกับพรรคร่วมรัฐบาลอื่น นอกจากนี้การเข้าร่วมรัฐบาลของพรรคพลังธรรมที่นอกจากจะสร้างสถานการณ์ที่เสื่อมทรุดให้กับพรรคแล้ว การเข้าร่วมกับรัฐบาลที่ทำหน้าที่บริหารประเทศ เมื่อรัฐบาลบริหารงานประเทศผิดพลาด พรรคพลังธรรมก็ไม่มีทางที่จะรอดพ้นจากคำตำหนิติเตียนจากประชาชนไปได้

สถานการณ์ทางการเมืองในขณะนั้น โดยสรุปสถานการณ์ที่ส่งผลให้สถานะของพรรคตกต่ำลงคือ หลังจากการเข้าร่วมรัฐบาลในแต่ละสมัยของพรรคพลังธรรมที่ไม่ปรากฏผลทำให้ประชาชนผิดหวังมาก เนื่องจากพรรคพลังธรรมเคยสร้างความหวังไว้ให้กับประชาชนมากกว่าจะสามารถบริหารและพัฒนาประเทศให้ได้ผล อีกทั้งพฤติกรรมการเข้าร่วมรัฐบาลที่กลายเป็นพรรคการเมืองเข้าปัญหา สร้างปัญหาให้กับพรรคร่วมรัฐบาลไปทั่ว รวมทั้งนโยบายการหาเสียงของประชาธิปัตย์ก็เน้นไปที่ข้อผิดพลาดของทั้ง พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรม บวกกับสถานการณ์ทางการเมืองในขณะนั้นที่มีการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนที่ผลออกมาว่า ประชาชนต้องการรัฐบาลที่สามารถเข้ามาแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจที่ตกต่ำลงและมีความสามารถในการบริหารงานประเทศได้ ซึ่งในจุดนี้เองสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปพรรคพลังธรรมไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้ ตรงข้ามกับพรรคประชาธิปัตย์ที่นำเสนอบุคคลและทีมงานที่มีความรู้ความสามารถในการเข้ามาแก้ไขปัญหาให้ประเทศชาติ และในขณะนั้นเองในพื้นที่กรุงเทพมหานครก็เกิดกระแส “อภิสิทธิ์พีเวอร์” , “ชวนพีเวอร์” และ “ประชาธิปัตย์พีเวอร์” อีกด้วย ความนิยมต่อกระแสพรรคประชาธิปัตย์ที่เพิ่มมากขึ้น ย่อมส่งผลให้คะแนนนิยมของพรรคพลังธรรมเสื่อมลง เนื่องจากคะแนนนิยมของทั้งพรรคประชาธิปัตย์และพรรคพลังธรรมนั้นมาจากประชากรกลุ่มเดียวกัน

ผลสำรวจความนิยมจากสถาบันต่างๆ จะเป็นตัวบ่งบอกได้ดีถึงสถานการณ์ความ ตกต่ำและความพ่ายแพ้ของ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรม เพราะผลของโพลที่ออกมาจะบอก ถึงความคิดเห็นของประชาชนว่าไม่ชื่นชอบ ไม่ศรัทธาและไม่ต้องการ พล.ต.จำลอง และพรรค พลังธรรม อีกต่อไปแล้ว ทุกโพล พล.ต.จำลอง , พล.ต.ท.ดร.ทักษิณ และพรรคพลังธรรมตกหมด ตรงข้ามกับตอนรุ่งเรืองของพรรค เริ่มจาก

- โพลในการเลือกตั้ง 13 ก.ย. 2535

1.การสำรวจของ “นิยามโพล” ซึ่งจัดทำขึ้นโดยศูนย์สำรวจและวิจัยของบริษัทชิน วัตรคอมพิวเตอร์แอนด์คอมมิวนิเคชั่น จำกัด สำรวจความคิดเห็นของประชาชนทั่วประเทศ บุคคลใดเหมาะสมที่จะเป็นนายกรัฐมนตรีภายหลังการเลือกตั้ง เมื่อวันที่ 2 ก.ย.2539 ผลปรากฏว่า

อันดับ 1 นายชวน หลีกภัย	มีความเหมาะสมร้อยละ 31.6
อันดับ 2 พล.ต.จำลอง ศรีเมือง	มีความเหมาะสมร้อยละ 24.9
อันดับ 3 พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ	มีความเหมาะสมร้อยละ 22.7
อันดับ 4 พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ	มีความเหมาะสมร้อยละ 15.0

เป็นที่น่าสังเกตว่า คะแนนของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ตกต่ำลงมากทั้งที่เดิมเคยมี คะแนนความนิยมทั้งห่างผู้แข่งขันทุกคนอย่างมาก ในแทบจะทุกครั้งของการเลือกตั้งที่ผ่านมาของ พรรคพลังธรรม²²²

- โพลในการเลือกตั้ง 2 ก.ค. 2538

1.การสำรวจความนิยมของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานครโดย “สวนดุสิต โพล” จากสถาบันราชภัฏสวนดุสิต สำรวจทัศนคติของผู้มีสิทธิเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในหัวข้อ ส.ส.ในอุดมคติ ระหว่างวันที่ 1-6 เม.ย. 2538 ผลปรากฏว่า²²³

อันดับ 1 นายสมักร สุนทรเวช	มีความเหมาะสมร้อยละ 19.67
อันดับ 2 นายชวน หลีกภัย	มีความเหมาะสมร้อยละ 16.78
อันดับ 3 พล.ต.จำลอง ศรีเมือง	มีความเหมาะสมร้อยละ 10.79
อันดับ 4 นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ	มีความเหมาะสมร้อยละ 10.75

²²² สยาม วัฒนะมงคลรักษ์, “อุดมการณ์กับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง”, หน้า130.

²²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 131.

2. “นิยมโพล” โดยนายนิยม ปุราคำ อดีตผู้อำนวยการสำนักงานสถิติแห่งชาติ ซึ่งในขณะนั้นทำงานอยู่กับกลุ่มชินวัตรคอมพิวเตอร์ระบุว่า พรรคประชาธิปัตย์ได้รับความนิยมมากเป็นอันดับ 1 พรรคชาติไทยเป็นอันดับ 2 พรรคพลังธรรมและพรรคชาติพัฒนาได้รับความนิยมเป็นอันดับ 3 เท่ากัน ตามมาด้วยพรรคความหวังใหม่และพรรคนำไทย โดยโพลนี้ได้รับการเปิดเผยเมื่อวันที่ 21 พ.ค. 2538 ก่อนการเลือกตั้งประมาณ 42 วัน²²⁴

3. “โพลสันติบาล” เป็นการรายงานข่าวจากทางสันติบาล กรมตำรวจว่าพรรคประชาธิปัตย์กับพรรคชาติไทยจะได้รับเลือกในจำนวนที่เท่ากันคือ 78-85 คน รองลงมาเป็นพรรคชาติพัฒนา พรรคความหวังใหม่ ส่วนพรรคพลังธรรมนั้นอยู่ในเกณฑ์เดียวกับพรรคนำไทยคือ 15-20 คน โพลนี้เปิดเผยเมื่อวันที่ 24 พ.ค. 2538²²⁵

4. “สันติบาลโพล” ปรากฏในวันที่ 12 มิ.ย. 2538 ระบุว่า พรรคชาติไทยจะชนะการเลือกตั้งด้วยจำนวน ส.ส. 110 คน (ตลาดเคลื่อนไหวไม่เกิน 10 คน) พรรคประชาธิปัตย์ จำนวน 80 คน (ตลาดเคลื่อนไหวไม่เกิน 5 คน) เป็นอันดับ 2 ส่วนอันดับ 3 คือพรรคชาติพัฒนา พรรคพลังธรรมและพรรคนำไทย ได้รับคัดเลือก 40 คน (ตลาดเคลื่อนไหวไม่เกิน 10 คน) พรรคความหวังใหม่มาเป็นอันดับ 4²²⁶

5. “มหาดไทยโพล” โดยกระทรวงมหาดไทยทำการสำรวจความนิยมของประชาชน ซึ่งเปิดเผยเมื่อวันที่ 13 มิ.ย. 2538 ระบุว่าพรรคชาติไทยจะได้รับเลือกสูงที่สุดคือ 120 คน พรรคประชาธิปัตย์ 100 คน พรรคความหวังใหม่ 60 คน พรรคชาติพัฒนา 55 คน พรรคพลังธรรม 35 คน พรรคกิจสังคม 25 คนและพรรคนำไทย 15 คน²²⁷

²²⁴ สยาม วัฒนะมงคลรักษ์, “อุดมการณ์กับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง”, หน้า 132-133.

²²⁵ เรื่องเดียวกัน.

²²⁶ เรื่องเดียวกัน.

²²⁷ เรื่องเดียวกัน.

6. “ธีรยุทธโพล” โดยนายธีรยุทธ บุญมี เปิดเผยเมื่อวันที่ 13 มิ.ย. 2538 ระบุว่า พรรคชาติไทยจะได้ 108 คน พรรคประชาธิปัตย์ 90 คน พรรคชาติพัฒนา 46 คน พรรคความหวังใหม่ 44 คน พรรคพลังธรรม 25 คน พรรคกิจสังคม 20 คน พรรคหน้าไทย 19 คน และพรรคประชากรไทย 16 คน²²⁸

7. “สวนดุสิตโพล” โดยสถาบันราชภัฏสวนดุสิต เปิดเผยเมื่อวันที่ 16 มิ.ย. 2538 ระบุว่า พรรคชาติไทยจะได้รับความนิยมอันดับ 1 , พรรคประชาธิปัตย์ อันดับ 2 , พรรคชาติพัฒนา อันดับ 3 , พรรคความหวังใหม่ อันดับ 4 , พรรคพลังธรรม อันดับ 5 และพรรคนำไทย อันดับ 6²²⁹

- โพลในการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดกรุงเทพมหานคร ปี 2539 ทั้ง 7 โพล ที่ได้กล่าวไปแล้วนั้นทั้งหมดให้ความเห็นตรงกันว่า ดร.พิจิต รัตตกุล จะได้รับชัยชนะเหนือ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ผู้สมัครจากพรรคพลังธรรมในการเลือกตั้งครั้งนี้

- โพลในการเลือกตั้งทั่วไป เมื่อวันที่ 17 พ.ย. 2539

1. “มติชนโพล” โดยสำนักวิจัยมติชน ได้ทำการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 26 ต.ค. 2539 ผลปรากฏว่า ประชาชนส่วนใหญ่ร้อยละ 55 เลือกพรรคประชาธิปัตย์ ร้อยละ 20 เลือกพรรคพลังธรรม ร้อยละ 15 เลือกพรรคประชากรไทย ที่เหลือเลือกพรรคอื่นๆ โดยคาดหมายว่าพรรคพลังธรรมจะได้รับเลือกตั้งไม่เกิน 10 ที่นั่งเท่านั้น²³⁰

2. “รามคำแหง-บางกอกโพสต์โพล” สำนักวิจัยมหาวิทยาลัยรามคำแหงร่วมกับหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ ได้ทำการสำรวจประชามติคน กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 27 -29 ต. ค. 2539 โดยสุ่มตัวอย่างทั่วทุกม. จำนวน 22,195 ตัวอย่าง ปรากฏว่าผลการตรวจสอบสอดคล้องกับสำนักอื่นๆ โดยในส่วนของผู้ที่เหมาะสมจะเป็นนายกรัฐมนตรี²³¹

นายชวน หลีกภัย มาเป็นอันดับ 1 ร้อยละ 49.3

²²⁸ สยาม วัฒนะมงคลรักษ์, “อุดมการณ์กับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง”, หน้า133-134.

²²⁹ เรื่องเดียวกัน.

²³⁰ ตำรวจมหกรรมโพล ไค้แรก ชวน-ปชป. โคนเด่น ทานตะวันสะพร้งต่างจังหวัด,” มติชนสุดสัปดาห์ 17, ฉบับที่ 846 (5 พฤศจิกายน 2539) : 12.

²³¹ เรื่องเดียวกัน.

พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ	มาเป็นอันดับ 2	ร้อยละ 22.4
พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร	มาเป็นอันดับ 3	ร้อยละ 11.5
พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ	มาเป็นอันดับ 4	ร้อยละ 9.1
นายบรรหาร ศิลปอาชา	มาเป็นอันดับ 5	ร้อยละ 1.8 ²³²

สำหรับพรรคการเมืองที่ได้รับความนิยมสูงสุดในพื้นที่กรุงเทพมหานครคือ²³³

พรรคประชาธิปัตย์	ร้อยละ 47.3
พรรคพลังธรรม	ร้อยละ 19.5
พรรคชาติพัฒนา	ร้อยละ 11.0
พรรคประชากรไทย	ร้อยละ 10.8

3. “เอแบคโพล” สถาบันเอแบค-เคเอสซีอินเตอร์เน็ต ได้สำรวจทัศนคติของประชาชน ในเรื่อง “รัฐบาลชุดใหม่ในทัศนะของกลุ่มผู้ใช้อินเทอร์เน็ต” จากกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 751 ตัวอย่าง ปรากฏว่า เมื่อถามว่าพรรคการเมืองใดควรมาเป็นรัฐบาล พบว่า²³⁴

พรรคประชาธิปัตย์	ร้อยละ 73.9
พรรคชาติพัฒนา	ร้อยละ 48.7
พรรคพลังธรรม	ร้อยละ 43.9
พรรคประชากรไทย	ร้อยละ 13.6
พรรคความหวังใหม่	ร้อยละ 12.8
พรรคชาติไทย	ร้อยละ 7.5
พรรคเอกภาพ	ร้อยละ 5.2
พรรคมวลชนและพรรคกิจสังคม เท่ากัน	ร้อยละ 3.9

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²³² ตำราวมหกรรมโพล ไค้งแรก ชาว-ปป. โดดเด่น ทานตะวันสะพร้งต่างจังหวัด,” มติชนสุดสัปดาห์ 17, ฉบับที่ 846 : 12-13.

²³³ เรื่องเดียวกัน.

²³⁴ เรื่องเดียวกัน.

ที่เกิดขึ้นก่อนหน้าการเลือกตั้งมีผลกระทบต่อ การเลือกตั้งและผลการเลือกตั้งที่ออกมาในแต่ละครั้ง อย่างไรก็ตาม โดยเราสามารถแยกผลกระทบหรือปัจจัยที่ทำให้พรรคพลังธรรมรุ่งเรืองหรือได้รับชัยชนะจากการเลือกตั้งในแต่ละครั้งได้ 4 ปัจจัยด้วยกัน และจะทำเช่นนี้ในการเลือกตั้งทุกครั้งที่เราเข้ามาศึกษา เมื่อได้บทวิเคราะห์ปัจจัยแห่งความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรมทั้ง 4 ปัจจัยจากการเลือกตั้งทั้งหมด 5 ครั้ง แบ่งเป็นการเลือกตั้งผู้ว่าฯ กทม. 3 ครั้ง การเลือกตั้งทั่วไป 2 ครั้ง ในช่วงความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรมแล้ว เราก็จะนำปัจจัยทั้ง 4 ในการเลือกตั้งแต่ละครั้งมาสรุป รวมถึงปัจจัยแห่งความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรมโดยรวม ในตอนท้ายของบทที่ 3

ผลจากการศึกษาความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรม ผ่านการเลือกตั้งทั้ง 5 ครั้ง ปัจจัยที่ส่งผลให้พรรคพลังธรรมเกิดความรุ่งเรือง ประกอบไปด้วย 4 ปัจจัยด้วยกันคือ

1. ปัจจัยด้านตัวผู้นำ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง มีลักษณะนักการเมืองที่ชื่อศักดิ์ เป็นนักปฏิบัติธรรม เป็นคนดี มีความรู้ความสามารถ ตั้งใจจริงที่จะเข้ามาบริหารประเทศชาติ และระบบการเมืองให้ก้าวหน้าและชาวสะอาด และกำลังเป็นที่ต้องการของประชาชนในสังคมในขณะนั้น

นอกจากบุคลิกลักษณะส่วนตัวของ พล.ต.จำลอง ที่เป็นปัจจัยที่ส่งผลให้พรรคพลังธรรมมีความรุ่งเรืองได้แล้ว องค์ประกอบอีกส่วนหนึ่งจากตัว พล.ต.จำลอง ที่สามารถทำให้ประชาชนทะเลาะแค้นเสียให้ พล.ต.จำลอง และพรรคได้เป็นจำนวนมาก จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ อันส่งผลให้ปัจจัยด้านตัวผู้นำพรรคกลายเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดใน 4 ปัจจัย แห่งความรุ่งเรืองคือ ยุทธวิธีในการสร้างแรงดึงดูดใจต่อกลุ่มประชาชนผู้มีสิทธิลงคะแนนเสียงของ พล.ต.จำลอง ประกอบไปด้วยองค์ประกอบทั้งสิ้น 2 ประการ คือ¹

ประการแรก ลักษณะประหนึ่งอุดมการณ์ที่มีรากฐานอยู่บนความคิดของประชาชนเรื่องคุณความดีของศาสนาพุทธ ค่านิยมทางเศรษฐกิจและความคิดของชุมชนและความ เป็นไทย พล.ต.จำลอง เรียกร้องความทรงจำที่บ้านที่มีรากฐานอยู่บนความเอาใจใส่ดูแลและการ ร่วมแรงร่วมใจกัน พล.ต.จำลอง เสนอแนะว่า เขาสามารถสนับสนุนหลักการเช่นนี้ได้ในระดับที่

¹ McCargo , Duncan . Chamlong Srimuang and the New Thai Politics (London: Hurst , 1997) , p.301.

กว้างขวางกว่านี้ แม้ว่าอุดมการณ์ของ พล.ต.จำลอง จะไม่กระจ่างชัด แต่ผู้ลงคะแนนเสียงหลายคน เห็นว่าวิสัยทัศน์ของเขาน่าสนใจ²

ประการที่สอง เป็นลักษณะบุคลิกลักษณะที่ พล.ต.จำลอง ได้สร้างขึ้น โดยมีพื้นฐาน อยู่บนการสนับสนุนตนเองอย่างกว้างขวาง โดยผ่านสื่อมวลชน การผลิตหนังสือ งานบุญกุศล เช่น การขายเสื้อผ้ามือสองและโรงเรียนผู้นำของเขาที่ จ.กาญจนบุรี งานกุศลเหล่านี้เป็นรูปแบบ หนึ่งขององค์กรนอกภาครัฐ ซึ่งสะท้อนความสนใจของ พล.ต.จำลอง ในการใช้เครื่องมือทาง การเมืองที่สามารถปฏิบัติการได้นอกการเลือกตั้ง โครงสร้างองค์กรของรัฐบาลและพรรคการเมือง³

2.ปัจจัยด้านอุดมการณ์ทางการเมืองของผู้นำพรรคและพรรคพลังธรรม มี ลักษณะที่โดดเด่นต่างจากพรรคการเมืองอื่นๆ โดยมีอุดมการณ์คือ การทำระบบการเมืองให้ชาว สะอาดปราศจากการโกงกิน มีจุดยืนคือให้เล่นการเมืองแบบชาวสะอาด รวมทั้งการประกาศ สัญญาประชาคมทั้ง 4 ข้อของพรรคพลังธรรมด้วย ซึ่งเป็นอุดมการณ์ที่เป็นที่ต้องการของคนใน สังคม

3.ปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กรของพรรคพลังธรรม ไม่ว่าจะเป็นในแง่บุคลากร ทีมงาน เจ้าหน้าที่ ผู้สนับสนุนจากกลุ่มมวลชนต่างๆ รวมทั้งในด้านงบประมาณ ต่างได้รับความช่วยเหลืออย่างดี สมาชิกหรือบุคลากรของพรรคมีความสามัคคี ประสานร่วมมือกันทำงาน ด้วยดี แม้เมื่อจะผ่านการเลือกตั้งไปแล้วพฤติกรรมทางการเมืองของสมาชิกพรรคพลังธรรม ก็ยัง ดำเนินสร้างเสริมความชื่นชมให้กับประชาชนโดยทั่วไป

4.ปัจจัยด้านสถานการณ์ทางการเมือง ในขณะนั้นที่เต็มไปด้วยข้าราชการและ นักการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ ที่มีการคอร์รัปชันโกงกินกันอย่างมโหฬาร ส่งผลให้ประชาชนเกิดความเบื่อหน่ายและต้องการนักการเมืองน้ำดี เข้ามาแทนที่นักการเมืองน้ำ เน่า เป็นการชูภาพลักษณ์ของพรรคพลังธรรมและสมาชิกพรรคให้โดดเด่นในสายตาของ ประชาชนมากยิ่งขึ้น อีกทั้งสถานการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในต่างประเทศ ก็มีสภาพที่ไม่ แตกต่างไปจากประเทศไทย ดังนั้นสถานการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในต่างประเทศอาจมีผลต่อ สถานการณ์ทางการเมืองที่คล้ายคลึงกันในประเทศไทยไม่มากนักน้อย อย่างน้อยก็ในทางจิตวิทยา

² McCargo , Duncan . Chamlong Srimuang and the New Thai Politics , p.301.

³ Ibid ., pp 301-302.

ในแง่จิตใจของประชาชนจากการดูข่าวสาร อาจกระตุ้นให้ประชาชนมีพฤติกรรมที่ใกล้เคียงกันก็
เป็นได้ หรืออาจกล่าวได้ว่าสถานการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในต่างประเทศและคล้ายกับ
สถานการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยจะนับว่าเป็นสถานการณ์ร่วมสมัยก็ได้

สรุปได้ว่าความรุ่งเรืองของพรรคพลังธรรมเป็นผลมาจากปัจจัยทั้ง 4 ประการที่มี
ความสำคัญมากน้อยแตกต่างกัน และร่วมกันผลักดันให้พรรคพลังธรรมสามารถก่อกำเนิดและ
รุ่งเรืองอย่างรวดเร็ว ได้รับการยอมรับจากประชาชนอย่างสูง

ส่วนที่สอง ได้กล่าวไว้ในบทที่ 4 ซึ่งเป็นการศึกษาความเสื่อมถอยและปัจจัย
แห่งความเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรม นับตั้งแต่เหตุการณ์หลังการเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ ปี 2535 เป็น
ต้นมาถึง การเลือกตั้งทั่วไป 17 พ.ย. 2539 วิธีการนำเสนออีกเช่นเดียวกับ บทที่ 3 แต่ส่วนนี้จะเป็
การวิเคราะห์ปัจจัยแห่งความเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรม ผ่านการเลือกตั้ง 4 ครั้ง ซึ่งประกอบ
ไปด้วย 4 ปัจจัยด้วยกันคือ

1. ปัจจัยด้านผู้นำพรรคพลังธรรม ช่วงเวลาแห่งความเสื่อมถอยของพรรคพลัง
ธรรม มีการเปลี่ยนแปลงตัวหัวหน้าพรรคกลับไปกลับมาบ่อยครั้งมาก แต่สรุปรวมได้ว่าการเปลี่ยน
แปลงหัวหน้าพรรค ทั้งในแง่การเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลและตัวบุคคลเองก็มีการเปลี่ยนแปลงไป
การเปลี่ยนแปลงตัวผู้นำพรรค ทำให้คนมองภาพรวมของพรรคเปลี่ยนแปลงไป จากจุดเดิมที่เคยดี
เคยเป็นที่ชื่นชอบของประชาชน เมื่อเปลี่ยนตัวผู้นำ จุดที่เคยชื่นชอบก็หายไป ตัวผู้นำพรรคเองที่
มีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่แย่งชิงบุคลิก ความคิดและความเชื่อที่แตกต่างออกไป

นอกเหนือไปจากบทสรุปปัจจัยด้านผู้นำพรรคที่มีอิทธิพลต่อความเสื่อมถอยของ
พรรคพลังธรรมแล้ว สิ่งที่พบจากการศึกษาผู้นำพรรคพลังธรรมคือ บุคลิกลักษณะที่แท้จริงของ
พล.ต.จำลอง ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของพรรค อีกทั้งยังเป็นผู้นำพรรคที่แท้จริง แม้ในบางช่วงของ
การศึกษาจะไม่ได้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคก็ตาม แต่ยังคงมีบทบาทสำคัญในการชี้นำและสั่ง
การในพรรคได้ตลอดเวลา บุคลิกลักษณะที่เป็นตัวตนจริงๆ ของพล.ต.จำลอง ที่แสวงหาประโยชน์
ทางการเมือง โดยนำคุณธรรมและความซื่อสัตย์ของตนเองขึ้นมากล่าวอ้าง แต่แท้ที่จริงแล้วกลับ
ไม่มีคุณธรรมทางการเมืองเลย อีกทั้งการคัดเลือกตัวหัวหน้าพรรคที่จะมาดำรงตำแหน่งแทนตน ก็
ปราศจากการคิดอย่างรอบคอบ ส่งผลให้พรรคต้องเสื่อมถอยลง จึงนับเป็นความผิดพลาดของ
พล.ต.จำลอง ด้วย ดังนั้นปัจจัยแห่งความเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรมที่มีสาเหตุสำคัญมาจาก
ปัจจัยด้านตัวผู้นำพรรคนั้น ในอดีตผู้นำพรรคพลังธรรมทั้ง 3 ท่าน บุคคลที่เป็นตัวการสำคัญที่ทำให้
ให้พรรคพลังธรรมต้องเสื่อมถอยคือ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ซึ่งเราสามารถศึกษาความรู้คุณธรรม

และความไม่ซื่อสัตย์ รวมทั้งการบริหารพรรคที่ผิดพลาดของ พล.ต.จำลอง ที่เป็นต้นเหตุสำคัญแห่งความเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรม ผ่านเหตุการณ์ตามลำดับดังนี้

เริ่มตั้งแต่การก่อตั้งพรรคพลังธรรมของ พล.ต.จำลอง ที่ไม่ได้เป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของประชาชนอย่างแท้จริง แต่ พล.ต.จำลอง ก็ยอมรับว่าเขาก่อตั้งพรรคพลังธรรมเพื่อปกป้องตนเองจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย (ในขณะนั้น) ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อเขาอย่างมาก และเพื่อสนับสนุนตำแหน่งและความทะเยอทะยานส่วนตัวของ พล.ต.จำลอง กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า การก่อตั้งพรรคพลังธรรมเป็นส่วนหนึ่งของโครงการชนชั้นนำ (elite project) มากกว่าหลักฐานถึงการเกิดขึ้นของพหุนิยมที่มีรากฐานจากรากหญ้า ดังนั้นพรรคพลังธรรมหรือพรรคของจำลองจึงเป็นเพียงสะพานสู่การสนับสนุนการเมืองแบบขุมขุมชนที่มีผู้นำเป็นศูนย์กลางมากกว่าการทำให้พรรคการเมืองเป็นสถาบัน⁴

จากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬจุดเริ่มต้นที่แสดงให้เห็นถึงการไร้คุณธรรมและความไม่ซื่อสัตย์ของ พล.ต.จำลอง เนื่องจาก พล.ต.จำลอง ใช้วิธีการต่อต้านนายกรัฐมนตรีสุจินดา คราประยูร โดยการประท้วงตามท้องถนน แต่นายชวนใช้วิธีการตามระบบพรรคการเมือง ไม่นิยมการเมืองแบบขุมขุม ส่งผลให้นายชวน เป็นผู้สมัครชิงตำแหน่งนายกที่มาแรงที่สุดในการเลือกตั้ง 13 ก.ย.35 และจากโพลของนิต้า พล.ต.จำลอง ก็ได้รับความนิยมน้อยกว่า นายชวน ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นการสะท้อนคำประกาศของ พล.ต.จำลอง ในช่วงเดือนพฤษภาคม 2535 ว่าเขาจะไม่ไขว่คว้าตำแหน่งภายหลังที่วิกฤตการณ์คลี่คลายแล้ว ซึ่งภายหลังการจัดทำโพลของนิต้า พล.ต.จำลอง กลับกล่าวว่า “เขายังเป็นผู้นำที่แท้จริงของพรรคพลังธรรมและเต็มใจที่จะรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี” สิ่งนี้เป็นการแสดงความไม่ซื่อสัตย์ ความไม่มีคุณธรรมของ พล.ต.จำลอง ที่พูดจาโกหก กลับกลอกไปมา และเป็นการยืนยันความจริงที่ว่า พล.ต.จำลอง ใช้สถานการณ์การเดินขบวนประท้วงของตนเองในเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ เพื่อประโยชน์ทางการเมืองของตนเอง เพื่อตำแหน่งนายกรัฐมนตรี⁵

หลังการเลือกตั้ง 13 ก.ย.35 ได้ไม่นาน พล.ต.จำลอง ก็อ้างว่าจะไม่รับทั้งตำแหน่งรัฐมนตรีและตำแหน่งหัวหน้าพรรค จะขอเป็นเพียงกรรมการบริหารพรรคท่านหนึ่งเท่านั้น แต่ความเป็นจริงกลับกลับไปเป็นผู้บงการอยู่เบื้องหลัง โดยเฉพาะในการสรรหาตัวหัวหน้าพรรคคนใหม่ พล.ต.จำลอง ก็เป็นบุคคลที่คัดเลือกด้วยตัวเองและเหตุผลที่แท้จริงที่ พล.ต.จำลอง เลือก นาย

⁴ McCargo , Duncan . *Chamlong Srimuang and the New Thai Politics* , pp.301-302.

⁵ Ibid., pp. 278-279.

บุญชู โรจนเสถียร สมาชิกพรรครุ่นใหม่ที่มีชื่อเสียงมองว่า เป็น ส.ส. ที่น่าเคารพ แต่เป็นผีเสื้อทางการเมือง การที่ย้ายจากพรรคหนึ่งไปอีกพรรคหนึ่งให้น้ำหนักมากต่อข้อสังเกตที่ว่า เขาไม่อาจเป็นผู้นำทางการเมืองได้⁶ แทนที่จะเลือก น.ต.ประสงค์ สุ่นศิริ หรือ นายสุเทพ อัดถากร สมาชิกเก่าแก่ของพรรค ไม่ใช่เพราะเขากลัวว่า สมาชิกเก่าแก่ 2 ท่าน จะเกิดความขัดแย้งกันจนทำให้พรรคแตก แต่เพราะการควบคุมของ พล.ต.จำลอง ที่มีต่อนายบุญชู สมาชิกใหม่ที่มีน้อยกว่า เพราะไม่มีกลุ่มสนับสนุนในพรรค เนื่องจากเพิ่งเข้ามาได้ไม่นานและมีบุคลิกลักษณะที่ไม่แข็งกร้าว ต่างกับ น.ต.ประสงค์ ที่ขึ้นชื่อว่าเป็นนักปฏิบัติการทางการเมืองที่เก่งกาจ และนายสุเทพ ซึ่งมีฐานอำนาจที่นำกล้อยู่ในพรรค⁷ พฤติกรรมในการคัดเลือกว่าหัวหน้าพรรคของ พล.ต.จำลอง จึงเป็นการแสดงการไร้คุณธรรมและความไม่ซื่อสัตย์ของ พล.ต.จำลอง ที่ไม่ได้ต้องการปล่อยวางอำนาจหรือตำแหน่งทางการเมืองอย่างแท้จริง เป็นเพียงการสร้างภาพให้ดูสมถะ ไม่แสวงหาอำนาจ แต่แท้ที่จริงยังคงต้องการความมีอำนาจอยู่ จึงเลือกนายบุญชู ที่มีลักษณะที่ พล.ต. จำลอง สามารถบงการได้ง่ายกว่าเข้ามาดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคเอง

นอกจากการลาออกจากตำแหน่งหัวหน้าพรรคพลังธรรม เพื่อสร้างภาพว่าไม่มีความสนใจทางการเมืองแล้ว พล.ต.จำลอง ยังย้ำภาพว่า เขาได้ถอนตัวจากวงการเมือง และหันมาสนใจงานทางการเมืองในระดับโลกคือ โรงเรียนผู้นำแห่งใหม่ โดย พล.ต.จำลอง อ้างว่า เขาอยากใช้ชีวิตธรรมดาๆ และจะใช้เวลาส่วนใหญ่ของอาทิตย์อยู่ที่เมืองกาญจน์ และกลับเข้า กรุงเทพฯ เพื่อประชุมสภาเพียงวันพุธและพฤหัสบดี แต่ในไม่ช้าก็พบว่า พล.ต.จำลอง พุดโกหกเพื่อสร้างภาพทั้งสิ้น เพราะความจริง พล.ต.จำลอง ยังคงมีบทบาทสำคัญทั้งในพรรคและการบริหารงาน กทม. เขาได้พบกับ ร.อ.กฤษฎา ทุกอาทิตย์เพื่อพูดคุยเกี่ยวกับการบริหารงาน กทม. หรือไม่ ร.อ.กฤษฎา ก็ไปที่บ้านของเขา รวมทั้งการทุ่มเทเวลาให้กับการสร้างโรงเรียนผู้นำก็ไม่ใช่ความจริง เพราะ พล.ต.จำลอง จะพักอยู่ที่ กรุงเทพฯ 4-5 คืน/อาทิตย์ ส่วนที่เหลือจึงจะอยู่ที่เมืองกาญจน์ McCargo มองว่าที่ พล.ต.จำลอง ทำไม่ได้อย่างที่กล่าวอ้าง เป็นเพราะเขาไม่มีใจที่จะถอนตัวจาก “ชีวิตแบบบุคคลสาธารณะ” และเขาวางแผนจะกลับมาเป็นจำลองผู้โดดเด่นในแวดวงการเมืองอีกครั้ง⁸

⁶ McCargo , Duncan . Chamlong Srimuang and the New Thai Politics , p.283.

⁷ Ibid., p. 284.

⁸ Ibid.

การเข้าร่วมรัฐบาลชวน ของพรรคพลังธรรม ที่ พล.ต.จำลอง ปฏิเสธไม่รับ ตำแหน่งทางการเมืองใดๆ แต่ในตอนท้ายก็จะรับตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรี และได้เสนอ เงื่อนไข 3 ประการ เป็นการแสดงให้เห็นถึงความกระตือรือร้นที่จะรับตำแหน่ง แต่ 2-3 เดือน ต่อมาเขาก็รับตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีโดยปราศจากเงื่อนไขใดๆ เหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นการ ไร้ความสามารถอย่างต่อเนื่องในการเข้าใจสถานการณ์ทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง เพราะจำลอง คิดไปว่า นายชวน จะเห็นว่าข้อเสนอหรือเงื่อนไขของเขาน่าดึงดูดใจเสียจนไม่อาจปฏิเสธได้ แท้จริงแล้วเงื่อนไขของเขาให้ข้อแก้ตัวที่ดีในการกีดกัน พล.ต.จำลอง⁹

การกลับเข้าดำรงตำแหน่งทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง อย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมที่ ชัดเจน พร้อมกับการปรับเปลี่ยนรัฐมนตรีจากพรรคพลังธรรมแบบยกชุด และนักการเมืองคน สำคัญ 2 คน ของพรรคที่ถูกปรับออกคือ น.ต.ประสงค์ สุ่นศิริ และ พ.อ.วินัย สมพงษ์ โดยนำคน นอกคือ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร มาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ และนำ นายวิจิต สุรพงษ์ชัย มาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม ซึ่งเป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับ บทบาทของ พล.ต.จำลอง ในเหตุการณ์พฤษภาทมิฬที่เป็นการขับไล่ พล.อ.สุจินดา คราประยูร ซึ่ง เป็นนายกรัฐมนตรีที่มาจากคนนอก (ไม่ได้เป็น ส.ส.) แล้ว การเลือกคนนอกมาดำรงตำแหน่ง รัฐมนตรีของ พล.ต.จำลอง จึงเป็นเรื่องที่น่าเสียดสีประชดประชันยิ่งนัก¹⁰ แสดงถึงความไม่มี คุณธรรมทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง

ในปลายรัฐบาลชวน มีการอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีจากพรรคประชาธิปัตย์ ในประเด็นการปฏิรูป สปก. 4-01 พรรคพลังธรรมได้แสดงจุดยืนโดยการลาออกจากการเป็นพรรค ร่วมรัฐบาล ทำให้นายชวน ต้องประกาศยุบสภาเพื่อเลือกตั้งใหม่ วันที่ 2 ก.ค.38 แต่นักวิจารณ์ บางท่านมองว่า พล.ต.จำลอง ใช้ประเด็นการปฏิรูปที่ดินเพื่อจัดการกับปัญหาภายในพรรคพลังธรรม มากกว่าทำตามกระแสความต้องการของประชาชน เพราะการยุบสภาให้โอกาสที่เป็นไปได้ สำหรับ ส.ส. ในพรรคพลังธรรมที่แตกแยก ผู้ที่เคยถูกปลดออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีเมื่อปีก่อน (ที่ชัดเจนคือ วินัย , ประสงค์) เพื่อย้ายพรรค และยังเปิดโอกาสให้ พล.ต.จำลอง เองลาออกจากการ เป็นหัวหน้าพรรค ในอีก 2-3 วันต่อมา และยังเปิดทางให้รัฐมนตรีต่างประเทศและเจ้าพ่อแห่งการ สื่อสาร พ.ต.ท.ทักษิณ เป็นหัวหน้าพรรคพลังธรรมแทน¹¹

⁹ McCargo , Duncan . Chamlong Srimuang and the New Thai Politics , p.288.

¹⁰ Ibid., pp. 292-293.

¹¹ Ibid., pp. 297-298.

ความผิดพลาดของ พล.ต.จำลอง ในการเลือก พ.ต.ท.ทักษิณ มาเป็นหัวหน้าพรรคพลังธรรมแทนตนปรากฏผลออกมาว่า ในช่วงเวลา 12 เดือน แห่งการดำรงตำแหน่งของทักษิณ ทักษิณได้ทำลายความเชื่อถือทางการเมืองอย่างมากที่ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมได้สร้างขึ้นมาอย่างเหน็ดเหนื่อยเป็นเวลา 11 ปี ใน กรุงเทพฯ พลังธรรมกลายเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาการเมืองไทย ทางที่จะเป็นส่วนหนึ่งของทางแก้ไขปัญหา พล.ต.จำลอง ตัดสินใจผิดที่มอบอำนาจให้ทักษิณ พล.ต.จำลอง อ่านสถานการณ์ทางการเมืองผิดและให้อำนาจกับคนผิด¹² ความผิดพลาดในการบริหารพรรคตลอดมาของ พล.ต.จำลอง มาจากข้อบกพร่องที่สำคัญประการหนึ่งของ พล.ต.จำลอง นั่นคือ ความล้มเหลวในการเข้าใจข้อจำกัดของตนเอง ความเชื่อที่ว่าการศึกษาทางทหารและประสบการณ์การทำงานเป็น ผู้ว่าฯ กทม. เป็นสิ่งจำเป็นที่เขามีเพียงพอแล้ว¹³

ทั้งหมดคือพฤติกรรมทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง ผู้ซึ่งอ้างว่ามีคุณธรรมและซื่อสัตย์สุจริต ทำทุกอย่างเพื่อประชาชน แต่เหตุการณ์ที่กล่าวมาพิสูจน์ได้ว่า แท้จริงแล้ว พล.ต.จำลอง ไม่มีคุณธรรมทางการเมืองเลย มีแต่การแสวงหาผลประโยชน์และอำนาจทางการเมือง

สรุปได้ว่า พล.ต.จำลอง ศรีเมือง เป็นผู้ที่มีความทะเยอทะยานทางการเมืองและมุมมองทางการเมืองของเขาผูกพันโดยความเป็นจริงทางสถาบันและสังคมที่กำลังวิวัฒนาการยิ่งขึ้นไปที่เปิดทางให้เขาเป็นผู้ว่า กทม. แต่สำหรับการเป็นนายกรัฐมนตรีนั้นไกลเกินความคาดหวัง ผู้นำแห่งชาติต้องการฐานสนับสนุนที่เข้มแข็งจากประชาคมธุรกิจของเมืองหลวง ท่ามกลางประชาคมธุรกิจของจังหวัด ท่ามกลางข้าราชการหรือภายในวัง¹⁴ ซึ่ง พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมไม่มีในจุดนี้ เนื่องจาก พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรม ซึ่งอิงอยู่กับสันติอโศก มีพลังทางการเมืองที่อนุรักษนิยมหรือกลุ่มอำนาจเก่าต่อต้าน การกำเนิดของ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมที่มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับสำนักสันติอโศก หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมมีแรงปฏิบัติจากความเกลียดชังของกองทัพและความเป็นปรปักษ์ของพระต่อสำนักสันติอโศกที่ พล.ต.จำลอง นับถือ¹⁵ และเมื่อ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมมีความขัดแย้งกับสถาบันทางศาสนา แน่แน่นอนว่า พล.ต.จำลองและพรรคพลังธรรมย่อมจะต้องมีความขัดแย้งกับสถาบันพระมหากษัตริย์ตามไปด้วย เพราะนับตั้งแต่อดีตสถาบันทั้งสองคือ สถาบันทางศาสนา

¹² McCargo , Duncan . Chamlong Srimuang and the New Thai Politics , p. 299.

¹³ Ibid., p 302.

¹⁴ Ibid., p. 303.

¹⁵ Ibid., p. 280.

และสถาบันพระมหากษัตริย์มีความเกี่ยวพันช่วยเหลือเกื้อหนุนกันมานาน ดังนั้นการเติบโตและความรุ่งเรืองอย่างสูงสุดของ พล.ต.จำลอง และพรรคพลังธรรมจึงเป็นการท้าทายพลังอำนาจกระแสหลัก เมื่อเป็นเช่นนี้การขึ้นสู่ตำแหน่งสูงสุดทางการเมืองในตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของ พล.ต.จำลอง จึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยากยิ่ง แม้ว่าบางครั้งเขาจะสามารถเรียกความสนับสนุนจากฝูงชนได้อย่างกว้างขวางในช่วงเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญ แต่จำลองก็ไม่สามารถสั่งการผู้ชุมนุมประท้วงได้ในทางตรงข้ามชน หลีกภัย ในบางครั้งยังสามารถรักษาผู้คนเหล่านั้นได้มากกว่า , นายบรรหาร ศิลปอาชา ผู้นำพรรคชาติไทย ผู้กลายเป็นนายกรัฐมนตรี หลังการเลือกตั้งทั่วไป 2 ก.ค.38 นั้นได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มธุรกิจของจังหวัดหลายกลุ่ม เขาเป็นผู้แจกจ่ายการอุปถัมภ์ทางการเมืองได้อย่างเป็นเลิศ จำลองไม่ใช่ผู้ที่จะมาเป็นนายกรัฐมนตรีได้ เขาไม่มีแรงสนับสนุนที่จำเป็น อย่างไรก็ตามเขาก็เป็นเลิศในการเปลี่ยนวิถีทางการเมืองและผลกระทบของเขาต่อการเมืองไทยใหม่ในช่วงปี พ.ศ.2528-2539 นั้นยิ่งใหญ่¹⁶

2. ปัจจัยด้านอุดมการณ์ทางการเมืองของผู้นำพรรคและพรรคพลังธรรม

อุดมการณ์ที่เคยค้ำของพรรคพลังธรรมเปลี่ยนแปลงไป ที่เคยสัญญาเอาไว้ก็ทำตามอุดมการณ์ที่สัญญาเอาไว้ไม่ได้ มิหนำซ้ำยังกลับมีพฤติกรรมหรืออุดมการณ์ที่ไม่แตกต่างไปจากพรรคการเมืองนำหน้าอื่นๆ

จากการศึกษาพรรคพลังธรรม คำว่า “อุดมการณ์ทางการเมืองของผู้นำพรรคและพรรคพลังธรรม” ที่ผู้วิจัยนำมาเป็นประเด็นในการศึกษานั้น แท้ที่จริงแล้วหาใช่อุดมการณ์ที่แท้จริงไม่ แต่ที่ผู้วิจัยเลือกใช้คำว่า “อุดมการณ์” ก็เพื่อสะดวกในการใช้และทำความเข้าใจได้ง่ายกว่า เพราะในความเป็นจริง คำว่า “อุดมการณ์ทางการเมืองของพรรคพลังธรรม” นั้นเป็นสิ่งที่ไม่มีจริงที่มีก็คือความเข้าใจของบุคคลโดยทั่วไปไปที่คิดว่าสิ่งเหล่านี้คือความหมายของอุดมการณ์ทางการเมือง ที่เห็นได้ชัดเจนจากสื่อมวลชนหลายๆ แขนง โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ที่มักจะตีความว่าพฤติกรรมประเภทนี้คืออุดมการณ์ทางการเมือง เช่น ในบทความเดินหน้าชน ของบรรณาธิการหนังสือพิมพ์มติชน นายสุชาติ ศรีสุวรรณ ที่มองว่า ¹⁷ อุดมการณ์ของพรรคพลังธรรมคือการเสียดสี โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน การนำความดีงามมาสู่สังคมอย่างเสียดสี และทำมาก ใช้น้อย ที่เหลือเพื่อแผ่สังคม จนหมดสิ้น ซึ่งสื่อมวลชนมองว่าสิ่งนี้เป็นอุดมการณ์ที่ทำให้พรรคพลังธรรมก่อกำเนิดและเติบโตได้ ทั้งที่ความจริงเป็นเพียงภาพลักษณ์ของผู้นำพรรคจำลองที่ต้องการทำสังคม

¹⁶ McCargo, Duncan. *Chamlong Srimuang and the New Thai Politics*, p.303.

¹⁷ สุชาติ ศรีสุวรรณ, “เดินหน้าชน,” มติชน, 20 พฤศจิกายน 2539, หน้า 2.

ให้คืนาม โดยไม่ต้องการสิ่งตอบแทน แม้แต่เงินเดือน ผู้ว่าฯ ยังไม่รับ หรือในเวลาต่อมาที่พรรคพลังธรรมละเลยอุดมการณ์ของพรรคที่มุ่งความเสียสละอย่างแท้จริง มุ่งคุณธรรมนำการเมือง มุ่งการทำงานหนักเพื่อส่วนรวม โดยปฏิเสธผลตอบแทนส่วนตัว เปลี่ยนอุดมการณ์แบบสิ้นเชิงไปเป็นความมีวิชั่นกว้างไกลและมองไปข้างหน้า โดยอุดมการณ์ที่ว่าก็เป็นเพียงภาพลักษณ์ของผู้นำทักษิณ ที่เป็นนักธุรกิจที่ประสบความสำเร็จ ซึ่งสื่อมองว่าการเปลี่ยนแปลงอุดมการณ์แบบสิ้นเชิงนี้ทำให้พรรคพลังธรรมต้องเสื่อมถอยลง หรือบทความของนายเรืองชัย ทรัพย์นิรันดร์ ในมติชนสุดสัปดาห์ ที่มองว่า¹⁸ อุดมการณ์ทางการเมืองของพรรคพลังธรรมในยุครุ่งเรืองคือ ความมีคุณธรรมและไม่ต้องการผลตอบแทนใดๆ ต้องการเข้าสู่วงการเมืองด้วยความซื่อสัตย์สุจริต คือภาพลักษณ์ของผู้นำจำลองที่เสนอภาพตลอดเวลาว่าตนเป็นคนดี ไม่ต้องการอำนาจ ต้องการทำการเมืองให้ขาวสะอาด แต่เมื่อพรรคพลังธรรมเปลี่ยนไปจากไม่เคยอยากได้เกินที่ควรจะมีก็กลับอยากที่จะมี ส.ส. มากขึ้นในพื้นที่ต่างจังหวัด จึงละทิ้งการเลือกคนดี กลับแสวงหาสมาชิกจากหลากหลายพรรคมารวมเพื่อขยายฐานเสียง ซึ่งหนังสือพิมพ์มองพฤติกรรมนี้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงอุดมการณ์ของพรรคพลังธรรม แต่ความจริงสิ่งนี้คือภาพพจน์หรือภาพลักษณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปของพรรคเท่านั้นเอง มิใช่อุดมการณ์ทางการเมืองแต่อย่างใด ทั้งหมดนี้คืออุดมการณ์ตามความเข้าใจของสื่อมวลชน แต่โดยความเป็นจริงแล้วสิ่งเหล่านี้มิใช่อุดมการณ์อย่างแท้จริง เป็นเพียง Image Leader เป็นเพียงภาพพจน์หรือภาพลักษณ์ของบุคคลหรือองค์กรเท่านั้น

3.ปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กรของพรรคพลังธรรม ที่มีแต่ความขัดแย้ง แยกแยกใส่ร้ายป้ายสีกันเอง การบริหารพรรคและบริหารประเทศก็ไม่ก้าวหน้า ไม่มีผลงานปรากฏให้เห็น ดังนั้นเมื่อพรรคเปลี่ยนแปลงไปถึงขั้นนี้ ผู้ที่เคยให้การสนับสนุนพรรคก็ลดน้อยถอยลงไปเรื่อยๆ

4.ปัจจัยด้านสถานการณ์ทางการเมือง เปลี่ยนแปลงไป สังคมต้องการคนดีที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะทาง ที่จะสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นให้บรรเทาเบาบางไปได้ ไม่ต้องการนักการเมืองที่แข็งกร้าวที่อาจนำไปสู่ความรุนแรงในสังคมได้อีก

โดยสรุปความเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรมเป็นผลมาจากปัจจัยทั้ง 4 ประการที่กล่าวมาข้างต้น ปัจจัยทั้ง 4 ประการ ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปในแนวทางที่แย่งทุกขณะประกอบเป็นสาเหตุที่ทำให้พรรคพลังธรรมมาสู่จุดเสื่อมถอยและจุดจบทางการเมืองในท้ายที่สุด

¹⁸ เรืองชัย ทรัพย์นิรันดร์, “วางบิล,” มติชนสุดสัปดาห์ 17, ฉบับที่ 849 (26 พฤศจิกายน 2539): 38

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาความรู้เรื่องและความเสื่อมถอยของพรรคพลังธรรม สามารถสร้างความเข้าใจให้แก่ผู้วิจัยในเรื่อง ประวัติความเป็นมาและภาพรวมของพรรคพลังธรรมได้ว่า การจะก่อตั้งพรรคจนสามารถพัฒนาให้พรรคมีความรู้เรื่องเจริญก้าวหน้าอาจจะเป็นเรื่องยาก แต่ความสามารถที่จะดำรงสถานะความรู้เรื่องของพรรคเอาไว้ให้ได้มีความยากกว่ามาก ความผิดพลาดของพรรคพลังธรรมเองคือ การไม่จริงจังแก่ประชาชนที่เชื่อมั่น ศรัทธาในหัวหน้าพรรคและพรรคพลังธรรม ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในพรรคจนนำไปสู่ความตกต่ำของพรรคพลังธรรม ผู้วิจัยมีความหวังว่า ผลการศึกษาของผู้วิจัยซึ่งอาจจะเฉาะเจาะจงลงไปที่พรรคการเมืองอย่างพรรคพลังธรรม แต่ก็น่าจะมีผลดีสำหรับการปรับปรุงหรือป้องกันไม่ให้เกิดมีสถานะเช่นที่เกิดขึ้นกับพรรคพลังธรรมในพรรคการเมืองอื่นๆ ผลของการศึกษาวิจัยอาจจะออกมาล่าช้าที่จะแก้ไขปัญหาก็กับพรรคพลังธรรม เพราะพรรคพลังธรรมในวันนี้ก็แทบจะสูญหายไปจากหน้าการเมืองไทยแล้ว เด็กบางคนอาจลืมไปแล้วว่า ประวัติศาสตร์การเมืองไทยเคยมีพรรคการเมืองที่ชื่อพรรคพลังธรรมอยู่ด้วย ผู้วิจัยจึงอยากให้มีการศึกษาวิจัยเรื่องพรรคการเมืองกันต่อไปมากๆ เพื่อที่เราจะสามารถแก้ไขข้อบกพร่องให้พรรคการเมืองไทยของเรามีความเข้มแข็งและพัฒนาให้มีความเป็นองค์กรมากยิ่งขึ้น เพื่อพรรคการเมืองที่เข้มแข็งจะได้เป็นส่วนหนึ่งในการส่งเสริมให้ระบอบประชาธิปไตยของไทยมีความแข็งแรงและสมบูรณ์แบบมากยิ่งขึ้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กนก วงษ์ตระหง่าน . พรรคการเมืองไทย . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2536.

กระมล ทองธรรมชาติ . การเลือกตั้ง พรรคการเมืองและเสถียรภาพของรัฐบาล . กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายวิจัยคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2531.

กรุงเทพธุรกิจ (9 กรกฎาคม 2538) : 3.

การปกครอง, กรม กระทรวงมหาดไทย . รายงานการวิจัยการเลือกตั้ง ส.ส. 17 พฤศจิกายน 2539 . กรุงเทพมหานคร : กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย , 2539.

การปกครอง, กรม กระทรวงมหาดไทย . รายงานการวิจัยการเลือกตั้ง ส.ส. 17 พ.ย. 39 . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง , 2540.

ข้อมูลดิบ . การต่อสู้เข้มข้น ปชป VS พลั้งธรรม ยื้อนรอยเลือกและน้ำตาวิรชนพฤษภาคม . มติชนสุดสัปดาห์ 12 , ฉบับที่ 626 (21 สิงหาคม 2535) : 11.

เขียน ชีระวิทย์ . วิฤตการณ์เทียบอันเหมินกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในจีน . ใน อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์ และวรศักดิ์ มหัทธโนบล (บรรณาธิการ) , เอเชียรายปี 1990/2533 , หน้า 17-18 . กรุงเทพมหานคร : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2533 .

จรัญ พงษ์จีน . ลึกแต่ไม่ลับ . มติชนสุดสัปดาห์ 11 , ฉบับที่ 566 (7 กรกฎาคม 2534) : 6.

จรัญ พงษ์จีน . ลึกแต่ไม่ลับ . มติชนสุดสัปดาห์ 14 , ฉบับที่ 667 (4 มิถุนายน 2536) : 6.

จรัญ พงษ์จีน . ลึกแต่ไม่ลับ . มติชนสุดสัปดาห์ 13 , ฉบับที่ 708 (18 มีนาคม 2537) : 6.

จับกระแส . บทบาทของพรรคพลังธรรมกับการอภิปรายไม่ไว้วางใจหวาดเสียวล่อแหลมยิ่ง . มติชนสุดสัปดาห์ 16 , ฉบับที่ 819 (30 เมษายน 2539) : 9.

จับกระแส . บทบาทจำลอง ยักตื้นติดก็ยักลึกติดก็กระ ระเบิดเวลาอีกลูกใต้เก้าอี้ชวน หลีกภัย . มติชนสุดสัปดาห์ 12 , ฉบับที่ 630 (18 กันยายน 2535) : 8.

จับกระแส . บทบาทที่สับสนของทักษิณ ชินวัตร หัวหน้าพลังธรรม หรือ เทิดไท่ กันแน่ . มติชนสุดสัปดาห์ 15 , ฉบับที่ 789 (3 ตุลาคม 2538) : 9.

จับกระแส . ทวิตเตอร์ เอลิม ชนวนพลังธรรมถอนตัว . มติชนสุดสัปดาห์ 16 , ฉบับที่ 836 (27 สิงหาคม 2539) : 9.

จับกระแส . รอยร้าวปริแยกภายในรัฐบาลผสม การเปลี่ยนแปลงภายในของ พลังธรรม-ความหวังใหม่ . มติชนสุดสัปดาห์ 13 , ฉบับที่ 639 (20 พฤศจิกายน 2535) : 8.

- จับกระแส . แล้ว 4 พรรคเทพซึ่งประสบความสำเร็จจากชีวิต “วีรชน” ก็เป็นจำเลยทางการเมือง.
มติชนสุดสัปดาห์ 13 , ฉบับที่ 638 (13 พฤศจิกายน 2535) : 8.
- จุดหักเหขงใหม่ ทางเลือกพลังธรรมอนตัวจากรัฐบาล . มติชนสุดสัปดาห์ 16 , ฉบับที่ 796 (21
 พฤศจิกายน 2538) : 9.
- ชัยวัฒน์ ชื่นโกสุม . การสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมในเขต กทม.
 วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย , 2536 .
- เชาวนะ ไตรมาศ . พรรคการเมืองไทย : ภูมิหลังทางโครงสร้าง หน้าที่และพัฒนาการทางสถาบัน.
 กรุงเทพมหานคร : สถาบันนโยบายศึกษา , 2540.
- เชิงอรรถ . ปรับใหญ่ ธรรม. ชวลิต-พัฒน์-จรวัย แหวกกองทัพเข้าทำเนียบ . มติชนสุดสัปดาห์ 10 ,
 ฉบับที่ 489 (14 มกราคม 2533) : 7.
- เชิงอรรถ . แนวร่วมมวมกลับให้ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง . มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 486 (24
 ธันวาคม 2532) : 6-7.
- เชิงอรรถ . โฉนดึกถุทธีว่า มหาจำลองได้เปรียบ แต่อาจพ่ายแพ้ขยับเขิน . มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับ
 ที่ 483 (3 ธันวาคม 2532) : 6-7.
- ไชยวัฒน์ คำชู . ญี่ปุ่น . ใน อุกฤษณ์ ปัทมานันท์ และวรงค์ดี มัททโนบล (บรรณาธิการ) ,
เอเชียรายปี 1989/2532 , หน้า 194-198 . กรุงเทพมหานคร : สถาบันเอเชียศึกษา
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2532.
- ไชยวัฒน์ คำชู . ญี่ปุ่น . ใน อุกฤษณ์ ปัทมานันท์ และวรงค์ดี มัททโนบล (บรรณาธิการ)
เอเชียรายปี 1990/2533 , หน้า 189-190 . กรุงเทพมหานคร : สถาบันเอเชียศึกษา
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2533.
- ฐานเศรษฐกิจ (17 กุมภาพันธ์ 2540) : 16.
- ทรายทอง ชุทธิชัย . เกาหลีใต้ . ใน อุกฤษณ์ ปัทมานันท์ และวรงค์ดี มัททโนบล (
 บรรณาธิการ) , เอเชียรายปี 1989/2532 , หน้า 188-189 . กรุงเทพมหานคร : สถาบันเอเชีย
 ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2532 .
- ไทยรัฐ (24 พฤษภาคม 2531) : 14.
- ไทยรัฐ (3 ก.ย. 35) : 5.
- ธนวัตร ไพธอง . การคัดเลือกบุคคลเป็นรัฐมนตรีของพรรคพลังธรรม : ศึกษากรณีวันที่ 13 ก.ย.
35 และวันที่ 2 ก.ค. 38. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง บัณฑิต
 วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2539.
- ธุรกิจ (1 มิถุนายน 2531) : 5.

- ในประเทศ . คิวเซียด 10 รมต. แบล็กลิสต์ พรรคฝ่ายค้าน . มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 505 (6 พฤษภาคม 2533) : 8-9.
- ในประเทศ . เดิมพัน 20 ล้าน เลือกลง ผู้ว่าฯ กทม. จำลองชนประชากรไทย . มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 482 (26 พฤศจิกายน 2532) : 8-9.
- ในประเทศ . พุทธทาส-สันติอโศก ความขัดแย้ง คนละเรื่องเดียวกัน . มติชนสุดสัปดาห์ 9 , ฉบับที่ 3060 (6/307) (20 กรกฎาคม 2529) : 7-8.
- ในประเทศ . ไฟต์เตด จำลอง กันวูปทางการเมืองป้องกันแชมป์ กทม. .” มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 480 (12 พฤศจิกายน 2532) : 7.
- บทวิเคราะห์ . นักการเมือง อ.ต.ร. จำลอง ศรีเมือง อยู่แก๊งค์ไหนหัวหน้าตายหมด . มติชนสุดสัปดาห์ 14 , ฉบับที่ 736 (30 กันยายน 2537) : 1011.
- บทวิเคราะห์ . 6 ปี พลังธรรมปฏิบัติภารกิจจำลองของ กลุ่มประสงค์แย่งยึดพลังธรรม . มติชนสุดสัปดาห์ 14 , ฉบับที่ 723 (1 กรกฎาคม 2537) : 13-14.
- บทวิเคราะห์ . สายวัด จับมือฝ่ายค้าน ตอกฝ่าโลง พ.อ.วินัย สมพงษ์ พลังธรรมแตกโพละ. มติชนสุดสัปดาห์ 14 , ฉบับที่ 726 (22 กรกฎาคม 2537) : 14.
- บ้านเมืองวิเคราะห์ (7 มิ.ย. 43) : 3.
- บุญเลิศ ช่างใหญ่ . หมายเหตุประชาชน . มติชนสุดสัปดาห์ 14 , ฉบับที่ 700 (21 มกราคม 2537) : 18-19.
- บุญเลิศ ช่างใหญ่ . หมายเหตุประชาชน . มติชนสุดสัปดาห์ 16 , ฉบับที่ 800 (19 ธันวาคม 2538) : 17-18.
- บุญเลิศ ช่างใหญ่ . หมายเหตุประชาชน . มติชนสุดสัปดาห์ 16 , ฉบับที่ 817 (16 เมษายน 2539) : 17.
- บุญเลิศ ช่างใหญ่ . สัมภาษณ์พิเศษ . มติชนสุดสัปดาห์ 12 , ฉบับที่ 596 (24 มกราคม 2535) : 10-12.
- บุญเลิศ ช่างใหญ่ . สัมภาษณ์พิเศษ . มติชนสุดสัปดาห์ 12 , ฉบับที่ 624 (7 สิงหาคม 2535) : 18-19.
- ประเสริฐ จิตติวัฒน์พงษ์ . ญี่ปุ่นปฏิรูปการเมือง . กรุงเทพมหานคร : ดอกหญ้า , 2537.
- ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ . พรรคการเมืองและปัญหาพรรคการเมืองไทย . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช , 2524 .
- ปาฐกถา เนื่องในวาระ 80 ปี พระพุทธทาส . การสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย (3) . มติชนสุดสัปดาห์ 9 , ฉบับที่ 3053 (6/306) (13 กรกฎาคม 2529) : 21-22.
- เปิดจอกกว้างร้อนอภิปรายไม่ไว้วางใจ . คิวเซียด สันติ-เฉลิม แก้อร้อน . มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 507 (20 พฤษภาคม 2533) : 20-21.

- ผู้จัดการรายวัน (26-27 เมษายน 2540) : 8.
- พรรคพลังธรรมกับฐานการเงินที่ไม่คาดคิด . รวมประชาชาติธุรกิจ ฉบับพิเศษ (24-26 สิงหาคม 2531) : 38-40.
- พลศักดิ์ จิรไกรศิริ พรรคและกลุ่ม . กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร , 2523.
- พิชาย รัตนคิดถ ก ฎเกิด. ชนชั้นนำกับการเลือกตั้ง : ความรุ่งเรืองและความตกต่ำของสามพรรค ในกรุงเทพมหานคร . กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก , 2541 .
- พิชัย เก้าสำราญ . มาเลเซีย . ใน กวาดล ทรงประเสริฐ (บรรณาธิการ) , เอเชียรายปี 1988/2531 , หน้า 55-62. กรุงเทพมหานคร : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2531.
- พินกรรมิ 6 ตุลาคม “จنگกล” จุดชนวน “ศึกฤทธิ์” วิจารณ์ มหาจำลองระบบ . มติชนสุดสัปดาห์ 8 , ฉบับที่ 412 (24 กรกฎาคม 2531) : 6-8.
- มติชน (8 มิถุนายน 2532) : 10.
- มติชน (25 มกราคม 2536) : 2.
- มติชน (26 มิถุนายน 2537) : 3.
- ยุวดี ศิริ . สัมภาษณ์พิเศษ . มติชนสุดสัปดาห์ 12 , ฉบับที่ 607 (10 เมษายน 2535) : 21-22.
- รถไฟฟ้า อาคารพุ่มพรรณอักษะบ วินัย-จรัส ชักธงรบชิงหมอชิด . มติชนสุดสัปดาห์ 14 , ฉบับที่ 691 (19 พฤศจิกายน 2536) : 83-84.
- รวงทอง พฤษะวัน . ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตัดสินใจของผู้เลือกตั้งในการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดกรุงเทพมหานครกรุงเทพมหานคร . วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2539 .
- รายงาน . สถาปนิกนักกีฬา กฤษฎา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา ชูธงพลังธรรม ชิงเจ้า เสาชิงช้า ระวีง พิจิตตแซงโค้ง . มติชนสุดสัปดาห์ 12 , ฉบับที่ 608 (17 เมษายน 2535) : 14-15.
- รายงาน . ระวีง ! ยุทธการสะกดเงาของ “มหาจำลอง” . มติชนสุดสัปดาห์ 8 , ฉบับที่ 2822 (6/273) (24 พฤศจิกายน 2528) : 12-15.
- รายงาน . เมืองหลังศึก กทม.-มหาคไทย . มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 479 (5 พฤศจิกายน 2532) : 9-10.
- รายงาน . เมื่อ จำลอง หยุตธรรมรงค์เลือกตั้ง ผวจ. ภาชนะนี้ยอมตกบนบ่า สมาพันธ์ ปชต. . มติชนสุดสัปดาห์ 14 , ฉบับที่ 703 (11 กุมภาพันธ์ 2537) : 16.
- รายงาน . โพลสะท้อนรัฐบาลบริหารดีกรีความอปลักษณ์พุ่งหลังพลังธรรมถอนตัว . มติชนสุดสัปดาห์ 16 , ฉบับที่ 836 (27 สิงหาคม 2539) : 12.

- รายงานการตลาด . MARKETING POLITICAL พลังธรรมจับมือชินวัตรโฆษณาแฝง คาวเทียม
ไทยคม . มติชนสุดสัปดาห์ 15 , ฉบับที่ 773 (13 มิถุนายน 2538) : 87-88.
- รายงานในประเทศ , เลือกตั้งซ่อม กทม. เขต 2 โอกาสเสรีบริบท กนลา-สุเทพ ชิงคำ . มติชนสุด
สัปดาห์ 11 , ฉบับที่ 531 (4 พฤศจิกายน 2533) : 14.
- รายงานพิเศษ . กาเหว่าที่บางฝัก ทักษิณ-วิจิต อัครวินคตินลูกที่สามผู้วิกฤตพลังธรรม . มติชนสุด
สัปดาห์ 14 , ฉบับที่ 738 (14 ตุลาคม 2537) : 12-13.
- รายงานพิเศษ . ขานชื่อนักการเมืองดั่งหน้าการเมือง ถอดใจไม่ลงเลือกตั้ง . มติชนสุดสัปดาห์ 17
 , ฉบับที่ 845 (29 ตุลาคม 2539) : 16.
- รายงานพิเศษ . 2,310 คน - 13 พรรค ลั่นกลองรบตะลุยสมรภูมิเลือกตั้ง . มติชนสุดสัปดาห์ 17 ,
 ฉบับที่ 845 (29 ตุลาคม 2539) : 14-15.
- รายงานพิเศษ . ใครเป็นใครที่จะได้เป็นผู้ว่าฯ กทม. . มติชนสุดสัปดาห์ 8 ฉบับที่ 2808 (6/271) (
 10พฤศจิกายน 2528) : 13-16.
- รายงานพิเศษ . จับตากระแสต้านจำลองไม่ให้ลง ผู้ว่าฯ กทม. ปฏิบัติการเพื่อทักษิณมิใช่กฤษฎา .
มติชนสุดสัปดาห์ 15 , ฉบับที่ 786 (12 กันยายน 2538) : 16.
- รายงานพิเศษ . ทรัพย์สิน 1,336 ล้าน 11 รัฐมนตรีพลังธรรม โปร่งใสอย่างไร ณ เบื้องหน้า
ประชาชน . มติชนสุดสัปดาห์ 12 , ฉบับที่ 435 (23 ตุลาคม 2535) : 17-18.
- รายงานพิเศษ . ทักษิณ ปฏิวัติหาเสียงมิติใหม่ ยุทธการล้อมเมือง การตลาดนำการเมือง . มติ
ชนสุดสัปดาห์ 15 , ฉบับที่ 776 (4 กรกฎาคม 2538) : 87-88.
- รายงานพิเศษ . ทักษิณ โห้ฮิ้ว มหาจำลอง มาแล้ว ชูคอร์ปชั่น-จริยธรรมอีกเสบ ฟาดกฤษฎา . มติ
ชนสุดสัปดาห์ 16 , ฉบับที่ 816 (9 เมษายน 2539) : 13.
- รายงานพิเศษ . ทูบโตะเลือกตั้ง '35 วิจาร์ณเรียงตัวใครจะเข้าเส้นชัย 360 ส.ส. . มติชนสุดสัปดาห์
 12 , ฉบับที่ 627 (28 สิงหาคม 2535) : 13-17.
- รายงานพิเศษ . เบื้องหลังมหาจำลอง ปลดกลางอากาศ ชิดพงษ์ ไชยวสุ พลังธรรมหรือพลัง
เช็กส์ . มติชนสุดสัปดาห์ 11 , ฉบับที่ 564 (23 มิถุนายน 2534) : 6-8.
- รายงานพิเศษ . 8 ปีของพลังธรรม เส้นทางคดเคี้ยวกวน แต่อนาคตในทางการเมืองไม่แน่ว่าจะได้
เกิน 10 . มติชนสุดสัปดาห์ 16 , ฉบับที่ 842 (8 ตุลาคม 2539) : 7.
- รายงานพิเศษ . ผ่านหาลัยวังชีวิต ที่พักฝัน-เยียวยาหัวใจพ่ายแพ้มหาจำลอง . มติชนสุดสัปดาห์ 16 ,
 ฉบับที่ 826 (18 มิถุนายน 2539) : 16.
- รายงานพิเศษ . พรรคพันธมิตรรัฐบาลตั้ง เรียงหน้า บ่ง ทานตะวัน-ฝัก-ปชก.-นำไทย แย่งเก้าอี้
รมต. อุดลุด . มติชนสุดสัปดาห์ 15 , ฉบับที่ 777 (11 กรกฎาคม 2538) : 16.
- รายงานพิเศษ . พิฆาตป้ายรณรงค์จรรยา บ้าจี้ผสมการเมือง ประชากรไทยบีพลังธรรม . มติชน
สุดสัปดาห์ 16 , ฉบับที่ 800 (19 ธันวาคม 2538) : 16.

- รายงานพิเศษ . โพลหักโพล สงครามประชามติ เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. คู่เดือด-เข้มข้น ชัยชนะบนความบอบช้ำ . มติชนสุดสัปดาห์ 16 , ฉบับที่ 824 (4 มิถุนายน 2539) : 16-17.
- รายงานพิเศษ . มอการเมืองไทย ชวน หลีกภัย จอระอุ ผักเปิดเกมทางผลงาน . มติชนสุดสัปดาห์ 14 , ฉบับที่ 697 (31 ธันวาคม 2536) : 13-14.
- รายงานพิเศษ . มหาตมะจำลองเปลื้องจิวร สวมบทแชร์แมน “LONG” . มติชนสุดสัปดาห์ 13 , ฉบับที่ 641 (4 ธันวาคม 2535) : 13-14.
- รายงานพิเศษ . มหาตมะจำลอง ภารกิจครั้งสุดท้าย อดข้าวลาตายแลกสัจจะสุจินดา . มติชนสุดสัปดาห์ 12 , ฉบับที่ 611 (8 พฤษภาคม 2535) : 11-12.
- รายงานพิเศษ . มารจัดทัพตะกายดาวเผ่าเครื่องพลังเทพ . มติชนสุดสัปดาห์ 12 , ฉบับที่ 622 (24 กรกฎาคม 2535) : 12-13.
- รายงานพิเศษ . ระเบิดเวลาจากไซวัฒน์ ใต้พรมฝันงามของ วินัย สมพงษ์ . มติชนสุดสัปดาห์ 14 , ฉบับที่ 708 (18 มีนาคม 2537) : 1618.
- รายงานพิเศษ . เลือกตั้งซ่อม กทม. เขต 1 สีกสายเลือดพลังธรรม-ปชก รัฐบาล-ฝ่ายค้าน . มติชนสุดสัปดาห์ 13 , ฉบับที่ 667 (4 มิถุนายน 2536) : 12-13.
- รายงานพิเศษ . เลือกตั้งซ่อม กทม. เมื่อทหารเซย์โน จำลอง-วินัย สมัครก็กำชัยชนะ . มติชนสุดสัปดาห์ 13 , ฉบับที่ 673 (16 กรกฎาคม 2536) : 13-14.
- รายงานพิเศษ . คีกลูกเลือกตั้ง ผู้ว่าฯ พลังธรรมบ้ำเลือดชน ปชป.-ความหวังใหม่ พันธมิตรเทพกระเจิง . มติชนสุดสัปดาห์ 14 , ฉบับที่ 701 (28 มกราคม 2537) : 83-84.
- รายงานพิเศษ . สถานการณ์ผักเฝ้าสายวัด พลังธรรมชักธงรบรุกปรับ ครม. -ยุบสภา เชื้อคบิล รมด. ร่วมพรรค . มติชนสุดสัปดาห์ 14 , ฉบับที่ 712 (15 เมษายน 2537) : 11-12.
- รายงานพิเศษ . แสนยานุภาพ จับ พิจิต รัตกุล จีโพลเลียบคลอง ยึดเก้าอี้ ผู้ว่าฯ กทม. . มติชนสุดสัปดาห์ 16 , ฉบับที่ 824 (4 มิถุนายน 2539) : 13-14.
- รายชื่อ 350 ส.ส. เลือกตั้ง 13 ก.ย. 35 . มติชนสุดสัปดาห์ 12 , ฉบับที่ 629 (11 กันยายน 2534) : 10-12.
- ลับสุดขอบฟ้า ร่มชูชีพทองคำที่เค็ดทักษิณ โดดเที่ยวบินมรณะ . มติชนสุดสัปดาห์ 16 , ฉบับที่ 796 (21 พฤศจิกายน 2538) : 10-11.
- ลิจิต จงสกุล . ลึกแต่ไม่ลับ . มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 489 (14 มกราคม 2533) : 6.
- เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. . โค้งสุดท้าย เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. จำลอง ชิงธงเถื่อน เดโซ . มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 488 (7 มกราคม 2533) : 11-13.
- เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. . พล.ต.จำลอง ศรีเมือง เพื่อน จปร.7 เป็นสังฆกรรม . มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 484 (10 ธันวาคม 2532) : 10-12.

- เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. . มติชน สำนวณความคิดเห็นชาวกทม. . มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 487 (31 ธันวาคม 2532) : 11.
- เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. . เลือกตั้ง ผู้ว่าฯ กทม. รุกฆาต มหาจำลอง ตายแน่ๆ ถ้า..... . มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 486 (24 ธันวาคม 2532) : 10-11.
- วารสาร สามโกเศศ . อาหารสมอง . มติชนสุดสัปดาห์ 16 , ฉบับที่ 826 (18 มิถุนายน 2539) : 28.
- วิภูจักร (23 พฤศจิกายน 2539) : 14.
- วิภูจักร (31 พฤษภาคม 2539) : 11.
- วิทยา นภาศิริกุลกิจ และสุรพล ราชภัณฑารักษ์ . พรรคการเมืองและกลุ่มผลประโยชน์ . พิมพ์ครั้งที่ 2 . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , 2520.
- วิทยา สุจริตชนารักษ์ . อินโดนีเซีย . ใน ภูวดล ทรงประเสริฐ (บรรณาธิการ) , เอเชียรายปี 1988/2531 , หน้า 63-64 . กรุงเทพมหานคร : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2531.
- วิภา อุดมฉันท . ได้หวั่น . ใน อภิญา รัตนมงคลมาส (บรรณาธิการ) , เอเชียรายปี 1985/2528 , หน้า 44-49 . กรุงเทพมหานคร : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2529.
- สงครามยึดเชื้อ กทม.-มหาดไทย . มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 488 (7 มกราคม 2533) : 18.
- สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์ . พรรคการเมืองในสายตาประชาชน : พรรคพลังธรรมกับการเมืองไทย . ใน พรรคมหาชน (Mass Party) , หน้า 109-114 . กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายวิชาการพรรคพลังธรรม , 2540.
- สมบัติ จันทรวงศ์ . การปราศัยหาเสียง : เนื้อหาและแบบแผน (ศึกษาเฉพาะกรณีการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2528 . ใน สมบัติ จันทรวงศ์ และชัชวรัตน์ สถาอนันท์ (บรรณาธิการ) อยู่เมืองไทย รวมบทความทางสังคมการเมืองเพื่อเป็นเกียรติแก่ ศ.เสนห์ จามริก ในโอกาสอายุครบ 60 ปี , หน้า 367-392 . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , 2530 .
- สมบัติ จันทรวงศ์ . รายงานการวิจัยเรื่อง การเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ปี 2539 : การศึกษายุทธศาสตร์การสร้างภาพ . กรุงเทพมหานคร : คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , 2540.
- สมบัติ จันทรวงศ์ . วิวัฒนาการและแนวโน้มของพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีพรรคพลังธรรม . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , 2532.
- สยาม วัฒนะมงคลรักษ์ . อุดมการณ์กับการเปลี่ยนแปลงของพรรคพลังธรรม . วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2540.
- สยามโพสท์ (19 กันยายน 2535) : 3.

สยามโพสต์ (10 พฤษภาคม 2539), : 5.

สรุปข่าวในประเทศ . ส.ก.พลังธรรมตีรวนจำลอง . มติชนสุดสัปดาห์ 12 , ฉบับที่ 575 (30 สิงหาคม 2534) : 4.

สังคีต พิริยะรังสรรค์ . พรรคพลังธรรมจากบุญนิยมสู่ทุนผสมบุญนิยม ใน สังคีต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร (บรรณาธิการ) , จิตสำนึกและอุดมการณ์ของขบวนการประชาธิปไตยร่วมสมัย , หน้า 127-152 . กรุงเทพมหานคร : 179 การพิมพ์ , 1996.

สัมภาษณ์พิเศษ . พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ผมยังยืนยันให้คุณตรี เป็นปลัด กทม. . มติชนสุดสัปดาห์ 10 , ฉบับที่ 489 (14 มกราคม 2533) : 10-12.

สำนักวิจัยมติชน . รายงานพิเศษ . มติชนสุดสัปดาห์ 15 , ฉบับที่ 775 (27 มิถุนายน 2538) : 87-88.

สำรวจมหรกรรมโพล โค้นแรก ชวน-ปชป. โดเด่น ทานตะวันสะพร้งต่างจังหวัด . มติชนสุดสัปดาห์ 17 , ฉบับที่ 846 (5 พฤศจิกายน 2539) : 12-13.

สำเร็จ คำพะอู . คงคิดว่าประชาชนกินแกลบกินรำ . มติชนสุดสัปดาห์ 16 , ฉบับที่ 816 (9 เมษายน 2539) : 12.

สำเร็จ คำพะอู . ทางออกอันสวยงามของนายบรรหาร ศิลปอาชา . มติชนสุดสัปดาห์ 16 , ฉบับที่ 793 (31 ตุลาคม 2538) : 12.

สำเร็จ คำพะอู . อยู่ที่สำนึก-จริยธรรม . มติชนสุดสัปดาห์ 16 , ฉบับที่ 819 (30 เมษายน 2539) : 12.

สื่อธุรกิจ (1 มิถุนายน 2531) : 5.

สื่อธุรกิจ (3 ตุลาคม 2539) : 17-18.

ศุณีย์ คุชฎีวิชัย . รายงานผลการสำรวจทัศนคติของชาวกรุงเทพมหานครต่อการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครและสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร ระหว่างวันที่ 12-18 ธ.ค 32 กรุงเทพมหานคร : งานสำรวจและสถิติ กองสำรวจประชามติ กรมประชาสัมพันธ์ , 2533.

หมายเหตุประชาชื่น . จาก ชาติชาย 1- ชาติชาย 2 สงครามวิกฤตศรัทธา . มติชนสุดสัปดาห์ 11 , ฉบับที่ 540 (6 มกราคม 2534) : 8-9.

หมายเหตุประชาชื่น . ชาติชายผ่าทางตัน ปรับ ครม. ชาติไทย-พรรคประชาธิปัตย์? แก่เคเล็ดการเมือง . มติชนสุดสัปดาห์ 11 , ฉบับที่ 531 (4 พฤศจิกายน 2533) : 8-9.

หมายเหตุประชาชื่น . แนวโน้มใหม่ ระวังพลังธรรมแข่งโค้ง... จำลองผูกไทใส่เสื้อนอก . มติชนสุดสัปดาห์ 12 , ฉบับที่ 624 (7 สิงหาคม 2535) : 6-8.

อุดร ยอมเจริญ . ความคิดทางการเมืองของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง . วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2536.

เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาการเมืองไทยปัจจุบัน สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัย
 ธรรมราช . ปัญหากลุ่มผลประโยชน์และพรรคการเมือง . พิมพ์ครั้งที่ 3 . นนทบุรี :
 สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช , 2532.

เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาการเมืองไทยปัจจุบัน สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัย
 ธรรมราช . ปัญหาด้านสถาบัน และกระบวนการทางการเมืองไทยในปัจจุบัน . พิมพ์ครั้งที่
 3 . นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช , 2532.

ภาษาอังกฤษ

McCargo , Duncan . Chamlong Srimuang and the New Thai Politics . London : Hurst
 , 1997.

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวสุกัญญา วจินศาสตร์ เกิดวันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ.2517 ที่ กรุงเทพมหานคร สำเร็จการศึกษาปริญญาตรีรัฐศาสตรบัณฑิต สาขาบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปีการศึกษา 2539 และเข้าศึกษาต่อในหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ.2541

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย